

SFÎNTUL ATANASIE
CEL MARE
SCRIERI

COLECȚIA
«PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI»
A P A R E
DIN INIȚIATIVA PATRIARHULUI
IUSTIN MOISESCU
ȘI SUB ÎNDRUMAREA PREA FERICITULUI PĂRINTE
T E O C T I S T
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE:

P. S. Episcop VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal
(președinte), Pr. DUMITRU SOARE (vicepreședinte), Pr. Prof.
ȘTEFAN ALEXE, Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Prof.
NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. CONSTANTIN CORNÎTESCU,
Prof. ALEXANDRU ELIAN, Pr. Prof. DUMITRU FECIORU,
Prof. IORGU IVAN, Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU, Pr. Prof.
DUMITRU STĂNILOAE, ION CIUTACU (secretar)

PĂRINȚI ȘI SCRITORII BISERICEȘTI

— 15 —

SFÎNTUL ATANASIE
CEL MARE

SCRIERI
PARTEA I

CUVÎNT ÎMPOTRIVA ELINILOR
CUVÎNT DESPRE ÎNTRUPAREA CUVÎNTULUI
TREI CUVINTE ÎMPOTRIVA ARIENILOR

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

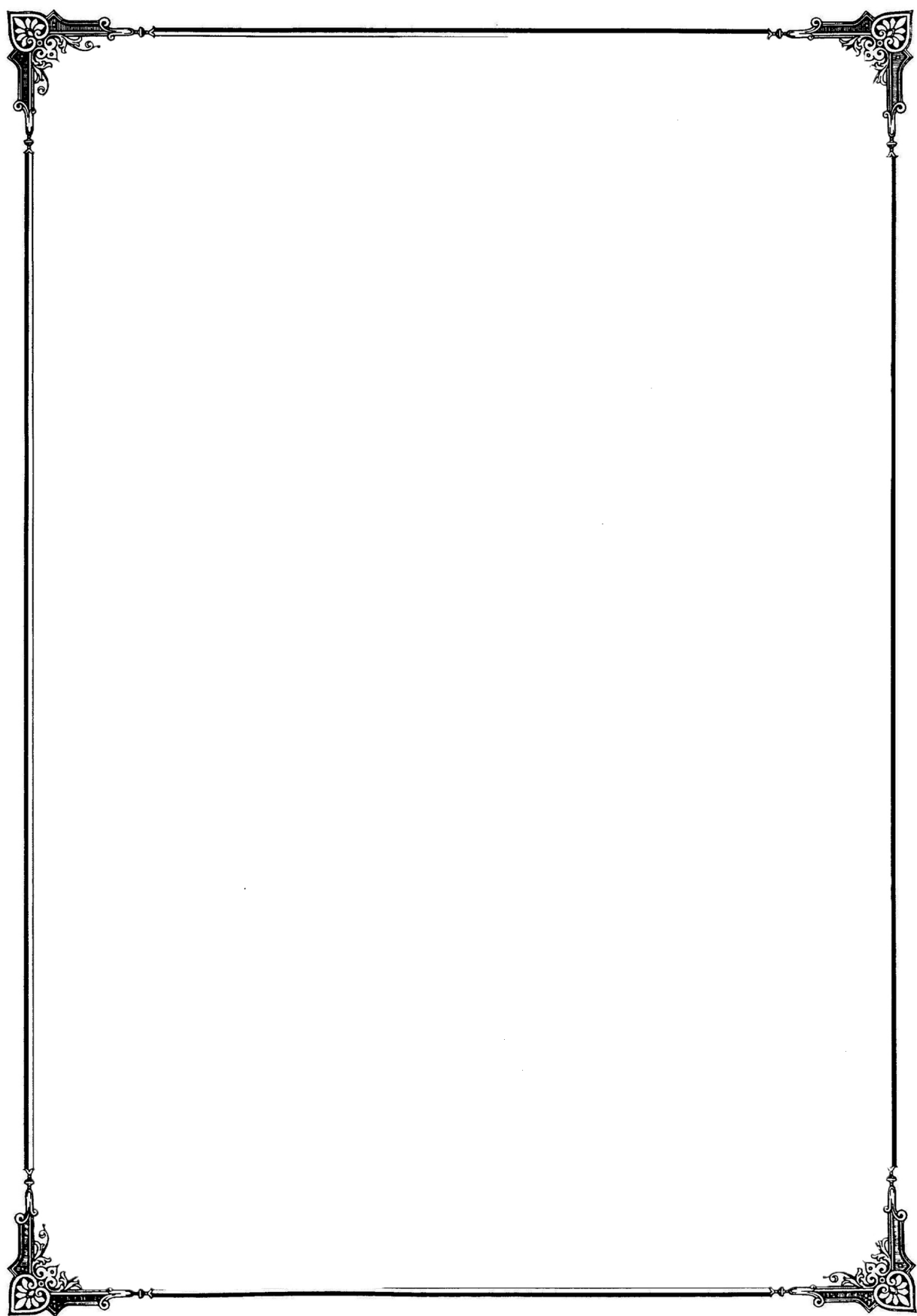
TE OCTIST

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRADUCERE DIN GRECEȘTE,
INTRODUCERE ȘI NOTE DE
Pr. Prof. **DUMITRU STĂNILOAE**

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI - 1987

STUDIU INTRODUCŢIV

Sfântul Atanasie a primit pe drept cuvânt din partea Bisericii apelativul de „Mare”, pentru că el a avut rolul decisiv în delimitarea credinţei creştine faţă de vechea filosofie greacă, prelungită în primele secole creştine în tot felul de sisteme gnostice. Sub masca unui vocabular creştin, acestea susţineau în continuare gândirea panteistă greacă, confundau divinitatea cu natura şi nu vedeau valoarea eternă a omului, ci îl lăseau să se piardă în esenţa universală, sau să se rotească într-un circuit monoton, lipsit de sens. Sfântul Atanasie a arătat că numai Fiul personal etern al Tatălui personal etern asigură, mai ales prin Întruparea Lui, existenţa eternă a persoanei umane. El a pus în lumină alternativa: sau Sfânta Treime care dă valoare eternă persoanei umane şi sens existenţei, sau panteismul de orice fel care se opune ambelor. În aceasta stă importanţa permanent actuală a Sfântului Atanasie pentru înţelegerea mîntuirii persoanei prin Hristos.

1. SCURTĂ SCHIŢĂ BIOGRAFICĂ

Sfântul Atanasie s-a născut în anul 295 d. H., în Alexandria, «locul de întâlnire cel mai cunoscut al credinţelor, al curentelor culturale şi filosofice ale epocii»¹. Se pare că şi-a făcut studiile în şcolile bisericeşti ale acestui mare centru teologic, dar şi în ale filosofiei greceşti, şi că o vreme a petrecut în apropierea marilor pustnici ai Tebaidei, de a căror influenţă se resimte.

În anul 319 a fost hirotonit diacon şi apoi a funcţionat ca secretar al episcopului Alexandru, pe care l-a însoţit şi la Sinodul ecumenic de la Niceea, unde a combătut cu curaj arianismul (Sf. Atanasie, Apologie contra arienilor, 6; Socrate, Ist. bis., 1, 8), ceea ce poate duce la concluzia că a contribuit şi la pregătirea teologică a Sinodului.

În anul 328, urmează în scaun episcopului Alexandru, în care calitate, vreme de 45 de ani, a purtat cea mai grea luptă pentru acceptarea credinţei de la Niceea de către tot episcopatul şi pentru condamnarea arianismului. În cursul acestei lupte a trebuit să suporte persecuţii con-

1. St. Papadopoulos, *Sfântul Atanasie*, Atena, 1974, p. 7.

tinui și cinci exiluri. Dar el a rămas statornic fidel acestei credințe, deși adeseori a trebuit să schimbe metodele de luptă. Cum spune A. Spassky, «oricărui cunoscător al istoriei disputelor bisericești trinitare din sec. al IV-lea îi este clar că victoria Simbolului niceean și victoria învățăturii despre deoființimea Fiului cu Tatăl se datorează în chip principal activității literare și luptelor personale ale Sfântului Atanasie»².

În anul 335 este depus din scaun pentru prima dată, de un sinod arian ținut la Tir și este exilat de împăratul Constantin în Occident, la Trier, unde domnea Constantin II, fiul mai mare al împăratului Constantin.

Asupra împăratului Constantin se exercită o influență a episcopului arian Eusebiu de Nicomidia. La 332 Arie fusese invitat să dea o declarație de credință, în care se evita termenul *ὁμοούσιος* (= de o ființă). Împăratul voia pace. De aceea a invitat și pe Atanasie să primească pe Arie. Atanasie nu a voit. Se manifesta cu intransigență și față de meletieni. Arieni ținură un sinod la Tir, unde-l condamnă. Atanasie călătorește la Constantinopol. Împăratul îl primi la început cu simpatie, dar anumite intrigi îl determină să-l exileze la Trier.

După moartea împăratului Constantin (mai 337), el revine în noiembrie același an în scaun, dar în 339 este depus din nou, de un sinod arian din Antiohia. Atanasie fuge în martie 340 la Roma, unde face ca tot Apusul să devină atanasian, cum spune Sfântul Grigorie de Nazianz (P. G., 34, 1088). În 343 un sinod din Roma îl declară pe Atanasie nevinovat de acuzațiile ce i se aduceau. Marele sinod din Sardica, din același an, îl declară posesorul legitim al scaunului din Alexandria. Dar abia în 346, murind arianul Grigorie Capadocianul, care îi ocupase locul, revine în scaun prin intervenția împăratului Constant. Dar la 353 Constantin, fratele lui Constant, ajuns unicul împărat al Răsăritului și Apusului, face ca două sinoade (din 353 și 355) să-l condamne din nou pe Atanasie. Sînt sinoadele de la Arles și Milan, ambele ariene. El fuge din nou (în februarie 356), dar continuă să lupte oral și în scris pentru adevărul și pentru nevinovăția sa. În acest scop, după o vreme petrecută printre pustnicii din pustia Egiptului, vizitează Palestina, Siria, Asia Mică, Occidentul, convocînd și prezidînd pretutindeni sinoade.

În ianuarie 362 împăratul Iulian, socotindu-l victimă a înaintașului său, Constantin, îl readuce pe Atanasie în scaun, dar îl exilează în toamna aceluiași an socotindu-l o piedică în calea planului său de restabilire a idolatriei. Căci Atanasie reușise să aducă la Ortodoxie, la un sinod din Alexandria (362), pe mulți adversari ai ei. Dar, în iulie, 363

2. Istoria mișcărilor trinitare în epoca Sinoadelor ecumenice, I, partea întâi: Problema trinitară (rusește), 1906, p. 179.

Iulian cade în luptă, iar Atanasie revine în septembrie, același an, în scaunul său, cu ajutorul împăratului binecredincios, Iovian. Însă urmașul acestuia, Valens, arian fanatic, face ca Atanasie să fie condamnat din nou. Dar după patru luni (din 365 și 366), silit de marea presiune a poporului, îl recheamă în scaun pe marele ierarh, care între timp se impusese întregii Biserici ca apărătorul adevărului autentic al creștinismului.

Moare în 373 după ce a creat toate premisele pentru definitivă victorie a învățaturii creștine despre deoființimea Fiului cu Tatăl și, în consecință, despre Sfânta Treime, prin scrisul Părinților capadocieni și prin Sinodul al II-lea ecumenic, de la anul 381³.

O potrivită caracterizare a personalității și a rolului decisiv al Sfântului Atanasie, în impunerea învățaturii creștine despre Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu și despre Sfânta Treime, a schițat Bardenhewer. Reproducem unele rînduri din ea: «Atanasie este una din cele mai puternice apariții în istoria Bisericii. Nu s-a mai dat niciodată o hotărîre bisericească de importanța lui ὁμοούσιος, de la Niceea, și niciodată vreo hotărîre bisericească nu a mai provocat o luptă ca cea dintre niceeni și antiniceeni. Fără îndoială, partida antiniceeană s-a despărțit în tabere adverse, caracterizate suficient prin numiri ca: anomei, omei, omiūsieni. Dar continua lor opoziție față de termenul homousios (de o ființă), de la Niceea, părea de neînvins... Atanasie stătea în fruntea niceenilor ca o stîncă în mare. De cinci ori a trebuit să plece în exil sau să fugă din orașul lui... Dar credința lui a rămas neclintită... El era pentru tot Răsăritul stîlpul Bisericii... El a sperat împotriva oricărei speranțe. Nu s-a îndoit niciodată de victoria finală a cauzei sale. Nu a cunoscut interese personale. Persoana lui este ireproșabilă. Ura adversarilor a trebuit să recurgă la tot felul de minciuni. Nici critica timpului mai nou nu a putut descoperi în el nimic lipsit de noblețe sau criticabil... Că a mai găsit răgaz pentru întinsa sa activitate literară e un lucru surprinzător. Cele mai multe din scrierile sale stau în slujba luptei sale... Dar în timpul luptei a întocmit și scrieri de alt cuprins; și unele destul de întinse, care, spre deosebire de tema luptei sale, urmăreau tendințe ascetice și de zidire sufletească. E neîndoielnic că nu i-a stat departe de inimă condeiul. Dar totul în scrisul său stă în legătură cu tema sa favorită: Întrupă-

3. Această schiță biografică e făcută parte după St. Papadopoulos, *op. cit.*, p. 7-10 și parte după Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchliche Literatur*, III Band, Herder, Fr. i. Br., 1923, p. 49-51. De asemenea după Pr. Prof. I. Coman, *Manual de Patrologie*, București, 1956. După ultimii doi am indicat și scrierile Sfântului Atanasie. Detalii mai multe despre intrigile arienilor și despre atitudinile schimbătoare ale împăraților, conform unor influențe contradictorii exercitate asupra lor, a se vedea la Robert Thomson, în *op. cit.*, mai încolo, p. XIV, XVII, din care, de asemenea, am luat cîte ceva.

rea Cuvîntului... În aceasta constă în bună parte și succesul hotărîtor al cuvîntului său. Simțul său creștin se ridică peste afirmațiile necredincioase ale adversarilor. Familiaritatea sa cu Sfînta Scriptură îi procură o bogăție nesecată de argumente; ascuțișul natural al vederii sale știe să doboare orice obiecție și tonul cald, înălțat, izvorînd din cea mai adîncă convingere are o mare forță cuceritoare. Nu se arată ca un mare savant. Nu pune mare preț nici pe forma estetică». Alipirea sa la tema principală a dumnezeirii Cuvîntului îl face adeseori să se repete. «Dar totdeauna expunerea sa se distinge prin claritate și precizie». Fotie îi dă această notă: «E clar, neartificial și simplu, dar plin de putere, de un conținut dens și de o consecvență și de o originalitate cu totul minunată». (Biblioteca, cod. 140). Atanasie a fost nu numai reprezentantul cel mai neîncovoiat, dar și cel mai talentat avocat literar al Sinodului de la Niceea⁴.

Un alt cercetător al sfîntului Atanasie îl caracterizează astfel: «Activitatea literară a lui Atanasie reflectă laturile variate ale caracterului său vehement și mîndru (în conștiința că slujește adevărului n.n.), nedispus la compromisuri în chestiuni de credință și gata de a pecetlui adversarii săi ca dușmani ai lui Dumnezeu, dar, în același timp, gata să treacă cu vederea deosebirile de limbaj, cînd se recunoștea esențialul. Era nefilosofic și plin de repetiții în argumentare, dar avea o profundă înclinare spre tîlcuirile Scripturii. Și, ca o solidă temelie pentru toate, arată o adîncă grijă de creșterea duhovnicească a turmei sale, cu o puternică simpatie pentru tendințele ascetice ale timpului»⁵.

Am putea preciza că între subtilele comentarii ale textelor biblice Sfîntul Atanasie intercalează pasagii uneori destul de extinse și relevante deschideri spre adîncile sensuri ale credinței creștine. El este în același timp un mare exeget, un mare teolog și un mare păstor de suflete, dotat cu un uimitor simț al adevărului și al logicii lui intrinsece, stăpînit de căldura unei neclintite convingeri și iubiri față de Dumnezeu și adînc preocupat de mîntuirea oamenilor.

2. SCRIERI:

a. **Dogmatice.** Aici trebuie menționate scrierile *Către elini* (P.G., 25, 3–96) și *Despre intruparea cuvîntului* (P.G., 25, 95–198), care se socotesc ca două părți ale unei singure scrieri. Absența terminologiei de la Niceea și a oricărei referiri la arianism i-a făcut pe unii să creadă că ea datează dinainte de izbucnirea luptei în jurul arianismului (Maurini), în orice caz, înainte de 323 cînd, într-un Sinod din Alexandria, a fost condamnat Arie. Concepția susținută în această dublă scriere face însă chiar pe susținătorii acestei datări să declare că Atanasie gîdea și înainte de Niceea în mod niceean⁶.

4. O. Bardenhewer, *op. cit.*, p. 44–46.

5. R. Thomson, *op. cit.*, p. XVII.

6. O. Bardenhewer, *op. cit.*, p. 53.

Dar dependența acestei scrieri de *Theophanes* a lui Eusebiu de Cezareea – scrisă după ce Constantin ajunge împărat, dar înainte de 335 – îl face pe Robert Thompson să o considere scrisă în anii 335 sau 336, înainte de moartea lui Constantin, căci Atanasie vorbește în ea de zeificarea ultimului împărat mort, care nu putea fi Constantin. Ca și scrierile lui Eusebiu, tot așa cea a lui Atanasie urmărește câștigarea populației din Imperiul roman pentru creștinism, deoarece ea rămăsese încă, după edictul de toleranță din 311, în majoritate păgână. Deci scrierea lui Atanasie se resimte în argumentarea ei generală de influența celei a lui Eusebiu. «Dar Atanasie și Eusebiu sînt profund opuși în chestiunile, legate între ele, despre rolul împăratului în Biserică și despre părerile lui Arie față de Crezul de la Niceea. S-a sugerat de aceea că scrierea lui Atanasie rivaliza în mod deliberat cu scrierile lui Eusebiu, folosind însă o formulă similară pentru a expune propria sa concepție despre persoana lui Hristos și despre sensul mîntuirii. În felul acesta el a putut să se opună episcopului arianizant fără să atace direct pe Arie și să irite pe împăratul Constantin»⁷.

Există și o recenzie mai scurtă a scrierii *Despre intruparea Cuvîntului*, atestată de versiunea siriacă și de codicele grec 78, de la Mînăstirea Dohiariu din Sfîntul Munte, ca și de unele citate patristice. Dar faptul că în ea se vorbește mai puțin despre umanitatea lui Hristos și că Logosul e considerat avînd în Hristos un rol asemănător cu cel al sufletului în omul obișnuit, i-a făcut pe unii cercetători să considere această recenzie ca scrisă de un autor influențat de apolinarism⁸.

Bardenhewer încadrează aceste două cărți între scrierile apologetice și socotește că prima combate păgînismul și apără monoteismul⁹. Dar ele sînt mai degrabă dogmatice, cum socotește și Thomson, și sînt destinate să arate păgînilor superioritatea învățaturii despre Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu, care e tema centrală a sfîntului Atanasie. Chiar în cartea *Către elini*, sfîntul Atanasie nu susține monoteismul monopersonal, ci monoteismul treimic. De fapt, cartea *Către elini* spune încă din cap. 2, cum o spune și la sfîrșit (cap. 47), că omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu, care e Fiul și Cuvîntul Lui, deci a fost făcut bun, dar căzînd prin neascultare, Cuvîntul lui Dumnezeu S-a făcut om pentru a restabili în om chipul Său.

Thomson observă că în aceste cărți Atanasie a dezvoltat multe dintre gîndurile sale din scrierile viitoare. «El e preocupat în primul rînd de creșterea spirituală a creștinului. Dar aceasta nu se poate realiza decît prin Hristos. Atanasie pune de aceea accentul pe Răscumpărare, care este esențială dreptei înțelegeri a dumnezeirii și umanității lui Hristos. Ideile lui Arie atacau rădăcina adevăratei semnificații a Răscumpărării. Dacă Hristos nu este Dumnezeu adevărat în același înțeles ca Tatăl, de aceeași substanță cu El, oamenii nu pot fi eliberați de păcat și de moarte. În prima parte a acestei duble lucrări Atanasie expune cum omul a căzut de la capacitatea de a cunoaște pe Dumnezeu, reluînd respingerea tradițională a idolatriei, consecință directă a întoarcerii omului de la închinarea către Dumnezeu la închinarea către lucrurile materiale, sub influența poftelor simțuale. A doua parte se ocupă cu răscumpărarea prin Hristos a omului căzut. Aceasta are două aspecte: victoria asupra morții fizice, care a fost consecința păcatului, și întoarcerea sufletului omului la Dumnezeu, pe Care Îl poate cunoaște, pentru ca, dobîndind nemurirea să se îndumnezeiască»¹⁰.

În prima carte Sfîntul Atanasie face o legătură între idololatrie și închiderea omului în cadrul naturii. Socotind că forțele naturii și pornirile firii sale legate de acestea sînt tot ce e mai înalt în existență, omul se închină acestora, deși pe de altă parte el este cel care le dă forma de idoli. El se lasă supus acestora, deși chiar în faptul că el le dă forma de idoli se arată superior lor. În orice caz, prin idololatrie omul nu depășește nici natura, nici pe sine,

7. Introducerea lui R. Thomson la: *Athanasius, «Contra gentes» and «De incarnatione»*, edited and translated by Robert W. Thomson, Oxford, 1971, p. XXI-XXIII.

8. Idem, *op. cit.*, p. XXVII. Această opinie e mai pe larg întemeiată de Charles Kannengiesser în *Introd. la : Athanase d'Alexandrie sur l'incarnation du Verbe*, în «Sources Chrétiennes», nr. 199, 1973. A se vedea în special p. 46, 86.

9. *Op. cit.*, p. 52.

10. R. Thomson, *op. cit.*, p. 19.

ci se lasă dus ca un rob în satisfacerea tuturor pornirilor sale inferioare. Numai revenirea la înțelegerea Dumnezeuului adevărat, mai presus de natură și de om, pe Care omul nu-L poate închipui în idoli, omul e ajutat să depășească pornirile sale inferioare satisfăcute exclusiv în legătură cu natura.

Acesta este conținutul cărții *Către elini*. Concluzia ei este că Dumnezeu este transcendent, sau superior naturii, iar omul e după chipul Lui și e chemat să se ridice deasupra patimilor care îl robesc în legătura lui cu natura. Dar Dumnezeu cel transcendent e un Dumnezeu personal și iubitor. Altfel n-ar fi superior naturii. Și este așa pentru că este un Dumnezeu în Treime, Care din iubire trimite pe Fiul Său să Se facă om, ca să-L ridice pe om la Sine. Acesta e conținutul cărții a doua a scrierii, dedicată «Întrupării Cuvîntului». Dacă în prima carte ideea de bază este că oamenii au fost creați de Dumnezeu-Cuvîntul, dar au căzut de la legătura cu El în idolatrie și în patimile care-l degradează, în a doua, se expune venirea Cuvîntului lui Dumnezeu la ei în trup ca, întărind și îndumnezeind firea omenească asumată de El, să se întîmple aceasta cu toți cei ce cred în El. Prima carte tratează despre Cuvîntul creator; a doua, despre Cuvîntul re-creator sau mîntuitor al oamenilor căzuți din legătura cu El. Prima carte descrie căderea omului de la Dumnezeu, în patimi și moarte; a doua, biruirea patimilor și a morții ca stări de slăbiciune și robie ale omului, prin patimile de pe cruce ca manifestări ale tăriei Cuvîntului făcut trup, tărie care aduce și învierea trupului.

De aceea există o legătură între aceste două cărți și opera principală a sfîntului Atanasie, *Cele trei cărți (cuvînte) contra arienilor*¹¹ (P.G., 26, 11–526). Thomson le socotește apropiate și din punct de vedere cronologic de cele două cărți amintite¹². Dar aceste trei cărți împotriva arienilor nu mai sînt adresate în mod special necreștinilor, ci creștinilor care știau de Hristos și de disputa cu privire la legătura Lui cu Tatăl. Sînt adresate atît celor ce rămăsese pe lîngă învățătura de la Niceea, cît și celor ce, amăgiți de arieni, aveau nevoie să fie întorși la credința stabilită la Niceea. «Cuvintele contra arienilor se ocupă de un aspect specific al celor mai generale afirmații prezentate în prima operă a lui Atanasie. Răscumpărarea omului s-a făcut cu adevărat numai dacă Hristos a fost cu adevărat Dumnezeu. În prima carte este respinsă negarea de către Arie a acestei credințe și este apărută de definiția de la Niceea că Fiul este născut din Tatăl și este de aceeași ființă cu El. Celelalte două cărți întemeiază aceste afirmații pe exegeza amănunțită a pasajilor din Scriptură care se referă la unitatea de ființă între Tatăl și Fiul și la Întruparea Fiului»¹³. «Importanța teologiei dogmatice a lui Atanasie nu stă în originalitatea ei, ci în respectul ei pentru credința Bisericii. El se preocupă de expunerea tradiției date, nu de metafizici speculative. El nu era limitat de anumite formule, ci de adevărul de bază care transcende cuvintele în care acesta este exprimat... La fel, în chestiunea relației între Dumnezeu și om în Hristos, Atanasie folosea un larg registru de expresii»¹⁴.

b. **Istoric-apologetice.** În aceste lucrări sfîntul Atanasie se apără, adeseori pe baza unor documente, de defăimările nedrepte ce i se aduc. Acestea sînt:

Apologia împotriva arienilor (P.G., 25, 247–410). E întocmită în jurul anului 348, afară de două capitole finale (89–90), care nu sînt scrise înainte de 357.

Apologie către împăratul Constanțiu (P.G., 25, 595–642), în care se apără că ar fi instigat pe împăratul Constant împotriva împăratului Constanțiu. E scrisă cam tot în 357. La sfîrșitul acestei *Apologii*, fiindcă auzise că împăratul se exprimase ironic despre Atanasie că și-a părăsit scaunul din lașitate, anexează o *Apologie despre fuga sa* (P.G. 25, 643–680). Ambele sînt publicate în text grec și în traducere franceză și în «Sources Chrétiennes», 56, Paris, 1958, p. 89–132.

Curînd după aceea, în 358, sfîntul Atanasie scrie, la dorința monahilor printre care se refugiase, o istorie a luptelor cu arienii: *Istoria arienilor, către monahi* (P.G., 25,

11. Foarte de timpuriu la ele s-a adăugat de către un autor necunoscut o a patra carte (Bardenhewer, *op. cit.*, p. 52).

12. Maurini le datează din al treilea exil (între 356–362). Loofs le datează din 338 sau 339, înainte de fuga autorului, în martie 340. Bardenhewer își însușește opinia Maurinilor.

13. R. Thomson, *op. cit.*, p. XIX.

14. Idem, *op. cit.*, p. XX.

691–796). Multe părți au fost omise de copişti, pentru că se aflau și în *Apologia contra arienilor*. Părțile rămase se referă la anii 335–357.

c. **Exegetice.** Cele mai multe dintre acestea s-au pierdut. Între ele se amintește o *Tîlcuire a psalmilor* din care nu s-au păstrat decît unele fragmente, de cele mai multe ori în diferite Catene. O colecție a lor a întocmit Maurini sub titlul *Expositiones psalmorum* (P. G., 27, 55–590), din care nu sînt toate autentice. Probabil la această tîlcuire, care are un accentuat caracter duhovnicesc, a lucrat sfîntul Atanasie în ultimii ani ai vieții (366–373).

Cît de familiari îi erau Psalmii se vede din frumoasa *Epistolă către Marcelin* (P. G., 27, 11–140).

d. **Moral-ascetice.** Dintre scrierile de un astfel de cuprins, în mod sigur este a lui Atanasie *Viața Sfîntului Antonie* (P. G., 26, 830–976). Se crede că a fost scrisă la 357, la un an după moartea lui Antonie. Ea dovedește marea apreciere acordată de sfîntul Atanasie vieții monahale. Este cea mai influentă operă a lui. Ea a servit ca model pentru «Viețile Sfînților» de mai târziu și a avut ca un important efect transportarea idealurilor monahale în Occident. Mulți cercetători recunosc ca scrieri autentice ale sfîntului Atanasie și mai multe tratate despre feciorie, «care au avut o largă circulație în versiunile lor copte, siriace și armenese»¹⁵.

e. **Epistole.** Sfîntul Atanasie a ales forma epistolară și pentru opere de conținut mai mare. Trei dintre ele sînt «Epistole sinodale»: *Tomul către antiohieni* (P. G., 26, 785–810), scris în numele Sinodului alexandrin din anul 362 și tratînd despre mijloacele restabilirii păcii bisericești în Antiohia; *Epistola către împăratul Iovian* (P. G., 26, 813–820), scrisă în numele Sinodului alexandrin din 363, ca răspuns la cererea aceluia de a i se face o expunere a credinței adevărate; *Epistola către episcopii africani* (P. G., 26, 1029–1048), un îndemn de a se păzi de amăgirea arienilor, scrisă în numele unui sinod alexandrin din jurul anului 369.

Două Epistole enciclice: *Epistola enciclică către episcopi* (P. G., 25, 221–240), îndreptată către toți episcopii Bisericii universale, scrisă în aprilie 340 și cuprinzînd un protest energic contra ocupării nelegitime a scaunului său de către Grigorie, la 23 martie 340; *Epistola enciclică către episcopii din Egipt și Libia contra arienilor* (P. G., 25, 537–594), scrisă după alungarea sa din scaunul alexandrin, la 9 februarie 356, și înainte de ocuparea lui de către Grigorie, la 24 februarie 357, ca un îndemn de păstrare a credinței, împotriva uneltirilor arienilor.

Nu puține epistole sînt adevărate tratate dogmatico-polemice. Așa sînt cele *Patru epistole către episcopul Serapion de Thmuis* (P. G., 26, 529–676), scrise în timpul petrecerii în pustie, în anii 356–362. Prima e o combatere a pneumatomașilor la cererea aceluia episcop și o apărare a dumnezeirii Duhului Sfînt. A doua rezumă cuprinsul prea detaliat al primei Epistole, cu o introducere despre Fiul. La început, epistolele 2 și 3 au format un întreg. Epistola 4 se ocupă cu alte sofisme ale pneumatomașilor.

Alte trei Epistole dogmatice: *Către Epictet, episcopul Corintului* (P. G., 26, 1049–1070); *Către Adelfiu, episcop și mărturisitor* (P. G., 26, 1071–1084); *Către Maxim Filosoful* (P. G., 26, 1085–1090), se ocupă cu dogma hristologică, combătînd un amestec de concepții dochetice și ariene. Epistola către Epictet are aproape o autoritate canonică. Sinodul din Calcedon și-a însușit-o ca expresie a credinței sale.

În *Epistola despre hotărîrile Sinodului de la Niceea* (P. G., 25, 415–476), scrisă pe la 350, sfîntul Atanasie dă unui prieten arme pentru apărarea hotărîrilor Sinodului de la Niceea, în special a termenilor lui nebiblici («din ființă» și «de o ființă»).

Epistola despre un citat din Episcopul Dionisie al Alexandriei (P. G., 25, 479–522), un antecesor al lui Atanasie în scaun, anexată la cea dinainte, demonstrează împotriva unor arieni că Dionisie nu a fost de părerea lor, căci el a folosit termenul «de o ființă». În *Epistola către Sinoadele de la Rimini (Italia) și Seleucia (Isauria)* dă pe față metodele reprobabile ale arienilor și respinge definiția de credință ariană formulată la Rimini (P. G., 26, 681–794).

Mai trebuie amintite cîteva Epistole de caracter ascetic sau disciplinar: *Către Amunem monahul* (P. G., 26, 1169–1176), despre năluciri întinate; *Către episcopul Rufinian*

15. *Idem, op.cit.*, p. XVIII.

(P. G., 26, 1179–1182), de după 362, despre primirea arienilor. Ambele au fost încorporate în colecțiile canonice bisericești. *Epistola către Draconiu* (P. G., 25, 523–534), din 354 sau 355, se adresează unui egumen care declina oferta demnității episcopale.

f. Epistole de sărbători. Urmînd unui obicei al patriarhilor de Alexandria, sfîntul Atanasie se folosea de prilejul Paștilor pentru a îndemna pe credincioși să serbeze cum se cuvine această sărbătoare și să se pregătească pentru ea și le explică unele învățături de credință, cerute de momentul respectiv. Sfîntul Atanasie trimitea astfel de epistole credincioșilor și cînd era departe de ei. Nu s-au păstrat decît fragmente din ele în mai multe limbi: coptă, siriacă, latină. Numai din 13 ani, ai celor 45 de episcopat, lipsește orice fragment. În cea dintîi, din anul 329, el vorbește de o perioadă de post de numai șase zile, dar începînd din 330 cere șase săptămîni de post. În cea din 367 vorbește de cărțile Sfintei Scripturi, pe care le împarte în «canonice» și «bune de citit».

Toate scrierile sfîntului Atanasie au mai fost publicate, în afară de colecția Migne, în BEP (Bibliotiki ton Elinikon Pateron), vol. 30–33, cea mai mare parte, de către H.G. Opitz, Athanasius Werke, în «Preussische Akademie der Wissenschaften». Altele din ele au fost publicate de către alți cercetători.

Noi am tradus în acest volum *Cartea către elini*, după textul editat de R. Thomson, iar cea *Despre întruparea Cuvîntului*, după textul editat de același și după cel editat de Ch. Kannengiesser, ținînd seama și de traducerea lui G. Popescu-Pietrele, *Despre întruparea Cuvîntului*, București, 1909. *Cele trei cuvîntări contra arienilor* le-am tradus după textul din Migne.

3. ÎNVĂȚĂTURA SFÎNTULUI ATANASIE: întemeierea teologică a credinței creștine despre Sfînta Treime și despre legătura Ei iubitoare și liberă cu lumea

Învățătura Domnului Iisus Hristos despre calitatea Sa de Fiu al lui Dumnezeu-Tatăl, una cu El în toate, dar fără să Se confunde cu El, se cerea explicată prin gîndirea teologic-filosofică, odată ce a intrat în cercurile intelectuale. Și cum aceste cercuri erau formate în sistemele filosofiei eline, e firesc că ele au încercat să se folosească de noțiunile și cuvintele lor în această explicare. Iar în această încercare nu e de mirare că la început exprimarea acestei învățături a fost influențată de concepțiile acestor sisteme referitor la supremul fundament al existenței și la raportul lui cu lumea văzută. În general, toate aceste concepții vedeau pe de o parte acel fundament numai în unitatea lui, pe de alta, încercînd să explice legătura acelui fundament cu lumea văzută, ajungeau la un panteism mai mult sau mai puțin direct exprimat. Căci socotînd acel fundament ca neavînd o viață de iubire în sine, trebuiau să conchidă că el își manifestă conținutul său potențial în mod involuntar în lumea diferențiată.

Importanța decisivă a sfîntului Atanasie a constat în faptul de a fi menținut, pe de o parte, ideea unui Dumnezeu unic, pe de alta, de a fi evidențiat existența unei vieți a iubirii în El însuși, datorită Persoanelor Treimice, Care tocmai prin iubirea Lor desăvîrșită fac înțeleasă atît unitatea desăvîrșită a lui Dumnezeu, cît și aducerea lumii la existență, nu din necesitatea lui Dumnezeu de a-Și extinde viața Lui, ci din iubirea Lui liberă, atît de liberă că nu are nevoie de nimic pentru a o crea.

Prin termenul «de o ființă» (ὁμοούσιος), sfântul Atanasie a asigurat, pe de o parte, transcendența lui Dumnezeu cel în Treime față de lume, pe de alta, unitatea vie și iubirea Lui interpersonală internă, care poate explica creația lumii din nimic și o poate duce la fericirea unirii cu El în iubire. Numai iubirea internă a Dumnezeului treimic poate face pe Dumnezeu liber de lume, deci transcendent ei, dar Îl face și capabil să o creeze și să scape ființele umane din circuitul apariției și dispariției lor fără sens – fie că rămân identice în acest circuit, fie că se schimbă continuu – în unica existență a lumii, supusă, ca și esența ei fundamentală, unei iremediabile și inexplicabile monotonii relativiste. Sfântul Atanasie dădea o explicație teologică Dumnezeului adevărat, Care este un Dumnezeu al iubirii interpersonale și al puterii creatoare și mântuitoare, pentru că este superior oricărei legi. Insistînd asupra folosirii termenului: Fiul născut din ființa Tatălui, căci ne e făcut din nimic, face o distincție netă între transcendența Treimii dumnezeiești și lumea creată de Ea din nimic.

De fapt, lupta teologică a sfântului Atanasie a fost provocată de o astfel de înțelegere antitrinitară a arianismului. Dar ea a precizat teologic conținutul credinței evanghelice nu numai față de arianismul care părea mai puțin panteist, cât și față de gândirea neoplatonic-gnostică, și în special origenistă, care, aparent opusă arianismului, era dominată de un panteism încă mai direct exprimat. Accentuăm acest fapt, spre deosebire de A. Spassky care susține că Arie nu avea nimic comun cu neoplatonismul origenist și de aceea sfântul Atanasie s-a folosit de cel din urmă în combaterea arianismului. Dar știm că un susținător asiduu al arianismului a fost și Eusebiu al Cezareii, fervent admirator al lui Origen.

Spassky însuși recunoaște că Origen considera pe Cuvîntul lui Dumnezeu ca inferior Tatălui și făcea din lume sau din lumile succesive un produs etern și involuntar al lui Dumnezeu. Prin aceasta lega și pe Fiul, fără voia Lui, de lume, ceea ce înseamnă pînă la urmă că e numai cel mai înalt din lumea sau din lumile care ies din Dumnezeu. Spassky zice: «Fiul e, după Origen, nemăsurat și mai presus de toate cele făcute, dar Tatăl, ca natură nenăscută și atotbună, este și El nemăsurat mai presus de Fiul. Origen era așa de convins de aceasta, că în unele cazuri nici nu se simțea obligat să o dovedească. El zice: «Precum s-a vădit în alte locuri, Fiul e deosebit de Tatăl după ființă și ipostas», (De orat., 15; P. G., 11, 465). Tatăl Se cunoaște pe Sine mai clar și mai deplin decît Îl cunoaște Fiul (De princ., IV, 4, 35; P. G., 11, 358). Dumnezeu este harul neasemănat și adevărat; Fiul e numai oarecare licărire și un chip al harului și adevărului Tatălui (De princ., I, 2, 13; P. G., 11, 144; De princ., I, 26; P.G., 11, 134). Dumnezeu este lumina neajunsă, Fiul e numai o slabă lică-

rire (*perparvum*) care se numește mare numai pentru slăbiciunea noastră (ibid., 1, 2, 7; P. G., 11, 135). Voia lui Dumnezeu e mai înțeleaptă decît voia Fiului (Coment. la Matr., P. G., 13, 1743). Calitatea dumnezeirii Tatălui e superioară celei a Fiului și de aceea la Origen apare ideea că, în sens propriu, nu trebuie să ne rugăm decît Tatălui (De orat.; P. G., 11, 460, 464)¹⁶.

A. M. Ritter notează și el mai multe erori panteiste la Origen. Una dintre ele este că la început a emanat din Dumnezeu prin Logos o lume de spirite «care participau la ființa Lui» (Dogma und Lehre in der alten Kirche, în «Die Lehrenentwicklung in Rahmen der Katolizität», Göttingen, Vanderhoeck & Ruprecht, 1982, 174). Aceste spirite căzute prin plictiseală din dumnezeire se întorc la ea după lungi eforturi. Dar această întoarcere e numai una dintre multele perioade ale lumii «căreia i-au premers altele și-i vor urma altele» (ibid.). O altă eroare a fost cea a micșorării gradate a dumnezeirii prin faptul că dă Fiului și apoi Duhului Sfînt și apoi celorlalte spirite ceva din ființa sa. Fiul e mai mic ca Tatăl, Duhul Sfînt e mai mic ca Fiul, și celelalte spirite mai mici ca Duhul Sfînt (op. cit., p. 128).

De aceea Spassky are dreptate cînd afirmă că, folosind gîndirea neoplatonic-origenistă împotriva arianismului, sfîntul Atanasie a modelat-o și pe aceasta în mod radical. Căci sfîntul Atanasie, folosind pentru Fiul expresia de «strălucire» și «chip» al Tatălui, socotește că în această «strălucire» și în acest «chip» e toată lumina Tatălui și întreg modelul, spre deosebire de cum cugeta Origen. Sfîntul Atanasie consideră pe Fiul egal cu Tatăl, una cu El, de o ființă cu Tatăl, născut din ființa Tatălui. Deci intrucît numai pe Fiul îl considera așa, făcea o distincție netă între Dumnezeu și lumea creată. Lui Spassky i se pare că această distincție o făcea și Arie. El vede la Arie o deosebire de Origen, atît privind raportul între Dumnezeu și lume, cît și o deosebire mai netă între Fiul și Tatăl.

Noi am vrea să precizăm faptul că nici în aristotelism, de care după Spassky ar fi legat arianismul, nu era absent un anumit panteism, pentru că într-un Dumnezeu netreimic care trebuie să creeze o lume e implicată o necesitate a creării lumii. De aceea Arie nu putea face o distincție netă între făcut și născut. Dacă Dumnezeu nu cunoaște decît acțiunea facerii și nu și o naștere interioară, El e silit de o lege interioară să facă ceva exterior, sau să Se extindă în afara Sa. Opera făcută nu e în acest caz creată din nimic, ci e un fel de emanație a fundamentului ei nefăcut, fiind într-un fel și ea nefăcută, sau născută din El. Toate noțiunile de «făcut», «nefăcut», «născut» se confundau în filosofia greacă

16. După Spassky, op. cit., p. 109.

panteistă și în sistemele gnostice influențate de ea. Toate erau nuanțe diferite sau forme de panteism emanaționist. Sfântul Atanasie a introdus pentru prima dată în teologie distincția netă între nașterea dinainte de veci a Fiului din Tatăl și între creația lumii în timp, cum remarcă St. Papadopoulos¹⁷.

Dar iată cum vede Spassky deosebirea între doctrina despre Dumnezeu influențată de Origen și cea a lui Arie: «Precum pentru Alexandru (episcopul Alexandriei, al cărui secretar era Atanasie – n. n.) era de necugetat că a existat vreodată Dumnezeu fără Fiul, Înțelepciunea și Cuvîntul, așa pentru Arie era de neadmis să se afirme că în rînd cu Dumnezeu, Care Își are logosul Său, există încă un al doilea ipostas sau un Logos coetern cu El. În ochii lui Arie aceasta ar fi însemnat să se afirme că există două ființe fără de început și egale între ele, adică să se învețe despre doi dumnezei... Însușindu-și punctul de vedere, după care existența reală aparține numai particularului și individualului, Arie, asemenea lui Aristotel, înțelegea ființa lui Dumnezeu concret, adică recunoștea toate însușirile Lui ca existînd real în El din eternitate. Dumnezeul lui (Arie) are totdeauna, și real în Sine, logoul Său propriu și înțelepciunea proprie ca o însușire neschimbabilă a Sa, și deci și puterea Sa, și nu are nevoie de nici un alt purtător al însușirilor Sale, pentru că El însuși le realizează pe ele... Doctrina lui Arie dărimă în felul acesta temeiul filosofic pe care era clădită învățătura lui Origen despre Logos și făcea necesară o prelucrare radicală a întregii teologii înainte de Niceea. Această grea misiune și-a luat-o Atanasie al Alexandriei, primul mare teolog cu adevărat bisericesc, care a primit de aceea în istorie numele de Mare»¹⁸.

Despre felul cum s-a folosit sfântul Atanasie în combaterea arianismului de gîndirea neoplatonic-origenistă, dar profund transformată de el, tot Spassky spune: «Teologia lui Atanasie nu poate fi înțeleasă decît pe temeiul origenismului neoplatonic. Dumnezeirea lui Atanasie este definită prin aceleași trăsături ca la Origen și Plotin»¹⁹.

După Spassky, Arie, pe temeiul lui Aristotel, afirmase și deosebirea esențială dintre Dumnezeu și creație. Dar socotim că nici Aristotel, nici Arie nu considerau aceasta așa de esențial. O asemenea deosebire între Dumnezeu și lume implică unirea după ființă a Fiului cu Tatăl, prin naștere, căci ea asigură libertatea lui Dumnezeu de orice lege care-L supune emanației prin viața Lui de comuniune internă în iubire. Pe de altă parte, doctrina neoplatonic-origenistă despre Dumnezeu ca «Cel ce este», ca Cel ce este existența eternă și neschimbată, nu poate fi înțe-

17. Atanasie cel Mare și teologia sinoadelor ecumenice, Atena, 1975, p. 7.

18. A. Spassky, op. cit., p. 178–179.

19. Idem, op. cit., p. 179.

leasă decît dacă Dumnezeu este un Dumnezeu viu prin comuniunea iubitoare interpersonală și liberă existentă în El.

Afirmarea acestei comuniuni va despărți pe sfîntul Atanasie atît de origenismul neoplatonic panteizant, care considera că Fiul e mai mic decît Tatăl, cît și de monoteismul supus unei legi raționale, deci ducînd și el spre același panteism al lui Aristotel, de care era influențat Arie, deși Spassky socotește că Atanasie a rămas fidel ambelor doctrine, completîndu-le. E de socotit mai degrabă că sfîntul Atanasie le-a depășit pe amîndouă, deși a luat cîte ceva din fiecare. Chiar în cuvintele următoare ale lui Spassky, în care afirmă că sfîntul Atanasie nu s-a despărțit în învățătura despre Dumnezeu de neoplatonismul origenist, e implicată recunoașterea unei despărțiri de acela. Căci el spune: «Dar însemnăta-tea istoric-dogmatică a lui Atanasie constă nu în învățătura despre Dumnezeu. În acest punct al teologiei el nu atrage atenția și se arată ca unul dintre ceilalți. Lupta cu arianismul și trebuința timpului său l-au făcut să-și concentreze toată gîndirea lui originală și puterea dialectică în lămurirea unei alte chestiuni: a chestiunii raportului Cuvîntului sau Fiului cu Dumnezeu-Tatăl, așa încît aproape nu se poate arăta nici o lucrare a lui în care să nu fi atins într-un fel sau altul această chestiune... Prin aceasta el a deschis o nouă epocă în istoria gîndirii teologice a creștinismului... Conținutul general al concepției lui Atanasie despre Cuvîntul-Fiul poate fi exprimat astfel: El este Născutul adevărat și propriu al ființei Tatălui, Dumnezeu adevărat, de o ființă cu Dumnezeu adevărat... Fiul aparține planului dumnezeirii absolute și depline și nu are nimic de-a face cu sfera creatului»²⁰.

Dar oare înțelegerea Fiului ca de o ființă cu Tatăl nu înseamnă ceva cu totul nou pentru înțelegerea lui Dumnezeu în raport cu origenismul? Precum am spus mai înainte, numai pentru că Tatăl are un Fiu etern și de o ființă cu El, creatul e creat cu adevărat, ca o realitate produsă din nimic, de un Dumnezeu nesupus vreunei sile de a o emana; și numai de aceea Dumnezeu e Dumnezeu adevărat, sau «Cel ce este» cu adevărat, avînd în Sine toată viața. Numai prin faptul că Dumnezeu este un Tată care are un Fiu de o ființă cu El, e depășit atît arianismul, cît și origenismul neoplatonic în concepția despre Dumnezeu și despre lume.

Precizînd ideea creației, neclară încă la Aristotel, dar implicată, și a unui Dumnezeu liber de orice impuls interior și involuntar spre dezvoltare sau emanație, sfîntul Atanasie a unit dar a și distins pe Dumnezeu și creația. Căci a purificat ideea de Dumnezeu de orice impuls emanaționist sau evoluționist, căruia El i-ar fi supus. Dar prin aceasta a purificat

20. Idem, op. cit., p. 180-181.

de asemenea ideea lumii create de orice implicare a ei în esența divină. Numai așa Dumnezeu e văzut ca Dumnezeu adevărat, și lumea, ca adevărată creație. Dar un Dumnezeu care nu e un Dumnezeu în Treime nu are motiv și nici putere să creeze în mod liber o lume cu totul deosebită de El. Iar o lume fără un astfel de Dumnezeu nu poate fi creată cu adevărat, nici scăpată din eterna ei monotonie fără sens, pentru că nu are un Dumnezeu liber care să o mîntuiască din această monotonie neschimbată.

Spassky vrea să explice calea pe care a ajuns Atanasie la acest rezultat, zicînd: «Pentru a înțelege acest drum logic, cu ajutorul căruia Atanasie a ajuns la această nouă concluzie pentru prima dată cunoscută în istoria gîndirii filosofice, trebuie să intrăm în cîteva analize mai amănunțite. Vechea filosofie greacă, cu excepția lui Aristotel (noi socotim că fără nici o excepție, n.n.), nu despărțea pe Dumnezeu și lumea printr-o graniță hotărîtă». Opuîndu-se acestei filosofii, încă «Dionisie din Alexandria și Teognost au respins învățătura lui Origen despre provenirea eternă a lumii, împrumutată din neoplatonism... Această idee despre deosebirea radicală între Dumnezeu și creaturi stă la baza sistemului teologic al lui Atanasie»²¹

În continuare Spassky afirmă că ideea aceasta îi era proprie și arianismului. El spune că ceea ce a adus nou sfîntul Atanasie a fost că, pe cînd Arie vede pe Fiul și Cuvîntul pe prima treaptă a creației, Atanasie îl vede în planul lui Dumnezeu cel necreat. Dar ne întrebăm: Dacă Atanasie a adus prima dată ideea unei lumi create cu totul distincte de Dumnezeu, cum a mai putut Arie să gîndească înaintea lui Atanasie pe Fiul, aparținînd planului creat, deosebit de Dumnezeu cel necreat? De aceea pe drept cuvînt trebuie socotit că nici Arie nu făcea o despărțire prea clară între lume și Dumnezeu. Atanasie este primul care, purificînd ideea creației de orice urmă de panteism, nu admite că Cuvîntul a putut fi prima creatură a lui Dumnezeu, ci El e din esența dumnezeiască, radical deosebită de lume. Căci numai aceasta face posibilă cu adevărat creația lumii. Numai existînd un Logos dumnezeiesc, se poate spune că toate sînt create. Căci «fără de El nimic nu s-a făcut din cele ce s-au făcut» (Ioan, 1, 3).

Dar sfîntul Atanasie, prin învățătura lui cu adevărat trinitară, adică prin recunoașterea Fiului ca fiind de o ființă cu Tatăl și deosebit de lume, care e creată din nimic, nu numai că distinge în mod clar între Dumnezeu și lume, ci vede și legătura între Dumnezeu și lume. Și nu numai ca o legătură logică în sensul aristotelic, deci în parte neliberă, ci și ca o legătură de iubire în libertate.

21. Idem, op. cit., p. 181-182.

Faptul că Tatăl are un Fiu de o ființă cu El, pe Care-L iubește, constituie pentru El un motiv de a crea lumea pentru a-Și extinde iubirea paternă și la alte ființe conștiente pe care le face prin Fiul, ca să fie după chipul Fiului, ca prin Fiul să reverse iubirea Sa paternă și către ele și ca Fiul să sădească în ele, odată cu chipul Său, iubirea Sa față de Tatăl. Și tot de aceea, când ele cad din această iubire – care e liberă conform libertății ce li se dă din libertatea Lui – Îl trimite pe Fiul Său să Se facă om, ca în unirea lor cu El să se arate și să se permanentizeze în ele atît dragostea Tatălui față de ele, cît și a lor față de Tatăl.

La originea lumii stă astfel iubirea liberă a comuniunii trinitare. Dar Fiul este totodată Cuvîntul, sau Logosul lui Dumnezeu. Iar Dumnezeu, creînd lumea prin El, îi imprimă acesteia un sens. Sensul nu e despărțit de iubire, cum nu e deosebit Cuvîntul de Fiul. O lume în care apar și dispar, prin emanație sau evoluție, alte și alte ființe conștiente, este lipsită atît de sens, cît și de iubire, pentru că ceea ce aduce la existență făpturile conștiente și lumea în general este un impuls orb, impersonal. Dar ființele conștiente care sînt făcute după chipul Logosului și Fiului personal etern sînt aduse la existență pentru a se bucura de o iubire eternă și aceasta le dă un sens. Acesta este sensul principal care le este imprimat prin Logosul și Fiul dumnezeiesc și acest sens nu li s-ar fi imprimat dacă Logosul prin care sînt create n-ar fi Fiul iubit al Tatălui și dacă deci n-ar fi create pentru ca Dumnezeu să-Și extindă iubirea asupra lor și pentru a-Și atrage iubirea lor prin unirea lor cu Fiul.

Fiul și Logosul sînt aceeași Persoană divină, pentru că iubirea și sensul sînt strîns unite. Logosul Își pune pecetea pe tot cosmosul creat, arătîndu-se prin El iubirea lui Dumnezeu față de făpturile umane și ajutîndu-le să crească în iubirea lor față de Dumnezeu. Ființele care se iubesc se înțeleg. Unde scade iubirea se întinde întunericul. Sensul ce-l acord eu celui alt e una cu existența lui veșnică. Dorind ca el să mă iubească în veci, îi acord o valoare veșnică. Nimeni nu are un sens ca existență izolată, ci în comuniunea lui cu ceilalți, în articularea reciprocă a tuturor, în același timp necesară și liberă. Faptul acesta își are întemeierea supremă în Sfînta Treime.

Oricare din ceilalți e pentru mine un cuvînt încorporat, care mă încurajează în viața mea prin însăși existența lui, dar în mod mai accentuat prin faptul că e izvor de cuvinte adresate mie din atenție față de mine, atenție prin care sînt legați oamenii în mod reciproc. Dar toate celelalte persoane și cuvintele lor țin de Cuvîntul suprem și de atenția Lui față de noi. El este prin excelență 'O ōv «Cel ce este», cum e numit în icoanele ortodoxe. De aceea numai El ne poate da și nouă existență prin atenția și cuvintele Lui arătate în atenția și cuvintele noastre reciproce. El mă

întăreşte în existenţă prin toate persoanele – cuvinte încorporate, curinte ipostatice – şi prin cuvintele lor. Fiul întrupat, iubind cel mai mult şi iubirea Lui voind să se imprime unei umanităţi căzute în păcat, merge pînă la jertfa maximă şi ne invită la jertfă, care trebuie să ţină în echilibru sau să copleşească egoismul general.

Experienţa sporită pe care o avem azi despre om ne ajută la o înţelegere aprofundată a învăţăturii sfîntului Atanasie despre faptul că «prin Cuvîntul» sîntem şi ne ridicăm, din păcatul imputîinării în viaţă, la mai multă viaţă, la viaţa eternă, că prin ceilalţi oameni sîntem întăriţi în viaţă, că prin cuvîntul lor ei ne scot din tristeţea şi descurajarea singurătăţii. Dacă aceştia pot să ne întărească în viaţă prin existenţa şi prin cuvintele lor, de ce nu ne-ar putea da însăşi şi nu ne-ar putea reface existenţa Cuvîntul suprem al Tatălui? Deşi făcută din nimic, creaţia este înzestrată de Dumnezeu, prin Fiul şi Cuvîntul Lui, cu o valoare eternă, cu un sens netrecător.

Sfîntul Atanasie afirmă ideea creaţiei din nimic pentru a arăta pe Fiul ca deosebit de ea, prin faptul că e de o fiinţă cu Dumnezeu, deci Dumnezeu adevărat, transcendent lumii.

Dar tocmai prin aceasta El poate mîntui lumea. Lumea nu este dispreţuită prin faptul că e creaţie, ci ea capătă un sens adevărat tocmai prin aceasta. Făpturilor umane li se asigură o existenţă eternă prin faptul că sînt create pentru a fi iubite şi a iubi etern. Şi pentru oameni creaţia întreagă e adusă la existenţă pentru o durată eternă în unire cu Dumnezeul iubirii.

În credinţa creştină afirmarea creaţiei din nimic se ţine în cumpănă cu valoarea atribuită lumii prin faptul că Cel ce o creează este Dumnezeu cel personal şi că El o creează pentru a-i dărui fericirea veşnicei uniri în iubire cu El. Dar cine poate defini exact relaţia dintre Dumnezeu şi lumea creată din nimic?

Tema a început să preocupe recent din nou gîndirea teologică. Astfel, teologul grec I. Zizioulas, încercînd unele precizări ale noţiunii de «nimic», din care a fost creată lumea, a provocat unele obiecţii din partea lui Philip Sherard, englez convertit la ortodoxie. Prima obiecţie i-a provocat-o lui Sherard (rev. Synaxi, Atena, nr. 5, 1983, p. 67–68, art. Theologia kai hyparxis – Teologie şi existenţă), afirmaţia lui Zizioulas că «nimicul» este «nimicul ontologic absolut», care «nu are nici o relaţie cu existenţa, care nu are un conţinut ontologic, în nici un sens» (Hristologia kai hyparxis, în nr. 2 al aceleiaşi reviste). Sherard spune că prin aceasta se afirmă «existenţa a două absoluturi eterne». Absolutul nimicului s-a afla astfel din veci ca «ceva alături de Dumnezeu, în afară de Dumnezeu», «de care Dumnezeu are nevoie ca să creeze lumea». Cu alte

cuvinte «Dumnezeu nu este absolut și libertatea Lui este mărginită». Acesta implică «un dualism radical în lucruri».

Dar Sherard nu oferă o soluție proprie. Credem că nu trebuie pierdut din vedere că sfântul Atanasie vorbește mai puțin de «nimic» și mai mult de «prin Fiul», ca și de venirea la existență a creațiunii «prin participarea» la puterea lui Dumnezeu. Poate e mai corect a se spune că Dumnezeu creează lumea din nimic nu în sensul că are nevoie de «un nimic» existent alături de El, ci în sensul că nu are nevoie de ceva. «Nimicul» trebuie conceput ca neexistența pur și simplu (de aceea în grecește se zice «din cele ce nu sînt»). Existența lui Dumnezeu este infinită. Ea nu e limitată de vreun vid.

Pe de altă parte prin faptul că o creează, Dumnezeu pune puterea Lui în actul creației, în temeiul voinței Lui. Puterea Lui manifestată prin voința Lui e temeiul pozitiv al creației. Lumea nu este din ființa lui Dumnezeu, ca Fiul, ci capătă o ființă proprie prin voința Lui plină de putere, care nu folosește nimic, pentru că în afară de El nu există nimic.

Dar ca să o voiască, Dumnezeu o gîndește. Lumea e conformă cu gîndirea Lui; ea poartă în ea chipurile «rațiunilor» Lui. Prin aceasta lumea e dată ca posibilitate liberă în gîndirea, în puterea lui Dumnezeu. Dar nu devine realitate decît cînd Dumnezeu voiește să pună în lucrare puterea și gîndirea Lui cu privire la ea, dîndu-i realitate fără a avea nevoie de ceva exterior Lui, care nici nu există, odată ce numai El există. Deci lumea are temei pozitiv în gîndirea, puterea și voința lui Dumnezeu. Fără ele n-ar putea veni la existență și dura. Aceasta înseamnă că e creată de Dumnezeu din nimic altceva, avînd temeiul suficient al existenței ei în gîndirea, puterea și voința Lui.

Sherard e nedumerit apoi de afirmarea lui Zizioulas că lumea fiind creată ar fi putut și să nu existe. Sherard se întreabă: «Atunci pentru ce există lumea?» Zizioulas spusese: ca Dumnezeu să aibă cu cine purta un dialog. Sherard întreabă: «Nu e contradictoriu ca Dumnezeu să fi vrut să creeze lumea și să fi putut să nu o creeze?» Iar dacă Dumnezeu vrea să creeze lumea pentru a dialoga cu ea, atunci ea e necesară. «Și în afară de aceea, ce fel de Dumnezeu este Dumnezeul creștin care nu Și-ar arăta voința Lui creatoare?»

Aci ni se pare că Sherard nu are dreptate. Dacă Dumnezeu ar fi putut să nu creeze lumea, ar fi putut și să nu o voiască. Nu vedem necesitatea pentru El de a o fi voit. În general nu vedem motivul pentru care Sherard desparte voia lui Dumnezeu de fapta creării lumii. De fapt Dumnezeu putea și să nu creeze lumea, cum spune sfântul Atanasie, sau ar fi putut și ar putea crea și alte lumi, cum spune sfântul Ioan Damaschin. Ni se pare că Zizioulas susține punctul de vedere just că Dumnezeu nu era

obligat numaidecât să-Şi manifeste puterea Lui creatoare. Căci Dumnezeu a existat din veci în deplinătatea Lui şi fără a-Şi fi manifestat din veci această putere. Deci dacă lumea e creată prin voinţa lui Dumnezeu, hotărîrea Lui a fost cu totul liberă. Altfel se lunecă spre origenismul panteizant.

Dar ar fi fost de folos ca Zizioulas să afirme mai clar că Sfînta Treime are în Sine la un grad infinit superior însuşi dialogul pentru care vrea să creeze lumea. Aceasta ar fi pus şi mai mult în relief libertatea lui Dumnezeu în voia de a fi creat lumea.

Mai trebuie afirmat că odată ce Dumnezeu a voit să creeze lumea aceasta din iubire, El a creat-o pentru veşnicie, căci iubirea celui desăvîrşit nu încetează niciodată, deci nu mai vrea să creeze altele. El îi acordă acesteia toată iubirea pe care ar putea voi să o dăruiască altora. Iar în faptul că Fiul Său S-a făcut om pentru eternitate se arată şi mai mult că nu Se mai gîndeşte la desfiinţarea omului şi a lumii legate de el, pentru a crea alte lumi. El nu-Şi retrage făgăduinţele date în mod liber oamenilor.

Aceasta arată din nou conţinutul pozitiv al lumii acesteia. Firea omenească are sădită în sine putinţa de a fi unită cu Dumnezeu-Cuvîntul, de a fi mediu de manifestare a lui Dumnezeu; şi împreună cu El, întreaga creaţie. Omul e în acest sens cu adevărat «după chipul» lui Dumnezeu-Cuvîntul.

Mai justă mi se pare a treia observaţie a lui Sherard. După Zizioulas tot ce are omul, fiind creat, e condamnat la moarte şi dispariţie. Ca să scape de moarte omul «trebuie să se afle într-o relaţie durabilă şi neîntreruptă (nedespărţit) cu necreatul... să comunice durabil cu ceva din afara lui». Ceea ce îl ajută pe creat să iasă din sine şi să se unească cu necreatul este iubirea. Sherard se întreabă: Dar cum poate ieşi omul din sine, adică depăşi firea sa, dacă şi însuşirea iubirii este creată? Deci ca să poată ieşi omul din firea sa creată, trebuie să aibă în el o însuşire care depăşeşte însuşirile lui create, afirmare opusă celei a lui Zizioulas că tot ce e creat e supus morţii. Afirmînd aceasta Zizioulas socoteşte că şi sufletul fiind creat este muritor. Sherard observă: «Aceasta înseamnă că Dumnezeu nu poate crea ceva nemuritor. Dar atunci ce să zicem de îngeri? Fiind creaţi, sînt şi ei muritori? Iar dacă Dumnezeu poate crea pe îngeri nemuritori, de ce nu poate crea astfel şi sufletul omenesc?»

S-ar părea că Zizioulas desparte prea mult creatul de necreat sau de Dumnezeu, iar Sherard leagă unele note necreate de creatura însăşi. De fapt creatul în întregimea lui nu poate fi despărţit de puterea necreată a lui Dumnezeu. Dar pe de altă parte, puterea necreată nu completează creatul, ca o parte a lui. Creatul e adus la existenţă de puterea necreată, e

susținut de ea. La temelia existenței create, a puterii ei, stă puterea necreată, încît creatul nu se poate concepe fără necreatul care-l aduce la existență și-l menține. Astfel, creatul nu poate fi definit numai ca existență provenită din nimic, ci și ca existență la a cărei temelie stă puterea continuu activă a lui Dumnezeu cel necreat. Într-un fel creatul își soarbe puterea existenței sale neconținut din necreat. Creatul nu poate exista decît în relație cu necreatul. Dar în relație este activ și creatul și necreatul. Ochiul întreg e ochiul care vede. Dar ce vede e lumina care e deosebită de el și care totuși îl împlinește. Minte care nu gîndește ceea ce e etern nu e minte adevărată. Omul este ființă responsabilă față de un suprem for. Dar în această responsabilitate el experiază atît pe Cel ce îl cheamă să răspundă, cît și pe sine ca cel care răspunde. Creatul și necreatul sînt ca două brațe ale unei balanțe, desigur una din ele avînd un rol infinit superior.

Creatul conștient are în sine un dor și o necesitate de necreat și o capacitate de a se umple tot mai mult de el. Nu se poate afla nicăieri un creat pur, închis în sine. Desigur setea de necreat se poate împutîna, sau poate dispărea din conștiință, dar ea totuși persistă chiar contrar conștiinței omului. Pentru înțelegerea deplină a acestui fapt misterios ar trebui adîncit înțelesul ideii de participare la puterea dumnezeiască. Cum participă puterea noastră creată la puterea dumnezeiască necreată fără să se confunde, dar realizînd împreună viața omului? Dar aceasta nu e o participare la ființa lui Dumnezeu. Aci e implicată deosebirea între ființa dumnezeiască și puterile sau energiile dumnezeiești necreate.

Chiar legile creației, ca niște rațiuni generale ale ei, își au originea și susținerea în Dumnezeu-Cuvîntul, deși sînt legi proprii creației. Aceasta se vede din faptul că pot fi aplicate într-un mod mlădios, în care libertatea are un rol al ei. Dacă lumea ar fi dintr-o esență impersonală, aceste legi ar domni în mod neschimbat în toate, fără nici o putință de a le încovoia, producînd apariția și dispariția definitivă și fără sens a tuturor persoanelor umane. În acest caz legile ar fi ultima putere care stăpînește orbește și fără sens peste toate, așa cum ar domni peste esența din care ar emana o astfel de lume. Dar ele se arată gîndite și create de o putere personală, întrucît sînt folosite doar ca un cadru previzibil în care persoanele au să crească. Ele nu uniformizează și nu anulează persoanele ca în cazul animalelor, plantelor, mineralelor, ci, dimpotrivă, ele pot fi mlădiate de persoanele umane, fiind întrebuințate după cum socotesc ele că le pot fi de folos în creșterea lor spirituală. Într-un fel oarecare omul este totuși stăpînul lor, omul le depășește spre ceva superior lor. Aceasta se arată prin legile omenești, dar și prin poruncile divine și prin res-

ponsabilitatea umană. Şi în aceasta se vede că omul creat e făcut de – şi în legătură cu – o fiinţă liberă superioară lui.

În această folosire mlădioasă conştiinţă a legilor, libertatea omului are un rol tot mai important, prin înţelepciunea tot mai matură de care se lasă condus, încît cu vremea ele pot fi copleşite, în cel mai înalt grad, de împlinirea binelui sau de iubirea adînc sporită dintre oameni şi Dumnezeu; copleşite, dar nu desfiinţate, întrucît starea de copleşire a lor e o culme la care au fost destinate ele însele să conducă pe om. Astfel fără a se confunda cu un dumnezeu conceput ca esenţă impersonală, lumea e totuşi legată cu Dumnezeu cel în Treime, fiind condusă spre tot mai deplina unire cu El. Fără să fie din esenţa lui Dumnezeu, ea nu are la bază numai nimicul, nici nu e destinată să se întoarcă în nimic, ci e din voinţa şi puterea lui Dumnezeu şi chemată să se unească tot mai mult cu El în libertatea iubirii, primind în ea tot ce are El. Peste legi, dar nu contra legilor, e întîi Persoana lui Dumnezeu–Cuvîntul şi apoi se ridică persoanele umane²².

*

* *

Legile care în sistemele panteiste sînt oarbe şi nu duc nicăieri, în raport cu Sfînta Treime sînt create ca instrumente folosite de oameni spre formarea şi întreţinerea lor în drumul spre veşnica desăvîrşire. Prin legile naturii pe de o parte se menţin formele creaţiei, pe de alta, acestea se mişcă, sau se dezvoltă în marginile lor, promovîndu-se unele prin altele. Dinamicul dă viaţă onticului şi îl susţine. În legi se poate vedea raţionalul ca o dinamică a convergenţei, în cadrul fiecărui organism sau forme şi între organisme sau forme. În persoanele conştiinţe ele realizează pornirea de a se menţine şi dezvolta, dar fac posibilă şi grija atentă de a se promova unele prin altele, accentuată prin aplicarea lor liberă, cum o cer legile omeneşti şi divine. Cu alte cuvinte, în ele

22. Copleşirea aceasta e realizată în orice fiinţă umană care se jertfeşte iubind mai mult cauza lui Dumnezeu, Care iubeste pe oameni şi vrea să-i promoveze. Jertfa impusă de egoismul altora şi copleşind egoismul celui ce se jertfeşte prin iubire şi răbdare e legată de suferinţă. Numai cine o rabdă pe aceasta din iubire biruieşte egoismul care dezbină pe oameni. Dar cel ce se jertfeşte uită nu numai de interesele sale, ci şi de ale celor apropiaţi. Iar prin aceasta sînt atraşi şi aceia în suferinţa provocată de nepăsarea egoistă a altora. Acest fapt a fost pus în relief mai ales în creaţia poporului român în legenda «Minăstirii Argeş».

Fiul ca Raţiune ce le rînduieşte pe toate, ce vrea să le readucă în armonie pe toate, începe această faptă prin jertfa Lui, dar la ea trebuie să se asocieze jertfele altora insuflate de jertfa Lui. E necesară o jertfă cît mai generalizată pentru restabilirea raţionalităţii universale, ca articulare armonioasă a tuturor. Cînd toţi se vor dărui tuturor, suferinţa din jertfă va înceta. Căci atunci, pe cît se dăruieste fiecare, pe atît primeşte, sau şi mai mult. Logosul Se întrupează pentru ca prin jertfă să restabilească şi să antreneze în opera de restabilire a armoniei raţionale şi iubitoare pe toţi sau pe cît mai mulţi.

vedem raționalul pus în slujba iubirii. Nici o ființă nu poate fi fără o atenție la celelalte și nu se poate realiza fără atenția celorlalte față de ea, atenție manifestată în gânduri, în cuvinte, în fapte. Viața fiecăreia se menține și se împlinește prin atenția celorlalte față de sine și a sa față de celelalte, confirmându-se faptul că onticul e dinamic, sau se menține și se realizează prin dinamica iubirii. S-ar putea spune că onticul este o perihoreză universală, care are la ființele umane și un caracter conștient și liber.

Iar la baza acestei perihoreze a creației stă perihoreza treimică. Dumnezeu care «este» nu este lipsit de atenția și de iubirea perihoretică între ipostasurile divine, nu e lipsit de iubirea reciprocă între Tatăl și Fiul, Care e în același timp Cuvîntul sau suprema Rațiune și Înțelepciune, și Duhul Sfînt. Mișcarea iubitoare între făpturi, care nu le alterează, ci, dimpotrivă, le menține și le desăvîrșește, are la temelia ei Treimea neschimbată și de-viață-făcătoare, ceea ce depășește atît viziunea lui Parmenide cît și a lui Heraclit. Iar cel mai mult se împărtășesc ființele create conștiente de puterea desăvîrșitoare și de-viață-făcătoare a Treimii prin lauda adusă lui Dumnezeu și prin rugăciunea comună. În ele se mișcă atunci energiile necreate ale Sfintei Treimi. Iar în aceasta trăiesc cea mai intensă viață de iubire și unire.

Sfîntul Maxim Mărturisitorul a atras atenția asupra importanței mișcării creaturilor conștiente în urcușul lor unificator și desăvîrșitor spre Dumnezeu. Dar se impune ca o sarcină pentru gîndirea de mîine dezvoltarea unei teologii a mișcării, ca o explicare teologică a ei, după ce științele naturii au pus în evidență importanța universală a mișcării și a energiilor care o susțin în legile descoperite de ea în toată realitatea creată. Participarea creaturilor la puterea lui Dumnezeu este participarea la Dumnezeu cel viu, Cel ce ne mișcă prin tot felul de legi pentru a ne menține în unitate și a spori în unitatea iubirii între noi și față de El. Legile conservă și dezvoltă în mod dinamic creația, în formele ei unite între ele, dar neconfundate. Dar pe cînd formele naturii sînt supuse total acestor legi și apar și dispar ca să facă loc altora, persoanele umane se folosesc în mod mlădios de ele, pentru a spori iubirea între ele în Cuvîntul personal, izvor unitar al legilor conservatoare, îmbogățitoare și unificatoare. (Vezi partea finală a scrierii Sf. Atanasie, *Contra gentes*).

Pentru om, conștiința că «este» și se dezvoltă prin participarea la Dumnezeu îl asigură de existența lui fermă, mereu îmbogățită și netrecătoare și nu are nevoie să se afirme prin mîndrie, prin slavă deșartă, prin lăcomie, prin grijă nemăsurată și prin alte patimi. Ea îl liniștește pentru că știe că se odihnește tot mai mult în sînul «Celui ce este», participînd la existența Lui inepuizabilă. Nu se teme de nimic, pentru că nu

poate cădea în nimic. Numai această temere îl duce la toate patimile, crezînd că prin ele se asigură față de nimic, sau că este prin sine însuși și prin afirmarea pătimașă a sa. E salutar să accentuăm de aceea nu numai că sîntem aduși la existență din nimic, ci și că sîntem asigurați și promovați în existență, prin participarea noastră la «Cel ce este».

Prețuirea și iubirea cu care e investită creația de Dumnezeu se arată din partea Lui și după ce omenirea cade din legătura conștientă cu Dumnezeu, deci din iubirea Lui, prin neascultare și prin nerecunoașterea Lui. Căci Logosul lui Dumnezeu Își menține imprimată în lume și după cădere raționalitatea Lui și prin aceasta chiar și iubirea Lui. Căci o anumită iubire tot rămîne în lume, oricît ar fi de căzută. Dar atît raționalitatea cît și iubirea rămasă în lume sînt mult slăbite, pervertite de ea.

Dar Dumnezeu vrînd, din iubire, să restabilească și să ducă la culme pentru veci iubirea între El și oameni, ca și între oamenii înșiși, face ca să Se întrupeze Fiul și Cuvîntul Său ca om, pentru ca Tatăl să vadă în chipul Fiului Său pe tot omul care se unește prin credință cu El și omul să răspundă în unire cu Cuvîntul Tatălui, din iubirea deplină a Fiului Său, tot mai mult acestei iubiri paterne.

Dacă înainte de întrupare, Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu lucra numai din afară asupra oamenilor pentru a menține în ei o oarecare raționalitate și iubire, prin întrupare Se face purtătorul interior al umanului, pentru ca să-l umple de toată iubirea și deplinătatea Lui de sens, învingînd slăbiciunile afectelor, care, intrate prin păcat în om, îl duc la păcat, și odată cu ele și moartea la care ele îl duc. Făcîndu-Se El însuși om, îl îndumnezeiește pe om.

Sfîntul Atanasie prelungește astfel învățătura despre Sfînta Treime, despre Fiul cel de o ființă cu Tatăl, despre valoarea creației și despre întruparea Cuvîntului, în doctrina spirituală a eliberării omului de păcate, de patimi și de moarte prin puterea lui Dumnezeu cel nepătîmitor, prin puterea Fiului cel întrupat care a învins moartea în trup și l-a făcut nemuritor.

Respingînd interpretarea ariană a expresiilor biblice, în care se spune că Hristos era supus slăbiciunilor foamei, oboselii, fricii de moarte, sau că era tulburat și Se ruga, pe care arienii le dădeau ca dovezi de inferioritate a Fiului față de Tatăl, sfîntul Atanasie le unește paradoxal cu faptele și cu afirmațiile puterii Lui și formulează învățătura despre puterea lui Dumnezeu arătată în răbdarea omului, ca o întărire a acesteia, prin care ajunge chiar la biruirea morții.

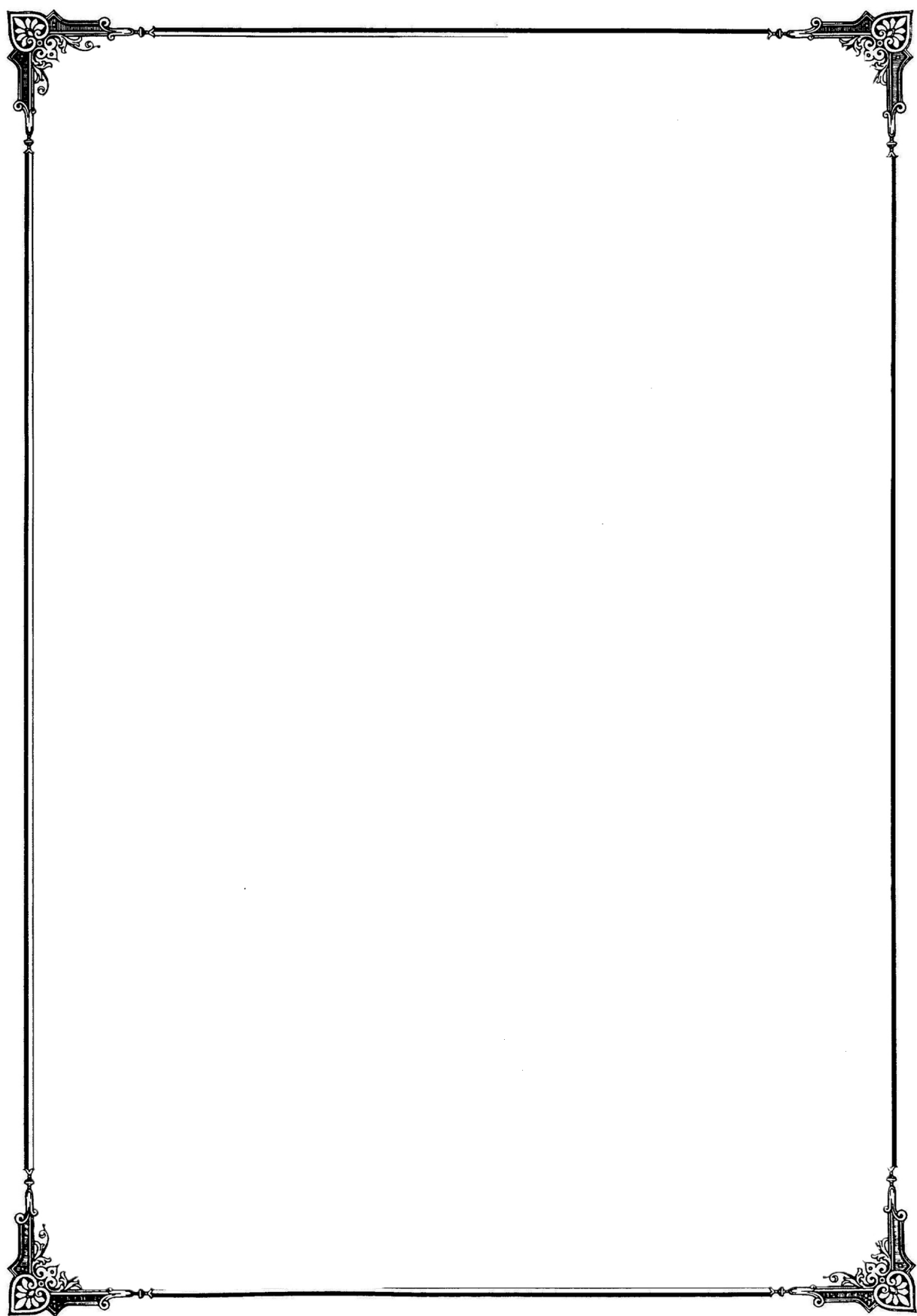
El dă astfel o temelie hristologică întregii ascetici și spiritualități creștine. Învățătura creștină apare în învățătura lui ca un întreg organic și unitar, pornind de la învățătura de credință și ajungînd prin practica

vieții pînă la îndumnezeire. Teologia și antropologia se unesc în soteriologie, în doctrina despre mîntuirea și îndumnezeirea omului, în care lucrarea lui Dumnezeu se unește cu lucrarea omului, întărind-o.

Învățătura despre Sfînta Treime, despre deoființimea Fiului cu Tatăl, unite cu învățătura despre creație, despre întruparea Cuvîntului, despre mîntuirea omului concepută ca refacere și înălțare ontologică a lui pînă la îndumnezeire, devine o învățătură a credinței practice. Un Dumnezeu în Treime – ca Dumnezeu al comuniunii iubitoare între persoane, mai presus de orice lege, în care o Persoană e un Tată și o alta un Fiu care Se întrupează din iubirea Lor față de oameni și care trimite pe Duhul iubirii Tatălui și față de Tatăl în inimile lor – e un Dumnezeu căruia credinciosul simte îndemnul să I se roage cu încrederea că îl poate ajuta, fiind mai presus de orice lege fatală, căreia i-ar fi supus și omul în cazul că Dumnezeu n-ar fi decît o esență supusă unei legi implacabile.

Față de religiile panteiste, care nu sînt religii adevărate, sfîntul Atanasie face evident un Dumnezeu personal și iubitor și un om căruia acest Dumnezeu îi acordă o valoare eternă. Iar față de formele creștinismului protestant – care nu crede în puterea transformatoare a lui Dumnezeu asupra omului, cît timp e omul pe pămînt, deci nu acordă nici o eficiență rugăciunii și Tainelor și cinstirii sfinților, lăsînd la fel pe om supus unei oarecare fatalități față de care Dumnezeu nu poate face nimic – sfîntul Atanasie susține credința adevărată, eficientă și transformatoare. De aceea, pe drept cuvînt, a fost numit și «Părintele ortodoxiei».

SFÎNTUL ATANASIE,
ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI

CUVÎNT ÎMPOTRIVA ELINILOR

I

Cunoștința despre credința în Dumnezeu și despre toate adevărurile nu are atîta nevoie de învățătura de la oameni, căci are însușirea de a se face cunoscută prin ea însăși. Ea numai că nu strigă în fiecare zi prin lucruri și că nu se arată, făcîndu-se mai strălucitoare ca soarele, prin învățătura lui Hristos¹.

Totuși, fiindcă dorești să auzi despre acestea, voiesc să-ți înfățișăm, o, fericite, cîteva lucruri din învățătura despre Hristos. Tu poți s-o aflu pe aceasta și din cuvintele dumnezeiești, dar o poți auzi, cu iubirea ta de bine², și de la alții. Ajung sfintele și de Dumnezeu insuflatele Scripturi spre vestirea adevărului. Dar sînt și multe scrieri alcătuite despre acestea de fericiții noștri dascăli și cel ce le citește pe acestea va cunoaște tîlcuirea Scripturilor și va putea dobîndi cunoștința pe care o dorește.

Dar pentru că nu avem acum la îndemînă scrierile alcătuite de dascăli, e de trebuință să-ți înfățișăm și să-ți punem în scris cele ce am aflat noi de la ei. Ele privesc credința cea despre Hristos, ca să nu socotească cineva fără preț învățătura Cuvîntului care S-a făcut ca noi, nici ca lipsită de rațiune credința cea întru Hristos. Căci cînd elinii își bat joc de ea și rîd de noi bîrfind învățătura noastră, ei amintesc doar Crucea lui Hristos. Dar făcînd așa, ei stîrnesc mila prin neînțelegerea lor, pentru că, defăimînd

1. Ea răsărea în noi din privirea lucrurilor, dar se face cunoscută mai luminoasă ca soarele prin Hristos. Avem aci afirmată legătura dintre revelația naturală nefalsificată și cea supranaturală. Amîndouă ne fac cunoscut pe Dumnezeu în mod nemijlocit; sau Dumnezeu Se impune minții noastre în mod direct nu prin învățătura sau comunicarea altora. Aceasta înseamnă însă că însuși sufletul nostru are capacitatea de a-L sesiza prin creațiune și în Hristos. Totuși Hristos ne face cunoscut pe Dumnezeu, sau pe Sine însuși, și prin luminozitatea învățăturii Sale, sau a evidenței conformității Cuvîntului Său cu aspirația spre desăvîrșire a firii noastre.

2. (Φιλοκάλως). Deci deși se poate cunoaște Dumnezeu și Hristos și direct, totuși cunoștința aceasta se confirmă și se înmulțește cînd e auzită și de la alții.

Crucea, nu văd puterea acesteia care a umplut toată lumea și nu văd că prin ea s-au făcut arătate tuturor faptele cunoștinței de Dumnezeu³.

De aceea, dacă s-ar fi atins cu adevărat și ei cu mintea de dumnezeire, n-ar mai rîde de puterea ei. Ci mai degrabă ar cunoaște și ei pe Mîntuitorul tuturor și n-ar mai socoti că Crucea a adus vătămare, ci vindecare zidirii. Căci dacă, venind Crucea, s-a desființat toată slujirea la idoli și cu semnul acesta se alungă toată năluca dracilor⁴, numai lui Hristos I se aduce prin ea închinare, iar prin El este cunoscut Tatăl. Iar cei care se împotrivesc ei sînt rușinați. Căci dacă ea schimbă sufletele celor ce se împotrivesc în chip nevăzut, în fiecare zi (ceea ce se poate spune către ei, pe drept cuvînt), acesta nu e lucru omenesc, ci mărturisește mai degrabă că Cel ce S-a suit pe Cruce e Cuvîntul lui Dumnezeu și Mîntuitorul⁵. Mie mi se pare deci că ei suferă ceva asemănător celui ce ar bîrîi soarele cînd e acoperit de nor, dar se minunează de lumina lui cînd vede că toată zidirea e luminată de el. Dar dacă e frumoasă lumina, cu mult mai frumos e soarele, pricinuitorul luminii. Tot așa, dacă e un lucru dumnezeiesc a umple toată lumea de cunoștința Lui, pricinuitorul acestei fapte trebuie să fie numaidecît Dumnezeu și Cuvîntul lui Dumnezeu⁶.

Vom grăi deci, pe cît ne este cu putință, respingînd întîi neștiința necredincioșilor, ca, minciunile lor odată respinse, adevărul să lumineze prin el însuși și să ai și tu îndrăzneala, prietene, pentru că ai crezut în adevăr și nu ai rătăcit cunoscînd pe Hristos. Și socotesc că e cu cuviință să

3. Cunoștința adevărată de Dumnezeu a rodit în fapte uimitoare care s-au făcut tuturor arătate. Căci aceasta nu e o cunoaștere simplă teoretică, ci una care umple pe om de puterea arătată în fapte pentru că e o cunoaștere a lui Dumnezeu din experiența puterii Lui, în cel ce Îl cunoaște.

4. Semnul crucii era o practică moștenită de sfîntul Atanasie de la înaintașii lui, care trebuie să se fi născut pe la anul 200 d. H., deci și aceștia, de la cei dinaintea lor, din vremea apostolilor. În semnul crucii e puterea credinței în Hristos, Care S-a răstignit pentru noi și prin puterea ce ne-o insufflă de a ne înfrîna și noi de la patimi, se întărește firea noastră și nu se mai lasă stăpînită de părăta fericire a plăcerilor și deci de puterea minciunoasă a celui ce ne ispitește prin ele.

5. E o întreagă argumentare a cinstirii ce se cuvine crucii. Ea are atîtea efecte cîte se spun în text, pentru că Cel ce S-a răstignit pe ea nu a fost un om simplu, ci Fiul lui Dumnezeu. Cu El ne punem în legătură și pe El Îl mărturisim cînd facem semnul crucii. Prin El punem o frînă plăcerilor trupului legate de natura materială și deci le depășim pe acestea, contrar celor ce se închină idolilor, care reprezintă alipirea la natură ca la ultima realitate și la pornirile provocate de ea.

6. Puterea crucii se vedește atît de limpede, că de la puterea ei se poate deduce faptul că Cel ce S-a răstignit pe ea e Dumnezeu. În toată această parte sfîntul Atanasie opune crucea, idolilor. Prin cruce și prin semnul ei ne închinăm Fiului lui Dumnezeu, Care S-a făcut om și S-a răstignit din iubire pentru noi. Idolii ne țin în mincinoase închipuiri despre diferiți zei mai mult sau mai puțin identici cu forțele naturii, care nu pot iubi și care nu ne pot ajuta, fiind supuse unor legi implacabile.

vorbesc despre Hristos cu tine, care iubești pe Hristos, pentru că sînt încredințat că socotești că cunoștința și credința despre El este mai de preț decît toate.

II

Răul nu a fost de la început. Căci nu e nici acum între sfinți și nu există deloc în ei. Ci oamenii au început să-l născocască pe acesta mai tîrziu și și l-au întipărit în ei. Ca urmare și-au plăsmuit și gîndul despre idoli, socotind ca fiind cele ce nu sînt. Căci Dumnezeu, Făcătorul și Împăratul tuturor, Care este mai presus de toată ființa și gîndirea omenească⁷ fiind Cel ce este bun și suprabun, a făcut neamul omenesc prin Cuvîntul Său și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, după chipul Său, și l-a alcătuit ca văzător și cunoscător al celor create (a celor ce sînt) prin asemănarea cu El⁸. Pentru aceasta i-a dat lui și ideea și cunoștința veșniciei Sale, atîta timp cît își păstrează identitatea lui, să nu se despartă de gîndirea la El⁹, nici să nu iasă din împreuna-viețuire cu sfinții, ci, avînd harul Celui ce i l-a dat și avînd și puterea proprie a Cuvîntului, să se veselească și să vorbească cu Dumnezeu, trăind viața plăcută și fericită și cu adevărat nemuritoare.

Căci nefiind împiedicat de nimic în cunoașterea lui Dumnezeu, vede (contemplă) pururea prin curăția sa chipul Tatălui, pe Dumnezeu-Cuvîntul după al Cărui chip a și fost făcut¹⁰. Și, cunoscînd purtarea Lui de

7. Se afirmă transcendența lui Dumnezeu peste toate, în opoziție cu panteismul păgîn de care nu era străin nici Platon, nici Aristotel, care socoteau că Dumnezeu este numai cea mai centrală dintre idei.

8. Toate cele create au fost făcute astfel ca să le cunoască și să le înțeleagă omul. Toate au o raționalitate, sau sînt sensuri încorporate, pentru ca să le cunoască și înțeleagă omul, cel făcut după chipul Logosului dumnezeiesc, Care și El le cunoaște și le înțelege și le-a dat o raționalitate pe măsura înțelegerii omenești. Aceasta nu înseamnă că Logosul, ca ipostas dumnezeiesc, nu e mai presus de orice pricepere rațională a omului și că nu se poate înainta tot mai mult în raționalitatea lor ascunsă în Dumnezeu Cuvîntul. Totuși, atît raționalitatea lor, cît și subiectul rațional uman, pentru care sînt făcute, sau în legătură cu care sînt făcute au o bază în raționalitatea transcendentă a Logosului dumnezeiesc. Într-un fel omul e făcut să cunoască prin ele pe Cuvîntul creator și să poarte un dialog cu El. Cele create sînt numite cele ce sînt (τὰ ὄντα), pentru că Creatorul lor e mai presus de ceea ce cunoaștem noi ca existențe. Vedem și în această scriere afirmată ideea că Cuvîntul e «chipul» desăvîrșit al Tatălui. Sfîntul Atanasie nu apără numai un monoteism abstract, ci monoteismul trinitar, deplin personal al Evangheliei.

9. Dumnezeu a sădit în om gîndul veșniciei ca, atît cît îl păstrează, să trebuiască să cugete la cineva care este de fapt veșnic și în legătură cu care poate dobîndi și el veșnicia. În aceasta constă identitatea omului, care e totodată asemănarea lui cu Dumnezeu. Cine gîndește nu poate să nu dorească veșnicia și deci să nu se gîndească la ea. Raționalitatea, dorința veșniciei și gîndirea la ea țin împreună. Și în aceasta stă chipul lui Dumnezeu în om. Omul nu e Dumnezeu pentru că nu are în sine puterea duratei veșnice. Dar e după chipul lui Dumnezeu, pentru că dorește să ajungă în unirea cu El la veșnicie.

10. Cunoașterea lui Dumnezeu e vederea sau contemplarea Lui, iar aceasta înseamnă și împărtășirea de viața Lui nemuritoare. Dar Dumnezeu nu e văzut de om decît prin Cuvîntul Lui, prin raționalitatea Lui care se revelează în raționalitatea lumii pe seama subiectului rațional uman. Deși transcendent acestei raționalități și rațiunii cunoscătoare umane, Dumnezeu totuși e străveziu prin ea omului.

grijă pentru toate, e mai mult decît uimit, ca unul ce se află mai presus de cele supuse simțurilor și de orice chip trupesc, dar e în atingere, prin puterea minții, cu cele dumnezeiești și inteligibile din ceruri¹¹. Căci cînd mintea oamenilor nu e în comunicare cu trupurile¹², nici nu are în sine amestecat ceva din pofta acestora din afară, ci e întreagă deasupra lor, aflîndu-se în sine însăși¹³, cum a fost la început, atunci, străbătînd peste toate cele supuse simțurilor și peste cele omenesti, ajunge deasupra lor și, văzînd pe Cuvîntul, vede în El și pe Tatăl Cuvîntului, îndulcindu-se de vederea (contemplarea) Acestuia și înnoindu-se prin dorul de El¹⁴. Căci a ajuns ca omul dintîi, care s-a numit în limba ebraică Adam, și de care Sfintele Scripturi spun că nu cunoștea rușinea și privea cu mintea plină de îndrăzneală pe Dumnezeu și petrecea cu sfinții (îngeri) în privirea celor cugetate (inteligibile), pe care o avea în acel loc, numit de sfîntul Moise, în mod figurat, rai. Căci curăția sufletului e în stare să odihnească în sine pe Dumnezeu, precum zice și Domnul: «Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu». (Matei, 5, 8).

III

Deci, precum s-a spus, așa a făcut Ziditorul neamul oamenilor și așa a voit ca el să rămîna. Dar, oamenii, nesocotind cele mai bune și lenevindu-se cu înțelegerea, au căutat mai vîrtos cele mai apropiate de ei. Iar mai aproape le-a fost trupul și simțurile acestuia. De aceea și-au despărțit mintea lor de cele inteligibile și au început să se privească pe ei înșiși. Iar privindu-se pe ei înșiși și cunoscîndu-și trupul și celelalte lucruri sensibile și lăsîndu-se amăgiți de ele, au căzut în poftele lor, alegînd cele ale lor în locul contemplării lui Dumnezeu. Și petrecînd în acestea și nevrînd să se despartă de cele mai apropiate, și-au închis în plăcerile trupului sufletul lor tulburat și tăvălit în toate poftele. Așa, au uitat cu desăvîrșire de puterea lor dată de la început de Dumnezeu.

Adevărul acestora l-ar putea vedea cineva și la primul om făcut, cum spun despre el Sfintele Scripturi. Căci și acela, cît avea mintea întreagă îndreptată spre Dumnezeu și spre contemplarea Lui, se întorcea de la

11. Mintea are și ea puterea de a se atinge de cele spirituale create și chiar de cele dumnezeiești, cum au simțurile puterea de a se atinge de cele materiale. Există și o simțire a minții, cum e una a simțurilor.

12. Nu primește mintea în sine simțiri trupești: călduri, pofte etc.

13. «ἐν τῷ οὐνῶν».

14. Contemplă pe Tatăl, Care e obîrșia Cuvîntului, acesta fiind sensul sensurilor și cel prin Care Se revează Dumnezeu. Și această contemplare e o dulceată. Iar vederea aceasta stîrnește dorința de a vedea și mai mult din infinitatea și bogăția lui Dumnezeu. Iar dorința aceasta înnoiește puterile omului ca năzuință de a vedea și mai mult. Orice treaptă nouă de vedere, de cunoaștere e nu numai o nouă bucurie ci și o stare nouă a celui ce vede.

privirea trupului. Dar cînd, prin sfatul șarpelui, oamenii s-au despărțit de cugetarea la Dumnezeu și au început să se privească pe ei, au căzut și în pofta trupului și au cunoscut că erau goi; și cunoscînd aceasta, s-au rușinat. Dar s-au cunoscut pe ei goi nu atît de haine, ci că s-au făcut goi de vederea celor dumnezeiești și și-au mutat cugetarea spre cele contrare^{14a}.

Căci despărțindu-se de cugetarea la acel Unul și cu adevărat existent, adică la Dumnezeu, și de dorirea Lui, au căzut în poftele felurite și mărginite ale trupului¹⁵. Apoi, după cum se întîmplă de obicei, născîndu-se în ei pofta fiecărui lucru și a multora la un loc, au început să se și alipească la ele și să se teamă de a le părăsi. De aici s-au adăugat în suflet și frică și temeri și plăceri și gîndul la moarte. Căci nevrînd să se despartă de pofte, se teme de moarte și de despărțirea trupului¹⁶. Iar pofțind și nedobîndind cele corespunzătoare (poftei) a învățat să ucidă și să nedreptățească. Iar cum le face acestea, se cuvine să arătăm după putere.

IV

Despărțindu-se de contemplarea celor inteligibile și folosindu-se rău de lucrările diferite ale trupului¹⁷ și îndulcindu-se de privirea trupului și

14 a. Din aceste ultime cuvinte se vede că privirea la trup, de care au început oamenii să fie preocupați, era, după sfîntul Atanasie, privirea spre mădularele lor care se aprind de poftă. Înainte de aceea trăiau trupul ca și cînd nu-l aveau. Această rușinare de goliciune ce și-au descoperit-o în urma poftei trezite se datora însă faptului că se despărțiseră de gîndul la Dumnezeu, Care ținea în frîu sensibilitatea trupului. Pentru explicarea acestui fapt poate că trebuie să presupunem că simțirea intensă a plăcerii (sau a durerii) produsă de contactul trupului nostru cu cele materiale, e implicată în puterea de simțire aflată virtual în natura trupului și în contactul lui cu cele materiale. Dar legătura trupului cu sufletul și, prin suflet, cu Dumnezeu – Spiritul suprem – poate ține în frîu această simțualitate, convertind-o într-un mijloc de sesizare a celor spirituale și de simțire curată a lor. Însăși cugetarea la cele materiale intensifică în trup simțirea față de ele. Iar aceasta e o dovadă că simțirea aflată virtual în natura trupului nu e despărțită de capacitatea lui de a fi frînat de către raționalitatea lui intensificată de cugetarea purtătorului trupului la Dumnezeu și la cele spirituale.

15. O remarcabilă dezvoltare a ideii că Dumnezeu, ca unul din care sînt toate, trebuie să fie unicul «conținut» al gîndurilor și dorințelor noastre o găsim la Calist Catafyghiotul (*Despre viața contemplativă*, în vol. 7 al Filoc. rom.). Dacă în Dumnezeu cel Unul le avem concentrate toate, toate gîndurile și dorințele noastre se pot concentra în gîndirea și dorința Lui, ieșind din împrăștierea produsă de mulțimea distinctă a lucrurilor. Dumnezeu cel Unul care dă existență tuturor e și singurul cu adevărat existent, adică prin Sine existent.

16. E o explicație mai interioară a morții: gîndul la moarte aduce moartea; gîndirea are urmări ontologice. Iar gîndul la moarte e născut de frica de a pierde prilejurile de plăceri produse de simțirea intensă a celor materiale, socotite ca singura realitate.

17. Lucrări
uz rău. În fond în acest caz nu se pune în lucrare toată forța rațiunii sau a spiritului, care ține în frîu virtualitatea sensibilă așezată în constituția trupului, toată forța rațiunii sau a spiritului subiectului uman. Subiectul paragrafului e feminin, deci ar fi vorba de suflet care în grecește e feminin, dar mai sus se vorbește de minte, care în grecește e masculin. Sfîntul Atanasie le alternează aci pe acestea.

socotind că plăcerea este un bine, s-a folosit rău de numele binelui amăgindu-se și socotind că însăși plăcerea este binele adevărat¹⁸. E ca și cînd cineva slăbit la minte ar cere o sulită și ar folosi-o împotriva celor pe care-i întâlnește, socotind că aceasta este o faptă înțeleaptă. Iar iubind plăcerea a început s-o caute pe felurite căi. Căci firea, fiind ușor mișcătoare, nu încetează de se mișca, chiar dacă se întoarce de la cele bune. Dar ea nu se mai mișcă pe calea virtuții, nici ca să vadă pe Dumnezeu, ci, gîndind la cele ce nu sînt, preface ceea ce e în puterea ei, folosindu-se rău de aceasta pentru poftele ce le-a născocit, dat fiind că a fost creată și cu voie liberă¹⁹. Căci, precum poate înclina spre cele bune, așa poate să se și întoarcă de la cele bune. Iar întorcîndu-se de la bine, se gîndește numai-decît la cele potrivnice. Căci nu poate să nu se miște deloc, fiind prin fire ușor mișcătoare. Și cunoscînd libertatea ei, se vede pe sine putînd să se folosească de măduarele trupului atît spre cele ce sînt, cît și spre cele ce nu sînt. Iar cele ce sînt sînt cele bune, și cele ce nu sînt sînt cele rele. Și zic că cele bune sînt, pentru că au modelele (paradigmele) lor în Dumnezeu, Care este. Iar cele rele zic că nu sînt, pentru că nu sînt, dar au fost plătuite prin gîndurile omenești²⁰.

18. Plăcerea, precum o arată numele, fiind plăcută, apare ca un bine, ba chiar ca adevăratul bine. S-a spus că răul trebuie să ia masca binelui ca să ispitească pe om. Dar puțința plăcerii, sau a sensibilității trupesti excesive de a apărea ca bine, se explică din faptul că e implicată în capacitatea raționalității trupului de a se realiza nu numai plastic, ci și sensibil. Cele materiale sînt plasticizările și sensibilizările unor rațiuni gîndite de Dumnezeu Cuvîntul.

19. Sfîntul Maxim Mărturisitorul va demonstra că mișcarea e de la Dumnezeu, pentru ca omul să înainteze de la starea inițială în care e creat, spre desăvîrșire și deci spre Dumnezeu. Prin aceasta combate origenismul, care socotea mișcarea ca produs al păcatului sau al plictiselii sufletelor de fericirea din pleroma. Sfîntul Atanasie insistă aci și asupra faptului că mișcarea e așa de legată de fire, adică chiar de minte, încît, cînd nu se mișcă spre Dumnezeu sau spre bine, se mișcă spre rău. Aceasta provine din faptul că omul e înzestrat și cu libertate. El își poate duce mișcarea spre bine, dar folosind-o rău o poate duce și spre rău. Fără îndoială mișcarea spre rău e mai puțin liberă decît cea spre bine.

20. Cele bune există pentru că au temeiul în modelele sau rațiunile lor gîndite de Dumnezeu Cel ce este. Dacă Dumnezeu este, atunci și gîndurile Lui, după care sînt create lucrurile, există real în El, iar Dumnezeu nu gîndește decît cele bune. Dimpotrivă, cele rele nu există propriu-zis, pentru că nu-și au temeiul în Dumnezeu Cel ce este, ci în gîndurile omului. Dar atunci gîndirea omului nu poate crea decît lucruri neconsistente și rele? Aceasta nu se poate spune decît de o gîndire omenească despărțită de Dumnezeu, de o cugetare care dă chipuri celor rele. Propriu-zis chipurile rele însele nu pot fi fără un suport în cele ce sînt, deci în cele bune. Ele strîmbă realitățile existente și deci bune. Chipul rău este inconsistent, pentru că orice realitate tinde prin sine să revină la forma ei firească, creată și susținută de rațiunea ei din Dumnezeu și să se dezvolte în această direcție. Chipul rău nu se menține decît prin stăruirea libertății în a orienta ființa spre o gîndire opusă lui Dumnezeu și binelui. Răul are baza nu în ființă, ci într-o imaginație produsă de o libertate rău folosită. Iar libertatea rău folosită are pe de o parte baza în ființă, dar pe de alta, această rea folosire nu are baza în ființă. Aici e tendința ei spre nimicul din care a fost creat omul. Libertatea nu se reazemă numai pe nimic cum zice Berdeaev, dar poate tinde spre nimic, însă avînd existență și avînd un suport în ființă și lucrînd cu cele ce sînt, își poate da iluzia că susține ființa.

Căci avînd trupul ochi pentru a vedea zidirea și, prin prea armonioasa alcătuire a ei, a cunoaște pe Făcător, avînd și urechi spre auzirea cuvintelor dumnezeiești și a legilor lui Dumnezeu, ba avînd încă și mîini spre lucrarea celor de trebuință și spre întinderea lor la rugăciunea cea către Dumnezeu, sufletul părăsește privirea spre cele bune și mișcarea în ele și, rătăcind, se mișcă spre cele potrivnice. Căci văzînd puterea sa²¹, cum am mai spus înainte, și folosindu-se în chip rău de ea, vede că poate mișca mădularele trupului și spre cele rele; și de aceea, în loc de a privi zidirea, își întoarce ochiul spre pofte, arătînd că poate și aceasta și socotind că, odată ce se mișcă astfel, își salvează demnitatea și nu păcătuiește făcînd ceea ce stă în puterea lui. Căci nu înțelege că n-a fost făcut numai pentru a se mișca, ci ca să se miște către cele spre care trebuie²². De aceea, și glasul Apostolului ne atrage luarea aminte: «Toate îmi sînt slobode, dar nu toate îmi sînt de folos» (I Cor., 6, 12).

V

Deci îndrăzneala oamenilor nu a rămas la ceea ce este de folos și cuvenit, ci, privind la ceea ce le era în putere, au început să cugete la cele potrivnice. De aceea, mișcîndu-și mintea spre ceea ce e potrivnic, au pornit să omoare și și-au dat auzul spre neascultare și celelalte mădulare spre desfrînare, în loc de a le folosi pentru nașterea de prunci. Și în loc să folosească limba spre cuvinte bune, au folosit-o spre hule și bîrfeli și jurăminte mincinoase, iar mîinile, spre a fura și a bate pe cei asemenea lor. Mirosul l-au folosit spre mirosirea felurilor de parfumuri ce trezesc pofte trupesti; picioarele, spre repezirea la vărsare de sînge; stomacul, spre beție și lăcomie nesăturată. Toate acestea sînt răutăți și păcate ale

21. Putința mișcării sale libere, sau a libertății sale.

22. Libertatea are o bază în ființa omului. Dar poate mișca această ființă și spre rău, sau spre ceea ce e contrar ființei, adică spre nimic, fără să o poată duce pînă la nimic, odată ce Dumnezeu nu-și reneagă creațiunea. Căci nici ființa nu poate fi dusă la nimic, avîndu-și existența din Dumnezeu și El ținînd-o în ea, nici ea (libertatea) nu vrea să o ducă pînă la nimic, căci prin ea omul vrea totuși să se afirme ca existînd chiar prin alegerea răului. Numai sinucigașul vrea să nege total existența ce i s-a dat. Însă libertatea alege de fapt direcția contrară ființei și deci contrară și lui Dumnezeu, adică direcția spre rău sau spre nimic, socotind că prin aceasta își afirmă o opoziție față de Dumnezeu, sau o demnitate proprie, lucrînd ceea ce voiește ea însăși, și amăgindu-se, prin această afirmare de sine contrară voii lui Dumnezeu, ca de abia să se afirme în existență. Voia liberă, sau ființa liberă a omului, neștiind că n-a fost făcută simplu pentru a se mișca, ci pentru a se mișca spre cele ce trebuie, spre bine sau ca spre adevărata creștere în existență, socotește că chiar în mișcarea liberă contrară lui Dumnezeu se afirmă în existență, ba chiar mai mult decît în mișcarea conformă voii lui Dumnezeu. Căci prin aceasta i se pare că dovedește că se poate mișca după propria ei voință și putere, neajutată de Dumnezeu. Iluzia deplinei autonomii o socotește o dovadă de tărie în existență. De aceea în rău se amestecă în chip ciudat iluzia cu realitatea. Iar Dumnezeu îi lasă această iluzie pentru că numai în putința acesteia omul crede că-și dă proba realei sale libertăți. Bine ar fi însă ca omul să vadă numai că poate porni și spre această cale, dar să nu pornească de fapt spre ea.

sufletului²³. Iar pricina acestora nu e alta decît întoarcerea de la cele bune. Să luăm o pildă: conducătorul unui cal de curse, suindu-se pe el, disprețuiește ținta spre care trebuie să-l conducă și abătîndu-se de la ea mîna calul precum poate și poate precum voiește și de multe ori îl repede spre cei pe care îi întîlnește; și iarăși de multe ori îl mîna spre prăpastie, fiind purtat de el spre ținta spre care se poartă pe sine însuși în repeziciunea calului, socotind că alergînd astfel nu s-a abătut de la țintă. Căci se gîndește numai la alergare și nu vede că s-a abătut de la țintă. Tot așa și sufletul, abătîndu-se de la calea spre Dumnezeu și mînînd mădulele trupului spre altceva decît spre ceea ce se cuvine, mai bine-zis mînîndu-se pe sine prin ele, păcătuiește și-și pricinuieste răul, nevăzînd că s-a rătăcit din drum și s-a abătut de la ținta spre care privind, fericitul Pavel, purtătorul de Hristos, a spus: «Spre țintă alerg, spre cununa chemării de sus a lui Iisus Hristos» (Filip., 3, 14). Căci sfîntul, punîndu-și scop binele, niciodată n-a făcut rău.

VI

De aceea unii dintre elini, rătăcind de la cale și necunoscînd pe Hristos, au afirmat că răutatea este în substanță și de sine²⁴. Prin aceasta au greșit în două feluri: sau negînd că Dumnezeu este Făcătorul tuturor celor ce sînt, căci El nu ar fi Stăpînul tuturor celor ce sînt, dacă, precum zic ei, răutatea ar avea un ipostas și o substanță de sine²⁵; sau, voind ca El să fie Făcătorul tuturor, vor trebui să admită în chip necesar că e și Făcătorul

23. Mădulele trupului sînt organizate atît spre săvîrșirea binelui cît și a răului. Ele nu sînt numai materie, ci raționalitate plasticizată, vie și sensibilă, prin care se împlinesc lucrările bune sau rele ale subiectului unitar. Cînd nu mai e sufletul lucrător în ele, încetează să mai fie organe, să mai constituie un trup. Prin mîna care ajută lucrează nu numai sufletul (baza subiectului uman), ci și Cuvîntul (Logosul) dumnezeiesc, Care a organizat-o pentru o astfel de lucrare și o susține în ea, prin subiectul uman făcut după chipul Lui. Dar cînd mîna face rele subiectul uman, despărțindu-se de Logosul prin care toate s-au făcut și se susțin pentru o armonie rațională, strică prin ea ordinea sau introduce dezordinea în creațiune. Patimile, care nu au o rațiune în ele, nu se mișcă conform Cuvîntului dumnezeiesc, ci sînt factori ai dezordinii. Prin organele trupului sufletul e chemat să înainteze spre Dumnezeu.

24. Adică au afirmat că nu e grefată pe ființa care e creată de Dumnezeu, ci își are un suport propriu și deci își are existență prin sine. Însă nu numai răutatea, dar nici valorile pozitive nu stau de sine, ci sînt totdeauna ale unui subiect, care are o ființă. Dar valorile pozitive sînt moduri prin care ființa se menține și ipostasurile sporesc în armonia dintre ele, pe cînd răutatea e un mod prin care un ipostas își alterează ființa și introduce lupta și dezordinea între ipostasuri.

25. Dacă răutatea și-ar avea ființa sau suportul propriu, cum ea e contrară lui Dumnezeu, Acesta n-ar fi Stăpînul ei și nici n-ar fi Creatorul ei, odată ce își are ființa prin ea însăși. Deci El n-ar fi Creatorul tuturor. Pe de altă parte aceasta ar însemna că răul e din veci și va fi în veci. Dar e absurd a socoti că răul există prin el însuși și din veci, neavînd nici o rațiune, nici un rost al existenței lui. Iar lupta împotriva lui ar fi zadarnică. Răul tinde spre nimic. Dacă ar fi prin sine, n-ar avea nevoie de ființă.

răului, căci, după ei, între cele ce există se află și răul. Dar aceasta e absurd și cu neputință. Căci nu vine răul din Cel bun, nici nu este în El, nici prin El. Căci n-ar mai fi bun dacă ar avea o fire amestecată, sau ar fi cauza răului²⁶.

Iar ereticii, depărtându-se de învățătura bisericească și căzînd din credință, cugetă și ei în chip greșit că există un ipostas (un suport) al răului²⁷. Ei și-au plăsmuit în afară de Tatăl adevărat al lui Hristos un alt dumnezeu, nenăscut, făcător al răului și călăuzitor spre răutate, dar și demiurg al creației²⁸. Pe aceștia însă ușor i-ar respinge cineva atît din Scripturi cît și din cugetarea sădită în om, de la care nu se depărtează nici cei ce nascocesc acestea. Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos zice în Evangheliile Sale, întărind cuvintele lui Moise, că «Domnul Dumnezeu unul este» (Marcu, 12, 29; Deut., 6, 4), și: «Mărturisescu-Mă Ție, Tată, Doamne al cerului și al pămîntului» (Matei, 11, 25). Dar dacă Dumnezeu este unul, și acesta este Domnul cerului și al pămîntului, cum ar exista alt dumnezeu afară de Acesta? Și unde ar fi dumnezeul lor odată ce singurul și adevăratul Dumnezeu umple toate, cuprinzînd cerul și pămîntul? Și cum ar fi alt făcător al celor al căror Domn este Însuși Dumnezeu și Tatăl lui Hristos, după cuvîntul Mîntuitorului, decît dacă ar spune că și dumnezeul cel rău poate fi domn peste cele ale Dumnezeului cel bun?²⁹ Dar dacă ar spune aceasta, ia seama în ce lipsă de credință cad. Căci între cei ce au putere egală nu se află unul mai înalt și mai bun. Pentru că chiar dacă nu voiește unul dintre ei, există celălalt. Deci ei sînt egali în putere și în slăbiciune³⁰. Egali în putere pentru că își biruiesc unul altuia voința prin existență pro-

26. Numai panteismul admite că toată realitatea așa cum este, bună și rea, este din unica esență, că deci lupta între bine și rău e legea ei eternă.

27. Sînt vizați aci gnosticii sau manihei (totuși manihei erau priviți ca persani, nu ca elini). (Vezi G. Widengren, *Mani and Manicheism*, London, 1965, p. 118).

28. Aci sînt vizați marcioniții, a căror idee centrală era deosebirea între demiurg, sau întocmitorul acestei lumi, și Dumnezeu străin de ea și bun. Ultimul este Tatăl lui Iisus Hristos, Care a mîntuit pe oameni de puterea demiurgului rău (cf. *De Synodis* 52).

29. Dacă răul ar avea substanța lui, dar creată de un alt făcător, atunci cum ar fi un singur Dumnezeu creator și Domn al tuturor? Și cum le-ar umple El pe toate? Dacă n-ar fi un singur Dumnezeu, Creatorul și Domnul tuturor, lumea ar fi în partea ei rea amestecată cu partea cea bună; deci cei doi creatori ar fi făcut-o în colaborare și fiecare ar fi domn peste toată lumea în colaborare dialectică cu celălalt. Și ce rost ar avea aceasta, dacă ființele nu s-ar putea desăvîrși pînă la capăt, sau la nesfîrșit în bine? Dar mai ales sfîntul Grigorie de Nyssa a evidențiat că binele este fără hotar, pe cînd răul este limitat față de ființa creată, fără de care nu poate fi și pe care nu o poate duce la o totală neființă, căci în acest caz ar înceta el însuși să mai existe.

30. Aceasta trebuie să o admită orice gîndire panteistă, sau care socotește că lumea aceasta e totul. Ea trebuie să admită că binele și răul sînt amestecate prin fire, că unul nu poate fi fără celălalt; că amîndoi sînt la fel de tari și la fel de slabi, limitîndu-se unul pe altul, dar neputînd fi unul fără altul. Și ce rost ar avea această relativitate a binelui, care nu mulțumește pe nimeni? Și de unde ar avea răul puterea să limiteze din veci și pînă în veci binele? Și ce sens ar avea acest bine limitat de rău prin ființa veșnică? Acest bine nu e bine propriu-zis. Binele nu e bine și nu are putere decît dacă e animat de nădejdea unei biruințe complete asupra răului.

prie³¹; egali în slăbiciune, pentru că lucrurile se întâmplă așa cum se întâmplă chiar dacă nu voiesc ei și contrar dorinței lor. Căci și cel bun există fără dorința celui rău, precum și cel rău, fără voia celui bun³².

VII

Pe lângă acestea, le-ar mai putea spune cineva și aceasta: dacă lucrurile văzute sînt ale celui rău, care este lucrul celui bun? Căci nu poate fi văzut nimic afară de creațiunea demiurgului. Și după ce poate fi cunoscut cel bun, neexistînd lucruri prin care să se cunoască? Căci demiurgul se cunoaște din lucruri³³. Și cum ar exista două feluri de lucruri protivnice între ele, sau prin ce s-ar deosebi ele, ca să poată să existe unele fără celelalte? Căci ar fi cu neputință ca ele să existe deodată, odată ce își sînt distrugătoare unele altora³⁴. Dar nu ar putea fi nici unul în celălalt, dat fiind că firea lor este neamestecată și neasemenea. Deci ceea ce-i deosebește ar rezulta din al treilea; și acesta ar fi Dumnezeu. Dar de ce fire ar fi acest al treilea? E un lucru de neînțeles să fie și de firea binelui și de a răului. Căci e cu neputință să fie același de amîndouă felurile³⁵.

Data fiind această lipsă de temei a învățăturii lor, e necesar să înfățișăm adevărul învățăturii bisericești: că răul nu e de la Dumnezeu, nici n-a fost în Dumnezeu, nici n-a fost de la început, nici nu există vreo substanță a lui, ci oamenii, respingînd gîndul binelui, au început să gîndească și să-și nascocoască cele ce nu sînt și cele pe care le voiesc³⁶. Căci precum atunci cînd apare soarele și tot pămîntul e luminat de lumina lui, cineva, închizînd ochii, își nălucește întunericul fără să fie întuneric și umblă rătăcind ca în întuneric, căzînd de mai multe ori și rostogolindu-se în gropi și socotind că nu e lumină, ci întuneric, căci părăindu-i-se că vede nu vede nicidecum, tot așa și sufletul oamenilor, închizîndu-și ochii prin care poate vedea pe Dumnezeu, și-a nascocit cele rele, în care se mișcă și nu știe că nu face nimic deși i se pare că face ceva. Căci dă un chip celor ce nu sînt

31. Cum există ei dacă existența fiecăruia persistă în voința de a-l birui pe celălalt?

32. Lucrurile nu se petrec după cum voiește unul, ci și după cum voiește celălalt, fără ca aceasta să însemne un acord între ei. Căci ei luptă între ei, iarăși fără să vrea. Propriuzis ei nici nu au o voință liberă, sau nu există un rost al ei. Au cel mult iluzia unei libertăți.

33. Dacă lumea văzută ar fi făcută de un demiurg rău, deosebit de Dumnezeu cel bun, din ce s-ar cunoaște acesta?

34. Acesta ar fi cazul cînd răul ar avea și el ființa lui, ca și binele. Dar răul, existînd grefat pe ființa care nu e a lui, nu o poate distruge pe aceasta.

35. Binele nu poate fi din rău, nici răul din bine, pentru că atunci ar fi de o fire amestecată. Dacă cu toată deosebirea lor ar exista unul în altul, ar urma că deosebirea lor își are originea într-un al treilea, și acesta ar fi Dumnezeu. Dar acest al treilea n-ar putea nici el fi și de o fire și de alta. Prin toată argumentarea aceasta se dovedește că răul nu ține de bine, nici invers. Ele nu au nici două origini egale în putere, nici o singură origine.

36. Răul nu-și are temeiul într-o substanță, ci în voia creaturii conștiente. Căci este o aplecare a acesteia spre ceea ce nu este, slăbind legătura cu Cel ce este, dar neîncetînd cu totul să rămînă în această legătură.

și ceea ce s-a săvârșit nu rămîne cum s-a săvârșit³⁷, ci, precum s-a stricat, așa și apare. Pentru că sufletul a fost făcut ca să vadă pe Dumnezeu și să fie luminat de El. Dar în locul lui Dumnezeu el a căutat cele stricătioase și întunericul, precum zice Domnul în Scripturi: «Dumnezeu a făcut pe om drept; dar oamenii au căutat gînduri multe» (Ecl., 7, 29). Așa s-a săvârșit și s-a închipuit de la început în oameni aflarea și născocirea răului.

Dar acum e de trebuință să spunem și cum au căzut în nebbie slujitorii idolilor, ca să cunoști că idolii nu au fost născociți de bunătate, ci de răutate. Iar ceea ce își are un început în rău nu poate fi în nici o privință socotit ca bun, fiind în întregime rău.

VIII

Neîndestulîndu-se sufletul omenesc cu născocirea răutății (a păcatului), a început pe încetul să înainteze la cele și mai rele. Căci cunoscînd felurimea plăcerilor și îmbrăcîndu-se în uitarea celor dumnezeiești, apoi, îndulcindu-se cu patimile trupului și privind numai la cele de față și la slava lor, a socotit că nu mai există nimic altceva afară de cele văzute și că numai cele vremelnice și cele trupesti sînt bune. Strîmbîndu-se astfel și uitînd că este după chipul lui Dumnezeu cel bun, nu a mai văzut prin puterea din el pe Dumnezeu-Cuvîntul, după Care a fost făcut. Și, ajungînd în afară de sine, născoște cele ce nu sînt și le dă chip lor³⁸.

Căci oglinda sufletului, singura care putea vedea chipul Tatălui, ascunzîndu-se în cutele poftelor trupesti, nu mai vede ceea ce trebuie să cunoască sufletul³⁹, ci e dus de orice altceva și vede numai acelea ce cad

37. Sfîntul Atanasie, ca și ceilalți părinți greci, identificînd binele cu existența consideră răul ca neexistînd, sau ca existență pîrută. Dar aceasta numai în sensul că răul nu are un suport propriu, ci se grefează pe cele ce sînt. Apoi în sensul că, atunci cînd plăcerea ce o dă răul, deși pare foarte impunătoare și atrăgătoare, îndată ce este gustată se topește ca și cînd n-a fost, sau dă chiar un gust de deșertăciune. Plăcerea trupestă odată consumată produce o stare de scîrbă; slava de la oameni, odată dobîndită, își descoperă golul. Închipuirea dă ființă răului încă nesăvîrșit, dar odată săvîrșit răul își descoperă ne-ființa. El mai degrabă roade la rădăcina ființei. Cine rămîne numai în rău se dezgustă chiar de existență.

38. Fiind în chipul lui Dumnezeu-Cuvîntul cel bun, sufletul e în ființa lui rațional și bun. Raționalitatea și bunătatea sînt împreună, ca și existența reală. Atîta cît rămîne rațional și bun, adică în chipul lui Dumnezeu Cuvîntul, îl vede în sine pe Acesta. Vede adică în El temeiul și izvorul statornic al raționalității și bunătății sale. Dar pervertindu-se, nu mai e nici rațional cu adevărat, nici bun, ci se face robul răului, contrar raționalității și bunătății. Și prin aceasta socotește cele ce nu sînt, sau nu persistă și nu promovează ființa, ca fiind sau persistînd și promovînd ființa. Scurta dar violenta aparență de putere a plăcerilor le face pe acestea să apară ca bune și îndeamnă rațiunea să aducă argumente pentru ființa și bunătatea lor. Și omul nu mai poate vedea dincolo de acestea, de acest fals «eu» și de lucrurile care le satisfac, pe Dumnezeu-Rațiunea cea bună, izvorul adevăratei tăii, bunătăți și raționalități a ființei omenesti.

39. Sufletul are ca oglindă în el rațiunea adevărată, concrescută cu bunătatea. Aceasta, acoperită fiind de poftă, nu mai poate oglindi în ea «chipul» Tatălui, adică pe Dumnezeu-

sub simțuri. De aceea, umplîndu-se de toată pofta trupească și tulburîndu-se de părerile despre ele⁴⁰, îi dă lui Dumnezeu, pe Care L-a uitat cu mintea, chip în cele trupesti și supuse simțurilor, dînd numele lui Dumnezeu celor văzute și numai pe acelea le slăvește pe care le voiește el și pe care le simte ca dulci.

Deci slujirii la idoli i-a premers ca pricină păcatul. Căci învățînd oamenii să nascocoască pe seama lor răutatea (păcatul), care nu este, și-au plăsmuit și pe zeii care nu sînt⁴¹. Așa cum cineva scufundîndu-se în adînc, nu mai vede lumina, nici cele ce se văd în lumină, din pricina privirilor ochilor săi în jos și din pricina apei ce curge în jurul lui, ci simte numai cele din adînc și de aceea crede că nu mai e nimic altceva decît aceea și socotește că cele ce sînt văzute de el stăpînesc peste toate, la fel și aceia dintre oamenii de odinioară care și-au pierdut mintea scufundîndu-se în pofte și nălucirile trupesti și uitînd de cunoștința de Dumnezeu și de slava Lui și folosindu-se de o rațiune fermecată, mai bine zis de o lipsă de rațiune, și-au închipuit cele văzute că sînt zei, pentru că slăveau zidirea în locul Ziditorului (Rom., 1, 25), și au îndumnezeit lucrurile în locul cauzei lor, a Creatorului și Stăpînului Dumnezeu. Și precum, după pilda spusă, cei ce se scufundă în adînc, cu cît se coboară mai mult, cu atît se năpustesc mai mult spre cele mai întunecate și mai adînci, la fel a pățimit și neamul omenesc. Căci nu a căzut numai în idololatrie, nici nu a rămas în cele ce a început. Ci cu cît a stăruit mai mult în cele dintîi, cu atît și-a născocit superstiții mai noi. Și, nesăturîndu-se de cele dintîi, se umpleau mereu de altele, înaintînd în cele mai urîte năravuri și întinzîndu-și tot mai mult lipsa dreptei credințe. Aceasta o mărturisește și dumnezeiasca Scriptură, zicînd: «Cînd necredinciosul vine în adîncul răutății, nesocotește totul» (Pilde, 18, 3).

Cuvîntul, Rațiunea și bunătatea adevărată, și deci nu se mai poate alimenta din ea cu ceea ce e potrivit firii lui, pentru a se dezvolta în ceea ce are propriu.

40. Sufletul nu rămîne gol de poftele trupului și netulburat de chipurile din afară, nici trupul, gol de puterile sufletului. Sufletul și trupul nu trăiesc viața lor în chip alăturat, ci fiecare e plin de toate ale celuilalt. Sufletul se întinde în trup ca o plantă ce-și are rădăcinile ei în fundamentul ceresc și trupul își are rădăcina în suflet. S-ar putea spune că rațiunea sau raționalitatea trupului e implantată ca un schelet inteligibil în suflet și pe baza ei se clădește trupul la naștere și se reclădește la înviere. Aceasta e baza pentru unitatea strînsă între suflet și trup. Idololatria este orizontul cosmic al patimilor care consideră lumea întreagă ca ultima realitate, iar îndumnezeirea lumii, prin energiile divine neconfundate dă un orizont cosmic credinței creștine.

41. Precum patima nascocoște plăcerile care nu au ființă, care nu lasă decît slăbiciune și părere de rău după ele, așa nascocoște și pe zeii care nu există, ca justificări supreme ale plăcerii.

IX

Căci dacă s-a întors mintea oamenilor de la Dumnezeu și ei s-au coborât în gândurile și cugetările lor, mai întâi au dat cinstea lui Dumnezeu cerului, soarelui, lunii și stelelor, socotind că acestea sînt nu numai zei, ci și cauzele celorlalte. Apoi, coborîndu-se mai jos în gândurile întunecate, au numit zei și aerul și cele din aer și, înaintînd în rele, au preamărit ca zei și stihiiile și elementele alcătuirii trupurilor: substanța fierbinte, răco-roasă, uscată și lichidă. Apoi, căzînd cu totul, s-au lipit de pămînt ca niște melci. Astfel cei mai fără de credință dintre oameni, căzînd și rostogolindu-se de la cugetarea la Dumnezeu, au socotit zei și pe oameni și chipurile oamenilor, ale unora încă vii, ale altora, după moarte. Ba, coborînd la și mai rele gânduri, au strămutat numirea dumnezeiască și mai presus de lume a lui Dumnezeu și la pietre, la lemne, la șerpui de apă și de uscat și la animalele sălbatice și necuvîntătoare, dîndu-le toată închinarea lor și respingînd pe Dumnezeu cel adevărat și cu adevărat existent, pe Tatăl lui Hristos.

Dar nu s-a oprit nici la aceasta cutezanța lor nebună, ci au mers mai departe cu tăvălirea în nelegiuirea lor. Căci unii au căzut mai jos în cugetarea lor și și-au întunecat mintea așa de mult, că au născocit și au zeificat cele ce nu există nicidecum, nici nu se văd între cele ce se întîmplă⁴². Pentru că amestecînd cele cuvîntătoare cu cele necuvîntătoare și unind pe cele neasemenea prin fire, le iau drept zei. Așa sînt la egipteni cîinii și șerpui și măgarii cu cap de om și șaful cu cap de om al libienilor, numit Amon. Alții, despărțind și părțile trupurilor, capul și umerii și mîna și piciorul, au socotit pe fiecare zeu, dîndu-i cinstirea dumnezeiască de parcă nu le-ar fi fost destul să creadă în trupul întreg. Alții, prelungind

42. Astăzi se justifică idolii cu afirmarea că ei sînt metafore ale forțelor naturii fizice sau umane. Dar o metaforă care aduce din fantezia umană mai mult decît are realitatea falsifică realitatea, îi atribuie ceva ce nu are. Apoi acest plus e produsul omului, deci e mai puțin decît omul. Dar în credința în Dumnezeu cel mai presus de fire, omul depășește atît natura, cît și pe sine. Dumnezeu nu e închis de cugetare în vreo limită, ci omul se raportează la El într-o cugetare a supra-cugetatului, într-o acceptare a supra-înțelesului. Omul are și această însușire de a cugeta că e ceva mai presus de cugetare, deci de sine, și e tot ce poate înțelege. Idolul născocit e inferior omului, pe cînd Dumnezeu e infinit superior.

Se va putea obiecta eventual că și prin născocirea idolului ca metaforă a forțelor naturii sau ale omului se implică recunoașterea a ceva tainic, neînțeles în aceste forțe. Dar prin aceasta omul se socotește pe sine însuși un zeu. Însă un zeu supus unor legi, ce zeu mai este? Ce putere are? Se admit ca supremă realitate niște legi, care și ele nu sînt stăpîne pe ele. Dar pe Dumnezeu, tocmai pentru că depășește chiar și imaginația omului, omul nu încearcă să-L prindă în metafore, cum o face cu forțele naturii. Icoana se datorește numai faptului că Dumnezeu însuși S-a făcut trup. Dar prin ea omul se înalță la Dumnezeu ca la ceva dincolo de tot ce e natură.

mai departe necredința și zeificînd pricina născocirii acestora și pofta lor păcătoasă, s-au închinat lor. Așa este Erosul lor și Afrodita din Pafos. Iar alții dintre ei, întrecîndu-se în rele, au cutezat să înalțe ca zei pe stăpînitarii lor și pe fiii acelora, fie pentru cinstirea conducătorilor, fie din frica de tirani⁴³. Așa e Zeus din Creta, prea vestit la ei, și Hermes din Arcadia și Dionis al hindușilor, iar la egipteni, Isis și Osiris și Horos și Antinoos, favoritul de acum al lui Adrian, împăratul romanilor⁴⁴, căruia deși îl știau om, și încă nu om cuviincios, ci foarte dedat desfrîului, i se închină de frica stăpînitorului. Căci cînd Adrian se afla în țara egiptenilor, murind Antinoos, slujitorul plăcerilor lui, a poruncit să i se dea închinare, el însuși rămînînd îndrăgostit de tînăr și după moartea lui. Dar prin aceasta a dat o dovadă împotriva a toată slujirea la idoli, că ea nu s-a născocit de către oameni decît pentru pofta celor ce au născocit-o, precum mărturisește și înțelepciunea lui Dumnezeu zicînd: «Începutul curviei este gîndirea la idoli» (Inț. Sol., 14, 12)⁴⁵.

Și să nu te miri, nici să socotești că e departe de crezare ceea ce s-a spus, odată ce nu cu mult înainte și poate că și pînă acum senatul romanilor hotărăște că împărații care au domnit peste ei de la început, sau toți care voiesc și judecă de bine, sînt zei și poruncește în scris să li se aducă închinare ca unor zei. Căci pe cei pe care îi urăsc îi declară dușmani prin fire și îi numesc oameni, iar celor pe care îi admiră poruncesc să li se aducă închinare religioasă pentru virtuțile lor, ca și cînd ar sta în puterea lor să facă pe unii zei, cînd ei înșiși sînt oameni și nu tăgăduiesc că sînt muritori. Dar ar trebui ca cei ce îi fac pe aceia zei să fie ei înșiși zei, mai mult decît aceia. Căci cel ce face ceva trebuie să fie mai mare decît ceea ce face, și cel ce judecă stăpînește în mod necesar pe cel despre care judecă, și cel ce dă ceva are numaidecît ceea ce dăruiește. Tot așa, orice împărat dăruiește ceea ce are și e mai bun și mai mare decît cei ce primesc de la el. Dar dacă hotărăsc să fie zei cei pe care-i voiesc, ar trebui să fie mai întîi ei zei. Dar iată că murind ei, dovedesc că, fiind oameni, hotărîrea lor despre cei zeificați de ei e mincinoasă.

43. Sfîntul Atanasie pune în evidență legătura dintre patimi și născocirea zeilor. Prin ultimii s-a căutat o justificare a diferitelor patimi, ca proprii naturii zeificate. Numai Dumnezeu cel spiritual, deci mai presus de lume, poate ajuta pe oameni să se înalțe peste patimi în spiritualitate. Despre zeificarea plăcerii și poftei vorbește și Eusebie, *Thephanes*, 12, 22, urm.

44. Cinstirile de zeu date lui Antinoos erau o armă deosebit de populară a apologeților creștini. Atenagora se referă la cultul lui (*Supplicatio*, 30, 2).

45. Idolii odată inventați pentru justificarea patimilor au contribuit enorm la sporierea lor.

X

Dar acest obicei nu e nou, nici n-a început de la senatul roman, ci s-a ivit și s-a practicat cu mult înainte de născocirea idolilor. Căci zeii vestiți odinioară la greci, Zeus și Poseidon și Apolo și Hefaistos și Hermes, iar între femei, Hera și Demetra și Atena și Artemiza au fost decretați să fie zei prin hotărârile lui Tezeu, amintit în istoria grecilor. Și cei ce au decretat acestea, după ce au murit, au fost jeliți ca oameni. Iar celor pe care i-au decretat zei, li se aduce închinare ca unor zei. O, ce contradicție și nebulnie! Cunoscînd pe cel ce a decretat, îi prețuiesc mai mult pe cei pe care i-a decretat. Și dacă s-ar fi oprit măcar la decretarea bărbaților ca idoli! Dar au coborît numirea de zei și la femei. De fapt li se dau cinstire și închinare religioasă și femeilor, cărora nu le este acordată nici participarea la sfatul de obște în treburile publice. Așa au fost, precum am spus mai înainte, cele declarate de Tezeu. Iar la egipteni, au fost Isis și Core și Neotera, iar la alții, Afrodita. Căci numele celorlalte socotesc că nici nu se cuvine a le mai pomeni, fiind vrednice de batjocură. Căci mulți nu numai dintre cei de odinioară, ci și din timpurile noastre, îngropînd cu dragoste frați, rudeni și soții, ba și multe femei îngropîndu-și bărbații, pe care firea i-a dovedit că sînt toți oameni muritori, zăgrăvindu-i pe aceștia și pe acestea pentru multa lor jale sau plăsmuindu-le chipul, le-au adus jertfe. Apoi, cei de după aceia, pentru chipurile lor plăsmuite sau din admirație pentru artiști, i-au crezut zei, suferind de ceva contrar firii. Astfel celor pe care părinții i-au plîns, nefiind zei (căci dacă i-ar fi știut zei, nu i-ar fi plîns ca pierduți, ci, tocmai pentru că nu-i socoteau zei și că nici nu mai sînt peste tot, i-au zăgrăvit în chip, pentru ca să se mîngîie de faptul că nu mai sînt, privind asemănarea lor în chip), cei fără de minte li se roagă ca unor zei și-i îmbracă cu o cinstire cuvenită lui Dumnezeu cel adevărat. De pildă în Egipt se practică și acum plîngerea pentru Osiris și Horos și Tifon și alții⁴⁶. Iar oracolul din Dodona și coribanții din Creta susțin că Zeus nu e zeu, ci om, și că s-a născut din tată canibal. Dar ceea ce e de mirare e că și marele înțelept al elinilor, Platon, foarte lăudat ca unul ce a filosofat despre Dumnezeu, a venit la Piereu cu Socrate să se închine Artemizei, sculptată de arta omului.

XI

Născocirile acestea și cele asemenea le-a descris cu mult înainte Scriptura, care zice: «Începutul curviei este gîndirea la idoli. Iar aflarea

46. Clement Alexandrinul (în *Protrepticus*, 24, 3) citează din Xenofon: «Dacă îi socotiți zei, nu-i plîngeți, nici nu vă bateți piepturile; iar dacă îi jeliți, nu mai socotiți că sînt zei».

lor este stricăciunea vieții. Căci n-au fost de la început și nu vor fi în veci. Fiindcă au venit pe lume din slava deșartă a oamenilor și de aceea a venit sfârșitul lor grabnic. Căci un tată, cu amară jale întristându-se pentru copilul său răpit înainte de vreme, pe cel mort de timpuriu l-a cinstit ca pe o ființă vie și a rînduit celor supuși slujbe și jertfe pe seama lui. Apoi, acest necredincios obicei, întărindu-se cu vremea, a fost păzit ca o lege și – din porunca tiranilor – se credea în cele cioplite. Și oamenii neputîndu-i cinsti pe aceia, neavîndu-i de față, au zugrăvit chipul feței celor aflați departe și au făcut un chip văzut al împăratului cinstit, ca pe cel care nu era de față să-l lingusească cu sirguință ca și cînd ar fi de față. Iar spre întărirea cultului aceluia i-a îndemnat iscusința artistului și pe cei ce nu știau de el. Căci acela, vrînd să placă stăpînitorului, s-a silit să-i facă prin artă chipul mai frumos, iar mulțimea, atrasă de frumusețea lucrării, pe omul cinstit cu puțin mai înainte l-a socotit vrednic să i se aducă închinare. Și atea s-a făcut înșelăciune vieții. Căci oamenii, aflîndu-se în primejdie sau robiți tiraniei, au dat pietrelor și lemnului numele de care nu se poate împărtăși nimic pe pămînt» (Înt. Sol., 14, 12–21).

Așa a început și s-a plăsmuit născocirea idolilor între oameni, după mărturia Scripturii. Dar acum să-ți arăt și cum se resping de către ei acestea, nu atît prin argumente luate din afară, ci chiar prin cele ce le cugetă ei.

Căci dacă va lua cineva faptele celor numiți de ei zei, ca să încep de la cele mai de jos, va afla nu numai că nu sînt zei, ci și că au fost mai josnici decît oamenii. Așa se poate afla de la poezi despre amorurile și desfrînările lui Zeus. Se poate auzi cum el a răpit pe Ganimede și a săvîrșit preacurvii secrete; și cum se temea și ce frică avea ca nu cumva să se dărîme zidurile Troii fără voia lui. Poate fi văzut apoi cît era de întristat de moartea fiului său, Sarpedon, și cum voia să-l ajute și nu putea; și cum unelteau împotriva lui alții, așa ziși zei, Atena, Hera și Poseidon, fiind ajutat pe de altă parte de Tetis, soția lui, și de sutașul Egeon. Se poate vedea cum, biruit de plăceri și lovit de femei, s-a primejduit să se prefacă în chipuri de animale necuvîntătoare cu patru picioare și în păsări. Și iarăși cum, temîndu-se de uneltirea tatălui său, l-a legat pe Cronos și l-a omorît. Oare se cuvine să fie socotit zeu cel care a făcut unele ca acestea și care a fost acuzat de crime pe care legile publice ale romanilor nu le îngăduie să le facă nici oamenii de rînd?⁴⁷

47. Dumnezeu nu poate fi decît bun. Numai cel bun e stăpîn pe sine, pentru că e liber de patimi, pentru că e exclusiv generos, netemîndu-se de o împușinare a existenței. Dumnezeu nu poate fi cugetat rob al patimilor. El ar fi supus prin aceasta unor legi cărora nu le poate rezista. Cum va putea El ajuta în acest caz altora? Sfîntul Atanasie acordă un mare rol în susținerea idolatriei poezilor și sculptorilor. Aceștia înfrumusețază chipurile unor

XII

Ca să pomenesc numai puține exemple din cele multe, cine – văzînd fărădelegea sau stricăciunea lui față de Semele, Leda, Alcmena, Artemiza, Leta, Maia, Europa, Danae și Antiope –, sau cine – văzîndu-i pofta și îndrăzneala îndreptată spre sora lui, pe care o socotea ca soră și soție – nu ar rîde de ele și nu s-ar păgubi de moarte cinstindu-le? Cine nu s-ar vedea încurajat nu numai la preacurvie, ci și la proclamarea ca zei a copiilor săi născuți din preacurvie, făcîndu-și un acoperămint al fărădelegii sale din nălucirea declarării ca zei a unora ca Dionis, Heracle, ca Dioscurii, Hermes, Perseu și Sotir? Cine, văzînd cearta neîmpăcată a zeilor la Troia, pentru elini și troieni, n-ar disprețui slăbiciunea lor, care, pentru sfada dintre ei, i-au făcut și pe oameni să se urască? Cine, văzînd pe Marte și pe Afrodita răniți de Diomedede, pe Hera și pe zeul de sub pămînt, numit Edoneu, pe Heracle, pe Dionis, pe Perseu, pe Atena, pe Hefaistos aruncat și rămas șchiop, nu-i va disprețui și nu va renunța să spună că sînt zei, auzind că sînt stricăcioși și supuși pătimirii? Sau cine nu-i va socoti decît oameni, și încă oameni slabi, și nu va admira mai mult pe cei ce au rănit decît pe cei răniți? Și cine, văzînd adulterul lui Marte și al Afroditei și cursa pregătită lor de Hefaistos și pe ceilalți așa ziși zei chemați de Hefaistos să vadă adulterul acelora și pe aceștia venind și privind desfrînarea acelora, nu ar rîde și nu va disprețui ticăloșia lor? Sau cine nu ar rîde privind nebunia și desfrînarea din beție a lui Heracle (Hercule) cu Omfalos?

Căci faptele lor de voluptate și amorurile lor nebunești și chipurile lor zeificate din aur, argint, aramă, din fier și din pietre nu au nevoie să fie condamnate cu stăruință, odată ce sînt în ele însele vrednice de dispreț și arată prin ele însele semnele rătăcirii. Mai degrabă trebuie compătimiti cei ce se lasă rătăciți de ele. Căci cei ce urăsc pe adulterul care se atinge de femeia lor, nu se rușinează să-i facă zei pe dascălii preacurviei. Și cei ce nu se împreună cu surorile lor, se închină celor ce fac aceasta. Și mărturisind că e un rău coruperea copiilor, se închină celor defăimați pentru aceasta. Și pe cele ce nu le îngăduie legile oamenilor nu se rușinează să le pună pe seama celor numiți de ei zei.

persoane cu multe păcate. E ceva echivoc în aceste chipuri descrise sau sculptate de ei. E o înfrumusețare a răului, o înfrumusețare de suprafață. Pe de o parte aceste chipuri au un aspect personal, pe de alta, ele reprezintă forțele naturii. Aceasta e o altă ambiguitate în ele. Și încă una: Cronos, tatăl lui Zeus, ucis de acesta, e timpul de care scapă Zeus, intrînd în eternitate. Dar viața lui eternă e supusă unor patimi urîte. Sînt ele ale naturii? Dar natura nu e conștientă de răul din ea. Zeii sînt niște fenomene ale naturii, dar înzestrate, prin iluzie, cu conștiință. Sînt supuși naturii, dar mai răi ca natura, datorită conștiinței ce li se atribuie.

XIII

Apoi închinându-se pietrelor și lemnelor, nu văd că ele sînt pe de o parte asemenea celor pe care le calcă cu picioarele și le ard, dar pe de altă parte, declară părți din ele zei. Și cele pe care cu puțin înainte le foloseau pentru nevoile lor, sculptîndu-le nebunește le socotesc vrednice de închinare. Ei nu văd și nici nu gîndesc în general că nu se închină unor zei, ci meșteșugului sculptorului. Căci cîtă vreme piatra e neslefuită și materia nelucrată, le folosesc adeseori spre trebuințele cele mai de necinste, dar după ce artistul a întipărit în ele simetriile științei lui și a închipuit în materie forma bărbatului și a femeii, aducînd mulțumire artistului, li se închină ca unor zei, cumpărîndu-i-le cu bani de la sculptor⁴⁸. Ba adeseori chiar făcătorul statuilor, parcă uitînd de cele făcute de el însuși, se roagă operelor proprii; și celor pe care cu puțin înainte le-a șlefuit și le-a tăiat, acum, după ce le-a șlefuit prin arta sa, le aduce închinare. Dacă ar fi de admirat acestea, ar trebui să se admire arta pusă de artistul iscusit în ele, și să nu se dea o cinste mai înaltă celor cărora le-a dat el forma. Căci nu materia a împodobit și a prefăcut arta în zei, ci arta a împodobit și a prefăcut în zei materia. Deci ar fi cu mult mai drept să se aducă închinare artistului decît celor făcute de el, pentru că el a preexistat zeilor produși de arta lui și pentru că au fost făcuți precum a voit el. Dar înlăturîndu-se ceea ce e drept și nedîndu-se cinstea cuvenită științei și artei, se aduce închinare celor făcute cu știință și cu artă. Și murind omul care le-a făcut, se cinstesc ca nemuritoare cele făcute de el, care, dacă nu s-ar bucura de grija de fiecare zi, ar dispărea cu vremea prin firea lor⁴⁹. Cum nu i-ar compătimi deci cineva și pentru faptul că văzînd ei se închină celor ce nu văd și auzind ei se roagă celor ce nu aud; și oamenii care sînt însuflețiți și cuvîntători după fire îi proclamă zei pe cei ce nu se pot mișca deloc, ci sînt cu totul neînsuflețiți? Și ceea ce e de mirare este că cei pe care ei îi păzesc sub stăpînirea lor îi socotesc ca stăpîni cărora le slujesc⁵⁰. Și să

48. Zeii sînt confecționați de sculptori și cumpărați de la ei. Aceasta nu se aplică și icoanelor, pentru că ele nu sînt socotite ele însele zei, ci numai prilejuri care aduc aminte de Hristos, Cel mai presus de ele, sau de sfinții care sînt plini de puterea Lui atotbună.

49. Mai multă cinste se cuvine meșteșugului artistului decît materiei sculptate de el. Omul care lucrează conștient e superior materiei inconștiente și pasive. Dar, desigur, cinstea cuvenită lui nu-l poate socoti zeu, pentru că și omul este dependent, odată ce el însuși se recunoaște ca atare închinîndu-se unor chipuri făurite de el și socotite de el zei.

50. Sfîntul Atanasie exprimă aci în mod ironic un adevăr: omul capabil să vorbească adresează rugăciuni celor ce nu-l pot auzi, socotind superioare lui însuși chipurile făurite de el. În loc să-și înalțe cinstirea la ceea ce e mai presus de sine, cinsteste ca mai presus de sine, ceea ce e inferior lui. El e făcut să caute ceea ce e mai presus de treapta sa de ființă conștientă, nu ceea ce e mai prejos de sine. Aceasta înseamnă că e ceva mai presus de sine, că mintea sa e într-un fel de legătură cu ceea ce e mai presus de ea. De ce cugetă mintea la ceva superior ei, dacă nu e sădită în ea conștiința a ceva superior? Cei care zic că mintea e

nu socotești că le spun acestea în mod simplu, sau mințind față de ei. Căci ochii înșiși îi încredințează despre acestea și cei ce vor pot să vadă acestea.

XIV

Dar o mărturie mai bună despre acestea ne dă dumnezeiasca Scriptură care ne învață de la început zicînd: «Idolii neamurilor sînt argint și aur, lucruri ale mîinilor oamenilor; ochi au și nu vor vedea; gură au și nu vor grăi; urechi au și nu vor auzi; nări au și nu vor mirosi; mîini au și nu vor pipăi; picioare au și nu vor umbla. Nu vor vorbi cu gîtlejul lor. Cei ce îi fac sînt toți asemenea lor» (Ps. 113, 12-16). Nu sînt feriți idolii nici de disprețul proorocilor. Căci duhul îi osîndește și prin prooroci, zicînd: «Rușina-se-vor cei ce-și plăsmuiesc un dumnezeu și toți cei ce cioplesc cele deșarte. Și toți, prin ceea ce s-au făcut, s-au uscat. Și cei făcuți surzi de oameni să fie adunați și să stea împreună. Și să fie rușinați și să se înfrunte împreună. Că a ascuțit meșterul fierul și lemnul cu barza l-a lucrat și cu sfredelul l-a găurit și l-a împlîntat cu brațul tăriei lui. Și va flămînzii și va slăbi și nu va bea apă. Căci alegînd meșterul un lemn, l-a măsurat și l-a însemnat cu creionul și l-a făcut pe el în chipul bărbatului și i-a dat o frumusețe de om. Apoi a pus în față lemnul tăiat din stejarul pe care l-a sădit Domnul, pe care ploaia l-a crescut, ca să fie oamenilor spre ardere și luînd din el să se încălzească. Și și-a copt pîinile cu el arzîndu-l, iar din rămășiță a făcut dumnezei și s-a închinat celor din care jumătate au ars în foc»⁵¹. «Și frigînd jumătate din el a mîncat carnea și s-a saturat. Și încălzindu-se a zis: «Iată m-am încălzit și am văzut foc». Iar rămășiței s-a închinat zicînd: «Mîntuiește-mă, că dumnezeul meu ești tu». Nu au putut să înțeleagă, căci s-au întunecat și n-au putut să vadă cu ochii lor și să priceapă cu inima. Și n-a văzut cu inima lui și n-a înțeles cu sufletul lui. Nici n-a cunoscut cu priceperea lui că jumătate din lemn a ars în foc și că a copt pe cărbunii lui pîini și că frigînd carnea a mîncat, și rămășița a făcut-o urîciune și s-a închinat ei. Cunoașteți că inima lor este cenușă și

produsă de natură trebuie întrebați: de ce a produs natura o minte care cugetă la ceva superior ei, dacă nu e ceva superior ei, care i-a sădit această putință? Dar atunci nu natura de sine a produs mintea, ci cel care a pus în ea necesitatea ei de ceva superior care trebuie să fie și el superior. În idol este un echivoc. Pe de o parte, omul se închină prin el naturii inferioare lui; pe de alta, întrucît n-o ia așa cum e, ci pune în ea arta lui, superioară ei, prin care manifestă tendința spre ceva superior lui, omul arată că nu se poate elibera de conștiința că e ceva superior lui, conștiința la care ajunge nu prin natură așa cum e, ci prin ceea ce e mai înalt de natură și de conștiința omului.

51. Pe de o parte omul arzînd cele ale naturii arată că el e superior ei; pe de alta, imprimîndu-i prin arta lui un chip, căruia i se închină, arată că el tinde prin ceea ce pune în ea spre ceva superior ei și lui. Dar închinătorul la idoli nu explicitează faptul acesta în mod conștient, ci rămîne la ideea că natura însăși, sau el însuși e dumnezeu.

se înșală și nimenea nu-și poate mîntui sufletul său. Vedeți să nu ziceți că minciuna este în dreapta mea» (Isaia, 44, 10-20).

Cum deci nu s-ar socoti necredincioși toți cei ce sînt osîndiți și de dumnezeiasca Scriptură pentru necredință? Sau cum n-ar fi stăpîniți de demoni cei ce sînt dați pe față că cred în cele neînsuflețite și nu în Adevăr? Și ce nădejde pot avea ei, sau de ce iertare ar avea parte cînd se încred în cele necuvîntătoare și nemișcate și se închină lor în locul lui Dumnezeu cel adevărat?^{51a}

XV

Cel puțin dacă artistul ar fi plăsmuit pe seama acelor pe zei fără un chip, n-ar fi dat dovada limpede că sînt lipsiți de simțire⁵². Ei ar fi înșelat gîndirea celor simpli, ca să creadă că idolii au o simțire, dacă n-ar fi înfățișat în mod văzut organele simțurilor, cum sînt ochii și nările și urechile și mîinile și gura, zăcînd nemișcate în simțirea și perceperea celor sensibile. Dar acum, avînd nu au și stînd nu stau și șezînd nu șed, căci nu au lucrările acestea, ci, precum a voit cel ce le-a făcut, așa și rămîn zăcînd^{52a}. Ei nu dau nici un semn că sînt zei, ci apar ca neînsuflețiți și făcuți cu totul prin arta omului.

Cel puțin dacă vestitorii și născocitorii acestor zei mincinoși, adică poeții și scriitorii, iar fi înfățișat simplu ca zei! Dar ei au descris și faptele lor. Prin aceasta au dovedit și mai mult că nu sînt zei și că au o purtare pricinuitoare de rău. Ar fi putut masca adevărul, sau rătăci pe mulți de la adevăr, folosind pentru ei numai numele de zei. Dar istorisind și omorurile și destrăbălările lui Zeus și stricările de copii ale altora și certurile dintre ei pentru plăcerile căutate la femei și frica și lașitatea și celelalte răutăți, nu fac decît să se dovedească pe ei înșiși nu numai că nu vorbesc despre zei, dar nici despre oameni credincioși, ci scornesc mituri despre făpturi ticăloase și străine de bine.

XVI

Dar poate necredincioșii vor pune vina pe poeți, spunînd că e o obișnuință proprie poezilor să născocască cele ce nu sînt și să scornească

51 a. Dumnezeu nu poate fi decît liber și conștient, nu supus legilor și coruptibil ca un obiect. Un astfel de dumnezeu nu are nici o putere proprie. El nu e izvorul ultim de puteri.

52. Dacă sculptura ar înfățișa pe zei fără organele simțurilor nemișcate, ar fi lăsat privitorilor puțința să creadă că zeii au totuși o simțire, mai presus de simțirile noastre.

52 a. Numai prin simțuri active are o ființă ceva și face ceva propriu-zis. Fără acestea e cu totul pasivă. Fără conștiința manifestată prin simțuri, șederea și starea în picioare nu e o faptă a ei. Nici vederea idolului nu e vederea lui. El e în toate obiect, nu subiect. Și cum poate fi socotit Dumnezeu ceva ce e cu totul pasiv și inconștient? Ceva ce nu are propriu-zis nimic? Ceva cu care se face una sau alta, dar care nu face nimic? Iar întrucît omul nu poate face cu cele pasive totul, cine le folosește pe toate spre un scop? Cine le-a dat existența însăși?

mituri mincinoase spre plăcerea auditorilor, motiv pentru care vor spune că ei au produs și istoriile despre zei. Dar aceasta e scuza cea mai fără putere pentru părerea ce o au și o înfățișează despre zeii lor. Căci dacă cele ce vin de la poeți sînt plâsmuiri mincinoase, mincinoasă ar trebui socotită și numirea de zeu, de Cronos, de Hera și Marte. Și de fapt, cum zic ei înșiși, poate chiar și numele lor sînt plâsmuite și nu există nicăieri Zeus, nici Cronos, nici Marte. Poeții îi închipuie pe aceștia spre amăgirea ascultătorilor. Iar dacă poeții născocesc cele ce nu sînt, cum li se închină ca celor ce sînt? Sau poate vor zice: numirile nu sînt născocite, dar faptele sînt născocite împotriva lor. Dar nici acesta nu e un argument sigur în apărarea lor. Căci dacă s-au născocit faptele, s-au născocit fără îndoială și numirile celor ale căror fapte le-au povestit. Sau dacă spun adevărul despre nume, în mod necesar spun adevărul și despre fapte. Căci cei ce știu să spună că aceștia sînt zei știu fără îndoială să spună și ce trebuie să facă zeii și nu ar pune cele proprii oamenilor pe seama zeilor, așa cum nu ar pune cineva nici lucrarea focului pe seama apei. Căci focul arde, pe cînd firea apei este răcoroasă. Dacă deci faptele sînt vrednice de zei, zei sînt și cei ce le săvîrșesc. Iar dacă preacurvia și celelalte fapte amintite înainte sînt proprii oamenilor, și încă oamenilor ticăloși, oameni sînt și cei ce le săvîrșesc, și nu zei. Căci faptele trebuie să corespundă ființelor, ca din fapte să se arate cel ce lucrează și ca din ființa lui să se poată cunoaște faptele. Precum cel ce vorbește despre apă și foc și despre lucrarea lor ar spune că apa arde și că focul răcorește, iar dacă vreunul, vorbind despre soare și despre pămînt, ar spune că pămîntul luminează și că soarele produce plante și roduri, ar întrece toată nebunia, la fel și scriitorii și mai ales poetul cel mai prețuit dintre toți, dacă ar cunoaște pe Zeus și pe alții că sînt zei, nu le-ar atribui fapte care dovedesc că nu sînt zei, ci mai degrabă oameni și nu oameni înțelepți. Sau dacă mint ca poeți și tu te lași mințit de ei, pentru ce nu mint și despre vitejia eroilor și nu laudă în locul vitejiei slăbiciunea și nu batjocoresc în locul slăbiciunii vitejia? Căci precum au folosit minciuna pentru Zeus și Hera, așa ar fi trebuit să atribuie în chip mincinos lui Achile nebărbăția și lui Tersites să-i admire puterea, iar pe Odiseu să-l disprețuiască pentru neistetețime și lui Nestor să-i născopească lipsa de înțelepciune, sau lui Diomede și lui Hector să le scornească slăbiciuni femeiești, iar Hecubei să-i atribuie bărbăție.

Cu privire la toți poeții trebuia, cum zic ei, să născopească minciuni. Dar iată că ei au spus adevărul pe seama oamenilor, iar despre așa zișii zei nu s-au temut să mintă. Poate ar zice cineva dintre ei că mint numai cînd le atribuie fapte de destrăbălare, căci în laude, cînd spun de Zeus că e tatăl și căpetenia zeilor și Olimpianul care împărățește în cer, nu mint, ci spun adevărul. Dar acest cuvînt nu numai eu, ci oricine îl poate întoarce

împotriva lor. Și din nou adevărul se va arăta protivnic lor, din primele dovezi. Căci faptele îi dovedesc a fi oameni, iar laudele îi înfățișează mai presus de firea omenească. Dar fiecare din acestea contrazice pe cealaltă. Căci nu e propriu celor din cer să săvârșească astfel de fapte, nici nu pot fi socotiți zei cei ce le săvârșesc.

XVII

Deci ce rămîne să cugetăm, dacă nu că laudele sînt daruri mincinoase, pentru că faptele se adevăresc contrare lor? Și că acesta este adevărul se cunoaște din cele obișnuite. Căci cine laudă pe cineva nu-l osîndește pentru purtarea lui, ci mai degrabă prin laude mărește pe cei ale căror fapte sînt urîte din pricina ocării ce le vine din ele. Aceasta, pentru ca prin mărimea laudelor să înșele pe auzitori, ascunzînd nelegiuirea acelora. Astfel, precum dacă cineva care-și propune să laude pe un oarecare, și neaflînd în purtările lui nici în virtuțile sufletului lui motiv pentru aceste laude din cauza rușinii lor, îl înalță pe acela dăruindu-i cele ce sînt mai presus de el, la fel și poezii admirați de ei, jenați de faptele urîte ale celor numiți de ei zei, le-au atîrnat un nume mai presus de om. Prin aceasta s-au arătat că nu știu că prin numiri mai presus de om nu acoperă cele omenești ale lor, căci numirile de zei nu se împacă cu scăderile omenești ce li le atribuie. Dar eu socotesc că ei au vorbit fără voia lor despre patimile și despre faptele acelora. Căci încercînd să dea numirea și cinstea lui Dumnezeu cu neputință de împărtășit – cum zice Scriptura – celor ce nu sînt dumnezei, sau oamenilor muritori (ceea ce e o îndrăzneală mare și contrară credinței), au fost din pricina aceasta siliți de adevăr să descrie patimile lor, ca aceste patimi, cuprinse în scrierile lor, să se arate după aceea tuturor, ca o dovadă că aceia nu sînt zei⁵³.

XVIII

Deci ce apărare, ce dovadă ar putea aduce cei stăpîniți de asemenea superstiții, că aceștia sînt cu adevărat zei? Căci prin cele spuse cu puțin

53. Ceea ce inventează omul ca zeu nu poate fi ferit de pata care umbrește tot ce gîndește și face el, nici de dependența în care se află el cu ființa și cu viața lui; numai revelația reală a lui Dumnezeu poate descoperi realitatea adevăratului Dumnezeu, activ în lume, dar nesupus referințelor care o domină și nepătat de umbrele și limitele vieții omenești, prin ridicarea omului peste sine. Numai revelația lui Dumnezeu însuși experiență reală de om poate descoperi pe Dumnezeu cel desăvîrșit bun și atotputernic. De aceea numai într-o totală depășire de sine a omului, se decoperă Dumnezeul cel adevărat. Dumnezeu nu e un chip construit de rațiunea omului, ci un subiect descoperit acestuia într-o experiență a Lui, plină de o supremă răspundere în fața Lui. De aceea, numai în proorocii Vechiului Testament și în mod culminant în Iisus S-a revelat cu adevărat Dumnezeu. Fără să vrea, în zeul imaginat de el omul pune din scăderile proprii vieții lui. Minciuna idolului iese la iveală fără voia celui ce-l inventează.

înainte, cuvîntul a dovedit că acești zei sînt oameni, și încă oameni lipsiți de bunăcuviință. Dar poate se vor întoarce și se vor lăuda cu cele folosite aflate de ei în viață, spunînd că îi socotesc pe aceștia zei pentru că s-au făcut folositori oamenilor. Căci se spune că Zeus practica arta sculpturii; Poseidon, pe cea de cîrmaci; Atena, pe a țesătoriei; Apolo, pe a muzicii; Artemida, meșteșugul vînației; Hera, arta pregătirii veșmintelor; Demetra, lucrarea pămîntului, și alții, altele, cum au spus cei ce au povestit despre ei^{53a}.

Dar aceste științe și cele asemenea lor nu trebuie să fie atribuite de oameni numai acelora, ci și firii comune a oamenilor, la care luînd ei aminte au inventat meșteșugurile. Căci meșteșugul, cum spun mulți, este o imitare a naturii⁵⁴. Dacă deci unii au devenit învățați în meșteșugurile cu care s-au sîrguit, nu trebuie să-i socotim pentru aceasta zei, ci mai degrabă oameni. Dar meșteșugurile nu sînt numai de la ei, ci în ele au imitat și ei firea. Căci fiind oameni prin fire capabili de știință prin legea sădită în ei^{54a}, nu e de mirare dacă, prin înțelegere omenească, luînd ei aminte la firea lor și cunoscînd-o pe ea, au inventat meșteșugurile. Și dacă pentru invențiile unor meșteșuguri spun că se cuvine să fie numai aceia zei, se cuvine ca și inventatorii altor meșteșuguri să fie numiți zei, pentru motivul pentru care s-au învrednicit și aceia de o astfel de numire. Căci fenicienii au inventat literele, Homer, poezia eroică, Zeus Eleatis, dialectica, Corax din Siracusa, arta oratoriei, Aristeos, îngrijirea albinelor, Triptolem, semănarea grîului, Licurg din Sparta și Solon din Atena, legile. Iar legarea literelor, numerele, măsurile și greutatea le-a aflat Palamides. Și alții au descoperit alte diferite lucruri folosite vieții omenești, după mărturia celor ce le-au istorisit. Dacă deci științele fac zei

53 a. Eusebie, *Praep. Ev.*, 11, 2, 53, bazat pe Euhemerus.

54. O idee aristotelică, *Physica*, 11,8: «Meșteșugul împlinește unele ce nu le poate face firea, iar pe altele le imită». Meșteșugurile (tehnica) sînt o prelungire a puterilor ce le are firea de a lucra asupra naturii externe, de a-și articula puterile ei în natură. Ea arată corespondența dintre om și natura externă. Omul descoperă în natură posibilități și forțe pe care le poate folosi. Dar cel care a creat această corespondență nu este omul; și nici natura. Căci inteligența conștientă a omului nu e produsă de natura inconștientă. Dar natura, la rîndul ei, poate asculți puterile inteligenței umane. Însă natura nu le ascute pe acestea în mod conștient, ci ca materie în care sînt imprimate anumite legi și posibilități pe care e capabil omul să le descopere. Omul e cel ce învață conștient din ceea ce îi oferă natura, actualizînd tot mai mult corespondența naturii cu el. Deși natura e făcută pentru om, omul depășește natura ca factor care intervine și lucrează conștient în ea, descoperind posibilitățile ei.

54 a. «După definiția (ὁρὸν) sădită în ei». Aristotel spune: «E propriu omului să fie un animal capabil de știință» (*Topica*, v. 4–5). Omul nu e o ființă lipsită de organizare. El e organizat, definit, între altele, ca o ființă capabilă de cunoașterea legilor naturii și a folosirii lor. El are o rațiune căreia îi corespunde raționalitatea naturii. În acest sens este «homo faber», «homo technicus», care exprimă o latură a însușirii lui de «homo rationalis» (λογικὸν ζῷον).

pe cei ce le inventează, și pentru ele există zei sculptați, e necesar ca și cei ce după aceea au devenit inventatorii altor științe să fie, după ei, zei. Sau dacă nu-i învrednicesc pe aceștia de cinstea de zei, ci îi cunosc ca oameni, urmează că nici Zeus și Hera și alții să nu fie numiți zei, ci să se creadă că au fost și ei oameni, ba mai mult, oameni nu prea respectabili, așa cum ne arată prin statuile lor că nu sînt altceva decît oameni.

XIX

Căci ce altă formă li se dă prin sculptură decît cea de bărbat și de femeie? Dar li se dau și altele încă mai de jos decît acestea, de animale și păsări de tot felul, de patrupede îmblînzite și sălbatice, de șerpi și de toate cele care sînt hrănite de pămînt, de mare și de toată firea apelor. Căci căzînd oamenii în lipsa de rațiune a patimilor și a plăcerilor și nemaivăzînd nimic decît plăceri și pofte trupești, ca unii ce-și au cugetarea în aceste lucruri dobitocești, au plăsmuit și dumnezeirea în forme dobitocești, după varietatea patimilor lor, sculptîndu-și tot atîția zei⁵⁵. Căci aflăm la ei chipuri ale celor cu patru picioare, ale șerpilor și ale păsărilor, cum zice și tîlcuitorul dumnezeieștii și adevăratei bunecredincioșii: «S-au făcut deșerți în cugetările lor și s-a întunecat inima lor neînțeleaptă. Zicînd că sînt înțelepți, au înnebunit și au schimbat slava nestricăciosului Dumnezeu în asemănarea chipului omului stricăcios și al păsărilor și al animalelor cu patru picioare și al tîrîtoarelor» (Rom., 1, 21 – 24).

Întrebați despre acestea, așa zișii filosofi și învățați ai elinilor nu tăgăduiesc că zeii lor sînt aceste chipuri ale oamenilor și ale animalelor. Apărîndu-se spun că ei au aceste chipuri pentru ca dumnezeirea să le răspundă și să li se arate prin ele. Căci nu poate fi cunoscut Cel nevăzut decît prin astfel de statui și rituri. Iar cei încă și mai filosofi decît aceștia, care socotesc că spun lucruri și mai adînci, zic că alcătuind acestea și le închiuie spre invocarea și arătarea puterilor divine, ca acestea arătîndu-se prin ele, să le dea o cunoștință despre zei. Ele servesc oamenilor ca niște litere pe care văzîndu-le ei, pot ajunge la o cunoaștere a zeului, datorită arătării prin ele a vestirilor divine⁵⁶. Asemenea mituri scornesc ei despre aceste vestiri. Căci ei nu teologhiesc. Să nu fie! Dar cine ar cerceta cu atenție acest cuvînt ar afla că nu e mai puțin mincinos ca cele arătate înainte.

55. E absurd ca omul, ființă superioară prin conștiința lui, să se închine animalelor inconștiente odată ce ele nu-și dau seama de închinarea ce li se aduce și odată ce omul simte nevoia să se înalțe spre ceea ce e superior lui, pentru a se ridica la o treaptă mai înaltă de viață.

56. Eusebiu, (*Praep. Ev.* 111, 7, 1) citează din Porfiriu ideea că statuile zeilor sînt cărți din care se pot citi litere despre zei.

XX

Căci ar putea zice cineva către ei, trecînd la adevărul care-i cheamă să judece: Cum răspunde sau Se face cunoscut Dumnezeu prin acestea? Oare prin materia din care sînt făcute, sau prin forma din ele? Dacă prin materie, pentru ce e necesară forma și nu se arată zeul în mod simplu prin toată materia, înainte de a i se da o formă? În acest caz în zadar au clădit ei și temple, dînd chip între zidurile lor unei pietre, sau unui lemn, sau unei bucăți de aur cînd tot pămîntul e plin de firea acestora⁵⁷. Iar dacă cauza arătării divinității e forma ce se adaugă, ce trebuință mai e de materia aurului și a altora și nu se arată mai vîrtos zeul prin înseși ființele vii prin fire, ale căror forme sînt statuile? Căci s-ar dobîndi o mai bună cunoștință despre zeu dacă s-ar arăta prin ființe însuflețite, cuvîntătoare și necuvîntătoare, decît se așteaptă prin cele neînsuflețite și nemișcate. Căci prin cele din urmă se arată și mai mult necredința. De fapt animalele naturale, cele cu patru picioare și păsările și șerpilor sînt neplăcute și îndeamnă la ocolirea lor, fie pentru sălbăticia, fie pentru murdăria lor; dar cei ce sculpează chipurile lor în pietre și în lemn și în aur le zeifică. Ar trebui însă ca ei să dea mai degrabă cinstire ființelor vii decît să se închine chipurilor lor în sculpturi.

Sau poate nici una din acestea, nici forma, nici materia, nu e cauza prezenței zeului, ci numai arta făcută cu știință invocă pe zeu, ca una ce e o cercetare a firii! Dar dacă zeitatea vine în statui pentru această știință, de ce iarăși e nevoie de materie, odată ce știința este în oameni? Și odată ce zeul se arată din pricina artei și de aceea se aduce închinare statuiilor ca zei, ar trebui să se aducă închinare și să se arate credința față de oameni, ca unii ce sînt făuritorii artei, întrucît sînt și raționali și au știința în ei înșiși^{57a}.

XXI

Cît despre a doua apărare a lor, chipurile mai adîncă, ar putea spune cineva următoarele: Dacă nu s-au făcut acestea, o, elinilor, pentru arătarea zeului, ci pentru prezența puterilor vestitoare în ele, pentru ce socotești mai presus de puterile invocate statuile prin care invocați puterile?

57. În panteism templele nu au nici un rost, căci totul este Dumnezeu. Ce sens au atunci templele în teosofie? Numai Dumnezeului transcendent I se cuvine un lăcaș deosebit ca să se arate că Se distinge de natură.

57 a. De fapt, din toată lumea văzută oamenii sînt ființele cele mai înalte prin rațiunea lor conștientă și activă. Ei nu trebuie să se închine la nimic inferior lor. Dar rațiunea lor tinde spre ceva și mai înalt pe linia conștiinței responsabile. Numai de acolo le poate veni rațiunea. Și numai acolo e Dumnezeu, ca Rațiunea care nu se mai simte dependentă de nimic și nu mai tinde spre o rațiune mai înaltă.

Căci sculptînd chipurile, precum ziceți, pentru cunoașterea zeului, atribuiți cinstea și numirea zeului statuiilor, săvîrșind o faptă necuvenită. Pentru că mărturișiți că puterea zeului întrece micimea statuiilor și de aceea, neîndrăznind să invocați zeul prin ele, invocați puterile mai mici. Dar trecînd peste ele, dați pietrelor și lemnului numele celui de a cărui prezență vă temeți și le numiți zei, în loc de piatră și de artă a oamenilor, și vă închinați lor. Dar dacă acestea vă sînt ca niște litere pentru contemplarea zeului, cum spuneți în chip mincinos, nu e drept să dați mai multă cinste semnelor decît celui indicat prin ele. Să dăm o pildă: dacă cineva care scrie numele împăratului ar cinsti mai mult scrisul decît pe împărat, nu ar face un lucru neprimejdios, ci s-ar expune pedepsei cu moartea, de vreme ce scrisul e un produs al științei celui ce a scris. Așa și voi, dacă ați cugeta sănătos, nu ați coborî la materie un semn așa de însemnat al zei-tății, nici nu ați cinsti mai mult sculptura decît pe sculptor. Căci dacă sculpturile ca litere ce indică arătarea zeului sînt vrednice de zeificare, ca unele ce sînt semne ale zeului, cu atît mai mult ar trebui zeificat cel ce le-a sculptat și le-a șlefuit, ca unul ce e mai puternic și mai sporit în zeitate decît ele, odată ce ele au fost cizelate și modelate prin voia lui. Și dacă literele sînt vrednice de admirat, cu atît mai multă admirație merită cel ce le-a scris, pentru arta și știința sufletului său. Dar dacă acest motiv nu ajunge ca să fie socotiți zei, pe drept cuvînt trebuie să-i întrebe cineva în privința nebuniei cinstirii idolilor pentru a afla de la ei cauza pentru care produc formele lor.

XXII

Dacă zeității i se dă un chip pentru faptul că are chipul omului, pentru ce i se dă și chipul celor necuvîntătoare? Iar dacă zeitatea are chipul animalelor necuvîntătoare, pentru ce e sculptată și în chipul ființelor raționale? Și dacă are chipul ambelor feluri de ființe și ei cunosc zeitatea ca avînd atît chipul animalelor necuvîntătoare, cît și al ființelor raționale, pentru ce împart cele unite și despart statuia animalelor de a oamenilor și nu fac chipul ei din amîndouă, cum sînt chipurile miturilor, Scyla și Caribda și Hipocentaurul și zeul egiptean cu cap de cîine, Anubis? Căci sau trebuie să fie înfățișați ca avînd două naturi, sau, dacă au numai un chip, să nu li se plăsmuiască și altul contrar.

Și iarăși, dacă chipurile acestora sînt bărbătești, pentru ce li se atribuie chipuri femeiești, iar de sînt femeiești, pentru ce li se dau în chip mincinos și forme bărbătești contrare lor? Și iarăși, dacă ei sînt și una și alta, trebuie să nu le despartă, ci să fie unite amîndouă și să fie înfățișați ca așa zișii hermafrodiți, ca superstiția să înfățișeze privitorilor nu numai prilej de necredință și de defăimare, ci și de rîs. Și în general, dacă cugetă

zeitatea cu chip trupesc, ca să-i atribuie și pîntece și mîini și picioare și grumaz și piept și celelalte mădulare necesare nașterii oamenilor, privește la ce mare necredință și impietate a căzut mintea lor, ca să atribuie acestea divinității? Căci de aci urmează că ea pătimește și celelalte proprii trupului, adică poate fi tăiată, împărțită și chiar stricată cu totul.

Dar acestea și unele ca acestea nu sînt proprii lui Dumnezeu, ci mai degrabă trupurilor de pe pămînt. Căci Dumnezeu este netrupesc și nestricăcios și nemuritor, neavînd trebuință de nimic. Dar aceste statui sînt stricăcioase și chipuri ale trupurilor și au trebuință de aceeași grijă ca și ele, cum s-a spus și mai înainte. De aceea vedem de multe ori înnoite pe cele învechite și făcute din nou pe cele pe care timpul, sau ploaia, sau unele animale de pe pămînt le-au nimicit. Din aceasta poate vedea cineva nebunia lor. Căci declară zei chipurile pe care le fac ei înșiși și cer salvare de la cei pentru care cugetă la mijloace care să-i apere de stricăciune. Și cer să li se împlinească cele de trebuință de la cei pe care îi știu că au nevoie de grija lor. Și pe cei pe care îi închid în mici locșoare nu se sfiesc să-i numească stăpîni ai cerului și ai pămîntului⁵⁸.

XXIII

Dar nu numai din acestea poate cunoaște cineva necredința lor în Dumnezeu, ci și din faptul că părerile lor despre zei nu sînt de acord. Căci dacă aceia sînt toți zei, cum îi numesc ei, filosofînd asupra lor, căruia dintre aceia trebuie să se alipească cineva mai mult și pe care dintre ei trebuie să-l socotească mai principal, ca, fie să se închine cu încredere zeu-

58. Considerînd divinitatea identică cu natura, religiile panteiste văd și statuile zeilor, făcute din materia naturii, ca zei, spre deosebire de creștinism care, considerînd pe Dumnezeu transcendent naturii, nu vede în icoane decît simboluri care cer minții să-și îndrepte închinarea dincolo de ele, la Dumnezeu (sau la Hristos întrupat ca om). Religiile păgîne, identificînd natura cu divinitatea, rămîn în contradicție. Ele nu pot explica cum natura, care devorează toate individuațiunile, naște pe de altă parte continuu altele. Dacă forțele naturii încep să roadă individuațiunile ei îndată ce acestea apar, cum le pot pe de altă parte forma? Toate în natură sînt dependente de altele și prin aceasta se distrug unele pe altele. Dar atunci, cum aceeași forță distrugătoare ce lucrează în toate și din toate poate naște și ține o vreme aceste individuațiuni? Cum poate fi aceeași realitate tare și neputincioasă, născătoare și distrugătoare? Și ce sens e în aceasta? Toată această luptă intrinsecă din natură e redată în statuile zeilor. Numai un Dumnezeu transcendent naturii, independent de ea, dar de care ea depinde, poate explica această ambiguitate a naturii. El e viața nesupusă slăbiciunii, iar natura are pe de o parte viața întrucît o primește de la El, pe de alta, slăbiciunea și moartea, întrucît ea nu e izvorul vieții depline și prin libertatea ființelor raționale create a slăbit legătura cu izvorul desăvîrșit al vieții. Faptul că numai oamenii se îngrijesc să refacă aceleași chipuri ale zeilor și că se îngrijesc pentru menținerea în viață a celor scumpi lor, arată că omul persoană, contrar naturii inconștiente, ține la salvarea eternă a persoanelor. E una din trăsăturile caracteristice ale persoanei conștiente, ca treaptă superioară a realității. Numai natura inconștientă nu știe de valoarea individuațiunii.

lui cel adevărat, fie ca, precum zic, să cunoască fără șovăială pe Dumnezeu? Căci nu aceiași sînt numiți de către toți zei. Și cîte neamuri sînt, tot atîția zei sînt plăsmuiți. Ba e și cîte un ținut sau cîte o cetate divizate în ele însele pe tema zeilor cărora se închină. Așa, fenicienii nu cunosc așa zișii zei ai egiptenilor, nici egiptenii nu se închină aceluiași idoli ca fenicienii. Sciții nu primesc zeii persilor, nici persii, pe ai sirienilor. Iar pelasgii bîrfesc zeii din Tracia și tracii nu cunosc pe cei ai tebeilor. Hindușii se deosebesc de arabi în privința idolilor și arabii, de etiopieni și invers. Sirienii nu cinstesc idoliile celor din Cilicia, iar neamul capadocienilor are alte nume de zei decît aceia. La fel cei din Bitia au alți zei, și armenii își au zeii lor⁵⁹. Și de ce să mai pomenesc alte multe exemple? Epiroții (cei de pe continent) se închină altor zei decît locuitorii insulelor. Și cei din urmă cred în alții decît epiroții. Și în general, fiecare cetate și sat nu știe de zeii cetăților și satelor vecine, ci ține la ai săi și socotește că numai aceștia sînt zei. Despre uriciunile din Egipt nici nu mai trebuie să vorbim, căci vedem cu ochii noștri cum cetățile lor au credințe contrarii ce se luptă între ele și cum cele învecinate se străduiesc mereu să rămînă în credințe contrarii celor din apropiere. Căci crocodilul, închinat la unii, e privit cu scîrbă de cei din apropiere. Și leul crezut ca zeu la unii nu numai că nu e venerat de cei din cetatea învecinată, ci întîlnindu-l, îl și omoară ca fiară. Și peștele închinat de unii este pescuit pentru hrană de alții⁶⁰. De aci se ivesc între ei războaie și dezbinări și motive de ucideri și prilejuri de plăceri pătimașe și, ceea ce e de mirare, precum povestesc istoricii, pelasgii, aflînd numele zeilor de la egipteni, nu recunosc zeii egiptenilor, ci cinstesc pe alții decît pe aceia.

Și, în general, toate popoarele rămase la cinstirea idolilor au păreri și credințe diferite și nu se pot afla la ele aceleași credințe. Și e firesc să pătimească de aceasta. Căci căzînd de la cunoașterea unicului Dumnezeu, au căzut în multe și diferite credințe. Și depărtîndu-se de la Cuvîntul cel adevărat al Tatălui, de la Hristos, Mîntuitorul tuturor, au mintea împrăștiată în multe. Căci precum cei ce s-au depărtat de la soare și petrec în locuri întunecate rătăcesc pe multe căi neadevărate și pe cele adevărate nu le cunosc, iar pe cele neadevărate și le închipuiesc ca adevărate, și «văzînd nu văd» (Matei, 13, 13), la fel cei ce s-au depărtat de

59. Se arată în general deosebiri existente chiar între popoarele învecinate în privința zeilor. De aici se vede că vecini cu tracii erau pelasgii.

60. În primele timpuri creștinii au luat chipul peștelui ca simbol al lui Hristos, căci numele grec al peștelui (ἰχθύς) se compune din literele inițiale ale cuvintelor care în românește sînt: Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mîntuitorul. Dar e de remarcă că în Dobrogea s-a păstrat pînă azi tradiția unui pește cizelat din lemn cu o cruce în locul ochilor pentru a-l deosebi de peștele obișnuit, cinstit de creștini în alte părți.

Dumnezeu, întunecându-se la suflet au mintea rătăcitoare, închipuindu-și ca existente cele ce nu sînt, ca niște oameni beți și care nu văd.

XXIV

Aceasta este o dovadă însemnată a necredinței lor în Dumnezeu. Căci zeii fiind mulți și diferiți, potrivit cu fiecare cetate și ținut, și unii tăgăduind pe zeii celorlalți, toți îi defăimează pe toți. Cei socotiți la unii zei devin jertfă și daruri de consumat ale celor numiți zei la alții. Astfel aceiași le sînt unora jertfe, altora zei. Egiptenii cinstesc pe bou și pe vițelul Apis. Dar pe aceștia alții îi jertfesc lui Zeus. Chiar dacă nu-i jertfesc pe aceia înșiși, jertfesc pe cele asemănătoare socotind că le jertfesc pe acelea. Libienii au ca zeu oaia, pe care o numesc Amon. Dar pe aceasta o înjunghie alții, ca jertfă, multor altor zei. Hindușii cred în Dyonisos, socotindu-l simbolul vinului. Iar alții îl fac libația altora. Alții cinstesc rîurile și izvoarele, și egiptenii, mai mult decît toți, dau prima cinste apelor și pe acestea le declară zei. Alții, și între ei și egiptenii care cred în acestea, spală murdăria altora și a lor proprie cu apă, dar aruncă apa devenită murdară, necinstind-o. Și aproape toate cele din care își fac egiptenii idoli sînt la alții, și chiar la ei, jertfe. Astfel, egiptenii sînt luați în rîs de aceia, pentru că nu fac pe aceleași zei, ci pe cele ce alții și chiar ei le socotesc ca jertfe și ca lucruri de lepădat⁶¹.

XXV

Ba unii au ajuns pînă la atîta necredință și nebunie, încît junghie și aduc pînă și pe oameni ca jertfă falșilor lor zei, ale căror chipuri și forme sînt chiar oamenii. Slugi ale diavolului, ei nu văd că victimele junghiate sînt arhetipuri ale zeilor plăsmuiți și închinați de ei, cărora le aduc ca jertfe pe oameni⁶². Ei aduc aceleași acelorași, sau, mai bine zis, pe cele mai bune, celor mai rele. Căci jertfesc cele însuflețite celor neînsuflețite și aduc pe cele cuvîntătoare, celor nemișcate⁶³. Sciții numiți taurieni aduc

61. În acest capitol sfîntul Atanasie se bazează pe Clement și Eusebiu. Dealtfel în multe idei se bazează pe Clement din Alexandria. Așa, pentru varietatea zeilor, se referă la *Protrepticus* al lui Clement, 39.

62. Nu numește pe oameni chipuri ale zeilor, ci modele după care sînt născociți zeii inexistenți. Aplicată la zei ideea lui Feuerbach că divinitatea e născocită de om după chipul lui, e corectă. Dar aplicată la Dumnezeu existent ca suprema realitate transcendentă, după concepția noastră creștină nu e corectă. În raport cu Dumnezeu cel adevărat, omul e chip, nu model. Căci trebuie să existe o realitate liberă și conștientă, care nu e dependentă de nimic, ci de care depind toate. Omul nu poate să nu se simtă dependent de ea și să caute să urce tot mai mult spre ea. Acea realitate nu cere viața oamenilor ca jertfă, căci este atot-iubitoare. Se cer numai jertfe spirituale, ca unor ființe ce se depășesc desăvîrșindu-se, prin dăruire și unire cu ea. Zeii care cer viața oamenilor sînt egoiști ca și oamenii.

63. Propriu zis oamenii sînt modelele zeilor închipuiți, dar nereali. Ca urmare oamenii sînt aduși jertfe unor chipuri cărora nu le corespunde nimic real, unor simple chipuri ale

cele numite de ei «fecioară», ca jertfe, pe cei scăpați de naufragii și pe toți dintre elinii pe care-i prind, manifestându-și lipsa de credință împotriva oamenilor de aceeași fire și dînd astfel pe față cruzimea zeilor lor. Pe cei pe care providența i-a salvat din primejdii, pe aceia ei îi înjunghie, lucrînd împotriva providenței și anulînd cu sufletul lor sălbatic binefacerea ei⁶⁴. Alții, cînd se întorc victorioși din război, împărțind în grupe de cîte o sută pe prizonieri și luînd cîte unul din fiecare sută, junghie pe mulți și îi jertfesc lui Marte. Dar nu numai sciții își pun în lucrare sălbăticia înăscută în astfel de fapte urîte, ci acest lucru este propriu în general răutății închinătorilor la idoli. Căci și egiptenii aduceau odinioară Herei astfel de jertfe sîngeroase. Iar fenicienii și cretanii împlînzeau pe Cronos prin jertfele lor de copii. Romanii de odinioară cinsteau și ei pe Jupiter, numit Latiar, prin jertfe de oameni. Și alții, altfel. Toți se murdăreau și murdăreau. Se murdăreau săvîrșind omoruri. Și murdăreau templele lor umplîndu-le de fumul unor astfel de jertfe. Din acestea li s-au înmulțit oamenilor relele. Căci, văzînd pe demonii lor bucurîndu-se de acestea, au imitat și ei pe zeii lor prin aceleași crime, socotind mare lucru imitarea celor socotiți de ei superiori. Așa s-au lăsat oamenii biruiți de omoruri de oameni și de copii, și de toate destrăbălările. De fapt, fiecare cetate e plină de toată destrăbălarea prin imitarea purtării zeilor ei. Nu e unul care să vadă în chip înțelept cele ce țin de idoli, decît numai cel ce le cunoaște destrăbălarea pricinuită de ei^{64a}.

XXVI

Femeile stăteau odinioară în fruntea cinstirii idolilor, în Fenicia, oferind zeilor de acolo prețul trupului lor, în socotința că prin curvia lor îi împlînzesc și cîștigă bunăvoința lor prin aceasta⁶⁵. Iar bărbații, tăgăduindu-și firea și nemaivoid să fie bărbați, imită firea femeilor, ca să placă și

omului cu toate defectele lui, care fiind socotiți reali primesc de la oameni aprobare și laudă a acestor defecte proprii oamenilor. În faptul că ființa după care se face chipul unor zei ireali e adusă ca jertfă acelor zei, se afirmă poate ideea că unele forțe ale aceleiași naturi sînt consumate de altele. Totul se învîrte în cadrul aceleiași naturi. Numai cînd Dumnezeu e conceput ca transcendent, cele create se aduc Lui spre desăvîrșire, sfințindu-se și ele, pentru că se aduc Lui ca superior lor.

64. Aduc jertfe pe cei ce cad în puterea lor unei zeițe concepute și ea după chipul lor. Ei lucrează propriu zis contra lui Dumnezeu care îngrijește prin pronie de oameni. Acești zei reprezintă patimile oamenilor în mod potențat. Ei îndealună pe oameni la rău, nu la bine. Sacrificiile sînt cerute de ei ca fapte de răzbunare.

64 a. Capitolul urmează strict lui Eusebiu (*Theophanes*, 86). Eusebiu descrie prostituția rituală, practică în Baalbec, apoi amintește pe Ganimede, ca să treacă la homosexualitate.

65. Nedepășindu-se prin idoli în cugetare, oamenii care-i cinstesc nu depășesc nici pornirile lor inferioare. Ei nu sînt ajutați de idoli să devină mai buni, mai curați, ci găsesc în ei ca forțe oarbe ale naturii, justificarea tuturor pornirilor pătimașe, socotite proprii naturii.

să aducă prin aceasta cinstire maicii zeilor lor. Toți trăiesc ca cele mai josnice ființe și se întrec cu cei mai răi ca ei, cum zice sfântul slujitor al lui Hristos, Pavel: «Femeile lor și-au schimbat rînduiala cea firească, în cea contrară firii. La fel și bărbații, părăsind întrebuițarea firească a femeii, s-au aprins în poftele lor unii de alții, bărbații lucrînd cu bărbați rușinea» (Rom., 1, 26-27). Iar săvîrșind acestea și cele asemenea, mărturisesc și arată și pe așa zișii lor zei ca avînd această viețuire. De la Zeus au învățat stricarea copiilor și adulterul, de la Afrodita, curvia, de la Rea, destrăbălarea, de la Marte, uciderea și de alții, alte asemenea fapte, pe care legile le pedepsesc, iar omul înțelept le respinge. Oare se mai cuvine deci a socoti că sînt zei cei care fac astfel de lucruri și a nu-i socoti mai degrabă mai animale decît animalele, pentru destrăbălarea purtărilor lor? Și oare se mai cuvine a socoti oameni pe cei ce cred în ei și nu mai degrabă a-i compătimi ca pe unii ce sînt mai animale decît animalele și mai lipsiți de suflet decît cei fără suflet? Căci dacă ar fi ținut seama de mintea sufletului lor, nu s-ar fi prăbușit în acestea, tăgăduind pe Dumnezeuul adevărat, Tatăl Domnului nostru Hristos.

XXVII

Dar poate cei ce s-au ridicat peste acestea și se minunează de creațiune, sperîndu-se de aceste urîciuni date pe față, nu vor tăgădui nici ei că acestea sînt vrednice de disprețuit și de respins de către toți⁶⁶, ci vor socoti cinstirea cosmosului și credința în părțile lui bună și de netăgăduit. Și se vor lăuda că dau credință și dau închinare nu pietrelor și lemnului și chipurilor de oameni, de păsări necuvîntătoare, de șerpi și de animale cu patru picioare, ci soarelui și lunii și tuturor celor din cer și de pe pămînt și întregii firi a apelor. Vor zice că nu se pot dovedi și acestea ca nefiind zei, fiind vădit tuturor că nu sînt nici neînsuflețite, nici animale, ci întrec și firea oamenilor prin faptul că sînt în cer, iar altele pe pămînt. Se cuvine deci să ne ocupăm și cu acestea. Căci desigur că rațiunea va afla și în acestea un argument adevărat împotriva lor.

Înainte de a începe această cercetare și dovedire, ajunge să vedem că creațiunea însăși strigă împotriva lor și arată pe Făcătorul ei Dumnezeu, pe Cel ce împărățește asupra ei și a tuturor, pe Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos. Păruții înțelepți Îl resping pe El, dar se închină și zeifică zidirea făcută de El, măcar că și ea se închină și mărturisește pe Domnul, pe Care aceia Îl resping în favoarea ei. Dar trebuința pe care părțile ei o au unele de altele îi rușinează pe oamenii care se alipesc cu admirație de

66. Pentru conținutul celor zece capitole ce încep aci, a se vedea paralele la Eusebiu (T. Kehrhan, *De sancti Athanasii quae fertur contra gentes oratione*, Berlin, 1913).

aceste părți socotindu-le zei⁶⁷. Căci și ele fac cunoscut și arată ca fiind Domn și Făcător al lor pe Tatăl Cuvîntului, prin trebuința ascultării necontestate de El, sădite în ele, precum zice dumnezeiasca Lege: «Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mîinilor Lui o vestește tăria» (Ps. 18, 2). Mărturia lor nu e ascunsă, ci e foarte clară celor ce nu au ochiul înțelegerii cu totul orbit. Căci dacă ar lua și ar cugeta cineva în mod despărțit fiecare din părțile zidirii, ca de pildă soarele în sine, sau luna, sau pămîntul, sau aerul, sau ar despărți căldura, răcoarea, firea uscată și umedă, de legătura între ele, privindu-le pe fiecare în sine și deosebit, ar afla în mod sigur că nimic nu-și este îndestulător sieși, ci toate au nevoie de legătura între ele și există prin ajutorul ce și-l dau una alteia. Soarele se învîrtește cu cerul întreg și e cuprins în el și n-ar exista fără mișcarea lui în cer. Iar luna și celelalte stele mărturisesc ajutorul ce le vine de la soare. Pămîntul, iarăși, nu se arată dîndu-și roadele fără ploi. Iar ploile nu ar coborî pe pămînt fără să se folosească de nori. Dar nici norii nu s-ar arăta și nu s-ar produce prin ei înșiși, fără aer. Iar aerul nu e de la sine, ci e încălzit de eter și strălucește luminat de soare. Izvoarele și rîurile nu vor veni la existență niciodată fără pămînt. Iar pămîntul nu se reazemă în el însuși, ci se odihnește pe firea apelor și e ținut de ele în mijlocul universului. Iar marea și oceanul cel mare care curge în jurul întregului pămînt sînt mișcate de valuri și purtate precum le împinge forța vînturilor. Și vînturile înseși nu sînt de la ele, ci, potrivit celor ce au grăit despre ele, iau ființă din arderea și căldura eterului în aer și prin el suflă pretutindeni. Iar despre cele patru elemente, din care constă firea trupurilor, despre căldură, răcoare, uscăciune și umezeală, cine ar fi atît de lipsit de înțelegere, ca să nu vadă că sînt unite între ele și că, dacă se despart și se arată fiecare de sine, se desființează una pe alta și devine stăpînă în ele cea care e mai tare? Căci căldura e desființată de răceală cînd aceasta se înmulțește. Și răceala e desființată de puterea căldurii. Uscăciunea se umezește de către umezeală și aceasta se usucă de cea dintîi⁶⁸.

XXVIII

Cum ar fi deci acestea zei, cînd au nevoie una de ajutorul celeilalte? Sau cum s-ar putea cere ceva de la ele, cînd ele însele cer cele de trebuință una de la alta? Despre Dumnezeu însă trebuie să cugetăm că nu

67. Fiecare dintre părțile lumii se dovedește slabă, avînd trebuință de celelalte. Dumnezeu nu poate fi decît o realitate care nu depinde de nimic altceva.

68. Această înțelegere a lumii fizice e depășită de progresul științei ca superficială și naivă, dar ideea dependenței reciproce a tuturor a fost confirmată de aceasta. Pe lîngă aceea, sfîntul Atanasie nu se bazează în acestea pe vreo învățătură a Bisericii, ci pe ceea ce afirmau oamenii de știință de atunci.

are nevoie de nimic altceva, ci Își este suficient Sîși și deplin în El însuși și toate subzistă în El și mai degrabă El însuși dă tuturor toate⁶⁹. Dar **atunci**, cum e drept să se declare zei soarele și luna și celelalte părți ale zidirii cînd nu sînt așa, ci au nevoie unele de altele? Dar poate vor mărturisii și ei: da, este vădit că despărțite și luate în ele însele sînt cu lipsuri; **dar** unindu-se toate și constituind un corp mare, se va putea zice că întregul este Dumnezeu. Căci întregul care se constituie astfel nu va mai avea nevoie de ceva din afară. El își va ajunge sîși spre toate, vor zice păruții înțelepți. Dar și în aceasta se vor dovedi ușor de respins. Acest cuvînt al lor va arăta și mai mult necredința lor și se va dovedi, nu mai puțin ca cele dinainte, produs al ignoranței. Căci dacă întregul se produce prin unirea celor separate și se constituie din cele parțiale, întregul s-a alcătuit din părți, din care fiecare este o parte a întregului. Dar un astfel de întreg e departe de noțiunea de Dumnezeu. Căci Dumnezeu este întreg adevărat, și nu alcătuit din părți. El nu Se constituie din părți diferite, ci El însuși este cauzatorul componenței tuturor. Ia seama deci ce judecată contrară lui Dumnezeu manifestă cei ce spun acestea. Căci dacă se alcătuiește din părți, desigur El Se va arăta ca cel neasemenea lui însuși și ca cel ce se întregește din părți neasemănătoare. Pentru că dacă e soare, nu ar trebui să fie lună. Și de e lună, nu ar trebui să fie pămînt. Și de e pămînt, nu ar trebui să fie mare. Și astfel pe oricare din ele ar afirma-o cineva, ca una cu El, ar vedea nebunia ce rezultă din această concepție a lor.

Dar cineva ar putea arăta greșeala lor și dacă ar privi la trupul nostru omenesc. Căci precum ochiul nu este auz, nici auzul mîna, nici stomacul piept, nici gîtul picior, ci fiecare din acestea are o lucrare proprie, și aceste mădulare deosebite constituie un trup cînd părțile sînt unite spre folosul lui, dar se și separă cînd vine timpul, sau cînd firea care le-a adunat le desparte, precum voiește și poruncește Dumnezeu, la fel (dacă Atotputernicul ne îngăduie această comparație), dacă părțile zidirii unite într-un corp ar fi Dumnezeu, acesta ar fi în contrazicere cu sine însuși, precum s-a arătat, trebuind să se despartă potrivit firii părților făcute să se împartă.

XXIX

Dar și altfel poate fi dovedită necredința lor, la lumina adevărului. Căci dacă Dumnezeu este necorporal și nevăzut și de nepipăit după fire, cum pot gîndi pe Dumnezeu trup și cum pot cinsti prin închinare, ca proprii lui Dumnezeu, cele ce se văd cu ochii și pot fi pipăite cu mîna? Și iarăși, dacă Dumnezeu este atotputernic, El poate fi în toate și nimic nu-L

69. Nu poate fi Dumnezeu cel ce are nevoie de altceva, deci cel cu lipsuri în sine și dependent de altceva în existență.

poate stăpîni, dar El stăpînește și cîrmuiește toate, cum nu văd cei ce zeifică zidirea că ea nu intră într-o astfel de definiție a lui Dumnezeu? Căci cînd soarele ajunge sub pămînt, lumina lui fiind umbrită, nu poate fi văzută pe pămînt. Iar ziua soarele acoperă luna cu strălucirea luminii lui. Și grindina vatămă de multe ori rodurile pămîntului. Iar focul e stins de revărsarea apelor și iarna e alungată de primăvară. Iar vara nu îngăduie primăverii să treacă peste hotarele ei și ea este, la rîndul ei, oprită de toamnă să iasă din hotarele ei. Dacă acestea ar fi zei, n-ar trebui să fie biruite și acoperite una prin alta, ci să conviețuiască totdeauna împreună și să-și împlinească deodată lucrările în comun. Ar trebui ca ziua și noaptea, soarele și luna și toată mulțimea stelelor să-și arate deodată lumina și aceasta să lumineze tuturor și toate să fie luminate de ele. Ar trebui ca vara și iarna și primăvara și toamna să coexiste deodată în mod neschimbat în aceleași locuri. Ar trebui ca marea să fie amestecată cu izvoarele și să dăruiască oamenilor băutura comună. Ar trebui ca adierile liniștii și ale vînturilor să fie unite. Ar trebui ca focul și apa să satisfacă în comun nevoile oamenilor. Ar trebui să nu suporte nimeni vreo vătămare din partea lor, odată ce ele ar fi zei și nu ar face nimic spre vătămare, ci mai degrabă toate spre folos. Iar dacă aceasta este cu neputință din pricina împotrivirii între ele, cum e cu puțință ca acestea fiindu-și protivnice una alteia și luptîndu-se între ele și neputîndu-se răbda una pe alta, să mai fie numite zei, sau cum mai pot fi cinstite ca dumnezeu? Și cele ce sînt prin fire neîmpăcate, cum ar dăruia pacea celor ce li se roagă și le-ar fi acestora îndrumătoare spre armonie? Deci nici soarele, nici luna, nici altă parte a zidirii, cu atît mai puțin statuile în pietre și în aur și în alte materii, nici Zeus și Apolo și alții, născociți de miturile poezilor, nu pot fi zei cu adevărat, așa cum a arătat cuvîntul nostru. Ci unele dintre ele sînt părți ale creațiunii, altele, chipuri neînsuflețite, iar unii sînt oameni muritori. De aceea și credința în ei și zeificarea lor nu sînt o faptă a drepte credințe, ci a necredinței în Dumnezeu și semnul unei mari rătăcirii de la cunoștința Dumnezeului cel unul și adevărat, adică a Tatălui lui Hristos⁷⁰.

Pîna aici s-a dovedit și s-a arătat că cinstirea idolilor de către păgîni e plină de toată necredința și nu s-a introdus spre nici un folos, ci spre stricarea vieții omenești. Acum, odată ce rătăcirea a fost dovedită, să intrăm pe drumul adevărului, așa cum s-a făgăduit la început, și să contemplăm

70. Cine poate face părțile să se constituie într-un întreg? Este în ele ceva care le unește. Dar atunci acel ceva e altceva decît părțile. Însă atunci de ce continuă ele să se lupte între ele în cadrul întregului? Și ce sens este într-un astfel de univers al unei eterne tragedii? Nu are nevoie un astfel de putere superioară, pentru a realiza între părțile lui o adevărată unitate?

pe Cîrmuitorul și Făcătorul tuturor, pe Cuvîntul Tatălui, ca prin El să cunoaștem și pe Tatăl Lui și ca păgînii să afle cît de mult s-au depărtat de la adevăr.

XXX

Cele spuse înainte n-au făcut altceva decît să arate rătăcirea care s-a introdus în viața omenească. Iar calea adevărului ne va duce spre Dumnezeu cel cu adevărat existent. Și pentru cunoașterea și înțelegerea nerătăcită a ei nu avem trebuință de altceva decît de noi înșine. Căci calea spre Dumnezeu nu e așa de departe sau de străină de noi, precum nu e nici Dumnezeu, măcar că e mai presus de toate. Ci este în noi și e cu putință să-i aflăm începutul de la noi înșine, precum a învățat Moise zicînd: «Cuvîntul credinței este în lăuntrul inimii tale» (Deut., 30, 14). Aceasta a arătat-o și a întărit-o și Mîntuitorul zicînd: «Împărăția lui Dumnezeu este în lăuntrul vostru» (Luca, 17, 21). Iar avînd în noi înșine credința și împărăția lui Dumnezeu putem să contemplăm și să înțelegem îndată pe Împăratul tuturor, pe Cuvîntul mîntuitor al Tatălui. Deci să nu-și caute scuze elinii care se închină idolilor. Și nici altcineva să nu se amăgească pe sine, spunînd că nu are o astfel de cale și, drept urmare, să-și caute o scuză pentru necredința lui. Căci toți am intrat și ne aflăm pe ea, deși nu pășesc toți pe ea, ci voiesc să o părăsească pentru plăcerile vieții care îi atrag. Și dacă ar întreba vreunul care este această cale, ar răspunde că ea e sufletul fiecăruia și mintea din el⁷¹. Căci numai prin aceasta poate fi Dumnezeu văzut și înțeles și numai nefolosind mintea au putut tăgădui

71. Pe de o parte Dumnezeu e mai presus de toate, sau transcendent tuturor. Pe de alta, există chiar în noi începutul drumului care duce la El. Aceasta e mintea noastră, care e centrul și vîrfurile sufletului nostru și care nu e compusă din părțile trupului, ci e subiectul unitar al tuturor, care e chipul Cuvîntului sau al Rațiunii supreme, prin care sîntem legați, transcendîndu-ne, de Cuvîntul transcendent, trebuind să-I răspundem. Dumnezeu e mai presus de toate cele ce, neavînd minte să-L gîndească, nu pot să se ridice prin ea peste toate, să le cuprindă pe toate, fără să fie cuprinsă de ele. Dar mintea arată în trebuința ei de a se ridica peste toate, spre cineva asemănător ei, dar mai presus de ea, că este o legătură între Dumnezeu și ea. Mintea e cale spre Cuvîntul cel liber, Care de altfel devine tot mai prezent în ea, ca Cel ce e «calea» prin excelență. Și în această mișcare spre Cuvîntul sau în El spre toți e viața omului. Precum mintea le poate cuprinde pe toate, dar ea nu poate fi supusă legilor lor de compoziție și desfacere, așa e și Dumnezeu-Cuvîntul. Dar El e mai presus și de minte. El e liber de toate și stăpîn peste toate, dar are o legătură cu toate. Mintea însă trebuie să stea în legătură cu El, prin dialogul cugetării. Legătura cu toate o trăiește și mintea, dar numai în măsura în care e mai unită cu Cuvîntul. E o afirmație paradoxală că Dumnezeu e pe de o parte mai presus de toate, pe de alta, că drumul Lui începe din noi, din mintea noastră. Aceasta nu înseamnă o continuitate de natură, ci o legătură dialogică. Aspirația minții noastre spre El e o dovadă că ea are nu numai asemănarea cu El, ci și că El a sădit și întreține această aspirație și responsabilitate în ea, prin puterea Lui. Dar întrucît aspirația tinde spre El ca spre Unul ce e mai sus de ea, mintea arată că Dumnezeu e totodată dincolo de ea, că El nu e identic cu ea, sau la nivelul ei.

necredincioșii pe Dumnezeu. De aceea, și-au tăgăduit înainte de toate mintea. Căci e propriu celor ce nu au minte să tăgăduiască pe Făcătorul și Ziditorul ei⁷². Dar pentru cei simpli e necesar să fie arătat pe scurt și faptul că fiecare dintre oameni are suflet și că acesta este rațional, mai ales fiindcă mulți dintre eretici neagă și aceasta, socotind că omul nu e nimic mai mult decât chipul arătat al trupului. Pentru că arătat fiind acest fapt, vor putea să aibă prin ei înșiși mai limpede dovada minciunii idolilor.

XXXI

Mai întâi, un mic semn că sufletul oamenilor este rațional ne este deosebirea lui de făpturile neraționale. Căci lumea s-a obișnuit să le numească pe acestea neraționale pentru faptul că neamul oamenilor este rațional. Apoi nici aceasta nu e fără importanță pentru dovedire, anume că numai omul cugetă cele din afară de sine și gîndește la cele ce nu sînt de față și revine la cugetarea lor^{72a} și prin judecată alege ceea ce e mai bun dintre cele cugetate. Căci ființele neraționale văd numai pe cele de față și se reped numai spre cele văzute cu ochii, chiar dacă după aceea se aleg cu o vătămare. Dar omul nu se pornește îndată spre cele văzute, ci judecă prin cugetare cele văzute cu ochii și de multe ori după ce s-a pornit, e tras înapoi de cugetare. Și după ce a cugetat un lucru, revine iarăși prin cugetare la el și fiecare simte, dacă e prieten al adevărului, că mintea omului e altceva decât simțurile trupului. De aceea fiind altceva, ea e judecătorea simțurilor, sau a lucrării simțurilor și a celor ce le percep acestea⁷³. Mintea le distinge pe acestea, și le amintește și alege ceea ce e

72. Cei ce tăgăduiesc pe Dumnezeu nu pot explica cum s-a putut ivi în minte aspirația către ceva mai presus și simțul răspunderii. Și cum acestea nu pot fi înăbușite total, ci cel mult slăbite, se poate reveni la ele.

72 a. Prin amintire.

73. Prin minte omul se pune în legătură cu cele ce nu sînt sesizate de simțuri. Prin minte el își aduce aminte de cele ce nu sînt prezente acum în fața simțurilor, dar au fost altădată. Prin minte se gîndește la un viitor nelimitat. Și aceasta nu poate fi degeaba. Deci prin ea trăiește într-un cerc mai larg decât animalul, căci cugetarea trăiește într-un cerc mai larg. Trăiește în acest cerc mai larg prin conștiință. De aceea omul poate frîna pornirea spre cele prezente, comparîndu-le cu altele care nu sînt prezente, dar pe care le consideră mai bune și pe care le poate aduce de față. Uneori însă se înfrînează de la toate cele sesizate acum sau altădată prin simțuri, socotind că în felul acesta își întărește mai mult libertatea și considerînd că hrănirea sufletului cu idei înalte este mai de folos decât satisfacerea trupului prin cele poftite de simțurile lui. Astfel omul se dovedește pe de o parte capabil să trăiască pe un alt plan, sau și pe un alt plan, iar pe de alta ca avînd o libertate față de cele spre care îl îndeamnă simțurile, sau care îl ispitesc prin simțuri. Chiar în lucrarea simțurilor omul pune de obicei o judecată de valoare, prin care compară cele sesizate acum cu altele sesizate altădată și cu un conținut valoros de alt ordin decât cel material. În această judecată omul se lasă condus de o responsabilitate față de alte persoane și pe deasupra de o Persoană supremă, care-i susține responsabilitatea față de celelalte persoane. Aceasta îl ajută să își manifeste libertatea față de lumea supusă simțurilor, sau față de sim-

mai bun. Căci ochiul poate numai să vadă, urechile pot numai să audă, gura, numai să guste, nașa, numai să perceapă mirosurile, iar mâinile, să pipăie. Dar a deosebi cele ce trebuie să le privească și audă și să fie pipăite și gustate și mirosite, nu mai e propriu simțurilor, ci sufletului și minții acestuia⁷⁴. Mîna poate apuca și o sabie și gura poate gusta și otravă. Dar ele nu știu că acestea le vatămă, dacă nu le distinge mintea.

Ca să ne folosim de un chip, acestea se aseamănă cu o liră bine întocmită și cu cîntărețul ce o mînuiește cu pricepere. Fiecare coardă a lirii are sunetul său propriu: una, un sunet grav, alta, un sunet ascuțit, alta, unul de mijloc, alta, unul foarte ascuțit, alta, altul. Dar în armonia lor nu se disting și în sinteza lor nu se cunosc decît de cel priceput. Iar armonia lor se arată și sinteza lor e corectă numai cînd cel ce ține lira lovește coardele ei și atinge pe fiecare cum se cuvine. La fel se armonizează simțurile în trup ca într-o liră, cînd sînt călăuzite de o minte pricepută și cînd sufletul le distinge și știe ce face și lucrează prin ele. Dar acest lucru e propriu numai oamenilor. Și aceasta o face partea rațională a sufletului oamenilor, de care, folosindu-se, sufletul se deosebește de animale și arată că e în trup cu adevărat altceva decît cele ce se văd. Căci adeseori, trupul zăcînd pe pămînt, omul își închipuie și contemplă cele din cer și adeseori trupul odihnindu-se și liniștindu-se și dormind, omul se mișcă în lăuntrul său și privește cele din afară ale sale, călătorind și umblînd prin alte țări, întîlnind cunoscuți, și adeseori prin aceasta prevăzînd faptele sale de mîine și cunoscîndu-le pe acestea de mai înainte. Iar aceasta cine altcineva o poate face decît un suflet rațional, prin care omul cugetă și înțelege cele mai presus de sine?

XXXII

Dar și ceea ce urmează poate fi o dovadă exactă celor ce înclină spre nerușinarea lipsei de rațiune. Cum fiind trupul muritor prin fire, omul cugetă la nemurire și adeseori desfide moartea pentru cauza virtuții? Și fiind trupul vremelnic, cum își închipuie omul cele veșnice, încît disprețuiește cele prezente și le dorește pe acelea? Trupul nu ar putea cugeta el însuși pe seama sa cele veșnice și nu ar putea cugeta cele din afară de sine. Căci el este muritor și vremelnic. E necesar să fie altul cel ce cugetă cele opuse trupului și contrare firii lui. Și ce ar putea fi acesta, dacă nu sufletul rațional și nemuritor? Dar acesta nu e exterior trupului, ci e interior lui, precum cîntărețul face să răsune în liră cele mai înalte. Și

țurile înseși. Omul judecă mereu faptele săvîrșite, căutînd să se ferească de greșelile săvîrșite în trecut și căindu-se de ele. El crește prin aceasta moral (ținînd seama și de judecățile altora asupra sa), pentru judecata ultimă, cu totul neamăgitoare.

74. Argumentul e paralel cu cel din *Theophanes*, 63-64.

cum, iarăși, ochiul văzînd prin fire și urechea auzind prin fire, omul se întoarce de la unele din ele și le alege pe altele? Cine este cel ce întoarce ochiul de la o vedere? Sau cine închide urechea ca să nu audă ceea ce ea aude prin fire? Sau cine împiedică adeseori gustarea, care e gustare prin fire, de la pornirea ei naturală? Cine reține mîna, care se întinde prin fire, de a lucra, de a atinge ceva? Cine oprește mirosul, care e făcut și el pentru a mirosi, de la a percepe ceva prin mirosire? Cine lucrează acestea împotriva înclinărilor naturale ale trupului? Sau cum trupul, abătîndu-se de la fire, urmează sfaturilor altuia și se lasă cîrmuit spre ceea ce îi convine aceluia? Toate acestea nu fac decît să arate sufletul rațional ca conducător al trupului. Căci trupul nu se mișcă el însuși, ci e condus și purtat de altul, precum nici calul nu-și pune el însuși hățul, ci e mînat de stăpînul său⁷⁵. De aceea se dau și legi oamenilor pentru a face cele bune și a ocoli răul. Dimpotrivă, ființele neraționale nu deosebesc cele rele datorită faptului că sînt în afara rațiunii și înțelegerii raționale⁷⁶. Socotesc deci că s-a dovedit din cele spuse înainte că există în om un suflet rațional.

XXXIII

Dar e necesar să se știe, spre respingerea idolilor, că în învățătura bisericească se cuprinde și afirmarea că sufletul e nemuritor. Iar cunoștința despre aceasta ni se face mai înțeleasă din cunoștința despre trup și din cea despre deosebirea acestuia de suflet. Căci dacă cuvîntul nostru a dovedit că sufletul este altceva decît trupul și că trupul este muritor, e necesar ca sufletul să fie nemuritor dacă nu este ca trupul. Și iarăși, dacă sufletul se mișcă, precum s-a arătat, iar trupul nu se mișcă fără ca să fie mișcat de altele, urmează că sufletul se mișcă de la sine însuși și deci că se

75. Trupul nu se mișcă și nu se înfrînează el însuși, ci e mișcat și înfrînat de o voință conștientă care nu e parte a lui. Numai mișcarea singelui și procesul de asimilare a mîncărilor se desfășoară de la sine. Dar toate relațiile trupului cu cele din afară de el sînt dirijate într-un fel sau altul de voința conștientă care nu e o parte a lui. Există în om un factor care nu e parte a trupului, deși nu poate lucra decît prin trup și trupul nu e trup omenesc dacă nu e decît o mișcare automată și reciproc condiționată a elementelor lui constitutive. Lucrările simțurilor sînt totodată acte ale voinței mai presus de procesele ce se produc în simțuri, voință care nu e privată de conștiința care însoțește voința și lucrările simțurilor, conștiința care aduce cu ea idei și scopuri, prin care omul caută să depășească mereu starea sa prezentă.

76. E de remarcat legătura ce o face sfîntul Atanasie între judecata rațională proprie omului și capacitatea de a deosebi între bine și rău, sau de a vedea că răul e deosebit de bine. Căci ființa lipsită de rațiune e purtată de simțuri, sau dominată de cele ce se prezintă ca ispititoare simțurilor. În ele nu e o rațiune conștientă și nici libertate. Pentru ființa dominată de simțuri realitatea e în afara deosebirii între bine și rău. În toate domnește simțul. Toate se uniformizează în întunericul și automatismul simțualității. Lumina ce o aduce rațiunea în realitate e una cu lumina deosebirii între bine și rău. Cînd rațiunea renunță la distingerea și susținerea binelui, renunță pînă la urmă la ea însăși.

mișcă de la sine și după îngroparea trupului în pământ⁷⁷. Căci sufletul nu moare, ci moare trupul, din pricina plecării sufletului. Dacă ar fi mișcat și sufletul de trup, urmarea ar fi că, plecând cel ce-l mișcă, ar muri și sufletul. Dar dacă sufletul mișcă trupul, e necesar mai degrabă ca el însuși să se miște pe sine. Și dacă sufletul se mișcă prin sine, în mod necesar trăiește și după moartea trupului. Căci mișcarea sufletului nu e nimic altceva decât viața lui⁷⁸, precum și de trup zicem că trăiește când se mișcă și că moare când încetează mișcarea. Aceasta o poate vedea cineva în mod mai clar și din lucrarea sufletului în trup. Căci dacă și când a intrat în trup și s-a unit cu el, nu s-a contras și nu s-a măsurat potrivit cu micimea trupului, ci de multe ori, stînd trupul pe pat și nemișcîndu-se și dormind ca în somn, sufletul veghează după puterea lui și depășește firea trupului și – ca și când ar pleca din trup, dar rămînînd totuși în trup – își închipuie și contemplă cele mai presus de pămînt, ba de multe ori se întîlnește și cu sfinții cei din afară de trupurile pămîntești și cu îngerii, cum nu ar avea mai vîrtos și cu mult mai mult experiența nemuririi după ce se dezleagă de trup, când voiește Dumnezeu care l-a legat de trup? Căci dacă legat cu trupul a trăit viața cea din afară a trupului, cu mult mai mult va trăi și după moartea trupului și nu va înceta să trăiască pentru Dumnezeu care l-a făcut astfel prin Cuvîntul Său, Domnul nostru Iisus Hristos. De aceea cugetă și se gîndește el la cele nemuritoare și veșnice⁷⁹, fiindcă este el

77. Sufletul, prin voia și cugetarea lui, mișcă trupul, nu invers. Dar experiența nu ne arată că sufletul ar fi mișcat de altceva, sau în orice caz el nu mai e mișcat de un factor superior cum e mișcat trupul de suflet, ci mișcarea lui e legată de constituția lui și la ea participă voia lui. Din aceasta sf. Atanasie scoate un argument că sufletul se mișcă și după moartea trupului. Desigur sufletul care a conviețuit cu trupul nu e un suflet lipsit de urmările acestei conviețuiri. Amintirile conviețuirii cu trupul s-au imprimat în suflet și au dat un conținut propriu sufletului fiecărei persoane. Aceste întipăriri au un rol în felul mișcării sufletului după moartea trupului. Căci și pe Dumnezeu L-a gîndit în trup în mod deosebit fiecare și altfel decât îl trăiesc îngerii. A trăit nevoia de ajutor a lui Dumnezeu fiecare în alt mod și aceasta s-a reflectat în compătimirea altora în alt mod decât la alții și decât la îngeri.

78. Onticul nu e fără mișcare.

79. Un suflet care nu gîndește, care nu iubește, e mort. De aci urmează că odihna veșnică a sufletului nu e o încremenire, o nesimțire, o lipsă de gîndire. Deosebirea e că în cea odihnă sufletul nu trece de la un conținut finit la altul finit în gîndirea și simțirea lui, ci are drept conținut pe Dumnezeu cel infinit și toate le vede unite, în rădăcinile lor comune și infinite, în Dumnezeu. E o viață prin primire, nu prin osteneala cuceririi conținutului. Aceasta o va spune direct sfîntul Maxim Mărturisitorul în «*Opuscula theologica et polemica*». Mișcarea sufletului nu trebuie înțeleasă ca o acțiune reciprocă între mai multe părți ale lui, susținută și de un factor deosebit, ca în trupul omenesc, care e o mișcare biologică îmbibată de voință și de conștiință, ci ca mișcarea intrinsecă spirituală a unui agent simplu. E o mișcare care înseamnă gîndire, iubire, dorire. Dar această mișcare din suflet nu ar putea avea loc fără un obiect al gîndirii, al iubirii, al doririi. Și o mișcare care face sufletul

însuși nemuritor. Căci precum trupul muritor fiind, simțurile lui privesc la cele muritoare, așa e necesar ca sufletul care contemplă și cugetă cele nemuritoare să fie și el nemuritor și să trăiască pururea. Pentru că ideile și gândurile nemuririi nu-l părăsesc niciodată, stăruind în el și fiind ca o iască ce arde continuu spre asigurarea nemuririi. Pentru aceea are și tendința de a contempla pe Dumnezeu și aceasta i se face ca o cale, care ia cunoștința și înțelegerea lui Dumnezeu Cuvîntul nu din afară, ci din el însuși⁸⁰.

XXXIV

De aceea zicem, precum am spus-o și mai înainte, că, tocmai prin faptul că au tăgăduit pe Dumnezeu și cred în cele neînsuflețite, au cugetat că nu au suflet rațional și prin aceasta au căzut în osînda nebuniei lor, socotindu-se între cele necuvîntătoare (neraționale)⁸¹. Și de aceea ei sînt vrednici de milă și au nevoie de călăuzire ca unii ce, lipsiți de suflet, cred superstițios în cele neînsuflețite. Iar dacă pretind că au suflet și socotesc raționalitatea lor ca un lucru mare, avînd dreptate în privința aceasta, pentru ce cutează să se poarte protivnic rațiunii, ca unii ce nu au suflet și nu cugetă cele ce trebuie să le cugete și se fac pe ei tocmai în aceasta mai înalți ca divinitatea? Căci avînd suflet nemuritor, dar nevăzîndu-l în ei, și-L închipuie pe Dumnezeu ca aflîndu-Se între cele văzute și muritoare. Sau pentru ce, așa cum L-au părăsit pe Dumnezeu, nu se întorc iarăși la El? Căci precum s-au depărtat cu înțelegerea lor de la Dumnezeu și și-au închipuit ca zei cele ce nu sînt, așa pot prin mintea sufletului lor să se

mai bogat, mai bun, mai nobil e mișcarea susținută în el de atracția unui subiect mai înalt și ineputabil în bogăția, în bunătatea, în iubirea lui. Sufletul e capabil de o mișcare eternă pentru că Cel care-l atrage este infinit.

80. Sufletul nu se poate obișnui cu gîndul că nu va trăi veșnic. Această simțire este normală. Ea reflectă veșnicia ființei sale. De aci vine și trebuința de a cugeta pe Dumnezeu ca ipostasul eternității. Gîndul acesta e așa de nedespărțit de el, fie pentru că ține de esența lui, fie pentru că se află într-o legătură cu Dumnezeu cel nemuritor și veșnic iubitor, Care Se reflectă în suflet ca atare. Mai bine-zis, sufletul reflectă prin esența lui pe Dumnezeu cel nemuritor. Precum trupul cunoaște prin simțurile lui cele materiale pentru că stă în contact direct cu ele, și aceasta îl arată pe el însuși ca muritor asemenea aceloră, așa sufletul cugetă cele veșnice pentru că este în contact direct cu ele – respectiv cu Dumnezeu – și aceasta îl arată și pe el nemuritor. Căci nu se poate despărți între gîndire și sufletul gînditor: precum e ea așa e el. Gîndirea e viața sufletului. Pe de altă parte gîndirea nu ajunge niciodată la capătul celor gîndite. Acestea constituie un ocean infinit. Orice punct atins deschide perspectiva unui alt punct de atins. Gîndirea are în ea setea iubitoare de eternitate, e făcută pentru eternitatea iubirii.

81. Există o legătură logică între negarea lui Dumnezeu cel mai presus de natură și negarea sufletului rațional. Cine admite pe una o admite și pe cealaltă. Pentru cel ce și neagă sufletul rațional totul este supus legilor compunerii și descompunerii. Raționalitatea unei astfel de realități e superficială. E raționalitatea repetiției fără rațiune a aceluiași procese.

întoarce iarăși la Dumnezeu. Dar se pot întoarce numai dacă leapădă înțînăciunea a toată pofta pe care au îmbrăcat-o și se spală atît de mult pînă se curăță de tot ce s-a adăugat sufletului ca străin de el și-l arată pe el cum a fost făcut, ca să poată să contemple în el Cuvîntul (Rațiunea) Tatălui, după care a și fost făcut, la început⁸². Căci a fost făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, precum arată și dumnezeiasca Scriptură, care zice din partea lui Dumnezeu: «Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac., 1, 26). De aceea numai cînd leapădă de la sine murdăria păcatului, așezată peste el și restabilește «după chipul» curat, cugetă și vede (contemplă) în starea strălucitoare a acestuia, ca într-o oglindă, chipul Tatălui, sau pe Cuvîntul și în El pe Tatăl, al Cărui chip este Mîntuitorul⁸³.

Sau dacă nu e suficientă învățătura ce vine de la suflet din cauza tulburării minții lui de către cele din afară, și sufletul nu poate vedea cele mai înalte, se poate cîștiga cunoștința despre Dumnezeu și de la cele ce se văd, dat fiind că zidirea arată și proclamă pe Stăpînul și Făcătorul ei prin rînduiala și armonia ei, ca prin niște litere.

XXXV

De fapt, pentru că Dumnezeu este bun și de-oameni-iubitor și cu grijă pentru sufletele făcute de El, dar e nevăzut și de necuprins prin fire și dincolo de toată ființa creată și de aceea neamul omenesc nu poate ajunge ușor la cunoștința despre El, pentru că toate sînt create, iar El este necreat, a întocmit creațiunea prin Cuvîntul Său (prin Rațiunea Sa) astfel, ca, deoarece El este prin fire nevăzut, să poată fi cunoscut de

82. Aci sfințitul Atanasie leagă și mai direct raționalul și binele, declarînd că sufletul nu poate vedea pe Dumnezeu dacă nu s-a curățit de petele opace ale poftelor inferioare, care îl leagă de cele sensibile, trecătoare și compuse; care fac să predominie în el simțualitatea nerațională, lipsită de orizont. Rațiunea personală supremă nu poate fi înțeleasă (contemplată) decît de un suflet devenit deplin rațional, neslăbit de simțualitatea ce-l leagă de lumea sensibilă. Aceasta nu e proprie sufletului, ci i s-a adaus, acoperind raționalitatea lui, datorită unirii cu trupul, sau datorită faptului că nu impune simțurilor trupului raționalitatea lui, ca să vadă și în lumea sensibilă rațiunile divine.

83. Sufletul nu este «chipul» lui Dumnezeu, ci «după chipul». Căci «chipul» Tatălui este Dumnezeu-Cuvîntul. Sufletul rațional e «după chipul» Cuvîntului sau al Rațiunii supreme, care se naște din Tatăl ca subiect izvorîtor al Rațiunii supreme, sau al Cuvîntului suprem. Numai întrucît se poate socoti și Cuvîntul modelul dumnezeiesc al sufletului, se poate spune de acesta că e «chipul» lui Dumnezeu. Sufletul trebuie să arate ca ceea ce a fost făcut, rațiune după chipul Rațiunii supreme personale. Numai așa poate să străbată prin sine și prin toate spre acea Rațiune transcendentă nesfîrșită, atotluminoasă și luminaătoare. Desigur, în rațiunea sufletului și a Rațiunii supreme, care dă sensul desăvîrșit al tuturor, e implicat binele, prin care se promovează viața tuturor, în deplina armonie și iubire. Simțualitatea nerațională echivalează, dimpotrivă, cu egoismul orb închis în îngustime și clipă.

oameni prin operele Lui. Căci meșterul se cunoaște de multe ori din opere, chiar dacă rămîne nevăzut. Astfel se spune despre sculptorul Fidias că operele lui se cunoșteau de privitori ca ale lui chiar cînd nu era de față Fidias, din simetria și proporția părților întreolaltă. Așa se poate cunoaște din rînduiala lumii Dumnezeu, Făcătorul și Orînduitorul ei, chiar dacă nu se vede cu ochii trupului. Căci Dumnezeu nu a abuzat de firea Sa nevăzută – să nu spună cineva aceasta – ca să Se lase pe Sine cu desăvîrșire necunoscut oamenilor⁸⁴. Ci precum am zis înainte, a rînduit astfel creațiunea, ca, chiar dacă nu e văzut prin fire, totuși să fie cunoscut prin opera Sa. Iar aceasta nu o spun de la mine, ci din cele ce am învățat de la bărbații teologi, dintre care unul este Pavel, care scrie romanilor așa: «Cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la zidirea lumii prin fapte fiind cunoscute se văd» (Rom., 1,20). Dar și Luca îndrăznește și zice: «Și noi sîntem oameni pătimitori ca voi și vă propovăduim să vă întoarceți de la cele deșarte la Dumnezeu cel viu, Care a făcut cerul și pămîntul și marea și cele dintr-însele, Care în neamurile trecute a lăsat toate popoarele să umble în căile lor, deși nu S-a lăsat pe Sine nemărturisit ca Cel ce lucrează cele bune, dîndu-ne nouă ploi din cer și vremuri producătoare de roade, umplînd de hrană și de veselie inimile noastre» (Fapte, 14, 15-17). Căci cine, văzînd mersul în cerc al cerului și drumul soarelui și al lunii și pozițiile și mișcările celorlalte stele, care sînt opuse și diferite, dar păstrează în deosebirea dintre ele o ordine, nu se gîndește că ele pe ele se țin în această rînduială, ci altul este Făcătorul și Orînduitorul lor? Și cine, văzînd soarele răsărind ziua și luna arătîndu-se noaptea și scăzînd și împlinindu-se în același număr egal de zile, și unele din stele alergînd și schimbîndu-și drumurile în mod diferit, iar altele mișcîndu-se în mod neabătut, n-ar ajunge la gîndul că există un Creator care le cîrmuiește?

XXXVI

Cine, văzînd cele contrare prin fire, unite și trăind într-o legătură armonioasă, văzînd de pildă focul amestecat cu răcoarea și uscatul cu apă și acestea neluptîndu-se între ele, ci alcătuiind o unitate, ca un singur trup, nu se va gîndi că Cel ce le unește este în afară de ele? Cine, văzînd iarna retrăgîndu-se în fața primăverii și primăvara în fața verii și vara în fața toamnei și că acestea, deși protivnice prin fire (căci una răcorește, alta arde, alta hrănește și iarăși alta veștejește), totuși slujesc toate în mod egal și nevătămat oamenilor, nu ar înțelege că e Cineva mai mare ca ele care le ține în unitate și le cîrmuiește pe toate, chiar dacă nu-L vede? Cine

84. Nu S-a folosit de firea Sa omenească nevăzută, ca să-i lase pe oameni în necunoștința ei.

văzînd norii purtați de aer și în nori legată greutatea apelor, nu se va gîndi la Cel ce le-a legat și le-a rînduit pe acestea? Sau cine, văzînd pămîntul însuși, atît de greu prin fire, rezemat pe ape și rămînînd nemișcat pe ceea ce se mișcă prin fire, nu va cugeta că e Cineva care le-a rînduit și le-a făcut pe acestea, adică Dumnezeu? Cine, văzînd rodirea la vreme a pămîntului și ploile din cer și curgerea rîurilor și firea izvoarelor și înmulțirea animalelor prin unirea celor neidentice, și acestea nesăvîrșindu-se pururea, ci la timpuri rînduite; și, în general, cine, văzînd rînduiala statornică și neschimbată, alcătuită din cele neidentice și contrare, nu se va gîndi că există o unică putere care a înfăptuit această rînduială și o cîrmuiește cum e bine, ca să rămînă la fel? Căci ele n-ar putea coexista și rămîne așa prin ele însele, dată fiind opoziția din fire între ele⁸⁵. Fiindcă apa este prin fire grea și curgătoare în jos, iar norii sînt ușori și tind în sus; și totuși apa mai grea e purtată de nori. Și iarăși pămîntul este foarte greu, iar apa, mai ușoară ca el, și totuși ceea ce e mai greu e purtat de ceea ce e mai ușor și pămîntul nu cade în jos, ci rămîne nemișcat. Și bărbătescul nu e la fel cu femeiescul și totuși se unesc împreună și se înfăptuiește din amîndoi nașterea unor animale la fel cu ele. Și, vorbind pe scurt, răcoarea e contrară căldurii și apa se luptă cu uscatul și totuși unindu-se nu se opun una alteia, ci prin combinarea lor alcătuiesc un corp și dau naștere tuturor⁸⁶.

XXXVII

Nu s-ar combina cele ce luptă între ele și își sînt protivnice dacă Cel ce le-a unit n-ar fi mai mare și stăpîn al lor, dacă elementele nu l s-ar supune, ca niște roabe, Stăpînului. Numai în acest fel elementele nu mai ascultă de firea lor ca să lupte împotriva altuia, ci, recunoscînd pe Domnul care le-a legat, realizează o armonie între ele, fiindu-și prin fire contrare, dar conducîndu-se în mod armonic prin voința Celui ce le cîrmuiește. Căci dacă nu s-ar înfăptui prin voința Unuia mai puternic combinarea unitară a acestora, cum s-ar combina și uni ceea ce e greu cu ceea ce e ușor: uscatul cu lichidul, linia dreaptă cu cea circulară; focul cu răceala;

85. Ordinea lumii arată un creator al ei. E un argument tradițional dezvoltat de stoici și folosit de apologeți.

86. Chimia explică astăzi această intercondiționare și întregire a elementelor, dar numai pînă la un loc. Mai bine-zis descrie empiric manifestarea acestei intercondiționări și întregiri, fără să o explice de fapt. În fond este între ele ceva unitar și contrar, care prin echilibrul între ele produc toate formele de individuațiuni. Dar nu putem evita întrebarea: cine a orînduit universul astfel ca din forțele și mișcările contrare să se producă aceste individuațiuni în care e un sens și totuși în repetiția nașterii și morții lor lipsește un sens final? Nimic în natură nu are o putere care să domine totul, ci totul se compune din puteri neputincioase, dominante și dominate. Această fire a lor cere pe cineva care le domină pe toate și nu e dominat de nimic, care e izvorul a toată puterea și rațiunea.

marea cu pământul; soarele cu luna; stelele cu cerul; aerul cu norii, firea fiecăruia fiind contrară firii celuilalt? Căci s-ar produce o mare luptă între ele, una arzînd, alta răcind, ceea ce e greu trăgînd în jos, ceea ce e ușor trăgînd, dimpotrivă, în sus, soarele luminînd, aerul întunecînd. Ba și stelele s-ar lupta între ele, pentru că una se află într-o poziție inferioară, alta, într-una superioară. Și noaptea n-ar face loc zilei, ci ar rămîne mereu opusă ei și luptînd cu ea. Iar petrecîndu-se lucrurile astfel, nu s-ar mai vedea o unitate frumoasă (un cosmos), ci un haos (o acosmie), nu o rînduială, ci o neorînduială și nu o sinteză, ci o anarhie, și nu măsuri, ci lipsă de măsuri. Iar prin opoziția și lupta între ele, toate s-ar desființa sau ar rămîne numai ce e mai tare. Și aceasta ar arăta iarăși o neorînduială (acosmie). Căci rămînînd numai ce e mai tare și lipsindu-se de folosul celorlalte, ar face totul disproporționat, așa cum dacă ar rămîne numai piciorul, sau numai mîna, nu s-ar mai vedea trupul întreg. Căci ce lume ar mai fi aceea în care s-ar arăta numai soarele, sau s-ar învîrți numai luna, sau ar exista numai noaptea, sau numai ziua? Ce fel de armonie s-ar mai păstra, dacă ar fi numai cerul fără stele, sau numai stelele fără cer? Și ce folos s-ar mai arăta dacă ar fi numai marea, sau dacă pământul s-ar afla fără ape și fără celelalte părți ale zidirii? Cum ar fi apărut și omul, sau în general vreo vietate pe pămînt, dacă elementele s-ar fi aflat în luptă între ele și n-ar fi rămas decît numai cel mai puternic dintre ele, care n-ar fi fost suficient pentru alcătuirea corpurilor? Căci nu s-ar fi constituit nimic dintre toate numai din căldură sau numai din răcoare, sau numai din apă, sau numai din uscat, ci ar fi fost toate în neorînduială și necompuse. Ba nici chiar ceea ce pare a fi mai tare n-ar fi putut exista fără ajutorul celorlalte. Numai așa poate exista și el.

XXXVIII

Fiindcă deci nu e o neorînduială, ci o rînduială în toate, și nu e o lipsă de măsură, ci o simetrie, și nu e un haos, ci un cosmos și o sinteză armonioasă a cosmosului, e necesar să cugetăm și să primim ideea unui stăpîn care le adună și le ține strînse pe toate și înfăptuiește o armonie între ele. Și deși nu Se arată ochilor sub rînduiala și armonia celor contrare, e de cugetat Cîrmuitorul și Orînduitorul și Împăratul⁸⁷.

87. Dumnezeu nu Se arată în mod descoperit, căci prin aceasta ne-ar copleși și n-am fi în stare să ne folosim în mod liber de lume. Dar nu ne-am putea folosi de ea nici dacă ar fi un haos. Dumnezeu își arată iubirea Sa față de noi în mod discret, coborîtor la puterea noastră, lăsîndu-ne să fim stăpîni asupra lumii dăruite nouă de El. N-am putea să o folosim în libertate, nici dacă El ar fi prezent în mod descoperit, nici dacă ea ar fi un haos, în care El să nu Se străvadă nicidecum. Cînd Dumnezeu a spus: «Creșteți și stăpîniți pămîntul», ne-a dat putința de a o stăpîni prin libertate și, prin aceasta, de a crește liberi în dragostea față de El. Un tată care ar da fiului spre moștenire niște lucruri haotice, sau l-ar

Să luăm ca pildă o cetate constituită din oameni mulți și feluriți, mici și mari, bogați și săraci, bătrâni și tineri, bărbați și femei. Dacă o vedem cîrmuită după o bună rînduială și pe cei din ea, deși feluriți, trăind în armonie între ei, iar nu pe bogați opuși celor săraci, sau pe cei mari protivnici celor mici, sau pe cei tineri contrazicînd pe cei bătrîni, ci pe toți viețuind în pacea respectului reciproc, văzînd-o astfel, înțelegem numaidecît că buna armonie este susținută de prezența unui cîrmuitor, chiar dacă nu-l vedem pe el însuși. Căci neorînduiala este semnul lipsei unei conduceri (anarhia). Iar rînduiala arată un cîrmuitor. La fel, văzînd armonia mădurelor trupului întreolaltă, sau că ochiul nu se luptă cu urechea, nici mîna nu se răscoală împotriva piciorului, ci pe fiecare împlinind o trebuință proprie fără răzvrătire împotriva celorlalte, înțelegem din aceasta în chip sigur că este în trup un suflet care le conduce pe acestea, chiar dacă nu-l vedem pe el însuși.

Așa, e necesar să vedem în rînduiala și armonia tuturor pe Dumnezeu, Cîrmuitorul tuturor, și, pe Acesta, ca fiind unul și nu mulți. Căci această rînduială bine întocmită și armonia concordiei tuturor nu ne indică mulți cîrmuitori și conducători ai ei, ci pe Cuvîntul Cel Unul. Pentru că dacă ar fi mulți conducătorii creației, nu s-ar păstra această rînduială a tuturor, ci ar fi toate în neorînduială, din cauza celor mulți. Căci fiecare ar trage toate spre voia sa și s-ar lupta cu ceilalți. Căci precum am spus că credința în mulți zei e una cu necredința, așa este în mod necesar conducerea de către mulți una cu anarhia. Pentru că acolo unde fiecare se împotrivește conducerii altuia, nu mai este nici un conducător, ci peste toate e stăpîină anarhia. Iar unde nu e un conducător, e o neorînduială. Și invers, acolo unde cele multe și felurite sînt cuprinse într-o singură rînduială și armonie, se arată ca existînd un singur stăpînitor. Să folosim iarăși o pildă: dacă aude cineva de departe sunetul unei lire, scos din multe coarde, admiră armonia și simfonia lor, simțînd că nu numai cea joasă scoate sunetul, nici numai cea ascuțită, nici numai cea de mijloc, ci că toate sună împreună, ținîndu-se în echilibru. Iar din aceasta înțelege că lira nu se mișcă de la sine, dar nici nu e lovită de mai mulți, ci că e un

copleși prin prezența lui prea puternică, prea impunătoare, n-ar lăsa fiului puțința de a crește în libertate și de a se simți la largul său în prezența lui. Dragostea adevărată este discretă. Ea dă tot ce trebuie celui iubit, dar îi și lasă impresia că lucrarea lui e necesară, sau foarte importantă. Fiul trebuie mai mult să ghicească, din daruri, valoarea și iubirea tatălui. Acesta nu trebuie să-l strîmtoareze, să-l priveze de libertate. Dar Dumnezeu e mai mult ca un tată pămîntesc. El nu numai că ne-a dat toate, lasîndu-ne ca să le folosim în mod liber, ci le și ține în armonie ca să le putem folosi și ne ajută ca să putem scoate folosul cel mai bun din ele, dar și aceasta o face în mod discret, delicat. În natură e și luptă, dar și armonie. Sînt de folos și cele tari și cele mai slabe.

singur cîntăreț care combină prin priceperea lui sunetul fiecărei coarde cu al celorlalte într-o simfonie armonioasă, deși nu-l vede pe acesta. Tot așa între rînduiala lumii întregi este o armonie universală, în care nu se răzvrătesc nici cele de sus față de cele de jos, nici cele de jos față de cele de sus, ci din toate se înfăptuiește o unică armonie, iar de aci urmează că unu este Cîrmuitorul și Împăratul întregii creațiuni, luminînd și mișcînd toate cu lumina Sa.

XXXIX

Deci nu trebuie să cugetăm că sînt mulți cîrmuitorii și făcătorii creațiunii, ci, pentru a păstra dreapta credință strictă și adevărul, trebuie să credem că Făcătorul ei este Unul. Și semnul sigur că Făcătorul universului este Unul e că nu sînt multe lumi, ci una. Căci dacă erau mulți zei, trebuiau să fie și multe și diferite lumi. Căci nu puteau mulți zei să alcătuiască o singură lume, nici o singură lume să fie făcută de mulți zei, date fiind implicațiile absurde ale acestui fapt. Întîi, unica lume făcută de mulți zei ar implica o slăbiciune a celor ce au făcut-o, arătîndu-se că un singur lucru a fost săvîrșit de mulți. Și aceasta ar fi un semn sigur al nedesăvîșirii capacității fiecăruia de a-l face. Căci dacă ar fi ajuns unul, n-ar fi fost nevoie să-și împlinească mai mulți în mod reciproc insuficiența. Dar a spune că în Dumnezeu există vreo insuficiență nu e numai propriu necredinței, ci întrece orice nelegiuire. Chiar un meșter dintre oameni n-ar fi socotit desăvîrșit, ci slab, dacă n-ar săvîrși singur o operă, ci împreună cu mulți. Iar dacă fiecare (din zei) ar fi putut să creeze întreg universul, dar l-au creat toți împreună ca să se arate lucrînd unul cu altul, prin aceasta s-ar spune un lucru de rîs. Căci în acest caz fiecare ar fi lucrat pentru slavă, ca să nu se presupună că e neputincios. Dar a spune că există în zei o slavă deșartă e de asemenea cu totul absurd. Astfel, dacă fiecare era în stare să creeze întregul univers, ce trebuință a fost de mulți, odată ce fiecare a fost suficient pentru a face totul? Apoi ar fi absurd ca opera să fie una, iar înfăptuitorii ei mulți și feluriți, odată ce o lege naturală arată că unul și desăvîrșitul e superior celor mulți și diferiți.

Dar trebuie știut și aceasta, că dacă lumea s-ar fi făcut de către mulți, ar avea și mișcările deosebite și neasemănătoare. Căci depinzînd de mulți făcători ar avea și mișcările deosebite. Și în această felurime, cum s-a spus mai înainte, s-ar arăta iarăși o dezordine și un haos. Pentru că nici o corabie cîrmuită de mulți nu va pluti drept, dacă nu i-ar ține cîrma un singur cîrmaci⁸⁸. Și nici lira lovită de mulți n-ar scoate un sunet armonios, dacă artistul care o lovește n-ar fi unul. Deci una fiind creațiunea și una ordinea ei, Unu trebuie cugetat că este și Împăratul și Domnul

88. După Atenagora *Supplicatio* 22, 8; și Teofil, *Către Autolic* 1, 5.

creator al ei. De aceea și Creatorul a făcut întreaga lume ca una, ca nu cumva prin combinarea mai multora să fie socotiți mulți și creatorii, ci una fiind opera, să se creadă că Unu este și Făcătorul. Dar din faptul că Unu este Creatorul, nu urmează că una trebuie să fie și lumea. Căci Dumnezeu ar fi putut face și alte lumi. Dar odată ce una este lumea creată, e necesar să se creadă că Unu este și Creatorul ei⁸⁹.

XL

Și cine poate fi Acesta? Căci trebuie să se arate și să se spună și aceasta, ca nu cumva din necunoașterea acestui fapt, rătăcindu-se cineva să presupună un alt creator și prin aceasta să cadă iarăși în aceeași necredință. Și socotesc că mintea nu poate avea nici o îndoială în privința aceasta. Căci dacă cuvîntul nostru a arătat că cei numiți de poeți zei nu sînt zei și i-a dovedit pe cei ce zeifică creațiunea ca rătăciți și în general a demonstrat că închinarea la idoli a neamurilor este necredință și impietate, este necesar ca, odată respinse, credința cea adevărată să fie cea a noastră, care afirmă că Dumnezeu cel închinat și propovăduit de noi este singurul Dumnezeu adevărat, Care e și Domnul și Creatorul întregii zidiri. Și cine este Acesta dacă nu Tatăl lui Hristos, Cel prea sfînt și dincolo de toată ființa creată, Care, ca suprem Cîrmuitor, conduce și orînduiește prin Înțelepciunea Sa și prin Cuvîntul Său, Domnul și Mîntuitorul nostru Hristos, toate în chip mîntuitor și face aceasta cum socotește El că este bine? Și care afirmă că este bine ceea ce s-a făcut și cele ce vedem că se fac în creațiune, pentru că așa a voit și voiește. Nu poate fi cineva care să nu creadă aceasta. Căci altfel, mișcarea creațiunii ar fi fără sens și universul s-ar mișca degeaba. În acest caz ar avea dreptate cel ce nu ar crede în cele spuse de noi⁹⁰. Dar dacă lumea a fost creată prin cuvînt, înțelepciune și știință și a fost împodobită cu toată rînduiala, e necesar

89. Unitatea lumii indică un unic creator. Totuși acest unic creator ar putea crea mai mult decît o singură lume. E o presupunere care salvează atotputernicia și libertatea lui Dumnezeu. Altfel puterea și libertatea Lui ar fi restrînse la măsura și felul acestei unice lumi. Totuși aceste mai multe lumi posibile nu e necesar să fie înfăptuite. Aceasta L-ar face pe Dumnezeu supus necesității unei continue creații, cum gîndește Origen. Pe de altă parte, aceste mai multe lumi n-ar trebui să se contrazică între ele, ci să se situeze pe diferite planuri și prin ele să se urmărească unicul scop, cel al apropierii lor în diferite moduri de același unic Dumnezeu infinit. Dar spre acest unic scop urmărit în moduri diferite se poate tinde și prin unica lume constituită ea însăși din diferite planuri.

90. Dacă nu s-ar fi urmărit un bine prin crearea lumii și nu s-ar urmări un bine prin mișcarea sădită în ea, crearea și mișcarea ei ar fi fără sens. Numai un scop bun imprimă creării și mișcării lumii un sens. O lume făcută pentru a se mișca pur și simplu spre oriunde și fără sfîrșit, este o lume fără sens, fără rațiune. Iar un dumnezeu care ar fi făcut așa, s-ar arăta un dumnezeu lipsit de rațiune, de «Logos», deci imperfect. În faptul că Dumnezeu este izvorîtorul unui Cuvînt, al unui Logos, se arată perfecțiunea Lui. Lipsa

ca Cel ce o conduce și a orînduit-o să nu fie altul decît Cuvîntul lui Dumnezeu⁹¹.

Iar prin Cuvîntul înțelegem nu rațiunea împletită și concrescută cu fiecare din cele făcute, pe care unii au obișnuit să o numească și rațiune seminală (*logos spermatikos*) – care e neînsuflețită și nu cugetă și nu înțelege, ci e prezentă și eficientă numai printr-un meșteșug exercitat din afară și prin știința celui ce o impune – și nici *cuvîntul* ce-l are neamul cuvîntător, compus din silabe și arătîndu-și înțelesul în aer. Ci numesc Cuvîntul de sine, viu și lucrător, al lui Dumnezeu cel bun al tuturor. E Cuvîntul care e altul decît rațiunea celor făcute și a toată creațiunea. E Cuvîntul propriu și unic al Tatălui, Care a împodobit și luminează tot universul cu purtarea Lui de grijă⁹².

unui astfel de Logos ar îndreptăți pe cineva să nu creadă nici în crearea lumii de un singur Dumnezeu, ca o lume plină de sens și putîndu-și realiza sensul ei deplin în unirea cu Dumnezeu-Cuvîntul.

91. Ordinea lumii este podoaba ei. Sfîntul Atanasie le identifică. Dumnezeu «a împodobit» creația, sau a făcut-o un cosmos, o podoabă, o frumusețe, întrucît a întipărit în ea orînduiala. Esteticul apare astfel tot așa de strîns legat cu raționalul, ca și binele.

92. Sînt menționate aci trei feluri de rațiuni: a) Rațiunile concrescute cu fapăturile. Ele sînt puse în evidență deosebită prin lucrarea oamenilor, mai ales a meșterilor și artiștilor (*logosul spermatikos* al stoicilor); b) Rațiunea omului care cugetă și înțelege – deci sesizează și rațiunile din lucruri și le exprimă în cuvinte; c) Rațiunea sau Cuvîntul lui Dumnezeu-Tatăl. Între Rațiunea lui Dumnezeu și rațiunile lumii este o legătură. Din ordinea creaturilor, constituită din legătura între rațiunile lor, se deduce că Dumnezeu este Rațiunea, că nu e o realitate irațională. O legătură și mai strînsă este între Rațiunea divină și rațiunea cugetătoare a omului, care cunoaște rațiunile lucrurilor și are un efect asupra lor, punîndu-le în relief și combinîndu-le în moduri variate, pornind de la modurile combinării proprii a lor. Rațiunea aceasta umană e după chipul Rațiunii divine. Ultima are o și mai mare eficiență asupra rațiunilor lucrurilor și asupra lucrurilor însele. Ea poate chiar da ființă acestora, putînd crea lucrurile.

Dar legătura între Rațiunea divină și rațiunea umană e și de alt ordin. Omul, subiect al rațiunii sale, poate purta oarecum un dialog despre sine cu rațiunea sa, cunoscîndu-se; dar poate purta prin ea un dialog și cu alții. Dialogul acesta este perfect în Dumnezeu, între Tatăl care naște Rațiunea și această Rațiune. Tatăl Se revelează Lui însuși prin Rațiunea Sa. Dar această Rațiune are un deplin caracter de alter-ego cu care Tatăl poate vorbi. De aceea în Dumnezeu Rațiunea se poate numi în mod deplin și Cuvîntul, fiind și în privința aceasta un model al rațiunii omenesti care se exprimă în cuvinte. Omul e în două moduri un chip al Sfintei Treimi: a) Prin legătura ce o are, ca *eu*, cu un *tu* și cu un *el* de care vorbesc cei doi dinții; și b) prin dialogul interior ce-l poartă cu rațiunea sa, prin care arată că e o ființă duală potențială. Dar cîtă vreme omul se actualizează deplin ca ființă duală prin legătura cu un *tu* oarecum exterior, Dumnezeu are dualitatea personală ca un fapt interior. Dacă omul, ca chip al lui Dumnezeu, e fecund și pe plan spiritual, ca izvor al gîndirii despre sine, cu atît mai perfectă e fecunditatea lui Dumnezeu, care naște Rațiunea sau gîndirea despre Sine, cu care poartă un dialog fiind o altă Persoană, asigurîndu-Se prin ea lăuntric despre existența Sa. În expresia «conștiința de sine» se afirmă atît că omul e dual în gîndire, cît și că e nedeplin dual. Conștiința de sine a lui se actualizează deplin prin legătura cu un altul exterior. Dacă omul slăbește în această legătură, e chinuit în conștiința de sine. Omul e capabil și de rai și de iad, prin conștiința de sine. Dumnezeu are însă în interior dualitatea personală perfectă, deci o fericire cu neputința de pierdut. El are în sine însuși fericirea comuniunii perfecte, pe cînd omul are în sine însuși numai setea după comuniunea perfectă. Rațiunea lui Dumnezeu Tatăl este nu numai Logos, adică Rațiune sau Cuvînt, ci «autologos» sau «autorațiune», cu caracter ipostatic și necreată. Rațiunea

Căci fiind Cuvîntul cel bun (Rațiunea cea bună) al Tatălui⁹³, El a dat creațiunii podoaba rînduiei și armoniei între toate, unind cele contrare între ele și înfăptuind din toate podoaba unei unice armonii. Acesta, fiind Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu, învîrtește cerul și a atîrnat pămîntul nesprijinit pe nimic decît pe voia Lui. Iluminate de El soarele luminează pămîntul, iar luna are lumina ei măsurată. Datorită Lui, apa atîrnă peste nori și ploile se revarsă pe pămînt, marea e ținută între margini și pămîntul se împodobește cu verdeață și cu roduri de tot felul. Deci dacă vreun credincios ar întreba, după cele spuse, dacă, în general, exista un Cuvînt al lui Dumnezeu, s-ar dovedi lipsit de minte, îndoiindu-se despre Cuvîntul lui Dumnezeu. Căci din toate cele văzute are dovada că toate s-au făcut prin Cuvîntul și Înțelepciunea lui Dumnezeu și nimic din cele făcute nu s-ar fi făcut dacă nu s-ar fi făcut prin Cuvîntul, adică prin Cuvîntul dumnezeiesc, așa cum s-a arătat.

XLI

Iar fiind El Cuvîntul, nu e compus, precum am spus, cum e cuvîntul omenesc, din silabe. Ci este chipul întocmai al Tatălui. Oamenii fiind compuși din părți și fiind creați din ceea ce nu este, au cuvîntul lor compus și lesne de desfăcut. Dar Dumnezeu este Cel ce este și e necompus. De aceea și Cuvîntul Lui este Cel ce este și e necompus. El este Dumnezeu cel Unul și Unul – născut, Care, provenind ca un bun din Tatăl, ca din izvorul cel bun, toate le orînduiește frumos și le susține ca atare⁹⁴. Iar

omului e și ea într-un fel autorațiune sau autocuvînt, pentru că e izvoritoare de gînduri și de cuvinte, sau cuvînt cuvîntător, dar nu e unită în interior cu cel cugetat sau cu cel căruia îi vorbește. Precum omul nu depășește prin rațiunea sa deplin singurătatea, dar știe că mai e și altceva sau altcineva, în Dumnezeu această singurătate e depășită deplin. Astfel, chiar din rînduiala rațională a lumii și din rațiunea omului lucrătoare în ea se deduce nu numai un Dumnezeu rațional, ci unul care e născător al Rațiunii sau al Cuvîntului personal.

93. Cuvîntul e bun, ceea ce înseamnă că Însăși Rațiunea supremă e în același timp bună, căci a făcut o lume care se mișcă nu fără rost, ci spre o tot mai strînsă unire cu El, ca izvor al vieții. Dar arată și în Dumnezeu existența iubirii.

94. Sfîntul Atanasie unește strîns în noțiunea de Logos înțelesul Rațiunii și al Cuvîntului, trecînd de la unul la altul. Rațiunea e Cuvînt, Cuvîntul e Rațiune. În ambele înțelesuri Logosul nu e compus, ci unul desăvîrșit, cîtă vreme cuvîntul omenesc e compus din silabe, exprimînd noțiuni, sau rațiuni alcătuite și ele din componente mai reduse. De aceea și rațiunea omenească însăși este pe de o parte una, pe de alta este compusă, avînd în sine concentrate aspecte, relații între cauză și efecte, între premise și concluzii, ca niște relații între silabe.

Prin faptul că e una și singură, Rațiunea divină ține în unitate toate cele create, netrecînd în înțelegerea lor de la un aspect antinomic la altul, de la cauză la efect, etc., ca rațiunea omenească. De fapt, și cea din urmă sesizează unitatea dintre diferite aspecte, dar numai prin acestea. Căci ea e numai chip al Rațiunii sau al Cuvîntului suprem cel unul și desăvîrșit.

cauza pentru care în general Cuvîntul lui Dumnezeu Se sălăsluiește în cele create este cu adevărat minunată și arată că ele nu puteau fi altfel decît așa cum sînt. Căci firea celor create, ca una ce a luat subzistență din cele ce nu sînt, este, privită în ea însăși, curgătoare și slabă și muritoare. Dar Dumnezeu tuturor este bun și suprabun prin fire. De aceea este și de oameni iubitor. Căci în Cel bun nu s-ar putea naște pizma față de nimeni⁹⁵. El nu pizmuiește existența nimănui, ci voiește ca toți să existe, pentru ca să poată să-Și pună în aplicare iubirea Sa de oameni⁹⁶. Văzînd deci că toată firea creată este, prin rațiunile ei, curgătoare și pe cale de desfacere, ca să nu pătimească ea aceasta și ca să nu se topească iarăși universul în neexistență, după ce a făcut prin Cuvîntul Său veșnic toate și a dat ființă zidirii, n-a lăsat-o să fie purtată și clătinată de firea ei și amenințată să cadă iarăși în nimic, ci, fiind bun, cîrmuiește și statornicește prin Cuvîntul Său, Care e și El Dumnezeu, creațiunea întregă, ca, luminată prin conducerea, prin purtarea de grijă și prin păstrarea ei în rînduială de către Cuvîntul, să poată dura statornic, ca una ce se împărtășește de Cuvîntul lui Dumnezeu cu adevărat existent (toū ōvτωc ōvτωc) și, ajutată de El, să rămîină în existență!⁹⁷ Căci «El este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut, întîiul născut a toată zidirea, fiindcă prin El și în El s-au așezat toate, cele văzute și cele nevăzute. Și El este capul Bisericii», cum ne învață slujitorii adevărului în sfintele lor Scripturi (Col. 1, 15-18).

95. Plato, *Timaeus*, 29: «Era bun, iar cel bun nu naște pizma niciodată, față de nimeni!». Dumnezeu e bun și ca Rațiune. Căci înțelege ca o Persoană valoarea altei Persoane divine și a tuturor celor pe care le creează.

96. Dar desăvîrșita bunătate se întemeiază pe viața neamenințată de nimic, pe viața sau pe puterea nemărginită. De aceea Cel atotputernic fiind singurul desăvîrșit și bun nu învidiază existența nimănui, ci, dimpotrivă, vrea ca toți să existe. Căci există din puterea Lui, care, fiind nelimitată, nu e amenințată de cei pe care îi aduce la existență.

97. Cuvîntul lui Dumnezeu-Tatăl, sau Rațiunea Lui, fiind chipul ipostatic al Tatălui, interior Lui, e tot așa de adevărat existent ca și Tatăl. Ca atare Tatăl, ridicînd în acest chip ipostatic al Său creațiunea, face ca aceasta să se împărtășească de fermitatea eternă în existență, fiind introdusă în acest alter-ego interior al Tatălui, sau ridicată în El în lăuntru dialogului etern între Tatăl și Fiul. Prin aceasta, creatura conștientă nu mai e slăbită de singurătatea ei, chinuită de o conștiință de sine lipsită de legătura reală cu Părintele vieții. Ea se simte în dialogul real cu Tatăl și, prin aceasta, cu semenii săi ca una ce e îmbrățișată împreună cu toți de Cuvîntul și Fiul lui Dumnezeu. Această încadrare statornică în Fiul Tatălui e totodată o penetrare a ei de înțelegerea adevărată a existenței sale, fiind ajutată în menținerea ei în rațiunea ei și în Rațiunea divină, în acord deplin cu raționalitatea întregii creații. Omul, actualizîndu-și conștiința de sine ca legătură neslăbită cu alții și cu Dumnezeu, nu se mai simte chinuit de o conștiință bolnavă de singurătate, de lipsa de iubire față de alții și față de Dumnezeu și prin aceasta s-a actualizat pe deplin ca ființă rațională și în comunicare cu viața nesfîrșită. Sfîntul Atanasie unește astfel ontologicul cu raționalul, cu binele și cu comuniunea.

XLII

Deci Însuși Cuvîntul atotputernic și atotdesăvîrșit sfînt al Tatălui, sălășluindu-Se și întinzînd puterile Lui în toate și pretutindeni și luminîndu-le pe toate cele arătate și nevăzute, le ține în Sine și le strînge, nelăsînd nimic gol de puterea Lui, ci dîndu-le viață tuturor și păzindu-le pe toate împreună și pe fiecare în parte. Combinînd principiile a toată ființa sensibilă, care sînt căldura și răcoarea, umezeala și uscăciunea, le face să nu se împotrivească unele altora, ci să alcătuiască o unică și simfonică armonie. Datorită Lui și puterii Lui nici focul nu se luptă cu răceala, nici apa, cu uscatul. Ci ca niște prietene și surori prin ele însele contrare adunîndu-se împreună ele susțin viața în cele văzute și se fac principii ale existenței în trupuri. Supunîndu-se Cuvîntului lui Dumnezeu, cele de pe pămînt primesc viață, iar cele din ceruri subzistă. Și datorită Lui toată marea și marele ocean își mențin mișcarea între țărmurile lor, iar pămîntul întreg înverzește și se împodobește cu plante de tot felul, cum am spus înainte. Și, ca să nu mă lungesc amintind pe toate cele văzute, pe nume, nu e nimic din cele ce sînt și se fac, care să nu fi fost făcut și să nu dureze în El și prin El, cum zice și teologul: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul. Toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1,3).

Precum un cîntăreț, combinînd sunetele joase cu cele înalte și cele din mijloc împreunîndu-le cu altele prin arta lui, alcătuieste o unică melodie, așa și Înțelepciunea lui Dumnezeu, purtînd tot universul ca pe o liră și împreunînd cele din aer cu cele de pe pămînt și pe cele din cer cu cele din aer și unind întregurile cu părțile și cîrmuindu-le toate cu porunca și voia Sa, alcătuieste o singură lume și o unică rînduială frumoasă și armonioasă a ei, El însuși rămînînd nemișcat, dar toate mișcîndu-le, prin crearea și orînduirea lor, după bunăvoința Tatălui⁹⁸. Caracterul minunat al dumnezeirii Lui este că prin una și aceeași încuviințare le rînduiește pe toate deodată și împreună, și nu pe rînd, pe cele ce se mișcă drept și în cerc, pe cele de sus, pe cele de la mijloc, pe cele de jos, pe cele lichide, pe cele răcoroase, pe cele fierbinți, pe cele văzute și nevăzute, după firea fiecăreia. Căci deodată și din aceeași poruncă a Lui cel drept se mișcă pe linia dreaptă, cel circular în cerc, cel de la mijloc, unde este, cel cald încălzește, cel uscat usucă. Și tuturor li se dă viață și subzistență de la El după firea lor. Și prin El se produce o minunată și cu adevărat dumnezeiască armonie⁹⁹.

98. Ideea despre Cel nemișcat care toate le mișcă e de la Aristotel. Dar sfîntul Atanasie precizează printr-o notă personală: le mișcă după voia Sa și a lui Dumnezeu-Tatăl, nu printr-o lege interioară. Dumnezeu nu Se mișcă și le mișcă toate spre Sine pentru că e iubire interpersonală.

99. De la ideea că lumea este o unitate, pentru că unul este Dumnezeu care a creat-o și o cîrmuiește, sfîntul Atanasie a progresat la ideea că lumea este un tot armonic, pentru că

XLIII

Și ca să se înțeleagă aceasta printr-o pildă, să vedem cele spuse imaginându-ne un mare cor¹⁰⁰. Corul constă din bărbați, copii, femei, bătrâni și tineri diferiți. Dar fiind condus de un singur dirijor, fiecare cîntă după firea și puterea lui: bărbatul ca bărbat, copilul ca copil, bătrînul ca bătrîn și tînărul ca tînăr. Însă toți alcătuiesc o armonie. Sau să privim sufletul din noi. El mișcă deodată toate simțurile noastre după lucrarea fiecăruia, astfel încît fiind de față un lucru, mișcă spre el toate simțurile: ochiul pentru a-l vedea, mîna pentru a-l atinge, mirosul pentru a-l mirosi, gustul pentru a-l gusta; ba de multe ori și celelalte mădule ale trupului, de pildă picioarele, pentru a umbla. Sau, ca să ilustrăm și cu a treia pildă, cele zise se aseamănă cu o mare cetate zidită și guvernată prin prezența conducătorului și împăratului care a clădit-o. Fiind acela prezent și poruncind și privind spre toate, toți ascultă: unii se grăbesc spre lucrarea pămîntului, alții spre scoaterea de apă din fîntîni, altul pornește să aducă hrană; și unul pleacă spre sfatul cetății, altul intră în biserică, judecătorul la judecătorie, legiuitorul se îngrijește să dea legi, meșteșugarul se așază la lucrul lui, corăbierul coboară la mare, tîmplarul se duce la tîmplărie, medicul la îngrijirea bolnavilor, zidarul la lucrarea zidăriei. Unul pornește la cîmp, iar altul se întoarce de la cîmp. Unii se mișcă în jurul cetății, alții ies din cetate, iar alții se întorc în ea. Și toate acestea se fac și se împlinesc în prezența conducătorului și la porunca lui. La fel se întîmplă în toată creațiunea. Deși pilda e mică, trebuie înțeleasă într-un mod cuprinzător. Căci la un semn al încuviințării lui Dumnezeu-Cuvîntul, toate se orînduiesc deodată și se împlinesc cele proprii fiecăreia și prin toate se susține o unică ordine.

XLIV

Căci prin consimțirea și prin puterile Cuvîntului dumnezeiesc și pîrintesc, Care toate le rînduiește și le cîrmuiește, cerul se învîrtește, ste-

Cel prin care s-a creat și se susține este Rațiunea ipostatică supremă. Ca atare, Ea are o funcție armonizatoare. Lumea nu e una prin simplitate uniformă, ci unitatea ei se conciliază cu bogăția energiilor și formelor ei. Dar acestea pot fi ținute în armonie numai printr-o Rațiune supremă, care se reflectă în raționalitatea reciproc articulată a părților ei. Datorită acesteia nici una nu se războiește împotriva celeilalte, ci fiecare respectă și promovează pe fiecare. Unde nu e rațiune, unde fiecare vrea să se impună singur, se naște dezordinea și haosul nerațional. Rațiune, ordine, respect și ajutor reciproc între toate drept condiționare a existenței fiecăreia, țin împreună. Numai această armonie fi poate face fericiți pe toți. Dimpotrivă, războiul tuturor împotriva tuturor nu e starea cea normală și nici nu poate crea o mulțumire generală. Războiul nu poate fi considerat ca pîrinte al tuturor, cum a zis Heraclit. Starea de război e produsul păcatului, al egoismului, al iraționalității. Oamenii nu se pot împăca cu această stare. Ei tind spre armonie. Acolo domnește rațiunea, ca reflex al Rațiunii supreme, care creează toate în unitate și vede ceea ce le unește pe toate.

100. Clement, *Protreptic* 88, 3.

lele se mișcă, soarele luminează, luna se rotește, aerul e luminat de soare, eterul se încălzește și vânturile suflă; iar munții se întind spre înălțime, marea se mișcă în valuri și hrănește peștii din ea, pământul rodește rămânând nemișcat, omul se plăsmuiește, trăiește și moare și, simplu vorbind, toate se însuflețesc și se mișcă. Focul arde, apa răcorește, izvoarele fîșnesc, râurile curg, timpurile și ceasurile trec, ploaia cade, norii se umplu, grindina coboară, zăpada se îngroașă în cristale, păsările zboară, șerpii se tirăsc, peștii înoată, marea slujește plutașilor, pământul se seamănă și dă roduri la vremea sa, plantele cresc, unele odrăslesc, altele se îngroașă, iar altele îmbătrînesc după creștere și se vestejesc și unele pier, altele se nasc și apar. Iar toate acestea și încă mai multe decît acestea, pe care nu le putem spune din pricina mulțimii lor, le mișcă și le rînduiește prin încuviințarea Sa Cuvîntul lui Dumnezeu, Făcătorul de minuni și de lucruri uimitoare, luminîndu-le și dîndu-le viață. Iar prin aceasta produce și susține lumea cea una, nelăsînd în afară de Sine nici puterile nevăzute. Căci Făcătorul lor le sălășluiește și pe ele în toate și le ține împreună, dăruindu-le continuu viață prin încuviințarea și prin purtarea Sa de grijă. Despre aceasta nu avem motiv să ne îndoim. Căci precum prin purtarea Lui de grijă trupurile cresc, iar sufletul rațional (cuvîntător) se mișcă și are puterea să cugete și să viețuiască – și acest lucru nu are nevoie să fie dovedit – tot așa Cuvîntul lui Dumnezeu, printr-o simplă încuviințare, mișcă și susține cu puterea Lui lumea văzută și puterile nevăzute, dîndu-i fiecăreia lucrarea proprie, așa încît pe cele dumnezeiești le mișcă și mai dumnezeiește¹⁰¹ și pe cele ce se văd, așa cum se văd. El însuși fiind Conducător și Împărat al tuturor și făcîndu-Se temelie tuturor, toate le lucrează spre slava și cunoașterea Tatălui Său, învățînd și zicînd prin operele săvîrșite de El: «Din mărimea și frumusețea fapturilor se cunoaște în chip asemănător Făcătorul» (Înț. Sol., 13, 5).

XLV

Căci precum privind la cer și văzînd podoaba orînduirii Lui și lumina stelelor ne gîndim la Cuvîntul care le-a rînduit, așa, cugetînd la Cuvîntul lui Dumnezeu, trebuie să cugetăm și la Dumnezeu Tatăl, din Care provenind, pe drept cuvînt Se numește Tălmăcitorul și Vestitorul Lui. Și aceasta o poate înțelege cineva din ceea ce se întîmplă cu noi. Căci dacă cuvîntul ce provine din oameni ne face să ne gîndim la minte ca la izvorul ei și, concentrîndu-ne asupra cuvîntului, vedem prin gîndire mintea indicată de el, cu atît mai mult, cunoscînd printr-o mai mare imaginație și

101. Puterile acestea par să fie puterile ce se actualizează în lucrările necreate. Căci deși spusese mai sus că Dumnezeu e făcătorul celor create și le dăruiește viața, aceasta se poate înțelege în sensul că ele se ivesc din Dumnezeu numai prin lucrurile necreate.

printr-o înălțare fără asemănare puterea Cuvîntului, ajungem la ideea Tatălui cel bun al Lui¹⁰² cum zice Însuși Mîntuitorul: «Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 14, 9) acestea le vestesc în chip mai clar și cu putere toate Scripturile de Dumnezeu insuflăte.

De la ele luînd și noi îndrăzneală, ți le scriem acestea, iar tu, citindu-le, vei putea crede în cele spuse. Căci cuvîntul întărit prin cei mai mari aduce o dovadă cu neputință de respins.

Deci Cuvîntul lui Dumnezeu a îndemnat de la început poporul iudeilor să respingă idoli, zicînd: «Să nu-ți faci ție idoli, nici orice asemănare a cîte sînt în cer sus și pe pămînt jos» (Ieș., 20, 4). Iar pricina respingerii lor o arată cu alte cuvinte, zicînd: «Idolii neamurilor sînt argint și aur, lucruri ale mîinilor omenesci. Gură au și nu vor grăi, ochi au și nu vor vedea, urechi au și nu vor auzi, nări au și nu vor mirosi, mîini au și nu vor pipăi, picioare au și nu vor umbla» (Ps. 113, 12-15). Dar n-a trecut sub tăcere nici învățătura despre creațiune. Ci cunoscînd frumusețea ei, ca nu cumva privind unii la această frumusețe să socotească părțile ei nu ca opere ale lui Dumnezeu, ci să le creadă zei, le atrage oamenilor atenția zicînd: «Ca nu cumva uitîndu-te la cer și văzînd soarele și luna și toată podoaba cerului să te rătăcești și să te închini acelor, pe care Domnul Dumnezeuul tău le-a împărțit tuturor neamurilor de sub cer» (Deut., 4, 19). Li le-a împărțit acestea nu ca să le fie zei, ci ca din lucrarea lor să cunoască, precum s-a spus, cei din neamuri pe Dumnezeu, Creatorul tuturor. Poporul de odinioară al iudeilor avea o învățătură mai deplină, pentru că avea cunoștința despre Dumnezeu nu numai din operele creațiunii, ci și din dumnezeieștile Scripturi. Acestea în general, atrăgînd pe oameni de la rătăcirea și închipuirea nerațională privitoare la idoli, spune: «Nu vei avea alți dumnezei, afară de Mine» (Ieș., 20, 3). Nu-i împiedica pe ei să-i aibă pe aceia, ca alți dumnezei, pentru că ar exista alți dumnezei, ci pentru ca nu cumva, întorcîndu-se de la Dumnezeuul cel adevărat, să înceapă să-și facă zei din cele ce nu sînt, cum sînt așa numiții de

102. Prin cuvîntul omenesc cunoaștem mintea noastră sau a altora, care îl izvorăște; din Cuvîntul lui Dumnezeu cunoaștem pe Tatăl. Dar Cuvîntul înseamnă și rațiune, precum judecata este o legătură între cuvinte. Rațiunea specifică în cuvinte, în sensuri sau noțiuni comunicate, revelate, conținutul indefinit al minții, cînd se definește. În rațiune, în cuvînt, acel indefinit se face cunoscut, revelat, sau se arată în forma comunicată. Cu atît mai mult se face revelat infinitul Tatălui în unicul Cuvînt al Lui. Deosebirea constă numai în aceea că în Tatăl conținutul infinit este nerevelat, pe cînd în Fiul el se revelează. Iar cînd Cuvîntul intră în relație cu o lume de fapte mărginite dar legate între ele, conținutul Lui indefinit se revelează în sensuri definite, dar trimițînd totuși prin legătura dintre ele la conținutul indefinit al său ca Cuvîntul dumnezeiesc, Care Se cunoaște ca bun pentru că S-a născut din Tatăl cel bun.

către poeți și scriitori zei, care au fost arătați ca nefiind cu adevărat zei. Căci însuși cuvîntul amintit arată că aceia nu sînt zei spunînd: «Nu vei avea alți dumnezei». Pentru că se referă la viitor. Iar cele viitoare nu sînt nici atunci cînd se vorbește despre ele.

XLVI

Deci credința respingînd impietatea neamurilor, Scriptura dumnezeiască a lăsat oare neamul omenesc să trăiască lipsit de Dumnezeu? Nu, ci răspunzînd acestui gînd, zice: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeuul tău unul este». (Deut., 6, 4); și iarăși: «Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din toată puterea ta» (Deut., 6, 5); și iarăși: «Domnului Dumnezeului tău să te închini și nu numai Lui să-I slujești și numai de El să te lipești» (Deut., 6, 13).

Iar că toată de Dumnezeu insuflata Scriptură mărturisește și despre purtarea de grijă a Cuvîntului pentru toate și de frumoasa orînduire a lor, ajung cele ce se vor spune acum de scriitorii Scripturii pentru a întemeia vrednicia de crezare a cuvîntului. Ei au spus: «Întemeiat-ai pămîntul și rămîne. Prin rînduiala Ta rămîne ziua» (Ps. 118, 90–91); și iarăși: «Cîntați Dumnezeului nostru în chitară, Celui ce îmbracă cerul cu nori, Celui ce gătește pămîntului ploaie, Celui ce scoate în munți iarbă și verdeață spre folosul oamenilor, Celui ce dă dobitoacelor hrană» (Ps. 146, 7–9). Prin Cine dă, sau prin Cine s-au făcut toate? Prin Cel prin care s-au făcut, prin Acela este și purtarea de grijă în continuare. Și cine e Acesta, dacă nu Cuvîntul lui Dumnezeu, despre Care zice Scriptura și în alt loc: «Prin Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și prin Duhul Lui, toată puterea lor» (Ps. 32, 6). De fapt Scriptura spune că toate s-au făcut în El și prin El. Despre aceasta ne încredințează zicînd: «El a zis și s-au făcut; El a poruncit și s-au zidit» (Ps. 32, 9). Tot despre aceasta ne asigură și marele Moise la începutul cărții despre facerea lumii, zicînd: «Și a zis Dumnezeu: Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac., 1, 26). Iar despre facerea cerului și a pămîntului și a tuturor, Tatăl a zis către Fiul: «Să se facă cerul și să-și adune apele, să se arate uscatul; și pămîntul să scoată iarbă și toată vietatea» (Fac., 1, 6, 9, 12, 20).

Din aceste cuvinte ar putea cineva să mustre pe iudei ca neînțelegînd cu adevărat Scriptura. Căci ar putea întreba: «Cu cine vorbea Dumnezeu ca să dea poruncă?» Dacă porunca și vorbea celor ce se creau de către El, vorbirea ar fi fost de prisos. Căci acelea încă nu erau, ci urmau să fie. Dar nimenea nu vorbește celui ce încă nu este, nici nu poruncește și spune să se facă celui ce încă nu a fost făcut. Iar dacă Dumnezeu poruncește celor ce vor fi, trebuia să zică: «Fă-te, cerule și fă-te, pămîntule și ieși verdeață; și fă-te, omule!» Dar El n-a făcut aceasta, ci a poruncit, zicînd: «Să facem om»; și «să scoată verdeața». Din acestea se vede că Dum-

nezeu a vorbit despre acestea cuiva apropiat¹⁰³. Deci e necesar să înțelegem prin aceasta pe cineva, căruia vorbindu-i s-au făcut toate. Dar cine ar fi Acesta, dacă nu Cuvîntul Lui? Căci cui ar putea spune cineva că vorbește Dumnezeu, dacă nu Cuvîntului Său? Sau Cine era împreună cu El cînd făcea toată ființa creată, dacă nu Înțelepciunea Lui, care zice: «Cînd făcea cerul și pămîntul, eram împreună cu El» (Pilde, 8, 27). Iar în numele de cer și pămînt se cuprind toate cele făcute în cer și pe pămînt.

Deci făcea toate și le dădea forma și le orînduia, ca Înțelepciunea și Cuvîntul, care existau împreună cu Tatăl, privind la El. Și Acesta dădea tuturor tărie ca să fie, fiind Puterea Tatălui, precum zice și Mîntuitorul: «Toate cîte văd că le face Tatăl le fac și Eu asemenea» (Ioan, 5, 19). Dar și sfinții Lui ucenici ne învață că toate prin El și spre El s-au făcut și că fiind născutul cel bun din Cel bun și Fiul Lui adevărat este Puterea și Înțelepciunea și Cuvîntul Tatălui, nefiind acestea prin împărtășire, nici adăugîndu-I-se acestea din afară ca celor ce se împărtășesc de El și sînt înțelepțiți de El și făcuți puternici și cuvîntători (raționali) în El, ci este Înțelepciunea de Sine, Cuvîntul (Rațiunea) de Sine, Puterea de Sine proprie a Tatălui, Lumina de Sine, adevărul de Sine, dreptatea de Sine, virtutea de Sine și pecetea și strălucirea și chipul și, pe scurt, rodul atotdesăvîrșit al Tatălui și unicul Fiu, chipul întocmai al Tatălui¹⁰⁴.

103. Sfîntul Atanasie prezintă cuvintele lui Dumnezeu de la începutul Facerii ca fiind **apuse de Tatăl către Fiul**. Căci prin Fiul le-a făcut pe toate. Faptul că are un Fiu arată existența eternă a dialogului, a Cuvîntului în Dumnezeu. Dar acum Dumnezeu-Tatăl vorbește Fiului despre crearea lumii. Lumea e opera unui act în care se manifestă comuniunea dialogică din Dumnezeu. E opera Fiului care ascultă pe Tatăl și a Tatălui care nu vrea ca lumea să fie adusă la existență decît sfătuiindu-Se cu Fiul, căci vrea ca Fiul să-L reveleze și în planul creaturalului, cum Îl revelează în planul eternității Sale, și anume, ca lumea să primească pecetea filiației, să fie unită cu Fiul în dragostea ei față de Tatăl; ca Tatăl să manifeste față de lume iubirea Sa părintească asemănătoare celui față de Fiul Unu-născut. Tatăl vrea ca Fiul însuși să-Și manifeste în actul creării lumii iubirea Sa ascultătoare față de Tatăl, ca și lumea să se întipărească de această iubire și ascultare. Dar prin aceasta vrea să-Și arate și El iubirea deosebită față de lumea pe care o creează din ascultarea iubitoare față de Tatăl, ca să participe și ea la bunătățile primite de la Tatăl de El, împreună cu El. Tot ascultînd de Tatăl, Fiul va și mîntui lumea. O lume care n-ar fi opera unei împreună sfătuirii în sînul Sfintei Treimi ar fi opera unei decizii arbitrare, sau a unei necesități launtrice, nu ar fi opera unui act de iubire interioară a lui Dumnezeu. În afară de aceasta, nu ar fi opera unei sfătuirii, deci a unei gîndiri dialogice a lui Dumnezeu în Sine însuși, deci a liberei Lui Rațiuni, ci emanația unei ființe supuse unei legi oarbe. Întipărirea acestei Rațiuni și sfătuirii libere în raționalitatea ei bine orînduită este o manifestare a libertății unei ființe conștiente. Fără un Logos ca semn al unei comuniuni în Dumnezeu, lumea nu ar fi rațională și nici loc al unei comuniuni libere asemănătoare. Lumea rațională e opera lui Dumnezeu care are un Logos ca semn al gîndirii și comuniunii interioare. Nu există dialog interior, imperfect în om și perfect în Dumnezeu, fără reflexiune, fără rațiune, fără lumină; și nici invers. Ființa supremă își arată pluralitatea ei, în unitate perfectă, prin sfătuire atotiubitoare.

104. Sfîntul Atanasie folosește adeseori termenul «prin participare» ca să arate relația omului cu Dumnezeu-Cuvîntul, dar respinge acest termen cînd descrie relația Fiului cu

XLVII

Cine ar despărți deci pe Tatăl, ca să deosebească puterile Cuvîntului de ale Lui? Căci este Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui. De aceea, coborînd la cele create, li se face acestora spre cunoașterea și înțelegerea Tatălui de Sine sfințire și de Sine Viață și Ușă și Păstor și Cale,¹⁰⁵ și Împărat și Cîrmuitor și Mîntuitor în toate și de-viață-Făcător și luminează și purtare de grijă a tuturor. Deci avînd Tatăl din Sine un astfel de Fiu bun și Creator, nu L-a ascuns fapțurilor, ci li-L descoperă tuturor, în fiecare zi, prin subzistența și viața creației. Dar în El și prin El Se arată și pe Sine însuși¹⁰⁶, cum zice Mîntuitorul: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl este întru Mine» (Ioan, 14, 10). Deci în mod necesar Cuvîntul este în Cel ce L-a născut și Cel ce S-a născut coexistă veșnic cu Tatăl¹⁰⁷.

Acestea așa fiind și neexistînd nimeni afară de Sine, ci și cerul și pămîntul și toate cele din ele atîrnînd de El, totuși unii oameni fără minte, înlăturînd cunoștința Lui și credința în El, au cinstit cele ce nu sînt; și în loc de Dumnezeu au zeificat cele ce nu sînt, «slujind zidirii în locul Ziditorului» (Rom., 1, 25) și pătimind astfel un lucru nebunesc și plin de impietate. E așa ca și cînd ar admira cineva operele în locul artistului și, uimit

Tatăl, în opoziție cu Eusebiu (*Hist. eccl.* 1, 3, 13. Vezi și deosebirea între *μετέχων* și *μετέχου* din cele trei *Cuvîntări împotriva arienilor*, 1, 16). Prin aceasta sfîntul Atanasie afirmă deoființimea Fiului cu Tatăl, în vreme ce la Eusebiu se observă, sub influența lui Origen, o trăsătură subordinaționă. După Atanasie, deși născut din Tatăl, Fiul nu primește viața, înțelepciunea, puterea de la Tatăl ca de la cineva străin, ci le are împreună cu Tatăl, prin ființa comună. De aceea Fiul este de la Sine Rațiune, de la Sine Înțelepciune și Putere, pe cînd noi le simțim ca avîndu-le de la un izvor superior. În special simțim cum cuvîntul nostru e legat de necesitatea răspunsului nostru, a unei răspunderi față de suprema autoritate a lui Dumnezeu, și apoi de răspunderea noastră față de semenii, impusă nouă de o autoritate supremă. Cuvîntul lui Dumnezeu implică și El un răspuns față de Tatăl, dar nu ca față de cineva exterior. Tatăl naște Cuvîntul vorbindu-Și Sie, și Fiul răspunde Tatălui, ca temeliei Sale personale, ca Egalului Său în ființă.

105. Dacă nu li S-ar revela fapțurilor ca Viața în Sine, ca Sfințenia în Sine, deci ca de o ființă cu Tatăl, nu L-ar face cunoscut pe Tatăl însuși în Sine. Sau, dacă nu ar fi de o ființă cu Tatăl, nu li S-ar arăta ca Viața de Sine etc. Deși coboară la fapțuri, Cuvîntul li Se face totuși cunoscut ca Cel ce are Viața în Sine. Numai așa li Se face izvor de viață și sfințenie, dar li Se face prin împărtășire, nefăcîndu-i de o ființă cu Sine, sau cu dumnezeirea. De aceea Cuvîntul nu are puterile dumnezeiești prin împărtășire de la Tatăl, ci în baza deoființimii lui cu Tatăl.

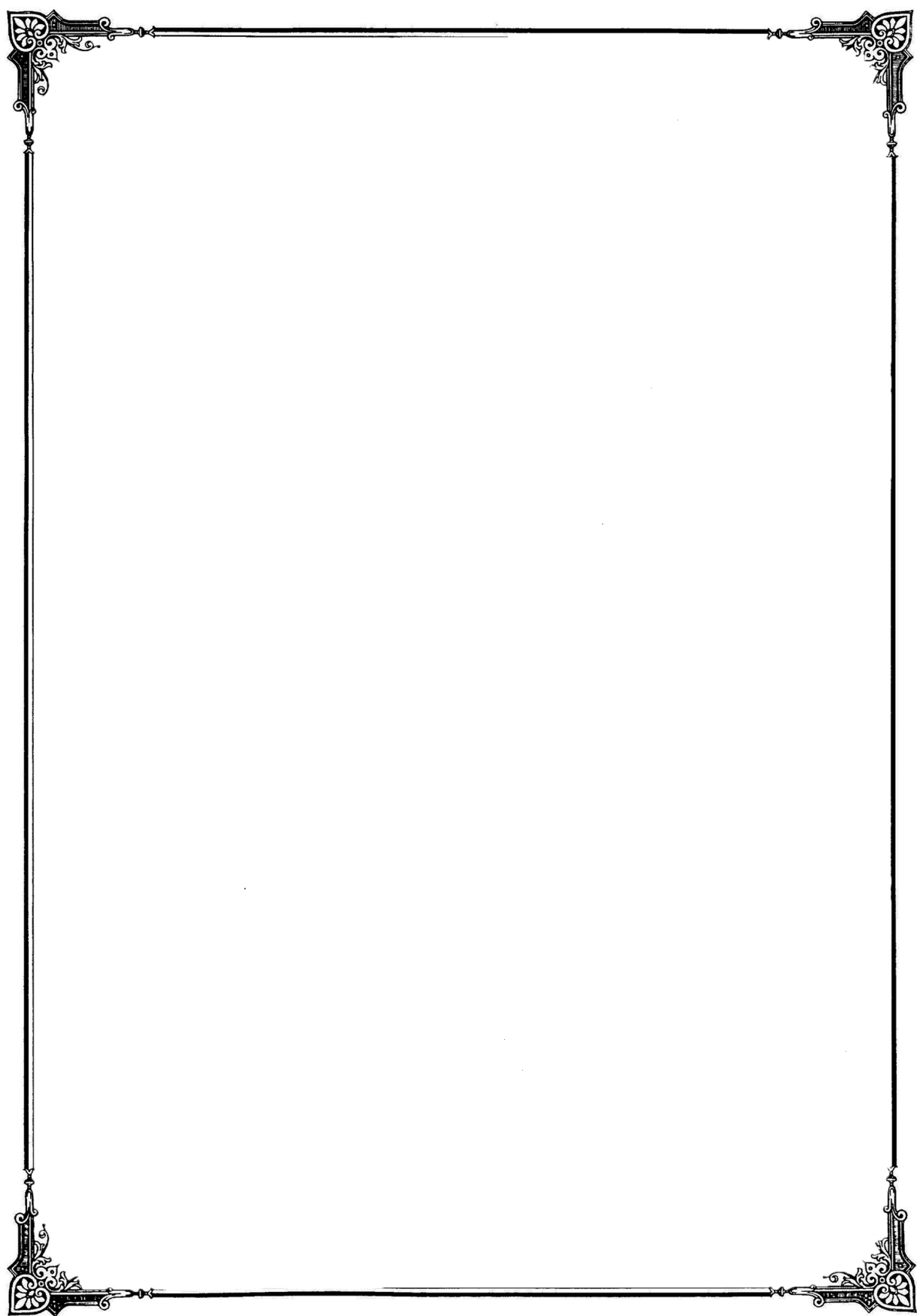
106. Însăși existența creației cu buna ei orînduire rațională este o dovadă a existenței unei reflexiuni comunitare a lui Dumnezeu, adică dovada unui Logos cu care dialoghează Tatăl. De aceea, prin însăși facerea lumii ca un cosmos bine și rațional rînduit și susținut și cîrmuit, Dumnezeu-Tatăl Îl revelează pe Cuvîntul, dar Se revelează și El ca avînd în Sine pe Cuvîntul, sau ca fiind Tatăl unui Fiu.

107. Dumnezeu nu poate fi fără să gîndească la Sine, nu poate fi o realitate întunecată, inconștientă. Dar gîndind la Sine, dialoghează cu Sine. Iar dialogul Lui cu Sine nu e numai pe jumătate dialog, ca în om. Cel cu care dialoghează e o altă Sine ipostatică a Sa, cum va zice sfîntul Grigorie de Nyssa.

de clădirile din oraș, ar disprețui pe arhitectul lor și ar lăuda instrumentul muzical, dar ar înlătura pe cel ce l-a construit și l-a întocmit. Aceștia ar fi tare nebuni și orbi. Căci cum ar fi cunoscut clădirea, sau corabia, sau lira, dacă n-ar fi lucrat un meșter de corăbii, dacă n-ar fi clădit un arhitect și dacă n-ar fi armonizat (lira) un muzician¹⁰⁸? Precum deci cel ce gîndește așa, e nebun și dincolo de orice nebulie, la fel nu mi se par sănătoși la minte cei ce nu recunosc pe Dumnezeu și nu cred în Cuvîntul (Rațiunea) Lui, Mîntuitorul tuturor, Domnul nostru Iisus Hristos, prin Care Tatăl orînduiește și susține și poartă grijă de toate. Tu însă, iubitorule de Hristos, avînd credință în El, bucură-te și umple-te de nădejde că rodul credinței și slujirii Lui evlavioase este nemurirea și împărăția cerurilor, dacă sufletul tău se va împodobi potrivit legilor Lui. Căci precum celor ce viețuiesc li se dă drept cunună viața veșnică, așa pe cei ce umblă pe calea contrară și nepărtașă de virtute îi așteaptă mare rușine și o primejdie de neocolit în ziua judecării; căci deși au cunoscut calea adevărului, au lucrat contrar celor cunoscute.

108. Aceste trei imagini se cuprind în primele pagini ale scrierii lui Eusebiu, *Theophanes*. A se vedea și la P. Ricken, *Die Logoslehre des Eusebius von Caesarea und der Mittelplatonismus*, Theologie und Philosophie, 42, 1967, p. 356, nota 139.

TRATAT
DESPRE ÎNTRUPAREA CUVÎNTULUI
ȘI DESPRE ARĂTAREA LUI NOUĂ,
PRIN TRUP

INTRODUCERE: UNITATEA LUCRĂRII LUI DUMNEZEU

I

În cele dinainte de acestea am înfățișat îndestulător câteva lucruri din cele multe despre rătăcirea păgînilor, arătată în cinstirea idolilor și în superstiția lor și cum s-a ivit născocirea acestora de la început, dat fiind că oamenii și-au alcătuit din răutate credința în idoli. Dar am însemnat puțin lucruri și despre dumnezeirea Cuvîntului și despre providența și puterea Lui și că Părintele cel bun toate le întocmește prin El și că toate sînt mișcate și ținute în viață de El.

Drept urmare, Fericite și cu adevărat Iubitorule de Hristos, să istorisim, potrivit dreptei noastre credințe, și cele despre întruparea Cuvîntului și să înfățișăm dumnezeiasca arătare a Lui către noi¹, pe care iudeii o bîrfesc, iar elinii o iau în rîs, dar căreia noi ne închinăm. O facem aceasta, ca din păruta micșorare a Cuvîntului să cîștigi o și mai mare și

1. În scrierea dinaintea acesteia, *Cuvînt contra Elinilor* (PG 25, col. 1-95), care a fost socotită și ca prima parte a scrierii de față, sfîntul Atanasie a arătat cum Dumnezeu a zidit toate prin Cuvîntul Său cel ipostatic și cum în armonioasă și rațională lor întocmire era prezentă lucrarea Lui, cu toate că, îndemnați de patimi, oamenii nu vedeau această prezență și lucrare a Cuvîntului. În scrierea aceasta sfîntul Atanasie arată cum același Cuvînt, Care e totodată Rațiunea personală și Subiectul care vorbește prin toate oamenilor, văzînd pe oameni căzuți de la vederea Lui și comunicarea cu El prin zidire, a venit în mod mai arătat între oameni prin întrupare, ca să Se facă mai cunoscut lor. El le va vorbi acum oamenilor mai clar, dar va și curăți trupul omenesc de patimi, ca mintea oamenilor să poată vedea mai limpede prezența Lui și să audă mai vădit cuvintele Lui. Toată teologia sfîntului Atanasie este o teologie a Logosului văzut ca Persoană dumnezeiască egală cu Tatăl. Logosul ca Persoană, Care e și Rațiunea din care iradiază rațiunile tuturor lucrurilor, și Cuvînt, Care vorbește prin toate lucrurile, vrînd să-i lege pe oameni de Sine, este atît Creatorul și Proniatorul lumii, cît și Mîntuitorul ei. Din Cuvîntul lui Dumnezeu ca Rațiune decurg sensurile tuturor; în același timp în comuniunea cu El, ca subiect al cuvintelor, au viață toate.

Sfîntul Atanasie nu face eroarea lui Origen, să lege Logosul de creație în așa măsură încît să afirme o creație eternă de lumi succesive (I. Zizioulas, *Verité et communion dans la perspective de la pensée patristique grecque*, în «Irenikon», tom. L - 1977 - nr. 4, p. 456). Sfîntul Atanasie, făcînd o deosebire netă între ființă și voință și văzînd pe Fiul ca născut din ființa Tatălui, iar creația produsă de voința lui Dumnezeu, afirmă caracterul transcendent al Logosului, odată cu afirmarea categorică a Treimii Persoanelor (*ibid.*). În legătură cu caracterul personal al Logosului noi socotim că stă și înțelegerea Logosului ca Cuvînt ce Se adresează oamenilor vorbind, deci căutînd o comuniune cu ei, comuniune care se va reinnoi și adînci prin întruparea Lui.

mai dreaptă credință în El. Căci cu cât e mai luat în rîs de necredincioși, cu atît dă o mai mare mărturie despre dumnezeirea Lui. Pentru că cele pe care nu le cuprind oamenii, socotind că sînt cu neputință, pe acestea le dovedește El ca fiind cu putință²; și cele ce oamenii le batjocoresc, ca necuvenite lui Dumnezeu, pe acelea le face El ca întru totul cuvenite bunătății Lui; și cele pe care oamenii, făcînd pe înțelepții, le iau în rîs ca fiind omenestii, pe acelea le arată dumnezeiești prin puterea Lui, risipind prin Cruce nălucirea idolilor, cu păruta Lui smerenie și înduplecîndu-i pe nevăzute, pe cei ce rîd de El și nu cred, să recunoască dumnezeirea și puterea Lui³.

Dar istorisirea acestora cere o reamintire a celor spuse înainte. Numai așa vei putea cunoaște cauza arătării în trup a Cuvîntului celui atît de mare și atît de minunat al Tatălui și nu vei crede că Mîntuitorul a purtat trup în virtutea firii⁴, ci că fiind netrupesc prin fire și Cuvîntul însuși, din iubirea de oameni și din bunătatea Tatălui Său, S-a arătat nouă, pentru a noastră mîntuire, în trup omenesc.

Deci se cuvine ca, înfățișînd noi această faptă a Lui, să vorbim întîi despre crearea tuturor și despre Dumnezeu, Creatorul tuturor, ca astfel să se înțeleagă că și înnoirea zidirii s-a cuvenit să se facă de către Cuvîntul care a creat-o la început. Căci nu se va arăta nimic protivnic în faptul că Tatăl a lucrat mîntuirea creațiunii prin Acela prin Care a și creat-o.

Capitolul I.

Cele ce au premers întrupării Cuvîntului, în iconomia mîntuirii⁵

II

Producerea lumii și zidirea tuturor au înțeles-o mulți în chip felurit. Și fiecare a înfățișat-o precum a voit. Unii spun că toate s-au produs de la sine și din întîmplare; așa socotesc epicureii, care-și închipuie că nu există o purtare de grijă a tuturor de către cineva, vorbind contrar sem-

2. Tocmai în faptul că, întrupîndu-Se, Cuvîntul S-a făcut așa de mic și de smerit, El a făcut un lucru pe care nu-l pot face oamenii și de aceea a dovedit chiar prin smerenia Lui că e Dumnezeu (ca să nu mai vorbim de faptele minunate și de învierea săvîrșite prin trupul Lui).

3. Oamenii rîd de smerenia lui Hristos și de crucea suportată de El, ca de niște lucruri prea omenestii, deci nedemne de Dumnezeu. Dar chiar în acestea s-a arătat puterea Lui dumnezeiască, pentru că nici un om nu le-ar fi suportat cum le-a suportat El, prin puterea dumnezeiască. De aceea chiar, prin ele i-a atras pe oameni la credința în El.

4. Mîntuitorul Hristos a avut trup nu pentru că era prin fire om; sau Fiul lui Dumnezeu S-a îmbrăcat în trup nu pentru că firea Lui dinainte de întrupare Îl mîna fără voie la aceasta, printr-o lege sădită în El. Aceasta ar fi un fel de identificare monofizită sau panteistă, a lui Dumnezeu, cu lumea.

5. Titlurile capitolelor le luăm după Kannengiesser.

nelor limpezi și vădite. Dar dacă toate s-ar fi produs fără o providență, ar fi trebuit ca toate să fie în chip simplu și la fel, fără deosebiri între ele⁵. Ca într-un corp simplu, toate ar fi trebuit să fie soare sau lună; iar la oameni totul ar fi trebuit să fie mână sau ochi, sau picior. Dar nu este așa. Căci vedem că o parte e soare, alta lună, alta pământ, iar în trupurile oamenilor o parte e picior, alta mână, alta cap. Iar această întocmire arată că ele nu s-au făcut de la sine, ci că le-a premers o cauză. Din aceasta poate fi cunoscut Dumnezeu, Care le-a întocmit și le-a făcut pe toate⁶.

Alții, între care este și Plato, cel mare la elini, spun că Dumnezeu le-a făcut pe toate dintr-o materie mai înainte existentă și nefăcută, căci n-ar fi putut face Dumnezeu ceva, dacă n-ar fi existat mai înainte materia, așa cum și tâmplarul trebuie să aibă un lemn existent de mai înainte, ca să poată lucra. Spunând aceasta, ei nu înțeleg că leagă de Dumnezeu o slăbiciune. Căci dacă nu este El însuși cauza materiei, ci face lucrurile dintr-o materie dinainte existentă, neputînd zidi fără materie ceva din cele făcute, El e slab precum și tâmplarul dovedește că e slab neputînd întocmi ceva din cele de trebuință, fără lemne. În acest caz, dacă am presupune că materia n-ar fi existat, Dumnezeu n-ar fi făcut ceva. Dar cum s-ar mai numi atunci Făcător și Creator Cel ce ar fi primit puterea de a face de la altceva, adică de la materie? Dacă ar fi așa, Dumnezeu ar fi, după ei, numai un meșter, și nu Creatorul care dă existență tuturor, odată ce numai ar prelucra o materie mai înainte existentă, dar nu ar fi El însuși și cauzatorul materiei. Astfel, nici n-ar mai trebui să Se numească Creator, dacă nu creează materie din care a făcut cele create.

Iar unii dintre eretici își plăsmuiesc un alt făcător al tuturor decît Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, susținînd aceasta dintr-o mare orbire⁷. Dacă Domnul a spus către iudei: «N-ați citit că Ziditorul i-a făcut pe ei de la început bărbat și femeie?» și a adăugat: «Pentru aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa și vor fi amîndoi un trup», numind apoi pe Făcătorul: «Deci, ceea ce Dumnezeu a împreunat omul să nu despartă» (Matei, 19, 4), – cum socotesc aceștia că zidirea este străină de Tatăl? Iar dacă, după Ioan: «Toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1,3), – cum ar fi făcătorul altcineva decît Tatăl lui Hristos?

5 a. Sfîntul Atanasie scoate din varietatea și armonia tuturor un argument pentru un Făcător al lor înzestrat cu rațiune. Întîmplarea le-ar fi lăsat pe toate la fel, neavînd la origine o rațiune personală plină de imaginație și prin care le armonizează pe toate.

6. Raționalitatea lumii trimite la un Subiect rațional care a cugetat-o, armonizarea varietăților într-o unitate a universului trimite la un Subiect rațional care le-a făcut gîndindu-le ca o unitate în diversitate.

7. Aceștia erau unii dintre gnostici, cum era Marcion.

III

Aceștia scornesc astfel de mituri⁸. Dar învățătura dumnezeiască și credința cea întru Hristos disprețuiește grăirea lor deșartă ca pe un produs al necredinței. Nu de la sine s-a produs (lumea), căci nu e lipsită de o providență; nici dintr-o materie mai dinainte existentă, căci nu e slab Dumnezeu. Ci toate le-a știut și le-a putut face Dumnezeu prin Cuvîntul, din cele ce nu existau nicidecum⁹. Căci zice prin Moise: «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1). Iar în cartea prea folosită a *Păstorului* se spune: «Înainte de toate, crede că Unul este Dumnezeu cel care a făcut și le-a întocmit pe toate și le-a adus la existență, din ceea ce nu este»¹⁰. La fel spune și Pavel: «Prin credință cunoaștem că s-au întocmit veacurile cu Cuvîntul lui Dumnezeu, că s-au făcut cele văzute din cele ce nu se văd» (Evr., 11, 3).

Căci Dumnezeu este bun, mai bine-zis, izvorul a toată bunătatea. Iar cel bun nu pizmuiește pe nimeni. De aceea, nepizmuind existența nimănui, a făcut toate din cele ce nu sînt, prin Cuvîntul Său, Domnul nostru Iisus Hristos. Dintre ele, înainte de toate El S-a milostivit de neamul oamenilor de pe pămînt. Căci știind că, datorită simplului fapt că e făcut, nu se poate menține pururea, le-a dăruit lor ceva mai mult; adică nu i-a creat pe oameni pur și simplu ca pe toate animalele necuvîntătoare, ci i-a făcut după chipul Lui, împărtaşindu-le și din puterea Cuvîntului Său, pentru ca, fiind ca un fel de umbre ale Cuvîntului și fiind cuvîntători, să se poată menține în fericire, trăind în rai viața cea adevărată, și anume, cea a sfinților^{10a}. Iar știind că libertatea de alegere a oamenilor poate înclina în amîndouă părțile, a voit să le asigure de mai înainte harul dat lor prin

8. Miturile sînt produsele fanteziei omenesti referitoare la marile teme ale existenței. Hristos nu e produs mitologic, pentru că a fost o Persoană care a trăit în istorie și învierea Lui a fost experimentată de ucenicii Lui. Nu-și dă cineva viața, cum au făcut-o ei pînă la unul, pentru un mit născocit de imaginație.

9. Facerea lumii a fost un act conștient și atotputernic al lui Dumnezeu. Facerea ei prin Cuvîntul, Care e și Rațiune, înseamnă și această calitate conștientă și atotputernică a actului creator. Căci Cuvîntul înseamnă peste tot, pentru sfîntul Atanasie, atît Rațiune, cît și Cuvînt. Dumnezeu a făcut lumea cugetînd-o în chip rațional și a făcut-o numai prin rostirea Cuvîntului, printr-o împreună hotărîre cu Cuvîntul Său, fără nici o oboseală.

10. Herma, *Păstorul*, Învățătura I, 1 (Die griechischen christl. Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderten, Leipzig, Berlin, 48, p. 23, 5-8).

10 a. Părinții socotesc că omul e făcut capabil de viața veșnică prin faptul că e creat ca ființă rațională sau cuvîntătoare. Căci cine raționează și vorbește, sau gîndește și comunică ceva nu se satură niciodată de a raționa și a comunica prin cuvînt, pentru că e pus în legătură cu infinitatea lui Dumnezeu, de care nu se satură și nu termină niciodată de a o cunoaște și comunica. În aceasta se arată că este în legătură cu Dumnezeu-Cuvîntul, Care Se comunică omului prin toate lucrurile ca încorporări ale rațiunilor Lui adîncite în infinitatea Lui, dar și în mod direct, ca partener de iubire, nesfîrșit în conținutul Lui, capabil de a Se tîlmăci, după întrupare și înviere, în sensuri raționale, nesfîrșite, accesibile lor. Aceasta înseamnă că omul e făcut «după chipul lui Dumnezeu».

lege. Căci așezându-i în raiul Său, le-a dat lor lege¹¹. Aceasta, pentru ca, dacă vor păstra (ce au primit) și vor rămâne buni, să aibă în rai viața neîntristată, nedureroasă și fără griji; ba pe lângă aceasta să aibă și făgăduința nestricăciunii din ceruri. Iar dacă vor călca porunca și, întorcându-se, se vor face răi, să știe că vor avea să sufere în moarte stricăciunea cea după fire și nu vor mai viețui în rai, ci murind vor rămâne în afara acestuia, în moarte și în stricăciune^{11a}.

Aceasta le-o spune de mai înainte și dumnezeiasca Scriptură, arătând pe Dumnezeu ca poruncind: «Din tot pomul din rai veți mânca, dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mâncați. Căci în ziua în care veți mânca, cu moarte veți muri» (Fac., 2, 16-17). Iar «a muri cu moarte» ce este altceva decât nu numai a muri, ci și a rămâne în stricăciunea morții?

IV

Poate te vei mira pentru ce, pornind să grăim despre întruparea Cuvîntului, vorbim acum despre începutul oamenilor. Dar nici aceasta nu este ceva străin de scopul istorisirii. Căci e de trebuință ca, vorbind despre arătarea Cuvîntului nouă, să grăim și despre începutul oamenilor, ca să cunoști că noi am fost motivul pogorîrii Lui, și neascultarea noastră a făcut iubirea de oameni a Cuvîntului ca Domnul să vină la noi și să Se arate între oameni. Pentru că noi am fost pricina întrupării Lui și pentru a noastră mîntuire S-a lăsat mișcat de iubirea de oameni ca să Se sălășluiască în trup omenesc și să Se arate în el. Căci Dumnezeu a făcut pe om și a voit să rămînă în nestricăciune. Dar oamenii nesocotind aceasta și întorcându-se de la cunoașterea Lui și gîndind și născocind răutatea pe seama lor, cum s-a spus mai înainte, au căzut sub osînda morții cu care au fost amenințați mai înainte, și deci n-au mai rămas cum au fost făcuți. Ci s-au făcut stricăcioși, potrivit cu ceea ce au gîndit, și moartea a pus stăpînire pe ei. Căci călcarea poruncii i-a întors pe ei la starea cea după fire, ca așa cum neexistînd au fost aduși la existență, așa să suporte precum se cuvine, și stricăciunea spre neființă în cursul timpului¹². Căci dacă avînd odată drept fire neființa¹³, prin prezența și iubirea de oameni

11. Le-a dat lege, întrucît le-a dat porunca să nu se aplece spre rău; loc, așezându-i în rai, sau în apropierea Sa.

11 a. Prin fire oamenii au stricăciunea. Numai prin har sînt ridicați din ea. Iar cum oamenii au, prin cuvîntul dat lor ca chip al Cuvîntului, un fel de veșnicie (prin setea interminabilă de a ști și de a comunica), deși ajung în stricăciunea morții, păstrează un fel de veșnicie în ea.

12. Stricăciunea duce pe oameni spre moarte în cursul timpului vieții lor. Iar stricăciunea și moartea le vin din păcat, ca încetare a cunoașterii infinite a lui Dumnezeu și a comunicării infinite cu El și cu semenii.

13. Se vorbește despre firea potențială a oamenilor înainte de a fi fost aduși la existență. Pe de o parte ea era una cu nimicul. Dar prin puterea Cuvîntului firea lor potențială una cu nimicul a fost adusă la existență.

a Cuvîntului au fost chemați la existență¹⁴, în chip firesc, golindu-se de gîndul la Dumnezeu și întorcîndu-se spre cele ce nu sînt – căci cele rele sînt cele ce nu sînt, iar cele bune sînt cele ce sînt¹⁵ – odată ce s-au despărțit de Dumnezeu, Care este, s-au golit și de existență. De aceea, desfăcîndu-se, rămîn în moarte și în stricăciune. Căci omul este după fire muritor, ca unul ce a fost făcut din cele ce nu sînt. Dar pentru asemănarea lui cu Cel ce este, pe care ar fi putut-o păstra prin gîndirea la El, ar fi slăbit stricăciunea după fire și ar fi ajuns nestricăcios¹⁶. Căci zice Înțelepciunea: «Luarea aminte la legi este întărirea în nestricăciune» (Înț. Sol., 6, 18). Și fiind nestricăcios, ar fi viețuit ca Dumnezeu, cum arată și dumnezeiasca Scriptură zicînd: «Eu am zis: dumnezei sînteți și fiii Celui Prea-Înalt. Iar voi muriți ca niște oameni și cădeți ca unul din căpetenii» (Ps. 81, 6–7).

V

Căci Dumnezeu nu ne-a făcut numai din cele ce nu sînt, ci ne-a dăruit și viețuirea după Dumnezeu prin harul Cuvîntului¹⁷. Dar oamenii depărțîndu-se de la cele veșnice și prin sfatul diavolului întorcîndu-se spre cele ale stricăciunii¹⁸, s-au făcut lor înșiși pricinuitori ai stricăciunii morții. Căci fiind, precum am zis, după fire stricăcioși, ar fi scăpat de ceea ce sînt după fire, prin împărtășirea după har de Cuvîntul, dacă ar fi rămas buni¹⁹. Deci, datorită Cuvîntului care era cu ei, stricăciunea cea după fire

14. Fiul lui Dumnezeu l-a chemat pe om la existență și prin cuvînt în sens propriu, prin prima intrare în dialog cu el. Cuvîntul lui Dumnezeu rostit către om e plin de o putere prin care îi comunică acestuia viața, intrînd în comuniune cu el. Cuvîntul cheamă pe om la existență ca pe o ființă existînd prin Dumnezeu virtual, dar în sine însuși neexistînd încă. Dacă cuvîntul semenului îmi dă curaj în tristețea mea, îmi întărește viața, de ce n-ar putea Cuvîntul suprem, Izvorul tuturor cuvintelor dătătoare de putere ale semenilor, să-mi dea chiar existența?

15. Cele rele sînt dezordini și știrbiri ale ființei, răni canceroase ale ființei, dar nu desființări totale ale ei. Căci, ceea ce nu e deloc nu e nici rău. Dar o ființă umană, odată existentă, nu mai ajunge niciodată la totala neexistență. Ea progresează în rău, deci în știrbirea existenței, dar nu ajunge niciodată la sfîrșitul total al existenței. Ea trebuie să sufere etern de știrbirea existenței. Acesta e răul. E neființa grefată pe ființă.

16. Ar fi rămas în har cum era la început și deci pe calea nestricăciunii. Gîndirea la Dumnezeu l-ar fi ținut și în har. Părinții socotesc că gîndirea statornică la Dumnezeu este o legătură cu El, ca fiind expresia acestei legături sau producînd-o. O gîndire la Dumnezeu este exercitarea răspunderii față de El. Iar aceasta îl ține pe om în legătură cu Dumnezeu.

17. Harul ce ni se dă este în mod special harul Cuvîntului. Căci e harul prin care Dumnezeu comunică cu noi și noi comunicăm cu Dumnezeu-Cuvîntul, prin rațiune și cuvînt răspunzător; e harul prin care Cuvîntul adresîndu-Se conștiinței noastre și răspunderii noastre și născîndu-le și întreținîndu-le ne ține în legătură cu El.

18. În loc de a rămîne în comuniune cu Dumnezeu Cel netrecător, s-au întors spre lucrurile inconștiente și stricăcioase, spre plăcerile trupesti produse de ele.

19. Împărtășirea de Cuvîntul ar fi fost prin har, nu prin fire, căci Cuvîntul e transcendent omului și nu e de aceeași fire cu omul, în sens panteist. Împărtășirea aceasta are sens de comuniune, dacă e prin har sau prin bunăvoința Cuvîntului. Dar omul ar fi rămas în împărtășire sau în comuniune cu Cuvîntul prin har, dacă ar fi rămas bun, adică ascultător de

nu s-ar fi apropiat de ei²⁰. Așa zice și Înțelepciunea: «Dumnezeu a creat pe om întru nescricăciune și ca chip al veșniciei Lui. Dar prin pizma diavolului, moartea a intrat în lume» (Înț. Sol., 2, 23-24)²¹.

Iar aceasta întîmplîndu-se, oamenii mureau și stricăciunea prindea putere împotriva lor și era mai tare ca firea în tot neamul^{21a}, încît ducea înainte împotriva lor și amenințarea lui Dumnezeu pentru călcarea poruncii. Și de fapt, oamenii nu se menținură, datorită greșelilor lor, în anumite margini, ci, întinzîndu-se treptat, au ajuns la lipsa de orice măsură²². La început ei s-au făcut născocitorii răutății și au chemat împotriva lor moartea și stricăciunea²³. Pe urmă, abătîndu-se tot mai mult spre nedreptate și întrecînd toată nelegiuirea, neoprindu-se la un singur rău, ci născocind prin altele noi pe toate cele noi²⁴, s-au făcut nesătui în a

El. Deci dacă ar fi făcut și el din partea lui ceva pentru a rămîne în comuniune cu El, prin răspunsul la apelul Lui.

20. Învățătura sfîntului Atanasie despre omul stricăcios prin fire pare a contrazice pe cea care socotește pe om bun prin fire. Dar ultima învățătură ia drept fire a omului viețuirea lui în unire cu harul. Căci spre aceasta e rînduit omul. Pe de altă parte, nu s-ar putea socoti Dumnezeu ca fiind cu voia autorul unei firi stricăcioase, ci, întrucît creatura are o fire limitată în puteri, deci stricăcioasă, Dumnezeu nu poate face o fire care să fie în ea însăși nemărginită în putere și deci nescricăcioasă. De aceea El a rînduit ca firea creată, limitată prin ea în puteri, deci stricăcioasă, să se mențină nescricăcioasă, deci în veci, prin împărtășirea de El. Dumnezeu a creat în special pe om pentru comuniunea permanentă cu El printr-o ascultare de El. Aceasta e ultima consecință a faptului că Dumnezeu singur e necreat, pe cînd opera Lui e creată. O cugetare contrară nu poate scăpa de panteism. Dar pe cînd în cugetarea creștină despre Dumnezeu cel necreat și lumea creată se asigură nescricăciunea acesteia prin Dumnezeu cel necreat, în panteism totul e într-o curgere continuă, într-o facere și desfacere de nedepășit, lipsită de orice sens. În timp ce învățătura creștină despre Dumnezeu cel transcendent menține zona infinită a nescricăciunii, din care se pot împărtăși prin comuniune și oamenii creați, în toate felurile de panteism o astfel de zonă nu există. Datorită lui Dumnezeu cel nescricăcios, stricăciunea dată potențial în firea creată n-ar fi devenit actuală în ea, nu s-ar fi apropiat de ea dacă ar fi rămas în dialog de comunicare cu Dumnezeu. Deci stricăciunea ține pe de o parte de firea oamenilor, dar întrucît ei sînt făcuți cu aspirația spre veșnicie și cu puțința de a o avea, pe de altă parte stricăciunea nu le e firească.

21. Diavolul rupe dialogul omului cu Dumnezeu, deci legătura lui, prin responsabilitate, cu Dumnezeu. Omul se însingurează prin aceasta, rămîne cu viața moartă, nemaifolosind cuvîntul pentru a răspunde și deci pentru a comunica cu Dumnezeu și cu semenii la nesfîrșit.

21 a. Stricăciunea era mai tare ca firea, deci în fire era și o anumită tendință de a dura.

22. În firea omului era o stricăciune așa zicînd ontologică, datorită creaturalului ei. Dar era ținută în frîu de legătura cu Dumnezeu. Dar oamenii au făcut-o să se actualizeze și să-și desfășoare lucrarea mai repede, sporind în păcatele lor. Dacă la început ea mai era ținută oarecum în frîu printr-o anumită legătură cu Dumnezeu, cu timpul au promovat ei înșiși cu voia tot mai mult lucrarea ei. La început oamenii trăiau mai mult, pe urmă, tot mai puțin. Există grade și în lucrarea stricăciunii datorită gradelor de slăbire a legăturii cu Dumnezeu.

23. Nu Dumnezeu a produs moartea și stricăciunea, ci oamenii au produs-o. Dar puțința ei era dată în mărginirea creaturii. Însă oamenii ar fi putut să se apere de ea, prin comuniunea cu Dumnezeu, Izvorul nemuririi și al vieții, rămînînd în legătură responsabilă cu Cuvîntul.

24. Răul este o născocire a omului. Este produsul imaginației sale că poate trăi și fără legătura responsabilă cu Cuvîntul, căutîndu-și plăcerile în lumea creată, prin imaginație.

păcătui. Se întinseseră peste tot preacurviile și furturile; tot pământul era plin de ucideri și de răpiri. Nu se mai gădea nimeni la lege, în pornirea spre stricăciune și spre nedreptate. Se războiau cetăți împotriva cetăților și se ridicau popoare împotriva popoarelor. Toată lumea era sfîșiată de răzvrătiri și de lupte; fiecare se întrecea în călcări de lege. Nu lipseau nici faptele protivnice firii, ci, cum a spus Apostolul martor al lui Hristos: «Femeile lor și-au schimbat fireasca rînduială împotriva firii; asemenea și bărbații, lăsînd întrebuițarea cea după fire a femeii, s-au aprins unii de alții în poftele lor, bărbații lucrînd uriciunea în bărbați și luînd în ei înșiși răsplata rătăcirii lor» (Rom., 1, 26-27).

VI

Necesitatea răscumpărării omului

Moartea întărindu-se prin acestea tot mai mult și stricăciunea stăruind, datorită acestora, împotriva oamenilor, neamul omenesc se strica, și omul rațional, zidit după chipul lui Dumnezeu, dispărea, iar lucrarea făcută de Dumnezeu se pierdea. Căci moartea, precum am zis, se întărea împotriva noastră prin lege²⁵. Și nu era cu puțință a scăpa de această lege, dat fiind că Dumnezeu o orînduise din pricina neascultării. Astfel, ceea ce se petrecea era ceva de neînțeles, dar care trebuia să se petreacă și în același timp era ceva cu adevărat necuvenit. Era de neînțeles, dar trebuia să se producă, pentru că Dumnezeu care a grăit s-ar fi arătat că a mințit dacă, legiuind ca omul cu moarte să moară de va călca porunca, acesta n-ar fi murit după călcarea ei, ci cuvîntul Lui s-ar fi făcut deșert. Dumnezeu n-ar fi grăit adevărul, dacă spunînd că noi vom muri, omul n-ar fi murit. Dar era totodată necuvenit ca cele odată create ca ființe raționale (cuvîntătoare) și părtașe de Cuvîntul să se piardă și să se întoarcă iarăși prin stricăciune la neexistență. Nu era potrivit cu bunătatea lui Dumnezeu să se strice cele făcute de El, datorită înșelăciunii uneltite de diavol împotriva oamenilor. Dealtfel era cu totul necuvenit ca măiestria arătată de Dumnezeu în ființa oamenilor să dispară, fie prin negrija lor, fie prin înșelăciunea dracilor²⁶.

De aceea duce la o însingurare. Ea produce forme noi în existență, dar forme producătoare de dezordine, de slăbiciune și de neputință chinuitoare. Orice formă nouă de răutate deschide perspectiva unei noi forme. E o coborîre progresivă în neputință, opusă urcușului progresiv în bine, în viață, descris de sfîntul Grigorie de Nyssa (epectaza). Lumea fiind din nimic, poate fi dusă de om tot mai mult spre nimic.

25. Căzînd din legătura cu Dumnezeu prin spirit sau prin comunicarea responsabilă cu Cuvîntul lui Dumnezeu, trupul rămas fără puterea spiritului asupra lui se descompune ca printr-o rînduială sau lege firească. Unde nu mai lucrează Dumnezeu, se înaintează spre nimic; unde nu mai e legătura prin rațiunea și cuvîntul responsabil cu Dumnezeu-Cuvîntul, crește în om slăbiciunea produsă de egoismul singurătății.

26. Era nepotrivit cu bunătatea lui Dumnezeu să se distrugă cele făcute de El prin uneltirea diavolului; dar și mai nepotrivit ar fi fost pentru Dumnezeu, ca minunata măiestrie arătată de El în alcătuirea omului să se piardă prin aceeași amăgire și legătura mai

Deci stricându-se și pierzându-se astfel de ființe raționale (cuvîntătoare), ce trebuie să facă Dumnezeu, Care e bun? Să lase stricăciunea să se întărească împotriva lor și să stăpînească moartea asupra lor? Dar atunci ce nevoie ar mai fi fost ca aceste ființe să fi fost făcute chiar și la început? Ar fi trebuit mai bine să nu fi fost făcute decît, odată făcute, să greșească și să se piardă²⁷. Căci dacă după ce l-a făcut pe om, ar privi cu nepăsare stricarea lucrului făcut, din această lipsă de grijă s-ar vedea mai mult slăbiciunea și lipsa Lui de bunătate, decît dacă nu l-ar fi făcut la început. Căci dacă nu l-ar fi făcut, nu ar fi fost cineva care să vadă slăbiciunea Lui. Dar odată ce l-a făcut și l-a creat ca să existe, era cu totul fără înțeles să se piardă lucrul Său și mai ales sub ochii Săi ca ai Celui ce l-a făcut. Deci nu putea să lase pe oameni să fie stăpîniți de stricăciune, căci acest lucru era necuvenit și nepotrivit cu bunătatea lui Dumnezeu.

VII

Dar așa cum nu trebuia să se întîmple aceasta, tot așa nu se potrivea cu Dumnezeu nici contrarul, adică să Se arate Dumnezeu mincinos în legea cu privire la moarte. Căci era necuvenit ca pentru folosul și menținerea noastră să Se arate mincinos Dumnezeu, Părintele Adevărului^{27a}. Deci ce trebuia să se întîmple, așa stînd lucrurile? Sau ce trebuia să facă Dumnezeu? Să ceară oamenilor să se pocăiască pentru neascultare? Aceasta ar fi fost potrivit cu Dumnezeu, ar zice cineva, spunînd că precum prin neascultare au ajuns în nestricăciune, așa prin pocăință ar fi ajuns iarăși la nestricăciune. Dar pocăința nu împlinea ceea ce era potrivit cu Dumnezeu, căci El s-ar fi arătat și în acest caz mincinos, nelă-

puternică a omului cu Dumnezeu prin Cuvîntul să se desființeze. Dumnezeu S-ar fi dovedit că Se lasă biruit de diavol. Deci trebuia să găsească un mijloc și mai măiestrit în dejucarea măiestriei diavolului de a distruge opera lui Dumnezeu. Se aștepta ca Dumnezeu să găsească acest ceva și mai măiestrit, ținînd seama de măiestria pusă în alcătuirea ființei omenești, ceva care să cîștige complexa ființă omenească mereu însetată de infinit, pentru a cărei amăgire și diavolul s-a folosit de o măiestrie deosebită.

27. Au fost făcuți pentru dialog. Dumnezeu a voit să fie în dialog cu noi, să nu fie părăsit de noi.

27 a. Nu s-ar fi cuvenit să fie menținut omul printr-un dialog mincinos al omului cu Dumnezeu, sau fără un dialog. Căci aceasta nu-i putea comunica acestuia viața. Un dialog mincinos produce întîi stricăciunea și moartea spirituală, apoi, ca urmare, și pe cea trupească. Pretîndu-se la un dialog mincinos cu oamenii, Cuvîntul însuși ar fi devenit mincinos, sau i-ar fi lăsat pe oameni să viețuiască fără un dialog cu El. Puterea Lui s-ar fi arătat cu totul slabă. Oamenii ar fi arătat că nu sînt prin Dumnezeu. Dar oamenii suferă cînd nu se simt prin răspunderea lor în dialog cu Cuvîntul cel Prea Puternic. În minciună nu mai e nici Rațiune, nici Cuvînt. Dacă adevărul se arată în Cuvînt, minciuna nu mai este adevărat Cuvînt, deci nici Rațiune. De aceea a avut dreptate evanghelistul Ioan să identifice pe Dumnezeu cu Cuvîntul și pe Acesta cu Rațiunea. Dumnezeu e un Tată al cărui Fiul e totodată Cuvîntul. Căci cui se mărturisește cineva mai sincer decît fiului său? De aceea Fiul și Cuvîntul e din veci împreună cu Tatăl. Dumnezeu nu e întîi un adînc care nu știe de Sine. Iar știind de Sine, Se comunică pe Sine Fiului Său și Sieși, prin Fiul iubit și Cuvîntul Său.

sîndu-i pe oameni sub stăpînirea morții. Pe de altă parte, pocăința nu putea să-i ridice pe oameni din cele ale firii^{27b}, căci face să înceteze doar păcatul. Dacă ar fi fost deci numai păcatul și nu și stricăciunea ca urmare a lui, ar fi fost de ajuns pocăința. Dar odată ce, după călcarea ce a premers, oamenii erau stăpîniți de stricăciunea cea după fire și erau dezbrăcați de harul de a fi după chipul lui Dumnezeu, ce trebuia să se întîmple altceva? Sau, de cine era nevoie pentru readucerea acestui har, dacă nu de Cuvîntul lui Dumnezeu, Care a făcut la început toate, din cele ce nu sînt? Căci era propriu Lui să aducă iarăși pe cel stricăcios la nestricăciune^{27c} și să împlinească pentru toți ceea ce se cuvenea în fața Tatălui. Căci fiind Cuvîntul Tatălui și fiind mai presus de toate, era firesc că numai El avea puterea să creeze din nou toate²⁸ și să pătimească pentru toți și să fie pentru toți sol vrednic pe lîngă Tatăl^{28a}.

Capitolul II

Întruparea Cuvîntului – condiție a biruinței asupra morții și a dăruirii nestricăciunii

VIII

Din pricina aceasta Cuvîntul netrupesc, nestricăcios și nematerialnic al lui Dumnezeu vine în latura noastră, nefiind departe nici înainte²⁹. Căci nici o parte a zidirii nu a rămas goală de El. El le umple pe toate pretutînde.

27 b. Pocăința omului rămas în sine însuși nu-l poate înălța de la stricăciunea proprie firii. Numai o nouă comuniune cu Dumnezeu, Care aduce omului puterea Lui, poate să ridice pe om din stricăciunea proprie firii lui. Deci trebuia un act din partea lui Dumnezeu, care să nu însemne totuși o simplă retractare a sentinței. Un act prin care să se împlinească sentința morții și totuși prin aceasta să se redea omului nestricăciunea. E o logică pe care o va relua Anselm de Canterbury: Omul nu putea scăpa de pedeapsă decît suportînd cineva pedeapsa în locul lui. Dar la sfîntul Atanasie, cel ce suportă pedeapsa în locul oamenilor nu-i scapă numai de o sentință externă, ci de o lege internă. Firea supusă stricăciunii prin ieșirea din comuniunea de viață datătoare a lui Dumnezeu, trebuia să reîntre în această comuniune suportînd moartea prin cineva care e și om în legătură cu oamenii, dar și Dumnezeu, Izvorul vieții. Trebuia învinsă moartea în om prin suportarea ei de către unul mai tare ca ea, dar care o poate suporta ca om.

27 c. Numai Cel ce a adus pe om la viață îl putea readuce iarăși la viața adevărată, prin revenirea în dialogul nemincinos cu el. Cuvîntul a adus pe om la viață restabilind în umanitatea asumată rațiunea responsabilă.

28. În aceasta se deosebește gîndirea sfîntului Atanasie, de a lui Anselm: Hristos nu numai pătimește pentru toți, ca să-i scape pe toți de osînda morții, ci îi și creează din nou, din firea Lui omenească, scăpată de moarte prin puterea dumnezeiască și umplută de această putere, pe care prin comuniunea cu frații Săi întru umanitate le-o transmite. Îi creează din nou ca ființe raționale și responsabile în fața Tatălui.

28 a. El nu numai vorbește din nou oamenilor, ci îi ridică și pe ei în Sine la vorbirea responsabilă către Tatăl împreună cu El. Dar vorbirea cea mai responsabilă către Tatăl pentru oameni stă în pătimirea Lui pentru ei.

29. Înainte de întrupare, Cuvîntul-Rațiune era fundamentul unitar al tuturor și pe toate le lega prin raționalitatea și vorbirea Lui comunicată lor între ele și cu El. În special

deni, fiind în același timp împreună cu Tatăl Său. Dar vine pogorîndu-Se cu iubirea Sa de oameni și cu arătarea Sa^{29a}. Căci, văzînd neamul rațional (cuvîntător) pierdut și moartea împărătînd asupra lui prin stricăciune, văzînd amenințarea cu stricăciunea de pe urma neascultării stăpînînd asupra noastră și că nu se cuvenea să se înlăture legea (morții) înainte de a se împlini, văzînd că nu avea nici un înțeles să se piardă cele ce El însuși crease^{29b}, mai văzînd și răutatea covîrșitoare a oamenilor, care crescuse pe încetul împotriva lor înșiși, încît ajunsese de nesuferit și, în sfîrșit, văzînd că toți oamenii erau supuși morții, – S-a milostivit de neamul nostru și S-a îndurat de neputința noastră. Și pogorînd la stricăciunea noastră și nesuferind stăpînirea morții prin care se pierdea ceea ce a făcut și se nimicea lucrul Tatălui Său privitor la oameni, Își ia trup, un trup care nu e străin de al nostru. Căci nu a voit să fie simplu în trup, nici nu a voit să se arate numai. Căci ar fi putut, dacă ar fi voit, să-Și facă arătarea Sa printr-un alt trup mai mare^{29c}. Ci îl ia pe al nostru, și pe acesta nu în chip simplu, ci din Fecioară neprihănită și neîntinată și neștiutoare de bărbat (I Petru, 1, 18), un trup curat și cu adevărat străin de unirea femeii cu bărbatul. Căci fiind puternic și făcător al tuturor, Își pregătește El însuși în Fecioara trupul ca templu și Și-l face propriu, ca pe o unealtă (organ)³⁰, făcîndu-se cunoscut și locuind în el. Și astfel, luînd din cele ale

pe oameni îi lega de Sine prin răspunderea lor față de El. Dar legătura aceasta slăbise din pricina alipirii oamenilor la suprafața mai puțin luminată de raționalitatea unitară a lucrurilor și a lor proprie. De aceea Rațiunea-Subiect cuvîntător suprem – Își asumă Ea însăși rațiunea cuvîntătoare și trupul omenesc, pentru ca să întărească pornind de la El comuniunea între subiectele rațional-cuvîntătoare umane între ele și să pună sub lucrarea Sa directă raționalitatea trupului, legînd cu Sine în felul acesta pe toți oamenii pentru o comunicare curată prin trupurile lor.

29 a. Venind în trup, s-a arătat mai clară prezența Lui și ni s-a făcut mai vădită iubirea Lui.

29 b. Apariția și dispariția formelor umane, ca în panteism, este un lucru fără sens. Nu se potrivea un Dumnezeu personal, Tată al unui Fiu, Care prețuiește valoarea persoanelor umane ca pe cea a unor alți fii.

29 c. Ar fi fost să-Și ia un trup mai puternic în fața morții decît al nostru, dar n-ar fi învins moartea în trupul nostru.

30. Folosirea numelui de templu pentru trupul Domnului, după ce Pavel îl aplicase fiecărui trup omenesc (I Cor., 3, 16, 19), se constată și înainte de sfîntul Atanasie, la Eustatie de Antiohia (PG 18, 677). Aceasta arată valoarea ce o are trupul omenesc. El e menit să fie templu viu al lui Dumnezeu-Cuvîntul și, în același timp, organ prin care Dumnezeu cel întrupat vorbește și lucrează așa cum vorbește și lucrează și sufletul. Nu numai sufletul rațional-cuvîntător al omului are o relație intimă cu Dumnezeu-Cuvîntul, ci și trupul, prin care sufletul rațional vorbește și lucrează. Prin trup se revelează sufletul rațional-cuvîntător, dar prin suflet Se revelează lucrînd și vorbind Cuvîntul lui Dumnezeu. Relația aceasta intimă vine din faptul că între rațiunea-subiect a sufletului și raționalitatea-obiect a trupului este o misterioasă inarticulare. Ele țin împreună, cum țin împreună Logosul ca Subiect și rațiunile Lui despre lucruri. Omul e după chipul Logosului în ambele privințe. Trupul participă la calitatea de subiect a sufletului și acesta nu se poate manifesta decît prin raționalitatea trupului legată de cea a cosmosului. Dumnezeu-Cuvîntul, Izvorul cuvintelor, Cuvîntătorul prin excelență al tuturor cuvintelor în mod nesonor, Se face

noastre un trup asemenea celui al nostru, l-a predat morții pentru toți, pentru că toți erau supuși stricăciunii morții, aducându-l (jertfă) Tatălui^{30a}. Și o face aceasta cu iubire de oameni, pentru ca, murind toți în El (Rom., 6, 8), să se desființeze în El legea stricăciunii oamenilor³¹ (adică, împlinindu-se și istovindu-se în trupul Domnului pînă la capăt puterea ei, să nu mai aibă putere împotriva oamenilor asemănători)³², și să întoarcă spre nestricăciune pe oameni, întorși odinioară spre stricăciune, și să-i ducă din nou din moarte la viață mistuind, prin trupul pe care Și l-a însușit și prin harul învierii, moartea lor, asemenea unei trestii mistuite de foc³³.

IX

Căci știind Cuvîntul că nu se putea desființa altfel stricăciunea oamenilor decît prin moarte, dar nu era cu putință să moară Cuvîntul, odată ce era Însuși Fiul cel nemuritor al Tatălui, Își ia un trup în stare să moară, pentru ca acesta, împărtășindu-se de Cuvîntul Cel peste toate să Se facă în stare să moară pentru toți, dar prin Cuvîntul ce locuia în El să rămînă nestricăcios și drept urmare să înceteze la toți stricăciunea, prin harul învierii³⁴.

Subiectul cuvintelor omenești sonore. Dar ca trupul să fie al Lui și cu totul dăruit lui Dumnezeu îl ia din Fecioară.

30 a. El jertfește trupul nostru, făcîndu-l unealtă ascultătoare a Sa și a rațiunii cuvîntătoare umane din prima clipă a începutului formării Lui ca om. El primește și moartea căreia îi erau supuși toți, dar, întrucît o primește voluntar, ea e în același timp o dăruire a Lui ca om Tatălui. Aci moartea nu mai e o exclusivă întindere a nimicului, nimicul e înfruntat și biruit de tăria vieții arătate în iubirea jertfelnică, prin moartea primită ca jertfă, deci prin putere se învinge moartea ca putere a nimicului. Prin aceasta unește rațiunea umană și raționalitatea trupului omenesc deplin cu Tatăl, așa cum era unit și El ca Fiu ființial al Tatălui cu Tatăl. Prin aceasta umple sufletul și trupul Său omenesc de toată puterea dumnezeiască ce-I vine Lui veșnic din Tatăl.

31. Unit ființial cu noi toți în umanitate, moartea Lui poate fi însușită de toți prin comuniune, dar moartea Lui fiind în același timp dăruire Tatălui e și o eliberare de păcat și o umplere de puterea dumnezeiască, ea are acest efect pentru toți. Depinde numai de ei să-și însușească cu voia această putere aflată în ea.

32. În trupul Domnului, cu care erau legate prin fire virtual trupurile tuturor, s-a împlinit legea morții și a stricăciunii ce duce la ea, intrată în trupul omenesc după despărțirea de Dumnezeu; dar s-a împlinit oarecum istovindu-și puterea. Căci moartea Lui fiind, prin lipsa Lui de păcat, și o dăruire lui Dumnezeu, legea morții a fost învinsă în El.

33. Trupul înviat al Domnului era plin de focul dumnezeiesc, sau al Duhului din sufletul Lui, cum se spune în cîntările de la Duminică Tomii. Acest foc, care e însăși puterea de viață a dumnezeirii, a biruit slăbiciunea trupului care-l supunea stricăciunii; dar a biruit această stricăciune nu fără a fi întărit voința Sa omenească de a nu se lăsa stăpînit de slăbiciunea afectelor, care întrețin stricăciunea trupului și duc la moartea definitivă.

34. Trupul luat de Hristos, fiind trupul Cuvîntului, care e purtătorul tuturor, poate muri pentru toți, dar tot pentru același motiv poate să rămînă și nestricăcios și să învie și să răspîndească peste toți puterea învierii. Evanghelia ne spune că în cele trei ore de agonie a Domnului s-a întunecat tot pămîntul (Matei, 27, 45). Ordinea rațională în care luca Rațiunea-Subiect a Cuvîntului s-a întunecat de moartea care umbrea prin ea, ca un somn, cum spun sfinții părinți, conștiința Lui umană și ar fi umbrit conștiința tuturor oamenilor

Deci aducînd prin moarte, ca un dar sfînt și ca o jertfă liberă de orice pată, trupul pe care l-a luat, a depărtat îndată, de la toți cei asemenea Lui, moartea, prin aducerea ca dar a trupului celui asemenea cu cel al lor^{34a}. Căci întrucît Cuvîntul lui Dumnezeu era mai presus de toți, aducîndu-Și templul Său și organul trupesc ca preț, a plătit prin moarte în mod convenit datoria pentru toți³⁵. Și fiind prin trupul asemănător unit cu toți, Fiul nestricăcios al lui Dumnezeu i-a îmbrăcat în mod convenit pe toți cu nestricăciune prin făgăduința învierii³⁶. Astfel nu mai este în ei stricăciunea, datorită Cuvîntului ce locuiește în ei printr-un singur trup. Căci, așa după cum intrînd un mare împărat într-o cetate mare și locuind în vreuna din casele din ea, întreaga cetate se învrednicește de mare cinste și nu mai e atacată de vreun dușman sau tîlhar pentru a o nimici, ci se învrednicește mai degrabă de toată îngrijirea din pricina împăratului care locuiește într-o casă din ea, la fel s-a petrecut și cu Împăratul tuturor. Căci venind în țara noastră și locuind într-un trup asemenea cu al celorlalți, toată uneltirea vrăjmașilor împotriva oamenilor și toată stricăciunea morții, puternică odinioară, a încetat^{36a}. Dar neamul omenesc s-ar fi pierdut dacă Stăpînul și Mîntuitorul tuturor, Fiul lui Dumnezeu, n-ar fi venit pentru a pune capăt morții.

X

Se cuvenea cu adevărat bunătății lui Dumnezeu să săvîrșească acest lucru mare. Căci dacă un împărat care zidește o casă sau o cetate nu privește nepăsător războirea ei de către tîlhari prin lipsa de grijă a locuitorilor, ci apără și izbăvește lucrul făcut de el, necăuțînd la nepăsarea locuito-

dacă ar fi fost trează și ar fi putut cunoaște ceea ce se petrece. Ceva din moartea suportată de Rațiunea-Subiect a tuturor prin trupul asumat se întindea peste toate. Dar oamenii erau prea morți cu sufletul ca să simtă această moarte eliberatoare de moarte. O vor simți mai tîrziu actualizînd-o pentru ei cei ce vor crede în El (Gal., 3, 19-20). Cuvîntul puternic trezind puterea răspunderii în sufletul omenesc asumat, această putere se întindea și asupra trupului.

34 a. Trupul întărit în sfințenie prin responsabilitatea trezită în suflet, aducîndu-se în curăție Tatălui, învinge moartea.

35. Plata acestui preț pentru toți prin moarte nu are numai decît un înțeles juridic, sau numai un înțeles juridic. El a înviat pentru toți, pentru că nu se putea scăpa de stricăciune, decît trecîndu-se prin moartea trupului Său. Dar ei, deși mureau toți, nu scăpau propriu zis de moarte prin moartea lor, ci mergeau la moartea veșnică. Numai Iisus trecînd, ca și ei, prin moarte, și anume trecînd prin ea pentru toți ca Unul ce era și Dumnezeuul tuturor, i-a scăpat pe toți în El de stricăciune și de moarte, plătînd în locul lor datoria morții. I-a scăpat fiind de o ființă cu ei ca om, dar și Dumnezeu.

36. Nestricăciunea deplină o au deocamdată oamenii numai virtual în făgăduința învierii. Dar ea a început să-și pună o bază în ei prin unirea lor cu Hristos cel înviat, încă în viața aceasta. În suflet Rațiunea-Subiect suprem restabilește rațiunea-subiect în puterea ei care pregătește prin curăție și trupul pentru învierea întru slava luminii.

36 a. Dar între trupurile oamenilor și între ele și al lui Hristos este o legătură interioară prin deoființimea lor, cum nu e între casele dintr-o cetate.

rilor, ci la ceea ce i se cuvine lui să facă, cu atât mai virtuos Dumnezeu, Cuvîntul Prea Bunului Tată, nu a trecut cu vederea neamul omenesc făcut de El, căzut în stricăciune. Ci a înlăturat, prin aducerea trupului Său, moartea ce se lipise de acesta, iar negrija lor a lecut-o prin învățătura Sa, îndreptînd toate ale oamenilor prin puterea Sa. Acestea le poate vedea cineva mărturisite și de bărbații teologi³⁷ ai Mîntuitorului Însuși, dacă citește scrierile lor. Căci aceia zic: «Dragostea lui Hristos ne silește să socotim aceasta, că dacă Unul a murit pentru toți, atunci toți au murit. Și El a murit pentru toți, ca noi să nu mai viețuim nouă, ci Celui ce a murit și a înviat pentru noi» (II Cor., 5, 14) din morți, Domnului nostru Iisus Hristos. Și iarăși: «Pe Iisus, Cel ce a fost micșorat puțin sub îngeri, Îl vedem, pentru patima morții, încununat cu slavă și cinste; căci prin harul lui Dumnezeu a gustat moartea pentru toți» (Evr., 2, 9).

Apoi arată și pricina pentru care nu trebuia altul decît Însuși Cuvîntul lui Dumnezeu să Se întrupeze, zicînd: «Căci I se cădea Aceluia, pentru Care și prin Care sînt toate, să desăvîrșească prin pătimire³⁸ pe Căpetenia mîntuirii lor, pe Cel care a ridicat pe mulți fii la slavă» (Evr., 2, 10). Iar prin aceasta se arată spunînd că nu putea să ridice altcineva pe oameni din stricăciunea ce s-a ivit, decît Cuvîntul lui Dumnezeu care i-a făcut și la început pe ei.

Dar ei spun și că Cuvîntul a luat trup spre a-l jertfi pentru trupurile asemănătoare. Căci zic: «Deci, de vreme ce copiii s-au făcut părtași singelui și trupului, S-a împărțit și El de ele, ca să surpe prin moarte stăpînirea morții, adică pe diavolul, și să-i izbăvească pe aceștia pe care frica morții îi făcea să trăiască tot timpul în robie» (Evr., 2, 14-15). Căci prin jertfa trupului Său a pus sfîrșit legii privitoare la noi și a înnoit începutul vieții noastre^{39a}, dîndu-ne nădejdea învierii. Pentru că de vreme ce moartea stăpînea peste oameni pornind de la oameni, desființarea morții și învierea spre viață s-au făcut și ele prin întruparea lui Dumnezeu Cuvîntul³⁹. O spune aceasta purtătorul-de-Hristos-bărbat, zicînd: «Că de

37. «Teologii» sînt pentru sfîntul Atanasie totdeauna sfinții apostoli.

38. Încă sfîntul apostol Pavel a văzut cum prin pătimirea Însăși S-a desăvîrșit ca om Hristos, devenind Căpetenia mîntuirii și conducînd pe mulți oameni la starea de fii ai Tatălui și deci la slava de frați ai Lui. În pătimirea Sa, Domnul Și-a arătat puterea răbdării și elanul dăruirii de Sine către Tatăl. De aceea S-a desăvîrșit prin ea, scăpînd trupul de moarte. Pătimirea ca tărie răbdătoare din iubire e contrară pasiunilor ca semne agitate ale slăbiciunii, ale stării de robie a firii. Pătimirea ca tărie răbdătoare primește slăbiciunea adusă în fire de patimile păcatului, dar o și înfruntă și o biruiește. A răbda slăbiciunea nu prin cedare plăcută, sau nu pentru că nu ai puterea să i te opui, ci printr-o tărie care o suportă ca să se arate mai tare ca ea, e un mijloc de a o birui.

38 a. A pus nu numai un al doilea început vieții noastre, asemenea celui dat lui Adam, ci un început deosebit de acela, cu totul nou față de acela, ca o rădăcină cu o sevă ce poate să nu se mai usuce.

39. Prin trupuri a venit în oameni moartea și s-a prelungit. Trebuia ca tot prin cineva purtînd trup să fie suportată moartea pentru a fi biruită și să se transmită și celorlalți

vreme ce printr-un om a intrat moartea, printr-un om a venit și învierea morților. Că precum în Adam toți mor, așa în Hristos toți se vor face vii» și cele următoare (I Cor., 15, 21-22). Căci acum nu mai murim ca niște osîndiți, ci așteptăm ca niște ridicați (din moarte) învierea de obște a tuturor «pe care o va arăta la timpul cuvenit» (I Tim., 6, 15) Dumnezeu, Cel care a lucrat-o și a dăruit-o.

Acesta e primul motiv al întrupării Mîntuitorului. Dar binecuvîntatul motiv al buneii Lui veniri la noi o poate cunoaște cineva și din cele ce urmează.

Capitolul III
Întruparea Cuvîntului -
refacere a omului zidit «după chipul» lui Dumnezeu
și dar al cunoștinței mai presus de fire

XI

Dumnezeu, Cel care are toată stăpînirea, cînd a făcut neamul oamenilor prin Cuvîntul Său, a văzut și slăbiciunea firii lor; a văzut anume că aceasta nu va fi în stare să cunoască prin ea însăși pe Făcătorul, nici să dobîndească înțelegerea Lui, de vreme ce El este nefăcut, iar fapăturile sînt făcute, și El este netrupesc, iar oamenii s-au plăsmuit jos, în trupuri; și că peste tot e mare lipsa de putere a celor făcute, pentru înțelegerea și cunoștința Celui ce le-a făcut. De aceea, milostivindu-Se iarăși de neamul ômenesc, ca Unul ce e bun, nu i-a lăsat pe ei deșerți de cunoștința Lui, ca să nu le fie fără de folos existența însăși⁴⁰. Căci ce folos ar avea cei creați,

biruința asupra ei prin înviere. Prin trupuri se transmite celor slăbiți de păcat stricăciunea și moartea; prin trupul Celui ce are viața nemuritoare se transmite lor biruința asupra morții și învierea. Prin trup comunică omul cu oamenii; prin trup comunică Fiul lui Dumnezeu cu oamenii. Dar oamenii își comunică unii altora prin trup stricăciunea și moartea; Cuvîntul lui Dumnezeu le comunică puterea prin care a biruit moartea și învierea. Prin trup se face păcatul; prin trup se biruiește păcatul. Deplina comunicare între Dumnezeu și oameni, ca să le transmită Dumnezeu acestora viața Lui nemuritoare, nu se putea face decît tot numai prin trup. Nimic nu arată mai mult însemnătatea de neînlocuit a trupului decît încadrarea lui în solidaritatea de destin a tuturor oamenilor, în despărțirea și unirea lor prin trup cu Dumnezeu.

40. Existența fără cunoștința despre ea, fără conștiință este fără folos, este fără sens. Existența deplină trebuie să aibă și un sens. Dacă ar exista numai lucrurile și animalele lipsite de conștiință, ele n-ar avea nici un sens. Ele capătă sens prin faptul că sînt cunoscute de om și ajută la menținerea omului ca ființă sufletească-trupească și la îmbogățirea cunoștinței lui cu rațiunile lor înrădăcinate în infinitatea lui Dumnezeu. Dar dacă lumea își primește sensul în conștiința omului, aceasta trebuie să dureze etern. Dacă n-ar dura etern, sau s-ar succeda conștiința după conștiință doar pînă la sfîrșitul pămîntului, n-ar avea rost nici conștiința omului, sau cunoașterea de către el a lucrurilor fără conștiință. Dar o conștiință umană durînd etern trebuie să progreseze în cunoașterea unui conținut spiritual infinit și etern. Și acesta nu e decît în Dumnezeu. O lume chiar infinită spațial, neavînd în ea decît niște legi uniforme, nu poate oferi omului un conținut mereu nou, ci l-ar plictisi prin conținutul mereu identic și mărginit al legilor.

dacă nu ar cunoaște pe Făcătorul lor⁴¹? Sau cum ar fi raționali, necunoscînd pe Cuvîntul (Rațiunea) Tatălui, în Care s-au și făcut⁴²? Căci nu s-ar deosebi deloc de cele neraționale (necuvîntătoare), dacă nu ar cunoaște nimic mai mult decît cele din jurul pămîntului. Și de ce i-ar mai fi făcut Dumnezeu pe aceștia, dacă n-ar fi voit să fie cunoscut de ei⁴³? Deci ca să nu se întîmple aceasta, Dumnezeu fiind bun îi face părtași de chipul Domnului nostru Iisus Hristos și-i zidește după chipul și asemănarea Lui⁴⁴, ca, printr-un astfel de har, cunoscînd chipul, adică pe Cuvîntul Tatălui, să poată să dobîndească prin El înțelegerea Tatălui și cunoscînd pe Făcătorul să trăiască viața mulțumită și cu adevărat fericită.

Dar oamenii ajunși fără de minte au nesocotit harul dat lor și prin aceasta au întors atît de mult spatele lui Dumnezeu și au tulburat atît de mult sufletul lor, încît nu numai că au uitat de cunoștința de Dumnezeu și și-au plăsmuit alți zei în locul lui Dumnezeu – căci au făurit idoli în locul adevărului și au cinstit mai mult cele ce nu sînt în locul lui Dumnezeu Cel ce este⁴⁵, slujind făpturii în locul Făcătorului –, dar ceea ce e cel mai rău, au mutat cinstirea, de la Dumnezeu, la lemne, la pietre și la toată materia, și la oameni. Ba au mers și mai departe de acestea, precum s-a spus înainte. Au mers atît de departe în lipsa lor de evlavie, că au crezut în draci și i-au dat drept dumnezei, împlinind poftele lor. Căci aduceau

41. Dacă existența fără cunoștință e fără sens, cunoștința care dă adevăratul sens făpturilor este cunoașterea lui Dumnezeu de către oameni. Numai cunoștința Celui infinit ca Persoană poate să țină mereu treaz interesul oamenilor de a cunoaște. Chiar cunoașterea lucrurilor n-ar da un sens deplin existenței umane, dacă prin ele n-ar cunoaște pe Dumnezeu cel infinit, mereu nou și bun în comunicarea Lui.

42. Cei ce cunosc, cunoscînd în mod rațional, n-ar putea cunoaște Realitatea infinită dacă ea n-ar fi rațională. Propriu-zis, dacă numai setea de a cunoaște Rațiunea infinită îi ține și le dă un sens, înseamnă că Ea și există de fapt. Din Ea le vine puterea de a exista, bucuria de a exista. În rațiunea care nu se obosește de a cunoaște și în cuvîntul care nu obosește de setea de a comunica, este dată o infinitate potențială prin participare la Rațiunea sau la Logosul și Cuvîntul infinit, Care nu sînt monotone.

43. În setea omului de a cunoaște la infinit e implicată voința Rațiunii personale infinite, nemonotone, de a fi cunoscută. Căci numai o persoană se prezintă ca cea a cărei cunoaștere nu poate fi terminată niciodată și ca cea care se poate comunica cu viața ei iubitoare la infinit. Cu atît mai mult Persoana dumnezeiască, infinită prin Ea însăși natura ei din veci.

44. Sfîntul Atanasie vede în Fiul chipul Tatălui, iar în om, pe cel făcut «după chipul» Tatălui, adică conform cu Cuvîntul. Iar «după chipul» constă în a cunoaște chipul Tatălui, sau pe Cuvîntul, deci a fi în legătură cu El. E făcut rațional, ca să cunoască la nesfîrșit Rațiunea nesfîrșită după care este făcut. Dar nu pentru Sine a voit Rațiunea supremă și infinită să fie cunoscută, ci pentru sporirea neîncetată a omului în spiritualitate. Iar prin Fiul omul cunoaște pe Tatăl. Căci Fiul ca Rațiune e supremul cunoscător și oglinda adîncului infinit al Tatălui. Iar cunoașterea aceasta e viața. Cine nu cunoaște neîncetat nu mai are pentru ce trăi. Nu mai vede nici un sens în viață. Cine nu cunoaște pe Cuvîntul cel infinit și nu comunică cu El nu poate trăi veșnic, căci nu are pentru ce. Numai participînd la Rațiunea supremă are omul rațiune cunoscătoare, mereu însetată de sporirea cunoașterii.

45. Idolii socotiți ca dumnezei sînt produse ale naturii. Acești dumnezei neexistînd, cei ce se închină lor se închină nimicului. Ei pot prilejui doar cunoștința finită a naturii.

jertfe de animale necuvîntătoare și săvîrșeau junghieri de oameni, precum s-a spus mai înainte, spre a-și împlini datoriile față de aceia, umplîndu-se și mai mult în patimile scelerate ale acelora. De aceea se învățau la ei și magiile; și vrăjitoriile amăgeau pe oameni în ținuturile lor și toți puneau pe seama stelelor și tuturor celor de pe cer pricinile facerii și ale existenței lor, necugetînd la nimic altceva decît la cele ce se vedeau. Și toți erau plini de necredință și de nelegiuire. Singur Dumnezeu nu era cunoscut și Cuvîntul Lui, măcar că nu Se ascundea pe Sine din fața oamenilor, nici nu le dădea o cunoștință simplă despre Sine, ci o desfășura în chip felurit și prin multe lucruri.

XII

Le-ar fi fost de ajuns harul de a fi după chipul lui Dumnezeu-Cuvîntul, ca să-L cunoască^{45a}. Dar Dumnezeu, cunoscînd slăbiciunea oamenilor, a văzut de mai înainte și nepăsarea lor. Și a știut că de nu se vor lenevi să cunoască pe Dumnezeu prin ei înșiși, vor putea să cunoască pe Făcătorul din lucrurile zidirii. Dar de vreme ce nepăsarea oamenilor cobora treptat spre cele tot mai rele, Dumnezeu S-a gîndit încă mai înainte la această slăbiciune a lor, trimițîndu-le Legea și proorocii (Rom., 3, 21), care puteau fi cunoscuți de ei, ca, chiar de le-ar fi lene să privească la cer și să cunoască pe Făcătorul, să aibă învățătura Lui aproape de ei. Căci oamenii pot învăța mai de-a dreptul de la oameni despre cele înalte.

Deci le era cu puțință ca, privind la mărirea cerului și cunoscînd armonia zidirii, să cunoască pe Cîrmuitorul ei, pe Cuvîntul Tatălui, Care prin purtarea de grijă a tuturor le făcea cunoscut tuturor pe Tatăl și Care le mișca pe toate, ca prin El toți să cunoască pe Dumnezeu. Sau dacă se leneveau în aceasta, le era cu puțință să se întîlnească cu sfinții prooroci și să afle de la ei despre Dumnezeul Făcător al tuturor, despre Tatăl lui Hristos; și că credința în idoli e necredință și lipsită de orice evlavie. Le era cu puțință ca, cunoscînd Legea, să se oprească de la orice nelegiuire și să trăiască o viață de virtute. Căci Legea nu era numai pentru iudei, nici proorocii nu au fost trimiși numai pentru ei, ci, fiind trimiși la iudei, au fost prigonii de aceștia, dar au fost pentru toți o școală sfîntă a cunoștinței de Dumnezeu și a viețuirii duhovnicești. Dar cu toate că bunătatea lui Dumnezeu și iubirea Lui de oameni a fost așa de mare, totuși oamenii, biruiți de plăcerile lor de-o clipă și de nălucirile și amăgirile pricinuite de draci, nu s-au învoit cu adevărul, ci s-au îndopat cu și mai multe rele și păcate, încît nu mai păreau să fie raționali, ci neraționali prin felul purtării lor.

45 a. Le-ar fi fost de ajuns rațiunea cu setea ei de cunoaștere infinită, ca să cunoască existența Rațiunii personale infinite, după al Cărei chip a fost făcut omul.

XIII

Făcându-se deci oamenii neraționali⁴⁶ și amăgirea diavolească umbrindu-i de pretutindeni și ascunzându-le cunoștința Dumnezeului adevărat, ce trebuia să facă Dumnezeu? Să tacă în fața acestor stări așa de nenorocite și să lase pe oameni amăgiți de demoni și să nu-L cunoască pe El? Dar atunci, ce nevoie ar mai fi fost ca omul să fi fost făcut la început după chipul lui Dumnezeu? Trebuia mai degrabă ca el să fi fost făcut de la început nerațional, decât să fie făcut rațional și să ducă viața animalelor necunoscătoare⁴⁷. Ce nevoie ar mai fi fost să primească de la început o cunoștință despre Dumnezeu? Dacă nu e vrednic s-o primească acum, ar fi trebuit să nu i se dea nici la început.

Și ce folos ar avea Dumnezeu-Creatorul, sau ce slavă ar avea El, dacă oamenii făcuți de El nu I se închină Lui, ci socotesc că alții sînt cei ce i-au făcut? În acest caz Dumnezeu i-ar fi făcut pentru alții și nu pentru Sine⁴⁸. Căci un împărat, chiar dacă e om, nu lasă cetățile întemeiate de el să se supună și să slujească altora, sau să-și caute scăparea la alții; ci le atrage luarea aminte prin scrisori și le trimite solii prin prieteni, iar de e nevoie vine el însuși pentru a-i îndupleca prin prezența sa ca să nu slujească altora, ca lucrul făcut de el să apară fără rost. Dar atunci nu Se va arăta cu mult mai mult Dumnezeu făpturilor Sale, ca să nu fie rătăcite de la El și să slujească celor ce nu sînt^{48a}? Mai ales că o astfel de amăgire ni se face pri-

46. «ἀλογόθεντων τῶν ἀνθρώπων»; a fi rațional înseamnă a fi «după chipul» Rațiunii personale supreme, deci persoane care-și dau seama de sensul vieții, care stă în viața veșnică a persoanei în comuniunea ei fără sfârșit cu Persoana supremă și cu persoanele umane. De la această viețuire rațională omul e atras spre animalitatea unei viețuiri fără sens prin nălucirile și amăgirile plăcerilor de o clipă, care-și făgăduiesc o fericire care nu e fericire adevărată, o existență care e mai degrabă un gol de existență. Aceste năluciri acoperă cunoștința de Dumnezeu, Cel ce este cu adevărat, și ca atare e Izvorul vieții pentru cei ce caută comuniunea cu El prin împlinirea voii Lui, și Care le cere să nu se scufunde în plăcerile neraționale ale trupului. Cel prin care a fost făcut omul fiind Cuvîntul, iar omul fiind făcut după chipul Cuvîntului ca să-I răspundă, nu era potrivit Cuvîntului «să tacă» și omului, să nu-I răspundă.

47. Nu e nici un sens a fi omul rațional, dar a se folosi de rațiune pentru a duce o viață asemenea animalelor neraționale. Aceasta înseamnă a nu folosi rațiunea pînă la capăt, adică a nu viețui prin ea pentru cunoașterea sensului vieții, care constă în eternizarea persoanei printr-o întărire a spiritului din om prin comuniunea dialogică cu Dumnezeu, Spiritul nemuritor și Izvorul vieții.

48. Dumnezeu nu putea să-i facă pe oameni decât pentru a-L cunoaște pe El, pentru a fi într-o legătură dialogică responsabilă cu El. Căci numai cunoscîndu-L pe El ca Cel ce este cu adevărat și răspunzîndu-I prin împlinirea voii Lui, omul soarbe din Izvorul vieții și se face părtaş de viața nemuritoare. De dragul oamenilor vrea Dumnezeu ca ei să-L cunoască pe El, stînd în legătură răspunzătoare cu El. De dragul lor i-a făcut cu acest scop. Și numai așa se realizează ei ca ființe deplin raționale. Iar nerealizîndu-se prin cunoașterea sensului existenței, care constă în eternizarea persoanei umane, existența însăși apare fără rost, desfigurîndu-se. O astfel de existență a oamenilor e nedemnă chiar și pentru Dumnezeu. Creația Lui devine absurdă.

48 a. Cele neraționale n-au existență reală, fac creația lui Dumnezeu părută. Din nou sfîntul Atanasie vede deplina existență așa cum o vrea Dumnezeu în deplina raționalitate.

cină de pieire și cele Ce s-au făcut odată părtașe de chipul lui Dumnezeu nu trebuiau să se piardă.

Deci, ce trebuia să facă Dumnezeu? Ce altceva decât să înnoiască existența lor după chipul Său, ca prin acesta să-L poată cunoaște oamenii iarăși pe El? Dar aceasta cum s-ar fi putut întâmpla altfel, decât venind Însuși Chipul lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos? Căci prin oameni nu era cu putință, de vreme ce ei au fost făcuți *după* chipul Lui⁴⁹. Dar nici prin îngeri, căci ei nu sînt chipuri⁵⁰. De aceea a venit Însuși Cuvîntul lui Dumnezeu, Care în calitate de Chip al Tatălui să poată rezidi pe omul cel *după* chipul Lui. Iar aceasta nu se putea întâmpla dacă nu era nimicită moartea și stricăciunea⁵¹. De aceea, pe drept cuvînt a luat El trup muritor, ca să poată fi nimicită în El moartea, iar oamenii cei după chipul Lui să fie reînnoiți. Deci nu putea împlini altcineva această trebuință decât Chipul Tatălui⁵².

XIV

Căci atunci cînd un chip înscris în lemn e șters de petele din afară, este nevoie să vină din nou cel al căruia este chipul, ca să poată fi înnoit chipul în materia aceea. Pentru că materia în care s-a înscris chipul nu e aruncată prin ștergerea lui, ci chipul se întipărește din nou în ea. La fel și Prea Sfîntul Fiu al Tatălui, Cel ce e chipul Tatălui, a venit în locul nostru, ca să înnoiască pe omul făcut după chipul Lui și să-l afle pe cel pierdut, prin iertarea păcatelor, precum zice El însuși în Evanghelie: «Am venit să aflu și să mîntuiesc pe cel pierdut» (Luca, 19, 10). De aceea a spus și către iudei: «De nu se va naște cineva din nou...» (Ioan, 3, 6). Prin aceasta nu a vorbit despre nașterea din femeie, cum se gîndeau aceia, ci de sufletul născut și zidit din nou, după chipul Lui.

De vreme ce nebunia idolească și necredința stăpîneau lumea întreagă și acopereau cunoașterea de Dumnezeu, cine putea să învețe lumea despre Tatăl? Se va spune că omul? Dar nu era dată oamenilor putința să străbată tot pămîntul de sub soare, nici firii lor să alerge peste tot, nici puterea de a se face vrednici de crezare în privința Lui, nici forța de a se împotrivi prin ei înșiși amăgirii și nălucirii demonilor. Căci odată ce

49. Cel ce este și el după chipul Altuia, ca și semenii săi, nu poate înnoi calitatea sa de a fi după chipul Aceluia, ci numai Acela însuși poate face aceasta.

50. Îngerii nu sînt chipuri după care omul să fie după chipul lor. Ci noi avem ca model, ca chip normativ, pe Însuși Cuvîntul, sau Rațiunea supremă personală, necreată. Nu în comunicare cu îngerii avem viața eternă.

51. Forța nimicitoare a specificului omului, de existență «după chipul» lui Dumnezeu, adică rațional, prin comuniunea fără sfîrșit cu Rațiunea personală supremă, e stricăciunea și moartea, sau neînțelegerea, care, grefată pe ființă, face ființa nedeplin rațională, deci nedeplin existentă, prin ieșirea din comuniunea dialogică responsabilă cu Cuvîntul vieții. Din nou sfîntul Atanasie identifică existența deplină cu raționalitatea deplină, care se păstrează în comuniune cu Rațiunea supremă.

52. Ideea aceasta a sfîntului Atanasie că numai Cuvîntul, ca chip al Tatălui și de aceeași ființă cu El, ne poate mîntui de moarte, e motivul pentru care el luptă pentru calitatea de chip al Tatălui, a Fiului întrupat și de o ființă cu El.

toți erau răniți și zăpăciți de amăgirea drăcească și de desertăciunea idoliilor, cum ar fi putut convinge vreunul dintre oameni sufletul și mintea celorlalți oameni, când nici unul din ei nu putea măcar vedea? Iar ceea ce nu vede cineva, cum poate învăța pe alții?

Dar poate va zice cineva: ajungea zidirea. Dar dacă ar fi ajuns zidirea, nu s-ar fi produs atât de mari rele. Căci zidirea exista și totuși oamenii se înfășurau în rătăcirea lor în privința lui Dumnezeu.

De cine era deci nevoie, dacă nu de Cuvîntul lui Dumnezeu, Care vede și sufletul și mintea și Care mișcă toate în zidire și prin ele face cunoscut pe Tatăl?⁵³. Era propriu Celui ce învăța despre Tatăl prin purtarea de grijă și frumoasa întocmire a tuturor, să reînnoiască această învățătură⁵⁴. Dar cum putea face aceasta? Poate va zice cineva că o putea face tot prin acelea, deci arătînd iarăși prin lucrurile zidirii cele privitoare la El. Dar această faptă nu mai avea rod sigur. Căci oamenii au trecut odată cu vederea acestea, nemaicăuțînd în sus, ci plecîndu-și ochii în jos. De aceea, pe drept cuvînt vrînd să folosească pe oameni, vine ca om, luîndu-Și un trup asemănător lor, pentru ca cei ce n-au voit să-L cunoască din purtarea de grijă și din cîrmuirea tuturor să-L cunoască din cele de jos – înțeleg din faptele trupului, adică din faptele săvîrșite prin trup – pe Cuvîntul lui Dumnezeu în trup și, prin El, pe Tatăl Lui⁵⁵.

XV

Așa cum un bun învățător, care are grijă de ucenicii săi, învață pe cei ce nu se pot folosi de cele mai înalte coborînd la ei prin cele mai simple, la fel face și Cuvîntul lui Dumnezeu, cum zice Pavel: «De vreme ce prin înțelepciunea lui Dumnezeu lumea nu a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mîntuiască pe cei ce cred, prin nebunia propovăduirii» (I Cor., 1, 21). Dat fiind că oamenii, întor-

53. Cuvîntul întrupat este Cel ce lucrează în creațiune, înainte și după întrupare, fiind Cuvîntul creator și providențiator. El cunoaște mintea și sufletul, sau gîndurile și simțirile lui, fiind aproape de el. Deci Și le poate și însuși prin întrupare. Dar El mișcă în mod rațional toate energiile create, le ține și le mișcă în ordinea rațională în care le-a creat. De aceea și omul făcut după chipul Lui pune ordine în cele ce-i sînt de trebuință din natură. Prin raționalitatea lor în mișcare omul poate descifra rațiunile creației, dar prin aceasta nu o cunoaște numai pe ea, ci și pe Cel ce, ca Subiect creator al acestei raționalități, o susține și o mișcă în ordine. Dar El nu e un Logos immanent creațiunii, în sens panteist, ci e Fiul personal al Tatălui personal, făcînd cunoscut prin Sine, ca prin Cel ce lucrează în creațiune, pe Tatăl Său, adîncul-obîrșie din care este El, Care a creat prin El și conduce toate în ordine.

54. Revelația mai presus de fire, adusă prin venirea Cuvîntului în trup, nu face decît să reînnoiască și să împrespăteze revelația Lui prin natură, arătată în toate lucrurile și persoanele ca rațiuni și cuvinte ale Lui.

55. Ch. Kannengiesser, în ediția acestei lucrări a sfîntului Atanasie (*Sur l'incarnation du Verbe*, Sources Chrétiennes, nr. 199, p. 150-156), face o deosebire între omul care ar fi rămas legat de Dumnezeu, dacă n-ar fi căzut, și omul restaurat în Hristos. Dar el merge mult prea departe, silogismul său ducîndu-l la concluzia că nu se poate face o deosebire între sufletul omului și mintea lui.

cînd spatele contemplării lui Dumnezeu și avînd ochii scufundați în jos ca într-un adînc, Îl căutau pe Dumnezeu în cele ale simțurilor, închipuindu-și ca zei oameni muritori și demoni, Cuvîntul lui Dumnezeu, Mîntuitorul nostru comun și de oameni iubitor, Își ia trup și viețuiește ca om între oameni și atrage simțurile tuturor oamenilor, ca cei ce cugetau că Dumnezeu este în cele trupesti să cunoască adevărul din faptele ce le lucrează Domnul prin trup și prin El să cugete la Tatăl⁵⁶. Căci fiind oameni și cugetînd toate cele lumești erau atrași de toate cele spre care se îndreptau simțurile lor și din toate părțile învățau adevărul. De erau copleșiți de zidire, o puteau acum vedea mărturisind pe Domnul Hristos; iar de era atrasă cugetarea lor de oameni, în așa măsură că îi putea socoti zei, din faptele Mîntuitorului, comparînd faptele Lui și ale acelor, li se arăta că între oameni singur Mîntuitorul e Fiul lui Dumnezeu, cele săvîrșite de ei nefiind asemenea celor făcute de Dumnezeu-Cuvîntul⁵⁷. Chiar de erau robiți de demoni, văzîndu-i pe aceștia alungați de Domnul, au putut cunoaște că numai Acesta este Cuvîntul lui Dumnezeu și că demonii nu sînt zei. Iar dacă mintea lor era preocupată de morți, încît să creadă în ei ca în niște eroi, sau, cum îi numeau preoții, zei, văzînd învierea lui Hristos mărturiseau că acestea sînt minciuni și că singurul Domn adevărat este Cuvîntul lui Dumnezeu care a biruit moartea⁵⁸. De aceea S-a și născut și a venit ca om și a murit și a înviat, tocînd și umbrînd prin faptele Sale cele lăudate ale oamenilor care au fost, ca oriunde ar fi atrași oamenii, să-i înalțe de acolo și să le facă cunoscut pe Tatăl Său cel adevărat, precum El însuși zice: «Am venit să mîntuiesc și să aflui pe cel pierdut» (Luca, 19, 10).

56. Aici sfîntul Atanasie arată adevăratul înțeles al învățării oamenilor prin trupul lui Hristos. Nu e vorba de o învățare a lor din experiența unui păcat depășit, ci dintr-un model de trup prin care se vedea curăția sufletului omenesc și prin el prezența ajutoare a puterii dumnezeiești. Hristos le dădea putința să sfințească înseși simțurile obișnuite, să nu se ispitească de cele materiale și de semenii lor ce păcătuiau cu trupul, arătîndu-le un trup ce persistă în înfrînare și văzînd prin el pe Dumnezeu-Cuvîntul. Trupul lor se raționaliza, primea putere să se raționalizeze, privind trupul deplin raționalizat prin Rațiunea personală supremă, Care-l asumase. De altfel și oamenilor din rai li se poruncise să se mențină în curăție și prin privirea curată cu simțurile la lucrurile firii. Nu ajunge numai «credința umilă a fiecărui credincios» în Hristos, ca el să se mîntuiască, ci e necesar și un efort spre menținerea trupului în înfrînarea de la păcat, după pilda lui Hristos. Altfel în ce ne-ar fi ajutat Cuvîntul lui Dumnezeu întrupîndu-Se?

57. Odată ce au cunoscut prin simțuri pe Cuvîntul în trup, n-au învățat numai să se aștească să-L urmeze, ci au învățat, prin comparația celorlalți oameni cu El, să nu-i mai socotească zei, iar zidirea de care se minunează o vedeau ca operă a Lui. Deci oriunde și-ar fi îndreptat simțurile, după ce au cunoscut prin simțuri pe Cuvîntul în trup, nimic nu-i mai ispitesc să le socotească pe cele văzute mai presus de El. Simțurile lor au fost eliberate de această ispită. Simțurile sînt și ele puteri organizate rațional, prin care rațiunea-subiect poate sesiza rațiunile lucrurilor.

58. Cum ar fi zei cei ce n-au putut învia? Ei arătau prin aceasta că nu sînt dumnezei. Întrucît singur Hristos a înviat, vedeau că singur El este Dumnezeu.

XVI

Deci odată ce a căzut cugetarea oamenilor în cele supuse simțurilor, Cuvîntul S-a pogorît pe Sine ca să Se arate prin trup, pentru ca să întoarcă spre Sine ca om și să îndrepte simțurile lor spre Sine^{58a}; și așa văzîndu-L aceia pe El ca om, să se convingă prin faptele săvîrșite de El că este nu numai om, ci și Dumnezeu și Cuvîntul și Înțelepciunea adevăratului Dumnezeu.

Aceasta voind să o arate și Pavel, zice: «Înrădăcinați și întemeiați în iubire, să puteți înțelege cu toți sfinții care este lărgimea și lungimea și înălțimea și adîncimea și să cunoașteți dragostea lui Hristos ce covîrșește cunoștința, ca să vă umpleți de toată plinătatea Lui» (Efes., 3, 17-19)^{58b}. Căci Cuvîntul Se întinde pe Sine pretutindeni, și sus și jos și în adîncime și în înălțime: sus, în zidire, jos, în întrupare, în adîncime, în iad, în lărgime, în lume; toate le umple de cunoștința Sa⁵⁹. De aceea nu a adus îndată ce a venit jertfa cea pentru toți, predînd trupul Său morții și înviindu-l și prin aceasta făcîndu-Se nevăzut. Ci S-a arătat o vreme, rămînînd văzut în trup și săvîrșind astfel de fapte și făcînd semne care-L făceau cunoscut nu ca om, ci ca Dumnezeu Cuvîntul. Căci în două feluri ne-a dovedit Mîntuitorul iubirea Sa de oameni: pe de o parte, a nimicit moartea și ne-a reînnoit; pe de alta, fiind nearătat și nevăzut, S-a arătat și S-a făcut cunoscut^{59a} prin fapte, ca fiind Cuvîntul Tatălui, Cîrmuitorul și Împăratul tuturor.

Capitolul IV

Valoarea mîntuitoare a întrupării Cuvîntului

XVII

Căci nu a fost închis în trup; nici fiind în trup, lipsea din altă parte. Nici nu mișca trupul spre ceva, lăsînd toate celelalte goale de lucrarea și de purtarea Lui de grijă. Ci, minune covîrșitoare fiind, Cuvîntul nu era cuprins de ceva în chip deosebit; ci mai degrabă le cuprindea El însuși pe toate. Și precum, deși este în toată zidirea, este în afară de toate după

58 a. Să dea simțurilor un alt conținut, să le ajute să vadă printr-un trup cele mai presus de trup. Astfel s-au putut sfinți înseși simțurile.

58 b. Prin simțurile înseși s-au putut cunoaște dimensiunile infinite ale dumnezeirii Cuvîntului întrupat.

59. Sus, în cosmosul corpurilor cerești; jos, în trupul Său, în adîncimea întunecoasă a iadului, în lărgimea orizontală a lumii pămîntești. Din toate se poate cunoaște El, din toate iradiază cunoștința Lui, ca din niște făclii, ca din niște cuvinte care ne învață și ne cer să-L cunoaștem. Prin toate trecem dincolo de ele în înțelepciunea și infinitatea lui Dumnezeu.

59 a. E un alt mod în care simțurile oamenilor au văzut în Hristos pe Dumnezeu: prin faptele Lui minunate. Precum se vede, Cuvîntul a luat trup pentru mai multe motive decît cele menționate. Însă ele se îmbină. Numai într-un trup curat se putea manifesta puterea Cuvîntului în fapte de totală curăție și bunătate și mai presus de fire. Într-un trup care cedează tuturor ispitelor, într-un trup în care nu se manifestă puterea spiritului, nu se

ființă, dar este în toate prin puterile Lui, orînduindu-le pe toate, întinzînd în toate purtarea Lui de grijă și dăruind viață fiecăreia și tuturor deodată, tot așa, cuprinzînd toate, este necuprins, fiind întreg numai în Tatăl în toate privințele.

Astfel fiind și în trupul omenesc și făcîndu-l viu El însuși, le făcea de asemenea vii pe toate și era în toate și în același timp în afară de toate. Și făcîndu-Se cunoscut din trup prin fapte, nu era mai puțin văzut prin lucrarea Sa în toate. E propriu sufletului să vadă prin cugetări și cele din afară de trupul său, dar nu să și lucreze în afară de trupul său, sau să miște cele departe de acesta prin prezența sa. Căci niciodată cugetînd omul la cele de departe, nu le și mișcă și nu le mută. Nu mișcă soarele și nu face cerul să se învîrtească, șezînd în casa sa. Ci le vede pe acestea mișcîndu-se și săvîrșindu-se, dar nu are și puterea să facă el acestea.

Nu așa era însă Cuvîntul lui Dumnezeu în trup. Căci nu era legat de trup, ci mai degrabă El îl stăpînea pe acesta. Încît era și în el și în toate, ba și în afară de cele ce sînt. Și totuși nu Se odihnea decît în Tatăl. Și lucrul cel mai minunat era că viețuia și ca om, dar dădea în calitate de Cuvîntul viață tuturor și era în calitate de Fiul împreună cu Tatăl

Astfel cînd Fecioara Îl naștea, El nu pătimea^{59b}, nici nu Se întina de trup, ci mai degrabă sfințea și trupul. Și fiind în toate, nu Se împărtășește de toate, ci mai degrabă tuturor le dă viață și le hrănește^{59c}. Căci dacă soarele făcut de El și văzut de noi se învîrtește pe cer fără să se întunece de corpurile de pe pămînt pe care le atinge, nici nu e întunecat de întuneric, ci mai degrabă el le luminează și le curățește pe acestea, cu mult mai vîrtoș Prea Sfîntul Cuvînt al lui Dumnezeu, Care e și Făcătorul și Domnul soarelui, făcîndu-Se cunoscut în trup, nu Se întina, ci mai degrabă nestricăcios fiind și trupul Lui muritor aflîndu-se îl făcea viu și-l curăța și pe acesta, El, «Care păcat n-a făcut, nici s-a aflat vicleșug în gura Lui» (I Petru, 2, 22)⁶⁰.

XVIII

Cînd deci teologii (evangelisti) spun despre El că a mîncat și a băut și S-a născut, află că trupul ca trup se naștea și se hrănea cu mîncări potrivite Lui, dar Dumnezeu-Cuvîntul Care, fiind unit cu trupul, toate le

poate manifesta nici puterea lui Dumnezeu. Printr-un trup gros și gras de multă mîncare, băutură și odihnă nu se săvîrșesc faptele mai presus de fire ale lui Dumnezeu. «Puterea Mea se desăvîrșește întru slăbiciune», a zis Pavel (II Cor., 12, 9). Desigur, nici printr-un trup uscat de invidie nu Se poate manifesta Dumnezeu. În trupul a cărui raționalitate e dezorganizată de patimile mișcate de demoni nu poate lucra Rațiunea-Subiect suprem.

59 b. Nu suporta pasiv nașterea, ci El însuși Și-o lucra.

59 c. Făcîndu-Se om, nu primea de la cele create nimic, cum primim noi ca oameni, ci continua să le dea tuturor toate. Deși Se arăta ca primind de la ele (pîine, apă, aer), dar El le dădea toate și deci El era cel ce le făcea chiar pe cele ce le primea.

60. Cuvîntul, deși întrupat, rămînea transcendent, în sensul că nu era afectat de cele create, căci atunci ar fi fost atras în mișcarea lor supusă legilor compunerii și descom-

cîrmuia, nu făcea cunoscut prin cele ce le lucra în trup pe om, ci pe Dumnezeu-Cuvîntul⁶¹. Şi se spun acestea despre El, de vreme ce trupul care se mişca şi se năştea şi pătimea^{61a} nu era al altcuiva decît al Domnului. De aceea, făcîndu-Se trup, trebuia să se spună şi acestea ca despre un om, ca să Se arate avînd trup adevărat şi nu numai prin nălucire. Dar precum din acestea Se cunoştea ca fiind prezent trupest, aşa din faptele ce le săvîrşea în trup Se făcea cunoscut pe Sine ca Fiul lui Dumnezeu⁶².

De aceea striga către iudeii necredincioşi zicînd: «De nu fac lucrurile Tatălui Meu, să nu-Mi credeţi. Iar de le fac şi nu credeţi în Mine, credeţi faptelor Mele, ca să ştiţi şi să cunoaşteţi că Tatăl este întru Mine şi Eu întru Tatăl» (Ioan, 10, 37-38). Căci precum nevăzut fiind este cunoscut din lucrurile creaţiunii, aşa făcîndu-Se om şi nevăzîndu-Se în trup, Se cunoaşte din fapte că Cel ce le lucrează nu e om, ci Puterea şi Cuvîntul lui Dumnezeu^{62a}. Căci dacă poruncind dracilor, aceştia se supun, aceasta nu este faptă omenească, ci dumnezeiască. Sau cine, văzîndu-L pe El tămăduind bolile, cărora le este supus neamul oamenilor, Îl mai socoteşte pe El om şi nu Dumnezeu? Căci curăţa leproşi, făcea schiopii să umble, deschidea urechile surzilor, dădea vedere orbilor şi alunga pur şi simplu toate bolile şi toată neputinţa de la oameni. Iar din acestea oricine putea vedea dumnezeirea Lui. Căci cine, văzîndu-L dînd cuiva ceea ce-i lipsea prin naştere şi deschizînd ochii orbului din naştere, nu ar fi înţeles că Lui Îi era supusă naşterea oamenilor şi că El era făcătorul şi ziditorul acesteia? Căci Cel ce dă ceea ce nu are omul din naştere, e vădit că e Domnul însuşi al naşterii oamenilor^{62b}. De aceea, cînd a coborît la noi la început Şi-a plăsmuit trupul Său din Fecioara, ca să dea tuturor o probă nu mică a dumnezeirii Sale prin faptul că Cel ce L-a plăsmuit pe acesta este şi făcătorul celorlalte trupuri^{62c}. Căci cine, văzînd că se naşte fără de bărbat

punerii; ci El le dădea de la Sine viaţa, curăţia, puterea. El nu primeşte slăbiciunea, ci numai dă puterea.

61. Deşi trupul Său se hrănea, nu o făcea ca un trup de sine, ci ca trupul Subiectului dumnezeiesc. De aceea faptele săvîrşite prin trup, deşi unele din ele erau pentru trup, erau totuşi ale Cuvîntului.

61 a. Mai înainte s-a spus de Cuvîntul ca Subiect al trupului că nu suporta pasiv naşterea ca om, ci Şi-o lucra El însuşi. Dar trupul însuşi suporta din partea Cuvîntului naşterea. Pe lîngă aceea El a luat în firea omenească afectele (patimile ireproşabile).

62. Mai mult Se cunoştea Cuvîntul întrupat ca Fiul Tatălui prin faptele de putere ce le săvîrşea prin trup. Se pare că mai ales pe acestea le înţelege sfîntul Atanasie cînd vorbeşte de «faptele» Cuvîntului prin trup.

62 a. Din lucrurile creaţiei Se vede Cuvîntul cel nevăzut ca din nişte chipuri plastificate ale raţiunilor Lui; din faptele şi cuvintele trupului Lui este văzut Cuvîntul întrupat, El însuşi rămînînd însă tot nevăzut. Însă faptele Lui prin trup arată o prezenţă mai intimă şi mai efectivă a Lui. Căci sînt fapte deosebite de faptele tuturor şi de cele permise de natură. Ele se simt că sînt ale Lui, ca Subiect dumnezeiesc al lor, aşa cum din faptele celorlalţi oameni se simte că sînt ale unor subiecte umane.

62 b. El completa ceea ce n-a dat în anumite cazuri naşterea.

62 c. Cum a creat la început trupul lui Adam fără de sămînţă, sau pe al Evei, folosindu-Se de Adam, a putut să-Şi creeze şi un trup propriu, folosindu-Se numai de trupul

un trup, numai din fecioară, nu se gîndește că Cel ce Se arată în acest trup este făcătorul și Domnul tuturor celorlalte trupuri?^{62d} Și cine, văzînd firea apelor schimbîndu-se și prefăcîndu-se în vin, nu putea înțelege că Cel ce a făcut aceasta e Domnul și Făcătorul firii tuturor apelor? De aceea a pășit și pe mare ca un Stăpîn și umbla pe ea ca pe pămînt, dînd privitorilor dovada stăpînirii Lui peste toate. Iar hrînind cu puține pîini atîta mulțime și făcînd din cele puține belșug mare, încît a săturat cu cinci pîini cinci mii de oameni și au rămas mai multe decît au fost, n-a făcut cunoscut altceva decît că El este Domnul purtării de grijă al tuturor.

XIX

Și toate acestea a socotit Mîntuitorul de bine să le facă pentru ca, de vreme ce oamenii nu recunoșteau providența Lui în toate și nu vedeau prin creațiune dumnezeirea Lui, să o vadă din faptele Lui prin trup⁶³ și să dobîndească prin El cunoștința despre Tatăl, trecînd cu cugetarea, precum am spus înainte, de la cele în parte, la purtarea Lui de grijă pentru toate. Căci cine, văzînd stăpînirea Lui asupra dracilor, sau cine, văzînd pe draci mărturisind că El este Stăpînul lor, se va mai îndoi în cuget că El este Fiul și Întelepciunea și Puterea lui Dumnezeu?

Dar nici zidirea n-a făcut-o să tacă, ci, lucru minunat, chiar și în moarte, sau mai ales în biruința asupra morții, adică, pe cruce, toată firea mărturisea că Cel ce Se făcea cunoscut și pătimea în trup nu era simplu om, ci Fiul lui Dumnezeu și Mîntuitorul tuturor⁶⁴. Căci și soarele și-a întors fața și pămîntul s-a clătinat și munții s-au despicat și toate s-au

femeii. El Și-a luat astfel un trup în legătură cu trupurile omenesti, dar fără plăcerea înfierbîntată și păcătoasă a împreunării între bărbat și femeie. În Cuvîntul dumnezeiesc sînt date potențial toate cele create, deci și trupurile noastre. Sub puterea ideii potențiale a fiecărui trup aflat în El, se naște fiecare trup cînd voiește El, deci s-a putut naște și trupul Său. Din Adam se ia femeia, din Maria se ia trupul Său bărbătesc pentru a se arăta legătura interioară între trupul bărbătesc și cel femeiesc. Dar dacă din Adam se ia trupul femeii în vremea somnului lui, din Maria se concepe cu consimțirea ei conștientă, arătîndu-se și contribuția credinței ei.

62 d. Se vede cît de importantă dovadă a dumnezeirii lui Hristos consideră sfinții părinți nașterea Lui din Fecioara.

63. Faptele mai presus de fire săvîrșite de Domnul prin trup au avut, între altele, rostul să facă vădit că nu natura este ultima realitate, ci El, Care e mai presus de ea și Făcătorul ei; adică au avut rostul să arate transcendența Lui față de creațiune. E un alt motiv pentru care Cuvîntul ia trup și Se arată prin el. Prin trup dădea o dovadă mai puțin supusă îndoielii despre dumnezeirea Lui. Prin materia însăși, atît de strict supusă legilor, Dumnezeu poate lucra într-un mod mai presus de legi, El fiind Domnul libertății și al puterii superioare legilor naturii. Sfîntul Atanasie dă aci un alt motiv al întrupării Cuvîntului. Rațiunile creațiunii sînt dependente de El-Rațiunea supremă. El poate grăi prin ele și altfel, arătînd în El puterea Lui superioară față de ele, așa cum omul poate pune uneori în cuvintele lui mai multă putere decît cea care lucrează prin simplele lor înțelesuri.

64. Crucea și piroanele n-au putut să-L înfrîngă pe El, ci, dimpotrivă, au fost prilejuri să se arate învinse de Cel ce le-a răbdat fără șovăială, biruind moartea prin tăria superioară a Sa ca Dumnezeu, lucrătoare în sufletul și trupul Lui și înviind.

umplut de spaimă⁶⁵. Toate arătau că Hristos cel de pe Cruce e Dumnezeu, iar zidirea toată este slujitoarea Lui, mărturisind prin frica ei prezența Stăpînului. Așa Se arăta Cuvîntul lui Dumnezeu oamenilor prin faptele Lui (în trup). Dar se cuvine să înfățișăm și sfîrșitul viețuirii și al petrecerii Lui în trup și să spunem cum a fost și moartea trupului Lui. Aceasta, mai ales pentru că punctul de căpetenie al credinței noastre este acesta și toți oamenii spun aceasta. Prin aceasta vei ști că și din aceasta Hristos Se face cunoscut, nu mai puțin, ci chiar mai mult, ca Dumnezeu și ca Fiul lui Dumnezeu.

Jertfa de pe Cruce

XX

Pricina arătării Lui în trup am spus-o înainte, atît pe cît mi-a fost cu putință și pe cît am putut să înțeleg. Pricina aceasta a fost că nu era cu putință altuia să prefacă stricăciosul în nestricăcios decît numai Mîntuitorului, Care a făcut și la început toate din cele ce nu sînt. De asemenea, că nu era cu putință altuia să rezidească în om existența după chipul lui Dumnezeu decît Chipului Tatălui^{65a}. Și nu era cu putință altuia să facă prin înviere, pe muritor nemuritor, decît celui ce era însăși Viața, adică Domnul nostru Iisus Hristos⁶⁶. Și nu putea învăța despre Tatăl și nu va surpa credința în idoli decît Cîrmuitorul care a orînduit toate și e singur Fiul Unu-Născut și adevărat al Tatălui.

Dar de vreme ce mai trebuia să și plătească datoria tuturor – căci, precum am spus înainte, trebuia să moară numaidecît, acesta fiind mai ales motivul pentru care a venit la noi^{66a} – după dovezile dumnezeirii Sale date prin fapte, a adus și jertfa pentru toți, dînd templul Său spre moarte (Evr., 9, 12, 24), ca să facă pe toți nevinovați și iertați de neascultarea de

65. Puterea dumnezeiască din trupul Domnului de pe Cruce s-a întins peste toate, acestea participînd la durerea Lui, arătînd legătura între om și fire și, în mod culminant, între Omul, care e totodată Dumnezeu, și fire. (În «Miorița» poporul român a arătat participarea firii la evenimentul morții omului). De bucuria omului se înveselesc animalele din jurul lui și se luminează locul unde se află; de întunericul de pe fața lui se întunecă toate. Cel ce scrie aceste rînduri își amintește cum la moartea unui copil s-a răsturnat în casă un ciubăr cu un ficus și acesta s-a rupt.

65 a. Făcîndu-Și Creatorul proprie firea omenească creată, El însuși S-a făcut ipostas al ei, ca ea să viețuiască în conformitate cu El ca model, adică să revină la existența după chipul Lui pentru eternitate.

66. Numai Cel ce a orînduit toate putea să restabilească rînduiala lor căzută în dezordine. Căci din El, ca Rațiune supremă, curge puterea bunei orînduiei a tuturor, sau raționalitatea lor adevărată.

66 a. Neascultarea nu se putea vindeca total decît prin jertfă, opusul radical al neascultării egoiste.

la început (Apoc., 12, 9)^{66a} și să Se arate totodată pe Sine mai înalt decât moartea, arătând trupul Său nestricăcios drept prîrga învierii tuturor⁶⁷.

Și să nu te miri dacă spunem de multe ori același lucru despre aceleași. Căci de vreme ce grăim despre bunăvoirea lui Dumnezeu, trebuie să țîlcuim același înțeles prin multe cuvinte, ca să nu părem că lăsăm ceva la o parte și să fim socotiți ca unii ce grăim cu neîndestulare.

Deci trupul Lui, avînd aceeași fire ca a tuturor – căci era trup omenească, măcar că s-a alcătuit printr-o minune de chip nou – și fiind deci și el muritor, a murit potrivit sorții trupurilor noastre asemănătoare; dar prin sălășluirea Cuvîntului în el, nu s-a stricat potrivit firii lui, ci pentru Cuvîntul lui Dumnezeu care locuia în el, era în afara stricăciunii⁶⁸. Și astfel s-au petrecut cu el în chip minunat amîndouă acestea împreună: moartea tuturor s-a împlinit^{68a} în trupul Domnului și moartea și stricăciunea au fost desființate în el pentru Cuvîntul care era unit cu el^{68b}. Căci era

66 b. Cuvîntul Cel ce e viața a luat trupul nostru muritor mai ales pentru ca, primind moartea în acest trup, s-o învingă pentru noi toți, sau să întindă biruința aceasta a morții la toți.

67. Deocamdată sîntul Atanasie arată în mod general două motive ale morții Domnului: a) eliberarea noastră de moarte prin moarte, sau scăparea noastră de urmarea neascultării lui Adam, deci și de vina de pe urma ei. Căci în jertfa Lui ca om e toată iubirea noastră întoarsă spre Tatăl și, ca urmare, toată iubirea Tatălui întoarsă spre noi; b) dovedirea superiorității Sale ca Dumnezeu asupra morții. Aceste două motive sînt strîns legate. Dacă nu se dovedea mai tare ca moartea, nu ne putea elibera pe noi de moarte.

68. Nu era nestricăcios prin fire, căci nici o creatură materială nu e stricăcioasă prin sine, ci e supusă legii compunerii și descompunerii, sau mișcării neîncetate a atomilor. Nici Adam înainte de cădere nu avea nestricăciunea prin fire, ci prin puterea harului din el. Deci nici trupul lui Hristos nu avea nestricăciunea prin fire, ci datorită puterii Cuvîntului ce Se afla în el. Biserica a condamnat pe aftartodocheții din sec. V-VI, care socoteau că trupul Domnului era nestricăcios prin fire. Fără îndoială Cuvîntul putea să țină trupul și în stare de nemurire dacă ar fi voit. Dar El a voit să primească moartea cu trupul pentru a o învinge, nu nesuportînd-o, ci suportînd-o. Dădea o dovadă mai sigură a puterii Lui ridicîndu-Se din moarte la viață, decât ocolind moartea. El n-a evitat să trăiască pînă la capăt destinul omenesc, arătîndu-ne și nouă rostul pozitiv al trăirii acestui destin. Dacă ar fi ocolit moartea ar fi ocolit-o numai pentru Sine. Numai învingînd-o în trupul Său, a învins-o pentru toți.

68 a. Moartea s-a împlinit în trupul Domnului în multe sensuri: a) ea și-a făcut și în El lucrarea ei; b) s-a împlinit în trupul de vîrf al umanității; c) dar tocmai de aceea, a ajuns la capătul ei, epuizîndu-și puterea în acest trup omenesc, care prin puterea Cuvîntului din el a înfrînt-o. Căci a fost primită într-un trup prea puternic, ca să nu fie înfrîntă, ca să nu se dovedească mai slabă decât viața nesecată ce era în el; ea a înghițit, cum spun Părinții, un piron care a devorat-o.

68 b. Aci sîntul Atanasie arată că jertfa lui Hristos n-a fost pentru satisfacerea onoarei lui Dumnezeu, sau o ispășire, ci a avut sens ontologic. E drept, Hristos a primit moartea supunîndu-Se legii, care aducea pentru ieșirea lui Adam din comuniunea cu Dumnezeu prin neascultare. Dar nu Dumnezeu a dat moartea, ci omul și-a atras-o, despărțindu-se de Viață sau de Dumnezeu. Hristos a murit nu pentru că era și El despărțit ca om de Dumnezeu, ci pentru că a luat firea omenească așa cum ajunsese. Putea să nu moară, dar a primit-o în umanitatea Sa ca s-o învingă. Stricăciunea n-a mai lăsat-o să se producă, pentru că ea era potențial în moartea primită. Dar în momentul producerii ei a dat drumul dumnezeirii Sale ca să oprească stricăciunea; și să învingă starea Sa de moarte. Pe de altă

nevoie de moarte și trebuia să primească moartea pentru toți, ca să se împlinească ceea ce se datora de către toți. De aceea, Cuvîntul, precum am spus, deoarece nu era cu puțință ca El să moară – căci era nemuritor – Și-a luat un trup ce putea muri, ca să-l aducă în locul tuturor și ca, pătimind pentru toți, datorită sălășluirii Lui în el, «să surpe pe cel ce are stăpînirea morții, adică pe diavolul, și să izbăvească pe cei pe care frica morții îi ținea în robie toată viața» (Evr., 2, 14–15).

XXI

În mod sigur, odată ce Mîntuitorul tuturor a murit pentru noi, cei credincioși în Hristos nu mai murim ca odinioară din pricina legii care ne amenința cu moartea⁶⁹. Căci a încetat această osîndă. Ci încetînd stricăciunea și fiind nimicită moartea prin harul învierii, de aci înainte trupul muritor se desface numai pentru o vreme, cînd rînduiește Dumnezeu fiecărui, ca să putem dobîndi «o mai bună înviere» (Evr., 11, 35). Căci, asemenea semințelor aruncate în pămînt, nu ne pierdem prin desfacere, ci fiind semănați vom învia, odată ce moartea a fost desființată prin harul Mîntuitorului. De aceea și fericitul Pavel, încredințîndu-ne pe toți despre înviere, zice: «Se cade ca stricăciosul acesta să se îmbrace întru nestricăciune și muritorul acesta să se îmbrace în nemurire. Iar cînd muritorul acesta se va îmbrăca în nemurire, atunci se va împlini cuvîntul ce s-a scris: înghițitu-s-a moartea întru biruință. Unde este, moarte, boldul tău?» (I Cor., 15, 53–55).

Pentru ce însă, va zice cineva, dacă era nevoie să dea trupul Său morții pentru toți, nu l-a dat pe acesta simplu ca orice om, ci a mers pînă la răstignire? Căci se cuvenea mai degrabă să-și dea trupul în mod cinstit, decît să sufere această moarte de ocară. Ia seama cît de omenească este această întrebare. Căci ceea ce s-a petrecut cu Mîntuitorul a fost cu adevărat lucru dumnezeiesc și vrednic, pentru multe motive, de dumnezeirea Sa. Întîi, pentru că moartea ce le vine oamenilor, le vine din slăbiciunea firii lor. Căci neputînd să dureze mult timp, ei se desfac cu vremea. De aceea le vin și boli și mor din slăbiciune. Dar Domnul nu a fost slab, ci a fost Puterea și Cuvîntul lui Dumnezeu și Viața însăși. Deci, dacă ar fi murit undeva retras și Și-ar fi depus trupul, după obiceiul oamenilor, într-un pat, s-ar fi socotit că a pătimit și El aceasta din slăbiciunea firii, neavînd nimic mai mult decît ceilalți oameni. Dar, de vreme ce era Viața

parte El, voind să lase tot ce e omenească să meargă pînă la capăt, a acceptat și moartea trupului ca prilej de a o învinge. Moartea a fost învinsă, după ce și-a arătat toată puterea.

69. Acum cei ce credem și ascultăm poruncile Domnului nu mai murim în virtutea legii prin care a venit moartea peste oamenii care s-au despărțit de El prin neascultare. Acum, uniți prin credința în Hristos cu Dumnezeu, murim pentru a muri împreună cu Hristos vieții slăbite în trup, sau pentru a ne preda total lui Dumnezeu.

și Cuvîntul lui Dumnezeu și trebuia să sufere o moarte pentru toți, fiindcă pe de o parte Viața și Puterea lui Dumnezeu întărea trupul în Sine; dar pe de alta trebuia să treacă prin moarte, nu Și-a luat de la Sine prilejul de a aduce această jertfă, ci de la alții. Căci Domnul nu avea de ce să Se îmbolnăvească, avînd să tămăduiască bolile altora și nu avea de ce să-I slăbească trupul Lui, cînd prin el dă putere slăbiciunilor altora. Pentru ce, deci, nu a împiedicat și moartea Sa, cum a împiedicat boala? Fiindcă pentru aceasta a luat trup și fiindcă nu s-a convenit să împiedice moartea de la El, ca să nu împiedice și învierea. Dar nu se cuvenea totuși ca boala să premeargă morții Lui, ca să nu se cugete vreo slăbiciune în trupul Lui⁷⁰. Dar nu a flămînzit? Da, a flămînzit pentru ceea ce era propriu trupului, dar n-a murit din pricina foamei, datorită Domnului ce purta trupul Lui. Pentru aceea, chiar dacă a murit pentru răscumpărarea altora, nu a văzut stricăciunea (descompunerea), căci a înviat întreg. Pentru că trupul nu era al altcuiva decît al Vieții.

XXII

Dar, de va zice cineva că trebuia să Se ascundă de uneltirea iudeilor, ca să-Și păzească trupul Său, ca să nu moară, să audă aceasta, că nici acest lucru nu s-ar fi convenit să-L facă Domnul. Căci precum nu se cuvenea Cuvîntului lui Dumnezeu, Care era Viața, să dea trupului Său moartea de la Sine⁷¹, tot așa nu se potrivea nici să fugă de moartea pricinuită Lui de alții. Ci I se cuvenea mai degrabă să o caute, pentru a o desființa. De aceea, pe drept cuvînt, nici nu a părăsit trupul prin El însuși, nici nu S-a pus la adăpost de uneltirea iudeilor. Iar aceasta nu arată o slăbiciune a Cuvîntului, ci mai vîrtos Îl face cunoscut ca Mîntuitorul și ca Viața, așteptînd moartea spre desființarea ei și grăbindu-Se să sufere moartea pricinuită Lui pentru mîntuirea tuturor. Altfel spus, Mîntuitorul nu a venit ca să sufere moartea Lui, ci pe cea a oamenilor. De aceea nu a depus trupul printr-o moarte a Lui, căci nu era supus acesteia, odată ce era

70. Precum nu a murit pentru păcatul Lui, așa nu a murit nici din pricina slăbiciunii Lui. Moartea Lui a fost cu totul pentru alții, precum și trupul Lui l-a luat pentru alții, nenăscîndu-Se pentru Sine, și netrăind viața omenească pentru Sine, ci pentru alții. Totul la El a fost pentru alții, adică din iubire pentru ei și nu din interesul sau pentru nevoia proprie. De aceea a primit o moarte pricinuită Lui de alții, ca să se arate și în aceasta că moartea e din pricina păcatelor altora, dar o primește chiar și pe ea, neslăbind nici din pricina aceasta în iubirea Sa față de oameni.

71. Nu se cuvenea să dea trupului Său viața nemuritoare fără ca mai întîi să moară, adică din dumnezeirea Sa, pentru că moartea nu e învinsă printr-o întărire adevărată a trupului decît suportînd-o. Cel ce se vindecă de o boală numai prin medicamente externe, și nu prin mobilizarea unor puteri interioare ale trupului, nu se întărește real împotriva ei. E altceva cînd luptă organismul însuși cu boala și altceva cînd e depărtată numai prin medicamente. El rămîne mai departe expus bolii. Numai prin subțierea trupului se întărește spiritul, această subțiere fiind cîștigată printr-un continuu efort spiritual, ca spiritul astfel întărit să țină trupul subțiat, copleșit de el, în veșnicie.

Viața, ci a primit-o pe cea de la oameni ca să o desființeze și pe aceasta, cu desăvârșire, când a venit în trupul Său⁷².

Apoi și din aceasta poate vedea cineva temeiul pentru care trupul Domnului a avut un astfel de sfârșit. Domnul Se gîndea în primul rînd, la învierea pe care avea să o pricinuiască trupului. Iar trupul Său trecut prin moarte era semnul de biruință (trofeul) pe care trebuia să-l arate tuturor, ca să-i încredințeze pe toți de desființarea stricăciunii produse de El și de nestricăciunea trupurilor adusă pentru viitor, datorită faptului că trupul Lui a păstrat-o ca arvună și ca dovada viitoare învieri a tuturor. Dacă deci trupul Lui s-ar fi îmbolnăvit și Cuvîntul S-ar fi despărțit de el în fața tuturor, ar fi fost un lucru necuvenit ca Cel ce era tămăduitorul bolilor altora să treacă cu vederea istovirea prin boli a trupului Său. Și cum s-ar fi crezut că poate alunga bolile altora, dacă templul Său ar fi fost plin de slăbiciune? Căci sau s-ar fi rîs de El ca de unul ce nu putea alunga boala, sau, putînd-o și nefăcînd-o, ar fi fost socotit ca neiubitor de oameni față de alții.

XXIII

Iar dacă ar fi murit fără vreo boală și fără vreo durere, ascuns undeva și retras într-un colț oarecare, sau în loc pustiu, sau în vreo casă, și după aceea, arătîndu-se iarăși deodată, ar fi spus că S-a ridicat pe Sine din morți, s-ar fi părut tuturor că spune povești (mituri) și cu atît mai puțin ar fi fost crezut dacă ar fi vorbit despre înviere, nefiind nimeni care să mărturisească despre moartea Lui. Căci învierii trebuie să-i premergea moartea. Dacă deci moartea trupului ar fi avut loc undeva pe ascuns, nearătată fiind moartea și întîmplată fără martori, nearătată și fără martori ar fi fost și învierea Lui. Sau pentru ce, odată înviat, ar fi vestit învierea Sa, iar moartea ar fi căutat să o sufere pe ascuns? Sau pentru ce ar fi alungat pe draci în văzul tuturor și pe orbul din naștere l-ar fi făcut să

72. Moartea venită de la ceilalți în trupul Lui era moartea ce nu numai stăpînea pe fiecare, ci și-o și provocau uneori unii altora, printr-o despărțire externă de Dumnezeu și de semenii. De aceea Iisus primind și biruind chiar o moarte provocată Lui de ceilalți, a biruit totuși puterea morții din ceilalți. El le-a putut împărtăși apoi trupul Său ca trup ce a biruit puterea morții, pe care și-o provoacă uneori unii altora. Le-a dat un trup fortificat împotriva morții. În El moartea altora, moartea ce se comunica între ceilalți și pe care a primit-o și El provocată cu deadinsul de ei, și-a stins puterea. Ei au dat moartea în trupul Lui și El le-a dat viață prin trupul Său. Ei voiau să-L atragă în moartea lor. El i-a atras în viața Lui, nu fugind de moartea ce l-au dat-o, ci stingînd-o în El. Moartea Lui nu a fost pentru El urmarea legii interioare a stricăciunii trupului. Ea a fost acceptată prin voință, printr-un act al voinței umane și al voinței dumnezeiești cu care cea dintîi s-a pus de acord. Deci un act exclusiv al iubirii de oameni, nu al necesității. Moartea Lui stătea sub puterea voinței Lui chiar pe cruce. De aceea e un act de tărie, răbdat prin tăria voinței. De aceea a fost admisă pînă la împlinirea ei, dar nu și în urmările ei, care sînt stricăciunea. În momentul în care s-a împlinit, voința, rămasă mereu necopleșită de moarte, s-a întors împotriva morții, înlăturînd urmările ei.

vadă de față cu alții și apa ar fi prefăcut-o în vin la fel, ca să fie crezut că e Cuvîntul lui Dumnezeu, iar trupul muritor nu l-ar fi arătat în văzul tuturor devenind nestricăcios, ca să fie crezut că El e Viața? Și cum ar fi avut ucenicii Lui îndrăzneala cuvîntului despre învierea Lui, dacă nu ar fi putut spune că întîi a murit? Sau cum ar fi fost crezuți spunînd că întîi a avut loc moartea, apoi învierea, dacă n-ar fi avut printre cei către care aveau îndrăzneala să grăiască, martori ai morții Lui? Căci dacă, săvîrșindu-se chiar în văzul tuturor moartea și învierea Lui, fariseii de atunci n-au voit să creadă și au silit și pe cei ce au văzut învierea să o tăgăduiască, dacă acestea s-ar fi întîmplat pe ascuns, cîte motive n-ar fi născocit aceia pentru necredința lor? Apoi cum s-ar fi dovedit sfîrșitul morții și biruința asupra ei, dacă n-ar fi fost adus El la judecată și n-ar fi fost dovedit ca mort prin osîndirea în fața tuturor, desființînd apoi moartea prin nestricăciunea trupului?

XXIV

Dar trebuie să respingem prin apărarea noastră și alte obiecții care ar putea veni de la alții. Ar spune poate cineva și aceasta: dacă moartea Lui trebuia să se săvîrșească în văzul tuturor ca să aibă martori și să se creadă și cuvîntul despre învierea Lui, ar fi trebuit să-și caute cu cugetarea o moarte slăvită, ca să ocolească măcar ocară crucii. Dar și dacă ar fi făcut aceasta, tot ar fi dat prilej de bănuială, ca Unul ce n-ar fi avut putere împotriva oricărei morți, ci numai împotriva celei aflate de El prin cugetare. Și aceasta ar fi dat iarăși motiv necredinței în învierea Lui. De aceea nu l-a venit moartea trupului de la Sine, ci din uneltire, ca chiar moartea pricinuită Lui de alții să o desființeze. Căci precum un atlet viteaz, mare în cugetare și bărbăție, nu-și alege singur pe cei cu care luptă, ca să nu lase bănuiala că îi e frică de vreunii, ci dă privitorilor puterea să-i aleagă, chiar dacă i-ar fi dușmănoși, pentru ca doborînd pe cel asupra căruia s-au învoit ei, să fie crezut ca cel mai tare, la fel și Viața tuturor, Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos nu și-a ales El moartea trupului, ca să nu pară că îi este frică de o alta, ci a primit să o rabde pe cea aleasă de alții și mai ales pe cea socotită de vrăjmașii Lui ca cea mai cumplită, mai de ocară și mai greu de răbdare, ca, desființînd-o El și pe aceasta, să fie crezut că este Viața, iar stăpînirea morții să fie deplin înlăturată. Deci s-a petrecut ceva minunat și uimitor: chiar moartea de ocară, pe care au socotit-o ei să l-o pricinuiască, a fost trofeul (mijlocul de biruință) împotriva morții. De aceea nu a suferit nici moartea lui Ioan, prin tăierea capului, nici cea prin sfîșiere, a lui Isaia, ca să păzească și în moarte trupul întreg și să nu dea motiv celor ce voiesc să împartă Biserica⁷³.

73. Aluzie la Ps. 21, 17-19 și Ioan, 19, 23-24.

XXV

Acestea sînt îndreptate spre cei din afară care născocesc și îngrămădesc tot felul de împotriviri. Dar dacă ar întreba și vreunul dintre ai noștri, nu ca un certăreț, ci ca iubitor de învățătură: pentru ce nu a suferit altfel de moarte, ci pe cea de pe cruce, să audă și el că nu altă moarte, ci aceasta ne era de cel mai mare folos. De aceea a suferit-o Domnul pe aceasta. Căci dacă a venit să poarte blestemul ce apăsa asupra noastră, cum s-ar fi făcut altfel blestem (Gal., 3, 13), dacă nu primea moartea celor blestemați? Iar aceasta este crucea. Căci așa s-a și scris: «Blestemat este cel spînzurat pe cruce» (Deut., 21, 23; Gal., 3, 13). Apoi, dacă moartea Domnului Hristos este preț de răscumpărare pentru toți, și prin moartea aceasta se surpă peretele din mijloc al despărțiturii (Efes., 2, 14) și se face chemarea neamurilor, cum ne-ar fi chemat pe noi, dacă nu S-ar fi răstignit? Căci numai pe cruce moare cineva cu mîinile întinse. De aceea se cuvenea să o sufere Domnul pe aceasta și să-Și întindă mîinile, ca prin una să atragă pe poporul cel vechi, iar prin cealaltă, pe cei din neamuri, și pe amîndoi să-i unească în Sine^{73a}. Aceasta a spus-o și El, arătînd cu ce fel de moarte va răscumpăra pe toți: «Iar cînd Mă voi înălța, pe toți îi voi atrage la Mine» (Ioan, 12, 32).

Apoi iarăși, vrăjmașul neamului nostru, diavolul, căzînd din cer, rătăcește în jurul aerului de aci de jos (Evr., 7, 12)^{73b} și stăpînind în el prin neascultare, împreună cu dracii asemenea lui, pricinuieste năluciri celor amăgiți de el și împiedică pe cei ce încearcă să urce, lucru despre care zice Apostolul: «Potrivit stăpînitorului puterilor văzduhului, care lucrează în ființe neascultării» (Evr., 2, 2). Iar Domnul a venit ca să surpe pe diavolul și să curățească văzduhul și să ne deschidă calea spre ceruri, cum a zis Apostolul, «prin catapeteasmă, adică prin trupul Lui» (Evr., 10, 20). Și dacă aceasta trebuia să se facă prin moarte, prin ce altă moarte se cădea să se facă, dacă nu prin cea care s-a săvîrșit în văzduh, adică pe cruce? Căci numai acela moare în văzduh, care se sfîrșește pe cruce. De aceea se cuvenea să o rabde Domnul pe aceasta. Căci, înălțat astfel, a curățit văzduhul de uneltirea diavolească și a tuturor dracilor. Pentru că El însuși a zis: «Am văzut pe satana ca un fulger căzînd» (Luca, 10, 18). Iar cînd ne-a deschis calea spre ceruri, a zis iarăși: «Ridicați, căpetenii, porțile voastre

73 a. În Cuvîntul cel întrupat, răstignit și înviat se readună, cum a spus sfîntul Maxim Mărturisitorul, toate faptele care cred, ca liniile în centrul cercului de unde au pornit.

73 b. Poate fiindcă nu au consistență trupească, dar nici nu sînt de o spiritualitate curată, nu sînt nici în cer, nici pe pămînt, ci umplu aerul în chip nevăzut, strecurîndu-se în noi în mod subtil, neobservat. Sau umplu aerul pentru că împiedică pe cei ce voiesc să se înalțe la cer. Pe de o parte atrag printr-o pămîntă spiritualitate, prin justificări morale ale răului, printr-o pămîntă înălțime; pe de alta, îi opresc pe cei atrași de ei, de la adevăratul urcuș, de la urcușul pînă la capăt, reținîndu-i într-o stare.

și vă ridicați porți veșnice» (Ps. 23, 7). Dar nu avea nevoie Cuvîntul însuși de deschiderea porților, El fiind Domnul tuturor, nici nu era închisă vreuna din fapte Făcătorului, ci noi eram cei ce aveam nevoie, cei pe care ne-a urcat El prin trupul Lui. Căci precum l-a adus pe el prin moarte pentru toți, așa a și deschis prin el urcușul spre ceruri^{73c}.

XXVI

De aceea se cuvenea și era potrivit să moară pe Cruce pentru noi. Motivul ei s-a dovedit cu totul convenit și e dreaptă socotința că mîntuirea tuturor nu se putea săvîrși altfel decît prin Cruce. Pentru că nu S-a făcut nevăzut nici pe Cruce. Ci a făcut zidirea să dea mărturie prisositoare despre prezența Ziditorului. Dar în același timp nu a răbdat ca templul sau trupul Său să rămînă mult timp așa, ci arătîndu-l mort numai prin pătrunderea morții în el, l-a înviat îndată, a treia zi, purtînd ca trofeu al biruinței Sale asupra morții nestrîcîciunea și nepătimirea dobîndită în trupul Său⁷⁴. Căci putea să ridice trupul chiar îndată din moarte și să-l arate viețuind iarăși. Dar Mîntuitorul nu a făcut aceasta, rînduind cu înțelepciune și acest lucru de mai înainte^{74a}. Căci ar fi putut zice cineva că El nici nu a murit, sau că moartea nu l-a cuprins deplin, dacă s-ar fi arătat îndată înviat. Sau dacă moartea și învierea s-ar fi petrecut în același moment, ar fi rămas nevăzută însușirea nestrîcîciunii⁷⁵. De aceea trebuia să se arate trupul mort. Deci a înviat trupul Său numai a treia zi, ca să se arate moartea în trupul Său. Dar nu l-a lăsat mult timp în această stare, ca nu cumva să nu fie crezut că l-a înviat, socotindu-se că în acest timp ar fi ajuns la o stricăre deplină; deci că nu mai poartă același trup, ci altul. Căci ar fi putut cineva să nu creadă în arătarea Lui din pricina trecerii unui timp prea lung, care ar fi pricinuit uitarea celor ce s-au petrecut. De

73 c. Demonii ne țineau închisă calea spre cer, demonii de care ne lăsăm ispitiți noi, dînd frîu liber patimilor noastre. Trupul Domnului, care a fost eliberat de patimi și prin aceasta a trecut la spiritualitatea deplinei învieri, a străbătut dincolo de piedicile ridicate de demoni. Faptul acesta e simbolizat prin înălțarea la cer. Iar uniți cu El în această curăție, putem urca și noi. Chiar pe crucea pe care a învins frica de durere, a învins prin iubire, ca adevărata înălțare, pe demonii din văzduhul pămîntului înălțări.

74. Libertatea de patimi a fost condiția care a făcut pe Cuvîntul întrupat în stare să Se aducă în mod deplin Tatălui, prin renunțarea la viața pentru Sine sau prin moarte. Dar aceasta a însemnat în același timp înlăturarea piedicilor ce stăteau în calea înălțării Lui, și în El și a noastră, la ceruri.

74 a. Numai rămînînd trupul o vreme după moarte, ca trup mort, s-a putut vedea că moartea nu a fost urmată de o stricăciune în trupul Său, fiind oprită de Dumnezeu-Cuvîntul să se actualizeze, odată ce Domnul a rămas fără păcat sau nedespărțit de Tatăl.

75. Iar neputrezirea arată prezența dumnezeirii în trup chiar în timpul morții Lui cu trupul. Și aceasta oprea actualizarea stricăciunii. Totuși dumnezeirea nu și-a revărsat puterea în trup ca să-l oprească și de la moarte. Trebuia să primească moartea ca să o învingă. Odată suportînd moartea în trupul Său, nu mai trebuia să arate că rabdă și stricăciunea cei urmează. Dovedindu-și puterea Sa prin înviere, a dovedit că ar fi putut învinge și stricăciunea actualizată.

aceea nu a răbdat starea aceasta mai mult de trei zile, nici nu a lăsat mai mult timp să aștepte pe cei ce-L auziseră vorbind despre învierea Sa. Ci încă pe cînd mai aveau în urechile lor sunetul cuvîntului Lui și ochii lor mai așteptau să-L vadă și cugetarea lor era atîrnată de El și încă pe cînd mai viețuiau pe pămînt și se aflau pe locurile lor cei ce L-au omorît și martorii morții trupului Domnului, în răstimpul de trei zile Fiul lui Dumnezeu însuși a arătat nemuritor și nestricăcios trupul Lui devenit mort^{75a}. Și s-a dovedit tuturor că nu din slăbiciunea firii a murit trupul Cuvîntului ce locuia în El, ci pentru ca moartea să fie nimicită prin puterea Mîntuitorului din el.

XXVII

Despre faptul că moartea a fost nimicită și crucea a adus biruință asupra ei și că ea nu mai are putere, ci e ea însăși moartă cu adevărat, ne dă o dovadă și un temei vădit de credință și aceea că toți ucenicii Lui au disprețuit-o și toți pornesc spre ea și nu se mai tem de ea, ci o calcă în picioare, ca moartă, prin semnul crucii^{75b} și prin credința în Hristos. Odiñoară, înainte de a fi avut loc venirea dumnezeiască a Mîntuitorului, toți jeleau pe cei ce mureau ca pe unii ce se stricau (se corupeau). Dar acum, după ce Hristos Și-a înviat trupul, moartea nu mai e înfricoșătoare, ci toți cei ce cred în Hristos o calcă în picioare, ca pe ceva ce nu e nimic și aleg mai degrabă să moară decît să se lepede de credința în Hristos. Căci știu că murind nu se pierd, ci se fac vii și nestricăcioși prin înviere. Iar diavolul care odinioară batjocorea cu viclenie (pe Dumnezeu) din pricina morții, după ce legăturile ei au fost dezlegate (Fapte, 2, 24) a rămas cu adevărat mort.

Deci dovada biruirii morții în Hristos e că înainte ca oamenii să creadă în El văd moartea ca înfricoșătoare și se tem de ea. Dar după ce se mută la credința în El și la învățătura Lui, disprețuiesc așa de mult moartea, că pornesc spre ea cu toată hotărîrea și se fac martori ai învierii ce s-a săvîrșit în Hristos împotriva ei. Căci încă prunci fiind cu vîrsta se grăbesc să moară; și se întăresc împotriva ei prin nevoițe nu numai bărbații ci și femeile⁷⁶. Ea a ajuns așa de slabă, că și femeile, înfricoșate mai înainte de

75 a. Biruind moartea, puterea dumnezeirii a pătruns atît de intim în trupul Său că a înlăturat și stricăciunea implicată virtual în puțința morții Sale.

75 b. Creștinii își fac semnul crucii pentru că prin ea cred că vor învia și ei cum a înviat Hristos. În crucea lui Hristos e puterea pentru învierea și viața de veci, cînd e însușită spiritual prin semnul ei făcut asupra noastră. Prin ea se transcende moartea și stricăciunea, legate de lumea văzută. Prin ea ne unim cu Hristos, Care a purtat-o spre înviere.

76. Se vede de aici și din alte locuri că sfîntul Atanasie cunoștea pe pustnicii vremii sale, între care și pe sfîntul Antonie a cărui viață a scris-o. În scrisul sfîntului Atanasie, deși este al primului mare teolog apărător al dreptei credințe, vibrează în același timp căldura unuia care a apucat în tinerețe sa Biserica martirilor (a martorilor învierii lui Hristos prin moartea lor), și era contemporan cu începutul vieții asceților.

ea, acum își rîd de ea ca de una ce e moartă și fără putere. Căci precum atunci cînd un tiran e biruit de împăratul adevărat și legat de mîini și de picioare, toți trecătorii rîd de el, lovindu-l și înțepîndu-l și nemaitemîndu-se de furia și de cruzimea lui datorită împăratului care l-a biruit, la fel moartea, fiind biruită și pironită de către Mîntuitorul pe cruce și legată de mîini și de picioare, este călcată în picioare de toți cei ce umblă în Hristos și care, mărturisind pe Hristos, rîd de ea, batjocorind-o cu cuvintele scrise mai înainte împotriva ei: «Unde îți este, moarte, biruința? Unde îți este, iadule, boldul?» (I Cor., 15, 55).

Învierea lui Hristos

XXVIII

Este aceasta o dovadă slabă a neputinței morții? Sau e o dovadă slabă a biruinței Mîntuitorului împotriva ei, cînd copiii și tinerele fete, nesocotesc, în Hristos, viața de aici și se pregătesc să moară? Omul are prin fire frica de moarte și de desfacerea trupului. De aceea e un lucru prea minunat că, îmbrăcînd credința crucii, disprețuiește cele după fire și nu se mai teme de moarte, datorită lui Hristos.

Să dăm niște pilde: focul are prin fire însușirea de a arde. Dar se spune că este ceva ce nu se teme de arderea lui, ci-l arată mai degrabă slab. Așa se spune de amiantul hindușilor⁷⁷. Iar cel ce nu crede celor spuse, de voiește, să încerce ceea ce se spune, îmbrăcîndu-se într-o substanță ce nu arde, ca intrînd în foc să se încredințeze de slăbiciunea focului. Sau: dacă cineva ar voi să-l vadă pe un tiran legat, fără îndoială că trebuie să treacă prin țara și prin ținutul stăpînit de cel ce l-a biruit și atunci va vedea pe cel socotit de alții înfricoșător, că a ajuns neputincios. Așa, de este cineva necredincios, după atîtea dovezi și după atîția mucenici în Hristos, după atîta disprețuire a morții de către cei ce s-au făcut cunoscuți în Hristos, dacă se mai îndoiește în cuget despre desființarea morții în Hristos și despre sfîrșitul ei în El, bine ar face să se minuneze de aceste lucruri așa de mari și să nu rămînă învîrtoșat în necredință, nici cu nerușinare față de cele atît de vădite. Și precum cel ce a luat amiantul cunoaște că rămîne nears de foc și precum cel ce voiește să vadă pe tiran legat trece prin țara biruitorului, așa și cel ce nu crede în biruirea morții să primească credința în Hristos și să treacă la învățătura Lui. Și va vedea neputința morții și biruința împotriva ei. Căci mulți din cei ce nu au crezut înainte și au rîs, crezînd pe urmă, au disprețuit atît de mult moartea, încît s-au făcut și mucenici ai lui Hristos.

77. Dar nici apa nu se teme de foc și îi ia puterea.

XXIX

Iar dacă moartea este călcată prin semnul crucii și prin credința în Hristos⁷⁸, e vădit unei judecăți drepte că nu altcineva decât Hristos însuși e Cel ce ne-a dat aceste trofee și biruințe împotriva morții și a făcut-o neputincioasă. Și dacă mai înainte moartea avea putere și de aceea era înfricoșătoare, iar acum, după venirea Mântuitorului și după moartea și învierea Lui, este disprețuită, e vădit că moartea a fost golită de putere și biruită de Hristos care S-a suit pe Cruce. Căci precum după noapte vine soarele și tot spațiul din jurul pământului se luminează de către El, fără îndoială că Soarele ce-Și întinde lumina Sa pretutindeni a alungat și întunericul și pe toate le-a luminat.

Astfel, moartea fiind disprețuită și călcată în picioare după ce s-a produs arătarea mântuitoare a Mântuitorului în trup și sfârșitul Său pe cruce, e vădit că El este Mântuitorul care S-a arătat în trup, Care a golit moartea de putere și a arătat în fiecare zi în ucenicii Săi trofee biruinței ei. Căci când vede cineva oameni slabi prin fire pășind spre moarte și neînspăimântându-se de stricăciunea ei și neînfricoșându-se de coborîrea la iad, ci chemînd-o cu suflet înflăcărat, și netemîndu-se de chinuri, ci alegînd mai degrabă pentru Hristos și pășind spre moarte decât spre viața de aici; sau când privește bărbați și femei și copii fragezi pornind și pășind spre moarte pentru dreapta credință în Hristos, cum poate fi așa de ușuratic la minte, sau așa de necredincios, sau cine s-a împietrit așa de mult la cuget, încît să nu înțeleagă și să nu judece că Hristos însuși, pe care-L mărturisesc acești oameni, dă fiecăruia biruința asupra morții, făcînd-o neputincioasă în fiecare dintre cei ce au credința în El și poartă semnul crucii?⁷⁹ Căci cel ce vede un șarpe călcat, cunoscînd cruzimea lui de mai înainte, nu se îndoiește că acum e mort și cu totul neputincios, afară de cazul că este stricat la minte și nu are nici simțurile trupului sănătoase. Sau cine,

78. Semnul crucii era moștenit de sfîntul Atanasie de la înaintașii născuți pe la anul 200 după Hristos. Se credea, făcîndu-se acest semn, că precum Hristos a trecut prin cruce la înviere, așa și creștinul trece prin moarte la viață.

79. Moartea acoperea toate în întunericul lipsei de sens. Dacă persoanele omenești sîrșeau în moarte, zadarnică era viața lor și zadarnică și lumea obiectelor care întregeste prin cunoașterea ei mintea persoanelor și li se fac spre un trecător folos material. Cîntîndu-se în Catavasia Paștilor ortodox: «Acum toate de lumină s-au umplut», se mărturisește că Hristos, înviind ca om, a dovedit că persoanele omenești sînt chemate toate la înviere și prin aceasta redobîndesc un sens și ele și lumea. Prin faptul că Cuvîntul lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui ipostatică S-a făcut om ca să-l învie pe acesta, s-a confirmat că dacă persoana umană e treapta cea mai înaltă din realitatea cunoscută, premiza ei superioară trebuie să fie dată ca Persoană în realitatea supremă, care deci trebuie să se înscrie la punctul suprem pe verticala ce urcă de la persoana umană, și nu undeva mai jos de ea, în ordinea esențelor impersonale. Acest lucru îl exprimă numele de Înțelepciunea și Cuvîntul dat Fiului lui Dumnezeu, care se unește cu niște însușiri proprii firii noastre personale. Numai omul e dotat, între creaturile cunoscute, cu înțelepciune și cuvînt, pentru că e persoană.

văzînd un leu cu care se joacă copiii, nu înțelege că acesta sau e mort, sau și-a pierdut toată puterea? Precum se pot vedea deci acestea cu ochii, așa, văzînd moartea luată în rîs și disprețuită de cei ce cred în Hristos, să nu se mai îndoiască nimeni și să nu mai rămînă lipsit de credința că moartea a fost golită de putere prin Hristos și stricăciunea ei a încetat și s-a desființat.

XXX

Cele spuse înainte sînt o dovadă destul de însemnată că moartea a fost desființată de Domnul și că crucea lui Hristos este un mijloc de biruință asupra ei. Cît despre învierea nemuritoare, pricinuită trupului de Mîntuitorul de obște al tuturor, de Hristos, Viața cea adevărată, o dovadă mai limpede decît cea prin cuvinte este cea din fapte, pentru cei ce au ochiul înțelegerii sănătos. Căci dacă moartea a fost desființată, cum a arătat cuvîntul, și datorită Domnului toți o calcă în picioare, cu mult mai vîrtos a călcat-o El cel dintîi, în trupul Său, și a biruit-o. Iar moartea odată omorîtă de El, ce trebuia să facă decît să învie trupul și să-l arate ca semn al biruinței asupra ei? Sau, cum s-ar fi văzut moartea desființată, dacă trupul Domnului n-ar fi fost înviat? Iar cel căruia nu-i ajunge această dovadă despre învierea Lui, să se încredințeze despre ceea ce s-a spus din cele ce s-au petrecut la vedere. Căci dacă murind cineva nu mai poate lucra nimic, ci numai pînă la mormînt are această putere, apoi încetează, și numai cei vii sînt în stare de fapte și de lucrările îndreptate spre oameni, să vadă cel ce voiește asemenea fapte și să judece din cele văzute ca să mărturisească adevărul. Pentru că Mîntuitorul a lucrat atîtea între oameni în fiecare zi, încît convinge în chip nevăzut în toate părțile, între elini și între barbari, atîta mulțime să treacă la credința în El și să asculte de învățătura Lui. Iar dacă e așa, cine se va mai îndoi acum în cugetul său că a avut loc învierea lui Hristos și că e viu Hristos, mai bine-zis, că El însuși este Viața? Oare e fapta unui mort să străpungă cugetarea oamenilor, încît să-i facă să se lepede de legile părinților și să cinstească învățătura lui Hristos? Sau dacă nu e lucrător – lucru propriu celui mort – cum poate face pe cei vii și lucrători să se oprească din lucrarea lor dinainte, încît desfrînatul să nu mai desfrîneze, iar ucigașul să nu mai ucidă, cel ce nedreptățea să nu mai nedreptățească și cei lipsiți de dreapta credință să se facă dreptcredincioși? Cum, dacă n-a înviat, ci e mort, pe cei numiți de necredincioși zei mincinoși și pe dracii cărora li se aduce închinare, îi alungă, îi urmărește și-i surpă? Căci unde este numit Hristos și există credința în El se smulge toată cinstirea idolilor, se dă pe față toată amăgirea dracilor; nici un demon nu poate suferi nici

măcar numele Lui, ci numai la auzul Lui o ia la fugă⁸⁰. Aceasta nu e fapta unui mort, ci a cuiva care e viu și, mai ales, Dumnezeu. Dealtfel, ar fi și un lucru de rîs să se spună că dracii alungați de El și idolii surpați sînt vii, iar de Cel ce-i alungă și prin puterea Lui îi face nici să nu se mai arate măcar, de Cel ce e mărturisit de toți ca Fiul lui Dumnezeu, să se spună că e mort.

XXXI

Cei ce nu cred în înviere aduc o grea dovadă chiar ei împotriva lor, dacă toți dracii și zeii închinați de ei nu pot alunga pe Hristos socotit de ei mort, dar Hristos îi dovedește pe toți aceia morți. Dacă e adevărat că cel mort nu lucrează nimic, dar Mîntuitorul lucrează astfel de fapte în fiecare zi, atrăgînd la dreapta credință, îndemnînd la virtute, învățînd despre înviere, ridicînd la dorul celor cerești, descoperind cunoștința despre Dumnezeu, insuflînd putere împotriva morții, arătîndu-Se pe Sine fiecăruia și desființînd necredința idolească, și dacă zeii și dracii necredincioșilor nu pot face nimic din acestea, ci mai degrabă mor în prezența lui Hristos și prin semnul crucii încetează toată vrăjitoria, se oprește orice fermecătorie și toți idolii sînt părăsiți și lăsați pustii, iar toată plăcerea nerațională încetează și oricine își înalță privirea de la pămînt la cer, – pe care dintre aceștia l-ar numi cineva mort? Pe Hristos care lucrează atîtea? Dar nu e propriu mortului să lucreze. Sau pe cel ce nu lucrează nicicum, ci zace neînsuflețit, ceea ce e propriu dracilor și idolilor, ca unora ce sînt morți?⁸¹. Fiul lui Dumnezeu fiind viu și lucrător (Evr., 4, 12), lucrează în fiecare zi; lucrează mîntuirea tuturor. Iar moartea se dove-

80. Sfîntul Atanasie, ca toți părinții Bisericii, urmînd sfintele Scripturi (Matei, 28, 20; Ioan, 14, 21; II Cor., 13, 9; Gal., 2, 20), avea ferma convingere că în cei credincioși e prezent și lucrează Hristos, că credința nu înseamnă numai o siguranță în faptul că Hristos există, ci un semn al acestei prezențe și lucrări a lui Hristos în lume. Chiar numele lui Iisus rostit cu credință e un semn al puterii lui lucrătoare. Aceasta era o concluzie firească trasă din învierea lui Hristos. Dacă El e viu, e și lucrător. Și întrucît prin trupul Lui înviat lucrează Dumnezeu, lucrarea Lui nu are loc pe o rază restrînsă, ci oriunde e mărturisit prin credință.

81. Idolii de care a despărțit creștinismul pe oameni nu erau idoli în înțelesul de azi al cuvîntului: banul, plăcerea, stăpînirea etc. Acestora nu li se atribuie decît o putere lumească. Idolii din acea vreme reprezentau în esență și ei niște puteri ale naturii; toată natura era socotită înzestrată cu niște puteri misterioase. La temelia închinării lor era un panteism în sensul literal al cuvîntului: toată natura era socotită Dumnezeu, sau reprezentată de mulți zei. Creștinismul, dezbrăcînd natura de acest mister, arătînd pe Dumnezeu ca transcendent ei, dar totuși susținînd toată lucrarea ei și putînd lucra în ea cele mai presus de ea și chemînd pe oameni la o viețuire mai presus de ea și la viața veșnică, pe un alt plan decît al ei, a făcut posibilă știința. Astăzi e socotită natura ca neavînd o taină în ea. Atunci natura însăși era socotită ca avînd ceva misterios în ea. Pe lîngă aceea, azi mulți contestă orice fel de transcendență, chiar transcendența tainei în natură. Creștinismul a arătat ca morți nu numai pe idoli, ci și pe draci. Dar pe cei din urmă în sensul că sînt morți spiritual și de o putere inferioară lui Hristos și celor ce-L au prin credință în ei; sau în sensul că nu pot lucra prin idoli, ca prin niște falși dumnezei. Sub influența științei care s-a dezvoltat, prin dezbrăcarea naturii de orice caracter tainic, creștinismul apusean a mers

dește neputincioasă în fiecare zi și idolii și dracii se arată chiar morți, încît chiar din aceasta nimeni nu se mai îndoiește despre învierea trupului lui Hristos. Cel ce nu crede în învierea trupului Domnului se dovedește necunoscînd puterea Cuvîntului și Înțelepciunii lui Dumnezeu. Dar dacă El Și-a luat trup și Și L-a făcut propriu, în chip firesc, cum a arătat cuvîntul nostru, ce trebuia să facă El cu trupul? Sau ce sfîrșit trebuia să aibă trupul Său, odată ce S-a sălășluit în el Cuvîntul? Să nu moară nu se putea, odată ce era muritor și avea să fie adus prin moarte jertfă pentru toți, motiv pentru care Și l-a și alcătuit Mîntuitorul. Dar să rămînă mort iarăși nu era cu putință, odată ce s-a făcut templul Vieții⁸². Deci a murit ca muritor, dar a înviat pentru Viața din El. Iar dovada învierii Lui sînt faptele Lui.

XXXII

Iar dacă, pentru motivul că nu se vede, nu se crede nici că a înviat, cei ce nu cred tăgăduiesc și ceea ce e propriu firii. Căci e propriu lui Dumnezeu să nu fie văzut, dar să Se facă cunoscut din faptele Lui, precum s-a spus și mai sus. Căci dacă nu ar fi faptele, ar avea dreptate să nu creadă în Cel ce nu este văzut. Iar dacă faptele strigă și-L arată limpede, pentru ce tăgăduiesc viața învierii atît de vădită? Căci chiar dacă sînt orbi cu cugețul, pot vedea măcar cu simțurile din afară puterea și dumnezeirea de netăgăduit a lui Hristos. Fiindcă și orbul, deși nu vede soarele, simțind căldura răspîndită de el, știe că există soarele deasupra pămîntului. Așa și cei ce se împotrivesc pentru că nu cred, fiind încă orbi în privința adevărului, odată ce cunosc puterea altora care cred, să nu tăgăduiască dumnezeirea lui Hristos și învierea săvîrșită de El⁸³. Căci e vădit că dacă

prea departe, socotind că Dumnezeu e atît de închis în transcendența Lui, încît nici nu mai poate să-Și arate lucrarea mai presus de fire în natură. Protestantismul a dat acestei învățături o trăsătură pesimistă, socotind că Dumnezeu nu mai poate lucra în natură din cauza păcătoșeniei iremediabile a tuturor oamenilor, credincioși sau nu. Creștinismul răsăritean, urmînd sfinților Părinți, împacă transcendența lui Dumnezeu după ființă cu lucrarea Lui în lume, socotind pe Dumnezeu nu numai mai presus de natură, ci și Stăpîn al naturii și ca Cel ce dă putere, oamenilor care cred, să se curățească și să devină organe ale lucrării Lui. Creștinismul apusean n-a tras toate consecințele din învierea lui Hristos cu trupul. De aceea, în explicarea mîntuirii el s-a oprit la Cruce. Dar cine crede că Hristos Și-a putut învia trupul, de ce nu ar crede că poate lucra și asupra creației, legată de trupul Lui înviat, dacă e legată cu El ca purtător dumnezeiesc al trupului?

82. Sfințul Atanasie deduce învierea chiar din întrupare. Cuvîntul lui Dumnezeu a luat trupul ca să-l scape de moarte, adică să-l învie. Creștinismul apusean a tras o altă concluzie: l-a luat ca să poată satisface prin jertfă, ca om, onoarea dumnezeiască jignită de oameni; atîta tot.

83. Sfințul Atanasie vede în puterile lui Hristos, care lucrează în cei ce cred în el și au o viață curată, o forță a misionarismului creștin, prin dovedirea ce o dădeau acestea despre Hristos cel înviat. De altfel, toată logica argumentării întrupării și învierii lui Hristos, clădită de sfințul Atanasie este o logică întemeiată pe fapte, nu o logică a speculației abstracte.

Hristos ar fi mort, n-ar fi alungat pe draci și nu L-ar fi ascultat dracii. Iar de sînt alungați cu numele Lui, e vădit că El nu e mort, mai ales că dracii, văzînd și cele ce nu sînt văzute de oameni, ar putea cunoaște că e mort Hristos și nu ar mai asculta nicidecum de El. Dar dracii văd ceea ce nu cred cei lipsiți de evlavie, anume că El este Dumnezeu și de aceea aleargă și cad la picioarele Lui, spunînd și cele ce le spuneau cînd El Se afla în trup: «Te știm pe Tine cine ești, Sfîntule al lui Dumnezeu» (Luca, 4, 34); și: «Ce este Ție și nouă, Fiule a lui Dumnezeu? Mă rog Ție să nu mă chinuiești» (Matei, 5, 7; Luca, 8, 28).

Deci, de vreme ce dracii mărturisesc și faptele dau mărturie în fiecare zi, este vădit – și nimeni să nu se obrăznicească față de adevăr – că Mîntuitorul a înviat trupul Său și că este Fiul lui Dumnezeu cel adevărat, fiind Cuvîntul și Înțelepciunea și Puterea care a ieșit din Dumnezeu ca din Tatăl și care în timpurile din urmă a luat trup pentru mîntuirea tuturor și a învățat lumea despre Tatăl, a surpat moartea, le-a dăruit tuturor nestricăciunea prin făgăduința învierii, ridicînd ca pîrgă a acesteia trupul propriu și arătîndu-l pe acesta ca trofeu împotriva morții și a stricăciunii ei prin semnul crucii.

Capitolul V

Dovedire față de iudei, din Vechiul Testament

XXXIII

Acestea așa fiind și fiind vădită dovada învierii trupului și a biruinței dobîndite de Mîntuitorul asupra morții, să respingem acum și necredința iudeilor și luarea acestora în rîs de către elini. Căci iudeii nu cred în acestea, iar elinii le iau în rîs, bîrfînd ceea ce socotesc ei că e necuvenit în cruce și în întruparea lui Dumnezeu-Cuvîntul. Cuvîntul nostru nu va pregeta să le răspundă și unora și altora, mai ales fiindcă are dovezi limpezi împotriva lor. Iudeii care nu cred au o dovadă și ei în Scripturile ce le citesc și ei. Căci de la un capăt la altul toată Biblia de-Dumnezeu-insuflată strigă despre acestea, cum arată înseși cuvintele ei. Proorocii au proorocit de la început despre minunea privitoare la Fecioara și despre nașterea săvîrșită din ea, zicînd: «Iată, Fecioara în pîntece va avea și va naște Fiu și vor chema numele lui Emanuel, care se tîlmăcește: cu noi este Dumnezeu» (Isaia, 7, 14; Matei, 1, 23). Iar Moise, cel cu adevărat mare și crezut de ei ca spunînd adevărul, a însemnat cuvîntul despre întruparea Mîntuitorului, socotindu-l și cunoscîndu-l ca adevărat și ca tot ceea ce putea fi mai mare, zicînd: «O stea va răsări din Iacov și un om din Israel și va zdrobi pe căpeteniile lui Moab» (Num., 24, 17). Și iarăși: «Cît de frumoase sînt casele tale, Iacov, corturile tale, Israele; ca niște vii sînt

umbrite și ca un rai lângă râuri și ca niște corturi pe care le-a înfipt Domnul, ca niște cedri lângă ape. Ieși-va omul din sămînța lui și va domni peste neamuri multe» (Num., 24, 5-7). Și iarăși, Isaia: «Înainte de a ști copilul să numească pe tatăl sau pe mama sa, va primi puterea Damascului și pietrele de preț ale Samariei înaintea regelui asirienilor» (8, 4). El e vestit de mai înainte că va veni ca om. Dar tot ei vestesc de mai înainte că Cel ce va veni este Domnul, zicînd: «Iată, Domnul șade pe nor ușor și va veni în Egipt și se vor clătina idolii făcuți de mînă ai Egiptului» (Isaia, 19, 1). Și iarăși Tatăl Îl cheamă de acolo: «Din Egipt am chemat pe Fiul Meu» (Matei, 2, 15; Os., 11, 1).

XXXIV

Dar nu s-a trecut sub tăcere nici moartea Lui. Ci e însemnată foarte limpede în Scripturi. Ba chiar și de motivul morții Lui s-a spus, că nu o suferă pentru El, ci pentru nemurirea și mîntuirea tuturor. Nu s-au temut ca să treacă sub tăcere nici uneltirea iudeilor și ocările aduse Lui de ei, ca nimic din cele ce se vor petrece să nu rămînă nevestit și să se nască vreo rătăcire din pricina lor. Deci zic: «Om ce era întru bătaie și știind să rabde durere, că s-a întors fața Lui; defăimat a fost și nesocotit. Acesta păcatele noastre le poartă și pentru noi suferă dureri și noi am socotit că de la Dumnezeu este El în durere, în bătaie și în chinuri. Iar El a fost rănit pentru păcatele noastre și a fost chinuit pentru fărădelegile noastre. Certarea ce ne aduce pacea a fost peste El și cu rana Lui noi toți ne-am vindecat» (Isaia, 53, 3-5). Minunează-te de iubirea de oameni a Cuvîntului, că pentru noi e defăimat, ca noi să ne bucurăm de cinste. «Că toți, zice, ca niște oi am rătăcit. Fiecare a rătăcit în calea lui. Și Domnul L-a dat pe El pentru păcatele noastre. Și El fiind chinuit, nu Și-a deschis gura Sa. Ca o oaie la junghiere S-a adus și ca un miel fără de glas în fața celui ce-l tunde pe El, așa nu Și-a deschis gura Sa. Întru smerenia Lui judecata Lui s-a ridicat» (Isaia, 53, 6-8). Apoi, ca să nu-L ia cineva drept om din pricina patimii, preîntîmpină gîndurile oamenilor. De aceea Scriptura descrie puterea Lui mai presus de fire și neasemănarea firii Lui cu noi, zicînd: «Iar neamul Lui cine-l va spune? Că s-a ridicat de pe pămînt viața Lui. Pentru fărădelegile poporului a fost dus la moarte. Și voi da pe cei răi în schimbul îngropării Lui și pe cei bogați în schimbul morții Lui. Că fărădelege nu a săvîrșit, nici s-a aflat viclenie în gura Lui. Și Domnul voiește să-L curățe pe El de răni» (Isaia, 53, 8-10).

XXXV

Dar poate, auzind proorociile despre moartea Lui, vei căuta și cele însemnate despre Crucea Lui. Căci nici acestea nu s-au trecut sub tăcere. Și ele au fost arătate foarte limpede de sfinți. Moise le vestește de mai

înainte cu glas înalt zicînd: «Veți vedea viața voastră atîrnată înaintea ochilor voștri și nu veți crede» (Deut., 28, 66). Iar proorocii de după El mărturisesc și ei despre aceasta, zicînd: «Iar Eu, ca un miel nevinovat dus spre a fi jertfit, n-am știut. Asupra Mea au socotit rele, zicînd: veniți și vom înfige sulita în pîinea Lui și-L vom smulge pe El dintre cei vii»^{83a}, (Ier., 11, 19). Și iarăși: «Străpuns-au mîinile Mele și picioarele Mele; numărat-au toate oasele Mele, împărțit-au hainele Mele loruși și pentru cămașa Mea au tras sorți» (Ps. 21, 17-20). Iar moartea atîrnată în văzduh, care s-a săvîrșit pe lemn, nu e alta decît cea de pe Cruce. Și în nici o altă moarte nu se străpung mîinile și picioarele, decît numai în cea de pe Cruce. Dar n-au lăsat neînsemnat nici faptul că prin venirea Mîntuitorului toate neamurile au început să cunoască pe Dumnezeu. Ci s-a făcut și despre aceasta pomenire în Sfintele Scripturi: «Că va fi, zice, rădăcina lui Iesei și Cel ce S-a ridicat căpetenie peste neamuri; în El vor nădăjdui neamurile» (Isaia, 11, 10).

Am dat aceste puține cuvinte spre dovedirea celor ce s-au petrecut. Dar toată Scriptura e plină de mărturii ce resping necredința iudeilor. Căci care dintre dreptii și sfinții prooroci și patriarhii înfățișați în dumnezeieștile Scripturi a avut nașterea din fecioară? Sau care femeie și-a ajuns sieși, ca să dea naștere vreunui om, fără de bărbat? Nu s-a născut Avel din Adam, Enoh din Iared, Noe din Lameh, Avraam din Tara, Isaac din Avraam și Iacov din Isaac? Nu s-a născut Iuda din Iacov și Moise și Aaron nu sînt din Avraam? Nu s-a născut Samuel din Elcana, David din Iesei, Solomon din David, Iezechia din Ahaz, Isaia din Amos, Ieremia din Helchia, Iezechiel din Vuzi? N-a avut fiecare pe tatăl său început al nașterii sale? Cine s-a născut numai din fecioară? De aceea a avut atîta grijă proorocul să însemneze aceasta.

Dar cărei nașteri i-a premers o stea în ceruri și a vestit lumii pe Cel ce Se naștea? Căci Moise, după ce a fost născut, a fost ascuns de părinți. Iar de David nu au auzit nici vecinii, de vreme ce nici marele Samuel nu l-a cunoscut pe el. Ci a căutat să afle de mai are Iesei un fiu. Iar martor al nașterii lui Hristos nu a fost un om, ci o stea arătată pe cer, de unde El însuși a coborît.

XXXVI

Și care dintre împărații de odinioară a împărățit «înainte de a putea numi pe tatăl sau pe mama sa» (Isaia, 8, 4) și a dobîndit biruința împotriva vrăjmașilor? Nu a început David să împărățească la 30 de ani și Solomon cînd a ajuns la tinerețe? Ioas avea șapte ani cînd a luat împărăția (IV Regi, 12, 1) și Iosia a luat stăpînirea avînd ani și mai puțini. Totuși și aceștia, avînd această vîrstă, au putut numi pe tatăl și pe mama lor.

^{83 a.} Se proorocea că trupul Lui va fi pîinea Sfintei Împărtășanii.

Cine e deci Cel ce a împărățit și a prădat pe vrăjmași, înainte de naștere? Să ne spună tilcuind, cine a fost un astfel de împărat în Israel și în Iuda, în care și-au pus toate neamurile nădejdea și au avut în El pacea? Oare nu s-au ridicat mai degrabă, de pretutindeni, împotriva lor? Căci cât a durat Ierusalimul, a durat și un război neîmpăcat împotriva lor și toți luptau împotriva lui Israel. Asirienii îi asupreau, egiptenii îi prigoneau, babilonienii îi călcau. Și ceea ce e și mai de mirare e că și pe sirienii vecini îi aveau luptînd împotriva lor. Sau nu purta David război cu Moab și nu tăia pe sirieni, nu se apăra Iosia de vecini și nu avea Ezechia teamă de mîndria lui Senaherib? Nu a pornit Amalic cu război împotriva lui Moise și nu i se împotriveau amoreii? Nu au luptat cei ce locuiau în Ierihon împotriva lui Iisus Navi? Și, peste tot, au avut vreodată neamurile legături de prietenie cu Israel? Se cade deci să știm cine e Acela în care neamurile și-au pus nădejdea. El trebuie să existe, de vreme ce e cu neputință ca proorocul să mintă^{83b}.

Dar moartea pe Cruce, a căruia dintre sfinții prooroci sau a patriarhilor de la început, a fost suferită pentru mîntuirea tuturor? Sau cine a fost rănit și a suferit moartea pentru sănătatea tuturor? Și care dintre drepti sau dintre regi a coborît în Egipt și, prin coborîrea aceasta, au încetat idoli să existe? Avraam a coborît, dar cinstirea idolilor a continuat; Moise s-a născut acolo și cu toate acestea credința amăgitoare nu a încetat.

XXXVII

Și căruia dintre cei de care vorbește Scriptura i s-au străpuns mîinile și picioarele, sau care a fost atîrnat pe lemn și s-a sfîrșit pe cruce pentru mîntuirea tuturor? Avraam a murit culcat în pat. Isaac și Iacov au murit și ei cu picioarele întinse pe pat. Moise și Aaron au sfîrșit în munte. David, în casă, nesuferind nici o uneltire din partea poporului; deși a fost căutat de Saul, a rămas nevătămat. Isaia a fost sfîșiat, dar nu a fost spînzurat pe cruce. Ieremia a fost ocărit, dar nu a murit osîndit. Iezechiel a pătimit, dar nu pentru popor, ci a vestit numai cele ce vor veni asupra poporului. Apoi aceștia, măcar că au pătimit, au fost oameni, cum sînt și toți ceilalți după asemănarea firii. Dar Cel vestit de Scripturi că va pătimi pentru toți nu a fost simplu om, ci e numit Viața tuturor, chiar dacă e asemenea oamenilor după fire. «Veți vedea, zice, Viața spînzurată înaintea ochilor voștri» (Deut., 28, 66); și: «Neamul Lui cine-l va spune?» (Isaia, 53, 8).

Neamul tuturor sfinților de la început se poate afla și povesti, adică cine și de unde a fost fiecare. Dar neamul Celui ce e Viața cuvintele dumnezeiești spun că e de nepovestit. Cine este deci Acesta, despre Care

83 b. După sfîntul Atanasie un creștinism trăit cu toată puterea credinței e singurul remediu pentru înlăturarea războaielor și pentru pace, nu numai între neamuri, ci și între ele și Israel.

spun acestea dumnezeieștile Scripturi? Sau cine e așa de mare, că și prooroci vestesc de mai înainte lucruri așa de mari? Nimeni altul nu se află astfel, afară de Mîntuitorul de obște al tuturor, Dumnezeu-Cuvîntul, Domnul nostru Iisus Hristos. Căci Acesta a ieșit din fecioară și S-a arătat ca om pe pămînt și e Cel al cărui neam după trup e de nepovestit. Fiindcă nu este cineva care să poată spune pe tatăl Lui după trup, de vreme ce trupul Lui nu e din bărbat, ci numai din Fecioara. Dacă pe tații lui David și Moise și ai tuturor patriarhilor îi poate arăta oricine în șirul neamurilor lor, neamul după trup al Mîntuitorului nu-l poate nimeni arăta pornind de la un bărbat. El a făcut și steaua să-I vestească nașterea trupului. Căci se cădea ca, coborînd Cuvîntul din cer, din cer să I se facă și vestirea. Și se cădea ca, venind Împăratul zidirii, să fie cunoscut limpede de toată lumea.

El Se naștea în Iudea și au venit să I se închine cei din Persia. El este Cel ce încă înainte de arătarea Sa trupească a dobîndit biruința asupra vrăjmașilor și trofee împotriva închinării la idoli. Și toți cei din neamuri, de pretutîndeni, părăsind obiceiurile părintești și necredința idolească, își pun nădejdea în Hristos și se înscriu între cei ai Lui, cum se pot vedea acestea și cu ochii. Căci nu a încetat altădată necredința egiptenilor decît cînd Domnul tuturor, ca purtat de un nor, a coborît acolo cu trupul și a risipit amăgirea idolească, mutîndu-i pe toți la Sine și prin Sine la Tatăl. El este Cel ce S-a răstignit, avînd ca martor soarele și zidirea și pe cei ce I-au pricinuit Lui moartea. Și prin moartea Lui s-a adus mîntuire tuturor și toată zidirea s-a izbăvit. El este Viața tuturor și Cel ce ca o oaie Și-a dat trupul Său ca preț de răscumpărare pentru mîntuirea tuturor, chiar dacă iudeii nu cred.

a. Alte mărturii și cugetări despre minunile lui Hristos

XXXVIII

Iar dacă socotesc că nu ajung acestea, să se convingă din alte cuvinte pe care le mai au. Căci despre cine zic proorocii: «M-am arătat celor ce nu Mă căutau, am fost aflat de cei ce nu întrebau de Mine; am spus: «Aici sînt», poporului care nu chema numele Meu; am întins mîinile Mele către poporul ce nu Mă asculta și Mi se împotriva» (Isaia, 65, 1-2). Cine este Cel ce S-a arătat? Să li se spună iudeilor! Dacă e proorocul, să spună unde s-a ascuns, ca să se arate mai pe urmă. Dar cine este acest prooroc care s-a făcut, din nevăzut, văzut și și-a întins mîinile pe Cruce? Nu e nici unul dintre drepți. E numai Cuvîntul lui Dumnezeu care, fiind netrupesc după fire, S-a arătat pentru noi în trup și a pătimit pentru noi.

Iar dacă nu le ajunge nici aceasta, să se încredințeze din alte cuvinte, privind dovada lor așa de limpede. Căci zice Scriptura: «Întăriți-vă, mîini slabe și genunchi slăbănogiți. Mîngîiați-vă, cei descurajați cu cugetul. Întăriți-vă și nu vă temeți. Iată, Dumnezeuul nostru cu judecată răsplătește. El însuși vine și ne va mîntui pe noi. Atunci se vor deschide ochii orbilor și vor auzi urechile surzilor. Atunci va sări schiopul ca cerbul și limba gîngavilor va fi limpede» (Isaia, 35, 3-6). Ce pot spune și despre acestea, sau cum vor îndrăzni să privească și la acestea? Căci proorocia arată că Dumnezeu va veni și va face cunoscute semnele și timpul venirii Lui: orbii vor vedea, schiopii vor umbla, surzii vor auzi și limba gîngavilor se va face limpede. Toate acestea se spun despre venirea lui Dumnezeu. Dar să spună cînd s-au făcut astfel de semne în Israel, sau unde s-a întîmplat așa ceva în Iudea? A fost curățit leprosul Neeman, dar nu a auzit nici un surd, nu a umblat nici un olog. Ilie și Elisei au înviat un mort, dar nici un orb din naștere nu a văzut cu adevărat. Mare lucru este și să fie înviat un mort. Dar nu e o minune așa de mare ca cea făcută de Mîntuitorul. Și dacă Scriptura nu a trecut sub tăcere vindecarea leprosului și învierea copilului văduvei, dacă s-ar fi întîmplat să umble vreun olog și să vadă vreun orb mai înainte, fără îndoială le-ar fi arătat și pe acestea. Dar dacă nu au grăit Scripturile, e vădit că nici nu s-au petrecut acestea mai înainte. Cînd s-au făcut deci acestea, dacă nu cînd a venit Însuși Cuvîntul lui Dumnezeu în trup? Și cînd a venit, dacă nu atunci cînd au umblat ologii și au vorbit limpede gîngavii și au auzit surzii și au văzut orbii din naștere? De aceea și iudeii care le priveau vorbeau de ele ca de niște fapte de care nu au auzit să se fi întîmplat altădată: «Din veac nu s-a auzit să fi deschis cineva ochii vreunui orb din naștere. De nu era Acesta de la Dumnezeu, nu putea face nimic» (Ioan, 9, 32-34).

**b. Răspuns la afirmarea obișnuită
a iudeilor, că Mesia încă nu a venit**

XXXIX

Dar poate și aceștia, neputînd să se împotrivescă celor vădite, nu vor tăgădui cele spuse, dar vor spune că încă le așteaptă pe acestea și că Dumnezeu-Cuvîntul nu a venit încă. De fapt, ei o spun această în toate părțile, neroșind de împotrivirea lor nerușinată față de cele arătate. Dar vor fi dați pe față și în privința aceasta mai întîi de alții, nu de noi. Vor fi dați pe față de preaînțeleptul Daniel, care a prevestit și timpul de față și venirea Mîntuitorului, zicînd: «Șaptezeci de săptămîni s-au tăiat peste poporul tău și peste cetatea cea sfîntă, ca să se îplinească pînă la capăt păcatul și să se pecetluiască păcatele și să se șteargă nedreptățile și să se

ispăsească fărădelegile și să se aducă dreptatea veșnică și să se pecetluiască vedenia și proorocul și să se ungă Sfântul sfinților. Și să știi și să înțelegi ca să răspunzi că de la sfârșitul cuvîntului se va zidi Ierusalimul pînă la Povățuitorul cel uns» (Dan., 9, 24-25). Poate în alte cuvinte se pot găsi motive pentru a se amîna împlinirea celor scrise pentru un timp viitor. Dar ce pot spune sau ridica împotriva acestora? Căci aci Hristos și Unsul e arătat nu ca om simplu, ci e vestit ca Sfântul sfinților; și de Ierusalim se spune că rămîne pînă la venirea Lui și apoi încetează și proorocul și vederea în Ierusalim⁸⁴. S-au uns odinioară David și Solomon și Ezechia, dar Ierusalimul și locul sfînt au rămas mai departe, și proorocii prooroceau: Gad și Asaf și Natan și după ei Isaia și Osea și Amos și alții. Apoi și cei unși se numeau oameni sfinți, dar nu sfinții sfinților. Iar dacă pun înainte robia și spun că din pricina ei nu a mai fost Ierusalimul, ce vor zice despre prooroci? Căci poporul coborînd odinioară în Babilon, erau acolo Daniel și Ieremia; și au proorocit Iezechiel și Agheu și Zaharia.

XL

Deci spun povești iudeii și trec cu vederea timpul de față. Căci, cînd a încetat proorocul sau vedenia din Israel, dacă nu acum, cînd a venit Hristos, Sfântul sfinților? Și un semn și o dovadă însemnată a venirii lui Dumnezeu. Cuvîntul e că nu mai stă în picioare Ierusalimul, nici nu s-a mai ridicat prooroc, nici nu se mai descoperă vreo vedere între ei. Și e firesc să fie așa. Căci, venind Cel prezis, ce nevoie mai e de cei ce-L prezic? Și fiind prezent Adevărul, ce nevoie mai e de umbră? De aceea, au proorocit pînă a venit Dreptatea însăși și Cel ce a răscumpărat păcatele tuturor. Pentru aceea și Ierusalimul a durat atîta timp, cît cei din el se ocupau cu chipurile adevărului. Iar odată ce Sfântul sfinților e de față, pe drept cuvînt s-a pecetluit și vederea și proorocia, iar împărăția Ierusalimului a încetat. Li s-au uns lor regi, pînă ce s-a uns Sfântul sfinților. Căci și Iacov proorocește, zicînd că împărăția iudeilor va sta pînă la Acela: «Nu va lipsi conducător din Iuda și căpetenie din coapsele lui, pînă va veni Cel căruia îi sînt rînduite și El este așteptarea neamurilor» (Fac., 49,10). De aceea și Mîntuitorul strigă zicînd: «Legea și proorocii au proorocit pînă la Ioan» (Matei, 11, 33).

Dacă ar mai fi deci la iudei împărăție, sau proorocie, sau vedere, ar avea drept să tăgăduiască pe Hristos care a venit. Dar dacă nu mai este nici rege, nici vedere, și s-a pecetluit toată proorocia, iar cetatea și templul s-au ruinat, pentru ce mai stăruie în atîta necredință și neascultare, înct cele ce au fost le văd, iar pe Cel ce le-a săvîrșit acestea îl tăgăduiesc? Pentru ce, cînd văd pe cei din neamuri părăsind idolii și punîndu-și

84. Toate cele din Vechiul Testament au încetat pentru că s-au împlinit în Hristos.

nădejdea în Dumnezeu lui Israel prin Hristos, tăgăduiesc pe Hristos, Cel din rădăcina lui Iesei după trup, și că El a venit și împărățește de acum? Dacă neamurile ar crede în alt dumnezeu și n-ar mărturisi pe Dumnezeu lui Avraam și Isaac și Iacov și Moise, ar avea dreptate să spună că n-a venit Dumnezeu. Dar dacă neamurile se închină lui Dumnezeu care a dat legea prin Moise și făgăduința lui Avraam și al Cărui cuvînt l-au defăimat iudeii, pentru ce nu recunosc, mai bine-zis, pentru ce trec de bunăvoie cu vederea că Domnul cel proorocit de Scripturi a strălucit lumii și S-a arătat ei trupește, precum zice Scriptura: «Domnul S-a arătat nouă» (Ps. 117, 27); și iarăși: «A trimis pe Fiul Său și i-a vindecat pe ei» (Ps. 106, 20); și iarăși: «Nu sol, nu înger, ci Însuși Domnul i-a mîntuit pe ei» (Isaia, 63, 9)?

Ei pătimesc ceva asemănător cu cel stricat la minte care vede pămîntul luminat de soare, dar tăgăduiește soarele care luminează pămîntul. Ce ar avea să facă mai mult Cel așteptat de ei, odată ce a venit? Să cheme neamurile? Dar le-a chemat. Să facă să înceteze proorocia și domnia și vedenia? Dar a făcut și aceasta. Să dea pe față necredința idolească? Dar a fost dată pe față și osîndită. Să nimicească moartea? Dar a fost nimicită. Ce deci nu s-a făcut din cele ce trebuia să le facă Hristos? Sau ce mai lipsește, ce nu s-a împlinit, ca să se bucure iudeii, care totuși nu cred? Dacă deci, precum vedem, nu mai e la ei nici rege, nici prooroc, nici Ierusalimul, nici jertfe, nici vedenie, ba s-a și umplut tot pămîntul de cunoștința lui Dumnezeu, și cei din neamuri, părăsind necredința, aleargă la Dumnezeu lui Avraam prin Cuvîntul și Domnul nostru Iisus Hristos, e vădit și pentru cei lipsiți cu totul de rușine că a venit Hristos și a umplut pe toți de lumina Lui și a adus învățătura adevărată și dumnezeiască despre Tatăl Său. Din acestea și din multe altele din Sfintele Scripturi, poate cineva respinge cum se cuvine pe iudei.

Capitolul VI

Dovedire față de filosofii elini și față de închinătorii la idoli.

Dovezi raționale despre conformitatea cu creația a întrupării

XLI

Cît privește pe elini, e de mirare să-i vezi rîzînd de cele ce nu sînt de rîs, orbi cum sînt față de propria lor rușine, pe care nu o văd cînd aduc jertfe pietrelor și lemnelor⁸⁵. Dar de vreme ce învățătura noastră nu e lip-

85. E nedemn de om, și deci rușinos, să se închine pietrelor și lemnelor inferioare nivelului lui de persoană.

sită de dovezi, să-i rușinăm și pe ei cu drepte judecăți, pornind mai ales de la faptele pe care le vedem și noi. Ce e lipsit de rațiune sau vrednic de rîsul lor în credința noastră? Poate faptul că spunem că Cuvîntul S-a arătat în trup? Dar și ei vor mărturisi că acest lucru nu e lipsit de rațiune, dacă se vor face prietenii adevărului. Dacă tăgăduiesc peste tot că există un Cuvînt (o Rațiune) a lui Dumnezeu, se ostenesc degeaba, rîzînd de ceea ce nu cunosc⁸⁶. Iar de mărturisesc că există un Cuvînt (o Rațiune) al lui Dumnezeu și că Acesta e conducătorul tuturor și că în El a creat Tatăl zidirea și prin purtarea Lui de grijă se luminează și există toate și El împărățește peste toate, încît din faptele proniei se cunoaște El și, prin El, Tatăl, ia seama, rogu-te, de nu cumva își întorc batjocura, fără să știe, împotriva lor înșile.

Filosofii elini spun că lumea este un corp mare și au dreptate spunînd aceasta. Căci vedem lumea și părțile ei, supuse simțurilor. Dacă deci în lume, care e un corp, este Cuvîntul lui Dumnezeu și El S-a sălășluit în toate și în fiecare din părțile ei, ce e de mirare sau ce e fără rațiune în spusa noastră că El S-a sălășluit în om⁸⁷? Căci dacă ar fi întru totul nerațional să fie El în trup, ar fi nerațional să fie sălășluit și în lumea ca întreg și să lumineze și să miște toate, cu purtarea Lui de grijă. Căci întreaga lume este un corp. Iar de e convenit să fie El sălășluit în lume și să fie cunoscut aflîndu-Se în lume ca întreg, se cuvine să Se arate și în trupul omenesc, și acesta să fie luminat și mișcat de El. Căci neamul omenesc este și el o parte a totului, și, dacă e necuvenit ca partea să fie organ al Lui spre cunoașterea dumnezeirii, ar fi atotnecuvenit să fie cunoscut din lumea ca întreg.

XLII

De fapt dacă trupul întreg e ținut în lucrare și e luminat de om, dacă ar spune cineva că e nerațional să fie puterea omului și în degetul piciorului, s-ar socoti că e fără minte, odată ce, admițînd că el străbate și lucrează în trupul întreg, îl oprește să fie și într-o parte a lui. La fel cel ce admite și

86. Dacă nu e o Rațiune a lui Dumnezeu, nu există peste tot o rațiune și atunci nu se poate rîde în numele rațiunii de creștinism că afirmă ceva contrar rațiunii. Iar rațiunea conștientă e o însușire a persoanei. Dacă Dumnezeu nu e Persoană, nu e înzestrat cu Rațiune. Persoana umană trebuie să-și aibă originea într-o realitate de caracter personal. Acela e începutul fără început, care e superior naturii nu numai întrucît înțelege raționalitatea ei, ci și creează lucrurile din ea, pentru rațiunea umană care le gîndește ca cea de a doua, fără să le creeze, dar le îmbină pînă la un punct în mod liber.

87. Raționalitatea unitară a naturii și, în cadrul ei, raționalitatea proprie fiecărei componente a ei arată Rațiunea gînditoare, creatoare și proniatoare (deci personală) divină, ca prezentă cu lucrarea rațională unitară și în același timp felurită în toată creațiunea și în fiecare parte a ei. Iar în om, care nu e numai opera gîndită a Creatorului și Proniatorului, ci și opera gînditoare a întregii raționalități a lumii, Se arată Creatorul gînditor prezent, ca împreună-gînditor cu omul gînditor, sau întreținînd în om funcția de subiect gînditor și deci dovedindu-Se și prin aceasta ca Subiectul gînditor originar și creator.

crede că Cuvîntul lui Dumnezeu și Dumnezeu este în întreaga lume, și întreagă e luminată⁸⁸ și mișcată de El, nu ar cugeta nerațional dacă ar spune că fiecare trup omenesc e mișcat și luminat de El. Iar dacă ar spune că nu socotesc potrivit să se vorbească de arătarea Mîntuitorului în trup, pentru motivul că acesta e făcut și e creat din nimic, prin aceasta Îl scot pe El și din creațiune. Căci și ea a fost adusă de către Cuvîntul la existență din nimic. Iar dacă, chiar creată fiind zidirea, nu e nerațional să fie în ea Cuvîntul, nu e nerațional să fie El și în om. Căci cele ce le cugetă despre întreaga lume, e de trebuință să le cugete ei și despre o parte a ei. Iar omul e, cum am spus înainte, și el o parte a întregului. Deci nu e necuvenit să fie Cuvîntul și în om, și ca totul să fie luminat, și să fie mișcat de către El și în El, și să viețuiască în El, precum zic și scriitorii lor că: «În El viețuim și ne mișcăm și sîntem» (Fapte, 17, 28).

Ce e deci vrednic de rîs, dacă spunem că cel în care este Cuvîntul e folosit de El ca un organ, spre arătarea Lui? Căci, dacă nu era în el, nici n-ar fi putut să Se folosească de el⁸⁹. Iar dacă am admis mai înainte că Cuvîntul este în toată lumea și în părțile ei, de ce e de necrezut ca să Se și arate în cele ce este?⁹⁰ Căci, precum prin puterile Lui Se află întreg în fiecare și în toate și pe toate le orînduiește după știință, dacă ar voi n-ar fi nepotrivit să Se folosească și de soare, sau de lună, sau de cer, sau de pămînt, sau de apă, sau de foc, ca de un glas, pentru a Se face cunoscut pe Sine și pe Tatăl Său, despre Care a spus că le-a făcut, dat fiind că El le susține pe toate și e cu toate și în fiecare, în parte, și Se arată pe Sine în

88. Cuvîntul lui Dumnezeu luminează creația, întrucît e străbătută de o raționalitate ce poate fi cunoscută de omul rațional, întrucît e făcută deci de o Persoană conștientă pentru o persoană conștientă. Altfel n-ar fi luminată, neavînd nici un sens. Cuvîntul românesc «lume», care vede lumea ca lumină, sau ca luminată, redă tocmai această învățătură, afirmată de sfinții părinți, că creațiunea e luminată, deci are un sens, fiind opera unei Persoane și fiind pusă la dispoziția persoanei umane pentru îmbogățirea ei spirituală în vederea eternizării.

89. Kannengiesser socotește cam nepotrivită voința sfîntului Atanasie de a sugera misterul întrupării, în noutatea lui esențială, cu ajutorul unor reprezentări destul de naive, dar conforme gîndirii timpului său, despre prezența Logosului în toate, deci și în trupul omenesc (ed. cit. p. 417, nota 1). Dar aceste reprezentări socotim că sînt confirmate azi și mai mult prin raționalitatea materiei și a organismelor descoperite de știință. Iar prezența Cuvîntului creator și proniator în trupul omenesc în general, e folosită de sfîntul Atanasie numai ca o bază pentru posibilitatea prezenței și mai accentuate a Cuvîntului în trup, în urma întrupării. Un trup lipsit de raționalitatea naturală, susținut în el de Cuvîntul creator și proniator, n-ar putea sluji lucrării raționale superioare a Cuvîntului întrupat. Toți părinții Bisericii socotesc că o viață nesupusă patimilor e o viață readusă la raționalitatea originară și, dacă sufletul se poate manifesta prin el mai clar, cu atît mai mult Dumnezeu Cuvîntul.

90. Dumnezeu-Cuvîntul Se arată și în lucrările și mișcările naturale ale creației și ale trupului, dar întrucît ele se petrec în general după legile permanente, se poate ușor socoti că în ele nu Se arată Dumnezeu ca deosebit de ele, ci numai ca ceea ce e propriu lor. De aceea, Dumnezeu arătîndu-Se mai clar în fapte ce depășesc mișcările repetate ale creației și trupului, se poate spune că El de-abia acum Se arată deplin prin trup și prin natură.

chip nevăzut în toate. La fel, nu e necuvenit ca El, Care a orînduit toate și dă viață tuturor, să Se facă cunoscut, dacă voiește, prin oameni, folosindu-Se de trupul omenesc ca de un organ spre arătarea adevărului și spre cunoașterea Tatălui. Căci și omenirea e o parte a totului. Și precum mintea, fiind în omul întreg, e făcută cunoscută prin trup, adică prin limbă, și nu va spune cineva că se micșorează din cauza aceasta ființa minții, așa Cuvîntul, fiind în toate, dacă Se folosește de acest organ omenesc, acesta nu apare ca un lucru necuvenit. Căci, precum am spus, dacă ar fi un lucru necuvenit să Se folosească de trup ca de un organ, ar fi necuvenit să Se afle și în lumea ca întreg.

a. Conformitatea cu omul a întrupării

XLIII

De ce atunci, vor zice poate, nu S-a arătat prin alte părți mai înalte ale creațiunii și nu S-a folosit de un organ mai înalt, ca de pildă de soare sau de lună, sau de stele, sau de foc, sau de eter, ci numai de om? Să știe că Domnul n-a venit simplu pentru a Se arăta, ci pentru a vindeca și învăța pe cei ce pătimesc. Celui ce vrea să se arate îi ajunge să apară și să uimească pe cei ce privesc. Dar cel ce voiește să vindece și să învețe nu se mulțumește numai să vină, ci vrea să se facă de folos celor ce au nevoie și să se arate potrivit cu trebuința lor, ca nu cumva, covîrșind nevoia celor ce pătimesc, să tulbure pe cei ce au trebuință de El și arătarea lui Dumnezeu să fie fără de folos acestora⁹¹. Nimic nu era rătăcit în creațiune, în cugetarea despre Dumnezeu, decît singur omul⁹². Nici soarele, nici luna, nici cerul, nici stelele, nici apa, nici eterul nu au tulburat rînduiala, ci avînd pe Cuvîntul de Ziditor și Împărat au rămas cum au fost⁹³. Dar

91. Sfîntul Atanasie nu se folosește, pentru preferința ce a avut-o Cuvîntul de a Se îmbrăca în trup omenesc, de argumentul direct al mai marii înrudiri între El și om. Ci se folosește de trebuința mai mare ce o avea omul de așezarea Cuvîntului în trup. Omul avea trebuință propriu zis de vindecarea de patimi, de eliberarea de neascultare, de stricăciune, de moarte, de învățătura prin cuvînt. Dar în acest argument e implicată indirect și ideea că omul e superior naturii. Căci numai omul a fost capabil să cadă în neascultare și în patimi din libertate și numai pentru el moartea constituie golirea existenței de orice sens. Iar învățătura n-o poate primi decît omul și numai el se poate folosi de ea. De asemenea numai omul e înzestrat cu cuvîntul prin care poate fi învățat și deci numai prin întruparea ca om își putea însuși Cuvîntul dumnezeiesc cuvîntul omenesc pentru a învăța pe oameni, pentru a-i înălța în comuniunea cu Sine.

92. Numai omul a putut ajunge la cugetări rătăcite despre Dumnezeu, pentru că numai omul are o libertate în cugetare. Și numai omul poate cugeta; și poate cugeta despre Dumnezeu.

93. N-au tulburat-o pentru că n-au putut face aceasta, neavînd libertate și neputînd adapta legile naturii în conformitate cu voia lui Dumnezeu sau să le folosească contrar ei. Făpturile inconștiente nu Îl cunosc pe Dumnezeu, ci numai Îl fac cunoscut în «raționalitatea» lor.

oamenii, întorcînd spatele Binelui, au dat chip nimicului⁹⁴, înlocuind Adevărul, și au îmbrăcat în cinstea cuvenită lui Dumnezeu demonii, oamenii și pietrele, căutînd cunoașterea lor în locul cunoașterii lui Dumnezeu. De aceea, pe drept cuvînt, de vreme ce nu era potrivit bunătății lui Dumnezeu să treacă cu vederea o astfel de stare și de vreme ce oamenii nu-L puteau cunoaște pe El ca orînduind și cîrmuind toate, ia o parte a întregului, adică trupul omenesc, ca organ al Său și Se sălășluiește în el, pentru ca, de vreme ce nu L-au putut cunoaște în întreaga lume, să-L cunoască măcar într-o parte a ei; și de vreme ce nu L-au putut vedea în puterea Lui nevăzută, să-L poată înțelege și vedea din ceea ce le era asemănător.

Căci fiind oameni, vor putea cunoaște, din trupul asemănător cu al lor și din faptele dumnezeiești săvîrșite prin el, mai repede și mai din apropiere, pe Tatăl Lui, socotind că cele săvîrșite de El nu sînt fapte omenesti, ci fapte ale lui Dumnezeu. Și dacă ar fi cu neputință să fie cunoscut, după ei, Cuvîntul prin faptele trupului cunoscut, și mai cu neputință ar fi să fie cunoscut din ceea ce se face în întreaga lume⁹⁵.

Căci așa după cum nu Se împărtășește de nimic din cele ale creațiunii, deși este în creațiune, ci mai degrabă toate se împărtășesc de puterea Lui, tot așa, folosindu-Se de trup ca de un organ, nu S-a împărtășit de nimic din ale trupului, ci mai degrabă a sfințit trupul⁹⁶. Plato, admirat de elini, zice că cel ce a născut lumea, văzînd-o cuprinsă de furtună și în primejdie să cadă în starea neasemănării, se așază la cîrma sufletului și vine în ajutorul ei și îndreptează toate greșalele ei⁹⁷. Ce e deci de necrezut în spusa

94. Nimicul poate primi prin nălucire, prin imaginație, un fel de chip care înlocuiește realitatea adevărată. Desigur, numai întrucît se folosesc în această «creație» a nălucirii elementele realității adevărate, întrucît se aranjează în alt mod, în mod dezordonat, sau întrucît se socotește existența ultimă o realitate care nu e prin sine. Și în aceasta constă răul, pe cînd binele, în ceea ce este.

95. Sfințul Atanasie revine de multe ori asupra ideii că așa cum sufletul nu se poate vedea direct, ci numai prin faptele trupului, așa nici Cuvîntul nu poate fi văzut direct, ci numai din univers și din faptele săvîrșite în trupul ce l-a luat. Argumentarea lui se întemeiază în fond pe raționalitatea lucrurilor și a faptelor trupesti cărora trebuie să le stea la bază o Rațiune personală supremă, creatoare și proniatoare, iar în Hristos, aceeași Rațiune personală care Și-a făcut propriu în mod deosebit trupul asumat. Argumentarea se mai bazează și pe faptul că, așa cum în natură și în istorie se fac lucruri care nu totdeauna decurg în mod automat din cele anterioare, ci variază pe baza unei alegeri superioare, așa și prin trupul omenesc se fac fapte alese, dintre multele fapte posibile, de un agent liber. În Hristos faptele săvîrșite prin trup se deosebesc și mai clar de cele alese dintre multele fapte naturale posibile. În El Persoana superioară naturii se cunoaște și mai vădit prin fapte deosebite de faptele obișnuite ale omului.

96. Sfințirea trupului a constat în a-l face organ al unor stări și fapte bune mai presus de cele naturale. Prin aceasta subiectul Lui s-a făcut și mai clar cunoscut ca Dumnezeu. El nu a luat de la noi puterea de a fi, ci El a dat trupului din ale Lui.

97. E un citat liber din Plato, *Polit.* 273 d. (vezi la P. Th. Camelot, *Sources Chrétiennes*, p. 293, nr. 2). Pentru Plato sufletele sînt de o ființă cu esența supremă.

noastră, că de vreme ce omenirea a rătăcit, Cuvîntul a venit să Se așeze în ea și S-a arătat ca om, ca s-o mîntuiască de furtuna ce a cuprins-o prin cîrmuirea și bunătatea Lui?⁹⁸

b. Întruparea se potrivește cu trupul omenesc

XLIV

Dar poate, cuprinși de rușine, se vor învoi cu aceasta, dar vor spune că se cădea ca, vrînd Dumnezeu să învețe și să mîntuiască pe oameni, putea să o facă numai cu voința și să nu Se îmbrace Cuvîntul lui Dumnezeu în trup, cum a făcut și odinioară, cînd l-a alcătuit din nimic. Față de această obiecție a lor, ar fi convenit să se spună că odinioară, neexistînd nimic în nici un fel, a fost nevoie numai de o faptă de voință pentru crearea tuturor. Dar odată ce omul exista și nevoia cerea nu să-l facă din nimic, ci să le vindece cele ce erau, era firesc ca Doftorul și Mîntuitorul să vină la cele ce existau, ca să vindece cele ce sînt. De aceea S-a făcut om și S-a folosit de trupul omenesc ca organ⁹⁹. Pentru că dacă nu era nevoie să facă aceasta, cum ar fi trebuit să vină Cuvîntul și să Se folosească de acest organ? Sau de unde trebuia să ia pe acesta, dacă nu din cele ce erau făcute mai înainte și aveau nevoie de dumnezeirea Lui, ca de cineva asemănător? Căci cele ce nu sînt nu aveau nevoie de mîntuire, ca să fie destul numai să poruncească, ci omul făcut, care se strica și se pierdea^{99a}. De aceea în mod convenit s-a folosit de un organ ca omul, și Cuvîntul S-a întins prin el la toate^{99b}.

Apoi trebuie știut și aceea că stricăciunea care s-a produs nu era în afara trupului, ci străbătuse în el și era nevoie ca, în locul stricăciunii, să pătrundă în el Viața; precum intrase moartea în trup, așa să intre și Viața în el. Dacă moartea ar fi fost în afara trupului, se cădea să rămînă și Viața

98. Imaginea de corabie a Bisericii se află deja în Ep. lui Clement Romanul 14-15; aceea a lui Hristos, Cîrmaci al ei, a se vedea E. Peterson, *Das Schiff als Symbol der Kirche*, în: *Theologische Zeitung*, t. 6, 1955, p. 77.

99. Dar și la început, Dumnezeu a creat trupul omului printr-o faptă specială, «luînd țărîină din pămînt». Trupul omenesc nu e numai materie, ci e trup însuflețit, participant la calitatea de subiect a omului sau formînd un subiect cu sufletul. Prin aceasta omul întreg e după chipul lui Dumnezeu. Pentru ce S-ar feri atunci Dumnezeu să ia trupul omenesc, pentru ca să vindece ceea ce a făcut printr-un act special? De ce n-ar căuta să restabilească prin trup dialogul cu cel făcut pentru dialogul cu El? Dacă trupul a fost făcut ca organ al minții umplute de Dumnezeu, de ce nu l-ar putea face și organ al minții prin care lucrează Dumnezeu însuși ca Subiect?

99 a. Din nimic se creează o realitate nouă prin porunca lui Dumnezeu. Dar de mîntuire avea nevoie omul existent. Și el nu putea fi vindecat prin poruncă, ci cu colaborarea lui, în dialogul lui Dumnezeu cu el. Pentru aceasta, Dumnezeu trebuia să Se coboare la nivelul omului, ca să-l ridice pe om la nivelul Lui. De aceea Se face Dumnezeu om fără să înceteze să fie și Dumnezeu.

99 b. Numai prin om Cuvîntul Se poate descoperi tuturor și în toate. Căci numai prin om poate vorbi tuturor oamenilor și numai prin rațiunea omenească Își poate pune pecetea unui fel curat de a le folosi pe toate, ca să devină Stăpîn adevărat al tuturor.

în afara lui. Dar de vreme ce moartea pătrunsese în trup și stăpînea asupra lui, fiind unită cu el, era nevoie ca și Viața să pătrundă în trup, ca, îmbrăcînd Viața, trupul să lepede stricăciunea¹⁰⁰. Altfel, dacă Cuvîntul ar fi fost în afara trupului și nu în el, moartea ar fi fost biruită de El în mod fizic, întrucît ea n-ar fi avut putere împotriva vieții, dar ar fi rămas în trup stricăciunea venită împreună cu ea¹⁰¹. De aceea cu dreptate s-a convenit să îmbrace Mîntuitorul trupul, ca, unindu-se trupul cu Viața, să nu mai rămînă muritor în moarte, ci, ca unul ce a îmbrăcat nemurirea, să rămînă nemuritor în înviere. Căci odată ce a îmbrăcat stricăciunea n-ar fi înviat dacă n-ar fi îmbrăcat Viața. Și iarăși moartea nu se arată în sine, ci numai în trup. De aceea a îmbrăcat El trupul, ca aflînd moartea în trup, în el să o nimicească¹⁰². Căci cum S-ar fi arătat peste tot Domnul ca Viața, dacă n-ar fi făcut viu pe muritor? Trestia e topită prin fire de foc. Dar dacă oprește cineva focul de la trestie, aceasta nu se arde, ci rămîne mai departe trestie supusă amenințării focului. Căci e prin fire o materie ce se topește prin foc. Dar dacă se îmbracă trestia în mult amiant, de care se spune că se opune focului, trestia nu mai e amenințată de foc, fiind păzită de el prin îmbrăcăminte nesupusă arderii. La fel se poate spune și despre trup și despre moarte: dacă moartea e oprită numai prin porunca de la el, el rămîne mai departe muritor și stricăcios potrivit rațiunii trupurilor. Dar ca să nu se întîmple aceasta, el s-a îmbrăcat în Cuvîntul lui Dumnezeu cel netrupesc și astfel nu se mai teme nici de moarte, nici de stricăciune, avînd ca îmbrăcăminte Viața și prin aceasta pierind din el stricăciunea.

c. Efectele întrupării în univers

XLV

De aceea cu dreptate a luat trup Cuvîntul lui Dumnezeu și S-a folosit de om ca de un organ, ca să facă viu trupul¹⁰³ și ca, precum este cunoscut din creațiune prin fapte, așa să lucreze și în om și să Se arate pe Sine

100. Îmbrăcarea vieții de către trup înseamnă străbaterea lui de viața lui Dumnezeu. Moartea era în trup nu ca ceva static, ci ca o forță de descompunere. Așa trebuia să ajungă și Viața, sau Cuvîntul, izvorul personal al vieții, lucrător pozitiv în trup. Iar moartea lucra în trup, pentru că trupul era purtător de suflet și sufletul încuviința patimile lui. Trebuia vindecăt deci acest trup purtat de un suflet, sau de un subiect ce încuviința patimile. De aceea a luat trupul omenesc, purtător de suflet, Subiectul vieții dumnezeiești.

101. Moartea ar fi putut fi învinsă fizic de Cuvîntul vieții, dacă El ar fi rămas în afara omului. Dar stricăciunea care e și efectul unei stări morale, nu ar fi putut fi biruită din afară, ci numai prin întărirea lăuntrică a voinței omului, prin unirea voinței Cuvîntului cu ea, prin colaborarea subiectului uman cu cel dumnezeiesc. Așa se explică de ce vor învia și păcătoșii, pentru că și ei o doresc aceasta, dar într-un trup stricăcios, sau pentru o moarte veșnic «vie», pentru că nu colaborează cu Cuvîntul întrupat.

102. Ca să Se întîlnească cu moartea, Cuvîntul trebuia să o întîlnească într-un trup, adică acel trup trebuia să moară. Dar El fiind Viața, a îngăduit morții să lucreze numai pînă ce s-a produs ca moarte. Dar îndată după aceea, a scos trupul de sub efectul ei.

103. Scrierea aceasta a sfîntului Atanasie are scopul de a prezenta unirea Cuvîntului cu trupul omenesc ca să-l scape pe acesta de moarte și de stricăciune, făcîndu-l nemuritor prin înviere.

pretutindeni, nelăsând nimic gol de dumnezeirea și de cunoștința Sa¹⁰⁴. Căci spun iarăși, repetînd ceea ce am spus mai înainte: că Mîntuitorul a făcut aceasta, ca, precum toate le umple, fiind de față pretutindeni, așa să umple toate de cunoștința Lui, cum spune și dumnezeiasca Scriptură: «Toate s-au umplut de cunoștința Domnului» (Isaia, 11, 9). Căci de voiește cineva să privească la cer, vede orînduirea Lui; de nu poate privi la cer, ci se apleacă numai la oameni, vede prin fapte puterea Lui neasemănată față de oameni și cunoaște în oameni pe Dumnezeu Cuvîntul. De s-a abătut cineva spre draci și s-a îngrozit de ei, Îl vede pe El alungîndu-i pe aceia și înțelege că El este Stăpînul lor. De s-a scufundat în firea apelor și socotește că ele sînt dumnezeu, cum se închină egiptenii apei, o vede pe aceasta prefăcută de El și cunoaște că Domnul este Ziditorul lor¹⁰⁵. Iar de se coboară cineva la iad și acolo se înspăimîntă de eroii coborîți acolo, socotiți zei, vede învierea înfăptuită de El, sau biruința asupra morții, și înțelege că și acolo numai Hristos este Domnul și Dumnezeu cel adevărat. Căci toate părțile zidirii le-a atins Domnul și pe toate le-a eliberat de toată înșelăciunea și le-a arătat așa cum sînt, cum zice Pavel: «Dezbrăcînd începătoriile și stăpîniile le-a biruit pe Cruce» (Col., 2, 15), ca să nu mai poată fi înșelat cineva, ci pretutindeni să afle pe Cuvîntul lui Dumnezeu¹⁰⁶. Astfel, omul înconjurat de pretutindeni și privind

104. Cuvîntul lui Dumnezeu umplîndu-le pe toate ale naturii, Se face cunoscut prin toate, dar numai omului. Cu atît mai mult Se face cunoscut omului din faptele omului. Pentru că în acest caz și cel ce cunoaște și cel din care se cunoaște contribuie în mod activ și conștient la aceasta. Numai omul e capabil să primească cunoștința lui Dumnezeu, dar și să-L facă cunoscut în mod conștient. De aceea Se întrupează Cuvîntul în firea omenească. Dar luminată de Dumnezeu din sine, rațiunea omenească poate să cunoască pe Dumnezeu din toate mai mult ca înainte de întrupare. Cuvîntul însuși, întrupîndu-Se și însușindu-Și cuvîntul omenesc și manifestîndu-Se prin simțiri și fapte omenești mai presus de fire, face pe ceilalți oameni să-L cunoască și fiecare om umplut de lumina și de puterea lui Hristos poate face pe alți oameni să-L cunoască și aceștia la rîndul lor să cunoască pe Dumnezeu prin toate. Experiența prezenței lui Dumnezeu de către om, în sine sau în alt om, îl face pe acesta să cunoască mai deplin pe Dumnezeu și în natură. Întruparea ne-a scăpat astfel de idoli.

105. Cuvîntul lui Dumnezeu, ca Rațiunea supremă, este prezent în raționalitatea întregii zidiri, dar creștinii Îl cunosc nu ca identic cu ele, ci ca Stăpînul lor. Căci toate I se supun Lui. Acest lucru a devenit cu totul clar de cînd Hristos – Cuvîntul întrupat – poruncește forțelor naturii, ca o Persoană care era cunoscută ca fiind deosebită de ele, dar Stăpîn asupra lor. Așa a scăpat lumea de idoli ca expresii ale panteismului. Odată întrupat ca om, din toate poate lua omul cunoștința lui Dumnezeu ca Stăpîn al tuturor.

106. În sensul acesta toate s-au umplut de cunoștința lui Dumnezeu, adică toate fac cunoscut pe Dumnezeu, pentru că Hristos S-a arătat ca Dumnezeu Stăpîn al tuturor, mai presus de toate și neidentificat cu ele. Pînă nu Se întrupase Cuvîntul ca om, puteau fi identificate toate cu dumnezeu, adică din toate se răspîndea amăgirea, întunericul, pentru că toate lucrau ca niște forțe oarbe, care nu vorbeau clar omului. Ele nu mai erau transparente pentru Dumnezeu, întrucît Dumnezeu nu-i mai vorbea omului clar prin ele, ca deosebit de ele, și nu mai lucra asupra lor ca un Stăpîn al lor. Știînd prin Hristos că El este Cuvîntul sau Rațiunea dumnezeiască a cărui putere și ale cărui rațiuni iradiază în toate, dar El e mai presus de toate, prin El cunoaștem și pe Tatăl Lui ca Dumnezeu personal.

oriunde, adică văzînd în cer, în iad, în om, pe pămînt dumnezeirea Cuvîntului, nu mai e amăgit în privința lui Dumnezeu, ci numai Lui I se închină și prin El cunoaște și pe Tatăl. Să se convingă și elinii de acestea prin dreptele dovezi aduse de noi. Iar de socotesc că ajung aceste dovezi spre rușinarea lor, să se încredințeze despre cele zise și mai mult din faptele ce stau în fața tuturor.

**d. Dovezi scoase din fapte despre sfîrșitul închinării
la idoli, al vrăjitoriilor și oracolelor și al domniei filosofilor**

XLVI

De cînd au început oamenii să părăsească credința în idoli, dacă nu de cînd a venit Dumnezeu-Cuvîntul cel adevărat la oameni? De cînd au început să înceteze pretutindeni vrăjitoriile, dacă nu de cînd S-a arătat pe pămînt Mîntuitorul? De cînd au început să fie disprețuiți așa numiții de poeți zei și eroi, ca niște simpli oameni muritori, dacă nu de cînd Domnul a săvîrșit biruința asupra morții și de cînd a făcut nestricăcios trupul luat de El, înviindu-l din morți? De cînd a fost disprețuită înșelăciunea și nebunia dracilor, dacă nu de cînd Puterea și Cuvîntul lui Dumnezeu, Care e și Stăpînul tuturor acestora, pogorînd pentru slăbiciunea oamenilor, S-a arătat pe pămînt? De cînd meșteșugul și școlile vrăjitoriei au început să fie părăsite, dacă nu de cînd s-a produs arătarea dumnezeiască a Cuvîntului între oameni? Și peste tot, de cînd a înnebunit înțelepciunea elinilor, dacă nu de cînd Înțelepciunea cea adevărată a lui Dumnezeu S-a arătat pe pămînt?¹⁰⁷

Căci odinioară toată lumea și tot locul erau amăgite de credința în idoli și oamenii nu se gîndeau la nimic altceva decît să cinstească pe idoli ca zei. Dar acum, în toată lumea, oamenii părăsesc superstiția idolilor și aleargă la Hristos și, închinîndu-se Lui, cunosc prin El și pe Tatăl, pe Care nu-L știau^{107a}. E un lucru minunat că – existînd felurite capiști cu zecile de mii și fiecare loc avînd idolul său și așa zisul zeu al unora neizbutind să-și întindă puterea peste locul vecin ca să-i înduplece și pe

107. Sfîntul Atanasie accentuează cu atîta putere aspectul cosmic al mîntuirii, din necesitatea de a arăta că natura nu e una cu Dumnezeu și deci idoli n-au nici o justificare, pentru că ea e supusă lui Dumnezeu arătat în Hristos. Ea nu e Dumnezeu; dar Dumnezeu Cuvîntul întrupat în om lucrează în calitatea de Stăpîn al ei, pe care o are ca Persoană dumnezeiască, dar și ca Persoană a firii omenești. Prin aceasta El confirmă stăpînirea și superioritatea omului asupra naturii. Numai pe verticala omului ca persoană conștientă superioară naturii Se poate afla Dumnezeu ca Stăpîn suprem al naturii.

107 a. Cît nu s-a știut, prin Cuvîntul cel întrupat, că El e Fiul lui Dumnezeu, nu se știa că Dumnezeu e un Tată care are un Fiu, și deci că amîndoi ca Persoane sînt mai presus de natura zeificată, supusă legilor. Arătîndu-Se în trup Fiul lui Dumnezeu, oamenii au văzut deci că natura nu e decît natură, deci opera lui Dumnezeu, Care poate da legi, dar e mai presus de legi. Prin aceasta au părăsit închinarea la idoli neputincioși.

vecini și primind închinare numai de la credincioșii lui – căci nimenea nu se închina zeului vecinului, ci fiecare își păstra idolul său, socotind că el e domnul tuturor – singur Hristos primește închinare de la toți, fiind Unul și Același pretutindeni. Și ceea ce n-a putut face slăbiciunea idolilor, ca să înduplece și pe cei ce locuiau în apropiere să li se închine, a făcut Hristos, înduplecând nu numai pe cei din apropiere, ci și toată lumea să I se închine ca Unuia și Aceluiași Domn și, prin El, și Tatălui Său.

XLVII

Odinioară toate de pretutindeni erau pline de ghicitori și ghicitoare (oracole) și oamenii se minunau, în închipuirea lor, de ghicitoarele din Delfi, din Dodone, din Boetia și Lycia, din Libia și Egipt, din Cabiri, din Bitia. Acum însă, de când se propovăduiește Hristos pretutindeni, a încetat și nebunia aceasta și nu mai este în aceste locuri vreun ghicitor. Odinioară dracii stîrneau închipuirea oamenilor, punînd stăpînire pe izvoare, sau rîuri, sau lemne, sau pietre și uimeau pe cei lipsiți de minte. Acum însă, după ce s-a produs arătarea Cuvîntului, a încetat lucrarea nălucirilor lor. Căci numai folosindu-se de semnul crucii oamenii alungă amăgirile acelor. Odinioară oamenii socoteau eroi și zei pe cei numiți de poeți așa, pe Zeus, Cronos și Apollo, și rătăceau aducîndu-le închinare. Astăzi însă Mîntuitorul, arătîndu-Se între oameni, aceia s-au făcut cunoscuți ca fiind oameni muritori și numai Hristos S-a făcut cunoscut ca Dumnezeu, sau ca Dumnezeu-Cuvîntul adevăratului Dumnezeu^{107b}.

Dar ce să spunem de vrăjitoria de care se minunează ei? Înainte de venirea Cuvîntului înflorea la egipteni, la chaldei și la hinduși și uimea pe privitori. Dar de la venirea Adevărului și de la arătarea Cuvîntului a fost dată și aceasta pe față și a încetat cu totul.

Iar despre înțelepciunea elinilor și grăirea măreață a filosofilor socotesc că nimenea nu are nevoie de un cuvînt din partea noastră. Căci văd toți minunea că înțelepții elinilor scriind atîtea, n-au putut să convingă pe nimeni din locurile apropiate lor despre nemurire și despre viața în virtute; dar Hristos, prin cuvinte simple și prin oameni neînvățați în ale vorbirii, a convins în toată lumea foarte multe grupuri de oameni să disprețuiască moartea, să cugete la cele nemuritoare, să părăsească cele trecătoare, să privească la cele veșnice și să nu pună nici un preț pe slava de pe pămînt, ci să caute numai nemurirea.

107 b. Prin Hristos, cunoscut ca Fiul lui Dumnezeu întrupat, Cel mai presus de natură, s-a cunoscut că Dumnezeu e transcendent naturii, deci oamenii nu se mai închină forțelor naturii, socotite zei, dar neputînd ajuta în nici un fel omului, ca supuse unor legi implacabile. Dar Dumnezeu cel transcendent naturii S-a cunoscut în Fiul Lui cel făcut om, totodată ca Dumnezeu de oameni iubitor, Cel venit între ei, ca Dumnezeu care-i poate ajuta, arătîndu-Se prin faptele Lui totodată în mod clar ca Dumnezeu cel transcendent naturii.

XLVIII

Toate acestea spuse de noi nu sînt numai cuvinte, ci au mărturia adevărului din experiența însăși. Să vină cel ce voiește să privească dovada virtuții în fecioarele lui Hristos și în tinerii ce păzesc curăția fecioriei, iar credința în nemurire, în ceata așa de mare a martirilor. Să vină cel ce voiește să facă experiența celor mai înainte spuse și a nălucirilor drăcești și amăgirii ghicitoarelor și a așa ziselor minuni vrăjitoarești, și să se folosească numai de semnul crucii celei luate în rîs de aceia, rostind numai numele lui Hristos, și va vedea cum sînt puși dracii pe fugă prin ea și ghiciturile încetează și toată vrăjitoria și orice farmec se golește de putere¹⁰⁸.

Cine e deci acest Hristos, Care prin numirea și venirea Lui le-a umbrit și le-a desființat pe toate și singur El are putere împotriva tuturor și a umplut toată lumea de învățătura Lui? Să spună elinii, care rîd și nu se rușinează. Dacă e om, cum un singur om a putut întrece puterea tuturor zeilor lor și i-a dovedit pe aceia, prin puterea Lui, ca nefiind nimic? Iar de spus că e vrăjitor (magician), cum e cu puțință ca un vrăjitor să desființeze toată vrăjitoria (magia) și nu, mai degrabă, să o întărească?¹⁰⁹ Dacă ar fi biruit numai pe unii vrăjitori dintre oameni, sau ar fi fost coplesit numai vreunul dintre ei, pe drept cuvînt ar fi fost socotit de ei că i-a biruit pe alții numai printr-un mai mare meșteșug. Dar dacă prin Crucea Lui a biruit toată vrăjitoria și a făcut să dispară însuși numele acesteia, e vădit că Hristos nu e vrăjitor, odată ce și dracii chemați de vrăjitori fug de El ca de

108. Spre deosebire de gesturile și cuvintele vrăjitoarești care nu se întemeiau pe nimic, sau numai pe închipuite forțe din natură socotite înzestrate cu ceva propriu zeilor, semnul crucii însoțit de rostirea numelui lui Hristos pune pe cel ce-l face în legătură cu Hristos cel viu, superior naturii, prin credință, și deci se face mijlocitorul puterilor Lui. De aceea acest semn nu e magie sau vrăjitorie, ci arma adevărată plină de puterea lui Hristos cel real. Cel ce e Dumnezeu adevărat, venit la noi și rămas mereu lîngă noi. Magia se dovedește prin ea însăși ca necunoscînd un Dumnezeu mai presus de natură. Căci prin ea omul crede că poate dispune de forțele pe care le declanșează sau le leagă prin anumite puteri din el. Crucea pune în legătură cu Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, transcendent naturii, Care din iubire de oameni a primit moartea și a învins-o prin forța răbdătoare a iubirii.

109. Toată magia (vrăjitoria) e forma practică a teoriei panteiste despre identitatea naturii și a forțelor ei cu un dumnezeu conceput impersonal, despre apartenența la natura însăși a unor calități așa zise dumnezeiești, dar în orice caz impersonale, care pot fi manevrate prin anumite tehnici, de cei inițiați în ele. Ea mișcă unele forțe ale naturii împotriva altor forțe ale naturii, dar nu scoate pe om din destinul contopirii în natură. Creștinismul, aducînd distincția netă între Dumnezeu cel necreat și transcendent și natura ca simplă creație, a pus capăt nu numai panteismului, ci și formei ei practice, adică magiei sau vrăjitoriei. Numai cei ce nu cred în Dumnezeu mai dau oarecare credit magiei (vrăjitoriei). Natura dezbrăcată de atributele divine a putut deveni obiect al științei exacte. Dar creștinismul, în special cel răsăritean, crezînd în energiile divine necreate, lucrătoare prin voia lui Dumnezeu în lume, admite că prin legătura celui credincios cu Hristos, puterile Lui dumnezeiești pot lucra asupra naturii, dar numai spre bine. Magia sau vrăjitoria poate avea oarecare putere asupra naturii și prin puterile diavolești. Dar puterea lui Hristos covoărăște puterile ei drăcești. Semnul crucii alungă dracii.

Stăpînul lor^{109a}. Să ne spună deci elinii cine este El, dacă întreaga lor străduință e să rîdă de El. Vor zice poate că a fost și El un demon și de aceea a avut putere. Spunînd aceasta se vor face ei înșiși de rîs, putînd fi rușinați de dovezile noastre de mai înainte. Căci cum poate fi demon Cel ce alungă pe demoni? Fără îndoială dacă ar fi alungat numai draci, cu drept cuvînt s-ar fi putut socoti că a avut putere asupra celor mai mici, de la căpetenia lor, ceea ce spuneau și iudeii, vrînd să-L facă de ocară. Dar dacă cu numele Lui^{109b} e scoasă și alungată toată nebunia dracilor, arătat este că rătăcesc spunînd aceasta și că Domnul nostru Iisus Hristos nu e vre-o oarecare putere drăcească. Deci dacă Mîntuitorul nu e nici simplu om, nici vrăjitor, nici demon, ci a desființat și umbrit cu dumnezeirea Lui și închipuirea poezilor și nălucirea dracilor și înțelepciunea elinilor, e vădit și se va mărturisi de toți că este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu, sau Cuvîntul și Înțelepciunea și Puterea Tatălui¹¹⁰. De aceea faptele Lui nu sînt omenestii, ci mai presus de om; ele se cunosc cu adevărat ca ale lui Dumnezeu atît din ele înseși, cît și din compararea lor cu cele ale oamenilor.

109 a. Vrăjitorul pe de o parte dispune de forțele naturii, pe de alta e supus lor, sau îi arată pe oameni supuși lor. E un fatalism în raportul vrăjitorului și al oamenilor amăgiți de magie, cu forțele naturii. Se crede în niște forțe ascunse ale naturii, deosebite de cele cunoscute deja, și în meșteșugul cuiva de a le declanșa. Dar ele sînt tot forțe ale naturii. Numai dracii îi amăgesc pe oameni că acele forțe sînt zei. Totul e o practică panteistă: natura e Dumnezeu, Dumnezeu e natură. Era o concepție despre natură ca avînd în ea niște forțe misterioase. Era natura necunoscută de către știință ca aflîndu-se în limita unor legi stricte.

109 b. Adică de cînd era în pîntecele Fecioarei. Căci de atunci L-a vestit steaua și magii s-au luat după ea. Părinții afirmă eficiența întrupării Cuvîntului asupra cosmosului. E o concluzie logică din faptul că își poate alcătui trup din fecioară, în mod mai presus de legile firii învîrtoșate prin căderea în păcat. Apropiindu-se de rațiunile creației, Rațiunea personală supremă le copleșește cu eficiența Ei, dar totdeauna pentru a sluji scopului bun spre care a fost adusă la existență creațiunea.

110. Acestea sînt cele trei numiri date în mod regulat de sfîntul Atanasie Fiului lui Dumnezeu: Cuvîntul, Înțelepciunea, Puterea Tatălui. Cuvîntul Îl arată ca Persoană în comuniune și dornic de comuniune ca Unul ce Se comunică; Înțelepciunea, ca fiind Subiect cunoscător, Izvorul tuturor sensurilor; Puterea, ca Cel ce nu e numai comuniune și sens, ci și Subiectul tuturor puterilor firii și al celor mai presus de fire. În puteri sînt sensuri, în sensuri puteri și toate sînt spre comunicare, deci toate sînt ale unei Persoane supreme. Cuvîntul, Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu a luat firea noastră ca s-o refacă și fortifice ca Cuvînt comunicat, ca sens comunicat și ca putere manifestată asupra morții, patimilor, lumii. Noi am slăbit în toate aceste trei privințe. Viața noastră e mereu însoțită de neputința de a ne comunica deplin, de a înțelege deplin pe ceilalți, de a putea birui cu totul atracțiile lumii inferioare și de a răbda greutățile. Aceste forme de neputință sînt tot atîtea forme, care ne slăbesc, ducîndu-ne spre moarte. De cîte ori copiii nu se pot comunica părinților și părinții copiilor și de aceea nu se înțeleg unii pe alții, chiar dacă se iubesc! Copiii îi acuză pe părinți că nu i-au înțeles, că nu le-au avut grijă, deși părinții nu au dormit ani de-a rîndul de grija copiilor. Dar n-au putut face cît au voit pentru ei. Și aceasta le-a mărit și mai mult suferința. Cuvîntul întrupîndu-Se a pogorît și în aceste neputințe ale noastre (chenoza), suferind cu noi pentru ele, dar ne ajută să le depășim, sau să cerem iertare lui Dumnezeu și unii altora pentru ele. Unde nu e folosit ajutorul lui Hristos pentru a

XLIX

Căci cine dintre oamenii care au fost vreodată și-a alcătuit trupul numai din fecioară? Sau cine dintre oamenii din totdeauna a tămăduit astfel de boli, ca cele tămăduite de Domnul de obște al tuturor? Cine a redat cuiva ceea ce îi lipsea din naștere și a făcut vreun orb din naștere să vadă? Asclepios a fost îndumnezeit de ei pentru că practica medicina și a descoperit plante pentru trupurile ce suferă, nu plâsmuindu-le din pământ, ci aflându-le prin știința naturii. Dar ce este această față de ceea ce a făcut Mîntuitorul? El n-a tămăduit rana, ci a creat făptura și a refăcut pe cea creată. Lui Hercule i se aduce închinare de către elini, pentru că s-a luptat cu oameni egali și a ucis fiare cu viclenie. Dar ce sînt acestea față de cele săvîrșite de Cuvîntul, Care a alungat de la oameni boli și draci și moartea însăși? Lui Dionisos i se aduce un cult, pentru că s-a făcut învățător oamenilor. Dar Mîntuitorul adevărat și Domnul tuturor, Care învață înfrînarea, e luat în rîs de ei.

Dar ajung acestea. Ce trebuie să mai spunem și despre celelalte minuni ale Lui? La moartea cărui om soarele s-a întunecat și pămîntul s-a cutremurat? Iată, oamenii mor pînă azi și au murit încă de la început. Cînd s-a întîmplat pentru ei vreo minune? Sau, ca să las faptele săvîrșite prin trup, și să amintesc pe cele de după învierea trupului, învățătura căruia dintre oamenii ce au fost vreodată s-a impus peste toate ca una și aceeași de la o margine a pămîntului la alta, încît închinarea adusă Lui să se întindă peste tot pămîntul? Sau, dacă Hristos este, după ei, om și nu Dumnezeu-Cuvîntul, pentru ce cultul Lui nu e împiedicat de zeii lor să se răspîndească în țara unde sînt ei, ci mai degrabă Cuvîntul însuși, venind cu învățătura Lui, face să înceteze credința în ei și rușinează închipuirea pricinuită de ei?

**e. Răspîndirea minunată a puterii dumnezeiești
a învățăturii lui Hristos**

L

Au fost mulți regi și tirani pe pămînt înainte de El; se istorisește despre mulți înțelepți și vrăjitori la caldeii și la egipteni și hinduși. Care dintre ei, nu zic după moarte, dar încă trăind a putut să-și impună atît de mult puterea, încît să umple tot pămîntul de învățătura lui și să întoarcă de la superstiția idolească o mulțime așa de mare, cîtă a atras Mîntuitorul nostru la El de la idoli? Filosofii elinilor au scris multe cărți părute con-

se cere această iertare de la Dumnezeu și întreolaltă, omul ajunge prin scurtele țîsniri ale infernului în viața sa la infernul deznădejzii definitive, prin învîrtoșarea într-o necomunicare definitivă, a aducerii la neputința totală a calității sale de cuvînt cuvîntător.

vingătoare și cu mult meșteșug în cuvinte. Ce-au dovedit ele așa de mult ca crucea lui Hristos? Pînă la moartea lor sofismele lor păreau să aibă ceva convingător. Dar chiar cînd trăiau se contraziceau în cele ce socoteau că se impun ca adevărate în gîndirea lor și se certau întreolaltă.

Dar e un fapt foarte minunat că Cuvîntul lui Dumnezeu învățînd prin cuvintele cele mai simple, a umbrit pe sofști și a golit de putere învățăturile lor, atrăgînd pe toți la Sine și umplînd bisericile Sale. Și ceea ce e uimitor este că pogorînd la moarte ca om, a făcut de nimic vorbăria făloasă a înțelepților despre idoli. Căci a cui moarte a alungat demonii? Sau de moartea cui s-au înspăimîntat dracii, ca de a lui Hristos?¹¹¹ De aceea unde se rostește numele Mîntuitorului, de acolo se alungă orice demon.

Și cine a smuls așa de desăvîrșit patimile sufletești din oameni¹¹², încît desfrînații s-au făcut feciorelnici, ucigașii n-au mai ținut sulile în mînă, iar cei stăpîniți de frică s-au îmbărbătat? Și peste tot, cine a înduplecat pe barbari și pe cei ce locuiau în țări păgîne să lepede furia și să cugete cele pașnice, dacă nu credința în Hristos și semnul crucii? Cine a încredințat pe oameni așa de mult despre înviere, ca crucea lui Hristos și însăși învierea Lui cu trupul? Cu toate că elinii au scornit atîtea minciuni, totuși n-au putut născoci învierea idolilor lor, nevenindu-le în minte nicidecum că e cu puțință ca după moarte să învie trupul din nou¹¹³. Această închipuire le-ar fi fost de altfel aprobată, pentru că, cugetînd astfel, ar fi dat pe față neputința idololatriei lor și ar fi recunoscut puterea lui Hristos, ca să se cunoască și din aceasta că e Fiul lui Dumnezeu.

LI

Care dintre oameni a învățat după moarte, sau chiar viețuind încă, despre feciorie, și n-a socotit că e cu neputință virtutea aceasta între oameni? Dar Mîntuitorul nostru și Împăratul tuturor, Hristos, a pus atîta putere în învățătura Sa, despre aceasta, că și copiii care nu au ajuns la

111. Moartea lui Hristos a alungat demonii, pentru că prin ea aducîndu-Se ca dar lui Dumnezeu Tatăl și renunțînd la Sine, a dat putere tuturor să depășească despărțirea egoistă și orgolioasă de Dumnezeu pentru că a fost cea mai mare coborîre (chenoză) a Celui mai presus de toate, a Fiului lui Dumnezeu făcut om ca să poată primi moartea noastră. Dracii, individuațiunile pervertite de extrema mîndrie, și-au dovedit neputința față de această smerenie.

112. Avem aici o indicație apriată că sfîntul Atanasie cugetă că Dumnezeu-Cuvîntul a lucrat și asupra sufletului, sau a lucrat asupra trupului prin curățirea sufletului, deci n-a lucrat numai direct asupra trupului, cum spune Kannengiesser. Chiar prin coborîrea Lui din dragoste pentru noi pînă la primirea morții ne-a dat putere să biruim mîndria, lăcomia, pofta de plăceri trupești, toate patimile ca expresii ale egoismului.

113. Aceasta se opunea gîndirii lor panteiste, în care toate individuațiunile apar și dispar definitiv. Dacă și-ar fi închipuit învierea, ar fi recunoscut eterna valoare a persoanei.

vîrsta cunoscătoare a legii au făgăduit viața în feciorie, care e mai presus de lege. Cine dintre oameni a putut străbate vreodată așa de departe, încît să ajungă și la sciți și la etiopieni, sau la persi, sau la armeni, sau la goți, sau la cei de care se spune că locuiesc dincolo de ocean, sau la cei ce sînt peste Hircania, sau la egipteni și caldei, care cred în vrăji și sînt peste măsură de superstițioși și de sălbatici în obiceiurile lor, ca să le propovăduiască despre virtute și feciorie și despre o credință protivnică idolilor, cum a făcut Domnul tuturor, Puterea lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos? Și El nu numai că le-a propovăduit prin ucenicii Săi, ci i-a și înduplecat în cugetul lor să lepede sălbăticia purtărilor și să nu se mai închine zeilor părinților lor, ci să-L recunoască pe El și prin El să creadă în Tatăl.

Odinioară închinîndu-se la idoli, elinii și barbarii se războiau între ei și erau cruzi cu cei de un neam și nu se afla cineva care să umble pe pămînt, sau să străbată marea, fără să-și înarmeze mîna cu sulița, din pricina luptei neîmpăcate între ei. Toată viața lor o trăiau înarmați și sulița le slujea în loc de toiag și numai în ea le era ajutorul. Se închinau, cum am spus înainte, idolilor și aduceau demonilor jertfe; și totuși cei ce slujeau idolilor n-au putut fi îndreptați prin superstiția idolească. Dar cînd s-au mutat la învățătura lui Hristos, cugetarea li s-a străpuns cu adevărat în chip minunat, încît au lepădat cruzimea și nu se mai gîndesc la lupte, ci în toate s-au făcut pașnici și plini de dorința de prietenie.

LII

Cine e deci Cel ce a făcut acestea? Sau cine e Cel ce i-a unit întreolaltă spre pace pe cei ce se urau, dacă nu Fiul cel iubit al Tatălui, Mîntuitorul de obște al tuturor, Iisus Hristos, Care prin dragostea Lui toate le-a răbdat pentru a noastră mîntuire? De altfel despre această pace ce o va aduce El se proorocise de demult. Căci spusese Scriptura: «Și-și vor preschimba săbiile lor în fiare de plug și sulițele lor în seceri și nu va mai ridica sabia un neam asupra altui neam și nu vor mai fi învățați să se lupte» (Isaia, 2, 4). Și nu e de necrezut (ce s-a scris). Căci și acum barbarii care au sălbăticia purtărilor sădită în ei, cît timp jertfesc idolilor ce-i au, se înfurie unii împotriva altora și nu rămîn nici un ceas fără suliță; cînd aud de învățătura lui Hristos, îndată se întorc de la războaie la lucrarea pămîntului și în loc de a-și înarma mîinile cu sulițe, le întind la rugăciune; și peste tot, în loc de a se război între ei, se înarmează de acum împotriva diavolului și a dracilor, războindu-i pe aceștia cu fecioria și cu virtutea sufletului. Iată o dovadă a dumnezeirii Mîntuitorului: ceea ce n-au putut învăța oamenii de la idoli au învățat de la El. Iar aceasta este o nu mică dovadă a neputinței și nimicniciei idolilor. Căci cunoscîndu-și dracii neputința lor, așteptau odinioară pe oameni să se războiască între ei, ca nu cumva, încetînd să se

certe între ei, să se întoarcă împotriva dracilor¹¹³. Căci, fără îndoială neluptându-se între ei, ucenicii lui Hristos se rînduiesc prin purtările și faptele lor în frontul împotriva dracilor și pe aceștia îi alungă, iar pe căpetenia lor, diavolul, îl iau în rîs, prin aceea, că în tinerețe trăiesc în curăție, în încercări rabdă, în dureri stăruiesc, cînd sînt ocăriți suportă, lipsurile le disprețuiesc și, ceea ce e minunat, disprețuiesc chiar și moartea, făcîndu-se martiri ai lui Hristos.

LIII

Dar să mai arăt o dovadă foarte minunată a dumnezeirii Mîntuitorului: care dintre oamenii de odinioară – fie el om simplu, sau vrăjitor, sau tiran, sau împărat – a putut lua sarcina să lupte împotriva întregii închinări la idoli și a toată oastea drăcească și a toată vrăjitoria și a toată înțelepciunea elinilor, care erau atît de tari și înfloreau și înfricoșau pe toți, și să se împotrivească cu o unică pornire tuturor, ca Domnul nostru, Fiul adevărat al lui Dumnezeu, Care dînd pe față în chip nevăzut rătăcirea fiecărui, îi atrage pe toți oamenii de la toate, încît unii calcă în picioare idolii cărora li se închinau, alții ard cărțile cu vrăjitoriile de care se minunau, iar în locul înțelepților aleg tîlcuirea Evangheliilor; pe cei cărora mai înainte li se închinau îi părăsesc, iar lui Hristos celui răstignit, de Care rîdeau, I se închină, mărturisindu-L ca Dumnezeu; și așa numiții de ei zei sînt alungați cu semnul crucii, iar Mîntuitorul cel răstignit e propovăduit în toată lumea, ca Dumnezeu și ca Fiul lui Dumnezeu; și zeii închinați la elini sînt defăimați de ei ca închipuiri spurcate, iar cei ce primesc învățătura lui Hristos au o viață mai curată ca aceia?

De sînt acestea și unele ca acestea omenești, să ne arate cine voiește, ca să ne convingem și noi, că unele ca acestea s-au produs și mai înainte. Iar de nu se arată și nu sînt acestea fapte omenești, pentru ce le resping necredincioșii fără nici o evlavie, nerecunoscînd pe Stăpînul care le-a lucrat? Ei pătimesc ceva asemănător celui ce nu cunoaște pe Dumnezeu Făcătorul, din lucrurile zidirii. Căci dacă ar fi cunoscut, din puterea Lui arătată în toate, dumnezeirea Lui, ar fi cunoscut că și faptele prin trup ale lui Hristos sînt ale lui Dumnezeu Cuvîntul¹¹⁴. Iar cunoscîndu-L, «nu L-ar fi răstignit pe Domnul Slavei», cum a zis Pavel (I Cor., 2, 8).

113 a. Pacea între oameni arată prezența Logosului care toate le orînduiește și le armonizează, care scapă pe oameni de patima mîndriei, lăcomiei, mîniei.

114. Cine cunoaște pe Dumnezeu din revelația naturală, Îl cunoaște și din revelația supranaturală. Cine recunoaște că raționalitatea naturii nu se poate explica fără o Rațiune personală creatoare, recunoaște și Rațiunea mai presus de natură, dar nu contrară ei, ci ca complementară a sensului ei după care tinde omul trăitor în legătură cu ea, sau împlinindu-se prin veșnicia dialogului iubitor cu Dumnezeu, început prin natură. Rațiunea aceasta s-a manifestat în modul cel mai clar prin faptele lui Hristos, ale Subiectului dumnezeiesc identic cu Rațiunea personală supremă.

Concluzie: Efectul universal al întrupării

LIV

Precum cel ce dorește să vadă pe Dumnezeu, Care este prin fire nevăzut și nu poate fi nicidecum văzut, Îl înțelege și Îl cunoaște din faptele din natură, așa cel ce nu vede prin înțelegere pe Hristos să caute să-L afle măcar din faptele trupului și să cerceteze de sînt ale unui om. Și de sînt omenești, să rîdă; iar de nu sînt omenești, ci cunoaște că sînt ale lui Dumnezeu, să nu rîdă de cele ce nu sînt de rîs, ci mai degrabă să se minuneze, că cele dumnezeiești ni s-au arătat printr-un mijloc așa de smerit și prin moarte a ajuns la toți nemurirea și prin întruparea Cuvîntului s-a făcut cunoscută purtarea Lui de grijă pentru toate și că Dăruitorul și Făcătorul tuturor este Însuși Cuvîntul lui Dumnezeu^{114a}. Căci El S-a întrupat, ca noi să fim îndumnezeiți¹¹⁵; El S-a arătat pe Sine prin trup, ca noi să primim cunoștința Tatălui; El a răbdat ocara noastră de la oameni, ca noi să moștenim nestricăciunea. Căci El n-a fost vătămat întru nimic, fiind nepătimitor și nestricăcios și Cuvîntul însuși (de Sine) și Dumnezeu. Iar pe oamenii ce pătimeau, pentru care a și răbdat acestea, i-a atras și îi ridică întru nepătimirea Sa¹¹⁶. Și, peste tot, biruințele Mîntuitorului cele cîștigate prin întrupare, sînt de așa fel și atît de mari, că dacă ar voi cineva să le povestească, s-ar asemana celor ce privesc la noianul mării și voiesc să numere valurile ei. Căci precum nu poate cuprinde cineva cu ochii toate valurile, pentru că pe măsură ce se apropie copleșesc simțul celui ce

114 a. Din faptele săvîrșite de Hristos prin trup se cunoaște că Cel ce le face e mai presus de natură. Dar trebuie să ne minunăm că fapte așa de mari se săvîrșesc prin trupul nostru smerit, la nivelul vederii noastre, așa cum trebuie să ne minunăm că prin moartea care revelează cea mai mare neputință a trupului nostru, se revelează și se dăruiește acestui trup, nemurirea ca starea ce arată cea mai mare și mai definitivă putere. Prin trupul întrupat astfel s-a înfăptuit fapta cea mai înaltă a purtării de grijă a lui Dumnezeu pentru toți, ridicîndu-i din moarte la nemurire. Cuvîntul dumnezeiesc întrupat Și-a făcut în Hristos centrul puterii de mîntuire între noi, sau de realizare a providenței în gradul suprem, față de toți și de toate.

115. Avem aci celebra sentință a sfințului Atanasie: Dacă Cuvîntul întrupat nu e Fiul lui Dumnezeu, omul nu e îndumnezeit.

116. Nepătimirea are două înțelesuri: a) însușirea unei firi de a nu fi supusă unor stări de durere și unor modificări care o duc spre descompunere și b) însușirea cuiva de a nu fi pătimas, de a nu se pasiona pentru ceva inferior, ajungînd rob al acelui ceva. La aceasta se ajunge prin efort și prin răbdarea durerii. Cînd nu se luptă împotriva lor se ajunge la stricăciune. Dumnezeu-Cuvîntul, întrupîndu-Se a păstrat în firea Sa dumnezeiască nepătimirea în ambele sensuri. Totuși, ca subiect al firii umane a purtat durerea ei, deci a pățimit în sens prim, dar nu și în al doilea. Dar prin aceasta a asigurat în ea nepătimirea în amîndouă sensurile. Și El ne comunică și nouă nepătimirea ca putere de a suporta suferința și durerile despărțirii de patimi, întîi în sensul eliberării de patimile rele și apoi, pe baza aceasta, în viața viitoare, nepătimirea totală ca lipsă de afecte și ca nestricăciune.

Încearcă să le cuprindă, la fel, celui ce vrea să cuprindă faptele lui Hristos în trup, fi este cu neputință să le primească pe toate, fie și numai în cugetare, cele ce întrec gândirea lui fiind mai multe decât cele pe care socotește că le-a cuprins. Mai bine e deci de a nu vorbi de toate câte se arată privirii, din care nu poate înfățișa cineva prin cuvânt nici măcar o parte, ci de a mai pomeni doar de una și de a te lăsa pe tine minunându-te de celelalte. Căci toate sînt la fel de minunate și oriunde ar privi cineva ar fi covârșit de uimire văzînd dumnezeirea Lui.

Concluzie generală

LV

Deci din toate cele spuse înainte se cuvine să reții și să pui ca început al celor nespuse mirarea că după venirea Mîntuitorului nu s-a întins slujirea idolilor, ci și cea care este se micșorează și încetează cu încetul. Și nici înțelepciunea elinilor nu mai înaintează, ci și cea care este tinde să dispară. Și nici demonii nu mai amăgesc cu nălucirile și ghiciturile și vrăjitoriile lor, ci îndată ce îndrăznesc și încearcă să facă aceasta sînt făcuți de rușine cu semnul crucii. Și ca să spun toate împreună, privește cum sporște pretutindeni învățătura Mîntuitorului în vreme ce slujirea la idoli și toate cele ce se împotrivesc credinței în Hristos se micșorează și slăbesc și pier zi de zi. Privind la aceasta, închină-te Mîntuitorului tuturor și lui Dumnezeu-Cuvîntul cel puternic și disprețuiește ceea ce El face să scadă și să piară. Căci precum atunci cînd soarele apare, întunericul nu mai are putere, ci e alungat și de acolo unde a mai rămas, la fel cînd vine arătarea lui Dumnezeu-Cuvîntul nu mai are putere întunericul idolilor, ci toate părțile lumii de pretutindeni se luminează de învățătura Lui. Cînd un împărat oarecare nu se arată în vreo parte a țării, ci rămîne în casa sa, adeseori unii vicleni, folosindu-se de retragerea lui se dau pe ei înșiși de împărați și fiecare luînd înfățișarea lui îi face pe cei simpli să-și închipuie că el e împăratul și așa sînt amăgiți oamenii de numele ce și l-a dat. Căci au auzit că au un împărat, dar nu l-au văzut, pentru că nu au putut intra în casa lui. Dar cînd iese și se arată adevăratul împărat, viclenii care amăgeau sînt dați pe față prin arătarea lui, iar oamenii văzînd pe adevăratul împărat părăsesc pe cei ce-i amăgeau. Așa amăgeau odinioară dracii pe oameni, atrăgînd la ei cinstirea cuvenită lui Dumnezeu. Dar cînd S-a arătat Cuvîntul lui Dumnezeu în trup, privind ei la Cuvîntul cel adevărat al Tatălui, părăsesc idoli și recunosc pe Dumnezeu cel adevărat. Iar aceasta este dovada că Hristos este Dumnezeu-Cuvîntul și Puterea lui Dum-

nezeu. Căci cele omenеști încetînd și rămînînd Cuvîntul lui Hristos, e vădit tuturor că cele ce au încetat sînt vremelnice, iar Cel ce rămîne este Dumnezeu și Fiul adevărat și Cuvîntul Unul născut.

LVI

Acestea ți le-am dat pe scurt, o, iubitorule de Hristos, ca pe un rezumat al credinței în Hristos și al dumnezeieștii Lui arătări. Dar tu, luînd prilej de la ele și cercetînd cuvintele dumnezeieștilor Scripturi și stăruind cu mintea în înțelegerea lor, vei cunoaște din ele mai amănunțit, mai deplin și mai limpede cele spuse. Căci acelea s-au grăit și s-au scris prin bărbați de Dumnezeu cuvîntători (teologi). Iar noi învățîndu-le de la dascălii de Dumnezeu cuvîntători care le-au cunoscut și au fost martori ai dumnezeirii lui Hristos, le predăm și iubirii tale de învățătură.

Vei cunoaște astfel și a doua Lui slăvită și cu adevărat dumnezeiască arătare, cînd nu va mai veni întru micșorare, ci întru slava Sa; cînd nu va mai veni întru smerenie, ci întru mărirea Sa; cînd nu va mai veni ca să pătimească, ci ca să dăruiască tuturor rodul Crucii Sale, adică învierea și nestricăciunea; cînd nu va mai fi judecat, ci va judeca pe toți, potrivit cu cele ce le-a făcut fiecare prin trup, fie bune, fie rele; cînd celor buni li se va rîndui împărăția cerurilor, iar celor ce au făcut cele rele, focul veșnic și întunericul cel mai din afară. Căci așa spune și Domnul: «Vă zic vouă că de acum veți vedea pe Fiul omului șezînd de-a dreapta puterii și venind pe norii cerului întru slava Tatălui» (Matei, 26, 64). De aceea ne-a dat și un cuvînt mîntuitor care ne atrage luarea aminte spre acea zi, spunînd: «Fiți gata și privegheați, că nu știți ceasul în care vine» (Matei, 24, 42-44). Căci după fericitul Pavel, «noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, ca să ia fiecare, potrivit celor ce a făcut prin trup, fie bine, fie rău» (II Cor., 5, 10).

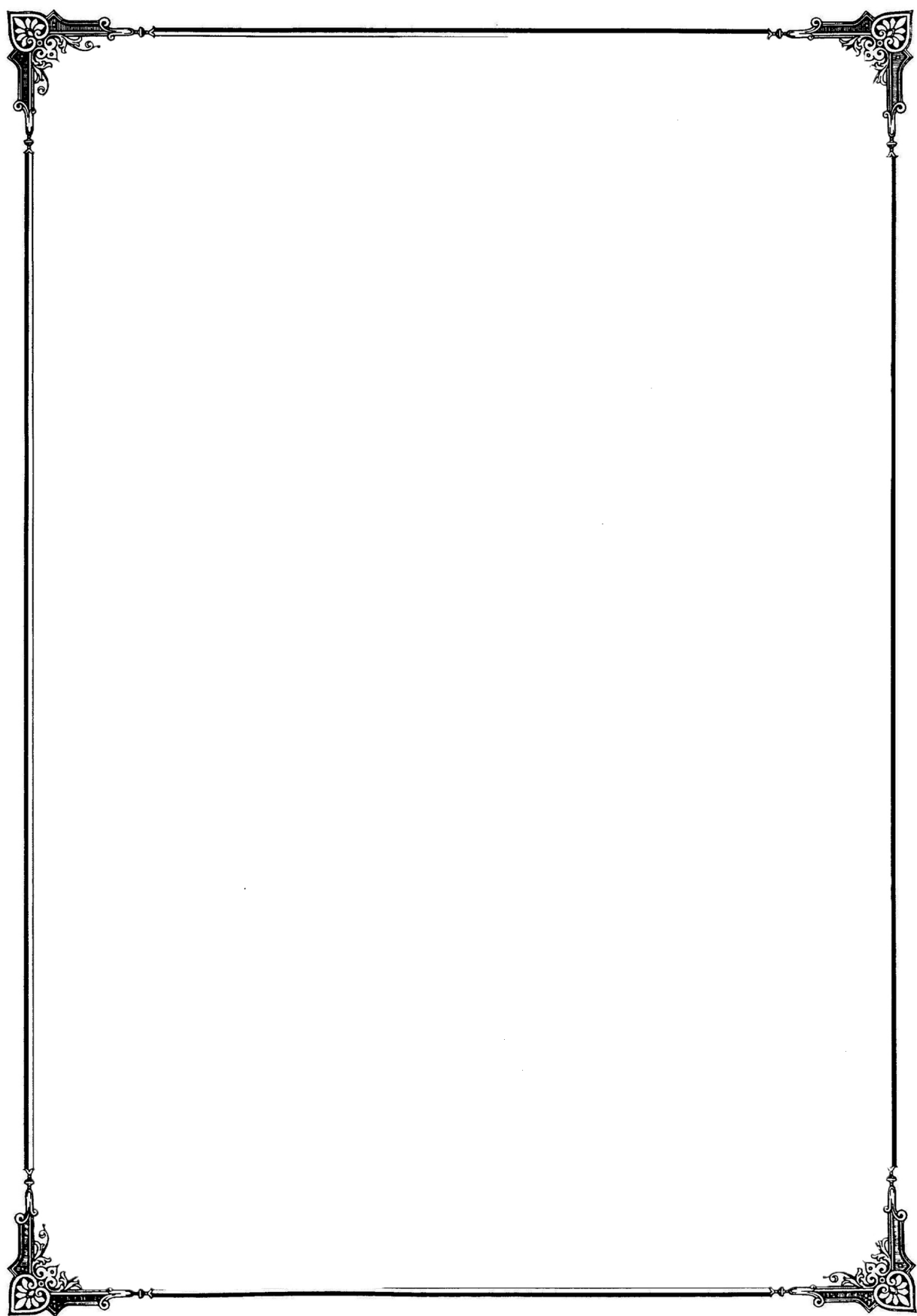
LVII

Dar pe lîngă cercetarea și cunoștința adevărată a Scripturilor mai trebuie și o viață bună și un suflet curat și virtutea cea după Hristos, ca, umblînd pe calea ei, mintea să ajungă la cele dorite și să poată cuprinde, cît e cu putință firii oamenilor, să afle despre Dumnezeu-Cuvîntul. Căci fără cugetare curată și fără urmarea vieții sfinților, nu va putea înțelege cineva cuvintele sfinților. Căci de voiește cineva să vadă lumina soarelui, trebuie numai decît să-și șteargă și să-și lumineze ochiul, făcîndu-se pe sine aproape asemenea celui dorit, ca astfel ochiul ajuns lumină să vadă lumina soarelui. Sau de voiește cineva să vadă o cetate sau o țară, trebuie

numaidecît să meargă unde sînt ele pentru a le vedea. Aşa, cel ce voieşte să înţeleagă cugetările de Dumnezeu cuvîntătorilor¹¹⁷, trebuie să-şi curăţe şi spele sufletul prin viaţă şi să se apropie de sfinţi prin asemănarea faptelor sale, ca, însoţindu-se cu ei prin împreuna vieţuire cu ei, să înţeleagă cele descoperite lor de Dumnezeu; şi ca, unit cu ei, să scape de primejdia ce-i aşteaptă pe păcătoşi şi de focul gătit lor în ziua Judecării şi să primească cele rînduite sfinţilor în Împărăţia cerurilor, «cele pe care ochii nu le-au văzut şi urechea nu le-a auzit şi la inima oamenilor nu s-au suit, cîte au fost gătiţe» celor ce vieţuiesc în virtute şi «iubesc pe Dumnezeu» (I Cor., 2, 9) şi Tatăl, în Hristos Iisus, Domnul nostru, prin Care şi cu Care fie cîntea şi stăpînirea şi slava Tatălui împreună cu Fiul în Duhul Sfînt, în vecii vecilor. Amin.

117. În toate locurile din urmă, unde se vorbeşte de teologi (cuvîntători de Dumnezeu) este vorba de evanghelişti şi, în general, de autorii Noului Testament.

TREI CUVINTE
ÎMPOTRIVA ARIENILOR

CUVÎNTUL ÎNTÎ ÎMPOTRIVA ARIENILOR (PG 26, 11-114)

I

Toate ereziile s-au abătut de la adevăr și și-au născocit vreo aiureală vădită arătînd tuturor, de mult, lipsa de evlavie. Căci e vădit că cei ce le-au născocit «au ieșit dintre noi», precum a scris fericitul Ioan (I Ioan, 2, 20). Fiindcă prin cugetarea lor nu au fost și nu sînt nici acum cu noi. De aceea, precum a zis Mîntuitorul, «neadunînd cu noi, risipesc» (Luca, 11, 23) cu diavolul. Și ei se apropie de cei ce dorm, ca să semene în ei otrava pierzaniei și să-i ducă la moarte împreună cu ei.

Una dintre aceste erezii, și cea din urmă, e cea numită ariană. Ea e plină de viclenie și de uneltire. De aceea, văzînd cum alte erezii, surori mai bătrîne ale ei, au fost date pe față, se îmbracă în chip prefăcut în cuvinte de-ale Scripturilor, ca și tatăl ei, diavolul, și se silește să intre iarăși în raiul Bisericii, ca, dîndu-și înfățișarea de creștină, să înșele pe vreunii ca să cugete contrar lui Hristos, prin aparența de adevăr a unor raționamente mincinoase. Căci nu e în ea nici o judecată dreaptă. Și de fapt au și amăgit pe unii, făcîndu-i nu numai să-și plece urechea la cuvîntul lor stricăcios, ci și să ia și să guste, ca Eva, și apoi să socotescă, din nepricepere, ceea ce e amar, ca dulce (Isaia, 5, 20) și să numească greșoasa erezie, frumoasă.

De aceea, îndemnat de voi, am socotit să scoatem pavăza acestei urîte erezii și să arătăm răul miros al nebuniei ei. Aceasta, pentru ca cei ce se află încă departe de ea să fugă și mai mult de ea, iar cei amăgiți de ea să se răzgîndească și să cunoască cu ochii deschiși ai inimii că, precum întunericul nu este lumină, nici minciuna adevăr, așa nici erezia ariană nu e bună; ba că și cei ce numesc pe aceștia creștini se înșală mult și tare, ca unii ce nu citesc Scripturile, nici nu cunosc peste tot creștinismul și credința lui.

II

Ce văd, deci, comun între erezie și dreapta credință, cei ce flecăresc, zicînd că aceia nu spun nimic rău? Dacă aceasta este adevărat, atunci ei pot spune că și Caiafa este creștin și că și Iuda vînzătorul poate fi numărat

între apostoli și că cei ce l-au cerut pe Varava în locul Mîntuitorului n-au făcut nimic rău; că și Imeneu și Alexandru au cugetat drept și, că Apostolul a spus neadevăruri despre ei (I Tim., 1, 20). Dar nici un creștin n-ar răbda să audă acestea și nimeni n-ar socoti sănătos la minte pe unul care îndrăznește să spună aceasta. Căci aceștia au în cinste în locul lui Hristos pe Arie, precum maniheii pe Maniheu¹ și elinii, în loc de Moise și alți sfinți, pe comicul Sotade² și pe fiica Irodiadei. De fapt Arie scriind *Thalia*³, imită stihurile cu înțelesuri muieresti ale aceluia. Căci în bîrfelile lui împotriva Mîntuitorului a încurajat bătaia de joc și rîsul, încît cei ce au căzut în această erezie și-au stricat mintea și au înnebunit, schimbînd numele Domnului slavei în asemănarea chipului omului stricacios, și numele de creștini, în cel de arieni, pe care îl au ca semn al necredinței lor. Și osîndiți fiind, să nu încerce să se apere, nici să mintă, față de cei ce nu sînt ca ei, numind și ei pe creștini de la dascălii lor, ca să pară că în felul acesta și ei se pot numi arieni. Nici să nu rămînă nepăsători cînd sînt făcuți de rușine pentru numele lor. Iar de se rușinează, să se ascundă, sau să iasă din strîmba lor credință. Pentru că nu și-a avut vreodată vreun popor numele de la episcopii lui. Căci deși dascălii noștri au fost fericiții apostoli și ei au slujit Evanghelia Mîntuitorului, totuși nu de la ei ne-am numit și sîntem creștini, ci de la Hristos. Iar cei ce-și au de la alții începutul credinței pe care o țin, pe drept cuvînt au și numele de la ei, stînd sub ascultarea lor.

III

Noi toți fiind și numindu-ne creștini de la Hristos, odinioară a fost scos dintre noi Marcion, care a născocit o erezie. Și cei ce au rămas cu cei ce l-au scos pe acela, au rămas creștini. Iar cei ce au rămas cu Marcion nu s-au mai numit creștini, ci marcioniți. Așa și Valentin și Vasilide și Maniheu și Simon Magul au dat celor ce i-au urmat numele lor. Și unii se numesc valentinieni, alții vasilinieni, alții manihei, alții simonieni, și alții frigieni, de la Frigia, și novațieni de la Novat.

Așa și Meletie, scos de Petru, episcopul și mărtirul, a numit pe ai săi, nu creștini, ci meletieni. La fel și fericitul Alexandru, scoțînd pe Arie, cei ce au rămas cu Alexandru au rămas creștini. Iar cei ce au ieșit împreună cu Arie au părăsit numele Mîntuitorului, pe care-l avem noi, și s-au numit arieni. Îată deci, că și după moartea lui Alexandru, cei ce sînt în comuniune cu Atanasie, care i-au urmat lui și cu care la rîndul său e în

1. Maniheu a trăit în sec. II și a fost începătorul unei erezii influențată de dualismul parsist, după care materia este tot așa de eternă ca și Dumnezeu.

2. Sotade era un poet cretan care a compus versuri comice.

3. Era opera lui Arie.

comuniune Atanasie însuși, au același nume de creștini. Și nici unul dintre ei nu are numele lui Atanasie, nici el nu se numește de la ei, ci toți se numesc mai departe, în chip obișnuit, creștini. Căci chiar dacă sîntem urmași ai învățătorilor și sîntem ucenicii lor, dar, învățînd de la ei cele ale lui Hristos, sîntem și ne numim nu mai puțin creștini. Iar cei ce urmează ereticilor, chiar dacă aceia ar avea zeci de mii de urmași, poartă totuși numele celui ce a născocit erezia. Astfel murind Arie, măcar că a avut mulți urmași, totuși cei ce sînt cunoscuți ca cugetînd cele ale lui Arie se numesc arieni. Și dovada minunată a acestui fapt este că elinii care intră în Biserică, părăsind superstiția idolilor, nu primesc numele celor ce i-au catehizat, ci pe al Mîntuitorului, și în loc de elini încep să se numească creștini. Iar cei ce merg la ei, sau cei ce trec de la Biserică la erezie, părăsesc numele lui Hristos și se numesc arieni, ca unii ce nu mai țin credința lui Hristos, ci s-au făcut următori nebuniei lui Arie.

IV

Căci cum vor fi creștini cei ce nu sînt creștini, ci stăpîniți de nebunia lui Arie? Sau cum mai sînt mădulare ale Bisericii catolice⁴ (universale) cei ce au lepădat credința apostolică și s-au făcut născocitorii unor rele noi; cei ce, părăsind cuvintele dumnezeieștilor Scripturi, numesc cele ale *Thaliei* lui Arie înțelepciune nouă? Pe drept cuvînt o spun aceasta. Căci propovăduiesc de fapt o erezie nouă. De aceea e de mirare că, deși au scris mulți multe tîlcuiri și cuvîntări la Vechiul și Noul Testament și cele ale *Thaliei* nu se găsesc la nimeni, nici chiar la cei mai serioși dintre elini, ci numai la cei ce cîntă între pocale cu zgomot și cu glume, ca să stîrnească rîsul altora, minunatul Arie n-a imitat nimic cuviincios, ci ignorînd cele ale scriitorilor serioși și furînd multe din alte erezii, a rîvnit numai la glumele lui Sotade. Căci ce putea să facă el vrînd să rîdă de Mîntuitorul, decît să prindă în cîntece moleșitoare urîtele cuvinte ale necredinței lui? Căci dacă, precum zice Înțelepciunea: «Din sfîrșitul cuvîntului se va cunoaște bărbatul», tot așa din cuvinte se va cunoaște nebărbăția sufletului cuiva și stricăciunea cugetării celui ce le-a scris. Și de fapt nu s-a putut ascunde vicleanul, ci, măcar că se sucește ca șarpele într-o parte și în alta, a căzut totuși în rătăcirea fariseilor. Căci precum aceia, urmărind fărădelegea, se prefăceau că cercetează cuvintele legii; și vrînd să tăgăduiască pe Domnul cel așteptat și de față, se făceau că-L numesc Dumnezeu, dar au fost dați pe față ca hulindu-L prin cuvîntul: «Pentru ce Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu și zici: Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30, 33),

4. Catolică era Biserica de la început, ea fiind Biserica universală care ținea dreapta credință, proprie Bisericii de pretutindenii, față de care învățăturile eretice apăreau ca învățături noi.

asa și spurcatul Arie, care imită pe Sotade, prefăcându-se că grăiește despre Dumnezeu și folosindu-se în acest scop de cuvintele Scripturii, e dat pe față ca necredincios, odată ce tăgăduiește pe Fiul și Îl numără printre făpturi.

V

Deci începutul Thaliei ușurate a lui Arie, scrisă după felul cuvintelor mulerești, e acesta: «Potrivit credinței aleșilor lui Dumnezeu, a înțelepților lui Dumnezeu, a fiilor sfinți, aceasta am învățat-o eu de la cei ce s-au împărtășit de înțelepciune, de învățătură, de la cei învățați de Dumnezeu și întru toate înțelepți. Pășind pe urmele lor și cugetînd ca ei, eu, cel bine cunoscut, care am pătimit multe pentru slava lui Dumnezeu, învățat fiind de Dumnezeu, am aflat înțelepciunea și cunoștința».

Iar batjocurile laudate de el în ea, vrednice de osîndă și pline de rătăcire, sînt acestea: «Dumnezeu n-a fost pururea Tată. Ci a fost cîndva cînd Dumnezeu era singur și nu era încă Tată. Dar S-a făcut mai pe urmă Tată. Și nu a fost pururea Fiul. Căci toate făcîndu-se din nimic și toate creaturile și făpturile fiind făcute, Cuvîntul lui Dumnezeu a fost făcut și El din nimic. Și a fost odată cînd nu era. Și n-a fost înainte de a Se face. Ci a avut și El un început al creării. Căci a fost, zice, singur Dumnezeu; iar Cuvîntul și Înțelepciunea încă nu erau. Apoi voind să ne creeze pe noi, a făcut pe unul oarecare și L-a numit pe El Cuvîntul și Înțelepciunea și Fiul, ca să ne facă pe noi prin El. Deci spunem că sînt două înțelepciuni, una proprie și existînd împreună cu Dumnezeu; iar Fiul a fost făcut de această înțelepciune și împărtășindu-Se de ea a fost numit El singur Înțelepciunea și Cuvîntul⁵. Căci Înțelepciunea, zice, a existat prin înțelepciunea și voința lui Dumnezeu. Astfel spunem că există și alt Cuvînt decît Fiul cel din Dumnezeu și cel ce s-a împărtășit de El s-a numit și el Fiul, adică Fiul și Cuvîntul după har».

Mai este și aceasta o idee proprie ereziei lor, arătată în alte scrieri ale lor, anume că «sînt multe puteri și una este proprie lui Dumnezeu prin fire și din veci; dar Hristos nu este puterea adevărată a lui Dumnezeu, ci este și el una din cele numite puteri, dintre care cea mai din vîrf și bolta tuturor nu se numește numai putere, ci și puterea cea mare (Ioel 2,2). Iar celelalte sînt multe și asemenea Fiului, despre Care David cîntă, zicînd: «Domnul puterilor» (Ps. 23, 10). Și Cuvîntul, ca și noi toți, este prin fire schimbător, dar prin libertatea Sa rămîne bun cîtă vreme voiește. Dar cînd voiește, se poate schimba și El ca și noi, avînd o fire schimbătoare. De aceea, zice, Dumnezeu cunoscînd de mai înainte că el va rămîne bun,

5. Numai Înțelepciunea făcută s-a numit, după Arie, propriu-zis Înțelepciunea și Cuvîntul, pentru că a primit o existență deosebită de Dumnezeu.

luînd-o înainte i-a dat această slavă, pe care a avut-o după aceea și ca om prin virtute⁶. De aceea Dumnezeu l-a făcut de mai înainte să fie așa, pentru faptele lui, pe care le-a știut de mai înainte».

VI

A mai îndrăznit să spună iarăși că Cuvîntul nu e Dumnezeu adevărat. «Căci deși i se spune Dumnezeu, nu e Dumnezeu adevărat, ci prin împărțirea de har. Ca și ceilalți toți, așa se zice și el numai cu numele dumnezeu. Și de vreme ce toate sînt străine și neasemenea lui Dumnezeu după ființă, așa și Cuvîntul e străin și în toate neasemenea Tatălui și însușirii Lui, ținînd de cele făcute și de creaturi și fiind unul dintre ele».

Pe lîngă acestea, făcîndu-se ca un fel de urmaș al îndrăznelii diavolului, a mai spus în *Thalia* că «Tatăl e nevăzut de Fiul și Cuvîntul nu poate nici să vadă, nici să cunoască în chip desăvîrșit și întocmai pe Tatăl Său. Dar și ceea ce cunoaște și vede, cunoaște și vede potrivit cu măsurile sale, precum și noi cunoaștem după puterea noastră. Dar nu numai pe Tatăl nu-L cunoaște Fiul întocmai, lipsindu-i puterea să-L cuprindă, ci nici ființa sa nu și-o cunoaște. Și ființa Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh este împărțită prin fire, fiind diferite și despărțite, străine și nepărtașe între ele, cum a spus el, aceștia sînt cu totul și infinit neasemenea prin ființa și slava lor. Astfel în ce privește asemănarea slavei și ființei, Cuvîntul, zice, este cu totul străin de amîndoi, adică de Tatăl și de Sfîntul Duh». În aceste cuvinte s-a rostit rătăcitul de la dreapta credință. «Fiul, zice, este despărțit prin Sine și în toate nepărtaș de Tatăl». Acestea sînt părți ale născocirilor aflate în scrierea vrednică de rîs a lui Arie.

VII

Cine deci, auzind acestea în scrierea *Thaliei*, nu va urî, pe drept cuvînt, pe cel ce ia în rîs astfel de lucruri ca pe scenă? Cine nu-l socotește pe acesta, cînd se arată rostind numele lui Dumnezeu și vorbind despre Dumnezeu, ca pe șarpele care sfătuia pe femeie? Și cine, citind cele ce urmează, nu vede necredința lui asemenea amăgirii șarpelui, care a dus pe femeie prin vicleșug la cele ce au urmat? Cine nu se uimește de aceste hule? «Că cerul, cum zice proorocul, s-a înspăimîntat și pămîntul s-a cutremurat de călcarea legii» (Ier., 2, 12). Iar soarele s-a supărat și, nerăbdînd atunci batjocurile trupesti împotriva Stăpînului de obște al tuturor, pe care El le-a răbdat de bunăvoie pentru noi, și-a întors fața și și-a retras razele, arătînd ziua aceea fără soare. Dar de hulele lui Arie

6. Aci se vede influența lui Origen. Atîta că la Origen nu e o deosebire de esență între Dumnezeu și spiritele care prin păcat se depărtează de El, rămînînd numai cel întrupat în Hristos încă nedepărtat de Dumnezeu.

cum nu va fi cuprinsă de muțenie întreaga fire a oamenilor și nu-și va astupa urechile și nu-și va închide ochii, ca să nu audă unele ca acestea, nici să vadă pe cel ce a scris acestea? Iar Domnul, cum nu va striga pe drept cuvânt împotriva acestora ca împotriva unor nelegiuți și nemulțumitori, precum a prezis prin proorocul Isaia: «Vai lor, că s-au abătut de la Mine! Ticăloși sînt, că s-au lepădat de credința în Mine. Eu i-am răscum-părat pe ei, iar ei au scornit minciuni împotriva Mea» (Os., 7, 14-15). Și după puțin: «Și au cugetat vicleșuguri împotriva Mea, întorsu-s-au de la Mine» (ibid.). Iar cei ce s-au întors de la Cel ce este Cuvîntul lui Dumnezeu, Care este, închipuindu-și pe cel ce nu este, au căzut în nimic.

De aceea și Sinodul ecumenic⁷ a scos pe Arie din Biserică și l-a dat anatemei, nerăbdînd necredința lui. Așa s-a născut erezia lui Arie, mai rătăcită decît celelalteerezii. De aceea s-a numit și dușman al lui Hristos și ea s-a socotit înaintemergătoarea lui Antihrist.

Dar deși această osîndă a necredincioasei erezii ar ajunge să convingă pe toți să fugă de la ea, totuși, fiindcă unii dintre așa zișii creștini, fie din neștiință, fie din fățarnicie, precum s-a spus înainte, socotesc că ea nu atinge adevărul și pe cei ce cugetă aceasta îi numesc creștini, să-i luăm la întrebare și să le descoperim viclenia ereziei. Poate că rușinîndu-se astfel, vor tăcea și vor fugi de la ea, ca de la fața șarpelui.

VIII

Dacă pentru faptul că s-au scris în Thalia unele cuvinte din dumnezeiasca Scriptură, socotesc că și hulele ei sînt cuvinte ale dreptei credințe, fără îndoială, văzînd pe iudei citind legea și proorocii, vor tăgădui și ei împreună cu aceia pe Hristos. Sau, auzind poate pe manihei spunînd unele lucruri din Evanghelie, vor tăgădui și ei împreună cu aceia legea și proorocii. Iar dacă se înfurie și bolborosesc astfel de lucruri, să afle din Scripturi că și diavolul care a născocit ereziile s-a folosit pentru urîciunea răutății lui, de cuvintele Scripturilor ca de un acoperămînt pentru amăgirea celor naivi, semănînd în ei otrava sa. Așa a înșelat pe Eva; așa a plăsmuit și celelalteerezii. L-a amăgit și pe Arie să grăiască și să-și dea de formă un chip contrar ereziilor, ca pe ascuns să strecoare în minți erezia sa. Dar nu s-a putut ascunde nici astfel prea vicleanul. Căci neștinînd credința în Cuvîntul lui Dumnezeu, a căzut îndată din toate și s-a arătat tuturor că nu le știe nici pe celelalte și se dovedește necugetînd nimic adevărat. Căci cum ar spune adevărul despre Tatăl, acela care tăgăduiește pe Fiul care ni l-a descoperit pe Tatăl? Sau cum ar cugeta drept despre Duhul, vorbind urît despre Cuvîntul, Care-L dăruiește? Și cine va crede acestuia vorbind despre înviere, odată ce tăgăduiește pe Hristos, Care

7. Sinodul I Ecumenic de la Niceea.

S-a făcut pentru noi înțîiul născut din morți (Col., 1, 10)? Sau cum, nerecunoscînd nașterea adevărată a Fiului din Tatăl, nu va rătăci și în privința venirii Lui în trup? Căci și iudeii de odinioară, tăgăduind pe Cuvîntul și zicînd: «Nu avem alt împărat decît pe Cezarul» (Ioan, 19, 15), au tăgăduit deodată cu aceasta toate și s-au golit de sfeșnicul luminii, de mireasma mirului, de cunoștința proorociei și de însuși adevărul, iar acum, neînțelegînd nimic, sînt ca cei ce umblă în întuneric.

Căci cine a auzit vreodată unele ca acestea? Sau de unde, sau de la cine au auzit lingșitorii ereziei, cumpărați cu daruri, unele ca acestea? Cine le-a grăit unele ca acestea atunci cînd au fost catehizați? Cine le-a spus: «Lăsați slujirea zidirii și veniți și vă închinați zidirii și făpturii»? Iar dacă mărturisesc și ei că acum au auzit prima dată unele ca acestea, să nu nege că această erezie este străină, și nu de la Părinți. Iar ceea ce nu e de la Părinți, ci e născocit acum, ce e altceva decît aceea despre care a scris fericitul Pavel: «În timpurile din urmă se vor depărta unii de la învățătura sănătoasă, luînd aminte la duhurile înșelătoare și la învățăturile demonilor, prin fățarnicia unor mincinoși înfierăți în conștiință» (I Tim., 4, 1) și «abātuți de la adevăr» (Tit, 1, 4)?

IX

Dar noi ne ținem cu îndrăzneală de dreapta credință, pe temeiul dumnezeieștilor Scripturi, punînd-o ca un sfeșnic în candelabru și zicînd: Acesta este Fiul adevărat al Tatălui, prin fire, propriu ființei Lui, Înțelepciunea unic născută și Cuvîntul adevărat și unic al lui Dumnezeu. Nu este creatură și făptură, ci Născutul propriu al ființei Lui. De aceea e Dumnezeu adevărat de o ființă cu Tatăl adevărat. Iar ceilalți, cărora le-a spus: «Eu am zis: dumnezei sînteți» (Ps. 81, 6) numai prin Împărtășanie au pe Cuvîntul prin Duhul, avînd harul acesta de la Tatăl⁸. Căci e pecetea ipostasului Tatălui (Evr., 1,3) și luminează din lumină și putere și chip adevărat al ființei Tatălui⁹. Căci aceasta a spus-o Însuși Domnul: «Cel ce Mă vede pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 12, 9).

8. Faptul că există în oameni sentimentul de fii ai Tatălui ceresc, dar nu sînt fii prin natură ai Lui, pentru că acesta ar fi un panteism dezmințit de conștiința micimii lor, arată că trebuie să fie un Fiu adevărat al Tatălui ceresc, prin împărtășire de care au și ei această calitate de fii ai Tatălui prin har, comunicat lor de Duhul Sfînt. Existența unui Fiu adevărat în Dumnezeu și a unui Tată adevărat o dovedește și faptul că există între oameni relația de părinți și copii. Precum existența persoanelor omenești dovedește că există Persoane în Dumnezeu, așa relația de paternitate și filiație între oameni dovedește că această relație există și în Dumnezeu. Tatăl, mama sînt ochii prin care licărește lumina iubirii infinite a lui Dumnezeu. Totuși nu ei și-au dat această putere. Această putere de infinită iubire din ei, dovedește existența unui Tată care are de la Sine însuși infinitatea veșnică a iubirii față de un Fiu. Iar prin har se împărtășește de ea și tatăl și mama de pe pămînt. Iar avînd această iubire ca relație cu alte persoane, tatăl pămîntesc și mama pămîntească se dovedesc ca chipuri ale Unuia care și El este în relație interpersonală al Unui Dumnezeu în Treime.

9. Fiul e Chipul sau Pecetea Tatălui imprimată viu în interiorul Lui. Ca să folosim ca imagine o realitate din lume: într-o mare iubire eu trăiesc eu-ul cel iubit în interiorul

Și a existat pururea și nu a fost niciodată când nu a fost. Căci Tatăl fiind veșnic, veșnic este și Cuvîntul și Înțelepciunea Lui¹⁰.

Dar aceștia, ce ne aduc din atotvrednica de osîndă *Thalia*? Mai întîi să o citească, urmînd obiceiul celui ce a scris-o, ca făcîndu-se de rîs altora, să afle ce greșală se află în aceia și apoi să grăiască. Și ce ne vor spune din ea altceva decît că: Dumnezeu nu a fost pururea Tată, ci S-a făcut mai tîrziu; și Fiul nu a fost pururea, căci nu a fost înainte de a fi născut. Și nu este din Tatăl, ci a luat existența din nimic. Nu este propriu ființei Tatălui. Căci e creatură și făptură. Deci Hristos nu e Dumnezeu adevărat, ci a fost îndumnezeit și El prin împărtășire. Nu a cunoscut Fiul întocmai pe Tatăl, nici nu vede Cuvîntul pe Tatăl în mod desăvîrșit; și nici nu înțelege, nici nu cunoaște Cuvîntul întocmai pe Tatăl. El nu este Cuvîntul adevărat și unic al Tatălui, ci se zice numai cu numele Cuvînt și Înțelepciune; și se zice Fiu și Putere prin har. Nu este neschimbat ca Tatăl, ci este schimbător prin fire, ca și făpturile și este lipsit de puterea de a înțelege și cunoaște în mod desăvîrșit pe Tatăl¹¹.

Uimitoare este această erezie care nu are nimic vrednic de crezare în ea, ci nălucește pe Cel ce este ca neexistînd și în loc de cuvinte de laudă scoate cuvinte de hulă¹².

Dacă deci cineva cercetînd cuvintele ambelor părți, ar fi întrebat care credință o alege sau cuvintele căreia socotește că se potrivesc lui Dumnezeu, să răspundă ținînd seama de ceea ce s-a spus: «Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 2). Mai bine zis: să răspundă la întrebare înșiși susținătorii ereziei, ținînd seama de aceste cuvinte. Că din acest cuvînt se va cunoaște ce se cuvine să se spună despre întreaga învățătură a ambelor părți: de era Cuvîntul sau nu era; de a fost pururea sau a fost cîndva cînd n-a fost; de a fost veșnic sau de la cineva și de cîndva; de este Dumnezeu adevărat sau prin fapta altcuiva și prin împărtășire și prin închipuire; de trebuie să fie numit unul dintre cele făcute sau să fie văzut în unire cu Tatăl; de e neasemenea după ființă cu Tatăl sau de e asemenea și propriu ființei Tatălui; de e făptură sau prin El s-au făcut făpturile; de e Cuvîntul

eu-ului meu ca și eu-ul propriu, cu tot conținutul lui de simțiri. Simțirile lui sînt simțirile mele, dar rămîn și ale lui; dar simțirile lui sînt în același timp provocate de mine. Eu mă văd trăit în el și prin aceasta e chipul meu, și eu îl trăiesc în interiorul meu.

10. Niciodată n-a lipsit în Dumnezeu calitatea de Tată și de Fiu. Căci dacă ar fi apărut acestea după un timp, Dumnezeu ar fi supus unei evoluții, deci unei legi care ar fi superioară Lui și atunci El n-ar mai fi Dumnezeu.

11. O conștiință care nu are o altă conștiință care să o cunoască nu poate trăi cea conștiință ca pe propria sa conștiință, căci îi este mult inferioară. Dar aceasta înseamnă că nici nu poate iubi cea conștiință cu iubire infinită și nici aceea pe ea. Conștiința superioară rămîne o conștiință singuratică și nedesăvîrșită.

12. Cum am observat la nota 10, un Dumnezeu care nu e Tată și Fiu nici nu e Dumnezeu adevărat. Dar aci autorul reproșează în mod special arienilor că reduc pe Dumnezeu Fiul la o făptură scoasă din nimic.

Tatălui sau altul decât Acesta și că El a fost făcut prin Acesta și prin altă înțelepciune; și că El a fost numit numai prin nume Înțelepciune și Cuvînt și că S-a făcut părtaş de înțelepciunea Aceluia, ca al doilea după Ea¹³.

X

Care cuvinte spun deci și arată că Domnul nostru Iisus Hristos este Dumnezeu și Fiul Tatălui? Acelea pe care le vomitați voi, sau cele pe care le-am aflat noi și le grăim din Scripturi? Dacă Mîntuitorul nu este Dumnezeu, nici Cuvîntul, nici Fiul, vă este îngăduit și vouă să spuneți cele ce voîți, ca și elinilor și evreilor de acum. Dar de este Cuvîntul Tatălui și Cuvîntul adevărat și Dumnezeu din Dumnezeu și binecuvîntat mai presus de toate în veci, cum nu trebuie să piară și să șteargă celelalte cuvinte și *Thalia* ariană, ca un chip al relelor și ca plină de toată necredința, în care cei ce cad se pierd ca niște fii ai pămîntului și ajung în groapa iadului?¹⁴ Aceasta o știu și ei, dar o ascund ca niște răufăcători, neîndrăznind să o rostească, ci spun altele decât acestea. De aceea ca niște fii ai veacului acestuia, aprinzîndu-și păruta lor candelă din untdelemnul măslinului sălbatic și temîndu-se că se va stinge repede, căci «lumina celor rău credincioși repede se stinge» (Iov, 18, 3), o ascund sub obrocul fățarniciei; și grăiesc altele și spun că sînt susținuți de prieteni și ocrotiți de Constanțiu, ca cei ce intră la ei să nu vadă murdăria ereziei, ascunsă sub fățarnicie și sub făgăduințe. Cum deci nu e vrednică de scribă și prin aceasta erezia, cînd e ascunsă chiar și de susținătorii ei, ca una ce nu are în ea îndrăzneala și e încălzită ca un șarpe? De unde au zămislit aceste cuvinte? Sau de la cine primindu-le, au îndrăznit să le grăiască? Căci n-ar putea fi numit nici unul dintre oamenii care să le fi născocit. Căci care om, fie el elin sau barbar, mărturisind pe Dumnezeu, ar îndrăzni să spună că El este una dintre creaturi și că «n-a fost mai înainte de a fi fost făcut»?

13. Neputînd lipsi pe Dumnezeu de înțelepciune și rațiune, Arie socotea că Dumnezeu are în Sine o înțelepciune și o rațiune, dar ca însușire neipostatică a Lui. Prin aceasta a creat toate și, în primul rînd, pe Cel numit numai prin nume Rațiunea (Cuvîntul) și Înțelepciunea. Dar o Înțelepciune și un Cuvînt (Rațiune) care n-ar fi de o ființă cu Tatăl, avînd în același timp caracter ipostatic, ar închide pe Dumnezeu într-o viață lipsită de iubire, singularizată, nedesăvîrșită. Acesta n-ar mai fi Dumnezeu adevărat. Și creația n-ar mai avea nici o explicație, nestîndu-i la bază iubirea interpersonală a lui Dumnezeu. În Dumnezeu, Înțelepciunea, ca să fie deplină, trebuie să implice în ea iubirea, deci relația interpersonală. Numai existînd în Dumnezeu din veci o altă Persoană, iradiînd ca Înțelepciune din Prima, se arată și iubirea existînd veșnic în Dumnezeu. Înțelepciunea Tatălui este o Înțelepciune ipostatică, pentru ca El să O poată iubi ca Înțelepciune deplină și ca El însuși să Se arate desăvîrșit în Ea.

14. Dacă Iisus Hristos nu e Fiul lui Dumnezeu venit la noi, atunci noi nu ne mîntuim de piere, ca toate creaturile, prin unirea cu Dumnezeu Cel nesupus pieirii ca Persoană, sau ca comuniune de Persoane. Dacă Dumnezeu nu poate naște un Fiu din ființa Lui, ci rămîne despărțit iremediabil de toate celelalte existențe ca de niște creaturi, atunci nu e cu putință ca noi, unindu-ne cu Dumnezeu, fără să ne confundăm cu El, să ne mîntuim de pierirea la care ajung toate cele ce n-au în ele altceva decât calitatea de creaturi.

Sau cine, crezînd lui Dumnezeu, nu crede Celui ce zice: «Acesta este Fiul Meu cel iubit», spunînd că nu este Fiul, ci făptură? Mai degrabă toți se vor revolta împotriva celor ce spun astfel de nebunii¹⁵. Dar nici în Scripturi nu găsesc temeiuri pentru ele. Căci s-a dovedit de multe ori și se va dovedi și acum că acestea sînt străine cuvintelor dumnezeiești. Deci fiindcă nu rămîne decît să spunem că de la diavolul le-au primit acestea și și-au stricat mintea (căci numai acela este semănătorul acestora), să ne împotrivim aceluia. Căci lupta noastră se îndreaptă prin acestea împotriva aceluia, pentru ca, ajutîndu-ne Domnul, și căzînd acela, ca de obicei, prin puterea dovezilor, să se rușineze aceștia, văzînd fără putere pe semănătorul ereziei în ei și să afle, fie și mai tîrziu, că fiind arieni, nu sînt creștini.

XI

Ați spus și cugetați, urmînd șoaptei aceluia, că «era cîndva cînd nu era Fiul». Acesta este cel dintîi vâl al născocirii voastre, de care trebuie să vă dezbrăcăm.

Spuneți deci, răucredincioșilor și răugrăitorilor, ce era atunci cînd nu era Fiul? Dacă spuneți că Tatăl, hula voastră e și mai mare. Pentru că nu e îngăduit să se spună că Acela era cîndva. Căci «cîndva» arată cînd era El. Dar El este pururea și este și acum, dacă este și Fiul; pentru că El este Cel ce este dacă e și Tatăl Fiului¹⁶.

Iar de spuneți că era cîndva cînd Fiul nu era, răspunsul este nebunesc și fără înțeles. Cum era și nu era Acela? Deci aflîndu-vă în această neputință de a răspunde, trebuie să spuneți: «Era cîndva un timp cînd Cuvîntul nu era». Căci aceasta înseamnă în chip firesc cuvîntelul vostru «cîndva». Dar ceea ce ați spus chiar scriind: «Nu era Fiul înainte de a se

15. Arianismul reprezenta o absurditate pe care nici păgînii nu o puteau accepta. Păgînii vedeau totul ca un fel de dumnezeu în devenire, sau în mișcare de emanație (panteism). Dar arianismul, recunoscînd un Dumnezeu necreat, pe de o parte contesta acestui Dumnezeu puterea de a crea lumea întregă din nimic, dar pe de alta, îi recunoștea puțința de a aduce la existență o creatură superioară celorlalte, care să creeze apoi lumea. Nu știa cum să vadă trecerea de la Dumnezeu necreat la o lume creată. Iar pînă la urmă tot recunoștea o astfel de trecere, crezînd însă că poate ușura această trecere, înțelegînd-o ca efectuîndu-se în mod treptat. Însă de fapt nu era nici aceasta o trecere treptată. Căci oricît de înaltă ar fi prima creatură, tot creatură rămîne, adusă la existență din nimic. Arieni erau ocrotiți de împăratul Constanțiu și susținuți de unii episcopi.

16. Tatăl nu putea fi Tată cînd nu era Fiul. El nu era și nu este Tată decît dacă era și este și Fiul. El n-a putut fi «cîndva» cînd nu era Fiul. Căci Tatăl este «Cel ce este», adică este existența de la Sine și prin excelență numai dacă este și Tată. Dacă nu e Tatăl Fiului, nu e peste tot înainte de aceea. El Se schimbă, ca toate. Dacă nu a născut din veci pe Fiul; El nu a fost din veci «Cel ce este» și la aceasta nu poate ajunge prin dezvoltare. Un Dumnezeu care nu poate naște din Sine un egal al Său, nu are puterea deplină a lui Dumnezeu, deci nu e Dumnezeu. Dacă a fost un timp cînd nu L-a putut naște pe Fiul, nu L-a putut naște niciodată. De aceea arienii conchideau logic că Fiul nici nu S-a născut vreodată din Dumnezeu, deci că Dumnezeu n-a fost niciodată Tată. Ci că Fiul e o creatură. Dar este un lucru infinit mai mare să poată naște cineva un egal cu Sine, din Sine, decît să facă un lucru infinit inferior Lui.

naște» e una cu a zice: «Era cîndva cînd nu era». Însă aceasta și aceea indică timpul dinainte de Cuvîntul.

De unde ați aflat deci voi acestea? Pentru ce v-ați frămîntat să aflați cuvinte deșarte împotriva Domnului și lui Hristos însuși? Căci nici una din Sfintele Scripturi n-a spus așa ceva despre Mîntuitorul, ci mai degrabă că există pururea, veșnic, și că există pururea împreună cu Tatăl. Căci zice: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era de la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Iar în Apocalipsă se zic acestea: «Cel ce este și Cel ce era și Cel ce vine» (Apoc., 1, 4). Și cine ar putea tăgădui Celui ce este și Celui ce era, veșnicia?¹⁷ Despre aceasta a căutat și Pavel să-i convingă pe iudei, scriind în Epistola către Romani: «Din care e Hristos după trup, Cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvîntat în veci» (Rom., 9,5).

Iar rușinînd pe elini a spus: «Că cele nevăzute ale Lui de la întemeierea lumii din fapte fiind cunoscute se văd, veșnica Lui putere și dumnezeire» (Rom., 1, 20). Iar care este puterea lui Dumnezeu, tot el ne învață, zicînd iarăși: «Hristos, puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). Căci spunînd aceasta nu vorbește despre Tatăl, cum șoptiți adeseori, vorbind între voi! «Tatăl însuși e veșnica Lui putere». Nu e așa. Căci n-a spus: Însuși Dumnezeu este puterea, ci a Lui este puterea. Și e vădit tuturor că «a Lui» nu este «El», dar nici ceva străin de El, ci mai degrabă e proprie Lui. Citiți și cuvintele următoare și vă întoarceți spre Domnul: «Iar Domnul este Duhul» (II Cor., 3, 17) și veți vedea că despre Fiul grăiește.

XII

Căci amintind de creațiune, scrie pe urmă și despre vederea puterii Făcătorului din creațiune, care este Cuvîntul lui Dumnezeu «prin Care toate s-au făcut» (Ioan, 1, 3). Căci dacă ajunge creațiunea să facă cunoscut pe Dumnezeu din ea, vedeți să nu cădeți, socotind că creațiunea a fost

17. Prin caracterul lui Dumnezeu de «Cel ce este» (Ieș., 13, 14; Apoc., 1, 4), sfîntul Atanasie vede creștinismul ieșind din orice fel de panteism (emanaționist, evoluționist, modalist – spinozist) care anulează puțința duratei veșnice a aceleiași persoane și face toate fără sens. Îl vede deasupra esenței nemișcate a lui Parmenide, sau deasupra lui «totul curge» al lui Heraclit (evoluționism), dincolo de încercarea de împăcare a stabilității și mișcării realității cunoscute de noi, care e socotită eternă, dar prin aceasta obligă la o resemnare cu un relativism lipsit de puțința unei desăvîrșiri și fericiri depline. Dumnezeu creștin fiind necreat și, ca atare, deosebit de tot ce e creat e cu adevărat deosebit de planul relativității. Dar neschimbarea Lui adevărată nu e lipsă de viață, ci El are viață, și încă cea mai înaltă, putînd naște un Fiu din veci, tot așa de desăvîrșit ca și El, neschimbat în desăvîrșirea Lui, cu Care este într-o comuniune de supremă iubire. Astfel viața nu e unită numai cu relativitatea sau cu forma relativă de existență, din care facem noi parte prin natură; forma relativă de existență nu e singura formă de realitate, ci e numai forma de realitate creată. La fundamentul ei stă realitatea necreată a lui Dumnezeu, din care lumea creată nu iese prin emanație. Căci în acest caz ar fi relativă și esența fundamentală. Planul lumii noastre e adus la existență de voința lui Dumnezeu Cel necreat și personal, nu iese

făcută fără Fiul. Iar dacă a fost făcută prin Fiul și toate subzistă în El, urmează numaidecît că cel ce privește în chip drept creațiunea vede și pe Cuvîntul care a făcut-o și prin El începe să cunoască și pe Tatăl¹⁸.

Dar și Mîntuitorul a zis: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul și cel căruia Fiul i-L descoperă» (Matei, 11, 27). Iar lui Filip care i-a cerut: «Arată-ne nouă pe Tatăl», nu i-a spus: «Privește creațiunea», ci: «Cel ce M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 14, 9).

De aceea pe drept cuvînt Pavel – muștrînd pe elini că, deși privesc armonia și buna întocmire a creațiunii, nu cunosc pe Cuvîntul făcător din ea, (căci fapăturile vestesc pe Făcătorul lor), ca prin El¹⁹ să cugete și pe Tatăl și să oprească de la închinarea la făpturi – a spus «veșnica Lui putere și dumnezeire», ca să arate pe Fiul²⁰. Iar sfinții spunînd: «Cel ce este dinainte de veci și prin Care a făcut veacurile», vestesc nu mai puțin veșnicia Lui, prin care arată și pe Tatăl. Căci Isaia zice: «Dumnezeu cel veșnic care a zidit marginile pămîntului» (Isaia, 11, 28). Iar Suzana zicea: «Dumnezeu cel veșnic» (Dan., 13, 42). Baruh a spus și el: «Striga-voi spre Cel veșnic în zilele mele» (Bar., 4, 20, 27); și după puțin: «Eu am nădăjduit în Cel veșnic mîntuirea voastră; și mi-a venit mie bucuria de la Cel Sfînt». Dar și Apostolul, scriind către evrei, zice: «Care fiind strălucirea slavei și chipul ipostasului Lui». Iar David cîntă în psalmul 89: «Și strălucirea Domnului să fie peste noi» (v. 17); și : «În Lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 18).

Deci cine va fi atît de fără minte, ca să se îndoiască despre Fiul că e pururea? Căci cine a văzut cîndva lumină fără strălucirea luminii, ca să spună despre Fiul că «era cîndva cînd nu era», sau că «înainte de a Se

din ființa Lui personală, care e cu totul din alt plan. Necreatul, sau «Cel ce este» cu adevărat, nu are o stabilitate parmenidiană încremenită, nu e nici purtat de o mișcare involuntară spre alte și alte forme, ci are o fecunditate superioară ambelor acestor caracteristici. El naște un Fiu și purcede un Duh Sfînt.

18. Termenul grecesc «Logos» are nu numai înțelesul de «Cuvîntul», ci și pe cel de Rațiune. Cine privește creațiunea vede raționalitatea ei, deci și Subiectul acestei raționalități și pe Tatăl Lui, sau Rațiunea ipostatică supremă, Care e totodată Făcătorul tuturor creaturilor. Căci lumea n-a putut fi făcută decît de Cel ce i-a dat această raționalitate. Fără ea n-ar putea exista. Fără ea lumea nici n-ar putea fi cunoscută. În însăși cunoștibilitatea creațiunii e implicată cunoașterea Rațiunii personale divine, ca Creatoare a ei.

19. În textul din P. G. e «prin ele» (δι' αὐτών), dar cred că e «prin El» (δι' αὐτοῦ). Căci sfîntul Atanasie a negat mai sus și va nega mai jos că din creațiune poate fi cunoscut în mod direct Însuși Tatăl. Tatăl poate fi cunoscut din Subiectul raționalității creației.

20. Rațiunea observată în creațiune nu e Tatăl însuși, ci Fiul. Dacă raționalitatea creației ar fi Însuși Tatăl, ar însemna că ea nu trimite la cineva mai înalt, ci e proprie creaturii. În acest caz raționalitatea creațiunii n-ar fi raționalitatea care are ca Subiect Rațiunea (personală) creatoare. Logosul sau Rațiunea ipostatică divină are două aspecte: este pe de o parte Subiectul rațiunilor, ale căror chipuri sînt rațiunile făpturilor, pe de alta e Rațiunea ipostatică a Tatălui. Dacă Rațiunea-Subiect al rațiunilor reflectate în creațiune n-ar fi Rațiunea – Subiect ce provine din alt Subiect, ar putea fi confundată cu raționalitatea creațiunii în sens panteist.

naște nu era»²¹. Iar ceea ce se spune în psalmul 144 către Fiul: «Împărăția Ta e împărăția tuturor veacurilor», nu îngăduie cuiva să cugete nici cel mai mic interval în care să nu fi fost Cuvîntul. Căci dacă orice interval se măsoară în veacuri, iar Împăratul tuturor veacurilor și Făcătorul lor este Cuvîntul, va fi numaidecît o nebunie ca nefiind înainte de El nici cel mai mic interval, să se spună că «era cîndva cînd nu era» Cel veșnic și că «Fiul este din nimic»²².

Însuși Domnul zice: «Eu sînt Adevărul» și nu zice: «Am fost făcut adevăr», ci totdeauna zice «sînt»^{22a}; «Eu sînt Păstorul»; «Eu sînt Lumina» (Ioan, 8, 12; 10, 14); și iarăși: «Voi Mă numiți pe Mine Domnul și Învățătorul, și bine ziceți, căci sînt» (Ioan, 13, 13). Deci cine, auzind un astfel de cuvînt spus despre Sine de Dumnezeu însuși și de Înțelepciunea și de Cuvîntul Tatălui, se va mai îndoi despre adevăr și nu va crede îndată că prin «sînt» se arată veșnicia Fiului și faptul că e fără de început înainte de tot veacul?

XIII

Din cele spuse e vădit că Scripturile se arată spunînd despre Fiul că e veșnic. Dar aceleași Scripturi pun, cum vor arăta cele următoare, pe seama făpturilor cele ce le spun arienii: «nu era», «înainte», «cîndva». Astfel Moise, istorisind despre facerea lumii, zice: «Și toată verdeața pămîntului mai înainte de a se fi făcut pe pămînt; și toată iarba pămîntului mai înainte de a fi răsărit. Că nu dăduse Dumnezeu ploaie pe pămînt și

21. Dacă n-ar fi o Rațiune din veci, cum ar fi putut apărea peste tot o rațiune înțelegătoare? Iar acea Rațiune din veci nu poate fi decît personală, căci nu poate exista o raționalitate fără subiect.

22. Împăratul timpului trebuie să fie mai presus de timp, să nu fie supus timpului, să nu fie produs de timp. Căci în acest caz timpul ar fi împăratul. Nu e timp «înainte» Lui, ci El este «mai înainte de orice timp». Eternitatea timpului face ca toată realitatea să fie relativă, să se desfășoare în timp, să aibă în ea o neputință de a ajunge la o desăvîrșire.

Adevărul care e realitatea adevărată nu devine, ci există din veci. Numai pentru că este un adevăr sau o realitate desăvîrșită din veci sînt și unele adevăruri care devin. Dar ele se și desfac, sau sînt depășite. Iar aceasta arată că nu sînt în ele totul. Deci nici una din acestea nu e adevărul deplin și veșnic persistent. Adevărul deplin are în sine totdeauna totul. De el nu se poate spune că a fost adevărul, sau va fi, sau este acum, dar nu va mai fi și n-a fost. De aceea Domnul zice totdeauna despre Sine «sînt», într-un prezent etern. Pe de altă parte o realitate plenară nu poate fi impersonală, nu poate fi lipsită de conștiința de sine, singura care dă unei existențe cea mai bogată complexitate. O realitate, oricît ar fi de adîncă și de puternică, dacă nu știe de sine, e ca și cînd n-ar fi; dacă nu e pentru sine și dacă nu e din veci nimeni pentru care să fie, dacă nu e nimeni care să știe de ea, e ca și cînd n-ar fi. Pe lîngă aceea, dacă există persoane în planul nostru, ca realități infinit superioare față de obiecte, realitatea supremă trebuie să cuprindă în sine caracterul personal. Cum s-ar finaliza în persoane realitatea noastră, dacă n-ar fi în baza ultimă a realității acest caracter? În acest sens Dumnezeu e «lumină». De aceea, înțelegerea răsăriteană a lui Dumnezeu ca lumină, nu e inferioară celei care înțelege pe Dumnezeu ca «întuneric», cum a spus Jean Daniélou în *Platonisme et théologie mystique*.

22 a. «Sînt» la prezentul permanent arată că nu a fost cîndva cînd n-a fost, sau va fi, dar încă nu este, ci e veșnic.

nu era om care să lucreze pământul» (Fac., 2, 5). Și în Deuteronom: «Cînd a împărțit Cel Prea înalt neamurile» (32, 8). Iar Domnul însuși a spus despre Sine: «Dacă M-ați iubi, v-ați bucura că am zis: Mă duc la Tatăl, pentru că Tatăl este mai mare decît Mine. Și acum v-am spus (acestea), mai înainte ca să fie, ca să credeți cînd vor fi» (Ioan, 14, 28-29). Iar despre creațiune zice prin Solomon: «Înainte de a fi făcut pământul, înainte de a fi făcut adîncurile, înainte de a se ivi izvoarele apelor, înainte de a se fi întemeiat munții, înainte de toate culmile, M-a născut pe Mine» (Pilde, 8, 22); și: «Înainte de a fi fost Avraam Eu sînt» (Ioan, 8, 58). Iar către Ieremia zice: «Te știu pe Tine înainte de a te fi plăsmuit Eu în pîntece» (1, 5). Și David cîntă: «Doamne, scăpare Te-ai făcut nouă în neam și în neam. Înainte de a fi fost făcuți munții și alcătuite pământul și lumea, din veac și pînă în veac Tu ești» (Ps. 89, 1). Iar la Daniel se zice: «Strigat-a Suzana cu glas mare și a zis: «Dumnezeule cel veșnic, cunoscătorul celor ascunse, Cel ce știi toate înainte de facerea lor» (Dan., 13, 42). Deci «nu era odată» și «înainte de a fi» și «cînd» și toate cuvintele de felul acesta e potrivit să fie spuse despre cele făcute și despre creaturi, dar sînt străine Cuvîntului. Iar dacă Scripturile spun acestea despre cele făcute, însă despre Fiul spun că e «pururea», atunci, o, dușmanilor lui Dumnezeu, nu s-a făcut Fiul din nimic, nici nu este dintre cele făcute, ci e chipul Tatălui și Cuvîntul veșnic; nici n-a fost vreodată neexistent, ci e pururea existent, ca Cel ce e strălucirea veșnică a Luminii veșnice.

Atunci, de ce vă închipuiți timpuri înaintea Fiului? Sau, pentru ce huliți, spunînd că a apărut după timpuri Cuvîntul prin care s-au făcut și veacurile? Căci cum a putut veni la subzistență timpul și veacul, cînd nu era încă, după voi, Cuvîntul, «prin Care toate s-au făcut și fără de Care nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3)²³. Sau pentru ce cugetînd la timp, nu spuneți deschis: «era un timp cînd nu era Cuvîntul»? Ci acoperiți numele timpului spre amăgirea celor simpli, dar în gîndul vostru nu-l ascundeți,

23. Nu există nimic fără o rațiune. Dar rațiunile tuturor trebuie să fie gîndite de o Rațiune personală. Ar fi absurd să se cugete din veci o raționalitate inconștientă, deci și lucrurile în care e încorporată, inclusiv timpul. Rațiunea aceea personală, conștientă, stă la baza întregii raționalități inconștiente a lucrurilor, deci și a lucrurilor și a timpului în care ele se desfășoară. Timpul apare și el, după învățătura creștină, cînd sînt aduse la existență creaturile. Numai ele există în timp pentru că sînt supuse schimbării și pentru că n-au fost totdeauna, ci s-au creat din nimic. Nu e un timp veșnic, o veșnică evoluție. Aceasta L-ar supune pe Dumnezeu timpului, în care nu poate ajunge desăvîrșirea. Sau Dumnezeu n-ar mai fi Dumnezeu desăvîrșit din veci. Există o realitate supremă deasupra schimbării, deasupra evoluției care nu duce la desăvîrșire. Altfel nu s-ar putea explica realitatea în mișcare. Nu se poate spune că neschimbarea aceasta e proprie doar legilor evoluției dar că aceste legi le-ar schimba pe toate. Căci cum ar fi așa, cînd ele însele ar fi neputincioase să ducă ceva la vreo desăvîrșire. Dar Dumnezeu, fiind nesupus mișcării, are totuși o viață, întrucît este în El o iubire statornică, din veci desăvîrșită, între Tatăl și Fiul. Singură Treimea explică cum Dumnezeu e mai presus de timp, dar are totuși o viață.

însă nici nu-l puteți ascunde. Căci dați de înțeles timpurile când ziceți: «Era așadar când nu era» și «N-a fost înainte de a se naște»^{23a}.

XIV

Dovedite fiind acestea, ei spun cu și mai multă nerușinare: «Dacă n-a fost cândva când nu era, ci Fiul este veșnic și există împreună cu Tatăl, nu mai este Fiu, deci spuneți că El este frate al Tatălui». Nebuni și certăreți ce sînteți! Dacă am spune că El este numai veșnic cu altul, și nu Fiu, fățărnicia voastră ar putea părea întru cîțva dreaptă credință. Dar dacă, numindu-L veșnic, Îl mărturisim Fiu din Tatăl, cum poate fi socotit Cel născut, frate al Celui ce L-a născut?²⁴ Și dacă credința noastră este în Tatăl și în Fiul, ce frăție este între Ei? Sau cum se poate numi Cuvîntul frate al Celui al cărui Cuvînt este? Aceasta nu e o contrazicere, care le vine din neștiință. Căci cunosc și ei adevărul. Ci e pretextul iudaic al celor ce voiesc să se despartă de adevăr, cum a zis Solomon (Prov., 18,1). Dar Tatăl și Fiul nu S-au născut împreună dintr-o obîrșie mai înainte existentă, ca să fie socotiți frați. Ci Tatăl este obîrșia și născătorul Fiului; și Tatăl este Tată și nu e Fiul cuiva. Și Fiul este Fiu și nu frate. Iar de se spune că e Născutul etern al Tatălui, bine se spune. Căci nu a fost ființa Tatălui vreodată nedesăvîrșită ca să i se adauge mai tîrziu ceea ce-i este propriu^{24a}. Nici nu S-a născut Fiul ca un om din alt om, ca să aibă existența mai tîrzie decît existența Tatălui^{24b}. Ci e Născutul lui Dumnezeu și, fiind propriu lui Dumnezeu Celui ce există pururea, există din eternitate. Căci e propriu oamenilor a naște în timp din cauza nedesăvîrșirii firii; și e propriu lui Dumnezeu să aibă un Născut etern, pentru desăvîrșirea eternă a firii²⁵. Dacă deci nu e Fiu, ci s-a făcut ca o făptură din cele ce

23 a. A socoti pe Fiul ca semn al conștiinței divine, făcut după un timp, înseamnă a supune pe Dumnezeu timpului în sens panteist, a-L socoti dezvoltîndu-Se de la ceva mai puțin desăvîrșit la ceva mai desăvîrșit. Ar însemna să se admită o veșnicie temporală înainte de apariția Cuvîntului, a Logosului, a Rațiunii.

24. Două sau trei Persoane veșnice în Dumnezeu. Care n-ar proveni veșnic dintr-Una, n-ar mai salva unitatea deplină în Dumnezeu odată cu iubirea desăvîrșită. Două sau trei Persoane frați presupune că ele își au o obîrșie comună a existenței lor din veci. Dacă acea obîrșie ar fi personală, am avea un fel de pătrime în Dumnezeu, în care nefiind un singur Tată și un singur Fiu, nici iubirea n-ar fi desăvîrșită; iar dacă ar fi impersonală, persoanele ar fi niște realități de al doilea grad, ceea ce înseamnă panteism.

24 a. Este propriu ființei lui Dumnezeu, sau lui Dumnezeu, să fie obîrșia prin naștere a unui Fiu, adică să aibă o viață de iubire interpersonală eternă în El însuși. Numai așa n-are nevoie de lume, numai așa lumea nu provine din El fără voia Lui, arătîndu-L ca o esență fără conștiință și voință, supusă legilor evoluției.

24 b. Omul apărînd după un timp, e firesc ca și omul ce se naște din el să apară după un timp. Dacă omul în general nu e etern, e firesc ca fiecare dintre oameni să-și aibă timpul de apariție deosebit de al altora.

25. În Dumnezeu nu se poate produce o schimbare așa de mare ca nașterea în timp. Pentru că aceasta L-ar supune evoluției, sau unei legi a schimbării. El n-ar mai fi Dumnezeu în acest caz. Arianismul ducea în fond la o concepție impersonală, panteistă despre

nu sînt, e firesc ca ei să-și nălucească despre El cele ale făpturii, zicînd că «a fost odată cînd n-a fost». Căci cele făcute s-au făcut ca unele ce nu erau. Iar dacă e Fiu (căci aceasta o spune și Tatăl și o strigă și Scripturile), iar Fiul nu e altceva decît Cel ce Se naște din Tatăl, iar cel ce Se naște din Tatăl e Cuvîntul și Înțelepciunea și Strălucirea Lui, ce trebuie spus decît că, zicînd ei: «A fost odată cînd n-a fost», jefuiesc pe Tatăl ca niște tîlhari de Cuvîntul și spun împotriva Lui că a fost odată fără Cuvîntul propriu și fără Înțelepciunea Sa^{25a} și că lumina a fost odată fără strălucire^{25b} și izvorul era neroditor și uscat²⁶. Căci chiar dacă făcîndu-se că se tem de Cuvîntul timp, pentru cei ce i-ar osîndi pentru aceasta, și spun că El este înainte de timp, totuși dau unele intervale, în care își nălucesc că El nu era. Prin aceasta dau să se înțeleagă timpuri și Îl lipsesc pe Dumnezeu, plini de toată necredința, de Rațiune^{26a}.

XV

Iar dacă mărturisesc totuși ca noi numele Fiului, pentru că nu voi esc să fie osîndiți pe față de toți, dar tăgăduiesc că Acesta este Născutul propriu al ființei Tatălui, pe motiv că nu ar putea avea loc aceasta fără cug-e-

Dumnezeu. Dacă Tatăl nu are un Fiu deosebit de lume, nu se mai deosebește de lume. Numai Sfînta Treime distinge pe Dumnezeu de lume, asigură transcendența după ființa lui Dumnezeu și mîntuirea pentru veci a persoanei umane, începînd cu învierea, ca re scoate pe om de sub robia legilor naturii. Aci e mărimea sfîntului Atanasie că a delimitat teologic între panteismul elen – continuat în gnosticism – și Dumnezeul personal al Treimii, în stare să dea și persoanelor umane o eternitate.

25 a. Un Dumnezeu care nu ar fi Tatăl al unui Cuvînt e un Dumnezeu lipsit de Rațiune, de Înțelepciune, de sfat și comuniune. Este o esență supusă unor legi oarbe, ea însăși fiind oarbă spiritual.

25 b. Dacă Fiul S-ar fi născut mai tîrziu, Tatăl ar fi devenit și El Tatăl mai tîrziu. Dar aceasta ar însemna că s-a întîmplat ceva ulterior în ființa Tatălui sau în însăși ființa dumnezeiască. Sfîntul Atanasie stă pe temeiul ultimei expresii a Sinodului de la Niceea: «Născut din ființa Tatălui». El nu desparte între ființă și proprietățile personale: naștere, purcedere. Desigur aceste proprietăți deosebind Persoanele, nu sînt comune Lor. Dar ele se produc în mod distinct în ființa însăși. Ființa întregă este posedată în mod deosebit de Tatăl, de Fiul și de Sfîntul Duh. Și de modul posedării de către Tatăl, ține și nașterea Fiului de către El, din însăși ființa Sa, care e și a Fiului, într-un alt mod. Tatăl dă Fiului ființa ce o are, Fiul o primește. Dar ființa însăși se lasă dată și totodată primită. Dacă ființa ar fi fost dată și primită de-abia mai tîrziu, ar însemna că în ea s-a produs un fenomen important nou, echivalent cu o prefacere.

26. Dumnezeu nu poate fi lipsit cîndva de fecunditate. Aceasta ar însemna lipsa de putere și de viață în El și nu ar mai putea fi numit nici Creatorul. Dar în realitate, El nu creează numai făpturi străine de El. Dacă El e «lumina», dacă El gîndește, fecunditatea Lui cea mai proprie este un rod al gîndirii și nu un rod nesubzistent, ci subzistent, ipostatic. Alta e gîndirea cînd e împreună-gîndire. Altă plinătate are un Subiect cînd e împreună Subiect cu altul și cînd între Sine și celălalt subiect este o armonie ca între Tatăl și Fiul. Dacă nu ar rodi o Rațiune-Subiect ar însemna că nu este El însuși capabil de o Rațiune deplină; ar însemna că are o Rațiune neputincioasă să meargă pînă la ipostazierea ei într-un Subiect-Fiul. Chiar omul cînd gîndește să aibă un fiu, va putea să-l aibă. Dumnezeu rămîne cu o rațiune neputincioasă?

26 a. Un Dumnezeu fără Cuvîntul veșnic e un Dumnezeu lipsit de Logos, de Rațiune. E o esență oarbă, inconștientă. Dar cum poate emite atunci din Sine rațiunile arătate în lume?

tarea unor părți și despărțiri în Dumnezeu, prin aceasta tăgăduiesc nu mai puțin și, că e Fiu adevărat, dându-I numai numele de Fiu. Dar cum nu fac o greșală mare gândind lucruri trupești despre Cel netrupesc și tăgăduind, pentru neputința firii lor, ceea ce e propriu Tatălui prin fire? Iată-i că nu înțeleg nici cum este Dumnezeu și cum e Tatăl, tăgăduindu-L și pe El, nebunii, de vreme ce măsoară cu măsurile lor și pe Cel Născut al Tatălui. Iar cugetînd așa și socotind că nu poate exista un Fiu al Tatălui, sînt vrednici de milă. Pe de altă parte trebuie să fie luați la întrebări și dați pe față, că poate vor veni măcar așa la simțire.

Dacă, după voi, Fiul este din nimic și n-a fost înainte de a Se naște, fără îndoială că S-a numit Fiu și Dumnezeu și Înțelepciune prin împărtășire²⁷. Căci așa se socotesc că există și sînt sfințite toate celelalte. Dar atunci trebuie să spuneți de cine Se împărtășește Fiul? Dacă toate celelalte se împărtășesc de Duhul, El (Fiul) de cine Se împărtășește, după voi? De Duhul? Dar mai degrabă Duhul ia de la Fiul, cum a spus El însuși; și e o nebunie să se spună că El Se sfințește de Duhul. Deci Se împărtășește de Tatăl. Căci numai aceasta a mai rămas și e necesar să se spună. Altfel ce este El și de unde este? Dacă e din ceva din afară de Tatăl, nu mai e părtaș la Tatăl, ci la ceea ce e în afară de Tatăl și nu mai e atunci nici al doilea după Tatăl, avînd înainte de Sine acel ceva^{27a}. Și nu mai trebuie numit nici Fiul Tatălui, ci al celui ceva de care împărtășindu-Se S-a numit Fiu și Dumnezeu. Dar aceasta e o nebunie și o lipsă a dreptei credințe, odată ce Tatăl însuși a spus: «Acesta este Fiul Meu cel iubit»; dar a spus și Fiul că Tatăl Lui este Dumnezeu. Deci din acestea e vădit că acel ceva de care se împărtășește nu e din afară, ci e ființa Tatălui. Și dacă acel ceva e altceva decît ființa Fiului, va urma aceeași absurditate, acela aflîndu-se la mijloc între Tatăl și ființa Fiului, orice ar fi acesta.

XVI

În fața acestor cugetări nebunești și străine de adevăr, trebuie să spunem că Fiul este în întregime ceea ce este propriu ființei Tatălui. Căci a spune că Dumnezeu Se dă prin împărtășire este egal cu a zice că și naște;

27. Sfîntul Atanasie face o deosebire netă între comuniunea în ființă cu Tatăl, proprie Fiului, și existența prin împărtășire de puterea lui Dumnezeu, proprie făpturilor. Aceasta nu înseamnă că puterea folosită de făpturi este necreată, ci că puterea lui Dumnezeu creează și susține existența și puterile lor. E indicată aci distincția între ființa lui Dumnezeu și energiile Lui necreate. Dar învățătura despre ele va deveni clară de abia prin sf. Grigorie Palama. Sfîntul Atanasie face însă o deosebire între felul cum se împărtășesc făpturile de Dumnezeu și felul împărtășirii Fiului de însăși ființa Tatălui.

27 a. Dacă ar fi din altceva, Fiul n-ar mai fi numai Fiu al Tatălui, ci al celui altceva din care este; și n-ar mai fi al doilea după Tatăl, ci după aceea din care a fost făcut, care ar fi la mijloc între ființa dumnezeiască și Fiul. S-ar introduce niște trepte între Dumnezeu și Fiul. Și cu ce rost? Ar face mai explicabilă producerea așa zisei prime trepte de către Dumnezeu?

iar nașterea arată pe Fiul. De Fiul toate se împărtășesc prin harul Duhului ce vine de la El. Dar din aceasta e vădit că Fiul însuși nu se împărtășește de nimeni. Căci Fiul este Cel ce e împărtășit de Tatăl. Pentru că împărtășindu-ne de Fiul, zicem că ne împărtășim de Dumnezeu. Și aceasta este ceea ce a spus Petru: «Ca să fiți părtași durnezeieștii firi» (I Petru, 1, 4). E ceea ce zice și Apostolul: «Oare nu știți că sînteți Biserica lui Dumnezeu?»; și: «Noi sîntem Biserica lui Dumnezeu celui viu» (I Cor., 3, 16). Și văzînd pe Fiul, vedem pe Tatăl. Căci cunoașterea și înțelegerea Fiului este cunoașterea Tatălui, dat fiind că e născut din ființa lui Dumnezeu (căci s-a arătat și s-a mărturisit că împărtășirea lui Dumnezeu este una cu a se împărtăși și a naște).

Astfel nașterea din Dumnezeu nu e pătimire și împărțire a acelei ferice ființe. Nu e deci lucru de necrezut a avea Dumnezeu un Fiu, născut din ființa Lui proprie. Și nu cugetăm la o pătimire și la o împărțire a ființei Lui Dumnezeu, spunînd de Fiul că e născut din El. Ci credem mai degrabă că nașterea cea una e propria și adevărata naștere a lui Dumnezeu.

Arătîndu-se și dovedindu-se că Fiul este Cel născut din ființa Tatălui, nu mai e îndoială pentru nimeni, ba, dimpotrivă, e vădit că Acesta e Înțelepciunea și Cuvîntul Tatălui, în Care și prin Care creează și face toate; și strălucirea, prin care luminează toate și Se descoperă celor cărora voiește²⁸. Aceasta este înfățișarea și chipul Lui, în care El (Tatăl) este contemplat și cunoscut. Căci de fapt cel ce vede pe Acesta vede pe

28. Este semnificativ că sfîntul Atanasie insistă asupra numirii de Logos a Fiului. Logos are în grecește dublu sens de rațiune și cuvînt. Sensul de cuvînt pune în evidență nu numai implicarea relației celui ce vorbește cu o altă persoană, ci și puțința cuvîntului de a distiga odată rostit o oarecare existență de sine, sau «ipostatică». Cuvîntul nu numai că transformă pe cei ce-l aud și e luat de alții ca al lor, ci chiar cel ce-l rostește îl trăiește ca adresîndu-i-se și lui însuși. De altfel și cu raționamentul se întîmplă la fel. Eu mă simt muștră, îndemnat, încurajat de cuvîntul meu (și de raționamentul meu). E deci ușor de cugetat că acest caracter al cuvîntului, al cugetării se împlinește în Dumnezeu pînă la capăt. Cuvîntul, cugetarea înțeleaptă (rațiunea, înțelepciunea) primește în Dumnezeu un caracter ipostatic, personal. Cel ce naște Cuvîntul îl trăiește ca ipostas, ca persoană, deși pe de altă parte El își păstrează calitatea de Născător, de Tată. Astfel Dumnezeu, născînd Cuvîntul, Înțelepciunea, nu mai e o singură Persoană, ci capătă un partener în deplină armonie cu Sine. Cuvîntul născut de Sine e totodată cuvîntător, cum e și Născătorul însuși cuvîntător; dar Cuvîntul născut e al doilea cuvîntător, împreună cuvîntător. Așa se înfăptuiește caracterul comunitar și starea de deplină Înțelepciune și Lumină în Dumnezeu. Numai așa Dumnezeu, creînd prin Cuvîntul, creează printr-un Cuvînt plin El însuși de putere. Numai așa Cuvîntul în care iau ființă creaturile, e un fundament real, statornic al lor. Un cuvînt, o rațiune neipostatică, nu ar constitui un fundament statornic al raționalității lor, al înțelepciunii reflectate în ele. Aceasta n-ar reflecta o «lumină» permanentă. Lipsindu-le un astfel de fundament statornic, sau s-ar confunda cu raționalitatea supremă într-un mod panteist, sau s-ar degrada repede însăși raționalitatea și consistența lor. Un cuvînt neipostatic n-ar mai putea crea nici cuvintele ipostatice și n-ar mai putea vorbi cu ele. Și omul n-ar mai avea în cuvîntul ce și-l spune un fel de partener (deși nedeplin) al vorbirii cu sine.

Tatăl²⁹. Acesta este Hristos, întru Care toate au fost răscumpărate și Care a făcut iarăși din nou creațiunea³⁰. Fiul fiind astfel, nu se potrivește, ba e chiar primejdios să se spună că El este din nimic, sau că n-a fost înainte de a Se naște. Cel ce spune aceasta, despre cel ce este propriu ființei Tatălui, ajunge cu blasfemia pînă la Tatăl însuși, trebuind să cugete despre El ceea ce își nălucește mințind despre Cel născut din El.

XVII

Ajunge și numai aceasta pentru a răsturna erezia ariană. Dar abaterea ei de la dreapta credință o poate vedea cineva și din ceea ce urmează. Dacă Dumnezeu este Făcător și Ziditor, dar creează făpturile prin Fiul și nu se pot cunoaște cele făcute decît ca făcute prin Cuvîntul, cum nu e o blasfemie ca odată ce Dumnezeu este Făcătorul, să se spună că Cuvîntul Lui Ziditor și Înțelepciunea Lui n-au fost cîndva? Căci aceasta este egal cu a zice că nici Dumnezeu nu e Făcător, neavînd din Sine pe Cuvîntul Creator în care creează, ci e venit din afară și e străin Lui și neasemenea Lui, după ființă³¹.

Apoi să ne spună, mai bine zis să vadă, greșeala ce o săvîrșesc zicînd: «Era cîndva cînd nu era» și «nu era înainte de a Se naște». Căci dacă Fiul nu e din veci împreună cu Tatăl, nu e Treimea din veci, ci mai înainte a fost monadă și S-a făcut Treime mai tîrziu prin adaos, deci cunoștința lui Dumnezeu despre Sine a crescut și s-a constituit cu înaintarea vremii^{31a}. Și iarăși, dacă Fiul nu e născut propriu al ființei Tatălui, ci a fost făcut din nimic, Treimea însăși a luat existența din nimic și a fost cîndva cînd n-a fost. Și o vreme Treimea e cu lipsă, apoi e deplină. A fost cu lipsă înainte de a se fi făcut Fiul, și deplină după ce a fost făcut. Și deci și făcutul se numără împreună cu Făcătorul^{31b}; și Cel ce S-a făcut cîndva e socotit

29. Dacă la nota anterioară am accentuat caracterul ipostatic pe care-l are Înțelepciunea și Cuvîntul lui Dumnezeu Tatăl, nu trebuie să uităm că această Înțelepciune, Rațiune și Cuvînt, nu se desparte de Subiectul lor prin care e Tatăl. Cuvîntul e Cuvînt ipostatic, dar e Cuvîntul Tatălui. Cine Îl vede pe El vede pe Tatăl. Mai trebuie observat că în Rațiunea Sa, în Cuvîntul Său, Tatăl Își vede toată ființa Sa într-un nou ipostas. Rațiunea Sa, Cuvîntul Său sînt «Chipul» ființei Sale întregi, dar în interiorul Său.

30. Numai Rațiunea, conform căreia și prin care s-a creat raționalitatea lumii, putea să o și readucă pe ea din tulburarea în care a căzut la raționalitatea deplină, făcîndu-se Ea însăși centrul ei prin trupul asumat legat cu toată creațiunea.

31. Dacă Dumnezeu nu are o Rațiune ipostatică, n-a putut face lumea prin Ea. În acest caz e făcută după o rațiune nedumnezeiască, fiind un fel de realitate total străină, adică nici nu e propriu zis opera lui Dumnezeu. Dumnezeu nu are în acest caz o Rațiune după care și prin care să creeze lumea. Nici nu se mai poate ști dacă mai există propriu zis un Dumnezeu, sau dacă El mai are vreo legătură cu lumea.

31 a. Aceasta înseamnă o evoluție panteistă involuntară a unei realități care nu poate fi numită Dumnezeu.

31 b. Completîndu-Se cu Cuvîntul făcut mai tîrziu. Treimea astfel completată nu se mai poate spune că e Treime. Pentru că ea nu e pur nefăcută, sau necreată, ci e un amestec din necreat și creat. În general nu se mai face o deosebire netă între necreat și creat. Aria-

împreună cu Cel pururea existent și – ce e mai mult – Treimea e socotită neasemenea cu Ea însăși, constînd din firi străine și deosebite. Iar aceasta înseamnă a nu spune alta decît că firea Treimii e ceva făcut³². Și cum ar întemeia ea o dreaptă credință, dacă nu e asemenea ei însăși, ci se completează din ceea ce adaugă timpul și uneori nu e așa, alteori e așa? Căci ea va lua iarăși un adaos din afară de ea și aceasta, la nesfîrșit, dat fiind că odată și la început s-a constituit din adaosuri. Nu încapе îndoială în acest caz că ea se și micșorează. Căci cele ce se adaugă e vădit că se pot și înlătura.

XVIII

Dar nu este așa; să nu fie! Treimea nu e făcută, ci este veșnică și în Treime e o singură dumnezeire și Sfînta Treime are o singură slavă. Voi îndrăzniți să o rupeți în diferite firi: spuneți că Tatăl veșnic are împreună-sezător pe Cuvîntul, care cîndva nu era. Deci pe Fiul care e împreună-sezător cu Tatăl îl socotiți străin de Tatăl. Treimea este Creatoare și Făcătoare; dar voi nu vă temeți să o coborîți între cele ce sînt din nimic, nu vă rușinați să faceți egale cele roabe cu noblețea Treimii și să puneți în rînd pe Împăratul, Domnul Savaot, cu supușii. Încetați să amestecați cele neamestecate, mai bine-zis cele ce nu sînt, cu Cel ce este³³. Cei ce spun acestea nu pot aduce slavă și cinste Domnului, ci neslavă și necinste. Pentru că cel ce necinstește pe Fiul, necinstește și pe Tatăl. Căci

nismul era în fond tot un panteism, nefăcînd o distincție netă între necreat și creat, cum crede Spassky (a se vedea «Introducerea»).

32. Un Dumnezeu care devine Treime în timp, care adaugă la ceva altceva, poate crește cu vremea la pătrime și așa mai departe. Dacă el se constituie cu părțile ce i se adaugă, e un Dumnezeu al devenirii. Nu se mai poate face în el o deosebire între necreat și creat. Propriu-zis tot ce ține de lumea în devenire ține de Dumnezeu. Lumea care ne apare așa de relativă e ea însăși Dumnezeu. Panteismul păcătuiește prin faptul că proclamă relativul Dumnezeu, că nu face distincția între necreat și creat. Totul este necreat, dar în același timp totul este în devenire și veșnic imperfect. În el se fac continuu alte și alte lucruri, dar numai ca apariții ale aceleiași esențe necreate. Aspirația umană după o desăvîrșire și după veșnicia persoanei nu-și găsește satisfacție. În fond a pune pe același plan ceva ce apare în timp cu ceva ce e veșnic, înseamnă a socoti pe Tatăl ca o esență ce se dezvoltă cu timpul. Și numai în sens impropriu se spune în acest caz că Tatăl e necreat și Fiul creat. Totul e dincolo de creat, dar în devenirea fără sens. Nu se mai face o deosebire între necreatul neschimbat și desăvîrșit și între creatul relativ și schimbător care-și poate cîștiga desăvîrșirea în necreatul Dumnezeu cel personal. Un relativ etern, nedesăvîrșit în nici una din unitățile sale și supus în însăși baza sa unei legi a devenirii fără țintă, nu-și explică însă existența. Numai necreatul care are în Sine desăvîrșirea de care se bucură conștient Se poate explica și pe Sine și tot ce e relativ.

33. Sfîntul Atanasie accentuează distincția categorică între necreat și creat. Numai necreatul, cu absolutul și desăvîrșirea Lui Se poate explica pe Sine și explică cele relative. Necreatul ca Cel neprodus de nimic, trebuie să aibă în Sine desăvîrșirea; El este prin excelență sau este pur și simplu. Ceea ce se află în devenire, ca veșnic nedesăvîrșit, nu are în sine desăvîrșirea și nu poate fi din veci. A-l socoti din veci, înseamnă ai atribui calități pe care e vădit că nu le are. Înseamnă a nu afla nici o explicație a existenței, sau nici un logos-rațiune al ei și în ea. Numai necreatul are un Logos și dă tuturor o raționalitate.

dacă acum dumnezeirea în Treime e desăvârșită și aceasta întemeiază adevărata și singura credință în Dumnezeu³⁴, iar în aceasta stă binele și adevărul, acest bine și adevăr trebuie să fie așa pururea, ca să nu se producă binele și adevărul și să alcătuiască prin adaosuri plenitudinea dumnezeirii^{34a}. Ea trebuie să fie veșnică. Iar de n-a fost din veci, nu poate fi nici acum^{34b}, ci e așa cum o socotiți voi de la început ca să nu fie nici acum Treime^{34c}. Dar n-ar suferi vreunul dintre creștini pe astfel deeretici. Căci e propriu elinilor a învăța despre o treime făcută și a o socoti deopotrivă cu cele făcute. Căci numai cele făcute au lipsuri și primesc adaosuri. Credința creștină cunoaște Treimea cea fericită ca neschimbată și desăvârșită și pururea la fel; și nici n-O socotește că a avut vreodată vreo lipsă^{34d}. Amîndouă acestea sînt contrare dreptei credințe. De aceea o cunoaște ca neamestecată cu cele făcute și se închină unității neîmpărțite a dumnezeirii, păzind-o astfel. Și fuge de hulele arienilor și mărturisește și știe pe Fiul ca fiind pururea. Căci este veșnic ca și Tatăl, fiind Cuvîntul Lui veșnic. Dar să vedem și aceasta.

XIX

Dumnezeu este și Se numește izvorul Înțelepciunii și al Vieții. Căci zice prin Ieremia: «M-au părăsit pe Mine izvorul apei celei vii» (Ier., 2, 13); și iarăși: «Scaun înălțat al slavei, sfințirea noastră, așteptarea lui Israel, Doamne, toți cei ce Te părăsesc pe Tine să se rușineze; cei ce se depărtează să se scrie pe pămînt că au părăsit pe Domnul, izvorul vieții» (Ier., 17, 12, 13). Iar la Baruh s-a scris: «Ați părăsit izvorul înțelepciunii» (Bar., 3, 12). Dacă e așa, urmează că Viața și Înțelepciunea nu sînt străine de ființa Izvorului, ci proprii; nici n-au fost vreodată neexistente, ci sînt pururea. Iar acestea sînt Fiul care zice: «Eu sînt viața» (Ioan, 14, 6) și: «Eu, înțelepciunea, am sălășluit sfatul» (Pilde, 8, 12). Cum deci nu va fi

34. Un dumnezeu nedesăvârșit, adică un dumnezeu nefecund în neschimbabilitatea sa, sau un dumnezeu în devenire, nefiind dumnezeu adevărat, nu poate fi nici baza pentru o credință adevărată.

34 a. Binele desăvârșit, adevărul desăvârșit nu se poate constitui prin adaosuri, prin evoluție. Cum ar tinde spre desăvârșire, ceea ce nu are de la început sădit în sine, dintr-o desăvârșire inițială, această aspirație? Cum ar putea apărea de exemplu persoana umană, care e infinit mai de preț și mai înaltă decît obiectele, dacă n-ar fi nu numai potențial existentă, ci deplin actuală la un nivel de supremă desăvârșire, Persoana de la temelia tuturor?

34 b. Nu poate fi bine unde nu e iubire, nici adevărul, ca izvor al adevărului, într-o esență supusă evoluției care nu ajunge la o desăvârșire (fiind supusă unor legi oarbe fără scop). Plenitudinea e binele și adevărul plenar, la care nu se poate ajunge prin evoluție. Prin evoluție, care ține realitatea mereu neîmplinită, nu se poate ajunge la absolut.

34 c. Plenitudinea trebuie să fie din veci. Plenitudinea nu se obține în timp. Din ce izvor s-ar hrăni?

34 d. Plenitudinea e Treimea din veci, pentru că e iubirea desăvârșită, căreia nu i se poate adăuga nimic, la fericirea comuniunii și libertății ei, care e prin sine și nu făcută de altcineva. Dacă n-a fost de la început Treimea, sau fericirea și binele desăvârșit, nu poate deveni Treime nici prin evoluție.

lipsit de dreapta credință cel ce zice: «era cîndva cînd Fiul nu era»? Aceasta e una cu a zice: «Era cîndva cînd Izvorul era uscat, fără Viață și fără Înțelepciune»³⁵. Un astfel de izvor n-ar mai fi izvor. Căci Cel ce nu naște din Sine nu este izvor³⁶.

De cîta aiureală nu e plină această cugetare despre Dumnezeu! Căci Dumnezeu le vestește celor ce fac voia Lui, că vor fi ca un izvor nelipsit de apă, spunînd prin Isaia proorocul: «Și te vei sătura precum pofteste sufletul tău; și oasele tale se vor îngrășa și vor fi ca o grădină îmbătată și ca un izvor căruia nu-i scade apa» (Isaia, 58, 11). Iar aceștia îndrăznesc să hulească pe Dumnezeu, Cel ce spune că este izvor de înțelepciune, zicînd că e neroditor și a fost lipsit cîndva de înțelepciunea Sa. Dar cele spuse de ei sînt minciuni, iar Adevărul mărturisește că Dumnezeu este Izvor veșnic al Înțelepciunii Sale. Și dacă Izvorul este veșnic, numaidecît veșnică trebuie să fie și Înțelepciunea. Căci întru acestea s-au făcut toate³⁷, cum cîntă David: «Toate întru Înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 24). Iar Solomon zice: «Dumnezeu cu Înțelepciune a întemeiat pămîntul, a gătit cerurile cu pricepere» (Prov., 3, 19).

Și această Înțelepciune este Cuvîntul. Prin El, cum zice Ioan, «toate s-au făcut și fără El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3). Și El este Hristos. Căci «Unul este Dumnezeu Tatăl, din Care sînt toate și noi întru El; și Unul este Domnul Iisus Hristos, prin Care sînt toate și noi prin El» (I Cor., 8, 6).

Iar dacă prin El sînt toate, El nu se numără împreună cu toate. Căci cel ce îndrăznește să spună că Cel prin care sînt toate e unul din (aceste)

35. Dumnezeu cel atotplin nu poate fi lipsit de fecunditate pe planul cel mai înalt, pe planul existenței Sale, deși această fecunditate nu poate adăuga ființei Sale infinite ceva în plus. El nu poate fi lipsit o vreme de înțelepciune, sau de cunoașterea Sa, care e cea mai înaltă cunoaștere și cunoașterea atotcuprinzătoare, odată ce El e totul infinit și nu-I poate lipsi nimic din veci, deci nici conștiința și cunoașterea. Iar această cunoaștere deplină nu se poate opri numai la un chip inconsistent al Său, care nu I-ar da deplina bucurie. Dacă și oamenii vorbesc oarecum cu chipul lor, trebuie să fie și în Dumnezeu un Chip ipostatic și unic, pentru că El nu poate avea chipuri diferite ale Sale, provenite dintr-un progres al Său la o mai înaltă cunoaștere de Sine. În acest caz nici unul din aceste chipuri nu L-ar reflecta în întregime.

36. Fecunditatea dumnezeiască trebuie să fie din veci și desăvîrșită, adică să aibă un singur Chip, un singur Fiu desăvîrșit din veci. Un Dumnezeu uscat, neroditor și neiuibitor nu e Dumnezeu.

37. Cuvîntul «toate s-au făcut și s-au întemeiat întru Înțelepciune» are două înțelesuri: a. toate există prin faptul că se desfășoară potrivit unei raționalități a lor; b. iar prin aceasta ele însele își au temelia într-un ipostas rațional neclintit, infinit. Dacă n-ar avea un astfel de fundament adînc, toate s-ar risipi ca o casă fără fundament. Numai o Persoană supremă poate susține raționalitatea, dar și ființa însăși a tuturor celor ce nu-și pot avea existența prin ele. Chiar și numai persoana umană are o adîncime indefinită, incomparabil mai adîncă decît obiectele, fapt dovedit de manifestările ei continuu noi. Cu atît mai mult, Persoana supremă. Logosul dumnezeiesc este, atît prin raționalitatea Lui cît și prin caracterul Lui ipostatic fundamentul tuturor rațiunilor. Și persoana umană rațională tinde spre o Persoană supremă și eternă; iar Persoana eternă nu poate fi fără o raționalitate eternă.

toate, fără îndoială va cugeta aceasta și despre Dumnezeu din care sînt toate. Iar dacă se ferește de aceasta ca de o aiureală și desparte pe Dumnezeu de toate celelalte ca pe Altul, va rămîne credincios sieși, dacă va spune că și Fiul cel Unul născut fiind propriu ființei Tatălui este Altul decît toate. Iar nefiind El unul dintre toate, nu e îngăduit să se spună despre El că «era cîndva cînd nu era» și că «nu era înainte de a se naște». Astfel de expresii se potrivesc pentru făpturi³⁸. Dar Fiul e așa cum e și Tatăl. Căci Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui este Născutul ființei Lui proprii. Pentru că aceasta este propriu Fiului Tatălui și aceasta este propriu Tatălui Fiului, că nu arată nici pe Dumnezeu vreodată fără Cuvînt (fără Rațiune), nici pe Fiul ca neexistînd vreodată³⁹. Pentru că altfel, de ce ar fi Fiu, dacă nu e din Tatăl? Sau de ce ar fi Cuvînt și Înțelepciune, dacă n-ar fi pururea și propriu Tatălui^{39a}.

XX

Deci, cînd oare a fost Dumnezeu fără ceea ce e propriu Lui?⁴⁰ Sau cum poate cugeta cineva despre ceea ce e propriu lui Dumnezeu, ca despre ceva străin și deosebit de El? Căci celelalte, cum sînt cele făcute, nu au nimic asemenea după ființă cu Făcătorul; ci sînt din afară de El, prin har și prin voință, făcute prin Cuvîntul⁴¹, încît pot să și înceteze cîndva, dacă ar voi Cel ce le-a făcut. Căci aceasta este firea celor făcute⁴². Dar de este

38. Dumnezeu e din alt plan decît cele supuse timpului. Iar Fiul, fiind din ființa lui Dumnezeu-Tatăl, e și El din alt plan. Numai de cele supuse timpului se poate spune că apar în timp, sau e vreun timp înaintea lor. Dar pentru cel ce nu cunoaște realități nesupuse timpului, nu există propriu-zis Dumnezeu, ci realitatea întreagă este într-o modificare eternă și fără țință a ei. Dar această realitate etern-temporală își arată, tocmai în faptul de a fi supusă timpului și prin el unor legi superioare dar oarbe și fără o țință, relativitatea, care îi face existența eternă inexplicabilă și fără sens.

39. Dacă Rațiunea sau Cuvîntul Tatălui nu are desăvîrșirea ce constă în caracterul ipostatic, Tatăl nu are Rațiune sau Cuvînt; iar dacă Tatăl nu poate fi fără Rațiune sau Cuvînt, Acesta nu poate fi cugetat ca neexistînd vreodată. Tatăl cugetînd din etern, ceea ce cugetă are caracter ipostatic. Aceasta e esența argumentării sfîntului Atanasie. Pe ea se bazează convingerea lui despre Dumnezeu în Treime.

39 a. N-ar fi Rațiune supremă, dacă n-ar fi obîrșia supremă. Ar fi o Rațiune relativă.

40. E propriu lui Dumnezeu să aibă un Fiu, adică un Cuvînt, sau o Rațiune, prin care să Se cugete și să Se exprime pe Sine însuși sau întreaga ființă a Sa, și aceasta să ia, ca Chipul desăvîrșit al Lui, caracter ipostatic. Altfel cugetarea sau înțelepciunea lui Dumnezeu, prin care Se cugetă pe Sine, ar fi nedesăvîrșită. Dumnezeu n-ar afla printr-o astfel de cugetare în mod deplin cunoștința despre Sine, adică despre întreaga Lui putere. Ar rămîne închis într-un fel de cugetare neputincioasă.

41. Aci sfîntul Atanasie dă de înțeles că fără Cuvîntul Său ipostatic Dumnezeu nu ar putea aduce la existență nici făpturile. Căci dacă n-ar putea cugeta și vorbi pînă la capăt, cum ar putea să și creeze ceva în afară de El? De desăvîrșirea lui Dumnezeu țin deci două lucruri: să nască un Cuvînt ipostatic și să producă prin El făpturi create.

42. Firea celor create este să fie aduse la existență printr-o Rațiune și printr-un Cuvînt ipostatic și să subziste în El, prin voia Lui. Dacă nu au un astfel de fundament, nu pot fi create și nu pot subzista prin voia Lui. Atunci apar și dispar în baza unei legi. Numai pentru că este un Cuvînt ipostatic, în Care subzistă, persoanele create pot dura în veci subzistînd în El, dar nu în mod necesar, ci prin voia Lui.

propriu ființei Tatălui (și s-a mărturisit mai înainte că aceasta este Fiul), cum n-ar fi îndrăzneț și lipsit de credință să se spună că e din nimic și că nu era înainte de a se naște, ci că s-a ivit după aceea și că poate iarăși să nu fie cîndva? Să se gîndească numai la aceasta cel ce cugetă cu adevărat: cum poate fi scoasă desăvîrșirea și plinătatea din ființa Tatălui?⁴³ Dar și mai limpede ar vedea cineva nebunia ereziei, dacă s-ar gîndi că Fiul este chipul și strălucirea și pecetea sau arătarea și adevărul Lui ⁴⁴. Căci dacă există Dumnezeu, ca lumină, există și strălucirea ei; și dacă există suportul, există și chipul lui întreg; și dacă există Tatăl, există și adevărul. Să se gîndească deci cei ce fac atîrnător chipul și arătarea dumnezeirii de timp, în ce prăpastie de rătăcire cad. Pentru că dacă n-a fost Fiul înainte de a Se naște, nu a fost pururea Adevărul^{44a}. Dar aceasta nu e îngăduit să se spună. Căci existînd Tatăl, a fost pururea în El Adevărul, Care este Fiul cel ce zice: «Eu sînt Adevărul» (Ioan, 14, 6); și subzistînd suportul, numaidecît e drept să fi fost și arătarea și chipul lui. Căci nu se zugrăvește din afară Chipul lui Dumnezeu, ci Însuși Dumnezeu este Născătorul Lui, în care privindu-Se pe Sine Se bucură de El, cum Însuși Fiul zice: «Eu eram întru care Se bucura» (Pilde, 8, 30). Cînd deci nu Se privea Tatăl în chipul Său?⁴⁵ Sau cînd nu Se bucura de El, ca să îndrăznească ei să spună:

43. A nu avea Tatăl un Fiu înseamnă a fi lipsit de însăși desăvîrșirea și plinătatea Sa, a ființei Sale dumnezeiești, sau a modului patern de a avea ființa dumnezeiască. Ba din aceasta urmează și privarea ființei dumnezeiești de modul filial de a fi avută. Rămîne o ființă fără viață, fără cugetare, fără comunicare lăuntrică, interipostatică. Iată cît e de greșit a vorbi de ființa dumnezeiască în mod abstract, în afara Treimii.

44. Fiul ne dovedește adevărul despre Dumnezeu, sau că există un Dumnezeu adevărat, neantrenat în evoluția propriei naturii; El este semnul arătător al Lui. Căci un Dumnezeu fără viață în Sine, fără comuniune, nu ar fi un Dumnezeu personal, deci n-ar fi Dumnezeu. Fiind pecetea arătată a lui Dumnezeu, această pecete se reflectă în toate cele create prin El, în raționalitatea lor, mai ales în rațiunea umană.

44 a. Adevărul ca ceva veșnic nu poate fi unde realitatea se completează prin evoluție. O realitate lipsită de rațiune, sau de conștiința de sine, nu cuprinde totul, deci nu e adevărul.

45. S-ar putea spune că sfîntul Atanasie identifică pe Fiul cu conștiința de Sine a Tatălui. Căci conștiința de sine nu înseamnă altceva decît gîndirea la sine, vederea spirituală a sinei proprii, a întregii ființe proprii. De-abia aceasta dă putința pentru conștiința despre altele, în cazul lui Dumnezeu, putința gîndirii la crearea altor lucruri și la susținerea și desăvîrșirea lor. Dumnezeu nu putea fi lipsit cîndva de conștiința de Sine și de bucuria de Sine, dată fiind plenitudinea Sa. Propriu-zis aceasta e caracteristica personală a conștiinței de Sine. Dar conștiința de Sine a lui Dumnezeu nu-L lasă într-o singurătate monoperpersonală. De altfel și omul prin conștiința de sine se află oarecum într-o convorbire cu sine, e scos din singurătatea absolută. Orice exprimare a omului, care rămîne statornică și vie, e ca un alt sine (o poezie mare, de exemplu). Dar la Dumnezeu orice exprimare e totală. Fără această exprimare și conștiința de Sine a Lui s-ar afla într-o totală neștiință de Sine. Ea e un fel de reduplicare, de ieșire din singurătate care e egală cu inconștiența. Pe om conștiința îl muștră pentru faptele rele, aproape ca o persoană; îl face să se bucure pentru faptele bune, aproape ca de ale altei persoane. Se poate spune că în om conștiința reprezintă gîndul la ce-ar spune alte persoane despre el. În orice caz ea implică legătura omului cu alte persoane (și, în ultima analiză, cu Dumnezeu); reprezintă judecata altor persoane aflate alături de el, pentru că asemenea persoane nu există în interiorul lui. Dar

«Chipul este din nimic» și: «Nu Se bucura Tatăl, înainte de a Se face Chipul». Dar cum S-ar vedea Făcătorul și Creatorul pe Sine într-o ființă creată și făcută? Căci Chipul trebuie să fie așa cum este și Tatăl Lui.

XXI

Vino deci să vedem cele ale Tatălui, ca să cunoaștem și Chipul Lui, dacă este al Lui. Dumnezeu este veșnic, nemuritor, puternic, lumină, Împărat, Atotțiitor, Dumnezeu, Domn, Creator și Făcător. Acestea trebuie să fie și în Chip, ca într-adevăr cel ce vede pe Fiul să vadă pe Tatăl. Iar de nu este astfel, ci este făcut, cum zic arienii, și Fiul nu e veșnic, El nu este Chipul adevărat al Tatălui, dacă nu le e rușine să spună că Fiul se numește chip chiar dacă nu e de o ființă asemenea Tatălui (οὐχ ὁμοίᾱς οὐσίᾱς), ci se numește numai așa. Dar acesta, o, dușmanilor ai lui Hristos, nu e chip, nici pecete. Căci ce asemănare este între cele ce sînt din nimic și Cel ce le-a adus pe cele ce nu sînt la existență?⁴⁶ Sau cum ar fi asemenea (ὁμοίον) Celui ce este cel ce nu este, ceea ce are o lipsă în a nu fi fost cîndva și e unit cu cele ce s-au făcut? Căci așa voiesc arienii să fie El.

Născocind astfel de gînduri, ei zic: «Dacă Fiul este născut al Tatălui și chip al Lui și asemenea întru toate Tatălui, trebuie numaidecît ca, precum S-a născut, așa să și nască și să fie și El tată al unui fiu. Și iarăși cel născut din El trebuie să nască și el și așa mai departe la nesfîrșit. Căci în aceasta se arată cel născut asemenea celui ce l-a născut». Dușmanii lui Dumnezeu născocesc adevărate blasfemii ca să nu mărturisească pe Fiul chip al Tatălui. Ei cugetă despre Tatăl însuși lucruri trupești și pămîntești, atribuindu-I divizări, curgeri și transmisiuni de curgeri. De fapt, dacă Dumnezeu este ca un om, poate fi și născător ca omul, ca și Fiul să Se facă tată al altuia și așa să se nască în continuare și alții din alții, ca să sporească, după ei, succesiunea la o mulțime de zei. Dar dacă Dumnezeu nu este ca un om – și de fapt nu este – nu trebuie cugetate cele omenești la

la Dumnezeu conștiința de Sine trebuie să fie ea însăși o altă Persoană. Desigur precum în om conștiința nu reprezintă numai ceva deosebit de om, ci și ceva al lui, fiind însă și ceva deosebit de el în ea, cu atît mai mult în Dumnezeu conștiința este și a Tatălui, dar ea reprezintă și pe Fiul. În ea Se întîlnește Tatăl cu Fiul, mai mult decît se întîlnește în conștiința unui om el însuși cu ceilalți. Fără Fiul Tatăl nu S-ar cunoaște pe Sine și fără Tatăl Fiul n-ar fi conștient ca Chip ipostatic al Lui. A se privi pe sine spiritual e una cu conștiința de sine. Dumnezeu nu a fost niciodată fără conștiința care să-I dea siguranța despre Sine ca un Altul.

46. Cele aduse la existență din cele ce nu sînt nu au o consistență în ele însele. Iar faptul că le-a putut aduce din nimic la existență e o dovadă în plus a puterii Celui ce e prin Sine. E cea mai mare minune să se facă din nimic ceva. Cel ce o poate aceasta e cu adevărat Dumnezeu atotputernic. O esență care nu poate crea ceva din nimic nu are o putere nemărginită. E supusă unor legi și depinde de altceva în faptele ei. În acest caz însăși existența acestei esențe, sau acestor legi rămîne inexplicabilă și într-o nedesăvîrșire.

Dumnezeu⁴⁷. Animalele necuvîntătoare și oamenii se nasc de la începutul creației prin succesiune, unele din altele. Și cel ce se naște, odată ce s-a născut dintr-un tată care s-a născut și el, în mod firesc se face și el tată al altuia, avînd în sine aceasta de la tatăl, din care s-a născut și el. De aceea nici nu este între aceștia un tată propriu și un fiu propriu, nici nu se află la ei în mod statornic condiția de tată și de fiu⁴⁸. Căci același este fiu al celui ce l-a născut și tată al celui ce s-a născut din el. Dar în dumnezeire nu este așa. Căci Dumnezeu nu e ca omul. Nici nu este Tatăl din alt tată. Nici nu naște pe Unul care va deveni tată. Nici nu este Fiul dintr-o emanare (curgere) a Tatălui, nici nu S-a născut dintr-un tată care s-a născut și el. De aceea nici nu S-a născut pentru a naște⁴⁹. Astfel, numai în dumnezeire Tatăl este în mod propriu Tatăl și Fiul în mod propriu Fiul și numai în Ei singuri e un fapt stabil ca Tatăl să fie veșnic Tatăl și Fiul veșnic Fiul.

XXII

Deci cel ce întreabă pentru ce Fiul nu e născător al unui fiu, să întrebe pentru ce Tatăl nu a avut un tată? De fapt, ambele acestea sînt absurde și pline de toată necredința. Căci precum Tatăl e veșnic Tată și nu Se va face niciodată Fiu, așa și Fiul e veșnic Fiu și nu Se va face vreodată tată. Și în aceasta se arată mai ales că e pecete și chip al Tatălui, că rămîne ceea

47. Arianismul se mișca între laturile unei părute alternative în privința lui Dumnezeu: sau încadra pe Dumnezeu în logica proceselor biologice omenesti, confundînd planul dumnezeiesc cu cel biologic omenesc, necunoscînd o deosebire între Dumnezeu și natură, deci necunoscînd un Dumnezeu care să nu fie ca o natură supusă legilor ei; sau considera pe Dumnezeu lipsit de o fecunditate și de o iubire interioară, ca o realitate lipsită de viață, capabilă doar de o revărsare sau de o evoluție fără sens, fără scop, care nu creează ființe conștiente din iubire, pentru a le împărtăși de iubirea Lui interioară.

48. În general omul, fiind și tată și fiu, nu e tată sau fiu prin excelență, ci fiecare trece dintr-o stare în alta. Fiecare devine tată pe baza faptului că e mai întîi fiu, sau condiția de tată e unită cu sau slăbită de cea de fiu. Nici unul nu e tată pur, sau fiu pur. Nici unul nu are numai sentimentul de tată, sau numai pe cel de fiu. În nici unul nu e paternitatea pură sau filiația pură. Tatăl dumnezeiesc nu e condiționat de nici un alt tată. Fiul dumnezeiesc e Fiul Tatălui prin excelență, împărtășindu-Se de Tatăl în mod exclusiv. El se bucură de iubirea unui Tată care nu I se dă numai pe jumătate, cealaltă jumătate dîndu-se unui tată propriu, și răspunde cu iubire filială întreagă, care nu se dă pe jumătate, cealaltă jumătate dîndu-se ca iubire paternă unui fiu sau unor fii proprii. În Dumnezeu e Tatăl suprem și Cel ce e numai Tată, dar e și Fiul suprem și Cel ce e numai Fiu. Din acel Tată e toată părințimea (Efes., 3, 7). Spre El tinde toată filiațiunea. În Dumnezeu e Fiul din care derivă și în care se adună toată filiația. Dacă n-ar fi un Tată care e numai Tată și un Fiu care e numai Fiu, existența ar avea ceva panteist. Totul ar fi supus unei succesiuni fără început și fără sfîrșit, unei legi în care nici un născut nu durează veșnic, pentru că nu are un Tată veșnic și nu e un Frate veșnic al unor persoane ce vor dura veșnic.

49. Nu s-a născut cu pornirea de a naște, ca să fie supus acestei porniri. El nu e numai primul, ci și ultimul născut și exclusiv născut. El nu e o verigă dintr-un lanț de indivizi fără valoare absolută. El e întors total spre Tatăl. El are în Tatăl totul în eternitate. Trăiește exclusiv din ființa infinită și din dragostea absolută a Tatălui și în sînul iubirii Tatălui, dăruit și El total iubirii de Tată față de Fiul.

ce este și nu Se schimbă, ci Își are din Tatăl identitatea⁵⁰. Dacă deci S-ar schimba Tatăl, S-ar schimba și Chipul, căci precum este Născătorul, așa este și Chipul și strălucirea Lui. Și dacă Tatăl este neschimbat și rămîne ceea ce este, în mod necesar rămîne și Chipul ceea ce este și nu Se va schimba. Fiul este din Tatăl. Deci nu va deveni altceva decît ceea ce este propriu ființei Tatălui⁵¹.

Astfel în zadar au născocit nebunii și aceasta, voind să desprindă Chipul de Tatăl, ca să facă pe Fiul egal cu făpturile. Căci punîndu-L aderenții lui Arie pe Fiul între acestea, bazat pe învățătura lui Eusebie⁵², și socotindu-L ca pe cele făcute prin el, au sărit din adevăr. Și însușindu-și cuvinte viclene, stăruie de la început, de cînd au plăsmuit erezia aceasta, și pînă acum, în ea. Unii dintre ei întîmpinînd pe tineri în piață (în agora), îi întreabă, nu cu cuvinte din dumnezeieștile Scripturi, ci cu unele din «priosurile inimii» lor (Luca, 4, 45), zicînd: «Cel ce este a făcut pe cel ce nu era, din cele ce nu sînt, sau pe cel ce este? A făcut deci pe cel ce este sau pe cel ce nu este?»^{52a} Și iarăși «Cel nefăcut este unul, sau doi? Și (Fiul) nu este liber și neschimbat prin propria voință, fiind de o fire schimbătoare? Sau e ca o piatră, nemișcat prin el însuși»⁵³. Apoi apropiindu-se de femei, spun iarăși cuvinte muieresti: «Oare ai avut vreun copil înainte de a naște? Deci precum n-ai avut tu, așa nici Fiul lui Dumnezeu n-a fost înainte de a Se naște». Cu astfel de cuvinte încîntîndu-se își bat joc nevrednicii de orice sfială, asemănîndu-L pe Dumnezeu cu oamenii. Și spunînd că sînt creștini, schimbă slava lui Dumnezeu întru asemănarea chipului omului stricăcios.

XXIII

N-ar trebui nici măcar să li se răspundă la unele ca acestea, odată ce sînt atît de prostesti și de nebune. Dar ca să nu pară că erezia lor conține ceva întemeiat, se cuvine să li se răspundă și la acestea fie și numai în treacăt, mai ales pentru femeile amăgite de ei cu ușurință. De fapt spu-

50. S-ar zice că omul ce se naște dintr-un tată seamănă cu tatăl său întrucît nu rămîne numai fiu al lui, ci se face și tată ca el. De fapt Fiul dumnezeiesc Își păstrează mai mult asemănarea cu Tatăl, întrucît nu-Și slăbește orientarea spre Tatăl printr-o orientare spre un fiu propriu. Toată viața Lui e comună cu a Tatălui, e sorbită continuu din Tatăl. Fiul Își are toată identitatea din comuniunea exclusivă cu Tatăl.

51. Dacă ar deveni și Fiul Tată, n-ar fi un Tată fără de început, ci un Tată condiționat, cum nu e Tatăl dumnezeiesc. Dar rămînînd exclusiv Fiul, El rămîne cu desăvîrșire în sînul Tatălui Cel necondiționat, pătașul vieții Lui necondiționate.

52. E vorba de Eusebie de Nicomidia, care înclina spre semiarianism.

52 a. Deci dacă Tatăl L-a născut pe Fiul, Acesta nu era înainte de naștere? Era o întrebare vicleană a arienilor. Dar întrebarea li se putea pune și lor cu atît mai mult: Dacă Tatăl L-a făcut pe Fiul, El n-a fost înainte de a fi făcut? Nașterea din Tatăl se poate concilia cu eternitatea Fiului, pe cînd facerea Lui nu se putea concilia cu această eternitate decît în sens panteist.

53. Arienii insinuuau că dacă Fiul e neschimbător prin ființă și nu prin voință, n-ar fi liber, deci I-ar lipsi o importantă însușire a dumnezeirii. Dar dacă e neschimbător prin

înfiind ei acestea, ar trebui să întrebe și pe un arhitect: «Poți să clădești ceva fără materia ce-ți stă la îndemână? Precum nu poți tu, așa nici Dumnezeu n-ar putea să facă toate fără o materie ce-I stă la dispoziție». Ar mai trebui să întrebe pe fiecare dintre oameni: «Poți să fii fără un spațiu? Iar dacă nu poți, Dumnezeu nu este și El în spațiu?» Prin aceasta ar fi făcuți de rușine de cei ce îi aud. Deci pentru ce când aud că Dumnezeu are un Fiu, căutînd la ei înșiși, Îl tăgăduiesc pe Acesta?⁵⁴ Și când aud că Dumnezeu creează și face, de ce nu le opun pe acestea celor omenesci? Și astfel ar trebui să înțeleagă creația în chip omenesc și să-I impună lui Dumnezeu o materie, ca să nege că Dumnezeu e creator și să se rostogolească cu manihiei. Iar dacă ideea de Dumnezeu le întrece pe acestea⁵⁵ și îndată ce aude cineva despre acestea crede și știe că Dumnezeu nu este cum sîntem noi, ci că există ca Dumnezeu și nu creează cum creează oamenii, ci creează ca un Dumnezeu, e vădit că și naște nu cum nasc oamenii, ci că naște ca Dumnezeu. Căci Dumnezeu nu imită pe oameni, ci mai virtuos oamenii Îl imită pe El. Pentru că Dumnezeu fiind în mod propriu și singur cu adevărat Tată al Fiului Său, s-au numit și ei tați ai fiilor lor. Căci din El «își are numele toată părințimea în ceruri și pe pămînt» (Efes., 3, 15)⁵⁶. De aceea cele ce le spun, dacă rămîn necercetate, îi fac să pară ca spunînd niște lucruri înțelepte. Dar dacă le cercetează cineva în chip rațional îi fac de rîs și îi acoperă de rușine⁵⁷.

XXIV

Mai întîi prima lor întrebare este prostească și confuză. Căci nu arată despre ce întreabă, ca să poată răspunde cel întrebat. Ci spun simplu: «Cel ce este l-a făcut pe cel ce nu este (era) din cele ce nu sînt, sau pe

voință, nu prin ființă, se dovedește a nu fi Dumnezeu; iar neschimbarea numai prin voință e o contradicție în sine.

54. Dacă Dumnezeu e altfel ca oamenii în alte privințe, pentru ce voiesc arienii ca să fie în privința Fiului pe care-L are ca oamenii, adică să aibă un Fiu care să nu fie coetern cu El?

55. Un Dumnezeu care are nevoie de materie în acțiunea creatoare nu mai e Dumnezeu atotputernic și deplin liber. Dumnezeu e mai presus de o astfel de dependență de o materie. Numai omul e supus unor astfel de dependențe. Deci Dumnezeu nu e ca omul în privința nașterii Fiului. Fiul născut din El nu este supus legii de a veni la existență prin naștere mai tîrziu ca Tatăl.

56. Omul poate fi originea unui alt om, pentru că există o supremă origine a tuturor. Dar omul este origine numai în mod limitat, relativ și condiționat. El nu e numai origine, ci și originat. Nu Dumnezeu imită pe oameni, realizînd în mod limitat și relativ calitatea de tată, ci oamenii Îl imită pe Dumnezeu în mod condiționat și parțial în această privință atît în calitatea de tată, cît și de fiu.

57. Pentru că oamenii au și ei în parte calitatea de părinte cînd aceia aseamănă pe Dumnezeu cu oamenii în privința aceasta, dacă spusele lor sînt luate în sens general par să spună niște lucruri adevărate. Dar cînd prin cercetare se constată că în înrudirea generală dintre Dumnezeu ca Părinte și oamenii ca părinți sînt mari deosebiri, identificarea ce o fac aceia între părințimea lui Dumnezeu și a oamenilor, îi face de rîs.

cel ce (era)?» Cine e cel ce este și care sînt cele ce nu sînt, o, arienilor? Sau cine e cel ce este și cine cel ce nu este; și care ziceți că sînt cele ce sînt și cele ce nu sînt? Căci cel ce este poate face și pe cel ce este și pe cele ce sînt și pe cele ce erau mai înainte. Fiindcă și tîmplarul și aurarul și olarul poate lucra materia ce există înainte de ei, făcînd uneltele și vasele ce le voiește. Și Însuși Dumnezeu tuturor, luînd țărîna făcută de mai înainte de către El, plămuieste pe om, dar pămîntul însuși neexistent mai înainte l-a făcut mai pe urmă prin Cuvîntul propriu. Dacă acestea le întrebă ei, e vădit că creațiunea nu era înainte de a fi făcută, iar oamenii prelucrează materia existentă. Dar cuvîntul lor se va dovedi fără temei, întrucît și cele ce sînt se fac la fel ca cele ce nu sînt, așa cum am spus. Iar dacă ei vorbesc despre Dumnezeu și despre Cuvîntul Lui, să adauge cele ce lipsesc la întrebare și să întrebe așa: «Dumnezeu cel ce este a fost cîndva fără Cuvînt (Rațiune)? Și fiind lumină, a fost vreodată neluminos? Sau a fost pururea Tată al Cuvîntului?»⁵⁸ Sau iarăși: «Tatăl cel ce este a făcut pe Cuvîntul care nu exista sau care nu era, sau Îl are pe Cuvîntul care e propriu ființei Sale ca născut pururea, împreună cu El?» Întrebînd așa, se vor arăta că întrebă despre Dumnezeu și despre Cel din El și îndrăznesc să discute despre Dumnezeu în mod sofistic. Și cine va putea să-i rabde, spunînd că Dumnezeu a fost cîndva fără Cuvînt (fără Rațiune)? Căci iarăși au căzut în cele de mai înainte. Pentru că, chiar dacă încearcă să ocolească aceasta și să o acopere cu sofismele lor, nu pot. Fiindcă nimeni nu voiește nici măcar să-i audă îndoindu-se de faptul că Dumnezeu nu a fost pururea Tată, ci S-a făcut mai pe urmă, ca de la aceasta să ajungă la născocirea că și Cuvîntul (Rațiunea) Lui nu a fost cîndva⁵⁹. Nu voiește să-i audă, pentru că sînt multe dovezile ce s-au adus mai înainte împotriva

58. Dumnezeu e «lumină», întrucît e suprema conștiință de Sine și în Sine, neavînd lipsă de nimic altceva în scopul acesta, ca oamenii. De aceea e și suprema Rațiune. Dar prin conștiința de Sine, prin Rațiunea Sa, El are în Sine un chip desăvîrșit al Său. El stă de vorbă cu Sine întreg și în adevăr. El își vorbește atotcuprinzător. Dar acest chip propriu ce se află mereu în Sine, nu e lipsit de o realitate obiectivă ca chipul ce ni-l facem noi despre noi. Acest chip îi răspunde realmente. Subiectul ce-și vorbește nu e singur. El realizează în Sine o comuniune cu chipul Său. La oameni cel cu care vorbește un «subiect» e un subiect oarecum «exterior». Căci fără un alt subiect, omul n-ar fi sigur de existența sa, n-ar fi conștient realmente și deplin de sine, nu s-ar lumina cu adevărat pe sine. Dar celălalt subiect îi este omului numai în parte exterior, precum conștiința de sine îl lasă numai în parte singur. La Dumnezeu însă celălalt subiect cu care vorbește Subiectul e cu totul interior Acestuia, precum conștiința Lui de Sine are un caracter obiectiv. Între oameni, celălalt e un chip nedeplin al primului subiect, dar totuși e un chip în care primul subiect se oglindește. La Dumnezeu celălalt Subiect e un chip desăvîrșit al primului Subiect, căci îi este în același timp interior, dar și obiectiv.

59. Cînd arienii încep să întrebe, bazați pe ceea ce se întîmplă la oameni (de ex.: «Ai avut un copil înainte de a-l naște?»), oamenii pot fi amăgiți. Dar cînd încep să-i întrebe pornind de la Dumnezeu («A fost vreodată cînd Tatăl n-a fost Tată?»), oamenii resping imediat erezia lor, anume că Tatăl n-a fost totdeauna Tată, căci nu admit să se introducă în Dumnezeu o astfel de schimbare.

lor. Astfel Ioan a spus: «Cuvîntul era» (Ioan, 1, 1); iar Pavel scrie: «Care este strălucirea slavei» (Evr., 1, 3) și: «Cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvîntat în veci. Amin».

XXV

Ar fi fost mai bine ca ei să se liniștească. Dar fiindcă nu se opresc de la o astfel de întrebare nerușinată a lor, ar putea cineva să opună cu îndrăzneală o întrebare contrară. Și poate văzîndu-se închiși prin niște absurdități asemănătoare, vor părăsi lupta împotriva adevărului. Chemînd deci înainte prin multe rugăciuni mila lui Dumnezeu, le-ar putea cineva răspunde întrebîndu-i: «Dumnezeu cel ce este, S-a făcut mai pe urmă, nefiind înainte, sau a fost și înainte de a Se face? Deci S-a făcut pe Sine Cel ce era, sau este din nimic? Și nefiind nimic mai înainte, a apărut dintr-odată?» Desigur o astfel de întrebare este absurdă, plină de necredință. Dar e asemenea celei a lor. Căci oricare din cele două răspunsuri, pe care le-ar da cineva, e plin de toată necredința.

Și dacă a întreba astfel despre Dumnezeu e o faptă hulitoare și plină de necredință, hulitoare este și o astfel de întrebare a lor despre Cuvîntul. Deci e necesar să se răspundă spre desființarea unei astfel de întrebări neraționale și nebune a lor, astfel: «Că Dumnezeu este Cel ce este din eternitate; deci fiind Tatăl pururea, eternă este și strălucirea Lui, care e Cuvîntul (Rațiunea) Lui»⁶⁰. Și iarăși: «Iar Cel ce este are din Sine și pe Cuvîntul existent. Și nici Cuvîntul nu S-a făcut nefiind mai înainte, nici Tatăl nu a fost vreodată necuvîntător (nerațional)»⁶¹. Cutezanța împotriva Fiului ridică hula la Tatăl, dacă spune că Tatăl Și-a născocit o Înțe-

60. Învățătura creștină consideră că existența supremă este plină de sens și conștientă de acest sens din veci. Nu e o natură care nu știe de Sine și din care se ivește un sens de-abia în urma unei îndelungate evoluții. Conștiința acestui sens, sau conștiința de Sine a lui Dumnezeu, e strălucirea din caracterul de lumină al ființei Sale. Ea iradiază din El etern. El este veșnic conștient de Sine ca fiind sensul ultim și atotcuprinzător, ca lumina desăvîrșită. Datorită acestei conștiințe de Sine, sau conștiinței plinătății Sale infinite de sens, sau de sensuri, creează și lumea, punînd în ea ceva din sensurile Sale. Cuvîntul sau Rațiunea lui Dumnezeu este această conștiință de Sine a lui Dumnezeu, e chipul Său, una cu conștiința de Sine ca sens suprem, un fel de reduplicare de Sine a lui Dumnezeu, sau strălucirea luminii supreme.

61. Prin rațiune Dumnezeu Se cunoaște pe Sine ca plinătate a sensului sau a sensurilor. Nu e în El o rațiune, un sens de care nu-Și dă seama. El e existența supremă, de care ține conștiința de Sine ca lumina supremă, sau conștiința de a fi sensul suprem. Dar prin aceasta El este într-un dialog veșnic cu Sine; într-un dialog care nu-L ajută să Se cunoască treptat, ca noi oamenii, ci în care Se cunoaște desăvîrșit din eternitate. El Își spune sieși printr-un Cuvînt spiritual etern și atotcuprinzător tot ce este. Cuvîntul este chipul întregii Sale existențe pline de sens. E un Cuvînt care-L asigură interior, dar obiectiv despre existența Lui reală și întreagă ca lumină. Un Dumnezeu care n-ar ști din veci de Sine în întregime, n-ar fi Dumnezeu. Dacă S-ar naște din Sine cu vremea un oarecare sens, sau, o conștiință a lui, ar fi supus legii evoluției, deci n-ar mai fi Dumnezeu cel atotliber și desăvîrșit din veci, ca izvor a toată desăvîrșirea, ca plinătate de sens.

lepciune, un Cuvînt, un Fiu din afară⁶². Căci pe oricare dintre acestea le-ai numi, ai indica, precum s-a spus, pe Cel născut din Tatăl.

Deci este neîntemeiată această întrebare a lor. Și pe drept cuvînt, pentru că negînd pe Cuvîntul (Rațiunea), fără rațiune e și întrebarea lor⁶³. Căci precum dacă cineva văzînd soarele ar întreba despre strălucirea lui și ar zice: «acest soare care este a dat o strălucire care nu este, sau care este?», s-ar socoti că nu are o cugetare cuminte, ci prostească, pentru că ceea ce este din lumină cugetă că e din afară și întreabă despre ea, cînd, unde și cum, și dacă a fost făcută, la fel, cel ce cugetă unele ca acestea despre Fiul și Tatăl și întreabă despre ele, e stăpînit de o nebunie cu mult mai mare, pentru că Îi aduce Tatălui din afară pe Cuvîntul cel din Tatăl, și pe Cel născut din fire Îl numește, născocind, făptură, zicînd: «Nu era înainte de a Se naște». Să audă însă la întrebarea lor că Tatăl cel ce este a făcut pe Fiul care era. Căci «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Și fiind El Fiul lui Dumnezeu, Tatăl L-a făcut la sfîrșitul veacurilor și Fiu al Omului. S-o recunoască aceasta, dacă nu vor să spună, după cel al Samosa-tei, că El n-a fost înainte de a Se face om.

Ajung acestea ca răspuns la prima lor întrebare.

XXVI

Dar voi, arienilor, aducîndu-vă aminte de cuvintele voastre, spuneți: «Cel ce este a avut nevoie de cel ce nu era pentru crearea tuturor, sau a avut nevoie de cel ce era?»⁶⁴ Căci ați spus: «Și a pregătit pe Fiul ca unealtă din nimic, ca prin El să facă toate». Care e, deci, mai înalt? Cel ce are nevoie sau cel ce împlinește o nevoie? Sau ambele care-și împlinesc una alteia ceea ce le lipsește? Voi, zicînd acestea, arătați o mai mare slăbiciune a celui ce-și procură o unealtă, dacă n-a putut face toate singur, ci Și-a

62. În Dumnezeu nu s-a ivit o înțelepciune, o rațiune, un sens, o conștiință de sine, în cursul timpului datorită unor împrejurări externe, care au produs în El o dezvoltare. Aceasta I-ar lua calitatea de Dumnezeu, făcîndu-L dependent în treptele Lui superioare de factori exteriori Lui. Astfel a diminua pe Fiul înseamnă a diminua pe Dumnezeu însuși. Fără Cuvîntul veșnic, Dumnezeu nu mai e Dumnezeu.

63. Cine întreabă caută un sens, o rațiune. Dacă nu e o Rațiune supremă, o Rațiune ca fundament al realității, nu poate fi rațiune în nimic, nici întrebare despre ea. Însuși faptul că întrebăm, că trebuie să întrebăm, însemnează că e o rațiune în toate, deci și în fundamentul ultim al tuturor spre care înaintăm întrebînd mereu. Aceasta cu atît mai mult, pentru că cine începe să întrebe nu se oprește niciodată, pînă nu urcă cu întrebările pînă la ultima cauză, pînă la ultimul sens, la care însă nu află răspuns deplin niciodată, pentru că e dincolo de tot ce pricepem noi, dar despre care dăm răspunsuri tot mai adecvate.

64. A avea nevoie de ceea ce nu este pentru a crea e un mod de a vorbi. Pentru că aceasta nu înseamnă a avea nevoie de ceva; nu înseamnă slăbiciune. Numai a avea nevoie de ceva existent pentru a face ceva, înseamnă o limită în putere. Dar în felul cum puneau arienii problema, se implica un fel de dualism, sau o nedesăvîrșire a lui Dumnezeu, un fel de punere în egalitate a ceea ce este El și a ceea ce face. Face ceva pentru că are nevoie. Deci e supus unei legi. Face ceva, pentru a se completa.

inventat din afară o unealtă, ca un tâmplar sau ca un constructor de corăbii, care nu pot face nimic fără o secure sau fără fierăstrău. Deci ce e mai contrar credinței ca aceasta? Dar la ce mai trebuie să zăbovim în aceste întrebări nefolositoare, cînd ajung cele spuse înainte pentru a arăta că toate ale lor sînt numai o fantezie?

Cît privește cealaltă naivă și prostească întrebare a lor pe care o pun femeilor, n-ar trebui să i se răspundă nici ei decît numai ceea ce am spus și mai înainte, că nu trebuie să comparăm nașterea din Dumnezeu cu cea din firea oamenilor. Totuși ca să-și vadă și în privința aceasta greșeala, e bine să li se răspundă chiar din cele spuse de ei, astfel: Dacă întreabă despre părinții copilului, să gîndească de unde este copilul născut. Căci chiar dacă părintele n-a avut un fiu înainte de a-l naște, odată ce-l are, nu-l are din afară, nici ca străin, ci-l are din sine și ca propriu ființei sale și ca un chip exact al său, încît acesta se poate vedea în acela, și acela, în acesta. Dacă deci iau din exemple omenеști timpul nașterii, pentru ce nu văd din aceleași exemple și asemănarea copiilor cu părinții, ci, potrivit șerpilor, aleg din pămînt numai ceea ce le produce veninul. Ar trebui deci, dacă îi întreabă pe părinți: «Oare ai avut un fiu înainte de a-l naște?», să adauge: «De ai avut un fiu oare l-ai procurat de afară ca pe o casă, sau ca pe o altă proprietate?» Făcînd așa îți va răspunde: «Nu e din afară, e din mine. Căci cele din afară sînt posesiuni și trec de la unul la altul. Dar fiul este din mine și e propriu și e asemenea ființei mele, nu produs de altul în mine, ci născut din mine. De aceea și sînt întreg în el, fiind el însuși ceea ce sînt eu». Aceasta așa este, chiar dacă părintele se deosebește în privința timpului ca unul ce s-a născut și el în timp. Ar avea pe fiu coexistînd pururea cu sine, dacă firea nu l-ar împiedica să poată aceasta⁶⁵. Căci și Levi era în trupul strămoșului său, înainte ca tatăl său să se fi născut și ca să-l nască. Cînd deci omul vine la vîrsta în care firea îi dă putința, îndată omul devine, neîmpiedicat de fire, tată al celui ce se naște din el.

XXVII

Deci dacă întreabă pe părinți despre copii și află că copiii prin fire nu sînt din afară, ci din părinți, să mărturisească și despre Cuvîntul lui Dumnezeu că e în întregime din Tatăl⁶⁶. Și de întreabă despre timp, să spună

65. Făcînd abstracție de deosebirea de timp dintre tată și fiu, cel din urmă e din ființa tatălui. Ca atare e un chip al tatălui. Nu e adus tatălui din afară. Aceasta leagă în mod deosebit pe tată și pe fiu. Fiul nu poate schimba legătura cu tatăl printr-o altă legătură. El nu poate trece de la unul la altul ca un bun exterior. Rămîne o interioritate specială între ei.

66. Sfîntul Atanasie a menționat două deosebiri între felul omului de a fi tată și între felul lui Dumnezeu: a) Fiecare om e și părinte și fiu; b) Omul devine părinte al unui fiu nu de cînd există, ci mai tîrziu. Dar el vede și o asemănare între felul oamenilor de a fi tată și fiu și felul lui Dumnezeu: nici un om nu e lipsit de capacitatea de a fi părinte și de însușirea de a fi fiu. În Dumnezeu la fel o persoană e origine, și alta, originată. Dar una e numai ori-

de poate fi el o piedică pentru Dumnezeu. Căci din cele ce întreabă ei rîzînd, din acelea pot fi dovediți ca necrezînd. Să spună deci ce împiedică pe Dumnezeu să fie pururea Tatăl Fiului? Căci s-a mărturisit că Cel ce S-a născut este din Tatăl. Prin aceasta cei ce cugetă un timp la Dumnezeu se osîndesc pe ei înșiși. Precum au întrebat pe femei despre timpuri, să întrebe și soarele despre strălucirea lui și izvorul despre rîul ce curge din el, ca să afle că, deși acestea sînt născute, totuși sînt pururea cu acelea din care sînt. Iar dacă astfel de născători au pe fiii născuți atît uniți prin fire, cît și pururea în această unire, cum cugetîndu-L pe Dumnezeu mai mic decît cele create, nu-și dau pe față necredința lor? Iar dacă nu îndrăznesc să o spună aceasta deschis, dar Fiul mărturisește că nu e din afară, ci e născut prin fire din Tatăl, și nu e nimic care să-L împiedice pe Dumnezeu de la aceasta (căci Dumnezeu nu e ca omul, ci mai mult ca soarele, ba, mai mult, e Dumnezeu soarelui), e vădit că Cuvîntul este pe de o parte din Tatăl, pe de alta coexistă pururea cu Tatăl, ca Cel prin care le-a adus Tatăl pe toate din cele ce nu sînt la existență. Că Fiul nu e din cele ce nu sînt (din nimic), ci este etern din Tatăl, o arată și realitatea însăși. Și întrebarea ereticilor către părinți le vădește greșita lor cugetare. Căci au fost siliți să recunoască ceea ce e potrivit firii și ceea ce le cugetă despre timp i-a făcut de rușine.

XXVIII

Iar că nu trebuie comparată nașterea lui Dumnezeu cu cea din firea omenească și să socotim că Fiul este o parte a lui Dumnezeu, sau că peste tot nașterea înseamnă vreo pătimire (πάσις), am spus-o mai înainte și o repetăm acum: Dumnezeu nu este ca omul. Căci oamenii nasc pătimind, avînd o fire curgătoare și așteptînd timpurile pentru ea din pricina slăbiciunii firii lor. Dar de Dumnezeu nu se poate spune așa ceva. Căci nu e compus din părți, ci, fiind nepătimitor și simplu, este Tată al Fiului, fără să pătimească și fără împărțire⁶⁷. O mare dovadă și mărturie despre

gine, alta numai originată. Aceasta înseamnă că tot ce există provine dintr-o origine supremă. Numai așa e asigurată unitatea întregii umanități. Dar întrucît Dumnezeu ca origine supremă, sau ca Tată suprem, nu naște decît un Fiu, Care El însuși nu mai naște pe alții, prin aceasta se asigură transcendența lui Dumnezeu față de orice panteism, dar și fecunditatea Lui intrinsecă și iubirea paternă și filială supremă din El, ca temelie a oricărei fecundități în lumea creată. Arianismul recunoștea un Dumnezeu transcendent, dar fără viață și iubire intrinsecă eternă. Dar nașterea eternă în Dumnezeu nu asigură numai transcendența și viața și iubirea intrinsecă a lui Dumnezeu, ci și un temei pentru crearea liberă a unei lumi de ființe, care pot fi și ele părinți și fii, deci care se pot iubi. Așa se salvează pe de altă parte libertatea în Dumnezeu ca comuniune de persoane ce poate fi un temei pentru o lume de ființe personale, libere și iubitoare.

67. Teologia occidentală de azi se opune ideii de Dumnezeu apatic, preluată de sfinții părinți din filosofia elină. Dar aceasta ar face neînțeleasă pătimirea lui Hristos pe cruce și în general compătımirea lui Dumnezeu pentru oameni. Dar socotim că Părinții nu exclud din Dumnezeu capacitatea de compătımire. Cînd vorbesc de Dumnezeu Cel fără de

aceasta ne dau dumnezeieștile Scripturi. Ele spun că Cuvîntul lui Dumnezeu este Fiul Lui și Fiul este Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui⁶⁸. Iar Cuvîntul și Înțelepciunea nu e parte a Celui al cărui Cuvînt este⁶⁹, nici născut prin patimă. Scriptura unindu-l pe amîndoi L-a numit Fiu ca să arate pe Cel născut prin fire ca al ființei însăși⁷⁰; dar ca să nu înțeleagă cineva pe Cel născut omeneste, indicînd iarăși ființa Lui, L-a numit și Cuvînt și Înțelepciunea și strălucire. Căci din aceasta cugetăm și caracterul nepătimaș (ἀπαθὲς) și etern și cuvenit lui Dumnezeu. Căci ce patimă, sau ce parte a Tatălui este Cuvîntul (Rațiunea) și Înțelepciunea și strălucirea Lui? Aceasta o pot cunoaște și cei fără de minte. Căci precum au întrebat pe femei despre copil, așa să întrebe pe bărbați despre Cuvînt, ca să afle că cuvîntul pe care-l rostesc nu e nici patimă a lor, nici parte a minții lor. Iar dacă așa e cuvîntul oamenilor, măcar că sînt pătimitori și divizibili, pentru ce cugetă la Dumnezeu cel netrupesc și indivizibil, patimi și părți, ca să facă pe binecredincioși să nege nașterea adevărată și prin fire a Fiului?

Că nașterea din Dumnezeu nu e unită cu patima s-a dovedit îndejuns prin cele dinainte. Acum s-a arătat și în mod deosebit că Fiul S-a născut fără pătimire. Să audă acum aceleași lucruri și despre Înțelepciune. Nu este Dumnezeu ca omul. Să nu și-L închipuie nici în privința aceasta ca pe un om. De fapt oamenii sînt făcuți primitivi de înțelepciune, dar Dumnezeu nu Se împărtășește de nimic de la altul, ci este El însuși Tatăl Înțelepciunii Sale⁷¹, de care cei ce se împărtășesc obișnuiesc să se

patimă, înțeleg un Dumnezeu care nu suferă dureri trupești în firea Sa, un Dumnezeu nepătimaș în sens rău și un Dumnezeu nepasiv. Dar ei recunosc iubirea și compătimirea în Dumnezeu. Ei știu de un Dumnezeu nepătimitor, dar nu de unul pătimaș, așa cum un om duhovnicesc e nepătimitor, dar suferă adînc cu cei ce suferă. La Dumnezeu se unește paradoxal mila, iubirea, buna pătimire cu libertatea. Nașterea Fiului din Tatăl nu e nici dureroasă, nici pătimașă, nici pasivă. Totul e activ și nedureros în ea.

68. Pentru a arăta că nașterea Fiului din Tatăl e nedureroasă, nepătimașă și nepasivă, sfîntul Atanasie precizează că la Dumnezeu Fiul care Se naște e Cuvîntul și viceversa. Spunîndu-Și Tatăl Cuvîntul în mod spiritual, născîndu-L, nu săvîrșește un act pătimaș și neliber. E un act al iubirii de Sine, dar, în același timp, un act prin care naște în iubire un chip real al Său. Cuvîntul e unicul chip al Tatălui, pentru că numai cînd Tatăl nu S-ar cunoaște integral printr-un singur act veșnic, ar trebui să încerce a prinde și în alte chipuri ființa Sa. Deci Cuvîntul sau Fiul lui Dumnezeu nu e o parte din Dumnezeu nici în mod spiritual, nici fizic.

69. În orice număr se unește tainic unul cu multiplul. 1+1 nu e numai 2, ci e în același timp o unitate. Niciodată nu găsești doi despărțiți, dar nici un unul pur, despărțit de alții, sau de altele. Orice multiplu formează totodată o unitate și în orice unu e un multiplu. Eu vorbesc cu mine ca și cu un altul, pentru că sînt de fapt într-o legătură cu altul, sau cu alții. Așa e și Dumnezeu. El e Tatăl Fiului chiar în unitatea Lor.

70. Scriptura a unit numele de Fiu cu cel de Cuvînt sau de Înțelepciune, ca să accentueze și mai mult provenirea Lui din ființa Tatălui.

71. Omul are înțelepciunea prin participare; o primește. Dumnezeu e Tatăl Înțelepciunii. Omul are nevoie de un dialog cu altul pentru a se lămuri în orice lucru și pentru a se îmbogăți de cunoștință și chiar pentru a deveni mai conștient de sine. În dialog cu altul

numească înțelepți. Și Înțelepciunea aceasta nu este nici ea nici pătimire, nici parte, ci un născut al Tatălui. De aceea a fost El pururea Tată și nu Și-a adăugat calitatea de Tată, ca să nu se cugete că e și schimbător. Căci dacă e un bine ca să fie El Tată, dar n-a fost pururea Tată, nici binele n-a fost în El pururea⁷².

XXIX

Dar iată, zic, Dumnezeu este și pururea făcător, căci nu I s-a adăugat puterea de a crea. Deci, dacă e Făcător etern, sînt eterne și făpturile și nu e îngăduit să se spună nici de ele că nu au fost înainte de a se face⁷³. Arian fără de minte! Ce are asemenea Fiul și creatura, ca să aplice cele ale Tatălui și creaturilor? Cum, arătîndu-se în cele dinainte o deosebire așa de mare între Cel născut și cel făcut, stăruiesc în nepricepere? Trebuie să se spună iarăși că lucrul făcut este, precum s-a spus, din afara celui ce-l face, iar fiul este un născut al ființei. De aceea lucrul făcut nu e necesar să fie pururea. El e făcut cînd vrea Făcătorul. Dar născutul nu e supus voinței, ci este propriu ființei. Și făcător este și se zice cineva, chiar cît nu există încă operele lui. Dar tată nu se zice cuiva și nu este, neexistînd Fiul.

Iar dacă vor să iscodească pentru ce Dumnezeu, putînd face ceva, nu face pururea, e și aceasta o cutezanță a celor nebuni. Căci «cine a cunoscut mintea Domnului, sau cine s-a făcut sfătuitoarea Lui?» (Rom., 11, 34). Sau: «Cum va spune vasul olarului: de ce m-ai făcut așa?» (Rom., 9, 20). Chiar dacă nu ne putem folosi decît de un gînd obscur, ca să nu tăcem, să audă:

devine înțelept, cunoscînd și alte puncte de vedere, cu care ține în cumpănă pe al său. Dumnezeu are acest dialog în Sine însuși. El naște din Sine pe Cel cu care dialoghează. Conținutul dialogului și partenerul dialogului sînt una. Și El îi este interior. Noi sîntem legați cu cel cu care dialogăm, dar acela ne este oarecum și exterior. Aceasta ne face dependenți de el ca de cineva din afară. Lui Dumnezeu partenerul de dialog nu-I este exterior. De aceea Înțelepciunea Lui nu este în pericol. Dumnezeu nu Se simte dependent de partener ca de un altul. Vorbește cu El ca cu unul ce îi este interior. Înțelepciunea o au împreună. Nici unul nu simte că e dependent în ea de un altul în oarecare fel străin.

72. O ființă sau esență impersonală, fiind lipsită de comuniunea interpersonală, e lipsită de bine. Un Dumnezeu monopersonal nu e bun. Dar supremul bine e propriu unui Dumnezeu în care comuniunea e animată și de dragostea de Tată și de cea de Fiu. E o fericire supremă pentru Dumnezeu să fie Tată al unui Fiu și invers, să fie în El nu o dragoste necalificată, ci o dragoste sensibilizată de afecțiunea paternă și filială. Un Dumnezeu care nu e din veci Tată și Fiu nu e Dumnezeu desăvîrșit bun și deci Dumnezeu adevărat. Taina unității plinomei, pe care o trăim și noi, dar spre a cărei desăvîrșire și înaintăm, la Dumnezeu e desăvîrșită din veci. Numai de aceea o trăim și noi în mod nedeplin și aspirăm spre deplinătatea ei.

Ca să revenim la dependența înțelepciunii de ea, noi ne ostenim, deci suferim în oarecare fel ca să cîștigăm înțelepciunea; și primind-o, sau neproducînd-o noi înșine, ne aflăm în oarecare raport de pasivitate cu ea.

73. Arienii îl socotesc pe Dumnezeu și Făcător etern. Dar noi nu tragem de aci concluzia că ar fi creat din eternitate, ci că are puterea creatoare din veci. Dar ei confundau aceasta cu calitatea eternă de Tată. Iar prin aceasta confundau nașterea cu creația și dovedeau o înțelegere panteistă a lui Dumnezeu. De fapt din calitatea de Tată decurge cea de Creator, dar nu uzează de ea în mod necesar.

«Deși Dumnezeu poate crea pururea, cele create nu puteau fi din veci»⁷⁴. Căci sînt din cele ce nu sînt (din nimic) și nu erau înainte de a se fi făcut. Iar cele ce n-au fost înainte de a se fi făcut, cum puteau exista împreună cu Dumnezeu cel pururea existent? De aceea Dumnezeu, avînd în vedere folosul lor, cînd a văzut că cele făcute pot avea acest folos, atunci le-a și făcut pe toate⁷⁵. Și precum, putînd să trimită de la început, pe vremea lui Adam, sau a lui Noe, sau a lui Moise pe Cuvîntul Său, nu L-a trimis decît la sfîrșitul veacurilor, căci a știut că aceasta este spre folosul întregii zidiri, așa și făpturile le-a făcut cînd a voit și cînd le-a fost de folos. Iar Fiul, nefiind făptură, ci propriu ființei Tatălui, este pururea⁷⁶. Căci Tatăl fiind pururea, pururea trebuie să fie și ceea ce e propriu ființei Lui⁷⁷, care este Cuvîntul Lui și Înțelepciunea. Și făpturile, chiar cînd nu sînt, nu micșorează pe Făcătorul, căci El are puterea să le facă atunci cînd voiește. Dar Cel născut, dacă nu există pururea împreună cu Tatăl, înseamnă o micșorare a ființei Lui. Deci făpturile le-a făcut cînd a voit prin Cuvîntul Lui⁷⁸. Iar Fiul este pururea Născutul propriu al ființei Tatălui.

74. Dumnezeu poate crea din veci, dar făpturile nu pot fi din veci, căci în acest caz n-ar mai fi făpturi, ci s-ar confunda cu Dumnezeu, în sens panteist. Între puțința Lui de a crea din veci și venirea lor la existență, se interpune libertatea Lui. Un Dumnezeu neliber nu mai e Dumnezeu; e o natură care nu e stăpînă pe ea însăși, ci supusă unor legi, care nu sînt nici ele libere. Creațiunea e un semn al libertății lui Dumnezeu, al Dumnezeului adevărat. Căci nu putem concepe un Dumnezeu absolut fără libertate. Dacă cele create sînt eterne, sînt ele însele dumnezeu, sau un fals dumnezeu, supus unor legi și deci lipsit de libertate.

75. Făpturile existente din veci s-ar schimba neconținut. Căci n-au nimic deasupra legilor, care le compun și le descompun succesiv pe toate, neputînd ajunge la desăvîrșirea netemporală. Tot așa e și cu o succesiune de alte și alte lumi, care dovedesc că nu pot ajunge niciodată la desăvîrșire, ca în sistemul origenist. Numai o lume unică, care nu e din veci, capătă o valoare unică și netrecătoare. Numai o lume care are deasupra ei un Dumnezeu neschimbător și iubitor e asigurată pentru o existență eternă și se poate umple de viața desăvîrșită a unui Dumnezeu, Care nu e supus El însuși proceselor de compunere și descompunere. Deci spre folosul ei a creat-o Dumnezeu cînd a voit să o ducă la o desăvîrșire și fericire, pe care nu i-o poate da o esență în veșnică și relativă mișcare. Toată lupta Părinților e pentru un Dumnezeu personal, împotriva panteismului filosofiei elene, camuflată în tot felul de sisteme gnostice și de erezii. În aceasta stă valoarea ei permanentă, opusă unor mereu renăscute filosofii panteiste, pentru care lumea fără sens este singura realitate.

76. Deci ținînd de ființa Tatălui și nefiind exterior ei. De aceea e pururea ca și Tatăl.

77. Pare a se susține aci că Fiul ca persoană ține de ființa dumnezeirii, sau că e propriu ființei dumnezeirii să aibă un fiu, deci pare a se deduce Persoana din ființă. De fapt ființa dumnezeiască nu se găsește neipostaziată. Fiul Se naște din ființa ipostaziată a Tatălui, din ipostasul în care ființa are forma izvorului originant. De aceea sfîntul Atanasie nu spune simplu că Fiul e propriu ființei dumnezeiești, ci, propriu ființei Tatălui.

78. În Cuvîntul unic și atotcuprinzător pe care Tatăl și-L spune, sau în chipul total al ființei Sale de care este conștient, se cuprind ca posibilitate și toate cele pe care le poate crea. Iar întrucît acest Cuvînt sau Chip are o obiectivitate ipostatică, Tatăl creează cele aflătoare în El ca posibilitate nu fără împreună-lucrarea Lui. În ambele aceste sensuri toate le face Tatăl prin Cuvîntul Său.

XXX

Acestea pe cei credincioși îi veselesc, iar pe cei eretici îi întristează, pentru că văd desființată erezia lor. Dar și cealaltă întrebare a lor: De e unul nefăcut sau doi?⁷⁹, arată că nu e dreaptă cugetarea lor, ci suspectă și plină de toată viclenia. Pentru că nu pun întrebarea aceasta spre cinstea Tatălui, ci spre necinstirea Cuvîntului. Căci dacă cineva, necunoscînd viclenia lor, ar răspunde că Cel nefăcut e Unul, îndată s-ar vărsa veninul lor zicînd: «Deci Fiul e dintre cele făcute și bine am spus că nu era înainte de a Se naște». Căci toate le tulbură și le amestecă numai ca să despartă pe Fiul de Tatăl și să numere pe Făcătorul tuturor cu făpturile. Mai întîi sînt vrednici de osîndă și pentru că disprețuiesc pe episcopii adunați la Niceea, fiindcă s-au folosit de cuvinte neaflăte în Scripturi, deși necontrare credinței. Dar spre desființarea necredinței lor au făcut acest lucru, folosind cuvinte neaflăte în Scriptură⁸⁰. Iar ei o fac aceasta născocind defăimări la adresa Domnului, neștiind nici despre ce vorbesc, nici ce susțin. Să întrebe pe elini de la care le-au auzit. Căci nu sînt din Scripturi, ci născocite de aceia. Auzind cîte înțelesuri are acest cuvînt, să afle că nu știu să întrebe bine nici despre cele ce grăiesc. Căci și eu m-am informat pentru ei și am aflat că nefăcut se zice ceea ce n-a fost încă făcut, ci poate să se facă, de pildă lemnul care n-a fost încă făcut, dar poate fi făcut blid. Și iarăși nefăcut se zice ceea ce n-a fost făcut nici nu poate să se facă vreodată, ca un triumphi patruleter, sau numărul cu soț, număr fără soț. Se zice iarăși nefăcut ceea ce există dar nu e născut din cineva, nici nu are pe cineva tată. Iar vicleanul sofist Asterie, care e și apărătorul ereziei, zice în scrierea lui că «nefăcut» este ceea ce n-a fost făcut vreodată, ci există pururea. Deci ar trebui să adauge la ce înțeles al cuvîntului nefăcut cugetă ei cînd pun întrebarea de mai sus, ca cel întreat să poată da răspunsul cuvenit.

XXXI

Iar de socotesc că întreabă bine cînd zic: «Unul este cel nefăcut sau doi?», să audă mai întîi, ca niște nepricepuți, că sînt mulți și nici unul. Căci sînt multe cele ce se pot face și nimic ce nu se poate, precum s-a spus înainte. Iar dacă, cum îi place lui Asterie, «nefăcut» este ceea ce nu s-a făcut, ci există pururea, cei ce întreabă așa să audă nu o dată, ci de multe ori, că și Fiul poate fi numit în acest înțeles nefăcut. Căci nu e nici dintre cele făcute, nici făptură, ci există etern împreună cu Tatăl, precum s-a arătat, deși ei schimbă de multe ori modul de a vorbi împotriva Domnu-

79. Arienii foloseau fără să distingă cuvintele *nefăcut* și *nenăscut*, pentru ca, din afirmarea Părinților că Fiul e născut, să tragă concluzia că Fiul e făcut, căci nu pot fi doi nefăcuți.

80. Nefăcut.

lui, zicînd că e din «cele ce nu sînt», sau «nu era înainte de a Se naște» căzînd din toate (cîte sînt). Deci dacă voiesc să întreb despre Cel ce este și nu despre nașterea din cineva, nici dacă are un Tată, vor auzi și de la noi că în acest înțeles nu e decît Unul și Singurul nefăcut: Tatăl ca cel neprovenit (sau Dumnezeu?), nemaiaivînd să audă nimic altceva de la cel ce a spus aceasta.

Dar din a se spune că Dumnezeu este «nefăcut» în acest înțeles, nu urmează că Fiul este făcut⁸¹. Căci din dovezile de mai înainte e vădit că Cuvîntul este așa cum este și Cel ce L-a născut pe El. Deci dacă Dumnezeu e nefăcut⁸², nici Chipul Lui nu e făcut, ci născut. Iar Acesta este Cuvîntul și Înțelepciunea Lui. Căci ce asemănare are cel făcut cu Cel nefăcut? Nu vom obosi de a spune iarăși și iarăși acestea. Fiindcă dacă ei voiesc ca făcutul să fie asemenea nefăcutului, încît cei ce-L văd pe Acesta, să-L vadă pe acela, nu sînt departe de la a spune că și nefăcutul este dintre fapte. Deci toate sînt amestecate de ei. Căci egalizează cele făcute cu cel nefăcut și cel nefăcut se desființează făcîndu-se pe măsura celor făcute⁸³. Aceasta numai ca să coboare pe Fiul între fapte.

XXXII

Dar socotesc că nici ei n-ar mai voi să spună acestea, dacă ar asculta de sofistul Asterie. Căci acela, deși se străduiește să apere erezia ariană și declară că Cel nefăcut este Unul, vorbește împotriva acestora cînd spune că și Înțelepciunea lui Dumnezeu este nefăcută și fără de început. Căci într-o parte a celor scrise de el zice: «Nu a spus fericitul Pavel că propovăduiește pe Hristos, Puterea lui Dumnezeu, sau Înțelepciunea lui Dumnezeu (I Cor., 1, 24), ci fără articol o putere a lui Dumnezeu și o înțelepciune a Lui, arătînd că alta este Puterea proprie a lui Dumnezeu, cea sădită în El și coexistînd cu El în mod nefăcut»^{83a}. Și iarăși după puțin: «Căci Puterea și Înțelepciunea eternă, pe care gîndirea adevărată o declară fără de început și nefăcută, nu e decît una și aceeași». Deși neînțelegînd bine spusa Apostolului, a socotit că sînt două înțelepciuni, totuși vorbind de o înțelepciune ce există împreună cu Dumnezeu și e nefăcută, nu a spus că Cel nefăcut este unul, ci că mai este și un alt nefăcut

81. Nefăcut, în sensul că există din veci e și Fiul ca și Tatăl, deși El este născut (γεννώμενος). Căci Fiul există ca născut din veci, odată cu Tatăl. El este strălucirea nefăcutului. El este prin nașterea eternă. Există o naștere din eternitate. Precum există un Tată etern, așa există și un Fiu etern: părințimea e eternă, filiația e eternă. Ambele sînt ale unei ființe nefăcute.

82. Cum e Tatăl, așa e și Fiul. Deci dacă Tatăl e nefăcut, așa e și Fiul. Iar care-L declară făcut îl socotesc așa și pe Tatăl. În acest caz toate sînt și făcute și nefăcute, în sens panteist.

83. Deci Arie ajungea la identificarea creatului cu necreatul în sens panteist, nu cum zice Spassky, că făcea o distincție între ele.

83 a. Asterie spunea că Hristos e numai o putere și o înțelepciune necreată de Dumnezeu, nu puterea și înțelepciunea naturală, necreată, a Lui.

împreună cu El. Căci cel ce coexistă nu coexistă cu sine, ci cu un altul. Deci sau ascultă ei de Asterie și în acest caz să nu mai întrebe: «Unul este cel nefăcut, sau doi?», ca să nu se mai îndoiască luptându-se cu el, sau, dacă se opun aceluia, să nu se mai bazeze pe scrierea aceluia, ca nu cumva mușcându-se întreolaltă să se macine între ei.

Acestea le-am spus pe scurt împotriva nepriceperii lor. Dar despre voința lor vicleană, ce ar putea spune cineva? Cine nu le-ar urî cu dreptate nebunia cea atât de mare? Fiindcă nemaîndrăznind să spună că e «din cele ce nu sînt» (din nimic), sau că «nu era înainte de a se naște», au născocit cuvîntul «nefăcut», ca numindu-L pe Fiul către cei simpli «făcut», să susțină iarăși înțelesul cuvintelor: «din cele ce nu sînt» și «era cîndva cînd n-a fost». Căci prin acestea se arată cele făcute (τὰ γεγνῶτα) și creaturile.

XXXIII

Trebuia, de aceea, dacă țin la cele ce le spun, să stăruie în ele și să nu le schimbe mereu. Dar nu voiesc, socotind cu ușurință că le pot face toate, dacă acoperă erezia sub acest nume, propunînd cuvîntul «nefăcut». De fapt cuvîntul «nefăcut» nu arată o relație a Tatălui cu Fiul, chiar dacă ei ar murmura împotriva, ci cu cele făcute. Căci ușor poate vedea cineva că Lui I se potrivește numele de Atotțiitor și Domn al puterilor. Pentru că deși Tatăl stăpînește toate prin Cuvîntul, Fiul împărățește și El peste împărăția Tatălui și are stăpînirea peste toate ca Cuvînt și chip al Tatălui. Deci e vădit că și prin acesta Fiul nu Se numără între toate și că nu în relație cu Fiul Se numește Tatăl Atotțiitor și Domn, ci în relație cu cele făcute prin Fiul, peste care stăpînește și domnește prin Cuvîntul⁸⁴. Deci Cel nefăcut nu e așa în relație cu Fiul, ci cu cele făcute

84. Numele de «nefăcut» nu arată o relație a lui Dumnezeu cu Fiul ca făcut, ci cu cele făcute. Dar numele de Tată arată relația Lui cu Fiul. Deși Tatăl face prin Fiul toate, Fiul nu Se numără între cele făcute. Dimpotrivă chiar faptul că prin Fiul le face Tatăl toate, îl arată pe Fiul deasupra celor făcute. Dacă Fiul stăpînește peste toate și Tatăl le ține toate prin Fiul, Fiul e și El împreună stăpînitor și atotțiitor al tuturor cu Tatăl. Cum I-ar fi Fiului posibilă stăpînirea peste toate prin Sine, dacă ar fi una dintre făpturi? Cum le-ar face Tatăl pe toate prin Fiul, dacă Fiul ar fi și El dintre făpturi? Fiul e Cel prin care Tatăl le face și le susține pe toate, pentru că e Cuvîntul unic și atotcuprinzător al Tatălui, în care se cuprind virtual cuvintele și puterile tuturor făpturilor, pe care le face Dumnezeu cînd voiește. Deci Tatăl nu e nefăcut în relație cu Fiul, ci în relație cu cele făcute prin Fiul. Dacă Tatăl Se manifestă Sieși prin Fiul și Cuvîntul, El Se poate manifesta prin El și în crearea și susținerea lumii create. Aceasta e o altă revelație a Tatălui. O revelație pe planul exterior, cîtă vreme Fiul și Cuvîntul e o revelație pe planul dumnezeiesc interior. De aceea este o legătură specială între Fiul și lume. Mai ales omul e după chipul Fiului, sau un alt chip al Tatălui pe plan exterior, după chipul prim și etern al Lui, care e Fiul. De aceea Tatăl poate vorbi și cu omul, sau omul poate răspunde Tatălui împreună cu și prin Fiul cel etern și în El. În fiecare om și în toți la un loc se reflectă în mod special Chipul și Cuvîntul cel unic și Înțelepciunea atotcuprinzătoare a Tatălui. Căci prin El se arată strălucirea sau lumina spirituală a Tatălui și în planul creat.

prin Fiul. Și, pe drept cuvânt, pentru că Dumnezeu nu e ca cele făcute, ci e Creatorul și Făcătorul lor prin Fiul. Precum Cel nefăcut e indicat prin relație cu cele făcute, așa Tatăl ca Tată indică pe Fiul. Și cel ce numește pe Dumnezeu Făcător și Creator și nefăcut privește și cugetă la cele create și făcute. Iar cel ce numește pe Dumnezeu Tată îndată înțelege și contemplă pe Fiul⁸⁵. De aceea se poate mira cineva de cerbicia necredinței lor că, deși numele de nefăcut are un înțeles bun și e folosit pentru dreapta credință, ei îl folosesc potrivit ereziei lor pentru necinstirea Fiului, neamintindu-și că cine cinstește pe Fiul cinstește pe Tatăl, și cel ce nu cinstește pe Fiul nu cinstește pe Tatăl (Ioan, 5, 20)⁸⁶. Căci dacă le-ar sta la inimă lauda și cinstirea Tatălui, ar trebui mai virtuos – și aceasta ar fi un lucru mai bun și mai mare – să cunoască pe Dumnezeu ca Tată și să-L numească astfel, și nu așa cum Îl numesc ei. Căci zicându-I ei lui Dumnezeu nefăcut, Îl numesc numai Făcător și Creator, pornind, cum s-a spus, de la lucrurile făcute și socotind deci că pot indica prin acest nume și pe Cuvîntul ca făptură, după plăcerea lor⁸⁷. Dar cel ce zice lui Dumnezeu Tată, o deduce aceasta din faptul că are un Fiu, neignorînd că existînd un Fiu, toate cele făcute s-au creat numaidecît prin Fiul⁸⁸. Dar aceștia, numindu-L «nefăcut», Îl indică numai din opere și nu cunosc nici ei pe Fiul, cum nu-L cunosc elinii. Însă cei ce numesc pe Dumnezeu Tată Îl indică ca atare din Fiul. Iar cunoscînd pe Cuvîntul, Îl cunosc ca fiind și Creator și înțeleg că prin Fiul s-au făcut toate⁸⁹.

XXXIV

Deci e mai bine credincios și mai adevărat a înțelege pe Dumnezeu din Fiul și a-L numi Tată decît a-L numi numai din opere și a-I zice «nefăcut»⁹⁰. Numai aceasta arată, precum am zis, pe fiecare din Ei, și toate operele îndeobște ca fiind produse de voia Lui prin Cuvîntul. Iar

85. Cînd zici Tatăl, zici implicit și Fiul, și viceversa; iar cînd zici Cel nefăcut, implici pe cele făcute, și viceversa.

86. Un Dumnezeu lipsit de Cuvîntul interior e un Dumnezeu fără conștiință, e un Dumnezeu natură; un Dumnezeu care nu e Tatăl unui Fiu, deci e lipsit de iubire. Acela nu e Dumnezeu, ci o natură inconștientă, neliberă și oarbă, supusă unor legi, care și ele sînt nelibere și inconștiente. Într-o astfel de concepție nu stă la originea tuturor «lumina».

87. Dacă nu-I atribui lui Dumnezeu decît numele de «nefăcut» și nu și cel de Tată, nu vîd implicat în El, prin opoziție, decît lucrurile create, nu și pe Fiul, ca nefăcut, dar născut din ființa Lui.

88. Cele create n-au fost aduse la existență în mod necesar, ci au fost aduse la existență neîndoielnic prin Fiul. Pentru că Fiul e Cuvîntul în care se cuprind toate rațiunile lucrurilor, toate cuvintele ce vrea să le creeze Tatăl, prin Fiul, spunîndu-Și-le împreună.

89. Un Dumnezeu care le face pe toate prin Fiul, ca înțelepciunea Lui, ca Fiu prea iubit al Lui, le face din voință și din iubire și destinează ființele conștiente create unei veșnice vieți în comuniunea fericită cu El.

90. A-L înțelege pe Dumnezeu numai din relația cu cele făcute înseamnă a-L lipsi de caracterul personal și de comuniunea interioară sau a-L reduce la o natură din care apar lucrurile în virtutea unei legi căreia îi este supus, ceea ce-L coboară de la treapta de

numele de Tată se află în relație numai cu Fiul și stă odată cu El. Și cu cât Se deosebește Fiul mai mult de cele făcute cu atât e mai deosebit a numi pe Dumnezeu Tată, decât nefăcut⁹¹. Căci acest nume pe lângă că nu se află în Scriptură și e suspect, are înțeles multiplu și cugetarea celui întrebat despre el e purtată spre multe sensuri. Dar numele de Tată e simplu, se cuprinde în Scriptură și e mai adevărat și nu implică decât pe Fiul. Numirea de nefăcut a fost născocită de elinii care nu cunoșteau pe Fiul^{91a}. Dar numele de Tată ni s-a făcut cunoscut și ni s-a dăruit de Domnul nostru. Căci știind El însuși al cui Fiu este, a spus: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10); și: «Cine M-a văzut pe Mine a văzut pe Tatăl» (Ioan, 14, 9); și: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10,30). Și nicăieri nu se vede să fi numit El pe Tatăl «nefăcut». Dar și pe noi învățîndu-ne să ne rugăm, n-a zis: «Iar cînd vă rugați ziceți: Dumnezeule nefăcut», ci: «Tatăl nostru care ești în ceruri» (Matei, 6, 9; Luca, 11, 2). Și punctul principal al credinței noastre a voit să-l concentreze, poruncindu-ne să ne botezăm nu în numele celui nefăcut și făcut, nici în numele Creatorului și creaturii, ci în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh (Matei, 28, 19). Căci desăvîrșiți astfel, sîntem înfiați și noi, cei ce sîntem dintre făpturi^{91b}. Și spunînd numele Tatălui, cunoaștem din acest nume și pe Cuvîntul cel întru Tatăl⁹². Deci s-a dovedit deșartă și folosirea de către ei a cuvîntului «nefăcut», neindicînd nimic altceva decât o născocire fantezistă.

XXXV

Cît despre întrebarea lor dacă Cuvîntul este schimbător, e de prisos a discuta. Căci ajunge să repet în scris cele spuse de ei, pentru a arăta îndrăzneala necredinței lor. Iată cele ce le întreabă flecărînd: «Este liber

Dumnezeu la cea a unei esențe inconștiente și nelibere. E infinit mai mare un Dumnezeu care are un Fiu sau Cuvînt decât unul care nu creează decât lumea aceasta relativă, în mod involuntar și fără nici o țintă.

91. E mare deosebirea între Fiul și lucrurile create. Dar tocmai de aceea e cu mult mai mare deosebirea între numele de Tată dat lui Dumnezeu și cel de «Nefăcut». Căci numele de nefăcut îl reduce pe Dumnezeu la o esență din care decurg lucrurile printr-o lege, pe cînd numele de Tată îl arată ca Persoană liberă în relație iubitoare eternă cu Fiul și Cuvîntul și făcînd lumea prin voința liberă și din iubire, pentru a o duce la fericirea desăvîrșirii.

91 a. Aceia nu cunoșteau viața personală, de dragoste, a lui Dumnezeu cel în Treime.

91 b. Numai dacă Dumnezeu e în Treime, sau e un Tată și un Fiu, putem deveni și noi cei creați fii ai lui Dumnezeu prin har, sau înfrățiți cu Fiul dumnezeiesc și desăvîrșiți.

92. Botezîndu-ne în numele Tatălui, al Fiului și al Sfîntului Duh, nu mărturisim numai ceea ce este Dumnezeu în Sine, ci ne punem în legătură cu El. Prin aceasta Cel ce este Tatăl ni se face și nouă Tată, întrucît e Tată al Celui ce fiind Fiul Lui din veci Se face și om de o ființă cu noi, dîndu-ne puțința să ne unim cu El. Dacă L-am mărturisi pe Dumnezeu numai nefăcut, am rămîne mai departe în starea de făpturi trecătoare, provenite dintr-o esență oarbă, impersonală, ca fundament natural, involuntar și inconștient al existenței noastre, care nu ne poate duce la nici o țintă.

sau nu? E bun prin voința sa liberă și se poate schimba dacă voiește, avînd o fire schimbătoare? Sau e ca o piatră, sau ca un lemn, neavînd voință liberă ca să se miște și să se încline în amîndouă părțile?» Nu e străin ereziei lor să spună și să cugete acestea. Căci odată ce și-au plăsmuit lor un dumnezeu ieșit din nimic și un fiu creat, e firesc să-și aleagă astfel de cuvinte, potrivite cu ceea ce e creat. Luptînd cu cei din Biserică și auzind de la ei despre adevăratul și unicul Cuvînt al Tatălui, cutează să rostească despre El astfel de cuvinte, susținînd o părere decît care nu poate fi alta mai murdară. Căci cine auzind doar astfel de cuvinte nu se tulbură, chiar dacă nu le poate combate, și nu-și astupă urechile, indignat de aceste cuvinte noi, pe care le grăiesc aceia și pe care el le aude, cuvinte a căror blasfemie se simte chiar din rostirea lor? Pentru că dacă Cuvîntul Se schimbă și Se preface, unde se va opri și care e sfîrșitul (τὸ τέλος) schimbării lui?^{92a} Sau cum va putea cel schimbăcios să ajungă asemenea Celui neschimbător? Și cum cel ce vede pe cel schimbăcios socotește că vede pe Cel neschimbător? Sau în ce stare ajungînd el, va putea cineva să vadă în el pe Tatăl? Căci e vădit că nu va vedea în el pururea pe Tatăl, odată ce Fiul Se schimbă pururea și este de o fire schimbătoare. Căci Tatăl este neschimbător și rămîne neprefăcut și e pururea la fel și e neîncetat Același, iar dacă Fiul este, după ei schimbător și nu e pururea același, ci de o fire schimbătoare, cum poate El fi chipul Tatălui, neavînd asemănarea cu El în neschimbare?^{92b} Și cum poate fi întru totul în Tatăl, avînd o voință ce se poate înclina în amîndouă părțile? Dacă e schimbător și sporește în fiecare zi, nu e nici desăvîrșit⁹³. Dar aceasta e părerea arienilor. Însă adevărul strălucește și îi arată lipsiți de judecată sănă-

92 a. Noi nu ne putem preface, pentru că avem în Hristos cel înviat ținta ultimă spre care tindem. Dar pentru aceasta Hristos trebuie să fie neschimbător, deci Dumnezeu, Care cuprinde în Sine toată desăvîrșirea.

92 b. Hristos ca Dumnezeu e neschimbat pentru că, fiind desăvîrșit, nu are unde înainta. De aceea e ținta noastră ultimă.

93. Cuvîntul dumnezeiesc e neschimbător nu în sensul unei încremeniri, ci în sensul că El cuprinde infinitatea sensurilor și a puterilor și a valorilor, dar în raport cu lumea le pune în actualitate ca energii necreate pe care le iradiază. Dar între toate este o armonie. În fiecare sînt implicate toate. Fiecare stă în legătură cu toate. El e Chipul integral al Tatălui, obîrșia tuturor. El e neschimbător, dar viu și lucrător asupra noastră. E în acord cu Sine în tot ce face, dar și cu noi în aspirația spre adevărata noastră împlinire. El nu e schimbător în sensul că crește cu vremea sau că poate alege și binele și răul. În El este de la început tot ce va face. Nu ajunge cu vremea la ceva ce n-a fost în El din veci. În acest caz n-ar putea ajunge niciodată la capătul desăvîrșirii (τὸ τέλος). Nu e în El o evoluție, care ar reduce în El ceea ce nu e din veci. În concepția Părinților binele e una cu existența, cu viața plenară. A spori în bine înseamnă a spori în existență, în viață. Cuvîntul lui Dumnezeu e neschimbat, pentru că are în El viața dumnezeiască desăvîrșită de la început. Nu sporește în viață cu vremea. Dacă Dumnezeu ar spori în bine, ar însemna că n-ar avea plenitudinea vieții de la început. Sau dacă ar putea alege cînd binele cînd răul, ar însemna că existența nu e legată de bine. Dar atunci de unde suferința care urmează răului? A socoti pe Fiul schimbăcios, capabil de creștere, sau de bine și de rău, înseamnă a nu-L vedea ca Fiul lui Dumnezeu cel desăvîrșit în veci în existență și în bine.

toasă. Căci cum n-ar fi desăvârșit cel egal cu Dumnezeu? Sau cum nu e schimbător Cel ce e una cu Tatăl și e Fiul propriu ființei Lui? Căci ființa Tatălui fiind neschimbătoare, neschimbător trebuie să fie și Născutul propriu din ea. Aceasta așa fiind, socotindu-L pe Cuvîntul în chip mincinos schimbător, să vadă cît de primejdios este cuvîntul lor. Căci din rodul lui se cunoaște pomul. Pentru aceea, cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl (Ioan, 14, 9) și cunoștința Fiului este cunoștința Tatălui.

XXXVI

Deci neschimbat este chipul neschimbatului Dumnezeu. Căci Iisus Hristos este ieri și azi și în veci același (Evr., 13, 8). Iar David zice despre El în psalmi: «Întru început Tu, Doamne, ai întemeiat pămîntul, și cerurile sînt fapta mîinilor Tale. Acelea vor pieri, iar Tu vei rămîne. Toate ca o haină se vor învechi și ca un veșmînt le vei înfășura și se vor schimba. Iar Tu același ești și anii Tăi nu se vor sfîrși». (Ps. 101, 26-28). Iar Domnul însuși spune despre Sine prin proorocul: «Vedeți-Mă pe Mine, vedeți că Eu sînt» (Deut., 32, 39) și: «Nu Mă schimb» (Mal., 3, 6). Și, deși ar putea zice cineva că acestea se referă la Tatăl, se potrivesc să se spună și despre Fiul, pentru că chiar făcîndu-Se om Își arată identitatea și neschimbarea Sa celor ce socotesc că S-a schimbat din pricina trupului și a devenit alt-ceva⁹⁴. Și sînt mai vrednici de crezare sfinții (evangelisti) și mai vîrtos Domnul decît reaua cugetare a celor necredincioși. Iar, potrivit locului amintit din psalm, firea tuturor celor făcute și a toată zidirea – indicate prin cer și pămînt – Scriptura o declară schimbătoare, dar pe Fiul, ridicîndu-L mai presus de ele, Îl arată ca nefiind făcut (γεντόν), ba mai vîrtos, schimbîndu-le pe celelalte și El rămînînd neschimbător, prin cuvintele: «Iar Tu același ești și anii Tăi nu se vor sfîrși»⁹⁵. Și pe drept cuvînt. Căci cele făcute fiind din cele ce nu sînt (din nimic) și nefiind înainte de a se face, sau pentru că, nefiind deloc, se fac, au o fire schimbătoare. Dar Fiul fiind din Tatăl și propriu ființei Lui, este neschimbat și nealterabil ca Tatăl însuși. Căci nu se poate zice că S-a născut dintr-o ființă neschimbă-

Dacă nu S-ar reflecta El în lume ca bine și ca sens și ca aspirație spre ele (ca Înțelepciune și Putere), în toată ieșirea lor treptată la evidență, prin ce s-ar mai cunoaște că există un fundament bun și nelipsit de sens al existenței? Existența n-ar prezenta nici un sens. Binele n-ar fi bine și sensul n-ar fi sens. Nici n-ar exista conștiința despre ele. Atunci de ce ar mai fi oameni care luptă pentru bine și pentru sens? Ar trebui ca toți să se predea răului și nonsensului.

94. Chiar luînd trupul nostru Cuvîntul lui Dumnezeu nu Se schimbă, ci întărește și în el binele și sensul puse în el prin creație, refăcînd și în ceilalți oameni puterea lor.

95. Chiar în trup s-a văzut puritatea binelui și deplinătatea sensului Cuvîntului dumnezeiesc, ridicînd trupul din clătînarea lui între bine și rău și arătînd chiar prin el voința de a-i cuprinde pe toți în dragostea Lui care a mers pînă la jertfa de Sine și comunicînd prin El pe Duhul Său, Care unește cu Fiul pe toți cei ce voiesc prin trupul Lui, ba comunicîndu-Se chiar pe Sine întreg tuturor în Euharistie. Chenoza nu L-a împiedicat de la aceasta, ci a fost un mijloc pentru împlinirea acestui scop.

toare un Cuvînt schimbător și o Înțelepciune ce se modifică. Căci cum ar mai fi Cuvînt, dacă e schimbător?⁹⁶ Sau cum mai e Înțelepciune aceea care se alterează, afară de cazul cînd e socotită ca un accident într-o substanță?

De fapt ei voiesc să vadă și să numească Cuvîntul și Fiul și Înțelepciunea ca pe un har și ca pe o deprindere virtuoaasă ce se produce ca un accident într-o ființă oarecare, deci care ca atare poate scădea și crește. Așa au spus adeseori că o gîndesc. Dar nu este aceasta credința creștinilor. Nici nu spune ea că aceasta este Cuvîntul și Fiul adevărat al lui Dumnezeu, sau adevărata Înțelepciune. Căci ceea ce se schimbă și se alterează și nu stăruie în una și aceeași stare, cum poate fi cu adevărat?⁹⁷ Iar Domnul zice: «Eu sînt Adevărul» (Ioan, 14, 6). Dacă deci Domnul însuși spune despre Sine aceasta și arată neschimbarea Lui, iar sfinții mărturisesc în învățătura lor aceasta, ba și cugetarea despre Dumnezeu cunoaște că aceasta corespunde dreptei credințe, de unde au născocit cei rău-credincioși acestea? Le-au vomitat din inima lor cea plină de stricăciune.

XXXVII

Deoarece răstălmăcesc cuvintele dumnezeiești și se silesc să le schimbe înțelesul după mintea lor, e necesar să li se răspundă atîta cît să se apere spusele Scripturii și să se arate înțelesul drept al lor, iar ei să fie arătați ca cugetînd greșit. Astfel ei spun că Apostolul a scris: «Pentru aceea și Dumnezeu L-a preînălțat pe El și I-a dat Lui nume mai presus de tot numele, ca în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de dedesubt» (Filip., 2, 9-10). Iar David a scris: «Pentru aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei mai mult decît pe părtășii Tăi» (Ps. 44, 8). Apoi adaugă de la ei, ca spunînd ceva înțelept: «Dacă a fost înălțat pentru aceasta și a luat har și a fost uns, a luat plata voinței. Dar dacă a lucrat

96. Cele create sînt schimbătoare, căci se pot depărta prin purtarea lor de la Dumnezeu, izvorul vieții. Dar le schimbă și Cuvîntul lui Dumnezeu pentru că nu le poate face să încapă dintr-o dată toată plinătatea Lui de viață și de sens. Cuvîntul fiind una cu sensul sau cu Rațiunea cea dreaptă, nu poate fi schimbat, nu Se poate altera. Schimbarea Cuvîntului nu înseamnă decît minciună și minciuna nu mai e propriu zis Cuvîntul sau Rațiunea. Pentru că nu mai redă nici realitatea. Și la oameni un astfel de cuvînt nu mai e decît cu numele cuvînt. Prin el oamenii se înșală; el e produsul imoralității și produce haosul, acoperă sensurile realității. Prezintă binele ca rău și invers. Produce dezordine între oameni. Face viața un chin, un coșmar. Cuvîntul lui Dumnezeu e văzut de sfîntul Atanasie ca sensul și ordonatorul întregii existențe. De aici și obligația omului de a folosi cuvîntul în acest scop. Altfel, lucrînd contra cuvîntului dumnezeiesc apare haosul în viața omenească. Numai în răspunderea față de Cuvîntul suprem, față de originea ipostatică a cuvintelor oamenii își împlinesc obligația de a conlucra la menținerea rînduiei și sensului între ei și în lume.

97. Adevărul e ceea ce rămîne valabil totdeauna. Altfel, dacă totul se schimbă, ce se poate socoti adevărat?

numai să o spună, ci și să o scrie Eusebie și Arie. Iar aderenții lor nu oboresc să o grăiască în mijlocul târgului (agora), nevăzînd cîtă nebunie e în cuvîntul lor. Căci dacă a luat ca plată a voinței cele ce le avea, nu le-ar fi luat dacă nu ar fi arătat cu fapta că avea nevoie de ele. Deci luîndu-le pe acestea prin virtute și prin îmbunătățire, pe drept cuvînt ar fi fost numit fiu și Dumnezeu pentru acestea și nu ar fi Fiu adevărat. Căci fiu adevărat al cuiva e cel ce se naște după fire din acela, cum a fost Isaac al lui Avraam și Iosif al lui Iacov și strălucirea soarelui. Iar cei ce se numesc «din virtute și har» au, în loc de nașterea din fire, numai pe cea primită prin har și sînt altceva decît ceea ce li s-a dat lor, cum sînt oamenii care au luat Duhul prin împărtășire. Despre aceștia a și zis: «Fii am născut și i-am înălțat, dar ei M-au respins» (Isaia, 1, 2). Tocmai pentru că nu erau fii după fire, s-au schimbat și li s-a luat Duhul și au fost lepădați. Dar pocăindu-se, iarăși îi va primi și, dîndu-le lumină, iarăși îi va numi fii Dumnezeu cel care le-a dat la început harul.

XXXVIII

Dacă deci și pe Mîntuitorul Îl socotesc așa, urmează că nu e nici Dumnezeu adevărat, nici fiu, nici asemenea Tatălui, nici nu are pe Dumnezeu ca Tată al existenței după ființă, ci numai după harul dat Lui, iar al existenței după ființă Îl are pe Dumnezeu ca Creator asemenea tuturor. Iar fiind astfel, cum zic aceștia, e limpede că nici numele de Fiu nu-l are de la început, ci acesta e numai o încununare a faptelor și a sporirii, care nu au început decît de cînd S-a făcut om și a luat chip de rob. Iar aceasta pentru că făcîndu-Se ascultător pînă la moarte, se zice că S-a preaînălțat și a luat numele prin har, «ca în numele lui Iisus tot genunchiul să se plece» (Filip., 2, 10). Dar ce a fost înainte de aceasta, dacă numai acum a fost înălțat și numai acum a început să fie închinat și numai acum S-a numit Fiu, după ce S-a făcut om? Iar aceasta arată că el n-a adus nici o îmbunătățire trupului, ci mai vîrtos trupul l-a îmbunătățit pe el, dacă, după necredința lor, S-a înălțat și S-a numit Fiu după ce S-a făcut om. Deci ce era înainte de aceasta? Căci trebuie să-i întrebăm din nou, ca să se vadă și capătul din urmă al necredinței lor. Căci – dacă Domnul Se face acum Dumnezeu, Fiu, Cuvînt, dar nu era acestea înainte de a Se face om, sau nu era nimic din acestea și S-a împărtășit de acestea de pe urmă prin virtute, sau era altceva, care, după capetele lor, s-a preschimbat –, e necesar ca ei să spună că el nici nu a existat înainte, ci e întru totul om prin fire și nimic mai mult. Dar cugetarea aceasta nu e a Bisericii, ci a celui din Samosata și a iudeilor de acum. Iar de cugetă ale acestora, pentru ce nu se și taie împrejur ca iudeii, ci fățărăsc creștinismul, deși luptă împotriva

lui? Și dacă nu era, sau era, dar s-a îmbunătățit pe urmă, cum s-au făcut toate prin El, sau cum, dacă nu era desăvârșit, S-a bucurat Tatăl întru El?⁹⁸ Iar El însuși, dacă acum S-a îmbunătățit, cum Se veselea înainte de aceasta în fața Tatălui? Și cum, dacă a primit dreptul la închinare de abia după moarte, Avraam e înfățișat ca închinându-I-se în cort (Fac., 18) și Moise în rug (Ieș., 3)? Și cum a văzut Daniel slujindu-I Lui zeci de mii de zeci de mii și mii de mii de îngeri (Dan., 7, 10)? Și cum, dacă, după ei, a primit abia acum îmbunătățirea, a grăit Însuși Fiul despre slava Lui dinainte de lume și mai presus de lume (Ioan, 17, 5)? Căci a zis: «Preamărește-Mă, Părinte, cu mărirea ce am avut-o la Tine mai înainte de a fi lumea». Și dacă de-abia acum a fost înălțat, după ei, cum a aplecat cerurile și S-a pogorât înainte de aceasta (Ps. 17, 10)? Și iarăși: Cum «Cel înalt Și-a dat glasul Său» (Ps. 17, 14)? Deci dacă Fiul a avut slava înainte de a fi lumea și Domnul slavei a fost preaînalt și S-a pogorât din cer și a fost pururea închinat, El nu S-a făcut mai bun după pogorîre, ci mai virtos El a îmbunătățit cele ce aveau nevoie de îmbunătățire. Și dacă S-a pogorât pentru a îmbunătăți, nu a primit numirea de Fiu și de Dumnezeu ca răsplată, ci mai virtos El însuși ne-a făcut pe noi fii ai Tatălui și ne-a îndumnezeit, făcîndu-Se El însuși om⁹⁹.

XXXIX

Deci nu se poate spune că, fiind om, S-a făcut pe urmă Dumnezeu. Ci fiind Dumnezeu, S-a făcut pe urmă om, ca să ne îndumnezeiască. Fiindcă, dacă S-ar fi numit Fiu și Dumnezeu cînd S-a făcut om, pe de altă parte, înainte de a Se face om, a numit dumnezei fii popoare de odinioară și l-a pus pe Moise dumnezeu al lui Faraon și Scriptura le dă multora numele de dumnezei, cînd zice: «Dumnezeu a stat în adunare de dumnezei» (Ps. 81, 1), e vădit că s-ar fi numit fiu și dumnezeu după aceștia. Dar atunci cum s-au făcut toate prin El, și El este înainte de toate (Ioan, 1, 3; Col., 1, 16-17)? Sau cum este «întîiul născut al întregii zidiri» (Col., 1, 15), dacă are înainte de Sine pe alții care se numesc fii și dumnezei? Și cum primii părtași nu se împărtășesc de Cuvîntul?¹⁰⁰ Deci nu e dreptă

98. Această bucurie de Fiul o mărturisește Tatăl încă de la Botez (Matei, 3, 17), înainte de orice fapte care L-ar fi desăvârșit și trebuie să o fi avut Dumnezeu din veci. Căci El n-a crescut în bucurie.

99. Nu de jos, prin eforturile noastre, s-a produs înfierea și îndumnezeirea noastră, ca unele ce ar fi existat virtual în natura noastră, ci de sus. A trebuit să fie un Fiu sus la Dumnezeu, ca să ne facă și pe noi fii prin har. Dacă n-ar fi un Fiu și un Tată în cer, n-am putea deveni fii ai lui Dumnezeu după har. Am rămîne închiși în ordinea naturii și în posibilitățile ei limitate. N-am putea transcende natura, îndumnezeindu-ne după har.

100. Din aceasta se vede că cei numiți «fii» și «dumnezei» în Vechiul Testament au de la Hristos această calitate care e «Primul născut» între cei ce au fost sau vor fi «fii» și «dumnezei». Prin părtașia la El sînt și cei din Vechiul Testament «fii» și «dumnezei».

părerea că Hristos S-a numit Fiu și Dumnezeu după ce S-a făcut om. Aceasta este o născocire a iudaizanților de acum. Căci cum pot cunoaște astfel pe Dumnezeu ca Tată? Și fără Fiul cel adevărat nu poate fi nici înfiere. De aceea El însuși a zis: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl, decât Fiul și cel căruia i-L descoperă Fiul» (Matei, 10, 27)¹⁰¹. Și cum poate avea loc fără Cuvîntul o îndumnezeire chiar înainte de El? Căci chiar El a spus către iudei, frații acestora, că «i-a numit dumnezei pe cei către care a fost cuvîntul lui Dumnezeu» (Ioan, 10, 35)¹⁰². Iar dacă toți cîți s-au numit fii ai lui Dumnezeu și dumnezei, fie pe pămînt, fie în ceruri, au fost înfiați și îndumnezeiți prin Fiul, iar Fiul însuși este Cuvîntul¹⁰³, e vădit că prin El sînt fii și dumnezei toți, iar El, înainte de toți; mai bine-zis singur El este Fiu adevărat și singur El, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat. Deci n-a primit aceste însușiri ca plată a virtuții, nici nu e altul decât acestea, ci e acestea după ființă¹⁰⁴. Căci e născut al ființei Tatălui, încît nu trebuie să se îndoiască nimeni că Cuvîntul (Logosul) e neschimbător, după asemănarea Tatălui celui neschimbător.

XL

Pînă aci, folosindu-ne de înțelesurile privitoare la Fiul, am respins născocirile lor neraționale, precum ne-a arătat Însuși Domnul. Dar e bine să înfățișăm și cuvintele dumnezeiești ca să se dovedească și mai mult, odată cu nebunia lor, neschimbabilitatea Fiului și firea Lui neschimbătoare, una cu a Părintelui. Scriind deci către filipeni, Apostolul zice:

101. Dacă Dumnezeu nu are un Fiu pe care L-a trimis să Se facă om, pentru ca să ne alipim Lui, El nu poate fi Tatăl în general. Deci nici Tatăl nostru. Fără un Fiu etern nu putem fi înfiați. Și deci nu ne putem aștepta la o iubire părintească din partea Lui. El e, în acest caz, o forță impersonală, supusă unor legi inconștiente și ele. Totul e atunci fără sens. Numai avînd un Fiu veșnic se poate cunoaște Dumnezeu ca Tată. Numai prin El poate fi omul făcut fiu al lui Dumnezeu. În afară de Hristos rămîne o piesă fără preț într-o succesiune a formelor naturii inconștiente. Fiul ne descoperă pe Dumnezeu ca Tată.

102. Dacă Dumnezeu nu ar avea un Cuvînt care e totodată Rațiune, nu ar grăi oamenilor inteligibil. El nu ar fi persoană distinctă de natură și omul nu ar putea fi ridicat peste procesele naturii, nu s-ar putea deci îndumnezei după har. Totul e o desfășurare fără sfîrșit și fără sens și fără o țintă. De aceea, chiar pe cei din Vechiul Testament, cărora le-a adresat Dumnezeu Cuvîntul, îi declară fii.

103. Între însușirea de Fiu și de Cuvînt al Tatălui este o strînsă legătură, sau o identitate. Prin Fiul se exprimă Tatăl cel mai deplin și în iubirea dintre Tată și Fiu se arată cea mai deplină raționalitate, sau cel mai deplin sens al existenței. În iubirea altuia afli cel mai deplin sens al lui. O lume fără iubire e o lume fără sens. Antichitatea și Apusul, începînd de la scolastică și continuînd cu toate filosofii pornite din Renaștere, au separat între rațiune și iubire și au pus iubirea pe un plan secundar. De aci toate filosofii panteiste ce au ca model legile raționale fără sens ale naturii.

104. Dacă n-ar fi în Dumnezeu un Fiu sau un Cuvînt din ființa Tatălui și dacă Iisus Hristos n-ar fi decît o făptură supusă legilor naturii, n-ar avea cine ridica pe oameni deasupra legilor ei. Bunătatea, sfințenia, iubirea, înțelepciunea la El nu sînt cîștigate, deci nu sînt deosebite de ființa Lui, ci sînt implicate în ființa Lui. Căci altfel ar fi supus unor legi ale naturii, care nu e prin sine bunătate, iubire, sfințenie netrecătoare.

«Aceasta să se cugete întru voi, ca și în Hristos Iisus care fiind în chipul lui Dumnezeu, nu răpire a socotit a fi întocmai ca Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine chip de rob luînd, făcîndu-Se întru asemănarea oamenilor. Și la înfățișare aflîndu-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, iar moarte pe cruce. Pentru aceea și Dumnezeu L-a preaînălțat pe El și I-a dăruit Lui nume peste tot numele, ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pămîntesti și al celor de dedesubt. Și toată limba să mărturisească că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu» (Filip., 2, 5-11). Ce ar putea fi mai limpede și mai vădit decît aceasta? Căci nu S-a făcut mai bun din ceva mai de jos. Ci, fiind Dumnezeu, a luat chip de rob și luînd aceasta nu S-a făcut mai înalt, ci S-a smerit. Unde e deci în aceasta răsplata virtuții, sau ce sporire și îmbunătățire este în coborîre?¹⁰⁵ Căci dacă Dumnezeu fiind, S-a făcut om și pogorîndu-Se, după aceea se zice că S-a înălțat, unde S-a înălțat, odată ce e Dumnezeu? Iar fiind vădit că Dumnezeu e prea înalt, e necesar ca și Fiul Lui să fie preaînalt. Deci unde avea să fie înălțat Cel ce este întru Tatăl și este asemenea întru toate Tatălui? Prin urmare nu are nevoie de nici un adaos și nu este așa cum Îl cugetă arienii¹⁰⁶. Și dacă Cuvîntul S-a pogorît ca să fie înălțat – și așa s-a scris – ce nevoie era ca să Se smerească pe Sine, ca să caute să ia ceea ce avea? Și cum a primit har Dătătorul harului? Sau cum a primit un nume spre a fi închinat, Cel ce e închinat pururea întru numele Său? De fapt sfinții I se rugau și înaintea de a Se fi făcut om: «Dumnezeule, întru numele Tău, mîntuiește-mă» (Ps. 33, 1). Și iarăși: «Aceștia în care, și aceștia în cai, noi însă vom fi măriți întru numele Domnului» (Ps. 8). El era închinat și de Patriarhi. Iar despre îngeri s-a scris: «Și să se închine Lui îngerii lui Dumnezeu» (Evr., 1, 6).

XLI

Dar și David cîntă: «Înaintea soarelui este numele Lui și înaintea lumii, din neam în neam» (Ps. 71, 17-5). Dar atunci, cum a luat nume Cel care era Cel preaînalt înainte de a fi înălțat? Sau cum I s-a dat să I se aducă închinare Celui ce și înainte de a fi primit aceasta I se aducea puru-

105. Iisus a primit un nume ca om, care e mai presus de tot numele din cer și de pe pămînt. Dar aceasta pentru că fiind și Dumnezeu cuprinde totul în Sine și Se folosește de totul (de divin și de uman), cu libertatea Sa. Toate celelalte persoane sînt parțiale și inferioare Acestuia, prin firea lor creată pe care El o enipostaziază. Iisus le are adunate pe toate virtual în Dumnezeu, ca să le adune și actual. Dar numai Persoana divină poate primi închinare în mod conștient. Esența nu, căci numai persoana are un nume propriu.

106. Omul care cîștigă stări (virtuți) mai înalte prin eforturi, le poate și pierde. Hristos are stările supreme prin fire. Deci nu le poate pierde. Și nu le are de la altul. Smerirea lui Hristos prin întrupare nu e deci o pierdere a însușirilor Lui dumnezeiești. Ea arată într-o altă formă măreția Lui.

rea închinare? Nu e o enigmă, ci o taină dumnezeiască¹⁰⁷. «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Dar acest Cuvînt S-a făcut mai pe urmă pentru noi trup. Și spusa de acum: «L-a preainălțat» nu indică ființa înălțată a Cuvîntului. Căci aceasta era pururea și este deopotrivă cu Dumnezeu. Ci înălțarea este a omenității. Căci nu s-a spus aceasta înainte de a Se face Cuvîntul trup, ci ca să se arate că «S-a smerit» și «L-a preainălțat» se spune despre omenesc. Căci numai celei ce-i aparține smerenia îi aparține și înălțarea. Și dacă Cuvîntul «S-a smerit» s-a scris pentru primirea trupului, e vădit că și cuvîntul «a fost preainălțat» s-a scris pentru aceasta¹⁰⁸. De aceasta (înălțare) avea nevoie omul, din cauza smereniei trupului și a morții¹⁰⁹. Fiind deci Cuvîntul chip al Tatălui și nemuritor și luînd chipul robului și răbdînd pentru noi ca om în trupul Său moartea, ca să Se aducă astfel Tatălui pentru noi prin moarte¹¹⁰, de aceea se spune că a și fost preainălțat ca om pentru noi, ca, precum prin moartea Lui noi toți am murit în Hristos, așa în același Hristos noi sîntem preainălțați, ridicîndu-ne din morți și suindu-ne la ceruri, «unde Iisus a intrat pentru noi ca Întemeriător»¹¹¹, «nu la închipuirile celor adevărate, ci în cerul însuși, ca să se înfățișeze acum pentru noi înaintea feței lui Dumnezeu» (Evr., 6, 20; 9, 24). Iar dacă acum Hristos a intrat pentru noi în cerul însuși, deși și înainte de aceasta este pururea Domnul și Făcătorul cerurilor, aceasta s-a scris pentru că S-a și înălțat pe Sine pentru noi. Și precum El, Care sfințește pe toți, spune iarăși că Se sfințește Tatălui pentru toți, nu ca să Se facă sfînt Cuvîntul ci ca să ne sfințească în Sine pe noi pe toți, așa și

107. O enigmă e un lucru natural, încă neînțeles. Taina e ceva dumnezeiesc ce nu poate fi înțeles niciodată deplin. Enigma aparține naturii, taina, lui Dumnezeu cel transcendent naturii, dar lucrînd în natură.

108. De aci se vede că sfîntul Atanasie nu atribuie «smerirea» trupului, ci actului de asumare a trupului de către Dumnezeu-Cuvîntul. Dar acesta e un act care nu schimbă ființa dumnezeiască. E o taină cum Fiul lui Dumnezeu pe de o parte Se «smerește» luînd trup, pe de alta nu-Și schimbă firea dumnezeiască; și cum, prin înălțarea firii Sale omenești, Se ridică și El însuși din această smerenie, nu ridică numai firea omenească asumată.

109. Fiul lui Dumnezeu a coborît la firea omenească, sau S-a coborît la starea de om (fără să înceteze a fi și Dumnezeu), pentru a înălța nu numai trupul Său individual din umilința care îi este proprie și din moartea veșnică, intrată prin păcat, ci și trupul tuturor oamenilor ce cred în El. Dar dacă n-ar fi și Dumnezeu Cel ce poartă trupul, nu Și-ar putea înălța trupul Său și al altora. El însuși Se înălță, de la starea de purtător de trup smerit, la starea de purtător al unui trup slăvit, de la starea de purtător al unui trup muritor, la starea de purtător al trupului nemuritor.

110. Moartea lui Hristos nu e moartea ca despărțire de Dumnezeu, ci o moarte ca dar al vieții omenești adus de El Tatălui. Și un astfel de dar adus lui Dumnezeu devine moartea tuturor celor ce se alipesc de Hristos.

111. Deci moartea lui Iisus, fiind un dar al vieții adus lui Dumnezeu Tatăl, Îi aduce preainălțarea ca om în numele nostru. Și de aceea și moartea noastră în Hristos, devenind un dar al vieții noastre adus lui Dumnezeu, înseamnă și o înălțare a noastră cu Hristos la Tatăl.

prin spusa de acum: «L-a preînălțat pe El», nu s-a arătat că a fost înălțat El însuși, căci e pururea Cel preaînalt, ci că S-a făcut pentru noi dreptate (I Cor., 1, 30)¹¹², ca noi să ne înălțăm întru El și să intrăm prin porțile cerurilor, pe care El le-a deschis iarăși pentru noi. Căci cei ce alergau înainte ziceau: «Ridicați, căpetenii, porțile voastre, și vă ridicați porțile veșnice și va intra Împăratul măririi» (Ps. 23, 7). Porțile nu erau închise Celui ce e Domnul și Făcătorul tuturor, ci și aceasta s-a scris pentru noi, căroră ne era închisă poarta raiului. De aceea se spune, în chip omenesc pentru El, Care purta trup: «Ridicați porțile» și: «Va intra», ca despre un om care intră. Dar se spune despre El și în chip dumnezeiesc, pentru că tot El este Cuvîntul lui Dumnezeu, pentru că Acesta este și Domnul și Împăratul slavei.

Iar această înălțare săvîrșită pentru noi a vestit-o mai înainte Duhul zicînd: «Și în dreptate vor fi înălțați, pentru că slava puterii lor ești Tu» (Ps. 88, 17). Iar dacă dreptatea este Fiul, nu El are nevoie să fie înălțat, ci noi sîntem cei ce sîntem înălțați întru dreptate, care este El^{112a}.

XLII

Dar nici cuvintele: «I-a dăruit Lui» nu s-au scris pentru Cuvîntul. Căci era, de asemenea, închinat înainte de a Se face om, precum am mai spus, de către îngeri și de către toată zidirea, avînd cele ce le are și Tatăl. Ci și aceasta s-a scris despre El pentru noi și de dragul nostru. Căci precum Hristos a murit și a fost înălțat ca om, așa se spune că a luat ca om ceea ce avea pururea ca Dumnezeu, ca să ajungă la noi și acest har dăruit. Pentru că nu S-a micșorat Cuvîntul luînd trup, ca să ceară să ia El har, ci mai vîrtos a îndumnezeit ceea ce a îmbrăcat și a dăruit aceasta și neamului oamenilor. Căci precum Cuvîntul era pururea închinat, fiind și existent în chipul lui Dumnezeu, așa Același, fiind și numindu-Se și om și ca atare numindu-Se Iisus, are nu mai puțin toată zidirea sub picioarele Lui, încovoindu-și genunchii în fața Lui întru numele Lui¹¹³; și mărturisind că

112. Omenitatea Lui a fost făcută de Fiul lui Dumnezeu izvorul dreptății pentru noi, înțelegînd prin dreptate toată curăția, toată sfințenia, nu o dreptate juridică, obținută prin jertfa Lui ca plată pentru noi care ne putem mîntui rămînînd păcătoși, cum se spune de către protestanți.

112 a. Nici o valoare, nici o virtute nu stă de sine, ci e într-o persoană, e a unei persoane. Toate sînt în mod culminant în Cuvîntul lui Dumnezeu, ca izvor al lor pentru lumea care s-a făcut prin El. El este forma concretă și activă a valorilor, a virtuților.

113. În umanitatea lui Hristos e concentrată toată bogăția și înălțimea darurilor dumnezeiești ce au să se reverse peste noi în veci. A primit ca om ceea ce avea din veci ca Dumnezeu. Umanitatea Lui e un fel de legătură între Dumnezeu și noi. Căci ea nu e despărțită de dumnezeirea Lui (ele sînt unite «în chip nedespărțit»). Iar ipostasul Lui trăit ca unitate de Subiect este unul. Însă Subiectul acesta se resimte și de umanitatea pe care o poartă. Ca atare are în El ceva receptiv, dar nu pasiv. Același Subiect al lui Hristos, fiind divino-uman, e și dăruitor și primitor. Ba mai mult: în relația Lui cu oamenii e nu numai uman, sau inel pasiv de transmitere a darurilor primite, ci și divin, deci dăruitor. Sau chiar în elementul uman prezent în Subiectul Lui cel unul e și o mișcare de dăruire activă,

chiar făcîndu-Se Cuvîntul trup și răbdînd moarte cu trupul, aceasta nu s-a făcut spre neslava dumnezeirii Lui, ci spre slava lui Dumnezeu¹¹⁴. Iar slava Tatălui constă în a fi omul făcut și apoi pierdut și în a se face viu cel omorît și a fi făcut templu al lui Dumnezeu. Într-adevăr faptul că puterile din ceruri, îngerii și arhanghelii care se închină pururea Lui, I se închină și acum Domnului în numele lui Iisus, este un har și o înălțare a noastră; căci Fiul lui Dumnezeu este închinat chiar făcut om și puterile cerești nu se smintesc văzîndu-ne pe toți cei de un trup cu El ridicați în ținuturile lor¹¹⁵. Aceasta nu s-ar fi putut întîmpla, dacă Cel aflat în chipul lui Dumnezeu n-ar fi luat chip de rob și nu S-ar fi smerit îngăduind trupului Său să ajungă pînă la moarte¹¹⁶.

XLIII

Iată cum ceea ce pare oamenilor o nebunie a lui Dumnezeu, s-a făcut prin Cruce mai de cinste decît toate. Căci prin aceasta s-a așezat în El învierea noastră. Și nu numai Israel, ci și toate neamurile, cum a prezis proorocul, părăsesc idolii lor și recunosc ca adevăratul Dumnezeu pe Tatăl lui Hristos și a încetat închipuirea demonilor și e închinat singur Dumnezeu cel adevărat întru numele Domnului nostru Iisus Hristos^{116a}. Iar în faptul că se aduce închinare Domnului chiar venit în trup și numit Iisus și că se crede că El este Fiul lui Dumnezeu și prin El este cunoscut Tatăl, se arată, precum s-a zis, că nu Cuvîntul, întrucît e Cuvînt, a primit acest har, ci noi^{116b}. Căci prin înrudirea Lui cu noi după trup, am devenit și

nedespărțită de mișcarea activă dăruitoare a caracterului divin al subiectului Său. Aceasta s-a întîmplat mai ales cînd a primit un nume «mai presus de tot numele», cînd fără să-și schimbe firea, omenitatea a primit tot ce avea dumnezeirea. Chiar și în trăirea noastră ca subiect se află nu numai o notă activă, ci și una receptivă. Iar în comunicarea către alții a ceea ce avem, ne trăim dînd nu numai ce avem sau am produs noi, ci și ceva ce am primit de mai sus. Nici chiar viața personală a omului simplu nu e despărțită de cea dumnezeiască. Dar în Subiectul lui Hristos nota dăruitoare e trăită cu altă intensitate și claritate. Căci Hristos Se trăiește nu numai ca Eu, ci și ca Tu și ca El deși Se trăiește și ca Eu uman.

114. Expresia greacă poate fi înțeleasă în două sensuri: a) că primirea trupului și a morții nu a coborît dumnezeirea la neslavă, ci numai El făcîndu-Se om S-a arătat întru neslavă; b) că chiar în întrupare și moarte S-a slăvit ca Dumnezeu. Sensul al doilea nu contrazice pe primul, ci e implicat în el. Dumnezeu își arată mărirea chiar în coborîre, sau în întrupare și jertfă. Și ne aduce slavă tuturor.

115. Nu socotesc că aceasta ar micșora pe Dumnezeu.

116. Tocmai în faptul că a lăsat trupul Lui să ajungă pînă la moarte, s-a arătat puterea Lui și iubirea Lui de oameni. Căci a primit moartea noastră în trupul Lui, ca să o biruiască dinăuntru, pentru a ne ajuta și nouă să o biruim prin spirit, prin contribuția credinței noastre, dînd omului o astfel de putere. S-a smerit ca să ni Se facă apropiat, dar și ca să ne apropie de El pentru veci. S-a smerit El și ne-a înălțat, pe noi, acesta e marele și veșnicul paradox. Pare o nebunie această coborîre, dar e o măreție mai presus de toate în această coborîre înălțătoare. Prin ea a înălțat trupul nostru, dar S-a slăvit și pe Sine ca Dumnezeu.

116 a. Fără temeiul ce ni-l dă Hristos n-am îndrăzni să spunem Tatălui Tată, să ne închinăm Lui ca atare. Temeiul stă în faptul că Fiul lui Dumnezeu Se face om.

116 b. Toate religiile păgîne se bazează în ideile lor despre Dumnezeu pe închipuiri. Numai Hristos, Care a biruit prin Cruce moartea a arătat că adevăratul Dumnezeu nu

noi temple ale lui Dumnezeu și ne-am făcut fii ai lui Dumnezeu, așa încît se aduce închinare Domnului și în noi și cei ce ne privesc vestesc – cum zice Apostolul (I Cor., 14, 25) – că «Dumnezeu este cu adevărat în aceștia». E ceea ce spune și Ioan în Evanghelie: «Iar celor cîți L-au primit pe El, le-a dat lor putere să se facă fii ai lui Dumnezeu» (Ioan, 1, 12). Iar în epistolă scrie: «Întru aceasta cunoaștem că rămîne întru noi, din Duhul Lui, din Care ne-a dat nouă» (I Ioan, 3, 24).

E și aceasta un semn al bunătății arătate de El nouă, că am fost înălțați prin faptul că este în noi Domnul cel Preaînalt și că I s-a dat harul pentru noi, pentru că S-a făcut om ca noi Domnul care ne dă harul. Și Însuși Mîntuitorul S-a smerit pe Sine luînd trupul nostru smerit; și a luat chip de rob, îmbrăcînd trupul robit păcatului. Și n-a avut nimic de la noi spre îmbunătățire; căci El nu are nevoie de nimic și e deplin Cuvîntul lui Dumnezeu. Ci mai vîrtos noi ne-am îmbunătățit de la El^{116c}. Căci El este «lumina care luminează pe tot omul care vine în lume» (Ioan, 1, 9). În zadar iau arienii în sprijin conjuncția «pentru aceea», fiindcă zice Pavel: «Pentru aceea și Dumnezeu L-a preaînălțat pe El». Căci n-a spus-o aceasta, ca să indice încoronarea virtuții, nici sporirea în îmbunătățire, ci cauza înălțării procurate nouă. Și ce este aceasta altceva decît că Cel ce Se afla în chipul lui Dumnezeu și era Fiul prea slăvitului Tată S-a smerit pe Sine și S-a făcut rob în locul nostru și pentru noi?¹¹⁷ Căci dacă nu S-ar fi făcut Domnul om, n-am fi înviaț noi din morți, răscumpărați de păcate, ci am fi rămas morți sub pămînt; nici n-am fi fost înălțați la cer, ci am zăcea în iad. Pentru noi deci și de dragul nostru s-a spus: «L-a preaînălțat» și «I s-a dăruit»¹¹⁸.

poate fi decît Tatăl Lui, în același timp puternic și de oameni iubitor, biruind pe îngrozitorul dușman al vieții. Iar cîntea ce se dă prin aceasta lui Hristos, socotit ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, nu se aduce numai Fiului cel veșnic, căci aceasta o primea El prin prooroci și înainte, ci și omului. Căci Fiul lui Dumnezeu a biruit moartea în trup, nu din afară de trup.

116 c. Trupul nostru asumat de Cuvîntul a devenit atît de cîstit prin deoființimea cu trupul Cuvîntului că a devenit și el templu al lui Dumnezeu. Deci trupul nostru a fost înălțat, nu Cuvîntul.

117. Aci sfîntul Atanasie afirmă că Fiul lui Dumnezeu însuși S-a smerit. Dar smerenia aceasta e în același timp un act de arătare a mării iubiri dumnezeiești față de oameni și al puterii Lui de a îndumnezei pe oameni.

118. Față de arieni, care aplicau la Cel ce S-a întrupat, dar Care nu era, după ei, cu adevărat Dumnezeu, înălțarea și primirea darului, ca o răsplată a efortului pentru virtute, sfîntul Atanasie, apărînd dumnezeirea Celui întrupat, aplică la oameni tot ce a primit Cel întrupat. Nu Cel ce S-a făcut om a cîștigat ceva din aceasta, ci omenitatea pe care a asumat-o. Astfel sfîntul Atanasie a fost pus în situația să dezvolte tot ce a cîștigat omul prin întruparea Cuvîntului: înfierea, îndumnezeirea, desăvîrșirea, nemurirea etc. Dar tocmai în aceasta se arată mărirea lui Dumnezeu: că poate ridica prin smerirea Sa la atîta înălțime o făptură creată din nimic. Iar aceasta o împlinește Dumnezeu, mergînd în smerire nu numai pînă la întrupare, ci pînă la moarte, din iubire pentru om. Sfîntul Atanasie dezvoltă astfel, pe baza hristologiei sale, soteriologia sa. Pentru arieni, din întrupare a cîștigat numai cel ce s-a întrupat, urcînd mai sus de la treapta nedumnezeiască la care se afla. În-

XLIV

Acesta socotesc că e înțelesul celor scrise: un înțeles foarte bisericesc. Dar și în altceva socotesc că ar putea arăta cineva înțelesul celor scrise, spunând în mod paralel aceleași: că ele nu exprimă înălțarea Cuvîntului întrucît este Cuvîntul. Căci El este, precum s-a spus cu puțin înainte, Cel Prea-Înalt și asemenea Tatălui. Ci ceea ce s-a scris arată învierea din morți din cauza întrupării Lui. Căci spunînd că S-a smerit pe Sine pînă la moarte, îndată a adăugat: «Pentru aceea L-a preaînălțat». Prin aceasta a voit să spună că, deși se zice că a înviat ca om, ca Viață S-a înălțat prin înviere. Căci Cel ce S-a coborît, același este și Cel ce a înviat. Căci S-a pogorît trupește; și Același a înviat, pentru că era Dumnezeu în trup¹¹⁹. Și aceasta este iarăși un motiv pentru care a adăugat conjuncția «pentru aceea»: nu ca să indice răsplata virtuții, nici a vreunei alte sporiri, ci cauza pentru care s-a săvîrșit întruparea; și cauza pentru care ceilalți oameni de la Adam și pînă acum au murit și au rămas morți, iar Acesta singur a înviat întreg din morți. Iar cauza aceasta este cea pe care El însuși a prezis-o, că, Dumnezeu fiind, S-a făcut om.

Căci toți ceilalți oameni, fiind numai din Adam, au murit și au avut moartea împărășind peste ei. Dar Acest al doilea om este din cer (I Cor., 15, 17). Căci «Cuvîntul trup S-a făcut» și Acesta Se numește om din cer și ceresc, pentru că e Cuvîntul care S-a coborît din cer. De aceea nici n-a fost ținut de moarte. Căci, deși S-a smerit pe Sine, îngăduind trupului Său să ajungă pînă la moarte, pentru faptul că acesta era capabil de moarte, totuși a fost supraînălțat de pe pămînt pentru faptul că El era Fiul lui Dumnezeu în trup¹²⁰. Deci ceea ce se spune aci: «Pentru aceea Dumnezeu L-a preaînălțat» (Filip., 2, 6) este egal cu ceea ce se spune în

menirea l-a ridicat în treaptă pe El, nu pe om, după arieni. Oarecum centrul iconomiei lui Dumnezeu este, pentru sfîntul Atanasie, omul. Învățătura sfîntului Atanasie e cel mai profund umanism. El pune în lumină valoarea omului pentru Dumnezeu. Dumnezeu Își arată mărirea, făcînd mare pe om.

119. Aci referă și învierea la ipostasul Cel unul al lui Hristos. Învierea nu e a naturii, ci a Persoanei. Iar Persoana sau Ipostasul lui Hristos este una sau unul. În Ipostasul Lui este prezentă și natura Lui omenească. Deci înviind firea Lui omenească, învierea e și operă a Ipostasului cel unul. Cuvîntul lui Dumnezeu Și-a trăit El însuși într-un fel învierea cu trupul, dînd-o ca Dumnezeu și primind-o ca om. Ca urmare, după înviere, s-a trăit ca Ipostas al unei naturi umane înfiat, de acum nemuritoare.

120. Moartea e ultima putere exercitată de legile naturii asupra omului. Dumnezeu e suprema treaptă a libertății spiritului. El e adevărata «metafizică», realitatea superioară naturii în Persoană. Și trebuie să fie o astfel de realitate superioară legilor, care n-au nici un sens dacă sînt eterne și singure. Și numai devenind Subiect al trupului omenesc, Dumnezeu poate ridica acest trup în Sine, deasupra legilor care-l duc spre moarte. Smerenia Lui inițială a constat în faptul că S-a făcut Subiect al unui trup capabil de moarte; smerirea de mai departe a constat în faptul că l-a lăsat să ajungă pînă la moarte, cînd putea să-l oprească de la moarte. Dar în acest caz s-ar fi exercitat asupra trupului o putere din afara omului, nu o întărire interioară a omului, susținută, e drept, de faptul că subiectul trupului în acest caz era Dumnezeu însuși.

Fapte prin Petru: «Pe care Dumnezeu L-a înviat, dezlegînd durerile morții, deoarece nu era cu puțință să fie ținut Acela de ea» (Fapte, 2, 34). Căci ceea ce s-a scris de Pavel: «Pentru că fiind în chipul lui Dumnezeu, S-a făcut om și S-a smerit pe Sine pînă la moarte, de aceea și Dumnezeu L-a preainălțat pe El», se spune și de către Petru. Pentru că, deoarece fiind Dumnezeu S-a făcut om, iar semnele și minunile L-au arătat ca Dumnezeu celor ce-L priveau, nu era cu puțință să fie ținut El de moarte. Iar omului nu-i era cu puțință o astfel de izbîndă. Căci omului îi este proprie moartea. De aceea Cuvîntul, fiind Dumnezeu, S-a făcut trup, ca omorît fiind cu trupul să facă vii pe toți prin puterea Lui.

XLV

Dar fiindcă se spune că El «a fost înălțat» și că Dumnezeu «I-a dăruit» Lui, și ereticii socotesc că aceasta arată o lipsă și o patimă a ființei Cuvîntului, e nevoie să spunem în ce înțeles se zic și acestea. Se spune că a fost înălțat de la cele mai de jos părți ale pămîntului (Efes., 4, 9), pentru că se zice că moartea a fost și a Lui. Ba se spune de amîndouă că sînt ale Lui, pentru că era al Lui și nu al altuia trupul ridicat din morți și ridicat la ceruri. Și trupul fiind al Lui și nefiind în afara Cuvîntului, în chip cuvenit fiind înălțat trupul, se spune că a fost înălțat El însuși ca om, din pricina trupului. Dacă deci nu s-ar fi făcut trup, nu s-ar putea spune despre El acestea. Dar dacă Cuvîntul S-a făcut trup, e necesar să se atribuie Lui ca om învierea și înălțarea¹²¹. Aceasta, pentru ca moartea atribuită Lui să fie răscumpărare a păcatului oamenilor și desființare a morții, iar învierea și înălțarea să ne rămînă asigurate nouă.

S-au spus deci amîndouă: «Dumnezeu L-a preainălțat» și «Dumnezeu I-a dăruit», ca să se arate, precum am zis, și prin aceasta că nu Tatăl este Cel ce S-a făcut om, ci Cuvîntul Lui este Cel ce primește de la Tatăl în chip omenesc și e înălțat de El¹²². Este vădit deci și nu trebuie să se

121. Sfîntul Atanasie accentuează mereu importanța trupului. Pentru ca să scoată trupul din moarte a luat Cuvîntul trup. Omul nu e întreg deci fără trup. Trupul e atît de mult al Cuvîntului întrupat, că se pot alterna expresiile: a fost înălțat sau înviat trupul și Cuvîntul însuși a fost înălțat și a înviat. Rădăcinile trupului sînt în suflet, iar la Hristos el face parte din ipostasul divino-uman. Chiar prin dumnezeirea Sa lucrează Hristos învierea și înălțarea trupului. Toată creațiunea materială o include Logosul dumnezeiesc în Sine în mod nou: mai întîi prin întrupare, apoi prin înviere. Dacă toată materia e o raționalitate plasticizată («un logos plasticizat»), trupul e mai mult decît atît. În el se modelează în mod special toată această plasticizare prin suflet, care pune în vibrație conștientă trupul și viceversa. În voce se simte felul de a fi al unui suflet. Fiecare suflet trăiește în felul lui propriu simțirile trupului.

122. Hristos Se trăiește nu numai ca Om primitor, ci și ca Fiul. Și El Se face Fiul om, pentru ca Tatăl să rămînă și pentru Fiul întrupat în rolul de Dăruitor suprem. De aceea omul este cu deosebire «chipul Fiului», sau «după Chipul (Fiul) Tatălui». Între Fiul și omul creat este o relație și o înrudire deosebită. Făcîndu-Se Fiul om, întărește în om sentimentul de primitor. Desigur, omul primește altfel de la Tatăl, ca Fiul, de la Tatăl. Primește ca

îndoiască nimeni că cele ce le dă Tatăl le dă prin Fiul. Și este minunat și de mirare că harul pe care-l dă Fiul de la Tatăl, pe acela se zice că-l primește Fiul însuși; și înălțarea pe care Fiul o primește de la Tatăl, fiind înălțat El însuși, o primește pentru alții. Căci Însuși Acela care este Fiul Tatălui S-a făcut și Fiul omului. Și în calitate de Cuvînt, El dă cele de la Tatăl. Căci toate cîte le face și le dă Tatăl, le face și le dăruiește prin Fiul. Dar ca Fiul omului se spune că primește cele de la Sine omenește, pentru faptul că nu este al altuia, ci al Lui, trupul care are însușirea de a primi harul, așa precum s-a spus¹²³. Căci a luat înălțarea ca om. Iar înălțarea a constat în îndumnezeirea Lui (ca om). Dar Cuvîntul însuși o avea pururea aceasta după dumnezeirea Sa și după desăvîrșirea identică cu a Tatălui.

XLVI

Deci cele scrise de Apostol avînd acest înțeles îi dă de minciună pe cei lipsiți de credință. Iar spusa psalmistului are același înțeles adevărat, pe care aceștia îl răstălmăcesc, iar psalmistul îl arată ca binecredincios. Căci zice: «Scaunul Tău, Dumnezeu, în veacul veacului. Toiag al dreptății e toiagul împărăției Tale. Iubit-ai dreptatea și ai urît fărădelegea. De aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei mai mult decît pe părtașii Tăi» (Ps. 44, 7, 8; Evr., 1, 8-9). Priviți, arienilor, și cunoașteți și de aici adevărul. Psalmistul ne-a numit pe noi toți părtași. Dacă El ar fi unul din cei făcuți, ar fi fost și El unul din cei ce se împărtă-

de la Cel cu totul transcendent Lui, nu ca de la Cel de o ființă cu El, cum primește Fiul. Dar umanitatea Fiului primește și ea ca de la Cel transcendent și transmite și oamenilor această simțire.

123. Fiul primește, ca Fiu al Tatălui, toate de la Tatăl. Dar avîndu-le de la Tatăl, cînd asumă un trup, le dă El însuși de la Sine trupului, dar El însuși este posesorul trupului Său. Hristos însuși este și primitor și Dăruitor. E primitor în calitate de Fiul lui Dumnezeu și în calitate de om. Dar e și Dăruitor ca Cel ce fiind Fiul lui Dumnezeu Și-a asumat o natură umană. E în înțeles îndoit primitor și Dăruitor. Primește ca Fiu și ca Fiu făcut om și dăruiește naturii umane asumate și celorlalți oameni, participînd și ca om cu această extindere a dăruirii. Căci tot ce e în Hristos primitor nu rămîne pasiv ci devine dăruitor activ.

Dar Hristos ca Logos, ca Fiu al Tatălui, e Cel mai înalt Primitor, pentru că primește ca Unul cel de o ființă cu Tatăl, și supremul Dăruitor; e cel mai înalt Dăruitor către creație, pentru că numai prin El se dăruiește de către Tatăl – și nu în mod pasiv – totul creației. Acest îndoit rol, de suprem Primitor și Dăruitor, îl împlinește Fiul lui Dumnezeu și prin întrupare. Primind ca Fiu de la Tatăl cu care e de o ființă, Fiul Se află și El în planul superior oricărei dependențe proprii creației. Primind ca Fiu se poate spune că are și El de la Sine, ca un Fiu legitim. Primește în baza dreptului Său intrinsec și dă ca unicul prin care se poate da creaturii dependente, deosebite de Dumnezeu, sau relative. El Se află pe planul lui Dumnezeu cel absolut. Iar Dumnezeu cel absolut, revelat în mod limpede de Hristos, e un Dumnezeu al iubirii interpersonale supreme. Acest lucru l-au evidențiat prin gîndirea lor teologică sfinții Părinți, mai ales față de filosofii panteiste care nu cunosc peste tot un Dumnezeu propriu-zis sau un Dumnezeu al iubirii conștiente. Iar făcîndu-Se om și ridicîndu-Se și ca om în planul iubirii absolut, Hristos ne ridică și pe noi.

șesc. Dar odată ce L-a lăudat pe El ca pe Dumnezeu cel veșnic, zicînd: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului», iar pe toate celelalte le-a arătat ca împărtășindu-se de El, ce trebuie cugetat altceva decît că El e altul decît cei făcuți și că El e singur Cuvîntul cel adevărat al Tatălui, strălucirea și înțelepciunea Lui, de care toate se împărtășesc, sfințindu-se de la El prin Duhul? Și se spune aci că se unge nu ca să devină Dumnezeu. Căci era Dumnezeu și înainte de aceasta. Nici ca să Se facă Împărat, căci împărătea din eternitate, fiind chipul lui Dumnezeu, cum arată versetele (II Cor., 4, 4; Col., 3, 10). Ci s-a spus și aceasta tot pentru noi.

Regii din Israel deveneau regi cînd se ungeau, nefiind regi mai înainte, ca David, Ezechia, Iosia și ceilalți. Dar de Mîntuitorul, deși e Dumnezeu și împărătește peste Împărăția Tatălui și este Dăruitorul Duhului Sfînt, totuși se spune că Se unge, ca iarăși, spunîndu-se că Se unge cu Duhul ca om, să ne dăruiască nouă, oamenilor, odată cu înălțarea și învierea, și locuirea Duhului și familiaritatea cu El. În acest înțeles a spus și Domnul însuși prin Sine în Evanghelia către Ioan: «Eu i-am trimis pe ei în lume și pentru ei Mă sfințesc pe Mine, ca să fie și ei sfințiți întru adevăr» (Ioan, 17, 18-19). Spunînd aceasta a arătat că nu El este Cel ce Se sfințește, ci El este Cel ce sfințește. Căci nu Se sfințește de către altul, ci El însuși Se sfințește pe Sine, ca să fim sfințiți noi întru adevăr. Iar Cel ce Se sfințește însuși pe Sine este Domn al lucrării sfințitoare. Cum se săvîrșește deci aceasta? Cine o face aceasta dacă nu Cel ce zice: «Eu, fiind Cuvîntul Tatălui, Îmi dau Mie însumi, făcut om, Duhul¹²⁴ și Mă sfințesc prin aceasta pe Mine însumi făcut om, ca în Mine, Care sînt Adevărul («Iar Cuvîntul Tău este Adevărul» – Ioan, 17, 17), toți să se sfințească».

124. Chiar dacă Se sfințește pe Sine, faptul că El însuși Se sfințește Îl arată Stăpîn sau Subiect activ al sfințirii Sale. Deci în El este puterea de a Se sfinți. El nu depinde de altul în sfințirea Sa. Fiind absolut ca Dumnezeu, El Se ridică și ca om la starea aceasta. Dar aceasta face pentru ca prin legătura Sa ca om cu noi să extindă asupra noastră sfințenia Sa, să ne facă părtași după har ai dumnezeirii Sale, subiecte ale ei. Același ipostas, fiind și dumnezeiesc și omenesc, ca dumnezeiesc sfințește, ca om Se sfințește. Își dă Sieși sfințenia ce o are. Și-o dă Sieși ca om ca s-o extindă și la oameni. Iar aceasta o face din Duhul pe care-L are în Sine, ca propriu al Său. Sfințenia nu se poate defini. Ea exprimă ceea ce nu are comun Dumnezeu cu noi. Cînd zicem că Dumnezeu e puternic, cunoscător, ne gîndim la ceva ce avem și noi într-un grad minim, la ceva analog. Dumnezeu întreg, cu toate însușirile Lui, este prin sfințenie Cel cu totul altfel. Cînd zicem de cineva că e sfînt, recunoaștem că are ceva care nu poate veni decît de la Dumnezeu. Dar sfințenia nu se opune conștiinței, bunătații, iubirii, puterii, libertății, ci le implică. Sfințenia e în Dumnezeu o calitate a Duhului Sfînt ca Persoană. Că sfințenia e o calitate a Persoanei, arată și faptul că ea e legată de adevăr, de conștiința adevărului, cum e opusă adevărului minciuna ca contrară a tot ce e sfînt. Minciuna există pentru că există mincinoși, și adevărul există pentru că este cineva conștient de el, cineva care-l mărturisește, care nu-l acoperă și nu 'vrea să înșele pe alții.

XLVII

Iar dacă Se sfințește însuși pe Sine pentru noi, și aceasta o face pentru că S-a făcut om, e vădit că și pogorîrea Duhului peste El în Iordan s-a făcut peste noi, pentru că El purta trupul nostru. Și aceasta nu s-a făcut spre îmbunătățirea Cuvîntului, ci spre sfințirea noastră, ca să ne împărtășim și noi de ungerea Lui și ca să se spună către noi: «Au nu știți că sfințeți Biserica lui Dumnezeu și Duhul lui Dumnezeu locuiește întru voi?» (I Cor., 3, 16). Căci spălîndu-Se Domnul ca om în Iordan, noi eram cei ce ne spălam întru El și de către El. Și primind El Duhul, noi eram cei ce ne făceam primitori ai Duhului de la El. De aceea El nu a fost uns ca Aaron, sau ca David, sau ca toți ceilalți, cu untdelemn, ci altfel decît toți cei ce s-au făcut părtași de El, cu untdelemnul bucuriei, pe care El însuși îl tîlmăcește ca fiind Duhul. Căci zice prin prooroc: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1). Iar Apostolul a zis: «Precum L-a uns pe El Dumnezeu prin Duhul Sfînt» (Fapte, 10, 38). Dar cînd s-au spus acestea despre El, dacă nu cînd venind în trup S-a botezat în Iordan și S-a pogorît Duhul Sfînt peste El? E drept că Însuși Domnul zice: «Va lua Duhul din al Meu» (Ioan, 16, 14); și: «Eu Îl trimit pe El» (ibid., 7); și ucenicilor: «Luați Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22). Totuși Cel ce-L dăruiește altora în calitate de Cuvînt și de strălucire a Tatălui spune acum că Se sfințește, dat fiind că S-a făcut om și trupul sfințit este al Lui¹²⁵. Și de la El am început și noi a lua ungerea și pecetea. Căci zice Ioan: «Iar voi ungere aveți de la Cel Sfînt» (I Ioan, 2, 20); iar Apostolul: «Și voi ați fost pecetluiți în Duhul cel Sfînt al făgăduinței» (Efes., 1, 13)^{125a}.

Deci pentru noi și în folosul nostru se vorbește despre pogorîrea Duhului Sfînt peste El¹²⁶.

125. Pentru că ipostasul este posesorul trupului, deci pentru că trupul e trăit de ipostas și vice-versa, se spune atît despre ipostas cît și despre trup că se sfințește. Același ipostas sfințește și se sfințește, dă și primește sfințenia, sau Și-o dă Sie însuși în cazul lui Hristos.

125 a. Sîntem imprimați de ceea ce este Fiul, prin Duhul. Prin El luăm deplină înțelegere, putere în bine, mișcare spre sfințire.

126. Sfîntul Atanasie vede tot ce s-a săvîrșit cu Domnul ca om, săvîrșindu-se pentru noi și cu noi. El ne vede pe noi recapitulați în El (Efes., 1, 10). Desigur ne adună actual în Sine cînd voim și noi. Dar pentru ca să putem fi adunați în El cînd voim trebuie ca El să aibă capacitatea de a ne purta în El cu generozitate, cum nu are un om obișnuit. Hristos are această capacitate, întrucît El e și om și Dumnezeu. Umanitatea asumată a dat ipostasului Său și un caracter uman, fără ca Acesta să înceteze de a fi și divin. Iar întrucît în ipostasul Logosului sînt rădăcinile tuturor ipostasurilor umane, cînd El Se face și ipostas al umanității, El îmbrățișează ipostasurile umane într-un mod uman, cu o intimitate umană, dar cu o intensitate divină. Dar nu Se confundă cu ele, pentru că în acest caz n-ar putea simți omeneste cele ale fiecărui om. Nu trăiește însă nici ale lor numai cum le trăiește un om pe ale semenilor săi, ci mai intim chiar decît trăiesc părinții durerile și bucuriile copiilor lor. Pe cruce, Hristos suferă pentru vinile tuturor. Și la botez Se bucură pentru toți de coborîrea Duhului peste El ca om. Căci prin aceasta Se coboară virtual peste noi toți. Dar e necesar ca și noi să ne bucurăm cu voia de această unire a noastră cu El, să simțim la botez bucuria lui Hristos pentru primirea Duhului Lui pentru noi, sau pentru înfierare

Atunci cum este aceasta dintr-o sporire și o îmbunătățire a Lui și cum este ea plata virtuții sau a făptuirii Domnului? Dacă, nefiind Dumnezeu, S-ar fi făcut Dumnezeu și dacă, nefiind Împărat, S-ar fi făcut Împărat, cuvîntul vostru ar fi avut oarecare umbră de adevăr. Dar dacă e Dumnezeu și dacă tronul Împărăției Lui e veșnic, unde putea înainta Dumnezeu? Sau ce-I lipsea Celui ce ședea pe tronul Tatălui? Iar dacă, cum Însuși Domnul a spus, Duhul este al Lui și din El ia și El îl trimite, nu Cuvîntul ca Cuvînt și Înțelepciune este Cel ce se unge prin Duhul dat de El, ci trupul luat de El, care se unge în El și de către El, ca sfințirea făcută Domnului ca Celui ce S-a făcut om să se facă prin El proprie tuturor. Căci nu de la Sine, zice, grăiește Duhul, ci Cuvîntul este cel ce-L dă celor vrednici (Ioan, 16, 13). Iar aceasta este asemănător cu ceea ce s-a spus mai înainte. Căci a spus Apostolul: «Care fiind în chipul lui Dumnezeu, nu răpire a socotit a fi întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine chip de rob luînd» (Filip., 6, 7). Iar David laudă pe Domnul, Care a fost pe de o parte Dumnezeu și Împărat veșnic, pe de alta a fost trimis la noi și a luat trupul nostru cel muritor. Căci aceasta o dă de înțeles prin cuvîntul psalmului: «Smirnă și stactie și casie din veșmintele Tale» (Ps. 45, 2). Iar de la Nicodim și de la cele din jurul Mariei se vede că el a venit aducînd o sută de litri de smirnă amestecată cu aloe, iar ele pregătiseră arome spre îngroparea trupului Domnului.

XLVIII

Deci ce sporire I-a venit Celui nemuritor primind ceea ce era muritor? Sau ce îmbunătățire I-a venit Celui veșnic îmbrăcînd ceea ce era vremelnic? Și ce răsplată mai mare I-ar putea veni Dumnezeului și Împăratului celui veșnic aflat în sînul Tatălui? Oare nu vedeți că și aceasta s-a săvîrșit și s-a scris pentru noi și în favoarea noastră, ca, făcîndu-Se Domnul om, să ne facă pe noi, cei ce sîntem muritori și vremelnici, nemuritori și să ne introducă în Împărăția cerurilor?^{126a} Oare nu vă rușinați, fiind făcuți de minciună de cuvintele dumnezeiești? De fapt, venind la noi Domnul nostru Iisus Hristos, noi am fost îmbunătățiți, fiind eliberați de păcat; dar El însuși este Același. Prin faptul că S-a făcut om, nu S-a schimbat, ci, precum s-a scris: «Cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veac» (Isaia, 61, 8).

noastră spre a deveni frați cu El. El merge însă cu identificarea – fără confundare – cu noi, pînă a accepta, fără să fie silit, să sufere moartea noastră. Dar tocmai prin această generozitate învinge moartea noastră, care înseamnă și izolare. El vindecă de slăbiciunea izolării firea omenească în pîrga ei luată în Sine. El pune un început nou, ce nu se mai învechește, firii noastre. Devine rădăcina pentru veci înnoită a umanului. Din această rădăcină nouă se renaște la botez fiecare om, din Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, prin Duhul Sfînt.

126 a. Dacă nu e Cineva desăvîrșit din veci, nu putem ajunge nici noi la desăvîrșire. Nu se poate ajunge la o desăvîrșire prin simpla evoluție, dacă nu e din veci o existență personală desăvîrșită. O evoluție fără o astfel de entitate personală desăvîrșită din veci, din care să ne vină puterea spre desăvîrșire, nu ajunge niciodată la desăvîrșire.

Căci precum înainte de întrupare, Cuvîntul dăruia sfinților pe Duhul ca pe al Său propriu, așa, făcîndu-Se om, sfințește pe toți cu Duhul și spune ucenicilor: «Luați Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22). Odinioară L-a dat lui Moise și la alți șaptezeci (Num., 11, 16); și prin El se ruga David Tatălui zicînd: «Duhul Tău cel sfînt nu-L lua de la mine» (Ps. 50, 13). Iar făcîndu-Se om, a zis: «Vă voi trimite pe Mîngîietorul, Duhul Adevărului» (Ioan, 15, 26). Și de fapt li l-a trimis Cuvîntul lui Dumnezeu, căci nu este mincinos. Deci Iisus Hristos ieri și astăzi fiind același și rămînînd neschimbat în veci același, este Cel ce-L dă și Îl primește, dîndu-L ca Cuvîntul lui Dumnezeu și primindu-L ca om. Nu e deci Cuvîntul ca Cuvînt cel ce Se îmbunătățește; căci le avea pe toate și le are pururea. Ci oamenii cei ce au un început în a primi întru El și prin El. Deci spunîndu-se că El Se unge acum, noi sîntem cei ce sîntem unși întru El. Pentru că și botezîndu-Se El, noi sîntem cei ce ne botezăm. Toate acestea le face Mîntuitorul mai vădite, zicînd Tatălui: «Și Eu slava ce Mi-ai dat-o Mie, le-am dat-o lor, ca să fie una, precum Noi una sîntem» (Ioan, 17, 23). Pentru noi deci a cerut slava și pentru noi s-a spus că «a luat», «I s-a hărăzit», «a fost preînălțat», ca și noi să ne înălțăm întru El, precum S-a și sfințit pe Sine pentru noi, ca noi să ne sfințim întru El.

XLIX

Iar pentru că din spusa psalmului: «Pentru aceea Te-a uns pe Tine, Dumnezeu, Dumnezeul Tău» (Ps. 44, 8), iar cuvîntul «pentru aceea» ca motiv pentru a susține cele ce le vor ei, să cunoască necunoscătorii Scripturii și născocitorii rătăcirii că «pentru aceea» nu înseamnă o plată a virtuții sau a faptelor Cuvîntului, ci cauza coborîrii Lui la noi și a ungerii Lui pentru noi prin Duhul. Căci n-a zis: «Pentru aceea Te-a uns pe Tine, ca să Te faci Dumnezeu, sau Împărat, sau Fiu, sau Cuvîntul. Căci ai fost acestea și înainte de pogorîre și ești pururea, precum s-a arătat. Ci mai virtuos fiindcă ești Dumnezeu și Împărat, de aceea ai fost uns¹²⁷. Pentru că nu e propriu altuia să unească pe Dumnezeu cu Duhul cel Sfînt, decît Ție, Chipului Tatălui, după Care am fost făcuți și noi de la început¹²⁸. Căci al Tău este Duhul». Căci firea celor făcuți nu era vrednică de aceasta, odată

127. Dumnezeu nu Se unge cu Duhul, fiindcă Îl are din veci. Iar omul nu se poate unge singur. Numai fiindcă Hristos e și Dumnezeu și om, unge, Se unge și ne unge. Unge ca Dumnezeu și Se unge ca om, ungînd în Sine pîrga umanității. Numai în El se produce, din inițiativa Lui, unirea Duhului cu umanitatea. Dumnezeirea și umanitatea sînt concentrate într-un Eu ipostatic. Același Eu primește, dar nu primește din afara Sa, ci Și-l dă El însuși. Nu se anulează nici calitatea de Dăruitor, nici cea de Primitor. Cel ce are nevoie să primească a fost ridicat în inima supremului Dăruitor, creatul în inima Necreatului, relativul în inima Absolutului.

128. De Chipul Tatălui e legat Duhul, Care de la Tatăl porcede și Se odihnește peste Fiul, sau Care însoțește Chipul născut din Tatăl. Cînd Hristos ne restabilește ca Chip al Lui («după chipul» Tatălui), peste acest Chip al Lui vine și Duhul Tatălui care e legat de El, adică de Fiul.

ce ingerii au călcat porunca, iar oamenii s-au făcut neascultători. De aceea era nevoie de Dumnezeu (iar Cuvîntul este Dumnezeu) ca să-i elibereze pe cei ajunși sub blestem. Deci dacă ar fi fost din nimic, El n-ar fi fost Hristos, fiind unul dintre toți și împărtășindu-Se și El¹²⁹. Dar fiindcă este Dumnezeu, fiind Fiul lui Dumnezeu, și este Împărat din veci, fiind strălucirea și pecetea Tatălui, pe drept cuvînt El este Hristos cel așteptat, pe Care Tatăl Îl prevestește oamenilor, descoperindu-L sfinților Săi prooroci, ca, precum prin El am fost făcuți, așa întru El să se facă răscurmăpărarea tuturor de păcate și toate să fie supuse Împărăției Lui¹³⁰. Și aceasta este cauza ungerii săvîrșite cu El și a venirii în trup a Cuvîntului. Pe aceasta văzînd-o mai înainte psalmistul, slăvind dumnezeirea și împărăția ce o are de la Tatăl, zice: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului; toiag de dreptate este toiagul împărăției Tale» (Ps. 44, 7). Iar vestind pogorîrea Lui la noi, zice: «Pentru aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeu, Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei, mai mult decît pe cei ce s-au împărtășit de Tine» (Ps. 44, 8).

L

Deci nu e de mirare, sau de necrezut că Domnul care dă Duhul Se unge acum El însuși de către Duhul, odată ce, cînd a fost de trebuință, nu S-a ferit să spună, din cauza umanității Sale, că e mai mic decît Duhul. Căci zicînd iudeii că El scoate dracii cu Beelzebul, a răspuns și a zis ca să-i dea pe față ca hulitori: «Iar dacă Eu scot dracii cu Duhul» (Matei, 12, 24, 26). Iată deci că Dătătorul Duhului spune că scoate dracii cu Duhul¹³¹. Iar aceasta nu se poate explica altfel decît din cauza trupului. Căci dat fiind că firea omenească nu este în stare să scoată prin sine dracii decît cu puterea Duhului, a spus ca om: «Iar dacă Eu cu puterea Duhului scot dracii». Ba arătînd că și hula împotriva Duhului Sfînt e mai mare decît cea împotriva Lui ca om, a spus: «Oricine va spune un cuvînt împotriva Fiului omului, i se va ierta lui» (Matei, 12, 32). Aceștia erau cei ce ziceau: «Nu este

129. Numai cel ce este și Dumnezeu și om poate să-Și dea Sieși ca om pe Duhul, iar în Sine, și celorlalți. Dacă Hristos n-ar fi fost Dumnezeu, nu Și L-ar fi putut da Sieși pe Duhul ca om, deci nici altora în Sine.

130. Făcuți toți prin El și după chipul Lui, au rămas atîrnați în oarecare grad de El și o refacere a lor trebuie să echivaleze cu o refacere a calității depline de chipuri ale Lui. De aceea prin El și întru El se poate săvîrși și refacerea lor, sau reșezarea în viața lor deplină, ca viață întru El. Ei sînt făcuți ca cuvinte ipostatice după chipul Cuvîntului ipostatic și ca fii ai Tatălui după chipul Fiului unul născut al Tatălui. Restabilirea lor nu e altceva decît restabilirea acestor însușiri ale lor și ea nu se poate face decît prin modelul lor plin de putere, prin unirea lor cu El. Fiul și Cuvîntul face vădită iubirea lor de către Dumnezeu și sensul lor în Dumnezeu. Omul le face vădite pe acestea în lume, ca ființe capabile de iubire și de cuvînt responsabil.

131. Prin aceasta, Cuvîntul Se arată, după firea omenească asumată, mai mic ca Duhul, dar după dumnezeire, egal cu Duhul. Același Se poate folosi de Duhul ca Dumnezeu, dar ca om trebuie să Se folosească de Duhul ca de ceva superior ca să scoată demonii.

acesta fiul lemnarului?» (Matei, 13, 55). Dar cei ce hulesc pe Duhul și pun faptele Cuvîntului pe seama diavolului vor fi supuși unei osînde de neocolit¹³². Acestea le-a spus Domnul iudeilor, ca om.

Dar ucenicilor, arătîndu-le dumnezeirea și mărirea Sa, nu S-a mai arătat ca fiind mai mic decît Duhul, ci egal cu El, dîndu-le Duhul și zicînd: «Luați Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22); și «Eu Îl trimit pe El; și Acela Mă va slăvi și cîte va auzi, va grăi» (Ioan, 16, 7, 13, 14). Precum deci Domnul, Dătătorul Duhului, nu Se ferește să spună că scoate dracii cu Duhul ca om, așa Același, fiind Dătătorul Duhului, nu Se ferește să spună: «Duhul Domnului peste Mine, prin care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1), pentru faptul că S-a făcut trup, cum a spus Ioan. Aceasta ca să se arate că noi sîntem cei cărora ne aparțin amîndouă: că avem nevoie de harul Duhului pentru a fi sfințiți și că nu putem scoate dracii fără Duhul. Dar prin cine și de la cine trebuie să se dea Duhul, dacă nu prin Fiul, al Căruia și este Duhul? Și cînd am putut lua noi Duhul, dacă nu cînd S-a făcut Cuvîntul om?¹³³ Și precum arată spusa Apostolului, că nu ne-am fi mîntuit și preaînălțat dacă Cel ce este chipul lui Dumnezeu n-ar fi luat chip de rob, la fel arată și David că nu ne-am fi împărtășit altfel de Duhul și nu ne-am fi sfințit dacă n-ar fi spus Însuși Cuvîntul, Dătătorul Duhului, că Se unge pe Sine pentru noi. Căci sfințindu-Se întîi trupul întru El și spunînd El că a luat pentru noi în trupul Său Duhul ca om, noi avem ca urmare harul Duhului, primit din plinirea Lui.

LI

Iar cuvintele: «Iubit-ai dreptatea și ai urît nedreptatea» se spun în psalm (44, 8) nu cum înțelegeți voi, ca să arate că firea Cuvîntului e schimbăcioasă, ci mai vîrtos ca să arate neschimbabilitatea ei. Fiîndcă schimbăcioasă e firea celor făcuți. Căci unii au călcat porunca, alții s-au făcut neascultători, precum s-a spus, iar făptuirea lor nu e sigură, ci se întîmplă de multe ori că ceea ce acum e bun în ea, după aceea se schimbă și se abate, încît cel ce e acum drept după puțin timp se află nedrept. De aceea era nevoie de Cineva neschimbăcios, ca oamenii să aibă neschimbarea Cuvîntului întru dreptate ca chip și pildă în vederea virtuții. Iar acest înțeles are o urmare binecuvîntată pentru cei cu cugetul sănătos.

132. Hula împotriva Duhului este nerecunoașterea faptelor Duhului ca ale lui Dumnezeu.

133. Duhul e al Fiului. Dar al Fiului în calitatea de primit al Lui de la Tatăl. Deci numai Fiul ni-L putea da, făcîndu-ne asemenea Sieși, primitori ai Duhului cel primit și de El de la Tatăl. Cu deosebire Fiul ni Se face dătător al Duhului prin faptul că Se face om. Omenescul Lui Îl face, în mod și mai accentuat, mijlocitor al Duhului către noi. Dîndu-Și-L. Sieși ca om, ni-L dă prin aceasta și nouă, celor uniți cu El. În Duhul S-a făcut Fiul și ca om Fiul prea iubit al Tatălui și în Duhul ne facem și noi fii iubiți ai Tatălui împreună cu Hristos ca om.

Deoarece întâiul Adam s-a schimbat și prin păcat a intrat moartea în lume, trebuia ca al doilea Adam să fie neschimbător, ca, chiar dacă șarpele ar încerca iarăși, amăgirea lui fiind slabă, iar Domnul fiind neschimbător, șarpele să se arate slab în uneltirile lui față de toți. Căci precum păcătuiind Adam, păcatul lui a trecut la toți oamenii, așa Domnul făcându-Se om și biruind șarpele, puterea Lui va trece la toți oamenii, ca fiecare din noi să poată spune: «Nu ne sînt necunoscute gîndurile lui» (II Cor., 2, 11)¹³⁴. Deci pe drept cuvînt Domnul cel pururea și prin fire neschimbăcios, iubind dreptatea și urînd nedreptatea, Se unge și Se trimite Același, ca fiind și rămînînd Același, dar luînd trupul schimbăcios, să osîndească păcatul în el (Rom., 8, 3), dar trupul să-l facă liber, ca să putem împlini de acum dreptatea legii în El, încît să putem zice: «Iar noi nu mai sîntem în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuiește în noi» (Rom., 8, 9)¹³⁵.

LII

În deșert o, arieni, deci ați născocit și această presupunere; în deșert ați luat ca pretext și aceste cuvinte al Scripturilor. Căci Cuvîntul lui Dumnezeu este neschimbător și pururea la fel; nu altfel decît Tatăl. Căci cum ar fi asemenea cu Tatăl, dacă n-ar fi așa? Sau cum toate ale Tatălui ar fi ale Fiului, dacă n-ar avea Fiul și neschimbabilitatea și neputința de alterare a Tatălui? Nu ca unul ce e supus legilor și are aplecarea spre amîndouă, iubește aceasta și urăște aceea, ca, din frica de cădere, să îmbrățișeze contrarul și așa să se arate schimbător în alt mod¹³⁶. Ci ca Cel ce este

134. Primul Adam era schimbăcios, fiind numai om. De aceea schimbîndu-se el de la bine la rău, toți cei proveniți din el au moștenit starea lui de cădere. Hristos ca om este neschimbat, deoarece nu e numai om, ci și Dumnezeu, sau pentru că umanitatea în El e purtată de ipostasul dumnezeiesc. De aceea cei ce se nasc din El prin botez, și rămîn alipiți de El, rămîn neschimbați în bine, pentru că stîlpul pe care se reazimă continuu nu se clatină. Din puterea biruitoare a păcatului și a diavolului ce le curge din Omul Hristos le pot birui toți pe acestea. Dacă cineva ține mereu deschis canalul de comunicare între el și Hristos, se întărește mereu din puterea ce-i vine din Hristos.

135. Cel neschimbăcios e Fiul. În calitatea aceasta El este totuși trimis de Tatăl. Iar în baza trimiterii, luînd trupul schimbăcios, îl face pe acesta neschimbăcios ca pe Sine însuși. Căci osîndește păcatul în Sine, murind din pricina păcatului intrat în firea omenască luată și de El, dar îl și eliberează de păcat, căci nu S-a lipit personal de păcat. A luat moartea firii pentru păcat, dar a biruit moartea pentru că nu Și-a însușit El însuși păcatul; a făcut trupul Său mai tare chiar decît moartea, pe care a suportat-o totuși de bunăvoie. Nu putea s-o învingă altfel în însuși trupul Său, dacă nu o suporta. Trebuie să bei otrava, ca să arăți că o poți învinge. Dar a învins moartea pentru că Cel ce a luat-o împreună cu trupul nu era simplu om schimbăcios, ci și Dumnezeu cel neschimbăcios. A învins schimbarea, trăind schimbarea. Nu schimbarea de la bine la rău, ci de la viața în trup la moartea trupului și la învierea lui. Neschimbabilitatea lui Dumnezeu nu e deci o lipsă de viață, o apatie indiferentă. În El e o intensă viață, ca intensă iubire a tot ceea ce e bun.

136. Dumnezeu iubește dreptatea nu din frica de nedreptate. Aceasta L-ar arăta iarăși capabil de schimbare. Acesta e sensul neschimbării lui Dumnezeu, nu cel al unei lipse de viață, cum socotește mai nou teologia occidentală, punînd la îndoială ideea părinților bisericești despre Dumnezeu cel nepătitor.

Dumnezeu și Cuvîntul Tatălui și ca atare Judecător drept și de virtute iubitor, ba mai virtos Dăruitor de virtute. Deci se spune că iubește dreptatea și urăște nedreptatea ca Unul ce e drept și sfînt prin fire. Dar același lucru îl spun dumnezeieștile Scripturi și despre Tatăl: «Drept este Domnul și a iubit dreptatea» (Ps. 10, 8); și: «Urît-ai pe toți cei ce iubesc fărădelegea» (Ps. 5, 7); și: «Iubește porțile Sionului mai mult decît sălașurile lui Iacov» (Ps. 86, 1); și: «Pe Iacov a iubit, iar pe Esau l-a urît» (Mal., 1, 2). Iar după Isaia, glasul Domnului zice iarăși: «Eu sînt Domnul cel ce iubesc dreptatea și urăsc răpirile nedrepte» (Isaia, 61, 8).

Deci sau să înțeleagă și cuvintele acelea ca acestea – căci și acelea s-au scris despre Chipul lui Dumnezeu – sau, înțelegîndu-le și pe acestea rău ca pe acelea, să cugete și pe Tatăl schimbăcios. Dar dacă chiar numai a auzi aceasta, cînd o spun alții, nu e fără primejdie, bine este să înțelegem spusa că Dumnezeu iubește dreptatea și urăște răpirile nedrepte, nu ca o aplecare a Lui spre amîndouă părțile și ca o capacitate pentru cele contrare, în sensul că pe aceea o alege, iar pe aceasta nu o alege. Căci aceasta e propriu celor create. Ci în sensul că, Judecător fiind, pe cele drepte le iubește și le îmbrățișează, iar de cele rele se află departe. Iar drept urmare bine este a cugeta și despre Chipul lui Dumnezeu, că așa iubește și urăște și El. Pentru că aceeași e firea Chipului, cum e și a Tatălui, măcar că arienii, ca niște orbi, nu văd nici înțelesul acestui cuvînt, nici al altora din dumnezeieștile Scripturi. Căci alipindu-se, din pricina gîndurilor, sau mai bine zis a aiurelilor din inima lor, mai mult de literele decît de înțeleșurile dumnezeieștilor Scripturi și rămînînd nesimțitori la acestea, după obiceiul lor, nu văd înțelesul literelor. Ci luînd ca regulă necredința lor, rătălesc toate cuvintele dumnezeiești potrivit acesteia. Ei rostesc doar aceste cuvinte nefiind, de aceea, vrednici să audă altceva decît: «Rătăciți, neștiind Scripturile, nici puterea lui Dumnezeu» (Matei, 22, 10). Iar dacă stăruiesc în aceasta, sînt făcuți de rușine, trebuind să audă: «Dați cele ale omului, omului, iar cele ale lui Dumnezeu, lui Dumnezeu» (Matei, 22, 21).

LIII

Dar ei mai spun că s-a scris în Pilde: «Domnul m-a zidit început al căilor Sale spre faptele Sale» (Pilde, 8, 23). Iar în Epistola către Evrei, Apostolul zice: «Făcîndu-Se cu atît mai presus decît îngerii, cu cît a moștenit un nume mai deosebit decît ei» (Evr., 1, 4). Și după puțin: «Pentru aceea, frați sfinți, părtăși chemării cerești, cugetați la Apostolul și Arhiereul mărturisirii voastre, la Iisus, Care a fost credincios Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 1-2). Iar în Fapte: «Cunoscut deci să vă fie vouă, tuturor, casa lui Israel, că Domn și Hristos L-a făcut Dumnezeu pe acest Iisus, pe Care voi L-ați răstignit» (Fapte, 2, 36).

Întorcînd aceste scrise în sus și în jos și rătăcind în privința înțelesului lor, au dedus din acestea că Cuvîntul lui Dumnezeu este creatură și făptură și unul din cei făcuți. Și așa amăgesc pe cei fără de minte, dînd ca pretext spusele de mai sus, și semănînd în locul adevăratului înțeles otrava ereziei lor. Căci dacă l-ar fi cunoscut pe acesta, n-ar fi arătat necredința în Domnul slavei, nici n-ar fi răstălmăcit cele bine scrise.

Dacă deci însușindu-și pe față cugetarea lui Caiafa, judecă în mod iudaic, nesocotind ceea ce s-a scris, că Dumnezeu Se va sălăslui pe pămînt, să nu ia în sprijin cuvintele apostolice, căci acesta nu e un obicei al iudeilor. Și dacă s-au amestecat cu maniheii, negînd că «Cuvîntul trup S-a făcut», cum și prezența Lui în trup, să nu se spișinească pe cuvintele din Pilde, căci acestea sînt străine maniheilor. Iar dacă pentru demnitatea de crezare la care țin și pentru cîștigul material ce-l au din aceasta, voind să pară iubitori ai credinței nu îndrăznesc să nege că «Cuvîntul trup S-a făcut», deoarece așa s-a scris, dar nici să înțeleagă drept cele scrise, admițînd venirea Mîntuitorului în trup, deci dacă le neagă înțelesul, să nege și faptul că Domnul S-a făcut om. Căci e nedemn să se facă mărturisirea că Cuvîntul S-a făcut trup, dar să se ferească de cele scrise despre El și de aceea să strice înțelesul acestora.

LIV

Deci s-a scris că «S-a făcut cu atît mai presus decît îngerii». E de trebuință să cercetăm mai întîi aceasta. Căci așa cum se cuvine să facem cu toată dumnezeiasca Scriptură, trebuie și e necesar să luăm exact în considerare timpul în care a grăit Apostolul, persoana și lucrul despre care a scris, ca nu cumva cel ce citește, neșinînd seama de acestea, sau cugetînd la altceva, să se afle în afara înțelesului adevărat. Aceasta știind-o și eunucul acela iubitor de învățătură, l-a rugat pe Filip zicînd: «Te rog despre cine grăiește proorocul aceasta? Despre sine sau despre altcineva?» (Fapte, 8, 34). El se temea ca nu cumva referind cuvintele la altă persoană, să se rătăcească de la înțelesul cel drept. Iar ucenicii, voind să afle timpul celor spuse, l-au rugat pe Domnul zicînd: «Spune-ne, cînd vor fi acestea? Și care va fi semnul venirii Tale?» (Matei, 24, 3). Căci auzind de la Mîntuitorul cele despre sfîrșit, ei au voit să afle și vremea, ca nici ei să nu se înșele, dar și pe alții să-i poată învăța. Aflînd deci, i-au îndreptat pe tesalonicieni, (ce se aflau) în pericol să rătăcească.

Cînd deci cineva are cunoștința dreaptă a acestora, are și înțelegerea dreaptă și sănătoasă a credinței. Dar dacă înțelege altfel vreuna din acestea, îndată cade în erezie. În privința timpului s-au rătăcit cei din jurul lui Himeneu și Alexandru, care spuneau că învierea s-a făcut deja (I Tim., 1, 20). Iar unii dintre galateni amîneau timpul, iubind tăierea-

împrejur. Iar în privința persoanei au rătăcit și rătăcesc iudeii încă pînă azi, cînd zic că se spune despre vreunul din ei: «Iată Fecioara va avea în pîntece și va naște fiu și va chema numele lui Emanuel, care se tîlmăcește: Cu noi este Dumnezeu» (Isaia, 7, 14; Matei, 1, 20); și cînd auzind: «Prooroc ne va ridica nouă Dumnezeu» (Deut., 18, 16), socotesc că se spune despre vreunul dintre prooroci; iar cînd aud: «Ca o oaie spre junghiere S-a adus» (Isaia, 53, 7), nu învață de la Filip, ci socotesc că aceasta se zice despre Isaia sau despre altul oarecare dintre proorocii care au fost.

LV

Aceasta pățind-o și dușmanii lui Hristos, au căzut în urîta lor erezie. Căci dacă ar fi cunoscut persoana și lucrul și timpul celor spuse de Apostol, nu ar fi referit la dumnezeire cele privitoare la omenitate, ajungînd nebunește la atîta necredință. Aceasta poate să o vadă cineva dacă ar înțelege bine începutul celor scrise. Căci zice Apostolul: «De multe ori și în multe feluri vorbind Dumnezeu odinioară părinților noștri prin prooroci, în zilele acestea din urmă a grăit nouă prin Fiul» (Evr., 1, 1). Apoi, după puțin zice: «Făcînd prin Sine însuși curățirea păcatelor noastre, a șezut de-a dreapta mării întru cele înalte, făcîndu-Se cu atît mai presus de îngeri cu cît a și moștenit nume mai deosebit decît ei» (Evr., 1, 4). Deci cuvîntul apostolic amintește timpul în care a grăit Dumnezeu nouă prin Fiul, cînd s-a săvîrșit și curățirea păcatelor. Dar cînd a grăit nouă prin Fiul? Și cînd s-a făcut curățirea păcatelor? Și cînd S-a făcut om, dacă nu la sfîrșitul proorocilor, în zilele cele de pe urmă? Dar istorisind despre iconomia cu privire la noi și vorbind despre timpurile din urmă, spune în chip firesc că nici în timpurile de mai înainte n-a lăsat pe oameni fără să le grăiască, ci le-a grăit lor prin prooroci. Și fiindcă au slujit și proorocii și li s-a grăit și lor prin îngeri, dar a venit și Fiul ca să slujească, a adaus în chip necesar: «Cu atît mai presus de îngeri făcîndu-Se», voind să arate că pe cît Se deosebește Fiul de rob, pe atît a fost mai presus slujirea Fiului de slujirea robilor. Deci deosebind Apostolul slujirea cea nouă de cea veche, îndrăznește să scrie și să spună iudeilor: «Cu atîta făcîndu-Se mai presus de îngeri». De aceea nici n-a folosit comparativul «mai mare» sau «mai cinstit», ca să nu socotească cineva că Acela și aceia sînt de același neam; ci «mai presus» ca să facă cunoscută deosebirea firii Fiului față de cele create.

Și dovada aceasta o avem din dumnezeieștile Scripturi. Căci David cîntă: «Mai bună este o zi în curțile Tale decît mii» (Ps. 83, 11). Iar Solomon zice: «Luați învățătură și nu argint și cunoștință mai mult decît aurul cercat, fiindcă înțelepciunea e mai presus decît pietrele prețioase» (Pilde, 8, 10-11). Căci cum nu sînt de altă ființă și deosebite după ființă

înțelepciunea și pietrele din pământ? Și ce înrudire este între curțile cerești și casele de pe pământ? Sau ce asemănare este între cele vremelnice și muritoare și între cele veșnice și spirituale? Aceasta a spus-o și Isaia: «Acestea le spune Domnul famenilor: Celor ce vor păzi simbetele Mele și vor alege cele ce le voiesc Eu și vor ține legământul Meu, le voi da lor în casa Mea și între zidurile Mele loc de preț, le voi da un nume veșnic, mai presus de al fiilor și al fiicelor, care nu va dispărea» (Isaia, 56, 4, 5).

Astfel nu e nici o înrudire între Fiul și îngeri. Și nefiind nici o înrudire, nu s-a spus «mai presus» în înțeles comparativ, ci distinctiv, din pricina deosebirii firii Lui de a acelora. Însuși Apostolul, tâlcuind cuvântul «mai presus», nu-l folosește în alt înțeles decât în acela de deosebire a Fiului de cele create, zicând că El e Fiu, iar celelalte sînt roabe; și El ca Fiu șade cu Tatăl de-a dreapta Lui, iar ele stau și sînt trimise și liturghisesc (slujesc).

LVI

Acestea fiind astfel scrise ele nu arată, o, arieni, pe Fiul ca fiind creat, ci mai vîrtos ca altul decât cele create; ca fiind propriu al Tatălui și în sînul Lui. Dar și cuvîntul scris aci «făcîndu-Se» nu-L arată creat pe Fiul, cum socotiți voi. Dacă ar fi spus simplu «făcîndu-Se» și ar fi tăcut, ar fi avut arienii motiv de dispută. Dar numindu-L mai înainte Fiu, prin toată pericopa a dovedit că El este altul decât cele create. Și de aceea nici cuvîntul «făcîndu-Se» nu l-a pus despărțit, ci a legat cuvîntul «mai presus» de «făcîndu-Se». Căci ar fi socotit de prisos acest cuvînt dacă ar fi știut că, zicînd despre Fiul adevărat «făcîndu-Se», ar spune că aceasta este una cu a se face. Dar a spus că e «mai presus». Căci Cel născut rămîne ca atare, chiar dacă a spus cineva de El că «S-a făcut». Pentru că cele făcute, fiind creaturi, nu se pot numi născute, decât dacă, după aceea, împărtășindu-se de Fiul cel născut se spune și despre ele că s-au născut, nu pentru firea lor, ci pentru împărtășirea de Fiul prin Duhul¹³⁷.

Și aceasta o știe iarăși dumnezeiasca Scriptură, spunînd despre cele făcute: «Toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3); și: «Toate întru Înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 24). Chiar despre fiii născuți se spune: «I s-au făcut Lui robi șapte fii și trei fiice» (Iov, 1, 2); și: «Iar Avraam era de o sută de ani cînd i s-a făcut Isaac, fiul lui» (Fac., 21, 5). Iar Moise a zis: «De se vor face cuiva fii».

Dacă deci Fiul este altul decât cele făcute, și singur El S-a născut din ființa Tatălui, deșartă este sprijinirea arienilor pe cuvîntul «făcîndu-Se».

137. Cel născut prin excelență, deci din veci, rămîne ca atare, chiar dacă «Se face» în timp om. De aceea s-a adăugat cuvîntul «mai presus». Dar cele făcute, chiar dacă sînt unele din ele născute, tot făcute rămîn. De aceea în citatele de mai jos se spune și de fiii oamenilor «s-au făcut». Ei devin propriu-zis «născuți» numai dacă se împărtășesc de «Unul născut» prin botez. Nașterea lor naturală nu-i face mai puțin «făcuți».

Căci chiar dacă, rușinați de acestea, se vor sili iarăși să spună că cele scrise au înțeles comparativ și cele comparate sînt de același neam, deci Fiul este de firea îngerilor, vor fi rușinați și mai mult ca unii ce susțin și grăiesc cele ale lui Valentin și Carpocrat și ale altor eretici, dintre care unul a spus că îngerii sînt de un neam cu Hristos, iar Carpocrat, că îngerii sînt făcătorii lumii¹³⁸. Poate de la aceia învățînd, compară și aceștia pe Cuvîntul lui Dumnezeu cu îngerii.

LVII

Dar spunînd acestea vor fi rușinați de psalmistul care zice: «Cine va fi asemenea Domnului între fiii oamenilor?» (Ps. 88, 7); și: «Cine e asemenea cu Tine între dumnezei, Doamne?» (Ps. 85, 8). Să afle, dacă vor să învețe, că numai între cei recunoscuți ca fiind de același neam se fac comparații, și nu între cei de neam deosebit. Nimeni nu va asemăna pe Dumnezeu cu omul¹³⁹, nici pe om cu animalele, nici lemnele cu pietrele, din pricina neasemănării firii. Și Dumnezeu este ceva fără asemănare. Se aseamănă un om cu un alt om, un lemn cu un lemn, o piatră cu o piatră. Și nu va zice cineva cînd vorbește de acestea: «mai presus», ci simplu «mai», sau «mai mult», sau «mai mare». Iosif era mai frumos decît frații săi, și Rahila, mai frumoasă decît Lia. Iar o stea nu e mai presus de o altă stea, ci mai degrabă una care se deosebește în strălucire (I Cor., 15, 51). Dar cînd se vorbește de cele de firi deosebite, cînd se compară unele cu altele, se arată deosebirea prin «mai presus», cum s-a spus despre înțelepciune și pietre.

Deci dacă Apostolul ar fi spus: «Fiul întrece pe îngeri cu atît mai mult, sau e cu atît mai mare», ați fi avut motiv să comparați pe Fiul cu îngerii. Dar zicînd că e «mai presus» și atîta se deosebește cît se deosebește Fiul de robi, Îl arată ca fiind altul pe Cel ce a întemeiat toate; Îl arată ca altul decît toți cei creați. Iar fiind altul și de altă ființă decît firea celor creați, ce comparație și asemănare ar putea fi între ființa Lui și cele create? Și dacă L-ar cugeta cineva asemănător, l-ar respinge Pavel care zice: «Căci căruia dintre îngeri i-a spus vreodată: «Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut»? «Iar de îngerii Săi tot el zice: «Cel ce face pe îngerii Săi duhuri și pe slujitorii Lui pară de foc» (Evr., 1, 5, 7).

LVIII

E propriu celor create să fie făcute, și de acestea spune că sînt făpturi. Iar de Fiul nu spune că e făptură, nici că a fost făcut, ci că e etern și Împărat și I se adresează ca Făcătorului, zicînd: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în

138. Acestea erau doctrine panteiste, care confundau esența lumii cu dumnezeirea.

139. Implicit se respinge metoda cunoașterii lui Dumnezeu prin strictă analogie.

veacul veacului» și: «La început, Doamne, ai întemeiat pământul și cerurile sînt lucrul mîinilor Tale. Acestea vor pieri, iar Tu rămîi» (Evr., 1, 8, 10, 11). Din acestea ar putea vedea și ei, dacă ar voi, că altul este Făcătorul și altele făpturile. Acela este Dumnezeu, iar acestea sînt creaturi făcute din cele ce nu sînt. Căci ceea ce spune acum că acestea vor pieri, nu o spune pentru că zidirea este spre pieire, ci ca să arate firea celor făcute din sfîrșitul lor. Pentru că cele ce pot pieri, chiar dacă nu pier din cauza harului Celui ce le-a făcut pe ele, totuși s-au făcut din cele ce nu sînt și ele mărturisesc că n-au fost cîndva.

De aceea, întrucît acestea au o astfel de fire, despre Fiul se spune: «dar Tu rămîi», ca să se arate eternitatea Lui. Căci neavînd putința să piară, cum au cele făcute, ci avînd rămînerea de-a pururi, e străin Lui să I se spună că «nu era înainte de a Se naște»; ci Îi este propriu să fie de-a pururi și să rămîină împreună cu Tatăl. Și chiar dacă n-ar fi scris Apostolul acestea în Epistola către Evrei, ar fi împiedicați cu adevărat să-și închipuie așa ceva despre Cuvîntul și de alte epistole și de toată Scriptura. Dar și El însuși a spus în cele dinainte și a arătat că Fiul este născut din ființa Tatălui și că este Făcător, iar acelea se creează prin El; și că El este strălucirea și Cuvîntul și Chipul și Înțelepciunea Tatălui, iar cele făcute stau undeva în josul Treimii și-I slujesc Ei, arătînd prin aceasta că Fiul este de altă fire și mai presus de ființa celor făcute și e mai vîrtos propriu ființei Tatălui și de o ființă cu El. De aceea și Fiul însuși n-a zis: «Tatăl Meu este mai presus (κρείττων) de Mine», ca să nu-L cugete cineva străin de firea Aceluia. Ci a spus «mai mare», nu prin vreo mărime oarecare, sau prin timp, ci pentru nașterea din El. Căci chiar zicînd «este mai mare» a arătat iarăși identitatea ființei.

LIX

Apostolul însuși nu a voit să asemenea ființa Cuvîntului cu cele create, cînd a spus: «Cu atît mai presus făcîndu-Se decît îngerii». Pentru că El este fără asemănare; mai bine zis e altfel decît ele. Căci privind la venirea în trup a Cuvîntului și la iconomia săvîrșită de El, a voit să arate că nu e asemenea celor mai înainte de El, ci pe cît Se deosebește prin fire de cei mai înainte trimiși de El, pe atîta și chiar mai mult e mai presus harul adus de El slujirii prin îngeri. Căci de la slujitori se cer numai rodirile. Dar Fiului și Stăpînului Îi este propriu să ierte și datoriile și să mute via¹⁴⁰. Cele adause de Apostol arată deosebirea Fiului față de cele create, zicînd: «De aceea trebuie să luăm aminte cu atît mai mult la cele auzite, ca nu

140. Slujitorii culeg doar roadele prin munca lor. Fiul și Stăpînul iartă și greșelile celor ce nu au muncit și mută via în țarina altora. Așa a mutat Hristos via, din Israel cel după trup. El a sădit-o într-un loc, El o poate transplanta în alt loc.

cumva să alunecăm pe alături. Căci dacă s-a adevărit cuvîntul grăit prin îngeri și orice călcare de poruncă și orice neascultare a primit dreapta răsplătire, cum vom scăpa noi, nesocotind o așa de mare mîntuire care, luînd început din propovăduirea ei de către Domnul, ne-a fost adevărită de către cei ce au ascultat-o?» (Evr., 2, 1-3). Dar dacă Fiul a fost unul dintre cei creați, n-a fost mai presus de ei și nici pedeapsa neascultării n-a fost mai mare din pricina Lui. Căci nici slujirea îngerilor nu aducea, unuia sau altora din cei ce călcau legea dată prin ei, o pedeapsă mai mare sau mai mică. Ci una era legea și una pedeapsa celor ce o călcau. Dar deoarece Cuvîntul nu e dintre cei creați, ci e Fiul Tatălui, de aceea cu cît este El mai presus, și cele săvîrșite prin El de asemenea mai presus și mai deosebite, cu atît și pedeapsa este mai grea¹⁴¹.

Să privească deci harul dat prin Fiul și să cunoască așa cum e mărturisit prin fapte, că e altul decît cei creați și că singur El este Fiul adevărat al Tatălui; și că Tatăl este în El. Legea prin îngeri s-a grăit și ea n-a desăvîrșit pe nimeni, căci avea nevoie de venirea Cuvîntului, cum a spus Pavel. Iar venirea Cuvîntului a desăvîrșit lucrul Tatălui^{141a}. Atunci împărătea moartea, de la Adam pînă la Moise, dar venirea Cuvîntului a desființat moartea și nu mai murim toți în Adam, ci în Hristos toți sîntem făcuți vii¹⁴². Atunci, de la Adam pînă la Berșeba, se vestea legea și numai în Iudeea era cunoscut Dumnezeu (Ps. 72, 2). Acum în tot pămîntul a ieșit vestirea Lui și tot pămîntul s-a umplut de cunoștința lui Dumnezeu și toate neamurile au fost învățate de către El. Și s-a împlinit acum ceea ce

141. Pedeapsa e mai mare pentru cei ce nu se alipesc Fiului, întrucît se lipsesc de un bun mai mare: se lipsesc de calitatea de fii ai Tatălui prin har, pe care le-o aduce Fiul. Pe cînd călcarea Legii date prin îngeri îi lăsa în același plan al «robilor» mai mult sau mai puțin distanțați de Dumnezeu Fiul, în care Se află Tatăl, aci pierd odată cu Hristos și pe Tatăl. Ei se lipsesc totodată de înviere. E ceea ce se spune în rîndurile următoare.

141 a. În iconomia Lui, Dumnezeu a urmărit ridicarea oamenilor la treapta de fii ai Tatălui și de frați ai Fiului, după har, în unirea lor cu El arătîndu-se cea mai caldă iubire a Sfintei Treimi. Această operă nu se putea duce la sfîrșit decît prin înomenirea Fiului. Îngerii, ca făpturi mai apropiate de Dumnezeu, ne puteau ridica cel mult prin împlinirea poruncilor trimise nouă prin ei la o apropiere mai mare de Dumnezeu, dar nu ne puteau face fii ai Tatălui, pentru că nici ei nu sînt fii. Pe de altă parte noi fiind îmbrăcați în trupul devenit muritor, nu puteam scăpa de moartea trupului decît prin Fiul lui Dumnezeu, Care, luînd trupul nostru, i-a biruit moartea.

142. Prezența Logosului nu se împacă cu moartea, care e fără sens, căci, cum spune sfîntul Maxim Mărturisitorul, toate au o rațiune, numai răul nu are o rațiune ca fundament al existenței. Răul e prin fire descompunere, destrămare, moarte, neîființă. Logosul e și putere dătătoare de viață, și susținere a vieții. Filosofia elenă făcuse o legătură între rațiune și existență. Dar pentru creștinism Logosul activ e Persoană. Căci El e și Cuvînt. Numai pentru persoană are un rost și un sens existența. Persoana justifică și descoperă rațiunile lucrurilor. Pentru persoană lumea a fost făcută cu un sens. Dar persoana umană nu e cea care creează lumea și-i dă un sens. Numai o Persoană supremă a putut crea lumea și i-a putut da un sens pentru persoana umană. Dar cînd omul se rupe de Dumnezeu sensul lui și al lumii se întunecă. Numai Logosul creator îl poate restitui, desființînd moartea, care e cea mai mare întunecare a sensului lumii create.

s-a scris: «Toți vor fi învățați de Dumnezeu» (Isaia, 54, 13; Ioan, 6, 45). Atunci ceea ce S-a arătat era chip (tip). Acum S-a arătat Adevărul însuși. Aceasta o arată, după aceea, Apostolul însuși în mod mai vădit, zicînd: «Cu aceasta S-a făcut Iisus chezașul unui mai bun Legămînt» (Evr., 7, 22); și iarăși: «Acum a săvîrșit o slujire (liturghie) cu atît mai deosebită, cu cît este Mijlocitorul unui mai bun Legămînt, care s-a rînduit spre făgăduințe mai înalte» (Evr., 8, 6); și : «Căci nimic n-a desăvîrșit legea, ci era pregătire spre o mai bună nădejde» (Evr., 7, 19). Și iarăși zice: «Trebuia deci ca chipurile celor din ceruri să se curățească din acestea, iar cele cerești înseși, cu mai înalte jertfe decît acestea» (Evr., 9, 23). Se spune deci și aci și în toată Epistola despre Domnul că e mai presus, fiind de fapt mai presus și altfel decît cele create. Căci e mai presus jertfa adusă de El, e mai presus nădejdea în El; la fel, făgăduințele cele prin El; nu ca unele mai mari în comparație cu cele mai mici, ci ca altele față de altele după fire. Pentru că și Cel ce le-a economisit pe acestea e mai presus de cele create.

LX

Dar și spușă că S-a făcut chezaș arată chezașia dată de El pentru noi. Căci precum, fiind Cuvîntul, S-a făcut trup, iar faptul de a Se fi «făcut» îl atribuim trupului (pentru că trupul este făcut și creat), așa și aci, «S-a făcut» ca să-l luăm în al doilea înțeles, înseamnă că S-a făcut om. Deci să cunoască cei dornici de sfadă că trebuie să părăsească și această greșită înțelegere a lor. Căci Pavel nu spune că «s-a făcut» ființa Lui, știindu-L pe El Fiul și Înțelepciunea și strălucirea și Chipul Tatălui, ci referă expresia «s-a făcut» la slujirea Legămîntului, prin care moartea ce împărățea odinioară a fost desființată. De fapt și prin aceasta slujirea Lui s-a făcut superioară. «Pentru că ceea ce era cu neputință legii – fiind slabă prin trup – a săvîrșit Dumnezeu, trimițînd pe Fiul Său întru asemănarea trupului păcatului și pentru păcat a osîndit păcatul în trup» (Rom., 8, 3), scoțînd din el păcatul, de care era robit neîncetat, ca să nu primească cugetul dumnezeiesc¹⁴³. Căci făcînd pe de altă parte trupul capabil de Cuvîntul, ne-a făcut pe noi să nu mai umblăm după trup, ci după Duh (Rom., 3, 4)¹⁴⁴

143. Legea poate fi comparată cu rațiunea în ea însăși. Ea e slabă în ea însăși, din pricina pornirilor senzitive ale materiei, sporite prin păcat. Numai Persoana supremă, ca dătătoare a legii, ca putere spirituală supremă, ca utilizatoare a rațiunii, o poate folosi spre întărirea trupului, slăbind senzitivitatea păcătoasă din trup. Oricine poate folosi legile prezente în trup și în materie, și în sens bun și în sens rău. Sau le poate lăsa pe acestea cu totul pasive în fața pornirilor simțualității, nefolosindu-se de voință spre a scoate trupul de sub puterea acestei simțualități. În sens bun le poate folosi cu atît mai mult Dătătorul legilor, ca Stăpîn al lor; cînd asumă trupul în care folosește legile spre eliberarea lui de păcatul scufundării prea mari în simțualitate.

144. Logosul, sau Rațiunea supremă ca Persoană, Care a pus o lege în trup, venind însuși în trup, reîntărește legătura legii cu El în trup, sau face trupul supus Dătătorului legii, superior dar nu contrar ei. Astfel Logosul e «mai presus» de lege, dar nu contrar

și să zicem adeseori: «Noi nu sîntem în trup, ci în Duh» (Rom., 8, 9); și: «N-a venit Fiul lui Dumnezeu în lume ca să judece lumea, ci ca să-i răscumpere pe toți și să mîntuiască lumea prin El» (Ioan, 3, 17). Căci înainte lumea era judecată prin lege ca vinovată¹⁴⁵, iar acum a primit El asupra Sa judecata și, murind cu trupul pentru toți, a dăruit mîntuirea tuturor¹⁴⁶. Aceasta văzînd-o Ioan a strigat: «Legea prin Moise s-a dat, iar harul și adevărul, prin Iisus Hristos» (Ioan, 1, 17). Dar e mai presus harul decît legea și adevărul, decît umbra¹⁴⁷.

LXI

Deci ceea ce e «mai presus», precum s-a zis, nu se putea împlini prin altcineva decît prin Fiul, Care șade de-a dreapta Tatălui. Dar ce înseamnă aceasta decît că e Fiul adevărat și că dumnezeirea Tatălui este aceeași cu dumnezeirea Fiului? Căci Fiul împărățind în împărăția Tatălui șade pe același tron cu Tatăl, și fiind văzut în dumnezeirea Tatălui, Cuvîntul este Dumnezeu, și cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl (Ioan, 14, 9). Și așa este un singur Dumnezeu. Șezînd de-a dreapta Tatălui, nu face pe Tatăl de-a stînga. Ci ceea ce este în Tatăl de-a dreapta și de cînte, aceea are și Fiul. De aceea zice: «Toate cîte le are Tatăl, ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15). De aceea deși Fiul șade de-a dreapta Tatălui, Îl vede și El pe Tatăl de-a dreapta, măcar că făcîndu-Se om zice: «Văzut-am mai înainte pe Domnul înaintea Mea pururea, că e de-a dreapta Mea, ca să nu Mă clatin» (Ps. 15, 8). Se arată și în aceasta că Fiul este întru Tatăl și Tatăl întru Fiul. Tatăl fiind la dreapta, la dreapta este și Fiul. Și șezînd Fiul la dreapta, Tatăl este întru Fiul.

Iar îngerii slujesc urcînd și coborînd¹⁴⁸. Dar despre Fiul zice: «Și să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu» (Evr., 1, 6). Și cînd îngerii slujesc,

legii, și prin aceasta o restabilește ca formă de lucrare a Lui ca persoană, restabilind puterea spirituală a omului asupra trupului, fără desființarea propriu zisă a legilor lui fundamentale, prin comuniunea lui cu Logosul suprem ca persoană. Căci unde e Cuvîntul e și Duhul, Care întărește spiritual pe om.

145. O lege slăbită este o lege călcată, o lege căzută din puterea ei susținătoare a existenței umane în autenticitatea ei și în progresul ei spre desăvîrșire și spre viața nemuritoare. Dar tocmai aceasta aduce piericiunea și moartea făpturii. Încît chiar prin nesocotirea ei, legea se răzbună asupra vieții omenesti, judecînd-o. Legea nepăzită, legea neînutită ca o putere a vieții bine orînduite, aduce chiar prin aceasta descompunerea în viață.

146. Luînd trupul nostru supus morții, pentru că nesocotise legea, a primit Fiul însuși judecata legii. Dar învingînd moartea asumată prin puterea Duhului, a restabilit legea vieții în trupul Său și al nostru.

147. Legea lui Moise era legea coborîată la nivelul omului căzut. Era legea care legaliza comportarea omului la un nivel moral scăzut, mai mult formalist, ca să știe că nu poate scăpa totuși de legea lui Dumnezeu și de moarte. Harul ridică legea la nivelul omului care poate trăi liber față de păcat și poate scăpa de moartea veșnică.

148. Urcă la Dumnezeu ca să primească poruncile și coboară la oameni ca să li le aducă. Aceasta trebuie să fie și mișcarea noastră întîi spre Dumnezeu și apoi spre oameni.

spun: «Am fost trimis la tine» și: «Domnul a poruncit». Dar Fiul, chiar dacă zice în chip omenesc: «Am fost trimis» și vine ca să împlinească lucrul Tatălui și să slujească, zice totuși, ca Cel ce e Cuvîntul și Chipul: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10), și: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» și: «Tatăl care rămîne întru Mine, El împlinește lucrurile» (Ioan, 14, 9-10). Căci lucrurile ce le vede cineva în Chip sînt lucrurile Tatălui. Acestea sînt de-ajuns ca să rușineze pe cei ce luptă împotriva adevărului. Iar dacă, fiindcă s-a scris: «Făcîndu-Se mai presus», nu voiesc să vadă că «făcîndu-se», e spus despre Fiul că S-a făcut și este om, sau să înțeleagă că s-a făcut aceasta spre o slujire mai înaltă, cum am arătat, ci socotesc că prin expresia aceasta s-a spus despre Cuvîntul că e creat, să asculte iarăși pe scurt acestea, fiindcă au uitat cele spuse.

LXII

Dacă Fiul este dintre îngeri, ar trebui să se înțeleagă la fel despre El și despre ei termenul «făcîndu-se» și să nu se vadă nici o deosebire între ei după fire. Dar în acest caz sînt și ei fii cum este El înger și șed toți îndeobște de-a dreapta Tatălui, sau stă și Fiul cu toți ca un duh slujitor, trimis la slujire și El asemenea acelor. Dar Pavel deosebește pe Fiul de cele create zicînd: «Căruia dintre îngeri i-a spus vreodată «Fiul Meu ești Tu?» (Evr., 1, 5). Și Acesta creează cerul și pămîntul, iar aceia sînt creați de El. Și El șade cu Tatăl, iar ei stau de față slujind¹⁴⁹.

Cui nu-i este iarăși vădit că nu despre ființa Fiului a spus «făcîndu-Se», ci despre slujirea săvîrșită prin El? Căci precum, fiind Cuvîntul, S-a făcut trup, așa, făcîndu-Se om, S-a făcut cu atît mai presus în slujire slujirii săvîrșite prin îngeri, cu cît Se deosebește Fiul de robi și Creatorul de cele create. Deci să înceteze să înțeleagă expresia «făcîndu-Se» ca referindu-se la ființa Fiului. Căci nu e dintre cele create. Și să înțeleagă că expresia «făcîndu-se» se referă la slujirea și la îconomia împlinită de El. Iar cum s-a făcut mai presus în slujire, fiind mai presus în fire decît cele create, o arată cele spuse înainte și socotesc că și aceasta îi face de rușine pe ei. Iar de se împotrivesc, aceasta corespunde cu îndrăzneala lor nesocotită de a se împotrivi acestora și de a opune acestora cele spuse despre Tatăl însuși, nepotolindu-se ca să-și oprească limba de la ele, sau ca să știe în ce adînc de nebunie au căzut. Căci s-a scris: «Fă-Te mie Dumnezeu sprijinitor și locaș de scăpare, ca să mă mîntuiești pe mine» (Ps. 30, 2); și iarăși: «Făcutu-S-a Domnul loc de scăpare celui sărac» (Ps. 9, 10); dar și alte ca acestea se află în dumnezeieștile Scripturi. Dacă zic că acestea

149. Tatăl și Fiul «șed» pe tron; îngerii «stau de față» (în picioare) slujind. Stăpînul șade, slujitorul stă în picioare în fața Stăpînului, gata să plece îndată la lucrul la care e trimis.

s-au spus despre Fiul, ceea ce este poate și mai adevărat, să știe că sfinții Îl roagă să le fie ajutor și loc de scăpare, ca pe Unul ce nu este creat. Deci să înțeleagă și cuvintele «făcîndu-Se» și «L-a făcut» și «L-a zidit», ca referindu-se la venirea Lui în trup. Căci atunci S-a făcut ajutor și locaș de scăpare, cînd a ridicat în trupul Lui pe lemn păcatele noastre și a zis: «Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și vă voi odihni pe voi» (Matei, 11, 28).

LXIII

Dar dacă declară că cele spuse s-au zis despre Tatăl, fiindcă și despre El s-a scris: «Să Te faci» («să fii») și «S-a făcut», oare vor merge cu îndrăzneala așa de departe încît să spună că Dumnezeu însuși este «făcut»? Desigur vor îndrăzni și aceasta, cum cugetă unele ca acestea despre Cuvîntul Lui. Căci voința de consecvență îi duce să cugete și despre Tatăl cele ce și le închipuie despre Fiul. Dar să nu se întîmple vreunui dintre credincioși nici măcar să cugete la așa ceva. Căci nici Fiul nu este dintre cele create, nici ceea ce s-a scris și s-a spus aci: «Să Te faci» și «S-a făcut» nu înseamnă să Te faci începînd să exiști, ci arată ajutorul care S-a făcut El celor ce au trebuință. Căci Dumnezeu este pururea și același. Iar oamenii s-au făcut după aceea, prin Cuvîntul, cînd Însuși Tatăl a voit. Și Dumnezeu este nevăzut și neapropiat celor create și mai ales oamenilor de pe pămînt. Dar cînd oamenii slăbind Îl roagă, cînd prigonii, au nevoie de ajutor, cînd nedreptățiți aleargă la El, atunci Cel nevăzut, din iubire de oameni, Se arată prin binefacerea Lui pe care o săvîrșește prin Fiul Său și întru El. Că după trebuința fiecăruia se fac arătările Lui dumnezeiești; Se face celor slabi tărie, celor prigonii scăpare și celor nedreptățiți, loc de mîntuire. Căci tuturor le spune: «Încă vorbind tu, îți zic: iată sînt de față» (Isaia, 58, 9). Deci ceea ce i se face fiecăruia spre ajutor prin Fiul, aceasta spune fiecare că i se face Dumnezeu. Fiindcă și ajutor I se face Dumnezeu însuși prin Fiul.

Aceasta o știe și obișnuința oamenilor; și aceasta o mărturisește fiecare și o spune după cuviință. Adeseori le vine oamenilor ajutor și de la oameni. Unul vine în ajutor altuia care e nedreptățit ca Avraam lui Lot. Altul deschide casa celui prigonit, ca Avdia fiilor proorocilor (III Regi, 18, 4). Altul odihnește pe un străin, ca Lot pe îngerii (Fac., 19, 3). Altul dă cele de trebuință celor ce cer, ca Iov (Iov, 29, 15-16). Deci precum fiecare din cei ce au fost ajutați de alții, cînd zice: «Cutare mi s-a făcut mie ajutor», sau: «Mi s-a făcut scăpare și prin aceasta dăruitor», zicînd acestea nu indică începutul facerii acelora sau al ființei celor ce le-au făcut bine, ci binefacerea făcută lor de către aceia, așa cînd zic sfinții către Dumnezeu:

«S-a făcut» și «Să Te faci» nu indică vreun început al facerii Lui. Căci Dumnezeu e fără de început și nu e făcut, ci mîntuirea făcută de El oamenilor.

LXIV

Astfel înțelegîndu-se aceasta, urmează că și despre Fiul trebuie să înțelegem același lucru ori de cîte ori se spune «S-a făcut» și «să Se facă», ca și spusa «făcîndu-Se mai presus de îngerî». Auzindu-le acestea nu trebuie să cugetăm că se produce vreun început al Cuvîntului, nici să ni-L închipuim, pe temeiul acestora, creat. Ci trebuie să cugetăm la slujire și la iconomie, în sensul că S-a făcut om, cînd auzim această spusă a lui Pavel. Căci cînd Cuvîntul S-a făcut trup și S-a sălăsluit întru noi (Ioan, 1, 14), a venit ca să slujească și să dăruiască tuturor mîntuirea; deci atunci S-a făcut nouă mîntuire, ni S-a făcut viață, ni S-a făcut ispășire. Atunci iconomia cea pentru noi s-a făcut mai presus ca a îngerilor și s-a făcut cale și înviere. Și precum cuvîntul: «Fă-Te mie Dumnezeu sprijinitor» nu înseamnă facerea ființei lui Dumnezeu însuși, ci iubirea Lui de oameni – cum s-a spus –, așa și acum, spunîndu-se: «făcîndu-Se mai presus de îngerî», și «S-a făcut» și «cu atît S-a făcut Iisus un chezaș mai bun», nu înseamnă că însăși firea lui Dumnezeu s-a creat, să nu fie!, ci binefacerea făcută cu noi prin întruparea Lui, chiar dacă ereticii rămîn nerecunoscători și iubitori de sfadă.

CUVÎNTUL AL DOILEA ÎMPOTRIVA ARIENILOR (PG. 26, 139-322)

I

Eu speram că celor ce fățărăsc nebunia lui Arie le vor ajunge dovezile adevărului înfățișate în cuvîntul de mai înainte și se vor opri și se vor întoarce de la cele rău cugetate și grăite despre Mîntuitorul. Dar nu știu de ce nu se lasă înduplecați nici așa, ci, ca porcii și cîinii ce se tăvălesc în vărsăturile și în noroiul lor, își născocesc și mai multe argumente ale necredinței. Neînțelegînd nici scrisa din Proverbe: «Domnul m-a zidit început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22), nici spusa Apostolului: «Credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 2), se împotrivesc, spunînd că Fiul lui Dumnezeu este făptură și creatură. Le-ar fi fost de ajuns din cele spuse înainte să-și dea seama, din însăși mărturia Adevărului, că Fiul nu este din cele ce nu sînt, nici din cele create. Căci fiind Dumnezeu, nu poate fi făptură, nici nu e îngăduit să se spună că e creatură. Fiindcă e propriu creaturilor și făpturilor să li se spună că sînt din cele ce nu sînt (din nimic) și că «nu erau înainte de a se naște».

Deci fiindcă, parcă temîndu-se să se despartă de născocirea de mituri, își iau ca false temeieri spusele de mai înainte ale dumnnezeieștilor Scripturi, care bine s-au scris, dar sînt răstălmăcite cu viclenie de ei, să reluăm iarăși înțelesul celor mai înainte spuse ca să întărim sufletele credincioșilor, iar pe ei să-i arătăm din fiecare din acestea că nu cunosc creștinismul. Căci dacă l-ar fi cunoscut, nu s-ar fi încuiat în necredința iudeilor, ci, cercetînd, ar fi învățat că «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1); iar cînd a binevoit Tatăl ca Însuși Cuvîntul să Se facă trup, atunci s-a spus în mod cuvenit despre El de către Ioan: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14), iar de către Petru: «L-a făcut pe El Domn și Hristos» (I Petru, 3, 15); iar prin Solomon, de către Domnul însuși: «Domnul m-a zidit pe mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22); iar de către Pavel: «Cu atît mai presus făcîndu-Se decît îngerii» (Evr., 1, 4); și iarăși: «S-a deșertat pe Sine, chip de rob luînd» (Filip., 2, 7); și iarăși: «Deci, frați sfinți pătași ai chemării cerești, să cunoașteți pe Trimisul (Apostolul) și Arhiereul

mărturisirii noastre Iisus, Care e credincios Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 12).

Toate acestea spuse au același înțeles în care se cuprinde dreapta noastră credință și care arată dumnezeirea Cuvîntului și cele spuse în chip omenesc despre El, pentru faptul de a Se fi făcut El și Fiul omului. Și deși acestea sînt de ajuns ca dovezi împotriva lor totuși, deoarece neînțelegînd spusa Apostolului – ca să amintesc întîi de ea – socotesc pe Fiul lui Dumnezeu între făpturi, pentru că s-a scris: «Credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El», am crezut că e de trebuință să-i rușinăm iarăși fiindcă spun acestea, precum am făcut și în cele spuse înainte, pornind de la afirmarea lor.

II

Dacă deci nu e Fiu, să I se spună făptură și să I se atribuie și Lui toate cele ale făpturilor. Și să nu se mai spună că e Fiul unic și Cuvîntul și Înțelepciunea. Și Dumnezeu însuși să nu Se mai numească Tată, ci numai Făcător și Creator al celor făcute de El. Și să se socotească zidirea chip și pecete a voii creatoare a Lui. Iar El, potrivit socotinței lor, să nu se mai considere ca avînd fire născătoare, ca să fie din ființa Lui Cuvîntul, Înțelepciunea și peste tot un Chip¹. Căci dacă nu e Fiu, nu e nici Chip. Iar nefiind Fiu, cum spuneți că Dumnezeu este Creator, dacă toate cele făcute se fac prin Cuvîntul și întru Înțelepciune și fără Acesta nu s-ar putea face ceva și, dacă, chiar și după voi, fără El nu are întru Cine și prin Cine să facă toate? Iar dacă ființa dumnezeiască nu e, după voi, roditoare, ci pustie, ca o lumină ce nu luminează, ca un izvor uscat, cum nu vă rușinați să spuneți că are o lucrare (energie) creatoare? Și desființînd ceea ce e după fire, cum nu vă rușinați voind să preferați ceea ce e după voință?²

1. Dacă nu e un Fiu, ca chip al lui Dumnezeu Tatăl prin care se aduce la existență creațiunea, creațiunea iese direct din Dumnezeu ca chip al lui. În acest caz creațiunea e o emanație din Dumnezeu în sens panteist. Așa-zisul Dumnezeu în acest caz e o esență, din care iese fără voia ei lumea. Totul e supus în acest caz unei fatalități oarbe, fără sens.

Numai distincția între un Fiu care e din ființa lui Dumnezeu, ca Tată, și între o lume creată prin voința lui Dumnezeu, evită panteismul, salvîndu-se transcendența lui Dumnezeu de o lume neidentificată cu El și nesupusă exclusiv unor legi involuntare. Numai în acest caz lumea e creată prin voința lui Dumnezeu, fiind deosebită de ființa Lui; și dacă e creată prin voință, e creată și prin cugetare, căci voința liberă nu lucrează fără cugetare și fără un scop. Dacă Dumnezeu nu e un Tată care are un Fiu, El n-are o viață personală. Căci un dumnezeu monopersonal, fiind lipsit de o viață personală întreținută de o comună interpersonală, nu e propriu zis un Dumnezeu personal. El e mai degrabă o esență din care lumea iese fără voia Lui. De aceea un dumnezeu monopersonal nu poate avea o voință și o simțire iubitoare și deci o cugetare liberă. El nu are în acest caz o conștiință de sine, prin care își vede chipul său; nu are propriu zis o sine. Numai un Dumnezeu cunoscîndu-Se pe Sine în chipul Său vede bogăția Sa și poate cugeta și avea o lume conformă ei.

2. Nu poate avea o lucrare operînd ceva în extern dacă nu e roditor prin ființă. Omul poate lucra asupra unei lumi exterioare, pentru că e roditor și prin ființa lui. Dar pînă la un punct și lumea ține de el, îl completează pe el. Totuși e o deosebire și la el între ceea ce

Căci dacă pe cele din afară și care nu au fost mai înainte, voind să fie, le creează și Se face Făcător al lor, trebuie socotit că e cu mult mai înainte Tată al Celui născut din ființa Lui. Căci dacă recunoașteți lui Dumnezeu voința referitoare la cele ce încă nu sînt, pentru ce nu recunoașteți lui Dumnezeu ceea ce e mai presus de voința Lui?³ Iar mai presus de voință este de a fi Dumnezeu prin fire, Tată al Cuvîntului Său.

Dacă deci ceea ce e mai înainte, care este după fire, n-a existat, după nebunia lor, cum ar putea să se facă ceea ce e după aceea, care este după voință?⁴ Iar mai înainte este Cuvîntul și de-abia în al doilea rînd, creațiunea. Deci există Cuvîntul, chiar dacă necredincioșii îndrăznesc să spună multe împotriva. Căci prin El s-a făcut zidirea. Și e vădit că Dumnezeu fiind Făcător are și pe Cuvîntul creator nu din afară, ci propriu Lui⁵. Deci spunem din nou același lucru: dacă are voință și voința e creatoare și ajunge voința Lui spre întemeierea celor ce le creează, iar Cuvîntul Lui este Făcător și Creator, nu încapă îndoială că El este voința vie a Tatălui și lucrarea Lui voluntară și Cuvîntul Lui adevărat, întru Care dă ființă tuturor și le cîrmuiește cum se cuvine. Căci nimeni nu se va îndoi că Armonizatorul există înaintea armoniei și a celor armonizate. Și e, cum am spus înainte, pentru Dumnezeu un lucru posterior a crea, față de a naște. Căci Fiul este în mod propriu și adevărat din acea fericită și etern existentă ființă. Iar cele ce sînt din voința ei se constituie din afară și sînt create prin născutul propriu din ea⁶.

naște și ceea ce face omul. Ceea ce face e mai mult opera voinței, decît ceea ce naște. La animale nu e nici nașterea, nici mișcarea între lucruri cu efectele ei, opera voinței. Ele sînt mai identificate cu natura. Dar la om relațiile interpersonale au ca premize nașterile, deci unitatea de natură; așa e și la Dumnezeu.

3. Înainte de a voi ceva, el este.

4. Iată pentru ce sfîntul Atanasie a insistat să considere pe Fiul «născut din ființa Tatălui». În formularea Sinodului II ecumenic această expresie s-a înlocuit cu cea «de o ființă cu Tatăl», pentru a nu se înțelege ființa ca născînd prin sine. Dar sfîntul Atanasie nu a văzut ființa ca născînd prin sine, ci pe Tatăl născînd pe Fiul din ființa Sa.

5. Cuvîntul e forța intrinsecă a celui ce vrea să facă ceva, e putința gîndirii a ceea ce vrea să facă. Iar cineva care gîndește la ceva stă într-un fel oarecare de vorbă cu sine. La Dumnezeu, acest Sine cu care stă El de vorbă nu este numai un Sine, ci un fel de altul, un alt Sine. Dumnezeu fiind Unul, nu e totuși într-o singularitate absolută. E un Unul care nu e lipsit de iubire, ceea ce implică o comuniune.

6. Voința prin care cineva face ceva e anterioară actului făcător. Iar voința oricărei ființe dotate cu spirit implică gîndirea, sau e și gîndire. Pe de altă parte voința nu e fără conștiința celui ce voiește. Voința lui Dumnezeu nu e anterioară existenței Lui. El nu poate voi să existe înainte de a fi. În acest caz El n-ar putea dispune de voința Lui. Dar nici existența Lui nu e anterioară voinței Lui. El «este» din veci ființă care voiește. Dacă existenței noastre îi premerge voința altuia, care este anterior nouă și în ultimă instanță e voința Existenței supreme, acelei existențe nu-i premerge voința altcuiva. Nu se poate merge așa la infinit. Temeiul ultim a tot ce există este o existență care e în același timp și o voință. Desigur e o taină de neînțeles, o existență care nu există fără voința altei existențe, ci a cărei existență e una cu voința proprie.

Dar nu se poate explica o existență supremă fără o voință, nici o voință supremă fără o existență care o implică. În felul acesta însuși faptul că există o lume implică o existență

III

Deci Cuvîntul, arătînd marea absurditate a celor ce spun că Domnul nu e Fiul lui Dumnezeu, ci făptură, e necesar să mărturisim că El este Fiul. Iar dacă este Fiul, precum și este, și Fiul Se mărturisește că nu e din afară, ci din Cel ce naște, să nu se mai certe, precum am spus înainte, pentru cuvinte, chiar dacă sfinții folosesc pentru Cuvîntul expresia «L-a făcut», în loc de «L-a născut». Căci cuvîntul este indiferent, pînă ce se mărturisește firea. Căci nu desființează cuvintele firea, ci mai degrabă firea preface cuvintele atrăgîndu-le la ea. Căci nu sînt cuvintele înaintea firilor, ci firile sînt primele și, după ele, cuvintele. De aceea cînd ființa este creatură sau făptură, expresia «a făcut» și «s-a făcut» și «a zidit» se folosește în sensul ei propriu, indicînd făptura. Dar cînd firea e făt sau fiu, atunci «l-a făcut» și «s-a făcut» și «l-a zidit» nu se mai folosește în sens propriu, nici nu indică o făptură, deși în loc de «l-a născut» e folosit, fără deosebire, expresia «l-a făcut». Astfel de multe ori părinții numesc pe fiii născuți din ei robii lor, fără să nege identitatea firii. Și pe robii proprii îi numesc, cu bunăvoință fii, fără să ascundă originea dobîndirii lor. Părinții numesc pe fiii lor robi pentru autoritatea ce o au asupra aceloră, și pe robi fii, din bunăvoință față de ei. Sara îl numea pe Avraam domn, deși nu era roaba, ci soția lui. Și Apostolul a unit cu Filimon pe robul Onisim, cîștigat de el ca pe un frate. Iar Batșeba, deși era mamă, numea pe fiul ei rob, spunînd tatălui: «Pe robul tău, Solomon» (III Regi, 1, 19). La fel, proorocul Natan, intrînd la David, i-a spus ca și aceea: «Pe Solomon, robul tău» (ibid., 20). Nu le era greu să-l numească pe fiu, rob. Acela auzind aceasta cunoștea firea și aceștia, spunînd așa, nu ignorau că era fiu adevărat. Ei cereau ca el să fie moștenitor al tatălui, chiar dacă îl numeau rob, căci era prin fire fiu al lui David.

IV

Deci precum, citindu-le acestea, le înțelegem cum trebuie, și auzind pe Solomon numit rob, nu-l socotim de fapt rob, ci fiu adevărat și după fire, la fel cugetăm și despre Mîntuitorul, cugetînd că sfinții îl înțeleg ca Fiul adevărat și ca fiind prin fire Cuvîntul cînd zic: «Credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 2); sau cînd El însuși zice: «Domnul M-a zidit pe Mine» (Înț. Sir., 24, 8) și cele asemenea. Să nu nege deci vreunii vreo însușire ce o are El de la Tatăl. Ci ca și despre Solomon și David să cugete drept și despre Tatăl și despre Fiul. Fiîndcă, dacă auzind despre Solomon că e rob, îl mărturisesc totuși fiu, cum nu s-ar pierde cu drept

supremă care o voințe. Însăși existența lumii fără o voință care o prevede ar fi de altfel o taină de neexplicat. Atît faptul lui «este» în general e o taină, cît și faptul lui «este» împreună cu voința concomitentă e o taină de neexplicat. Dar faptul din urmă e mai ușor de admis pentru cugetare, decît cel al unei existențe pur și simplu fără o voință concomitentă pe o treaptă supremă și anterioară unei lumi supuse legilor.

cuvînt, nepăstrînd același înțeles cînd e vorba de Domnul? Cum nu s-ar pierde, cînd, auzind că e Fiul, Cuvînt și Înțelepciune, se forțează să răstălmăcească și să tăgăduiască nașterea cea după fire și adevărată a Fiului din Tatăl, iar cînd aud expresia cu înțeles de făptură, se grăbesc îndată să-L socotescă pe Fiul prin fire făptură și tăgăduiesc pe Cuvîntul, deși pot prin faptul că S-a făcut om, să refere toate aceste expresii la omenitatea Lui? Cum nu se arată deci ca vrednici de scîrbă în fața Domnului avînd în ei două măsuri, sau înțelegînd cum se cuvine numirea de rob aplicată lui Solomon, dar hulindu-L prin ea pe Domnul? Căci consimt că Solomon e rob prin simțire, dar expresia «Cel ce L-a făcut» referită la Domnul o socotesc ca mare sprijin pentru erezia lor. Dar și acest sprijin le este trestie ușor de frînt. Căci se vor osîndi îndată de vor pricepe modul de vorbire al Scripturilor. Pentru că precum Solomon este numit rob, deși e fiu, la fel, ca să reluăm cele spuse mai înainte, deși părinții pe cei odrăsliți din ei îi numesc creați și zidiți și făcuți, totuși nu tăgăduiesc că ei le sînt fii după fire. Astfel Ezechia, cum s-a scris la Isaia, spunea rugîndu-se: «Pentru că din ziua de azi voi face prunci care vor vesti dreptatea Ta, Doamne al mîntuirii mele» (Isaia, 38, 19). El a spus «voi face». Dar proorocul în aceeași carte și în alt loc zice: «Și fiii tăi ce vor ieși din tine» (Isaia, 39, 7; IV Regi, 20, 18). Deci în loc de «a naște» a spus «voi face» și cei născuți din ei zice că sînt făcuți. Și nu tăgăduiește cineva că cuvîntul se referă la cei născuți prin fire.

Iar Eva născînd pe Cain, a spus: «Am dobîndit om prin Dumnezeu» (Fac., 4, 1). Deci în loc de «am născut» a zis și ea «am dobîndit». Și văzînd întîi nașterea, a spus: «am dobîndit». Și nu va socoti cineva din pricina cuvîntului «am dobîndit», că ea l-a cumpărat pe Cain din afară și nu l-a născut din ea.

Iar patriarhul Iacov, a zis lui Iosif: «Acum deci cei doi fii ai tăi, făcuți ție în Egipt, înainte de a veni eu la tine în Egipt, sînt ai mei, Efraim și Manase» (Fac., 48, 5). Iar Scriptura zice despre Iov: «I s-au făcut lui șapte fii și trei fiice» (Iov, 1, 2). Și Moise a spus în Lege: «De se vor face ție fii» și «De se va face fiu».

V

Iată deci iarăși cum au numit pe cei născuți, făcuți, știind că odată ce sînt mărturisiți fii, chiar dacă spune cineva că «s-au făcut», «i-am dobîndit», «i-am făcut», aceasta nu-i schimbă. Căci firea și adevărul atrag cugetarea la ceea ce e propriu lor. De aceea cu cei ce discută dacă Domnul e creatură sau făptură, trebuie mai întîi să stabilim cu ei dacă este Fiul și Cuvîntul și Înțelepciunea. Căci odată dovedite acestea, se înlătură îndată și încetează presupunerea că e făptură sau creatură. Pentru că nici făptura nu poate fi Fiul sau Cuvîntul, nici Fiul, făptură. Iar acestea așa fiind,

e limpede pentru toți dovada că cuvîntul care spune «L-a făcut» nu e spre folosul ereziei lor, ci mai degrabă spre osîndă. Căci s-a arătat că expresia «a făcut» e folosită în dumnezeiasca Scriptură și pentru fii adevărați și după fire. De aceea odată ce s-a dovedit că Domnul este Fiul adevărat, Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui, chiar dacă se spune despre El «L-a făcut» sau «S-a făcut», nu se spune că e făptură, ci sfinții se folosesc de expresia aceasta în mod amestecat ca și cu privire la Solomon (fiul lui David) și la fiii lui Ezechia. Căci și aceștia, născîndu-i din ei, au spus: «Am făcut» și «am dobîndit» și «s-au făcut». Deci și protivnicii lui Dumnezeu, care folosesc aceste mici cuvînte ca pretexte, trebuie, fie măcar și mai tîrziu, să lepede din cele spuse înțelesul necredincios și să cugete despre Fiul că e Fiul adevărat, Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui, nu făptură, nu creatură. Căci dacă Fiul este făptură, prin ce Cuvînt și prin ce Înțelepciune s-a făcut ea?⁷ «Căci toate Întru înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 24); și «Toate printr-Însul s-au făcut și fără de Dînsul nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3). Iar dacă El este Cuvîntul și Înțelepciunea, în Care se fac toate, El nu este dintre cele făcute, nici în general dintre cele create, ci născut al Tatălui.

VI

Vedeți deci ce greșală este a zice că Cuvîntul lui Dumnezeu este făptură? Zice undeva Solomon în Ecclesiast: «Toată făptura o va aduce Dumnezeu la judecată cu tot ce s-a trecut cu vedereă, fie bun, fie rău» (Înț. Sir., 1, 12, 14)⁸. Dacă deci Cuvîntul e făptură, va fi adus, după voi, și El la judecată. Și unde mai e judecata, odată ce e judecat Judecătorul?⁹ Cine va

7. Cuvîntul, Înțelepciunea implică pentru sfîntul Atanasie o relație bipersonală. O singură persoană nu vorbește și deci nu cugetă. Dacă Dumnezeu e o singură persoană, nu are cuvînt și nu are cugetare. În acest caz lumea e o emanație oarbă a unei esențe dominate de o lege oarbă. Conștiința implică bipersonalitatea. Deci Cuvîntul, sau Cugetarea lui Dumnezeu, în Care se implică bipersonalitatea lui Dumnezeu, trebuie să fie, din firea Lui, de nivelul Lui, și nu o făptură. Fiul, fiind Cuvîntul, arată că și Tatăl e Cuvîntătorul; Fiul fiind Înțelepciunea, arată și pe Tatăl ca izvor al Înțelepciunii. Sînt numai de două persoane, dar una ca ființă dumnezeiască, necreată. Prin aceasta creștinismul a ieșit din abstracțiunea unui eu care ar putea cugeta într-o totală singularitate (Fichte). Cugetarea e o relație bipersonală comunitară. Acesta e un nou fapt pentru care omul e după chipul lui Dumnezeu. Chiar lumea nu poate veni la existență prin crearea de către un Dumnezeu singur fără un Fiul; sau în Înțelepciunea prin care s-a creat e implicat Sfatul, conștiința de sine a lui Dumnezeu.

8. Tot ce s-a trecut neobservat, fie bun, fie rău, va fi adus la lumină și deci la judecată, ca să nu se mîndrească nimeni cu fapta altuia, ca să nu scape nici un rău nejudecat, ca să nu rămînă nimic nevalorificat sau nedezaprobat în veci.

9. Cel ce judecă e mai presus de orice judecată. Fiul lui Dumnezeu, Gîndirea ipostatică a Tatălui, nu poate fi supusă judecății. Ce instanță mai presus de Dumnezeu poate exista? Cine altul poate îmbrăca în valoare sau în dezaprobare veșnică tot ce s-a făcut? El e absolutul. Nu e supus vreunei judecăți superioare. Pentru că El e criteriul suprem a tot ce e bun și opusul adevărat a tot ce e rău. Judecata Lui devenind relativă, totul s-ar relativiza. Dar Iisus Hristos poate judeca pe oameni și pentru că El însuși a încercat cele ome-

da binecuvîntările celor drepti și pedepsele celor nevrednici, dacă va sta, după voi, și Domnul cu toți în fața judecății?¹⁰ Și în baza cărei legi va fi judecat Dătătorul oricărei legi?¹¹ Este propriu făpturilor a fi judecate, a fi binecuvîntate și osîndite de Fiul. Temeți-vă deci de Judecătorul și credeți spusei lui Solomon. Căci dacă toată făptura va fi adusă de Dumnezeu la judecată, iar Fiul nu este dintre cei judecați, ci mai degrabă El este Judecătorul tuturor făpturilor, nu Se arată mai strălucitor decît soarele Fiul, Care e Cuvîntul lui Dumnezeu, întru Care se fac și se judecă făpturile? Iar dacă spusa că e «credincios» (Evr., 3, 2) îi tulbură iarăși, pentru că așa cum se spune despre toți, se spune și despre El că e credincios și crezînd primește răsplata credinței, să ia seama că prin aceasta îl critică pe Moise care zice: «Dumnezeu este credincios și adevărat» (Deut., 32, 4); dar și pe Pavel care scrie: «Credincios este Dumnezeu, Care nu vă va lăsa să fiți ispitiți mai mult decît puteți» (I Cor., 10, 13). Dar spunînd sfinții acestea, n-au cugetat cele omenesti despre Dumnezeu, ci au cunoscut că cuvîntul «credincios» are în Scriptură un îndoit înțeles: unul arătînd pe cel ce crede, altul pe cel vrednic de crezare. Primul se potrivește oamenilor, al doilea lui Dumnezeu. E credincios Avraam că a crezut lui Dumnezeu care grăia; și e credincios Dumnezeu, pentru că, precum cîntă David, «credincios este Dumnezeu în toate cuvintele Lui» (Ps. 144, 13); și e vrednic de crezare și e cu neputință ca El să mintă. Și iarăși cînd spune: «De este vreo credincioasă văduvă» (I Tim., 5, 16), numește credincioasă pe cea care crede cu adevărat. Dar Cuvîntul este «credincios», pentru că trebuie să se creadă în ceea ce a spus. Căci e adevărat și nu se poate altfel. Deci ceea ce s-a scris despre El: «Credincios este Celui ce L-a făcut pe El», nu are nimic asemănător cu celălalt înțeles. Nu pentru că crezînd s-a făcut bineplăcut, ci pentru că fiind Fiul al adevăratului Dumnezeu, e și El credincios, trebuind să fie crezut în toate cele ce le spune și face. Căci rămîne neschimbat și neabătut în iconomia luată asupra Sa ca om și în prezența Sa în trup.

VII

Astfel deci, dacă vrea cineva să-i rușineze pe aceștia, poate să-i arate ca rătăcind cînd spun că Cuvîntul lui Dumnezeu este făptură, chiar și numai din cuvîntul «L-a făcut». Căci înțelesul celor scrise este drept,

nești, a săvîrșit binele cu osteneală și a respins răul cu efort și S-a ridicat prin aceasta ca om la nivelul suprem, nesupus judecății.

10. Nu poate condamna cu autoritate supremă cel supus judecății, cel ce nu este el însuși criteriul suprem al binelui. Nu poate acorda o cunună necontestată cel ce are nevoie și el de a fi încununat de altul. Nimic nu e definitiv și absolut valoros fără aprecierea din partea forului personal suprem.

11. Nu i se poate aplica sentința prevăzută de o lege celui ce e mai presus de orice lege și a dat orice lege. Peste orice lege trebuie să fie un dătător al oricărei legi. Nu legea imper-

atunci cînd se arată cînd și spre ce s-au spus. De aceea e de trebuință să se vădească chiar din el aiureala ereticilor, arătîndu-se, cum am spus înainte, timpul în care s-a făcut și folosul spre care s-a făcut. Căci n-a spus Apostolul acestea istorisind cele dinainte de creație, ci cînd Cuvîntul S-a făcut trup. Fiindcă s-a scris: «Deci, frați sfinți, pătași ai chemării cerești, cunoașteți pe Trimisul (Apostolul) și Arhiereul mărturisirii noastre, pe Iisus, credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 1-2). Cînd deci a fost trimis, dacă nu cînd a îmbrăcat trupul nostru? Și cînd S-a făcut Arhiereu al mărturisirii noastre, dacă nu cînd, aducîndu-Se pe Sine pentru noi, a ridicat trupul din morți și acum Îi aduce și daruri Tatălui pe cei ce vin la El cu credință, rîscumpărînd pe toți și aducînd ispășire lui Dumnezeu pentru toate ale noastre?¹²

Deci nu a voit Apostolul să indice ființa Cuvîntului, nici nașterea Lui după fire din Tatăl, spunînd: «Fiind credincios Celui ce L-a făcut pe El». Doamne ferește! Ci a arătat că S-a pogorît la oameni și S-a făcut Arhiereu. Iar arhieria Lui o poate înțelege cineva din istoria privitoare la lege și la Aaron. Astfel, Aaron nu s-a născut arhiereu, ci om, și după un timp, cînd Dumnezeu a voit s-a făcut arhiereu; și nu s-a făcut pur și simplu, nici nu s-a cunoscut din veșmintele obișnuite, ci îmbrăcînd umărarul, pectoralul, veșmîntul pînă la călcîie, pe care femeile l-au lucrat la porunca lui Dumnezeu. Și îmbrăcat în acestea intra în Sfintele și aducea jertfa pentru popor; îmbrăcat în acestea slujea ca un mijlocitor între arătarea lui Dumnezeu și jertfele oamenilor (Ieș., 28 și 29). Așa și Domnul, la început a fost Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul (Ioan, 1, 1). Iar cînd a voit Tatăl să se plătească prețul de rîscumpărare pentru toți și să se dea harul tuturor, atunci Cuvîntul, precum a luat Aaron veșmîntul lung pînă la călcîie, așa și El a luat trupul din pămînt, avînd pe Maria ca Maică a trupului în loc de pămîntul nelucrat, ca avînd ce aduce, ca Arhiereu, să Se aducă pe Sine însuși Tatălui și prin sîngele propriu să ne curățească pe noi, pe toți, de păcate și să ne învie din morți.

VIII

Căci cele vechi erau umbra acestei fapte. Și ceea ce a făcut Mîntuitorul venînd la noi, aceea a închipuit, potrivit Legii, în chip umbros, Aaron. Precum deci Aaron, fiind același nu s-a schimbat îmbrăcînd haina arhierască, ci s-a acoperit numai, rămînînd același și precum dacă ar fi zis

sonală e mai preșus de toate, ci o personă supremă și absolut liberă e criteriul binelui nedepășit de nici un alt criteriu al binelui, care implică un sens cugetat. Acea persoană dătătoare a oricărei legi e forul absolut suprem al oricărei judecăți.

12. Aci sfîntul Atanasie vorbește de arhieria continuă a lui Hristos, deci și de jertfa continuă a Lui pentru noi, cu care ne unește și pe noi cu Sine ca jertfe. E o idee pe care o va dezvolta sfîntul Ciril din Alexandria în scrierea *Închinare, în Duh și Adevăr*.

cineva văzîndu-l aducînd jertfă: «Iată Aaron s-a făcut arhiereu», nu ar fi afirmat că atunci s-a făcut om, căci era om și înainte de a se face arhiereu, ci că s-a făcut arhiereu prin slujire, îmbrăcînd veșmintele făcute și pregătite pentru arhierie, la fel se poate cugeta și despre Domnul, că nu S-a făcut altul luînd trup, ci, fiind același, S-a acoperit cu trup; și spunîndu-se că «S-a făcut», nu trebuie să înțelegem că Cuvîntul, întrucît este Cuvînt, a fost făcut, ci fiind Cuvîntul creator, pe urmă S-a făcut arhiereu, îmbrăcînd trupul făcut și creat care se poate și aduce pentru noi. De aceea s-a spus că «S-a făcut». Dacă deci Domnul nu S-ar fi făcut om, s-ar putea război arienii. Dar dacă Cuvîntul S-a făcut trup, ce altceva se poate spune despre Omul care S-a făcut, decît că «a fost credincios Celui ce L-a făcut pe El»? Căci precum e propriu Cuvîntului să se spună că «la început era Cuvîntul», așa e propriu omului să se spună că se face, că se creează. Pentru că cine văzînd pe Domnul umblînd ca om și arătîndu-Se din fapte ca Dumnezeu, nu ar fi întreat: «Cine a făcut pe Acesta om»? Și cine iarăși, întreat astfel, n-ar fi răspuns că «Tatăl L-a făcut pe Acesta om și ni L-a trimis nouă Arhiereu»? Iar acest înțeles și timpul și Persoana se poate afla mai bine de la Apostolul însuși care a scris: «Fiind credincios Celui ce L-a făcut pe El», dacă ținem seama de cele scrise mai înainte. Căci toate formează un lanț și locul întreg vorbește despre același lucru. Pentru că scrie în Epistola către Evrei: «Deci de vreme ce pruncii s-au făcut părtași singelui și trupului, în același fel și El S-a împărtășit de acestea, ca să surpe prin moarte pe cel ce are stăpînirea morții, adică pe diavolul; și să izbăvească pe cei care, de frica morții, erau supuși robiei toată viața. Căci nu a luat firea îngerilor, ci sămînța lui Avraam. Pentru aceea, dator era să se asemene fraților, ca să fie milostiv și credincios Arhiereu în cele către Dumnezeu¹³, spre a ispăși pentru păcatele poporului. Căci întrucît a pătit, fiind El însuși ispitit, poate să ajute celor ce se ispitesc¹⁴. Pentru aceea, frați sfinți, părtași ai chemării cerești, îndreptați privirea voastră spre Trimisul (Apostolul) și Arhiereul mărturisirii noastre, spre Iisus, Care credincios a fost Celui ce L-a făcut»¹⁵.

IX

Cine, citind această pericopă, nu va osîndi pe arieni, și nu va admira pe fericitul Apostol, care a grăit atît de drept? Căci cînd a fost făcut și cînd a devenit (Cuvîntul) Apostol, dacă nu cînd S-a împărtășit și El de sînge și

13. Numai făcîndu-Se asemenea lor și suferind cele ale lor, putea simți milă față de ei și putea fi Arhiereul care să Se jertfească pentru ei.

14. Cine nu e ispitit de foame, de sete, biruind ispita prin rațiune, nu poate da tărie celor ce se ispitesc, ca să o învingă și ei.

15. Credincios a fost Celui ce L-a făcut trimis al Lui la noi, și Arhiereu al nostru către El, dar în scopul acesta, și om.

de trup? Și când Și-a arătat limpede mila față de ei și S-a făcut Arhiereu credincios, dacă nu când S-a asemănat întru toate fraților?¹⁶ Dar S-a asemănat atunci când S-a făcut om, îmbrăcând trupul nostru. Deci scriind despre iconomia cea după om a Cuvîntului, a spus Pavel «credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El», nu despre ființa Cuvîntului. Deci nu vă mai prostiți spunînd că Cuvîntul lui Dumnezeu este făptură¹⁷. Căci El este prin fire Fiul Unul născut al lui Dumnezeu¹⁸. Dar a avut frați, când a îmbrăcat trupul cel asemenea cu al nostru, pe care aducîndu-l prin Sine însuși S-a numit Arhiereu și S-a făcut milos și credincios. Milos, pentru că, aducîndu-Se pe Sine însuși, ne-a miluit pe noi, iar credincios, nu împărtășindu-Se de credință, nici crezînd în cineva ca noi, ci avînd să fie crezut în cele ce le spune și le face și pentru că aduce o jertfă credincioasă care rămîne și nu cade¹⁹. Căci cele aduse potrivit legii nu rămîneau statornice, pierînd în fiecare zi și avînd oamenii iarăși nevoie de curățire²⁰. Dar jertfa Mîntuitorului odată săvîrșită a desăvîrșit totul și s-a făcut credincioasă (statornică) pentru totdeauna. Aaron a avut și el urmași și în general preoția potrivit Legii înlocuia pe cei de mai înainte datorită timpului și morții (pentru că aceia mureau). Dar Domnul, avînd o arhierie netrecătoare și fără urmași, S-a făcut Arhiereu statornic (credincios) rămî-nînd pururea (Evr., 7, 21)²¹. Și S-a făcut credincios făgăduinței ca să audă și să nu înșele pe cei ce vin la El. Aceasta se poate afla și din epistola marelui Petru, care scrie: «Pentru aceea și cei ce pătînesc după voia lui Dumnezeu să-și încredințeze sufletele lor Făcătorului credincios» (I Petru, 4, 19)²². Căci credincios fiind nu Se schimbă, ci rămîne pururea și dă cele făgăduite.

16. Sfîntul Atanasie leagă strîns arhieria lui Hristos pentru noi de mila Lui față de noi pe care nu o are numai ca Unul ce privește din afară la suferințele noastre, ci Și le face proprii. Arhiereu eficace e cel ce suferă cu cei ce suferă. Și Hristos n-ă suferit cu noi datorită identității necesare a firii Lui cu a noastră, ci luînd de bună-voie firea noastră, ca să poată suferi de bună-voie cu noi și să simtă astfel de bună-voie real milă față de noi.

17. Dacă e făptură, nu e cineva mai înalt care să ne arate atîta iubire, încît să se facă om pentru noi. Toți sîntem închiși în aceeași relativitate neputincioasă.

18. Dacă ar fi unul dintre mai mulți fii, ar fi și el relativ și n-am mai avea în venirea Lui iubirea așa de mare a unui Tată dumnezeiesc care Își dă pentru noi pe unicul Fiu.

19. E o jertfă căreia El îi rămîne credincios, persistînd în dispoziția ei, sau stăruind în starea de jertfă, de predare continuă Tatălui pentru noi, dar și de comunicare a acestei stări oamenilor, sau arătîndu-Se mereu ca Cel jertfit pentru noi Tatălui. Dumnezeu Fiul a fost milos cu noi și mai înainte. Dar prin întrupare Și-a arătat și Își arată în mod deplin și efectiv mila Lui.

20. Jertfele din Vechiul Testament nu erau întru totul curate și nu curățau deplin. Numai jertfa lui Hristos e curată de orice gînd contrar și fără nici o rezervă, sau e o totală dăruire de Sine însuși a lui Hristos, peste care nu poate fi alta.

21. Hristos însuși, ca Arhiereu desăvîrșit, nu are urmași, pentru că nu moare. Dar arhieriei care-L reprezintă vizibil au urmași, pentru că mor.

22. Se pune în legătură statornicia lui Hristos în arhierie și în împlinirea făgăduințelor Sale, cu auzirea noastră de către El, care rămîne viu sau cu sensibilitatea Lui statornică față de suferințele noastre.

X

Așa numiții zei mincinoși ai elinilor nu sînt vrednici de crezare nici în ce privește existența, nici făgăduințele. Căci nu sînt aceia pretutindeni. Dar și cei locali pier cu timpul și se destramă prin ei înșiși. De aceea Rațiunea strigă împotriva lor, pentru că nu sînt vrednici de crezare, ci sînt apă mincinoasă și nu e credincioasă în ei. Dar Dumnezeu tuturor și singur cu adevărat existent este credincios, fiind mereu același, și zicînd: «Vedeți-Mă, că Eu sînt» (Deut., 32, 30) și «Nu M-am schimbat» (Mal., 3, 7). De aceea și Fiul Lui este același, pururea fiind și neschimbîndu-Se și nefiind mincinos nici în privința existenței, nici a făgăduinței²³, precum scrie iarăși Apostolul, tesalonicienilor, zicînd: «Credincios este Cel ce ne-a chemat pe noi, Care va și împlini» (I Tes., 5, 24). Căci în îndeplinirea a ceea ce făgăduiește se arată că e credincios în grăire. Iar evreilor le scrie despre înțelesul acestui cuvînt și despre neschimbarea lui așa: «Dacă noi nu credem, El rămîne credincios. Căci nu Se poate tăgădui pe Sine». De aceea cu dreptate istorisind venirea în trup a Cuvîntului, Apostolul zice: «Fiind credincios Celui ce L-a făcut pe El Apostol = Trimis» (Evr., 3, 5). Prin aceasta a arătat că chiar făcîndu-Se om, Iisus Hristos este ieri și azi același și rămîne neschimbat în veci. Și după ce Apostolul prin arhieria Lui amintește de omenitatea Lui, nu tace mult, ci îndată amintește și de dumnezeirea Lui, ca să ne asigure din toate părțile, ca, mai ales cînd vorbește de smerenia Lui, îndată să cunoaștem înălțimea și slava ce o are de la Tatăl²⁴. Căci zice: «Moise a fost slujitor, iar Hristos, Fiu. Acela a fost credincios în casă, iar Acesta este Fiul în casă» (Evr., 3, 5-6), ca Unul ce a clădit-o și e Domn și Ziditor al ei, sfințind-o ca Dumnezeu. Căci Moise, fiind om prin fire, s-a făcut credincios, crezînd lui Dumnezeu, Care grăia prin Cuvîntul²⁵, iar Cuvîntul era în trup nu ca unul dintre cei făcuți, nici ca o creatură²⁶, ci ca Dumnezeu în trup și ca Crea-

23. Numai dacă Hristos este Fiul după ființă a lui Dumnezeu și ca atare neschimbător și nepieritor, cum nu sînt formațiile naturii, putem avea siguranța în făgăduințele Lui, în mîntuirea noastră, în viața de veci făgăduită de El și existentă în El.

24. Dacă Hristos Și-ar pierde în smerenie puterea și înălțimea dumnezeiască, nu ne-ar mai putea ajuta. El Se apropie de noi intim prin smerenie ca să nu ne rămînă ca un domn pămîntesc inaccesibil înconjurat de atîția subalterni și prins de atîtea ocupații; dar în același timp menține și toată puterea prin care poate fi atent la fiecare și ne poate ajuta în toate. Unește în Sine în chip minunat smerenia și înălțimea; e Frate și Domn; apropiat de fiecare și dispunînd de toate ca să ne poată ajuta.

25. Moise credea lui Dumnezeu care îi grăia prin Cuvîntul. Iisus Hristos e însuși Cuvîntul lui Dumnezeu. Moise simțea în cuvîntul ce i-l adresa Dumnezeu, ipostasul dumnezeiesc al Cuvîntului. Dumnezeu trimite în cuvîntul adresat omului pe Fiul și Cuvîntul Său ipostatic. Cuvîntul ce vine la simțirea omului nu e numai un mijloc pasiv de care Se folosește Dumnezeu în comunicarea Lui, ci are El însuși subiectivitatea personală, plină de putere.

26. Hristos nu era ca o entitate creată în trupul creat, ci ca un subiect necreat în firea omenească creată.

rul și Ziditorul a ceea ce s-a zidit de către El. Oamenii au fost îmbrăcați în trup pentru a fi și a ființa. Iar Cuvîntul lui Dumnezeu S-a făcut om pentru a sfinți trupul²⁷. Și fiind Domnul, era în chip de rob. Căci e roaba Cuvîntului toată creațiunea cea făcută și zidită prin El. De aci rezultă că și expresia Apostolului «L-a făcut» nu-L arată pe Cuvîntul ca făcut, ci trupul asemenea nouă pe care l-a primit. De aceea a devenit și Fratele nostru, făcîndu-Se om.

XI

Deci s-a arătat că, chiar dacă folosește cineva pentru Cuvîntul expresia «L-a făcut», o folosește în loc de «S-a născut». Dacă e așa, cum vor mai putea susține născocirea, sau mai bine zis aiureala lor, odată ce cuvîntul nostru, limpezind această expresie, a arătat că Fiul nu este făptură, ci prin ființă este născut din Tatăl, iar prin iconomie, după bunăvoința Tatălui, S-a făcut pentru noi om și există ca atare? De aceea se zice de către Apostol că e «Credincios Celui ce L-a făcut pe El», iar în Pilde, că «S-a zidit» (Pilde, 8, 22). Căci odată ce se mărturisește că S-a făcut om, nu e nici o piedică de a zice, precum s-a spus înainte, că «S-a făcut», sau «S-a zidit», sau «S-a plăsmuit», sau că e rob, sau Fiul slujnicei, sau Fiul omului, sau că S-a alcătuit, sau că S-a pogorît, sau că e mire, sau că e rudenie, sau frate. Căci toate aceste cuvinte sînt proprii alcătuirii omenești și ele nu indică ființa Cuvîntului, ci faptul că S-a făcut om. Acest înțeles îl are și spusa din «Fapte» a lui Petru, care zice: «Pe acest Iisus, pe Care voi L-ați răstignit, L-a făcut Domn și Hristos» (Fapte, 2, 36). Deci nici aci nu s-a scris: «L-a făcut Sieși Fiu», sau «L-a făcut Sieși Cuvînt», ca să întemeieze asemenea năluciri. Dacă deci n-au uitat să vorbească despre Fiul lui Dumnezeu să cerceteze dacă s-a scris undeva: «Și-a făcut Dumnezeu Sieși Fiu», sau: «Și-a creat Sieși Cuvînt», sau dacă s-a scris undeva limpede că Cuvîntul e făptură sau creatură. Și atunci să le dea drept motiv (al ereziei), ca să fie vădiți și astfel ca niște lipsiți de minte. Căci dacă nu află nimic de felul acesta, ci arată numai că s-a scris în general «s-a făcut», mă tem ca nu cumva auzind: «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» și «A făcut soarele și luna» și «a făcut marea», să spună că Cuvîntul e cerul și El este lumina făcută în prima zi și El pămîntul și fiecare dintre cele făcute, ca să se asemene așa zișilor stoici. Pentru

27. Omul nu poate exista fără trup. Trupul ține de ființa lui. El începe să existe odată cu începutul formării trupului lui. Hristos, fiind Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat, există înainte de a-Și forma un trup. El își formează trupul nu pentru a exista El însuși, ci pentru a sfinți trupul. Sfințirea nu-i poate veni trupului decît de deasupra lui, de la Dumnezeu. El a adus trupului Său sfințirea desăvîrșită, făcîndu-Se El însuși, ca Dumnezeu-Cuvîntul, purtătorul lui. Sfințirile dinainte de Hristos erau parțiale.

că aceia extind pe Dumnezeu însuși în toate; iar aceștia îl pun pe Cuvîntul lui Dumnezeu în rînd cu toate. Și au ajuns să spună lucruri asemănătoare, zicînd că El este una dintre făpturi²⁸.

XII

Dar să asculte iarăși aceleași lucruri și să învețe întîi că Cuvîntul este Fiu, cum s-a spus și în cele dinainte, și nu făptură; și expresiile care-L arată ca atare să nu le refere la dumnezeirea Lui, ci să cerceteze pentru ce și în ce înțeles s-au scris acestea. Și celor ce cercetează le va răspunde în mod sigur iconomia (înruparea) omenească, pe care a primit-o pentru noi. De fapt și Petru, spunînd că Dumnezeu «L-a făcut Domn și Hristos» a adăugat îndată: «Pe acest Iisus pe care voi L-ați răstignit». Din aceasta le-a devenit clar tuturor și le poate deveni și acestora, dacă vor privi legătura cuvintelor, că n-a spus că a făcut ființa Cuvîntului, ci că L-a făcut după omenitatea Lui. Căci ce este ceea ce s-a răstignit, dacă nu trupul? Iar trupul Cuvîntului cum îl putea indica altfel decît spunînd «L-a făcut»? Deci expresia «L-a făcut» are aci un înțeles corect. Căci n-a zis, cum am spus înainte: «L-a făcut pe El Cuvînt sau Domn». Și n-a spus simplu «L-a făcut», ci «L-a făcut la voi» și: «În mijlocul vostru» (Fapte, 2, 22), egalizînd expresia «L-a făcut» cu expresia «L-a adevărit». Aceasta a indicat-o Petru începînd această învățătură principală printr-o precizare deosebită, spunînd către ei: «Bărbați izraeliți, ascultați cuvintele acestea: Pe Iisus Nazarineanul, bărbat adevărit la voi de Dumnezeu prin puteri, prin minuni și semne, pe care le-a făcut prin El Dumnezeu în mijlocul vostru, precum înșivă știți» (Fapte, 2, 22). Deci ceea ce a spus la sfîrșit prin «L-a făcut» (Fapte, 2, 36), a lămurit-o la început prin «L-a adevărit» (Fapte, 2, 22). Căci din semnele și minunile pe care le-a făcut, Domnul S-a adevărit că nu era om simplu, ci că era Dumnezeu în trup și că Hristos era Domnul.

Aceasta o spune și Ioan în Evanghelie. De aceea și mai mult îl prigoneau pe El iudeii, că nu numai dezlega Sîmbăta, ci și numea pe Dumnezeu Tată al Său, făcîndu-Se pe Sine deopotrivă cu Dumnezeu (Ioan, 10, 38). Dar nu S-a făcut Domnul pe Sine atunci Dumnezeu. Căci nici nu e cu putință ca Dumnezeu să Se facă. Ci S-a adevărit Dumnezeu prin fapte, zicînd: «Iar de nu credeți Mie, credeți faptelor Mele, ca să cunoașteți că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 30). Deci așa L-a făcut pe El Tatăl Domn și Împărat în mijlocul nostru și pentru noi, care mai înainte eram neascultători; și e vădit că Cel ce S-a arătat atunci

28. Un Dumnezeu care nu ar avea un Cuvînt ca Fiu deosebit de lume, ci al cărui cuvînt ar fi făptura, ar fi un Dumnezeu izvor al celor create, deci una în esență cu ele. Sfîntul Atanasie atribuie arienilor din nou o gîndire panteistă, ca o consecință a gîndirii lor.

Domn și Împărat n-a început a Se face atunci Împărat și Domn, ci a început a-Și arăta domnia Lui și a Și-o extinde și peste cei ce erau neascultători²⁹.

XIII

Dacă deci socotesc că înainte de a Se face om și de a răbda Crucea, Mîntuitorul n-a fost Domn și Împărat, ci atunci a început să fie Domn, să știe că rostesc în mod vădit cuvintele celui (lui Pavel) din Samosata. Dar precum am văzut și am spus înainte, El este Domn și Împărat etern. Căci Avraam I se închină ca unui Domn, iar Moise zice: «Și Domnul a plouat peste Sodoma și Gomora pucioasă și foc de la Domnul din cer» (Fac., 19, 24). Dar și David cîntă: «Zis-a Domnul Domnului meu: Șezi de-a dreapta Mea» (Ps. 109, 1); și: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului; toiag de dreptate, toiagul Împărăției Tale» (Ps. 94, 7); și: «Împărăția Ta, Împărăția tuturor veacurilor» (Ps. 144, 13). Deci e vădit că și înainte de a se face ceva a fost Împărat și Domn etern, fiind Chipul și Cuvîntul Tatălui. Iar dacă Cuvîntul este Domn și Împărat veșnic, e vădit că Petru n-a spus că s-a făcut ființa Fiului, ci domnia Lui, care s-a înfăptuit pentru noi cînd S-a făcut om și, răscumpărînd pe toți prin cruce, S-a făcut Domnul și Împăratul tuturor³⁰.

Iar dacă pentru că s-a scris: «L-a făcut» stăruie în erezie, nevrînd să spună că «L-a făcut» este una cu «L-a adevărit», fie pentru că nu înțeleg, fie din pricina ereziei lor contrare lui Hristos, să înțeleagă că și așa cuvintele lui Petru au un înțeles drept. Căci cel ce se face domnul vreunora, îi aduce sub sine pe cei ce există deja. Dar dacă Domnul este Creatorul tuturor și Împăratul veșnic, iar cînd S-a făcut om ne-a cîștigat și pe noi, e vădit și din aceasta că spusa lui Petru nu arată ca fiind făcută ființa Cuvîntului, ci supunerea de după aceea a tuturor și domnia cîștigată de El peste toți. Și aceasta este același lucru cu ceea ce s-a spus înainte. Căci precum acolo am înfățișat cuvintele: «Fă-Te mie Dumnezeu sprijinitor» (Ps. 30, 3) și: «Domnul S-a făcut scăparea mea, a celui sărac» (Ps. 9, 10), și cuvîntul a arătat că acestea nu prezintă pe Dumnezeu făcut, ci lucrarea săvîrșită de El cu fiecare, la fel cuvîntul lui Petru are același înțeles.

29. Fiul lui Dumnezeu este din veci Împărat și Domn, neavînd nimic superior care să-L stăpînească. Dar El Își extinde Domnia și Împărăția Sa peste noi, cînd luînd un trup liber de păcat și eliberîndu-l de afecte, ne dă și nouă puterea de a fi liberi și de a-L cunoaște pe El ca Domn și izvor al domniei noastre peste noi înșine.

30. Scăpîndu-ne de robia păcatului, S-a făcut El Domnul nostru, dar un Domn de a cărui domnie ne împărtășim și noi. Căci El e Domnul care e în același timp Fratele nostru. El S-a făcut Domnul nostru, pătîmind pentru noi și ridicîndu-ne pe noi din robia păcatului și a morții împreună cu Sine. Ne-a făcut domni, întrucît ni S-a făcut Frate El, Domnul.

XIV

Deci Cuvîntul fiind Însuși Fiul lui Dumnezeu, El este Domnul tuturor. Iar noi eram înainte supuși robiei stricăciunii³¹ și blestemului legii, pe urmă și treptat ne-am predat ființa celor ce nu sînt, făcîndu-ne robii lor, cum a spus fericitul Apostol (Rom., 1, 20), adică zeilor ce nu sînt prin fire. N-am mai cunoscut pe Dumnezeu cel adevărat, ci am cinstit cele ce nu sînt, în locul adevărului. Dar pe urmă, precum poporul de odinioară suspina împovărat în Egipt, așa și noi, avînd în noi legea naturală și rugîndu-ne și zicînd cu suspinele negrăite ale Duhului (Rom., 8, 26): «Doamne, Dumnezeu nostru, dobîndește-ne pe noi» (Isaia, 26, 13), Dumnezeu ni S-a făcut loc de scăpare și Dumnezeu sprijinitor, așa S-a făcut și Domnul nostru. Și nu a primit atunci El începutul existenței Sale, ci noi am primit pe Domnul ca început al existenței noastre³². Deci Dumnezeu bun fiind și fiind Tatăl Domnului, mișcat de milă și voind să Se facă cunoscut tuturor, face pe Fiul Său să îmbrace trupul omenesc și să Se facă om și să Se numească Iisus, ca întru trupul acesta aducîndu-Se pe Sine pentru toți, să-i elibereze pe toți de plăsmuirea de zei și de stricăciune și să Se facă Domnul și Împăratul tuturor³³. Tocmai în a-L face pe El Tatăl Domn și Împărat, constă ceea ce a spus Petru: «L-a făcut pe El Domn și L-a trimis ca Hristos» (Fapte, 2, 36). Iar aceasta e una cu a zice că «L-a făcut» Tatăl pe El om. Căci e propriu omului a fi făcut. Dar nu L-a făcut simplu om, ci L-a făcut (om) pentru a domni peste toți și pentru a sfinți pe toți prin ungere³⁴.

31. Împăratul adevărat este numai Dumnezeu cel nesupus stricăciunii, descompunerii și morții.

32. Nu Domnul a primit, cînd S-a făcut om, începutul existenței Sale, ci noi am primit de la El începutul existenței noastre nestricăcioase și nemuritoare. Dacă ar fi fost numai om, nu ne-ar fi putut aduce această nouă existență.

33. Îi scapă pe toți de zeii plăsmuiți de închipuirea lor, care nu-i puteau ajuta să scape de stricăciunea produsă de păcat și de patimi, prin faptul că Se dă El însuși pentru toți, biruind din dragostea pentru ei păcatul și patimile egoismului. Așa îi eliberează de procesul descompunerii prin patimi, îi face stăpîni peste ei înșiși, supunîndu-se Celui ce-i iubeste, Celui liber de patimi sau cîștigîndu-le iubirea față de El și de semenii. Nu s-a făcut om pentru a se încadra în destinul oamenilor căzuți. La ce-ar fi făcut aceasta? Ci pentru a-i aduce sub stăpînirea Lui, care e totodată eliberarea lor. Iar aceasta n-o putea face decît rămînînd și Dumnezeu. Dar totuși El devine Împărat al tuturor și ca om și ca Frate al lor, ridicîndu-i pe toți la această demnitate a Lui.

34. Temelia învierii trupului întru nestricăciune a pus-o Domnul Hristos în biruirea afectelor. Dar luptînd și noi împotriva afectelor cu ajutorul împărtășirii de trupul înviat al Domnului, facem și noi rădăcina trupului din sufletul nostru capabilă de a se dezvolta în trupul înviat cînd toată natura se va înnoi. Dar prin fîșnirea puterii din trupul înviat al Domnului la a doua venire, care va da chip înviat și nestricăcios întregii creații, vor învia și trupurile celor ce vor merge în iadul veșnic. Dar acestea vor fi nu trupuri luminoase și nesupuse chinurilor, ci trupuri întunecate și ca o carne vie, pururea purulentă și pururea persistentă. Precum trupurile celor din rai vor fi atît de străvezii că nu prin trup se va vedea sufletul, ci invers (sfîntul Grigorie Palama), așa și la cei din iad se va vedea prin sufletul înrăit trupul, copleșit de sufletul demonizat. Astfel, primii vor fi înrudiți cu îngerii, iar ultimii, cu demonii. Dar încă acum există o apropiere între starea sufletelor dinainte de judecata finală și starea lor înviată. Așa avem să înțelegem poate învierea tuturor odată cu Hristos.

Căci deși a luat chip de rob Cuvîntul care este în chipul lui Dumnezeu, asumarea trupului n-a robît pe Cuvîntul care e Domn prin fire³⁵. Ci mai vîrtos prin aceasta s-a săvîrșit de către Cuvîntul eliberarea întregii umanități³⁶. Iar Cuvîntul, Domn prin fire și făcut om, prin chipul de rob S-a făcut Domnul tuturor și Hristos, spre a sfinți în Duhul pe toți. Căci precum Dumnezeu făcîndu-Se Dumnezeu sprijinitor și zicînd: «Voi fi lor Dumnezeu», nu Se face atunci mai mult Dumnezeu, nici nu începe atunci să Se facă Dumnezeu, ci ceea ce este pururea aceea Se face și celor ce-L roagă, cînd voiește El, așa și Hristos, fiind Domn și Împărat veșnic, nu Se face cînd este trimis mai mult Dumnezeu, nici nu începe atunci să fie Domn și Împărat, ci ceea ce este pururea aceea S-a făcut atunci și după trup³⁷ și, răsкупărînd pe toți, Se face și astfel Domn al viilor și al morților³⁸. Căci de acum toate slujesc Lui. Aceasta este ceea ce spune David: «Zis-a Domnul Domnului Meu: Șezi de-a dreapta Mea, pînă ce voi pune pe dușmanii Tăi așternut picioarelor Tale» (Ps. 109, 1). Căci nu se putea săvîrși răsкупărarea prin altul, decît prin Domnul prin fire, ca nu cumva fiind creați prin Fiul să numim pe altul Domn și să cădem în nebunia ariană și elină, slujind făpturii în locul lui Dumnezeu, Care a creat toate³⁹.

XV

Acesta e, după puținătatea mea, înțelesul celor spuse. Căci cuvintele spuse de Petru către iudei au o cauză adevărată și bună. Pentru că iudeii, rătăcind de la adevăr, așteaptă pe Hristos care va veni. Și nu socotesc că El va primi să pătimească, ci zic cele ce nu le înțeleg: «Noi știm că atunci cînd va veni Hristos va rămîne în veac; deci cum zici Tu că El trebuie să Se înalțe?» (Ioan, 12, 34). Apoi nu-L socotesc pe El Cuvîntul care vine în trup, ci că va fi simplu om, cum au fost toți regii. Dar Domnul, rușinînd pe soții lui Cleopa, a învățat că Hristos trebuie să pătimească întîi (Luca, 24, 26); iar pe ceilalți iudei, că Dumnezeu a venit pe pămînt, zicînd: «Dacă i-a

35. Trupul l-a luat El însuși din inițiativa Lui, nu l-a dat. El n-a fost făcut om dintr-o inițiativă străină, ci El însuși, sau și El însuși S-a făcut om, conlucrînd cu Tatăl și cu Duhul Sfînt. El este liber față de trupul Lui de la început, îl suportă în libertate. E Împăratul lui, nu robul lui. Sau Se face rob de bună voie, rămînînd și Împărat.

36. Eliberînd trupul ca Cel ce e stăpînul tuturor și nestăpînit de nimic în firea umană luată de El, eliberează în potență întreaga umanitate unită cu El. Dar aceasta e una cu a fi stăpînită de Dumnezeu cel liber, făcîndu-se și ea liberă de robie.

37. Aflîndu-Se din veci, Domn și Împărat ca Dumnezeu, nestăpînit de nimic superior, Se face și după trup. Căci nici după trup nu este stăpînit de nimic, făcîndu-Se izvor de libertate și de putere și, prin aceasta, aducînd sub stăpînirea Sa, ca ființe libere pe toți cei ce se alipesc de El. El S-a făcut în chip paradoxal prin pătîmirea morții, din chip de rob, învingător al morții, ridicat întru slavă.

38. Cel ce răsкупără pe toți, plătînd cu suportarea morții de către El moartea tuturor ca să o biruiască, Se face Stăpînul lor, eliberîndu-i în același timp.

39. Cine slujește creaturii, roabă legilor și morții, rămîne supus acestora pierzînd din caracterul și demnitatea persoanei.

numit dumnezei pe aceia pentru care S-a făcut Cuvîntul lui Dumnezeu – și nu poate minți Scriptura – către Acela pe care Tatăl L-a sfințit și L-a trimis în lume, voi ziceți: Tu hulești, fiindcă am spus că sînt Fiul lui Dumnezeu?» (Ioan, 10, 35).

XVI

De aceea Petru, învățînd acestea de la Mîntuitorul, i-a corectat pe iudei în ambele privințe: O, iudei, cîtă vreme dumnezeieștile Scripturi vestesc că va veni Hristos, voi Îl socotiți pe El om simplu, ca pe unul dintre cei din David. Dar cele scrise despre El nu-L arată așa cum ziceți voi, ci Îl vestesc Domn și Dumnezeu și nemuritor și Dătătorul vieții. Căci Moise a zis: «Veți vedea viața voastră spînzurată înaintea ochilor voștri» (Deut., 28, 66)⁴⁰. Iar David zice: «Șezi de-a dreapta Mea pînă ce voi pune pe dușmanii Tăi așternut picioarelor Tale» (Ps. 109, 1). Dar în alt loc zice: «Nu vei lăsa sufletul Meu în iad, nici nu-l vei da pe cel cuvios al Tău să vadă stricăciunea» (Ps. 15, 10). Că aceste cuvinte nu se referă la David, o mărturisește el însuși, numind pe Cel ce va veni, Domnul său. Dar vedeți și voi că David a murit și rămășițele lui sînt la voi. Deci cuvintele acestea s-au spus de Dumnezeu și nu poate fi vreo minciună în ele. Dacă deci puteți arăta că unul de felul acesta a venit înainte și puteți dovedi că el este Dumnezeu din semnele și minunile ce le-a făcut, vă contraziceți pe voi înșivă. Iar dacă nu-l puteți arăta pe unul de felul acesta că a venit, ci-l așteptați încă, cunoașteți timpul de la David. Căci cele spuse de el se potrivesc timpului de față. Iar dacă timpul prezis odinioară este cel de față și ați văzut voi înșivă cele săvîrșite la voi, cunoașteți că acest Iisus, pe Care voi L-ați răstignit, este Hristos cel așteptat. Căci David și toți proorocii au murit, și mormintele lor sînt la voi; dar învierea săvîrșită acum v-a arătat că cele scrise se referă la El⁴¹. Faptul răstignirii arată împlinirea cuvîntului: «Veți vedea viața voastră spînzurată»; iar străpungerea coastei Lui prin sulită împlinește cuvîntul: «ca o oaie spre junghiere S-a adus» (Isaia, 53, 7). Iar prin faptul că n-a înviat numai, ci a și ridicat morți vechi din morminte (căci pe aceștia i-au văzut mai mulți dintre voi)⁴², s-a împlinit cuvîntul: «Nu vei lăsa sufletul Meu în iad» (Ps. 15, 10) și: «Înghițit-a moartea, biruind-o» (Isaia, 25, 8) și: «A luat Dumnezeu» (toată lacrima)

40. Cuvinte care profetesc răstignirea lui Hristos.

41. Învierea lui Hristos e prima țintă a istoriei prezisă de prooroci. E ținta care anticipează ținta finală a istoriei, care depășește puterile istoriei. Ea e condiționată de învierea lui Hristos, ca arvună a ei.

42. Matei, 27, 52. Trebuie să fi fost tot o înviere cu trupuri coplesite de spirit, care se arătau cînd voiau ca și trupul lui Hristos. Între sufletul unit cu Hristos, care păstrează în el rădăcinile trupului întărite, și trupul înviat, dar străveziu, este o legătură potențială, care se actualizează pentru toți la învierea cea de obște și s-a realizat în parte pentru sfinții din Vechiul Testament cînd Hristos a învins moartea.

(ibid.). Iar faptul că a făcut astfel de semne ca cele săvârșite, Îl arată ca fiind Dumnezeu în trup și ca fiind Viața și Domnul morții. Căci trebuia ca Hristos, Care a dat viață altora, să nu fie El însuși ținut de moarte. Iar aceasta nu s-ar fi întâmplat, dacă, precum socotiți voi, Hristos ar fi fost simplu om. Cu adevărat El este Fiul lui Dumnezeu. Căci oamenii sînt supuși toți morții.

Să nu se mai îndoiască deci cineva, ci să cunoască în chip neîndoielnic toată casa lui Israel că acest Iisus, pe Care L-ați văzut în chipul omului, făcînd astfel de semne și fapte, pe care nimeni nu le-a făcut vreodată, este Însuși Hristos și Domnul tuturor. Căci făcîndu-Se om și numindu-Se Iisus, cum am spus mai înainte, nu S-a micșorat prin pătimire omenescă, ci mai virtos, făcîndu-Se om, Se dovedește Domnul celor vii și celor morți⁴³. Căci: «De vreme ce, precum a spus Apostolul, întru înțelepciunea lui Dumnezeu lumea nu a cunoscut prin înțelepciune⁴⁴ pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mîntuiască pe cei ce cred, prin nebunia propovăduirii» (I Cor., 1, 21). Așa și noi oamenii, deoarece nu am voit să cunoaștem pe Dumnezeu prin Cuvîntul Lui și să slujim Cuvîntului lui Dumnezeu, Celui ce ne e Stăpîn prin fire, a binevoit Dumnezeu să arate în om domnia Lui și să atragă pe toți la Sine⁴⁵. Dar nu se cuvenea să o facă aceasta printr-un om simplu, ca nu cumva, avînd noi ca Domn un om, să devenim închinători ai omului (antropolatri)⁴⁶. De aceea Însuși Cuvîntul S-a făcut trup⁴⁷ și s-a chemat numele lui Iisus. Și așa L-a făcut pe El Tatăl Domn și Hristos, ceea ce e una cu a zice: L-a făcut să dom-

43. Dacă nu S-ar fi făcut om, nu ar fi biruit din lăuntru trupului, angajînd și efortul omului, afectele și moartea ca urmări ale păcatului, făcîndu-Se Domn puternic în viață și în favoarea oamenilor. Tocmai făcîndu-Se om și suportînd moartea noastră ca s-o biruiască, Și-a dovedit Fiul lui Dumnezeu mai mult dumnezeirea Sa, sau a făcut-o mai eficientă asupra noastră.

44. A fost Înțelepciunea lui Dumnezeu în temeiul căreia oamenii n-au putut înțelege, prin înțelepciunea lor contrară Ei, marea putere mai presus de natură, arătată în întruparea, crucea și învierea Domnului.

45. Omul s-a lăsat ispitit să înțeleagă prin înțelepciunea sa, Înțelepciunea lui Dumnezeu. Prin aceasta s-a închis în păcatul mîndriei, în stricăciune și în moarte. De aceea Dumnezeu a făcut Înțelepciunea Sa ipostas al firii omenesti, ca să ni se impună ca distinctă de a noastră. Deci tot Dumnezeu (sau Cuvîntul lui Dumnezeu) este Cel ce ne mîntuiește, dar lucrînd prin om, descoperindu-i-Se și strălucindu-i ca adevărata Înțelepciune. Nu ne poate mîntui un om simplu, sau un rob al mîndriei, uzînd de puterile naturale prin care rămîne rob. De aceea nu ni se poate face un om simplu, nici Domn adevărat, ci un domn fals care sporește robia în care ne aflăm cu robia în care se află el și prin care ni se face tiran. Lucrînd în omul slab, dar capabil să încapă pe Dumnezeu în el, a mîntuit Dumnezeu pe oameni. Pentru că în omul care se umflă pe sine prin mîndrie nu încapă Dumnezeu.

46. Și să ne închidem iarăși în granițele umanului.

47. Minunea omului se arată în faptul că Însuși Fiul lui Dumnezeu Se poate îmbrăca în el și Se poate manifesta prin el. Dar micimea omului, pe de altă parte, se arată în aceea că nu ne putem mîntui închizîndu-ne în omenesc.

nească și să împărătească, pentru ca în numele lui Iisus, pe Care voi L-ați răstignit, precum se pleacă tot genunchiul, așa să cunoaștem și noi ca Domn și Împărat pe Fiul și, prin El, pe Tatăl⁴⁸.

XVII

Auzind acestea mulți iudei s-au rușinat și au cunoscut în sfârșit pe Hristos, cum se scrie în Fapte (2, 37). Dar întrucât arienii se hotărăsc să rămână iudei și să se opună lui Petru, să le spunem niște cuvinte asemănătoare. Poate că în felul acesta se vor rușina și ei și vor cunoaște învățătura adevărată a dumnezeieștii Scripturi. Că Hristos este Domn și Împărat, s-a făcut deci vădit din cele spuse înainte și nimeni nu se îndoiește despre aceasta. Căci fiind Fiu al lui Dumnezeu, trebuie să fie asemenea Lui. Iar fiind asemenea, numaidecât este și Domn și Împărat. Căci Însuși El zice: «Cine Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9). Că și singura spusă a lui Petru: «L-a făcut pe El Domn și Hristos» (Fapte, 2, 36), arată că Fiul nu e făptură, se poate vedea din binecuvântarea lui Isaac, deși aceasta e numai un chip întunecos a ceea ce spunem acum. Căci acela a spus lui Iacov: «Fă-te domn al fratelui tău», iar lui Esau: «Iată l-am făcut pe el domn al tău» (Fac., 27, 29, 37). Chiar dacă «a făcut» ar indica ființa și începutul facerii lui Iacov, nici în acest caz n-ar trebui să se gândească așa despre Cuvîntul. Căci Cuvîntul nu e făptura lui Dumnezeu, ca Iacov. Ar putea să întrebe despre aceasta și pe alții, ca să nu mai stăruie în greșală. Iar dacă acestea nu se înțeleg despre ființă, nici despre începutul existenței, măcar că Iacov este după fire creatură și făptură, cum nu sînt mai furioși decît diavolul, cînd cele ce nu îndrăznesc să le atribuie nici celor creați prin fire le atribuie Fiului lui Dumnezeu, zicînd de El că e făptură? Căci spunînd Isaac: «Fă-te» și «l-am făcut» n-a indicat nici începutul facerii lui Iacov, nici ființa lui, pentru că le-a spus acestea după treizeci și mai mulți de ani de la facerea (nașterea) lui; ci stăpînirea peste fratele său, care i s-a dat după aceea.

XVIII

Cu atît mai mult ne-a indicat Petru ființa Cuvîntului spunînd acestea. Căci Îl știa pe El ca Fiul lui Dumnezeu, odată ce a mărturisit «Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei, 16, 16). Ci a indicat Împărăția și Domnia Lui, cea făcută și întemeiată pentru noi după har. De aceea, spunînd acestea, nu a lăsat nepomenită dumnezeirea veșnică și primită de la Tatăl a Fiului lui Dumnezeu. Ba a spus înainte și că El a vărsat pe Duhul peste noi. Dar a da Duhul cu putere nu e propriu făpturii, nici zidirii, ci e

48. Prin om, care e «după chipul» Tatălui, se cunoaște chipul Tatălui (sau Fiul), și, prin chip, Tatăl însuși.

darul lui Dumnezeu⁴⁹. Căci făpturile se sfințesc de Sfântul Duh. Dar Fiul nu e sfințit de Sfântul Duh, ci mai virtuos El însuși îl dă pe Acesta tuturor, arătând că nu e făptură, ci Fiu adevărat al Tatălui⁵⁰.

Totuși se spune de Cel ce dă Duhul, că S-a și făcut. Căci Domnul S-a făcut în ceea ce sîntem noi după omenitatea Lui. Dar Îl și dă, pentru că e Cuvîntul lui Dumnezeu⁵¹. Căci a fost pururea și este, și, precum e Fiu, așa e și Domnul și Împăratul tuturor, fiind întru toate asemenea Tatălui și avînd toate ale Tatălui, precum a spus El însuși (Ioan, 16, 15).

Dar să cercetăm și spusa din Pilde: «Domnul m-a creat început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22)⁵². Însă arătîndu-Se că nu e făptură, Cuvîntul S-a arătat că nu e creat. Căci e același lucru a spune că e făptură și că e creat. Astfel dovada că nu e făptură e aceeași cu dovada că nu e creat. De aceea se va mira cineva că ei își născocesc și din aceasta un motiv al necredinței și nu se rușinează de dovezile prin care au fost respinși. Mai întîi au încercat să amăgească pe cei simpli, întrebîndu-i: «Cel ce este a făcut pe cel ce nu este din ceea ce nu este, sau pe cel ce este?» Și: «Ai avut un fiu înainte de a se naște?» Dar și această întrebare dovedindu-se neserioasă, au născocit altceva: «E Unul cel nefăcut sau doi?» Dar respinși fiind și în aceasta, îndată au născocit altceva: «Oare e liber și de o fire schimbăcioasă?» Înlăturată fiind și aceasta, au recurs la cuvîntul Apostolului: «Cu atît mai presus făcîndu-Se decît îngerii» (Evr., 3, 2). Dar după ce adevărul a arătat și înțelesul acesteia, acum, adunînd toate acestea, socotesc să-și întemeieze erezia pe cuvintele «făptură» și «creatură». Și dîndu-le aceleași înțelesuri, nu se rețin de la relele lor cugetări, ci le sucesc și le răstălmăcesc iarăși în multe feluri, doar vor putea amăgi pe

49. Nu se poate revărsa ca o ploaie și ca o viață nesfîrșită Duhul din făptura mărginită, ci numai din oceanul infinit al vieții dumnezeiești.

50. Sfințenia este exclusiv un atribut al lui Dumnezeu. Căci în El e dinamica desăvîrșirii spre care aspiră și de care e condus omul. De aceea aspirația spre ea ne e sădită și susținută în deosebi de Sfîntul Duh, dinamica ipostaziată a Tatălui ce Se coboară spre făpturi, odată ce acestea sînt aduse la existență. Iar dragostea nu e un lucru pasiv, ci o mișcare liberă. Cu atît mai mult e așa în Dumnezeu. De aceea e Persoană, și anume în gradul Ei suprem, Persoană dumnezeiască. Cu cît se desăvîrșește, sau se sfințește cineva mai mult, cu atît e mai liber (în dragoste) sau mai persoană. Dar Fiul nu e nici El supus în mod pasiv Duhului. El ne dăruiește Duhul sfințeniei în libertate, sau ne adună în Duhul care odihnește în El.

51. Hristos ne dă Duhul, dar L-a și primit de la Tatăl. Îl dă ca Dumnezeu, Îl primește ca om, pentru că în El și în El să-L primim și noi. El Și-l dă Siei și-L primește pentru noi, dar Îl primește de la Sine. Dacă L-ar primi de la altul, n-ar fi El însuși care ni-L dă, ci L-am primi și noi de la Dumnezeu, avîndu-L pe El numai ca mijlocitor. El însă e pe de o parte mijlocitor, pe de alta, Izvorul Duhului. În umanitatea Lui e ca Fiul izvor ultim al sfințeniei. Hristos «S-a făcut» sînt ca om prin El însuși; dar «S-a făcut» sînt El însuși, pentru că e nu numai om, ci și Dumnezeu.

52. În Hristos, Dumnezeu a făcut o deschizătură în umanitate spre Sine, făcîndu-Se El însuși unul din subiectele ei. Aceasta e coborîrea Lui «necoborîță», coborîrea prin care a înălțat omenirea în planul dumnezeiesc.

vreunii prin schimbarea neîncetată a argumentelor. Deși prin cele spuse înainte s-a arătat și deșertăciunea acestei născociri a lor, totuși pentru că răspîndesc peste tot spusa din Pilde și multora din cei ce nu cunosc credința creștină li se pare că ea spune ceva, e de trebuință ca, precum am cercetat cuvîntul: «Fiind credincios Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 1, 4), să cercetăm și cuvîntul: «M-a creat», ca, precum în toate, așa și în aceasta să se arate că nu au în capul lor altceva decît năluciri.

XIX

Mai întîi, ce au prezentat la început, cînd a fost plăsmuită de către ei această erezie, fericitului întru pomenire Alexandru? Atunci au scris: e creatură, dar nu una dintre creaturi; făptură, dar nu ca una dintre făpturi; e născut, dar unul dintre născuți. Să vadă fiecare viclenia și fățarnicia acestei erezii! Căci cunoscîndu-și urîtenia cugetării lor nebune, se silesc să o înfrumusețeze prin neclaritatea vorbelor. Și spun ceea ce cugetă, anume că e creatură, dar socotesc că se pot ascunde, adăugînd: dar nu ca una dintre creaturi⁵³. Dar spunînd așa, își dau și mai mult pe față necredința. Căci dacă e, după voi, creatură, cum vă prefaceți zicînd: dar nu ca una dintre creaturi? Și dacă este făptură, cum nu e una dintre făpturi? În acestea se poate vedea veninul ereziei. Iar zicîndu-I «născut», dar unul din cei născuți, recunosc mulți fii și dogmatizează că unul dintre aceștia e Domnul. Astfel, după ei, El nu mai este Unul născut, ci între mulți frați este și el un născut și un fiu. Dar ce nevoie e de această ipocrizie, ca să spună pe de o parte de El că e creatură, pe de alta că nu e creatură? Căci dacă spuneți că nu e una dintre creaturi, sofisma voastră se va dovedi lipsită de înțeles. Pentru că spuneți pe de altă parte că e una dintre creaturi. Și toate cîte le-ar spune cineva despre celelalte creaturi, le cugetați și voi despre Fiul, ca niște nebuni și orbi cu adevărat. Care alta dintre creaturi este altfel decît celelalte, ca să puteți spune și despre Fiul că e deosebit?⁵⁴

53. Nu e ceva intermediar între creat și necreat. Creatul e din nimic. Necreatul nu e din nimic. Nu poate să fie ceva din nimic și în același timp să nu fie din nimic. De fapt arienii se complăceau într-un fel de panteism neoplatonic. Toate sînt din ceva, după ei, dar unele mai întîi și mai aproape de esența sursă, altele mai tîrziu și mai departe de aceea. Sfîntul Atanasie nu admite acest panteism ambiguu. Pentru el există un Dumnezeu în Treime și o lume creată, cu totul deosebite una de alta. Fiul e Fiul Tatălui, născut din El, dar nu creat. În panteism nu există mîntuire, căci totul e supus apariției și dispariției. Pe sfîntul Atanasie îl interesează mîntuirea omului personal în Dumnezeu Cel personal care durează în veci. În panteism nu există nimic absolut, nimic stăpîn pe sine însuși. Totul e un total relativ, sau un absolut supus legilor oarbe, totul plutește în întunericul lipsei de sens. Pornirea spre existența individuală e considerată ca formă a patimilor, care prin aceasta își primește o justificare, dar justificarea foarte relativă a unei plăceri de o clipă. Dacă Tatăl nu are o plenitudine a vieții în Sine, prin iubirea dintre El și Fiul Său, atunci El e un amestec între creat și necreat. El e din veci, dar în mod neliber, ca o natură fără sens.

54. Nici o creatură nu se deosebește de celelalte făpturi sau creaturi ca creatură. Să se arate vreo deosebire esențială dintre ele, ca să poată fi distins și Fiul ca creatură de ele.

Și toată creațiunea arătată s-a făcut în șase zile. În prima zi s-a făcut lumina; în a doua tăria; în a treia, adunînd apele, a arătat uscatul, ca să producă din el felurite roade; în a patra a făcut soarele și luna și toată ceata stelelor; în a cincea a dat ființă viețuitoarelor din mare și păsărilor din aer; în a șaptea a făcut animalele cu patru picioare de pe pămînt și în sfîrșit pe om. «Iar cele năvăzute ale lui Dumnezeu de la zidirea lumii, din făpturi fiind cunoscute, se văd» (Rom., 1, 20). Desigur nici lumina nu e ca noaptea, nici soarele ca luna, nici cele necuvîntătoare ca omul cuvîntător, nici îngerii ca Scaunele, nici Scaunele ca Stăpîniile. Dar toate sînt crea-turi. Însă fiecare după neamul sau ființa proprie, cum s-a făcut, așa este și rămîne.

XX

Deci sau să se scoată Cuvîntul dintre făpturi și să fie unit ca Creator cu Tatăl și să fie mărturisit Fiul; sau, dacă e în general creatură, să fie mărtu-risit ca aflîndu-se în aceeași relație ca celelalte făpturi între ele. Sau să se spună că fiecare dintre acelea poate fi numită creatură, dar nu ca una dintre creaturi; sau născută, sau făcută, dar nu ca una dintre făpturi, sau dintre născuți. De fapt voi ați spus că născutul și făcutul sînt același lucru, scriind: născut sau făcut⁵⁵. Astfel, după voi, deși Fiul întrece pe celelalte, cînd e comparat cu ele Îl socotiți nu mai puțin creatură ca și pe acelea. De fapt și între creaturile prin fire unele întrec pe altele. Căci stea de stea se deosebește (I Cor., 15, 41) în slavă. Dar și celelalte toate se deosebesc între ele, cînd sînt comparate. Însă aceasta nu le face pe unele stăpîne, iar pe altele roabe celor mai înalte⁵⁶. Nici pe unele cauza făcătoare, iar pe altele ca făcute prin acelea⁵⁷. Ci toate au prin fire însușirea de a fi făcute și create, mărturisind prin ele pe Creatorul lor, cum zice David în psalm: «Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mîinilor Lui o vestește tăria» (Ps. 18, 2)⁵⁸. Sau cum zice și înțeleptul Zorobabel: «Tot pămîntul

55. Față de această concluzie ariană, în Simbolul de la Niceea s-a spus: «născut, nu făcut». Se vedea de aici iarăși panteismul arianismului, care identifica în fond toate, spunîndu-le nefăcute și făcute, prin aceea că toate au un înțeles relativ.

56. Căci toate sînt supuse legilor oarbe și fără sens.

57. De fapt cauza propriu-zisă a tuturor este Dumnezeu, Care nu e cauzat de nimic. Numai El e cauză fără să fie și efect. Numai în El calitatea de cauză nu e slăbită de calitatea de efect. Cel ce e întîi efect, arată în ceea ce se produce prin el pe cel care îi este lui însuși cauză. Numai Dumnezeu nu arată în lucrările Sale pe cineva superior drept cauză a lor sau a Lui.

58. Aceasta nu înseamnă o cunoaștere a lui Dumnezeu prin analogie. Dumnezeu e cu totul altfel decît creaturile. Ele cer un Creator deosebit de ele. Ele se arată ca neputînd fi prin ele. Dar prin aceasta se arată limitate și subordonate unor legi. Însă trebuie să fie cineva care nu e limitat, condiționat, supus unor legi. Trebuie să fie cineva care are putere să le facă pe toate fără să aibă nevoie de a fi fost făcut de altcineva, fără să fie încadrat în

cheamă dreptatea și cerul o binecuvintează; și toate lucrurile se clatină și tremură», (III Ezdra 4, 36).⁵⁹

Iar Făcătorul lor este Cuvîntul. Căci El însuși zice: «Eu sînt Adevărul» (Ioan, 14, 6). Deci nu e creatură Cuvîntul, ci singur e propriu Tatălui și întru El toate se armonizează și El e lăudat de toate ca Creator. «Eram, zice El însuși, la El orînduind» (Pilde, 8, 30)⁶⁰; și: «Tatăl Meu pînă acuma lucrează, și Eu lucrez» (Ioan, 5, 17). Iar: «pînă acum» arată pe Cuvîntul existînd etern în Tatăl. Căci e propriu Cuvîntului să lucreze faptele Tatălui și să nu fie în afară de El.

XXI

Iar dacă ceea ce lucrează Tatăl aceea lucrează și Fiul și cele ce le creează Fiul sînt creaturile Tatălui, pe de altă parte dacă Fiul este lucru și creatură a Tatălui, atunci sau se lucrează și Se creează și Fiul pe Sine însuși (fiindcă cele ce le lucrează Tatăl sînt și lucruri ale Fiului), ceea ce este absurd și cu neputință; sau creînd și lucrînd cele ale Tatălui, El nu e lucru, nici creatură, ca nu cumva Același fiind Cauză făcătoare să Se afle între cele create, făcîndu-Se pe Sine cel ce a fost făcut, sau mai bine zis aflîndu-Se ca unul ce nu poate crea⁶¹. Căci dacă, după voi, El S-a făcut din

ordinea dependențelor reciproce, ci care trebuie să le fi dat tuturor aceste legi odată cu existența.

59. Pămîntul invocă dreptatea, pentru că are nevoie de ea, dar nu și-o poate da. E făcut pentru ea, dar nu el o face. Dreptatea e mai înaltă decît el. Pămîntul o cunoaște din nevoia ce o simte de ea, dar și din faptul că nu și-o poate da el însuși. Ea vine de la Dumnezeu, ea e semnul existenței și lucrării Lui, deosebită de a pămîntului, dar de care pămîntul are nevoie. Dumnezeu nu e ca creaturile, dar ele au nevoie de El și prin aceasta îl cunosc. Dar îl cunosc ca fiind altfel decît ele. Pe de altă parte toate lucrurile se clatină și tremură și cunosc pe Dumnezeu din această neputință a lor, din această simțire că se află în fața Cuiva care nu se clatină ca ele, care e cu totul altfel decît ele, de care au nevoie pentru durată lor și pentru o viață mai înaltă. Atîta îl cunosc pe Dumnezeu: ca avînd nevoie de El, deci ca izvor al puterii lor de a fi. Dar întrucît în aceasta îl cunosc că e altfel decît ele, nu-l cunosc decît ca mister, în mod apofatic. Dar acest mister luminează sensul existenței lor, nu-l acoperă de întuneric ca minciuna și ca procedeele magiei. Deci cerurile spun mărirea lui Dumnezeu nu numai prin mărirea lor, ci și prin minusul aflat în mărirea lor.

60. Fiecare e pus, ca rațiunea creată, după chipul unei rațiuni existente în Cuvîntul, să înainteze spre tot mai mare asemănare cu acea rațiune și cu Cuvîntul în care se află pînă la un fel de unire neconfundată cu El. Căci în fiecare din acele rațiuni e Cuvîntul însuși. Ajungînd acolo, omul se descoperă în autenticitatea sa cea mai proprie, pe măsură ce descoperă pe Cuvîntul unit cu sine; și descoperă pe ceilalți prin autenticitatea rațiunii lor. Numai în această armonizare între ele se descoperă pe ele înseși. Fiecare subiect se descoperă și se realizează pe sine, descoperindu-și armonia cu alții și unirea sa cu Cuvîntul dumnezeiesc în care se află toate. Prin aceasta devine tot mai mult un subiect liber lucrător și armonizator împreună cu Cuvîntul.

61. Omul ca făptură, în parte subiect, în parte obiect, pe de o parte lucrează, pe de alta e lucrat. El nu e pur lucrător, pur activ, pentru că e creat. Fiul lucrează numai, nu e și lucrat, pentru că nu este obiect, ci numai Subiect, ca Dumnezeu, ca Creator și ca Proniator și Mîntuitor. Ca Fiu al lui Dumnezeu, fiind în gradul suprem Subiect activ e capabil să creeze din nimic, într-o independență totală de orice.

cele ce nu erau, cum a putut aduce la existență cele ce nu sînt (să le creeze)?⁶² Sau dacă, fiind creatură, aduce și el la existență o creatură, trebuie cugetat despre orice creatură același lucru, deci trebuie socotit că toate pot crea. Și dacă gîندی așa, ce nevoie mai e de Cuvîntul, odată ce cele subordonate pot fi create de cele superioare? Sau fiecare dintre cele făcute ar fi putut auzi la început de la Dumnezeu: «Fii» și «Fă-te» și s-ar fi creat astfel fiecare pe sine. Dar nici nu s-a scris aceasta, nici nu era cu putință. Căci nici una dintre cele făcute nu este cauză creatoare⁶³. Toate s-au făcut prin Cuvîntul. Deci dacă și Cuvîntul ar fi dintre creaturi, nu le-ar lucra pe toate⁶⁴. Nici îngerii nu le pot crea, fiind și ei creaturi, chiar dacă Valentin, Marcion și Vasilide socotesc așa, iar voi susțineți cele ale lor. Nici soarele, fiind creatură, nu va aduce vreodată la existență ceea ce nu e, nici omul nu va crea pe om, nici piatra nu va inventa piatra, nici lemnul nu va spori lemnul. Ci Dumnezeu este Cel ce formează omul în pîntece și înalță munții și lungeste lemnele. Iar omul fiind capabil de știință dă forme materiei și modifică și prelucrează cele ce sînt, cum a învățat. Și le iubește chiar și numai pentru că au fost făcute. Dar cunoscîndu-și firea lui, de are nevoie de ceva, știe că trebuie să o ceară de la Dumnezeu.

XXII

Dacă deci se spune că Dumnezeu face și alcătuiește numai din materie, aceasta este o cugetare elină. În acest caz Dumnezeu trebuie numit meșteșugar, nu Făcător. Și în acest caz Cuvîntul (Rațiunea) lucrează materia la porunca lui Dumnezeu și slujind Lui. Dar dacă Dumnezeu cheamă cele ce nu sînt la existență prin Cuvîntul Său, Cuvîntul nu este din cele ce nu sînt și din cele chemate la existență, că să nu căutăm un alt Cuvînt prin care și acesta a fost chemat la existență⁶⁵. Căci prin Cuvînt s-au făcut cele ce nu sînt. Și dacă prin El creează și face Dumnezeu, El nu

62. Dacă a fost creat din nimic, e dependent de Cel ce L-a creat, sau e în mare grad limitat și pasiv. Cum poate fi deci atît de puternic în lucrarea Lui, atît de independent în puterea Lui încît să creeze din nimic?

63. Cel creat nu poate fi cauză creatoare. Căci puterea lui e limitată. Numai Cel dotat cu putere nelimitată poate crea din nimic. Calitatea de creatură îi limitează puterea. E dependent de cauza creatoare supremă. El vine de la altul. Ceea ce poate face, face din puterea ce-i vine de la altul. Și e dependent de tot complexul universal în care e încadrat de Creatorul adevărat, neputînd ieși din el. Puterile lui rămîn încadrate în elementele care-l constituie. Nu poate decît să se folosească de ele dacă e liber. Iar dacă nu e liber, aceste elemente și cele ale cosmosului dispun de el.

64. Ceea ce există prin faptul de a fi fost creat e în mare parte obiect supus lucrării, nu lucrător pur, deci nă poate avea supuse toate lucrările sale, calitate pe care o are numai Dumnezeu cel necreat, dar Creator.

65. Aci Cuvîntul are sens de exprimare. Dar ca Dumnezeu să poată chema prin Cuvînt la existență cele ce nu sînt, El trebuie să-și vorbească și Lui însuși, din veci. Căci altfel s-ar produce o mare modificare în Dumnezeu, dacă ar începe să vorbească numai cînd cheamă lucrurile la existență. Cine se adresează celor din afară trebuie să se adreseze într-un fel și

este dintre cele create și făcute, ci mai vîrtos e Cuvîntul lui Dumnezeu care creează; e Cuvîntul care și din lucrurile Tatălui, pe care El însuși le creează, se cunoaște că este în Tatăl și Tatăl întru El, și cine-L vede pe El vede pe Tatăl (Ioan, 14, 9-10), pentru că e propriu ființei Lui și pentru asemănarea Fiului cu Tatăl în toate⁶⁶. Cum deci creează Tatăl prin El, dacă nu e Cuvîntul și Înțelepciunea Lui? Dar cum ar fi Cuvîntul și Înțelepciunea Lui, dacă n-ar fi născut din ființa Lui, ci ar fi fost făcut din cele ce nu sînt?

Și cum, toate fiind din cele ce nu sînt și creaturi, iar Fiul fiind, după ei, una dintre creaturi și din cele ce nu au fost cîndva, poate descoperi singur pe Tatăl; și nimeni altul, ci singur El cunoaște pe Tatăl?⁶⁷ Căci dacă e cu puțință ca el, făptură fiind, să cunoască pe Tatăl, Acesta poate fi cunoscut de toți, pe măsura fiecăruia. Căci toate sînt făpturi ca și ele⁶⁸. Iar dacă nu e cu puțință celor făcute nici să vadă, nici să cunoască pe Tatăl, căci vederea și cunoașterea Lui întrece puterea tuturor, cum Însuși Dumnezeu a zis: «Nimeni nu va vedea fața Mea și va fi viu» (Ieș., 33, 20), și dacă Fiul a zis: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul» (Matei, 11, 27), atunci Cuvîntul e altceva decît cele făcute, singur El cunoscîndu-L și văzîndu-L pe Tatăl, precum a zis: «Căci nu L-a văzut altcineva pe Tatăl, decît Cel ce este la Tatăl» (Ioan, 6, 46); și: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul» (Matei, 11, 27), chiar dacă lui Arie nu i se pare așa. Cum deci singur El L-a cunoscut pe Tatăl, dacă nu singur El e propriu al Lui? Și cum ar fi propriu al Lui, dacă ar fi creatură și n-ar fi Fiul adevărat al Lui? Nu trebuie să obosim spunînd acestea mereu în favoarea dreptei credințe. Căci e propriu necredinței a cugeta că Fiul este unul dintre toate. Și e o hulă și o aiureală a spune că e creatură, dar nu ca una dintre creaturi; și făptură, dar nu ca una dintre făpturi; și născut, dar nu ca unul dintre cei născuți. Căci

sie însuși. Există o comunicare bipersonală în Dumnezeu înainte ca să Se adreseze celor pe care le creează. Pe om îl aduce la existență, dîndu-i prin Cuvîntul Său creator, chiar din momentul apariției lui în existență, caracterul de *tu*. Și în crearea tuturor lucrurilor e implicat acest *tu*, care le va folosi. Prin crearea tuturor, Dumnezeu Se adresează implicit omului. Dar dialogul între Dumnezeu și lume – care e un conținut al omului – presupune dialogul veșnic în Dumnezeu însuși.

66. Numai dacă prin Cuvînt înțelegem existență în Dumnezeu a unei relații interpersonale, putem înțelege de ce a trebuit să facă Dumnezeu lumea prin Cuvîntul.

67. Lucrul are importanță practică pentru mîntuirea noastră. Dacă în Hristos nu e Fiul Unul născut, ci o creatură, Hristos nu ne-a adus nici El adevărata cunoștință a lui Dumnezeu și nu ne-a pus în comunicare mîntuitoare cu Dumnezeu. Și atunci rămînem definitiv închiși în imanența noastră. Numai în Hristos experimentăm transcendența mîntuitoare a lui Dumnezeu, sau faptul că există un Dumnezeu transcendent lumii acesteia, în care toate individuațiunile pier, dar din care El ne poate ridica.

68. Un dumnezeu cunoscut de toate cele create la fel e un dumnezeu panteist, *deus sive natura*. Iar un astfel de dumnezeu nu ne poate mîntui de pieirea eternă. În afara Sfintei Treimi și a Fiului lui Dumnezeu cel întrupat nu e decît panteismul și moartea definitivă a persoanei.

cum nu e una dintre acestea, dacă, după ei, nu era înainte de a se naște?⁶⁹ De fapt e propriu creaturilor și făpturilor să nu fie înainte de a se face și să-și primească existența din cele ce nu sînt (din nimic), chiar dacă una întrece pe altele în slavă. Aceasta o vedem și în toate celelalte creaturi, care se deosebesc între ele cum o dovedesc cele ce se văd.

XXIII

Dar dacă, după eretici, era creatură sau făptură, dar nu ca una dintre făpturi, deosebindu-se de ele prin slavă, ar fi trebuit ca să fie arătat de Scriptură prin comparație mai înalt decît celelalte făpturi, spunîndu-se de pildă că e mai mărit decît arhanghelii, mai cinstit decît Scaunele, mai strălucitor decît soarele și luna, mai înalt decît cerurile. Dar nu e indicat astfel, ci Tatăl Îl arată ca fiind Fiul Lui propriu și unic, zicînd⁷⁰: «Fiul Meu ești Tu» (Ps. 2, 7) și: «Acesta este Fiul Meu cel iubit întru care am binevoit» (Matei, 3, 17). De aceea Îi și slujeau îngerii (Matei, 4, 11), ca Unuia ce era altfel decît ei. Și I se aduce închinare de către ei nu ca Unuia ce e mai mare în slavă, ci ca Celui ce e altul decît toate creaturile și decît ei înșiși, fiind singur propriu Tatălui și Fiu după ființă. Căci dacă I-ar fi adus închinare ca Unuia ce-i întrecea în slavă, ar trebui ca fiecare dintre cei mai de jos să aducă închinare celui ce e mai sus. Dar nu este așa. Căci creatura nu se închină creaturii, ci numai robul stăpînului și creatura, lui Dumnezeu⁷¹. Apostolul Petru îl oprește pe Corneliu, care voia să se închine, zicînd: «Și eu sînt om» (Fapte, 10, 26). Îngerul din Apocalipsă îl oprește pe Ioan, care voia să se închine, zicînd: «Vezi să nu faci aceasta. Căci

69. De fapt învățătura ariană era inconsecventă, nelogică și ambiguă. Ea afirma că Cuvîntul e creatură, dar nu ca una dintre creaturi. Dar nu există un al treilea plan între necreat și creat. Arienii spuneau că Cuvîntul e născut, dar nu a fost înainte de a Se naște. Dar prin aceasta supuneau pe Dumnezeu schimbării. În fond un panteism e evoluționist. Nu cunoșteau distincția clară între transcendența lui Dumnezeu, Care are o ființă cu o viață personală sau interpersonală proprie din veci, și imanența creației aduse la existență din nimic. Totul pentru ei era o imanență a naturii. Dacă Cuvîntul e adus la existență din nimicul anterior Lui, e vădit că e creatură. De fapt acest nimic nu era pentru ei cu adevărat nimic, ci o esență în dezvoltare.

70. Prin comparație se arată diferite trepte din același plan: bun, mai bun, cel mai bun. Dar Dumnezeu, deci și Fiul Lui, nu poate fi indicat prin comparație cu cele create. El e cu totul din alt plan. Cunoașterea lui Dumnezeu nu poate cîștiga din compararea Lui cu cele create, chiar dacă e cugetat ca avînd în mod superlativ însușirile lor.

71. Prin închinare se înțelege adorarea adusă de noi lui Dumnezeu cu simțirea că ne aflăm față de El într-o dependență absolută. Pe sfinți îi cinstim numai ca pe niște modele, ca pe unii ce au contribuit la întărirea credinței în Dumnezeu, pentru prezența puterii lui Dumnezeu în ei și ca pe unii care se roagă pentru noi. Îi cinstim cum cinstim pe învățătorii noștri, pe părinții noștri, pe oamenii care ne ajută prin osteneală și jertfă, îi cinstim pentru că ne îndrumază spre închinarea lui Dumnezeu. În raporturile lor față de noi, ei ne arată pe Dumnezeu de dincolo de ei și în raportul nostru față de ei vedem pe Dumnezeu de dincolo de ei, deși în ei. Cinstim puterea lui Dumnezeu arătată în ei, ne încălzim de iubirea lor față de Dumnezeu.

sînt împreună-slujitor cu tine și cu proorocii, frații tăi, și cu cei ce păzesc cuvintele cărții acesteia. Închină-te lui Dumnezeu» (Apoc., 22, 9). Deci e propriu numai lui Dumnezeu să I se aducă închinare.

Și aceasta o știu și îngerii, pentru că, deși întrec pe alții în slavă, toți sînt creaturi și nu sînt dintre cei cărora li se cuvine închinare, ci dintre cei ce se închină Stăpînului. Pe Manoe, tatăl lui Samson, care voia să aducă jertfă îngerului, acesta l-a oprit, zicînd: «Nu-mi aduce mie, ci lui Dumnezeu» (Jud., 23, 16). Iar Domnului I se aduce închinare și de către îngeri. Căci s-a scris: «Și să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu» (Ps. 96, 7; Evr., 1, 6). La fel de către toate neamurile, cum zice Isaia: «Ostenit-a Egiptul și negustoria etiopienilor și bărbați înalți ai Savaimului la Tine vor veni și Ție Îți vor sluji»; apoi: «Și se vor închina Ție și Ție se vor ruga, că Tu ești Dumnezeu și nu este Dumnezeu afară de Tine» (Isaia, 45, 14).

Iar pe ucenicii care I se închină îi laudă și le spune cine este, zicînd: «Voi Mă numiți pe Mine: Domnul și Învățătorul, și bine ziceți. Căci sînt» (Ioan, 13, 13). Iar lui Toma, care-I zice: «Domnul Meu și Dumnezeul Meu» (Ioan, 20, 28), îi îngăduie să-I zică așa, sau mai vîrtos îl aprobă și nu-l oprește. Căci El este, cum zic și ceilalți prooroci și cum cîntă David: «Domnul puterilor» (Ps. 47, 9), «Domnul Savaot» (Ps. 23, 10), care se tălmăcește «Domnul oștirilor» și Dumnezeu adevărat și atotîiitor, chiar dacă arienii se despart de noi în privința aceasta.

XXIV

Deci nu I s-ar fi adus închinare și n-ar fi spus acestea El însuși despre Sine, dacă ar fi fost dintre creaturi. Dar fiindcă nu este creatură, ci nașcutul propriu al ființei lui Dumnezeu cel închinat și Fiu prin fire, I se aduce închinare și e crezut Dumnezeu și e Domnul oștirilor și Stăpînitor și Atotîiitor, ca și Tatăl. Căci El însuși a zis: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15). Căci e propriu Fiului să aibă cele ale Tatălui și să fie de așa fel ca să se vadă în El Tatăl, și de a se fi făcut toate prin El și de a se înfăptui și de a se afla în El mîntuirea tuturor. De aceea bine este să-i întrebăm pe ei și aceasta, pentru ca să se arate și mai limpede greșeala ereziei lor: dacă toate sînt creaturi și toate își au existența din nimic, iar Fiul este și El, după voi, creatură și făptură și unul dintre cele ce n-au fost cîndva, de ce numai prin El s-au făcut toate și fără de El nimic nu s-a făcut (Ioan, 1, 3)? Sau, pentru ce cînd spune «toate», nu se cugetă că în toate se indică și Fiul, ci numai celelalte create? Iar cînd Scripturile vorbesc despre Cuvîntul, de ce nu e cugetat că e dintre toate? De ce Îl unesc mai vîrtos cu Tatăl, socotind că Tatăl lucrează și împlinește toată pronia și mîntuirea tuturor prin El, dacă toate pot fi create prin porunca Tatălui, prin Care, după voi, a fost și El făcut? Oare obosește Dumnezeu poruncind, sau slăbește în a

le lucra pe toate, ca numai pe Fiul să-L creeze singur, iar pentru crearea tuturor să aibă nevoie de un slujitor și de un ajutor? Doar nu I se cere nici un efort ca să facă ceea ce voiește, ci a fost destul să vrea, ca să ia ființă toate și nimic nu s-a împotrivit voii Lui. De ce atunci nu au fost făcute toate numai prin porunca lui Dumnezeu, prin care a fost făcut, după voi, și Fiul? Sau să spună de ce s-au făcut toate prin El, dacă și El este făcut? Toate cele spuse de ei sînt aiureli. Totuși ei spun: «Voind Dumnezeu să creeze firea făcută, fiindcă a văzut că aceasta nu se poate împărtăși de mîna preaputernică a Tatălui și de fapta Lui creatoare, face și creează întîi singur pe Unul singur și-L numește pe acesta Fiu și Cuvînt, ca, devenind acesta un mijloc, să poată astfel să fie făcute prin El toate». Aceasta nu numai că au spus-o, ci au îndrăznit să o și scrie Eusebie, Arie și Asterie.

XXV

Cum n-ar osîndi cineva din acestea erezia lor întreagă, pe care, combinîndu-și-o cu multă nebunie, nu se rușinează să se îmbete împotriva adevărului? Căci dacă vor zice că din pricina oboselii în a lucra celelalte a făcut Dumnezeu numai pe Fiul, va striga toată creațiunea împotriva lor, ca unii ce grăiesc cele nedemne de Dumnezeu. Ba și Isaia spune prin scris: «Dumnezeu cel veșnic, Care a așezat marginile pămîntului, nu va flămînze, nici nu va obosi, nici nu poate fi pătrunsă înțelepciunea Lui» (Isaia, 40, 28). Iar dacă Dumnezeu, socotind celelalte nevrednice de a fi create de Sine, a făcut numai pe Fiul, iar pe acelea le-a încredințat Fiului luat în ajutor, aceasta încă e nedemn de Dumnezeu. Căci nu este în Dumnezeu vreo înfumurare. Ci îi va rușina pe ei Domnul zicînd: «Oare nu se vînd două vrăbii pe un bănuț? Și nici una din ele nu cade pe pămînt fără știrea Tatălui vostru Cel din ceruri» (Matei, 10, 29)⁷². Și iarăși: «Nu vă îngrijiți de sufletul vostru, ce veți mîncă, nici de trupul vostru, cu ce vă veți îmbrăca. Nu e mai mult sufletul decît mîncarea și trupul mai mult decît haina? Priviți la păsările cerului că nici nu seamănă, nici nu secără, nici nu adună în hambare și Tatăl vostru cel ceresc le hrănește pe ele. Nu

72. Creațiunea are valoare pentru că are un sens. Iar pe acesta îl are numai dacă e opera unui Dumnezeu personal. Iar un Dumnezeu personal e un Dumnezeu care e Tată al unui Fiu. Dacă ea ar fi opera unei esențe, care se mișcă prin intermediul unui strat mai adînc, n-are valoare pentru că nu are un sens. Uciderile de oameni se înmulțesc unde se pierde credința în Dumnezeu cel personal, sau în Sfînta Treime. Numai un Dumnezeu personal poate privi cu atenție la fiecare faptură și numai un Dumnezeu care e Tatăl unui Fiu din veci Se poate îngriji cu dragoste de Părinte de fiecare om. O esență impersonală nu poate avea grijă conștientă de nimic. Providența e semnul valorii ce o are în fața lui Dumnezeu cel personal tot ce a creat. O esență impersonală nu e capabilă de providență. Providența implică valoarea omului și a creațiunii în fața lui Dumnezeu cel personal. Nu degeaba Iisus a revelat ideea de Tată a lui Dumnezeu și legată de ea ideea de providență. Numai un Dumnezeu care e Tată veșnic al unui Fiu poate arăta dragoste de Tată și față de făpturile conștiente.

sînteți voi mai mult decît ele? Și cine dintre voi, îngrijindu-se, poate adăuga un cot la statura lui? Și pentru haină, de ce vă îngrijiți? Învățați de la crinii cîmpului cum cresc și nu se ostenesc, nici nu torc. Dar vă spun vouă că nici Solomon în toată slava lui nu s-a îmbrăcat ca unii din aceștia. Iar dacă iarba cîmpului care azi este, iar mîine se aruncă în cuptor, Dumnezeu o îmbracă astfel, nu cu mult mai mult pe voi, puțin credincioșilor?» (Luca, 12, 24-28).

Dacă nu e nedemn de Dumnezeu să Se îngrijească de lucruri atît de mici, de părul capului și de o vrabie și de iarba cîmpului, nu a fost nedemn de El nici să le creeze. Căci celor al căror Proniator este, le este și Făcător prin Cuvîntul. Afară de aceea, aceștia cad într-o și mai mare greșală, cînd împart făpturile și creațiunea, și pe una o socotesc faptă a lui Dumnezeu, iar pe celelalte, ale Fiului. Se cuvine ca sau toate să fi fost făcute împreună cu Fiul de către Tatăl, sau, dacă toate cele făcute au fost făcute prin Fiul, să nu spună că El este una dintre cele făcute⁷³.

XXVI

Apoi se poate respinge și următoarea aiureală a lor. Dacă Cuvîntul este de fire creată, cum, neputînd aceasta să suporte însăși lucrarea lui Dumnezeu, a putut singur acesta din toate să fie făcut de ființa lui Dumnezeu cea nefăcută și atotcurată, cum ziceți voi? E necesar ca dacă acesta a putut, să fi putut și aceea toată; sau, neputînd aceea, să nu poată nici Cuvîntul. Căci și acesta e, după voi, una dintre făpturi. Sau iarăși: Dacă din neputința firii create, de a se împărtăși de însăși lucrarea lui Dumnezeu, a fost nevoie de un mijlocitor, e necesar ca și Cuvîntul, dacă e creatură și făptură, să fi avut nevoie pentru crearea lui de un mijlocitor, odată ce și el este de fire creată, care nu se poate împărtăși de lucrarea lui Dumnezeu, ci are nevoie de mijlocitor. Iar dacă se descoperă un mijlocitor al aceluia, acest mijlocitor ar avea nevoie iarăși de altul. Și așa urcînd cineva mereu și cercetînd cu mintea, va afla înșirîndu-se o mare mulțime de mijlocitori și ar fi cu neputință să se înfăptuiască o creațiune; căci ea are nevoie mereu de un alt mijlocitor și nici un mijlocitor nu poate veni la existență fără un alt mijlocitor, dat fiind că fiecare este de fire creată, care nu se poate împărtăși de lucrarea lui Dumnezeu singur, cum ziceți voi. De cîtă nebunie nu suferă ei, socotind că cele deja existente e cu neputință să existe! Sau poate își vor năluci că ele nici nu s-au făcut, cău-

73. Ar fi absurd să se spună că Dumnezeu a făcut toate prin Fiul, dacă Fiul este făcut. Numai dacă Fiul n-a fost făcut, se poate spune că toate cele făcute au fost făcute prin El. Sau Fiul trebuie pus în rînd cu Tatăl cel nefăcut și Făcător, sau trebuie pus în rînd cu cele făcute. Nu poate fi și făcut și Făcător.

tîndu-și încă mijlocitorul? Căci după o astfel de cugetare necredincioasă și nebună cele ce sînt nici nu ar fi luat ființă, neaflîndu-se mijlocitorul⁷⁴.

XXVII

Dar vor zice: Iată că Dumnezeu a scos poporul din Egipt prin Moise și prin el a dat Legea, măcar că și el era om. Deci e cu puțință să se facă cele asemenea printr-un asemenea. Spunînd acestea ar trebui să se ascundă ca să poată suporta marea rușine. Căci Moise n-a fost trimis să creeze, nici ca să cheme cele ce nu sînt la existență și ca să plăsmuiască pe oamenii asemenea lui, ci ca să aducă numai ca slujitor cuvintele lui Dumnezeu poporului și regelui Faraon. În aceasta se arată o mare deosebire. Căci a

74. Sfîntul Atanasie a admis aci pentru explicarea creației prin Însuși Fiul lui Dumnezeu, Cel de o ființă cu Tatăl, noțiunea de «participare» a ei din clipa apariției ei din nimic, dar și după aceea în durata și dezvoltarea ei, la lucrarea Fiului. El a admis această noțiune împotriva arienilor, care negau puțința creaturilor de a se împărtăși direct de lucrarea unui Fiu necreat și de aceea susțineau că Dumnezeu a creat întîi pe acesta, ca creaturile celelalte să poată veni la existență prin cineva care e din planul lor creat. Sfîntul Atanasie, arătînd că aceasta ar face necesar, pentru orice mijlocitor creat, alt mijlocitor, la infinit, a pus în evidență faptul că dacă nu se admite în momentul creației și după aceea o legătură directă a creației cu Dumnezeu cel transcendent ei, lumea este sau prin ea însăși, fără o legătură cu Dumnezeu, (fie că acesta există, sau nu), sau este rezultatul unei transformări treptate a unui fals dumnezeu în lume. Sfîntul Atanasie opune ideii unei lumi total închise în ea însăși, cum și ideii unei lumi ca prelungire a unui dumnezeu nedeosebit în esență de ea, ideea unei legături între lumea creată și Dumnezeu cel necreat, prin «participarea» lumii la Dumnezeu, fără confundarea lor. Între lumea imanentă și Dumnezeu cel transcendent începe la crearea lumii o legătură și ea continuă și după aceea. Crearea lumii și durata ei este astfel o mare taină. Lumea participă la lucrarea lui Dumnezeu, dar nu la ființa Lui. Lumea nu iese din nimic, prin sine. Iar Cuvîntul prin care e scoasă din nimic nu e numai manifestarea unei voințe a lui Dumnezeu, care nu are în ea și o putere lucrătoare. Această putere înfăptuitoare și conservatoare divină explică apariția lumii din nimic și durata ei.

Participă prin aceasta nimicul la lucrarea lui Dumnezeu? Aceasta e de neconceput, pentru că nimicul nu e ceva, ci absența a orice. Preexistă într-un fel o creațiune care participă? Nici acest lucru nu poate fi cugetat, căci aceasta ar însemna că creațiunea începe să existe înainte de a participa la lucrarea lui Dumnezeu. Lumea se constituie ca ceva deosebit de lucrarea lui Dumnezeu, dar participînd la ea. Ea apare participînd, fără ca aceasta să însemne transformarea lucrării lui Dumnezeu în creație. Dumnezeu cu lucrarea Lui rămîne transcendent lumii, dar nu despărțit de ea, sau fără efect asupra ei. Lumea rămîne deosebită de Dumnezeu, pe un alt plan față de El, dar nu despărțită de El. Dumnezeu nu Se prelungeste în lume nici măcar ca putere, dar face să apară și să dureze lumea ca ceva deosebit de El prin puterea Lui. Dumnezeu nu Se completează pe Sine prin lume, căci El e plenitudinea. Dar nu e închis fatal în plenitudinea Sa. El poate crea o realitate deosebită de Sine, pe care s-o umple totuși de plenitudinea Sa. Dacă S-ar completa prin lume, ar fi în Sine imperfect în sens panteist. Trecerea de la Dumnezeu la lume și invers se face printr-un salt, dar numai prin puterea lui Dumnezeu. Lumea intră în momentul creației în relație directă cu Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu însuși, dar fără să se confunde cu El. Dacă n-ar intra în această relație, n-ar fi în stare să-L primească nici ca Fiul și Cuvîntul întrupat al Tatălui. Între creația lumii de către Fiul și mîntuirea ei după cădere, prin ridicarea neconfundată a ei în Dumnezeu, este o strînsă legătură. O lume creată nu poate veni la existență singură din nimic, ci prin Dumnezeu. Deci poate intra și rămîne în relație cu El, prin El. Fără El n-ar putea veni la existență și persista în ea. Dumnezeu cel necreat și creator e factorul pozitiv al existenței și al mîntuirii ei din moarte.

sluji e propriu celor create, dar a zidi și a crea e propriu numai lui Dumnezeu și Cuvîntului și Înțelepciunii Lui⁷⁵. De aceea nu ar putea vedea cineva pe altul trimis să creeze, decît numai pe Cuvîntul lui Dumnezeu. Căci «toate întru Înțelepciune s-au făcut» (Ps. 103, 24) și: «Fără Cuvîntul nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3). Dar spre slujiri nu e trimis numai unul, ci mulți, și anume atîția cîți voiește Domnul. Căci mulți Arhangheli, multe Scaune și Stăpînii și Domnii mii de mii și zeci de mii de zeci de mii stau de față slujind și gata spre a fi trimiși (Dan., 7, 10); și mulți prooroci și doisprezece apostoli și Pavel; și Moise, și acesta nu singur, ci și Aaron cu el și după aceea alți șaptezeci de bătrîni s-au umplut de Duh Sfînt (Num., 11, 25). Și lui Moise i-a urmat Iisus al lui Navi, și acelaia Judecătorii, și ace-lora nu unul, ci mulți regi. Dacă deci Fiul ar fi creatură, și dintre cele făcute, ar trebui ca să fie mulți fii de felul acesta, ca să aibă Dumnezeu și mulți astfel de slujitori, așa cum și din ceilalți e o mulțime. Dar dacă nu se poate vedea aceasta, ci creaturile sînt multe, dar Cuvîntul este unul, cine nu vede din acestea că Cuvîntul Se deosebește de toate și nu are egalitatea cu creaturile, ci egalitatea cu Tatăl? De aceea nici nu sînt multe cuvinte, ci un unic Cuvînt al unui unic Tată și un singur Chip al unui singur Dumnezeu.

Dar iată, zic ei, și soarele este numai unul și pămîntul unul. Să spună, nebunii, că și apa e una și focul unul, ca să audă că fiecare dintre cele create este una după ființa sa, dar spre slujirea încredințată nu este nici unul îndestulător⁷⁶. Căci a zis Dumnezeu: «Să se facă luminători în tăria cerului spre luminarea pămîntului și spre despărțirea între zi și noapte și să fie spre semne și anotimpuri și zile și ani» (Fac., 1, 14). Apoi zice: «Și a făcut Dumnezeu doi luminători mari, pe luminătorul cel mare spre stăpînirea zilei și pe luminătorul cel mic spre stăpînirea nopții; și stelele. Și i-a pus în tăria cerului ca să lumineze pe pămînt, ca să stăpînească peste zi și noapte» (Fac., 1, 17).

XXVIII

Iată că sînt mulți luminători și nu numai soarele, nici numai luna, și fiecare este unul după ființă, dar slujirea tuturor este comună. Și ceea ce lipsește fiecăruia se împlinește de altul. Soarele are puterea să stăpînească numai peste intervalul de după începutul zilei, și luna numai noaptea. Iar stelele arată împreună cu cei doi vremile și anii; și toate sînt spre semne și spre trebuința vieții. Așa și pămîntul nu e pentru toate, ci numai pentru roade și pentru întreținerea celor ce viețuiesc pe el. Iar tăria, spre a despărți între apă și apă și spre așezarea luminătorilor în ea.

75. Numai Dumnezeu poate face din' nimic ceva. Numai El poate crea și recrea.

76. Apa e una, focul unul. Dar nici unul nu ajunge spre toate slujirile, decît spre una singură. Și fiecare are nevoie de celelalte.

Așa și focul și apa s-au făcut împreună cu toate celelalte spre alcătuirea trupului. Și în general nici una nu e singură, ci toate cele făcute alcătuiesc lumea, fiind unele altora ca niște mădulare⁷⁷.

Dacă deci așa înțeleg și pe Fiul că este, să fie respinși de toți pentru că îl socotesc pe Cuvîntul una dintre toate și parte neîndestulătoare spre slujirea încredințată lui deosebită de a altora. Iar dacă aceasta este o afirmare necredincioasă, să știe că Cuvîntul nu este dintre cele create, ci e singur Cuvîntul propriu al Tatălui și Creatorul celor făcute. Dar au spus: «Este creatură și din cele făcute. Însă a învățat ca de la un dascăl și meșter să creeze și așa a slujit lui Dumnezeu care l-a învățat». Acestea a îndrăznit să le scrie Asterie sofistul, ca unul ce a învățat să tăgăduiască pe Domnul, nedîndu-și seama de nebunia lui. Dacă a crea este un lucru ce se învață, să ia seama să nu spună că și Dumnezeu e Creator nu prin fire, ci prin știință, fiind în stare să și piardă această însușire. Apoi dacă Înțelepciunea lui Dumnezeu a dobîndit însușirea de a crea prin învățătură, cum se mai poate numi Înțelepciune, odată ce are nevoie de învățătură? Și ce era înainte de a învăța? Căci nu era înțelepciune, odată ce avea nevoie de învățătură. Era deci un lucru gol. Și nu este înțelepciune prin ființă, ci-și are numele de înțelepciune din propășire și e înțelepciune numai cît păstrează ceea ce a învățat. Pentru că ceea ce nu are cineva prin fire, ci dobîndește prin învățătură, e cu puțință să și uite. Iar a spune astfel de lucruri despre Cuvîntul lui Dumnezeu nu e propriu creștinilor, ci elinilor.

XXIX

Căci dacă socotesc că Cuvîntul cîștigă însușirea de a crea prin învățătură, nebunii de ei introduc în Dumnezeu și pizma și slăbiciunea; pizma pentru că n-a învățat pe mulți, ca precum sînt mulți arhangheli și îngeri în jurul Lui, așa să fie și mulți creatori; iar slăbiciunea, pentru că n-a putut să facă totul singur, ci a avut nevoie de un ajutor și slujitor, deși au admis că firea făcută a putut fi făcută numai de Dumnezeu singur, dacă, după ei, Fiul fiind făcut, n-a putut fi făcut decît de Dumnezeu singur. Dar Dumnezeu nu are nevoie de nimeni. Să nu fie! Căci El însuși a zis: «Sînt plin» (Isaia, 1, 11). Nici nu S-a făcut Fiul Creator prin învățătură. Ci fiind El Chipul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, lucrează cele ale Tatălui. Nici n-a făcut Tatăl pe Fiul pentru lucrarea de aducere la existență a celor făcute. Căci chiar existînd Fiul, apare iarăși lucrînd Tatăl, cum Însuși Fiul zice: «Tatăl Meu pînă acuma lucrează și Eu lucrez» (Ioan, 5, 17). Iar dacă, după

77. Cît ar fi soarele de mare, omul e mai mare decît el prin conștiința sa. De fapt toate sînt pentru om, căci îl întrețin pe el și-i prilejuiesc conținutul vieții spirituale. Dar omul nu e pentru ele, căci el nu le poate întreține, ci numai cunoaște și folosi. Totuși, deși așa de mare față de ele, nu omul le-a făcut, ci Unul care e atotputernic, dar conștient ca omul, putîndu-le cugeta și armoniza pentru el.

voi, de aceea s-a făcut Fiul, ca să le lucreze pe cele de după El, dar se arată și Tatăl lucrînd cu Fiul, se arată de prisos și prin aceasta facerea Fiului. De altfel pentru ce Dumnezeu, voind să ne creeze pe noi, caută peste tot un mijlocitor, ca și cînd n-ar ajunge voința Lui ca să dea ființă celor ce Îi convin Lui? Căci spun Scripturile: «Toate cîte a voit a făcut» (Ps. 118, 11) și: «Cine s-a împotrivit voinței Lui?» (Rom., 9, 19). Iar dacă ajunge voința Lui pentru a crea toate, e de prisos iarăși, după voi, un mijlocitor. Iar pilda lui Moise, a soarelui și a lunii, adusă de voi, s-a dovedit fără putere⁷⁸.

Dar și ceea ce urmează vă va rușina. Dacă voind Dumnezeu să creeze firea făcută, iar gîndind la aceasta cugetă și creează, după voi, pe Fiul, ca să ne creeze pe noi, luați seama cîtă necredință ați îndrăznit să rostiți.

XXX

Întîi, de aci urmează că mai mult Fiul a fost făcut pentru noi și nu noi pentru El⁷⁹. Urmează că n-am fost creați noi pentru El, ci El a fost făcut pentru noi. Deci pare că El trebuie să ne mulțumească nouă și nu noi Lui, ca femeia bărbatului. «Căci nu s-a zidit, zice Scriptura, bărbatul pentru femeie, ci femeia pentru bărbat» (I Cor., 11, 9). Deci, după voi, precum bărbatul e chipul și slava lui Dumnezeu, iar femeia e slava bărbatului, așa și noi sîntem chipul lui Dumnezeu și am fost făcuți spre slava Lui, iar Fiul lui Dumnezeu e chipul nostru și a primit existența spre slava noastră. Și noi am fost făcuți spre a fi pentru noi, iar Cuvîntul lui Dumnezeu, după voi, nu a fost făcut spre a fi pentru Sine, ci ca organ spre trebuința noastră;⁸⁰ deci, după voi, nu noi sîntem datorită Lui, ci El e făcut spre trebuința noastră.

78. Taina cea mare este modul trecerii de la Dumnezeu cel necreat la lumea creată. Arienii credeau că o explică, admițînd o creatură supremă ca intermediară între Dumnezeu cel necreat și lumea creată. Dar taina nu se poate explica nici prin aceasta. Trebuie admis, dacă nu vrem să-L socotim pe Dumnezeu una în esență cu lumea, și prin aceasta totul lipsit de sens, că El poate să facă această trecere. Dar trecerea e mai ușor înțeleasă dacă socotim pe Dumnezeu Persoană. Căci dacă e Persoană, are în Sine o putere de a ieși afară de Sine, deci nu cu ființa; mai ales prin iubire. Iar iubirea presupune în El două sau trei Persoane. Numai iubirea unită cu voința face posibil un adevărat salt de la Dumnezeu la lume și ultima să nu decurgă organic din El, fără voia Lui, adică să nu fie propriu zis o prelungire a Lui. Căci aceasta ar înlătura orice absolut și orice sens din existență. Totul ar fi purtat inexplicabil și fără sens de legi inconștiente și inexplicabile ele înseși. Unui Dumnezeu care n-ar avea o iubire în Sine, I s-ar impune lucrarea în legătură cu lumea ca o necesitate. Dar de cine? Un dumnezeu lipsit de o liberă fecunditate interioară, ar fi împins prin firea lui în fecunditatea producătoare a lumii. Numai un Dumnezeu care are un Fiul, e un Dumnezeu liber și conștient față de lume, un Dumnezeu nepanteist.

79. Dar nu ne-a făcut pentru Fiul în sensul că Fiul ar avea trebuință de noi, ci ca să ne ferească și pe noi prin unirea cu Fiul Său, sau cu Sine prin Fiul Său. În sensul acesta ne-a făcut pentru Sine.

80. Un organ nu e spre a fi, în sensul unei entități în sine, cum e omul. Dar Dumnezeu nu e făcut de cineva spre a fi (εἰς τὸ εἶναι), ci este pur și simplu. În acest sens este Unicul, este Unul articulat, e Cel ce este (ὁ ὢν). E singurul «Cel ce este». De aceea El nu e adus la existență prin altceva, cu privire la ceva. Nu e «un spre a fi înainte de a fi», nu e cineva

Dar cum nu întrec toată nebunia cei ce cugetă acestea? Căci dacă Cuvîntul este făcut pentru noi, nu este nici întîiul dintre noi la Dumnezeu. Nici nu hotărăște Dumnezeu despre noi avîndu-L pe El în Sine, ci avîndu-ne pe noi în Sine, hotărăște, cum zic aceia, cu privire la Cuvîntul Său⁸¹. Iar dacă e așa, poate nici nu a voit Tatăl întru totul pe Fiul. Căci nu voindu-L pe El L-a creat, ci voindu-ne pe noi, L-a creat pe El. Căci L-a gîndit pe El după noi. Deci după acești necredincioși e de prisos Cuvîntul creat ca unealtă, odată ce s-au făcut (s-au cugetat întîi) cele pentru care a fost creat el.

Dar dacă Tatăl L-a făcut pe Fiul ca pe singurul plin de putere, iar noi am fost făcuți de Fiul ca neputincioși, pentru ce nu se gîndește întîi la El, ca fiind puternic, ci la noi? Sau de ce nu preferă să-L voiască pe El ca pe cel puternic, ci pe noi cei slabi? Sau pentru ce făcîndu-L întîi pe El, nu-L și voiește întîi pe El? Sau pentru ce voindu-ne întîi pe noi, nu ne și face întîi pe noi, odată ce Îi ajunge voința ca să dea existență tuturor? Pentru ce Îl creează întîi pe El, deși se gîndește întîi la noi și ne voiește pe noi înaintea mijlocitorului? Și pentru ce voind să ne creeze pe noi și voindu-ne pe noi, ne numește creaturi, iar pe acela pe care-L creează pentru noi, îl numește Fiu și moștenitor al Său? Trebuia să ne numească fii mai degrabă pe noi, pentru care-L face pe El. Oare nu e vădit că, fiind acesta Fiu, la El S-a și gîndit și pe El L-a și voit întîi și pentru El ne-a și făcut pe toți?⁸²

Acestea sînt vomitările și vărsăturile ereticilor.

care ia hotărîrea de a-l face spre a fi, ci este prin Sine. Existența pur și simplu are calitatea de a fi prin Sine. Pe de altă parte toate celelalte entități, chiar cele care au fost aduse la o existență oarecum de sine, cum e omul, sînt pentru altcineva, deși nu în sensul în care este natura pentru om sau organele sale pentru el. Numai Dumnezeu nu e pentru altcineva. El e prin Sine și pentru Sine. De aceea este existența adevărată. Pe de altă parte, Dumnezeu fiind Cel pentru care sînt toate, totuși El nu are nevoie de ele, ci ele au nevoie de El. Dar omul, deși e cel pentru care există organele sale, are nevoie de ele, deci nu e deplin prin sine. Organele omului nu sînt făcute spre a fi pentru ele, ci spre trebuința omului, care e făcut spre a fi. Dar toate sînt făcute pentru Dumnezeu nu pentru că El are nevoie de ele, ci pentru ca ele să aibă trebuință de El.

Dumnezeu fiind prin Sine, deci din veci, neprecedînd existența Lui actul altcuiva săvîrșit spre a fi El nu are nimic de obiect în Sine. El este din veci prin Sine și pentru Sine în mod liber. Dar e un paradox a fi din veci și a fi liber, deci a fi în mod obiectiv liber, neputînd totuși să nu fie. Un astfel de Subiect desăvîrșit, reprezentînd puterea desăvîrșită, Își arată această putere, nedepinzînd de nimic în existența acestui act, ci dovedindu-Se total liber în aceasta.

81. Dumnezeu nu ne-a făcut, după arieni, pentru că e Tatăl unui Fiu și vrea să-Și extindă iubirea părintească și asupra altor ființe, ci pentru că, cugetîndu-ne întîi pe noi, caută să creeze un instrument pentru a ne aduce prin el la existență. Aceasta nu e o explicație suficientă a aducerii noastre la existență. Noi nu mai sîntem aduși la existență din simțirea de Tată a lui Dumnezeu, pentru a avea și alți fii. Sau cum ne cugetă Tatăl, neavînd o Rațiune (un Cuvînt)? Aceasta coboară atît pe Tatăl cît și pe Fiul și pe noi la o existență supusă necesității.

82. Nu ne-a făcut pentru Fiul, ca avînd Acesta trebuință de noi. Aceasta ar face pe Fiul dependent de noi; și însăși gîndirea Tatălui la El ar fi dependentă de noi, deci și calitatea

XXXI

Dar nu trebuie să lăsăm acoperit de tăcere înțelesul adevărului, ci se cuvine mai vîrtos să-l vestim cu putere. Cuvîntul lui Dumnezeu nu a fost făcut pentru noi, ci mai degrabă noi am fost făcuți pentru El; și întru El s-au făcut toate (Col., 1, 16). Nici nu a fost făcut Acesta ca Cel puternic, de Tatăl, din pricina slăbiciunii noastre, numai ca să ne creeze pe noi prin El ca printr-o unealtă. Să nu fie! Nu este așa! Căci chiar dacă nu ar fi fost în socotința lui Dumnezeu să creeze cele făcute, nu e mai puțin adevărat că Cuvîntul era la Dumnezeu și întru El era Tatăl⁸³. De aceea era cu neputință a se face cele făcute fără Cuvîntul; și pe drept cuvînt. Deoarece Cuvîntul este Fiul propriu prin fire al ființei lui Dumnezeu și este din Dumnezeu și întru El – cum Însuși a spus –, făpturile nu puteau să nu se facă prin El. Căci precum lumina luminează toate prin strălucire, și fără strălucire nu s-a luminat ceva, așa și Tatăl a lucrat toate prin Cuvîntul ca printr-o mîină și fără El nu face nimic⁸⁴. De fapt Dumnezeu însuși a zis, cum spune Moise: «Să se facă lumină» și: «Să se adune apele» și: «Să scoată pămîntul» și: «Să facem pe om» (Fac., 1, 3, 9, 11, 26). Iar David cîntă: «El a zis și s-au făcut. El a poruncit și s-au zidit» (Ps. 32, 9). Dar n-a zis, cum zic oamenii, ca să audă cineva și ca, aflînd acela voia celui ce zice, să plece și să facă. Aceasta e propriu creaturilor.

Dar a cugeta sau a spune aceasta despre Cuvîntul e un lucru necuvenit. Căci Cuvîntul lui Dumnezeu este El însuși Creator și Făcător și El este Sfatul Tatălui⁸⁵. De aceea, nu a spus dumnezeiasca Scriptură, că a

lui Dumnezeu, ca Tată și ca Fiu, ar fi dependentă de noi. Dumnezeu ar cîștiga o nouă formă prin noi. Ar fi supus unei evoluții. N-ar mai fi Subiect absolut, transcendent, care poate explica totul. Dar ne-a făcut pentru Fiul în sensul că în Fiul e explicația noastră și ne-a făcut ca să ne bucurăm prin unirea cu Fiul de iubirea părintească a Tatălui. A gîndi Dumnezeu pe Fiul pentru noi înseamnă a desființa orice transcendență liberă. Dacă nu e în Dumnezeu o viață, o lucrare, o gîndire decît în legătură cu noi, El are nevoie de noi ca să lucreze, să gîndească. Dar aceasta e propriu unei esențe panteiste, nelibere. Însă trebuie să existe un factor al libertății desăvîrșite și un izvor suprem al gîndirii. Acestea două sînt strîns unite. Nu are nici un rost o gîndire fără libertate și nici o libertate fără gîndire. Unde nu sînt acestea două nu există persoană. Numai așa existența făcută are un vîrf transcendent sau nefăcut, care o explică. Și e necesar un vîrf transcendent sau nefăcut al realității dependente sau făcute.

83. Dacă le-ar fi adus la existență un dumnezeu fără un fiu, acest dumnezeu ar avea un caracter panteist. El n-ar avea o viață în sine, o lucrare în sine. Lucrarea lui ar fi fost o lucrare necesară de aducere la existență a făpturilor. Fiul e semnul libertății lui Dumnezeu față de creațiune. Dar și al iubirii Lui față de aceasta. Căci o creațiune emanată din Dumnezeu fără voia lui nu implică o iubire a lui față de ea.

84. În Fiul se revelează lucrarea gînditoare interioară a Tatălui, cum se revelează în mîină lucrarea interioară a omului; Gîndirea e Fiul, prin Care Se revelează Tatăl Lui însuși. Tatăl nu poate gîndi și lucra ceva fără acest al doilea Ipostas al gîndirii și lucrării Sale. Dacă Cuvîntul e revelarea în tot felul a Ipostasului-obîrșie, totul se face prin Cuvîntul ca revelare a Tatălui.

85. Fiul e Sfatul Tatălui, căci Tatăl Se sfătuiește cu El. Tatăl nu Se poate sfătui, nu Se poate gîndi la nimic decît împreună cu Fiul.

auzit și a răspuns cel ce a auzit, cum voiește și ce voiește Cel ce a zis să fie cele ce au să fie făcute. Ci numai că a zis Dumnezeu: «Să se facă». Și a adăugat: «Și s-a făcut așa». Căci ceea ce a socotit și a voit Dumnezeu, îndată s-a făcut și s-a împlinit prin Cuvîntul. Cînd însă Dumnezeu poruncește altora, sau îngerilor, sau lui Moise, sau lui Avraam, atunci cel ce aude răspunde. Și unul zice: «Cum voi cunoaște?» (Fac., 15, 8), iar celălalt: «Alege pe altul!» (Ieș., 4, 13); și iarăși: «De mă vor întreba: care este numele Lui, ce voi zice către ei?» (Ieș., 3, 13). Iar îngerul a zis lui Zaharia: «Acesta zice Domnul» (Zah., 1, 17). Iar acesta L-a întrebat pe Domnul: «Doamne, Atotîitorule, pînă cînd nu Te vei milostivi spre Ierusalim?» (Zah., 1, 2). Și așteaptă să audă cuvinte bune și mîngîietoare. Căci fiecare din aceștia are Mijlocitor pe Cuvîntul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, Care face cunoscută voia Tatălui. Dar cînd lucrează și creează Cuvîntul însuși, nu este întrebare și răspuns. Căci Tatăl este cu El și Cuvîntul este întru Tatăl. Și ajunge să voiască, și lucrul se face. Astfel, «a spus» e semnul prin care cunoaștem noi voia Lui, iar: «și s-a făcut așa» arată că lucrul s-a făcut prin Cuvîntul și Înțelepciunea în care e și voia Tatălui. Dar însuși faptul: «A zis Dumnezeu și s-au făcut» se cunoaște prin Cuvîntul. «Căci toate, zice întru Înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 4); și: «Cu Cuvîntul Lui cerurile s-au întărit» (Ps. 32, 6); și: «Un Domn Iisus Hristos, prin Care sînt toate și noi, prin El» (I Cor., 8, 6)⁸⁶.

XXXII

Din acestea se poate vedea că nu împotriva noastră este lupta arienilor, ci, prefăcîndu-se că luptă cu noi, luptă de fapt cu dumnezeirea însăși. Căci dacă ar fi fost a noastră spusa: «Acesta este Fiul Meu» (Matei, 17, 5), disprețuirea lor din partea noastră ar fi fost mică. Dar dacă spusa este a Tatălui, precum a fost auzită de ucenicii înșiși, și dacă Însuși Fiul zice despre Sine: «Înainte de toți munții M-a născut pe Mine» (Pilde, 8, 25), cum nu se luptă și ei împotriva lui Dumnezeu ca giganții mitologiei, avînd limba sabie ascuțită a necredinței, cum spune psalmistul (Ps. 56, 5)? Nu s-au temut nici de glasul Tatălui, n-au respectat nici cuvintele Mîntuitorului, n-au crezut nici sfinților. Dintre aceștia unul scrie: «Care e Strălucirea slavei și Chipul ipostasului Lui» (Evr., 1, 3) și: «Hristos, puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24); iar psalmistul

86. Prin Cuvîntul ipostatic sau împreună cu El vorbește Tatăl. În Cuvîntul ipostatic este izvorul ultim al cuvintelor, al sensurilor, al voinței. Prin și în Cuvîntul se fac și se cunosc toate, inclusiv noi înșine. Eu sînt opera creată a Cuvîntului, a voinței exprimate de Tatăl prin și în Cuvîntul. Dar sînt o operă în care s-a imprimat calitatea de Cuvînt grăitor a Fiului. Simt în necesitatea mea de a vorbi și de a răspunde că Dumnezeu m-a creat grăind în Sine și de aceea și chemîndu-mă pe mine să fiu. Știu că a zis și am fost făcut, că m-a făcut vorbind, din cunoașterea ființei mele. Știu că a creat lucrurile grăind, din constatarea caracterului de cuvinte (de sensuri exprimate în cuvinte) ale lucrurilor.

zice: «Că la Tine este izvorul vieții, întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 10) și: «Toate cu înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 24). Iar proorocii zic: «Și a fost Cuvîntul Domnului către mine» (Ier., 2, 1). Și Ioan zice: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1); iar Luca: «Precum ne-au predat nouă cei ce au fost de la început văzătorii și slujitorii Cuvîntului» (Luca, 1, 2). La rîndul lui, David zice iarăși: «A trimis pe Cuvîntul Său și i-a vindecat pe ei» (Ps. 106, 20).

Toate acestea ținutesc la stîlp erezia ariană și arată veșnicia Cuvîntului și că nu e străin, ci propriu ființei Tatălui. Căci cine a văzut vreodată lumină fără strălucire? Sau cine îndrăznește să spună că e străin chipul de ceea ce subzistă? Sau cum nu e un aiurit cel ce spune că Dumnezeu a fost vreodată fără Cuvînt (Rațiune) și fără Înțelepciune? Căci astfel de pilde și astfel de chipuri le-a dat Scriptura, ca, firea omului fiind neputincioasă, să înțeleagă pe Dumnezeu și să putem să pricepem pe cît e cu putință din acestea, fie măcar cît de puțin și de întunecos, ceva cu privire la El. Pentru că însăși zidirea e îndestulătoare spre cunoașterea existenței lui Dumnezeu și a proniei Lui⁸⁷. «Căci din mărimea și frumusețea făpturilor, se vede ca printr-o asemănare (analogic) Făcătorul lor» (Înt. Sol., 13, 5)⁸⁸. Nu învățăm aceasta cerînd cuvînte de la ele, ci credem auzind Scripturile. Căci privind rînduiala și armonia tuturor, cunoaștem că El este Făcătorul, Stăpînul și Dumnezeu tuturor și înțelegem pronia minunată și călăuzirea minunată a tuturor de către El⁸⁹. Dar precum e îndestulătoare creațiunea și Scriptura ca să cunoaștem acestea, la fel sînt îndestulătoare cele spuse înainte despre dumnezeirea Fiului, ca să vedem că e de prisos, ba chiar plin de nebunie, a se îndoi cineva și a se întreba

87. Sfîntul Atanasie nu exclude faptul că Dumnezeu e mai presus de înțelegere și e negrăit (apofatic). Noțiunile de Fiu, de Cuvînt, de Înțelepciune, de Chip sînt împrumutate de la noi și nu se aplică la Dumnezeu în înțelesul ce-l au în existența noastră. Nici raportul Fiului cu Tatăl nu e ca cel văzut la oameni, nici raportul Cuvîntului cu ipostasul Tatălui nu e ca la noi. Totuși în aceste chipuri e și ceva adevărat cu privire la Dumnezeu. Pentru că realitatea pe care ele o redau nu este cel puțin o dovadă sigură despre existența lui Dumnezeu și despre purtarea Lui de grijă de creațiune. Iar din această purtare de grijă de o lume rațională organizată și mișcată se vede că și Dumnezeu are o Rațiune nelipsită de ipostas.

88. Cunoașterea analogică nu exclude apofaticul lui Dumnezeu. De aceea, sfîntul Atanasie nu contrazice aci ceea ce spusese mai înainte că Dumnezeu nu poate fi cunoscut prin analogie. E ceva analogic în Dumnezeu cu raționalitatea creației. Dar în același timp în schema largă a analogiei se află adîncul de taină mai presus de analogie.

89. Cunoașterea lui Dumnezeu din natură e insuficientă chiar pentru o cunoaștere analogică a lui Dumnezeu. Ea trebuie completată cu cea prin cuvintele Scripturii. Căci natura nu grăiește. Dar nici cuvintele Scripturii n-ar ajunge fără exemplificarea lui Dumnezeu ca realitate personală rațională și înțeleaptă și de incomparabilă putere, cu ajutorul naturii. Prin amîndouă îl cunoaștem pe Dumnezeu, nu numai ca existent, ci și ca Făcător și Proniator.

în chip eretic: cum poate fi Fiul veșnic? Sau cum poate fi din ființa Tatălui și poate totuși să nu fie parte a Lui? Cum, când se spune că cineva e din altul, nu e parte a lui, sau cel împărțit rămîne totuși întreg?

XXXIII

Acestea sînt putrezele născociri ale ereticilor. Și deși am respins și în cele dinainte deșertăciunea lor, asemănarea celor spuse acum și înțelesul pildelor date vădesc și ele golul dogmei lor necurate. Deci vedem pe Cuvîntul pururea fiind, și fiind din Acela, și fiind propriu ființei Celui al Cărui Cuvînt este și neavînd un înainte și un după El. E așa cum vedem și strălucirea din soare, ca fiind proprie lui și neîmpărțind, nici micșorînd ființa soarelui, ci fiind și ea întreagă, dar și strălucirea desăvîrșită și întreagă, nemicșorînd ființa luminii, ci fiind ca ceva născut cu adevărat din ea. Așa vedem și pe Fiul, nu din afară, ci născut din Tatăl și pe Tatăl rămînînd întreg, iar Chipul subzistenței Lui păstrînd pururea asemănarea desăvîrșită a Tatălui Lui și Chipul Lui, încît cel ce Îl vede pe El vede în El și subzistența al cărei Chip este. Căci din lucrarea Chipului cunoaștem cu adevărat dumnezeirea subzistenței⁹⁰. Aceasta învățînd-o și Fiul, a spus: «Cel ce rămîne întru Mine, Acela face lucrările pe care le fac Eu» (Ioan, 14, 12); și: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 20), și: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10).

Să încerce deci erezia dușmană a lui Hristos mai întîi să împartă pildele aflate în făpturi și să spună: era odată soarele fără strălucire, sau aceasta nu este proprie ființei soarelui, sau e proprie, dar prin împărțire e o parte a luminii. Și iarăși, să despartă cuvîntul și să spună că acesta este străin minții, sau că a fost odată cînd n-a fost, sau că nu e propriu ființei minții, sau că e prin împărțire parte a aceleia. La fel, să despartă chipul și lumina și puterea, cum o fac cu cuvîntul și cu strălucirea și să născocească apoi cele ce vor. Iar dacă nu pot avea o astfel de îndrăzneală în acelea, cum își pot întinde în chip deșert nebunia și mai mare la cele ce sînt mai presus de făpturi și de firea lor și să încerce cele cu neputință?

XXXIV

Căci dacă chiar în cele create și trupești nu se văd cele ce se nasc ca fiind părți ale ființelor, nici ca venind la existență în chip pasiv, nici micșorînd ființa părinților, cum nu aiurează ei căutînd și născocind la Dumnezeu Cel netrupesc și adevărat, părți și pătimiri, atribuind împărțiri

90. Chipul are și El o lucrare, deci e viu. Dar lucrarea Lui e însăși lucrarea revelată, sau intrată în mișcare a Tatălui: ca subzistență, ca obîrșie de temelie a Fiului.

Dumnezeului cel nepătimitor (ἀνάθεi) și inalterabil¹¹, ca să tulbure prin acestea auzul celor simpli și să-i întoarcă de la adevăr? Căci cine auzind de Fiul nu cugetă la Cel ce e propriu ființei Tatălui? Și cine auzind la început (la începutul creștinismului) că se învăța că Dumnezeu are un Fiu și că a făcut toate prin Cuvîntul Lui, nu înțelegea aceasta așa cum cugetăm noi acum? Cine, cînd s-a ivit urîta erezie a arienilor, nu s-a mirat îndată, auzind cele ce le spun că spun ceva străin și seamănă alt cuvînt decît cel semănat de la început? Căci ceea ce s-a semănat de la început în fiecare suflet este că Dumnezeu are ca Fiul pe Cuvîntul, Înțelepciunea și Puterea și acestea sînt Chipul și Strălucirea Lui. Iar din cele spuse răsare îndată că e pururea din Tatăl, că e asemenea cu El, că Cel născut din ființa Tatălui este etern și că în aceste numiri nu e nici un înțeles propriu creaturii și făpturii. Iar cînd un om dușman, în vreme ce dormeau ceilalți oameni, a semănat gîndul că «era cîndva cînd nu era» și întrebarea: «cum poate fi aceasta?», s-a născut ca o neghină erezia vicleană a dușmanilor lui Hristos; și îndată, pustiiți de toată dreapta cugetare, au început să iscodească ca niște tîlhari și îndrăznesc să zică: «Cum poate să existe Fiul împreună cu Tatăl din eternitate? Căci oamenii se ivesc după o vreme din alți oameni; și tatăl este de 30 de ani, iar fiul își ia începutul născîndu-se abia atunci. Și în general nici un fiu nu a fost înainte de a se naște». Și iarăși șoptesc: «Cum poate fi Fiul Cuvînt, sau Cuvîntul chip al lui Dumnezeu? Căci cuvîntul oamenilor e compus din silabe; el arată numai voința celui ce grăiește și îndată încetează și dispare».

XXXV

Aceia, uitînd argumentele aduse înainte împotriva lor, le spun acestea, legîndu-se iarăși în lanțurile necredinței. Dar cuvîntul adevărului îi respinge astfel: Dacă ar specula despre vreun om, n-ar avea decît să speculeze omenește și despre cuvîntul și despre fiul lui. Dar dacă vorbesc

91. Sfîntul Atanasie leagă aci nepătîmirea lui Dumnezeu de neputința împărțirii Lui, a desprinderii vreunor părți din El. Aceasta ar fi legată de o pasivitate proprie obiectului, de o alterare suportată fără voie și de o durere. Teologia apuseană contemporană dezaproabă ideea unui Dumnezeu nesupus pătîmirii, socotind-o contrară participării lui Dumnezeu la durerile noastre prin compătîmire. Dar noțiunea patristică a nepătîmirii înlătură de la Dumnezeu cu deosebire însușirea de obiect manipulat și divizibil. Dumnezeu este Subiectul prin excelență. Ca atare e unitar, neschimbabil, nemicșorabil, de neîmpărțit. Aceasta nu exclude o milă în Dumnezeu, o compătîmire față de noi. Dar El rămîne mereu întreg, nesupus în mod pasiv unor înrîuriri și acțiuni din afară. Părinții, afirmînd «nepătîmirea» lui Dumnezeu, o fac pentru ca să înlătore de la El calitatea de obiect neliber. Căci aceasta înseamnă dependența Lui de o forță superioară sau de o lege mai înaltă. Aceasta înseamnă a nu cunoaște un Dumnezeu propriu-zis ca vîrf transcendent și cu adevărat explicator a tot ce există în mod dependent, în contextul referințelor reciproce. Fiul Tatălui nu Se află pe un plan inferior lui Dumnezeu cel absolut liber. Fiul revelează în mod nealterat libertatea nesupusă vreunei dependențe a Tatălui. În El se manifestă conștiința și lucrarea absolut liberă a Tatălui. Comuniunea în general nu face pe cei aflați în ea dependenți unul de altul.

despre Dumnezeu, Care a creat pe oameni, să nu mai speculeze ome-nește, ci să vorbească altfel, anume ca despre firea mai presus de cea a oamenilor. Căci, cum este cel ce naște, așa trebuie să fie și cel născut. Și cum e Tatăl Cuvîntului, așa e și Cuvîntul Lui. Omul născut în timp naște tot în timp pe cel născut din el. Și fiindcă e din ceea ce nu este, cuvîntul lui încetează și el și nu rămîne. Dar Dumnezeu nu e ca omul. Aceasta a spus-o Scriptura. Ci este ca Cel ce este și este pururea. De aceea, și Cuvîntul Lui este Cel ce este și este etern împreună cu Tatăl ca strălucirea luminii⁹².

Și cuvîntul oamenilor este compus din silabe și nici nu viază, nici nu lucrează ceva, ci redă numai înțelesul cugetării celui ce grăiește. Și abia a ieșit și a și trecut, nemaiapărînd, pentru că nici nu era peste tot înainte de a se rosti⁹³. De aceea cuvîntul oamenilor nici nu viază și nici nu e în general om. Și o suferă aceasta, precum am spus înainte, pentru că și omul care îl naște pe acesta are firea din ceea ce nu este. Dar Cuvîntul lui Dumnezeu nu este, cum ar spune cineva, cuvînt rostitor (προφορικός), nici sunet de vorbă, nici nu e rostirea unei porunci a lui Dumnezeu, ci ca strălucirea luminii este Născutul desăvîrșit al Celui desăvîrșit. Pentru aceea este și Dumnezeu și Chip al lui Dumnezeu. «Și Dumnezeu era, zice, Cuvîntul» (Ioan, 1, 3). Și cuvintele oamenilor nu înseamnă nimic ca lucrare. De aceea nici nu lucrează omul prin cuvinte, ci prin mîini, pentru că acestea există, dar cuvîntul lui nu subzistă. Dar Cuvîntul lui Dumnezeu, cum a spus Apostolul, este «viu și lucrător și mai ascutit decît toată

92. Numirea 'Ο ὢν (Cel ce este) nu specifică un timp anumit al existenței, ci o existență pur și simplu, o pururea-existență. Dumnezeu este Cel ce există pururea. Dumnezeu este existența. În afară de El nu este vreo existență, decît cea creată de El. El Se definește ca Cel ce este. Și cum nu e cîndva cînd lipsește existența, El e existența neîncetată. Căci în cel ce încetează de a fi într-un fel oarecare, pentru a reîncepe a fi în altfel, e o slăbiciune a existenței. Existența pur și simplu nu poate fi micșorată sau schimbată. N-ar mai fi în acest caz existența totală. În Dumnezeu însă nu e nici o slăbiciune a existenței. El este plenitudinea existenței. Deci ea nu poate fi micșorată, schimbată, trecătoare de la un mod la altul. Poate din aceasta înțelegem neschimbarea Cuvîntului Lui. Omul se schimbă de la o clipă la alta. Dumnezeu e total pururea. Cuvintele prin care se exprimă omul arată prin schimbarea lor modificarea existenței lui de la un moment la altul, arată deci și puțința încetării lui de a fi. Nici un cuvînt omenesc nu-l poate reda pe om plenar, pentru că nu există plenar niciodată; cu atît mai puțin existența plenară în general. Dumnezeu Se exprimă și Se revelează întreg în același unic Cuvînt în mod etern, pentru că există pururea plenar. Dacă cuvintele ce vin din acest Cuvînt la oameni se schimbă, e pentru că oamenii nu pot primi puțința existenței plenare și a exprimării ei într-un singur cuvînt. Dar totuși în fiecare cuvînt de la Dumnezeu e ceva care depășește mărghinirea, perisabilul. E un alt motiv pentru care omul trece mereu la alt cuvînt. Sesizînd aceasta omul e ridicat întru cîțva din starea sa de mărghinire, din starea sa trecătoare.

93. Totuși, omul grăiește, schimbînd cuvintele, dar într-un fel rămînînd același. El se schimbă pentru că rămîne atîrnat de existența plenară și caută să cuprindă tot mai mult din ea în existența sa și vrea să exprime aceasta. Existența plenară pătrunde în existența lui pe de o parte producîndu-i noi experiențe, pe de alta comunicîndu-se prin noi cuvinte și omul voiește să arate aceasta. Un cuvînt trece ca să facă loc altuia, pentru că nu se pot aduna mai multe într-unul. Dar în cuvintele următoare rămîne ceva din ceea ce s-a exprimat în cele dinainte.

sabia cu ascuțiș îndoit și pătrunde pînă la despărțitura sufletului și a duhului, a încheieturilor și mădulelor; și destoinic este să judece simțirile și cugetările inimii; și nu este nici o făptură nevăzută înaintea Lui, ci toate sînt goale și descoperite ochilor Lui, Căruia vom da socoteală» (Evr., 4, 12–13). Deci e Creatorul, și fără El nu s-a făcut nimic, nici nu poate să se facă ceva fără de El⁹⁴.

XXXVI

Și nu trebuie întrebat pentru ce nu e Cuvîntul lui Dumnezeu ca al nostru, pentru că, precum s-a spus înainte, Dumnezeu nu e cum sîntem noi. Dar nu trebuie întrebat nici cum e cuvîntul din Dumnezeu sau cum naște Dumnezeu și care e modul nașterii lui Dumnezeu. Ar fi prost cineva dacă ar îndrăzni să întrebe astfel de lucruri, pentru că e un lucru negrăit și propriu firii lui Dumnezeu, cunoscut numai Lui și Fiului. La fel e prost a voi cineva să tîlcuiască aceasta în cuvinte. Aceasta e egal cu a întreba: unde e Dumnezeu și cum e Dumnezeu și cum e Tatăl? Dar precum a întreba de aceasta e un lucru lipsit de evlavie și e propriu celor ce nu cunosc pe Dumnezeu⁹⁵, așa nu se cuvine a întreba nici despre astfel de lucruri, nici despre nașterea Fiului, nici a coborî pe Dumnezeu și înțelepciunea Lui la măsura și la slăbiciunea noastră. Dar aceasta nu trebuie să ne facă să cugetăm contrar adevărului. Dacă nu află cineva răspuns întrebînd despre aceasta, aceasta nu trebuie să-l facă să nu creadă celor scrise. Căci mai bine este ca cei ce nu pricep să tacă și să creadă, decît să nu creadă din pricina neînțelegerii⁹⁶. Căci cel ce nu pricepe poate să aibă întru cîțva iertare, pentru că cercetînd s-a liniștit. Dar cel ce, nepricepînd,

94. Cuvîntul omenesc este nelucrător, iar cel dumnezeiesc e lucrător. De aceea cuvîntul omenesc nu poate crea și transforma lucrurile, cum o poate face cuvîntul dumnezeiesc și nu poate pătrunde în inima omului operînd prefaceri și provocînd remușcări, cum o poate face atît de puternic cuvîntul dumnezeiesc. În cuvîntul dumnezeiesc e puternic prezent și lucrător Însuși Cuvîntul dumnezeiesc ca persoană vie. Este și în cel omenesc puțin prezentă persoana grăitorului, dar numai întrucît are în sine pe Cuvîntul dumnezeiesc, vorbind din răspunderea vibrantă față de El și din puterea Lui. În cuvîntul celui ce nu are grăind în sine pe Dumnezeu Cuvîntul nu este puterea producătoare de adînci transformări în sens bun. Apoi el poate duce pe om și spre rău, nu numai spre bine.

95. Cel ce cunoaște pe Dumnezeu Îl cunoaște ca fiind mai presus de cunoaștere.

96. Pe de o parte cunoaștem adevărul despre Dumnezeu din revelație, pe de alta nu-L înțelegem deplin. Îl știm în contururi generale și chiar ni se impune rațional ca atare. Căci o existență fără un Dumnezeu este pentru rațiune lipsită de sens, este absurdă, iar un Dumnezeu impersonal nu e Dumnezeu. Dar un Dumnezeu personal e un Dumnezeu al iubirii veșnice, și iubirea veșnică cea mai pură este iubirea între un Tată și un Fiul. Pe de altă parte adevărurile acestea generale despre Dumnezeu nu pot fi pricepute pînă la epuizare. Nici cele din existența noastră și a lumii nu le înțelegem deplin și nu le vom înțelege niciodată deplin. Deci trebuie să vedem o împăcare între ceea ce înțelegem și ceea ce nu înțelegem, între sens și taină, între exprimabil și apofatic, între rațional și supra-rațional, între cunoaștere și credință. A se reține numai ceea ce se înțelege înseamnă a se rămîne într-o monotonă și îngustă superficialitate. Chiar domeniul infinit al tainei e sesizat

își născocoște cele necuvenite și grăiește cele nevrednice de Dumnezeu rămîne cu osînda îndrăznelii neiertată. Căci cel dintîi poate avea din aceste taine neînțelese o mîngiere din Scripturi, ca să primească cum se cuvine cele scrise. Dar să înțeleagă ca o pildă cuvîntul nostru; anume că, precum cuvîntul propriu al nostru este din noi și nu un lucru din afară de noi, așa și Cuvîntul propriu lui Dumnezeu este din El. Dar nu e făptură ca cuvîntul oamenilor⁹⁷. Altfel ar trebui să cugetăm și pe Dumnezeu om⁹⁸.

Apoi cuvintele oamenilor sînt multe și deosebite și de aceea trec în fiecare zi, pentru că cele dintîi nu rămîn, ci dispar. Și aceasta se întîmplă pentru că și părinții lor, fiind oameni, au vîrstele trecătoare, iar gîndurile vin unele după altele, și cele ce le cugetă pe rînd, acelea le și rostesc. De aceea și au multe cuvinte și nici unul din ele nu rămîne⁹⁹. Căci cel ce grăiește se oprește și cuvîntul îndată încetează. Dar Cuvîntul lui Dumnezeu este Unul și Același și, precum s-a scris, Cuvîntul lui Dumnezeu rămîne în veac (Ps. 118, 80), neschimbîndu-Se; și nici nu e primul sau al doilea față de altul, ci este Același pururea. Căci se cuvine ca, Unul fiind Dumnezeu, Unul să fie și Chipul Lui și Unul Cuvîntul Lui și Una Înțelepciunea Lui¹⁰⁰.

printr-o adîncă intuiție. Prin rațional se vede, dincolo de el, suprarăționalul, oceanul misterios al existenței; sensul adînc al raționalului licărește din fundamentul lui suprarățional. Nu poți fi deplin rațional dacă nu vezi dincolo de el adîncul infinit al suprarăționalului.

97. Pilda, simbolul, chipul îți dă un înțeles, dar nu cu totul adecvat. Este în ele un amestec de înțeles și neînțeles.

98. Cuvîntul nostru seamănă cu al lui Dumnezeu, deci ne ajută să-L înțelegem pe Acela. Dar al nostru ține de făptură, pe cînd al lui Dumnezeu e necreat. Din acest punct de vedere e diferit ca înțeles de Cuvîntul lui Dumnezeu.

99. Omul, fiindcă rostește gînduri finite, trebuie să treacă mereu la alte rostiri și gînduri. Dumnezeu spune totdeauna infinitul în Sine; dar nu pentru noi.

100. Pentru că El revelează tot ce e în obîrșia divină. Într-un fel e așa cum e persoana omenească, cuvîntul viu și ipostatic (cu temelia în sine), care cuprinde tot ce este ea. Dar pe cînd acest cuvînt ipostatic se exprimă treptat în alte și alte cuvinte, Cuvîntul Tatălui arată tot ce este Tatăl deodată și pururea, ca Chipul unic al Tatălui. Dumnezeu e actualizat și exprimat din veci pînă în veci prin Cuvîntul în plenitudinea Lui. Persoana umană poate fi identificată cu cuvîntul, pentru că cuvîntul nu are în ea o subzistență proprie. Dar în Tatăl dumnezeiesc are. Persoana umană are în ea cuvintele în mod potențial, ca un fel de sămînță a lor. La Tatăl dumnezeiesc nu e o deosebire între Cuvîntul și Fiul. La El e născut din veci tot ce are să spună, infinitul ca ipostas deosebit. Dar chiar la om cuvîntul nu e cu totul lipsit de o subzistență proprie. Căci cuvîntul pornește el însuși din om. Are un fel de voință de a se manifesta, care nu e separată de voința persoanei și de caracterul ei interpersonal. Cu atît mai mult la Dumnezeu, Cuvîntul are o voință unită cu voința Tatălui, arătîndu-Se ca un ipostas propriu.

Dacă avînd un Fiu, Tatăl are iubire față de El, și aceasta poate explica crearea lumii, se poate spune și invers: Cuvîntul arată iubirea față de Tatăl care-L naște și care Se arată pe Sine întreg în El. Prin analogie vedem cum omul vorbește altuia pentru că îl iubeste. Tatăl naște Cuvîntul ca o manifestare a iubirii rodnice față de Sine. El Se are pe Sine rodit întreg în Fiul din veci. Hotărîndu-Se să vorbească prin Cuvîntul Său și unor alte ființe, le dă existență prin creare. E o altă manifestare a rodniciei și iubirii Sale, o manifestare liberă a ei. Prin cuvintele manifestate treptat și continuu din Cuvîntul Său și de Cuvîntul Său, creează din iubire și desăvîrșește continuu pe alții, dacă aceștia primesc

XXXVII

De aceea mă minunez, cum Unul fiind Dumnezeu, aceștia, potrivit născocirilor lor, introduc multe chipuri și înțelepciuni și cuvinte. Și spun că altul este cuvântul propriu prin fire al Tatălui, întru care a făcut și pe Fiul. Și Fiul adevărat spun că se numește ca imagine «Cuvântul», cum se numește și «Vie» și «Cale» și «Ușă» și «Pom al vieții». Și mai spun că El Se numește înțelepciune numai cu numele. Căci alta zic că este înțelepciunea proprie și adevărată a Tatălui, care coexistă cu El în mod nenăscut, întru care făcînd și pe Fiul, L-a numit pe Acesta înțelepciune prin participare¹⁰¹. Iar acestea nu le spun numai prin cuvinte, ci Arie le-a și scris în *Thalia*. Iar sofistul Asterie a scris, precum am spus și mai înainte: «N-a spus fericitul Pavel că propovăduiește pe Hristos, puterea lui Dumnezeu sau înțelepciunea lui Dumnezeu (I Cor., 1, 24), ci, fără adaosul articolului, o putere a lui Dumnezeu și o înțelepciune a lui Dumnezeu. Deci a arătat că alta este puterea proprie și naturală a lui Dumnezeu, care coexistă cu El în mod nenăscut; aceasta este născătoare a lui Hristos și creatoare a lumii întregi. Despre aceasta ne învață el în Epistola către Romani, zicînd: «Cele nevăzute ale Lui de la zidirea lumii din fapte fiind cunoscute se văd, veșnica Lui putere și dumnezeire. Căci precum n-ar putea zice cineva că dumnezeirea amintită aci este Hristos, ci că e Însuși Tatăl, așa socotesc că veșnica Lui putere și dumnezeire nu e Fiul Unul Născut, ci e Tatăl care a născut. Deci el învață că alta este acea putere și înțelepciune a lui Dumnezeu arătată prin Hristos». Și după puțin același Asterie zice: «Deși veșnica Lui putere și înțelepciune, pe care gîndirea o socotește fără început și nenăscută, este una și aceeași; cele create de El în mod deosebit sînt însă multe, între care primul născut și unicul născut este Hristos. Și toate atîrnă la fel de Cel ce o are pe aceea. Și toate puterile se numesc cu dreptate ale Creatorului, Care se folosește de ele. De aceea proorocul spune că Dumnezeu numește lăcusta, trimisă de Dumnezeu ca pedeapsă pentru păcatele oamenilor, nu numai putere, ci și putere mare (Ioil, 2, 25). Iar fericitul David cere în mai mulți psalmi nu numai îngerilor, ci și puterilor să-L laude pe Dumnezeu» (Ps. 102, 21).

XXXVIII

Cum nu sînt vrednici de toată mînia chiar și numai pentru rostirea acestora? Căci dacă, cum socotesc ei, Fiul nu e Fiu pentru nașterea din Tatăl și pentru că e propriu ființei Lui, și Cuvîntul e pentru cele cuvîntate

cuvintele Lui. În veci va grăi Tatăl prin Cuvîntul cuvintele Sale, pentru a-i desăvîrși în veci prin iubire, sau pentru a le arăta în veci iubirea.

101. După arieni fiul e ceva inferior, făcut de Dumnezeu prin înțelepciunea și cuvîntul ca însușiri neipostatice. Numai de acest fiu se poate spune că e «născut», pe cînd puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu, mult superioare acestui fiu, există din veci ca însușiri naturale în Dumnezeu.

(rațiunea pentru cele cugetate rațional), și înțelepciunea, pentru cele orînduite cu înțelepciune, și puterea, pentru cele putute, fără îndoială se va numi și Fiul pentru cei făcuți fii. Ba poate are și existența numai cugetată pentru cele ce există. El deci n-ar fi nimic din acestea. Dar ce este El atunci? Căci nu e nimic din acestea, dacă ele sînt numai numiri ale Lui. Și atunci El are numai o nălucire a existenței, înfrumusețîndu-se pentru noi cuvintele acestora¹⁰². Dar aceasta este mai degrabă o nebunie diavolească, ba poate mai mult decît atîta, dacă se voiesc pe ei să subziste cu adevărat, dar pe Cuvîntul lui Dumnezeu Îl socotesc ca neexistînd decît cu numele.

Și cum nu e prăpăstios și a zice că înțelepciunea coexistă cu Tatăl, dar a nu admite că aceasta este Hristos, ci că există multe puteri și înțelepciuni create și una dintre ele este Domnul, asemănat de ei și cu omida rotitoare și cu lăcusta? Și cum nu sînt plini de toată viclenia cînd auzind de la noi că Cuvîntul coexistă cu Tatăl, cîrtesc îndată zicînd: «Deci spuneți că sînt doi nefăcuți?» Dar zicînd ei: «Înțelepciunea Lui nefăcută», nu văd că se întoarce împotriva lor reproșul deșert pe care ni-l atribuie nouă? Și cum nu e foarte nebun și gîndul lor de a spune că înțelepciunea nefăcută care coexistă cu Dumnezeu este Însuși Dumnezeu? Căci cel ce coexistă nu coexistă cu sine. Dar atunci cu cine coexistă? Căci și despre Domnul spun evangheliștii că era împreună cu ucenicii. Deci nu era împreună cu Sine, ci cu ucenicii. Aceasta trebuie să o admită, în cazul că nu ar spune că Dumnezeu e compus, avînd o înțelepciune împletită cu Sine și împlinitoare a ființei Lui, nefăcută și ea, pe care ei o socotesc și creatoare, ca să ia Fiului puterea creatoare. Căci toate se silesc să le spună ca să nu cugete cele adevărate despre Fiul.

XXXIX

Dar unde au aflat spunîndu-se în dumnezeiasca Scriptură, sau de la cine au auzit că există alt Cuvînt și altă Înțelepciune decît acest Fiul, ca să-și plăsmuiască și ei unele ca acestea? De fapt s-a scris: «Au nu sînt cuvintele Mele ca focul și ca ciocanul care sparge piatra?» (Ier., 23, 29). Iar în Pilde zice: «Vă voi învăța pe voi cuvintele Mele» (Pilde, 1, 23). Dar acestea sînt porunci și îndemnuri, pe care le-a dat Dumnezeu sfinților prin propriul și singurul Cuvînt adevărat. Despre ele a spus și psalmistul:

102. Dacă el nu există, nu au nici ele nimic din el, ci sînt numai nume ale lui. Aceasta rezultă din afirmarea că fiul e inferior puterilor, care le fac pe toate. De ce mai e necesar atunci el? De ce se mai vorbește de un fiu? Dar și puterile divine, dacă nu există decît pentru a face lucruri inferioare, sînt dependente de acestea. Nu există atunci ceva superior și inferior. Nu e ceva cu adevărat existent, în sine și de sine existent ('O ōv). Totul e slab, totul poate fi mai mult o părere, un joc de păreri, un joc de numiri inconsistente. Fără Treimea veșnic existentă în Sine, nu există o adevărată existență.

«Am oprit picioarele mele de la toată calea cea vicleană, ca să opresc cuvintele Tale» (Ps. 118, 101). Deci acestea le-a arătat Mîntuitorul că sînt altceva decît El însuși și că le-a spus de la Sine: «Cuvintele pe care le-am grăit vouă» (Ioan, 6, 64). Deci acest fel de cuvinte nu sînt născute și fii, nici nu sînt atîtea cuvinte creatoare sau atîtea chipuri ale Unicului Dumnezeu, nici nu s-au făcut atîtea cuvinte oameni pentru noi¹⁰³, nici nu este Cel ce S-a făcut, după Ioan, trup, unul din astfel de multe cuvinte. Ci a fost binevestit de Ioan ca Cel ce e singur Cuvîntul lui Dumnezeu: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14) și: «Toate prin El s-au făcut» (Ioan, 1, 3). De aceea numai despre Domnul nostru Iisus Hristos și despre unitatea Lui cu Tatăl s-a scris și se dă mărturie. Însuși Tatăl arată că Unul este Fiul. La fel sfinții, învățați fiind despre aceasta, spun că Unul este Cuvîntul și Acesta este Unul născut. Iar lucrurile sînt arătate ca fiind prin El. «Căci toate cele văzute și nevăzute printr-Însul s-au făcut și fără de Dînsul nimic nu s-a făcut». Iar despre altul oarecare, nu născocesc și nu plăsmuiesc cuvinte pretinse înțelepciuni, întrucît Scriptura nu indică vreo existență sau vreun nume al lor. Acestea sînt invenția și născocirea minții lor vrăjmașă lui Hristos. Ei se folosesc rău de numele Cuvîntului și al Înțelepciunii, ca să născocască alte lucruri, negînd pe adevăratul Cuvînt al lui Dumnezeu și adevărata și singura Înțelepciune a Tatălui. Și-i urmează, nenorociții, pe manihei. Căci și aceia, văzînd lucrurile lui Dumnezeu, tăgăduiesc pe Dumnezeu însuși, singurul și cu adevărat existent, și-și plăsmuiesc un altul, despre care nu pot arăta nici vreo dovadă, nici vreo mărturie din cuvintele dumnezeiești¹⁰⁴.

XL

Dacă deci nici în cuvintele dumnezeiești (în Scriptură) nu se află altă înțelepciune decît acest Fiu, nici de la Părinți n-am auzit așa ceva, ci s-a mărturisit și s-a scris de către ei că există în mod nefăcut Înțelepciunea care coexistă cu Tatăl, fiind proprie Lui și creatoare a lumii, aceasta nu e decît Fiul. Iar aceasta și după ei coexistă etern cu Tatăl. Căci Ea este și creatoare, precum s-a scris: «Toate întru Înțelepciune le-ai făcut» (Ps. 103, 24). De fapt și Asterie însuși, parcă uitînd de cele ce a scris chiar el

103. Un singur Cuvînt S-a făcut om pentru noi. Deci El e altul decît cuvintele Lui. Sau El nu este unul din aceste cuvinte.

104. Dacă nu există Dumnezeu, nu se poate explica nici existența lucrurilor. Lucrurile nu pot dovedi și mărturisi un Dumnezeu mincinos, sau neexistența unui Dumnezeu adevărat. Dacă există ceva, există pentru că există un temei ferm, etern și plenar al existenței, un Dumnezeu care nu e una cu natura atît de lipsită de o consistență în sine, un Dumnezeu care are o viață eternă și neschimbată în Sine, deci un Dumnezeu care e din veci Tatăl unui Fiu. Numai un Dumnezeu care are o Înțelepciune și o Putere care nu depinde de lume, ci este în El însuși, poate crea cu putere și înțelepciune, sau cu conștiință și voință, o lume.

înainte, mărturisește mai pe urmă, fără voie, ca și Caiafa, opunându-se elinilor, că nu sînt multe înțelepciuni, nici nu o mai numește bandă rulantă¹⁰⁵, ci e o singură înțelepciune, scriind așa: «Unul este Dumnezeu-Cuvîntul, dar sînt multe cele raționale; și una este ființa și firea înțelepciunii, dar sînt multe cele înțelepte și bune». Și după puțin iarăși scrie: «Care sînt cei pe care pretind să-i numească fii ai lui Dumnezeu? Nu vor zice că sînt și aceștia cuvinte, nici nu vor afirma că sînt mai multe înțelepciuni. Căci nu e cu puțință, odată ce unul este Cuvîntul și una Înțelepciunea dovedită, să se atribuie mulțimii fiilor ființa Cuvîntului și să li se dăruiască numirea de Înțelepciune». Deci nu e de nici o mirare dacă arienii, luptîndu-se împotriva adevărului, se ciocnesc și între ei, aci zicînd că sînt multe înțelepciuni, aci afirmînd că e una și aci asemuind înțelepciunea cu o bandă rulantă, aci spunînd că coexistă cu Tatăl și e proprie Lui și uneori numind numai pe Tatăl nefăcut, alteori numind și înțelepciunea și puterea Lui nefăcută. Ei se luptă cu noi care spunem că Cuvîntul lui Dumnezeu există pururea, dar, declarînd că puterea coexistă în mod nefăcut cu Dumnezeu, uită de cele ale lor¹⁰⁶. Astfel, se arată zăpăciți în toate, negînd Înțelepciunea adevărată și, născocind-o pe cea care nu există, așa cum maniheii își plăsmuiesc un alt dumnezeu, tăgăduindu-L pe Cel existent.

XLI

Dar să audă și celelalte erezii, împreună cu maniheii, că Unul și Același este Tatăl lui Dumnezeu și Stăpînul și Făcătorul zidirii prin Fiul

105. Pentru arieni, ca pentru toți panteiștii, cele ce emană din esența fundamentală se mișcă ca o bandă (omidă) rulantă, una din alta. Din cele de mai sus curg cele mai de jos, dar cele mai de sus stau sub necesitatea producerii celor mai de jos.

Sfîntul Atanasie lucrează cu distincția între necreat și creat. Creatul e ceea ce ca obiect-total stă sub puterea Celui necreat. Cel necreat e cu totul liber față de cele create. Numai El e dincolo de orice dependență, de orice încadrare în sistemul de reciproce dependențe. Iar acest sistem nu poate primi existența ca realitate obiect – în care îngerii și oamenii sînt înzestrați și cu o anumită libertate – decît de la Cel cu totul liber și plin de atîta putere asupra a ceea ce e obiect, încît îl poate aduce chiar la existență din nimic. Altfel realitatea obiectuală a lumii nu se poate explica. Dumnezeu e cu totul transcendent făcutului, în sensul că în El nu e nimic făcut de altcineva, ci există pur și simplu din eternitate în desăvîrșită libertate. Lui nu I se poate spune făcut, ci necreat, sau simplu «existent prin Sine».

106. Afirmînd și una și alta nu scapă de panteism, căci încadrează și pe Tatăl din care emană cea mai înaltă treaptă de înțelepciune în banda rulantă, din care fiecare parte reprezintă o treaptă mai de jos a înțelepciunii. Termenul «nefăcut», atribuit Cuvîntului, sau chiar lui Dumnezeu, nu precizează dacă acest Dumnezeu sau Cuvînt nefăcut nu are ceva propriu unei naturi nelibere existente din veci, fiind imprimată în componentele ei de dependențe reciproce. Numai termenii de necreat și de creat salvează pe Dumnezeu de orice dependență proprie naturii. Și numai termenul de creatură aplicat naturii o distinge de Dumnezeu și-L distinge pe Dumnezeu de ea, îi dă acesteia un început și explică toate dependențele reciproce și schimbările din cadrul ei. Numai spunînd că Logosul e născut din Tatăl din veci, îl arătăm și pe El și pe Tatăl ca Persoane, evitînd ideea unei esențe veșnice nefăcute. De aceea cel mai bine se potrivesc lui Dumnezeu termenii de necreat și

Său¹⁰⁷. Să audă îndeosebi arienii maniaci că Unul este Cuvîntul lui Dumnezeu, Care e singurul Fiu propriu și adevărat din ființa Lui și Care are unitatea dumnezeirii, nedespărțită de Tatăl Lui, cum am spus de mai multe ori învățînd de la Mîntuitorul Însuși. Căci dacă nu e așa, cum creează Tatăl prin El și Se revelează în El celor ce voiește și-i luminează pe aceștia?¹⁰⁸ Sau pentru ce în săvîrșirea botezului se numește, împreună cu Tatăl, și Fiul? Dacă (ar răspunde că) Tatăl nu este suficient, răspunsul ar fi necredincios. Iar dacă (ar răspunde că) e suficient, ceea ce e îngăduit să se spună, ce trebuință e de Fiul fie spre creare, fie spre sfînta baie? Căci ce are comun creatura cu Creatorul? Sau pentru ce se numără cel făcut împreună cu Făcătorul în desăvîrșirea tuturor (în botez)? Sau pentru ce s-a predat, după voi, credința într-un Creator și într-o creatură?¹⁰⁹ Pentru ce e trebuință de o creatură pentru a ne împreuna cu dumnezeirea, dacă pentru a ne uni cu Fiul, care e creatură, e de prisos, după voi, numirea Fiului în botez?¹¹⁰ Apoi dacă Fiul este creatură, odată ce una este firea creaturilor raționale, nu va veni nici un ajutor creaturilor de la o creatură, pentru că toate au nevoie de harul de la Dumnezeu.

Creator. Căci acestea sînt nesupuse legilor, ca cele create, ci-L arată ca Tată și Fiu, ceea ce face vădit caracterul personal, creator, al lui Dumnezeu. Numai împreună acestea arată pe Dumnezeu liber de vreo lege căreia I-ar fi supus.

107. Maniheii spuneau că nu Dumnezeu a creat lumea, ci ea e produsul unui principiu al răului, opus lui Dumnezeu. Dar prin aceasta socoteau pe Dumnezeu limitat. Deci negau și că Dumnezeu a făcut toate prin Cuvîntul sau Rațiunea Sa, ca o unică lume rațională întipărită de un sens.

108. Dacă Fiul n-ar fi de o ființă cu Tatăl, deci de o ființă necreată, nefăcută, n-ar crea Dumnezeu lumea prin El, ci ea ar izvorî direct din ființa Lui, în sens panteist, sau ar exista de la ea, în sens maniheic. În acest caz Fiul n-ar revela pe Tatăl ca deosebit de lume și creaturile conștiente nu s-ar lumina de cunoștința că există un Dumnezeu deosebit de lume, Care le face posibilă o existență pentru veci, nelăsîndu-le să se topească prin moarte în lume. Toate acestea depind de faptul că Tatăl are un Fiu. Dacă Fiul este creatură, Dumnezeu nu poate decît emite din El lumea existentă, deci El însuși e de o ființă cu ea în sens panteist. Numai un Fiu de o esență dumnezeiască, deosebit de esența lumii, nu confundă pe Dumnezeu cu lumea în sens panteist. Numai Fiul asigură un Dumnezeu deosebit în esență de lume. Fără un Fiu deosebit de esența lumii, nu există decît panteismul păgîn. În apărarea dumnezeirii Fiului, Părinții au delimitat creștinismul de elenismul panteist și de gnosticismul care-l masca pe acesta în termeni creștini. De aceea luptînd pentru dumnezeirea Fiului, au respins categoric orice păgînism, apărînd transcendența lui Dumnezeu ca necreat și Creator.

În conștiința de sine a omului există un dialog al lui cu sine însuși, un fel de dualitate nedeplin realizată. Numai prin aceasta se revelează omul lui însuși și deci și altora. Dar la om această dualitate în unitate nu e deplină. La Dumnezeu e deplină. Dumnezeu știe de Sine prin Fiul. Iar cine nu știe de sine nu știe nici de alții și nu se luminează nici altora.

109. Dacă Fiul e creatură, de ce mai spunem că credem și în El, punîndu-L alături de Tatăl? Numai dacă Fiul e de o ființă cu Tatăl, există o creatură deosebită de Creator. Altfel totul este de o esență. Nu mai există deosebire între Creator și creatură.

110. Cu creatura ne unim și fără a crede în ea. Pentru ce să mai numim în acest caz pe Fiul la botez ca pe Unul în care credem, ca să ne unim cu El? Fără un Tată care are un Fiu, nu se creează lumea, dar fără El nici nu se înnoiește dintr-un Dumnezeu transcendent ei. Fără un Fiu de o ființă cu Tatăl cel necreat nu ne putem uni cu Dumnezeu cel necreat, ci

Cu puțin înainte am spus însă că în mod necesar prin El s-au făcut toate. Iar fiindcă și rînduiala sfîntului botez ne cere să-L numim, e necesar, cum socotesc și cred, să zicem că nu pentru că nu este suficient Tatăl, e împreună numit și Fiul, nici dintr-o simplă întîmplare, ci fiindcă e Cuvîntul lui Dumnezeu și Înțelepciunea Lui proprie, fiind strălucirea Lui; și ca atare este pururea cu Tatăl. De aceea este cu neputință ca, dăruindu-ne Tatăl harul, să nu-l dăruiască în Fiul. Căci Fiul este în Tatăl, ca strălucirea în lumină. Căci nu ca avînd vreo lipsă, ci ca fiind Tată, a întemeiat pămîntul cu Înțelepciunea Sa (Pilde, 3, 19) și a făcut toate cu Cuvîntul din Sine și întărește sfîntul botez în Fiul. Căci unde e Tatăl, acolo e și Fiul, așa cum unde e lumina, acolo e și strălucirea. Și precum cele ce le lucrează Tatăl le lucrează prin Fiul – căci Însuși Fiul zice: «Cele ce le văd făcîndu-le Tatăl, pe acelea le fac și Eu» (Ioan, 5, 20) – așa dîndu-se celui pe care îl botează, îl botează și Fiul și cel pe care-l botează Fiul se desăvîrșește (se botează) în Duhul Sfînt¹¹¹. Așa cum lucind soarele, poate spune cineva că luminează și strălucirea lui, – căci una e lumina și nu se poate despărți și desface –, la fel unde este și Se numește Tatăl, acolo este numaidecît și Fiul. De aceea numindu-Se în botez Tatăl, e necesar să fie numit împreună și Fiul.

XLII

De aceea făgăduindu-Se sfînților a zis: «Vom veni Eu și Tatăl la el și Ne vom face sălaș în el» (Ioan, 14, 23). Și iarăși: «Ca precum Eu și Tu una sîntem și aceștia să fie una în Noi» (Ioan, 17, 22)¹¹². Și harul dat este unul, fiindu-ne dat de la Tatăl în Fiul¹¹³, precum scrie Pavel în fiecare epistolă:

rămînem închiși în starea noastră de creaturi pieritoare. Botezul e zadarnic. Sau dacă Hristos nu e Fiul prin ființa identică cu a Tatălui, ci numai prin înfiere, Dumnezeu ne poate înfia și pe noi fără Fiul, în mod direct. Se nesocotește iarăși granița între necreat și creat. Toate sînt în fond de o esență în sens panteist. Sau rămînem în ceea ce sîntem, ca unii ce sîntem noi înșine de esență divină. Dar prin aceasta ne topim în marea esență. Aceasta e o existență fără sens. Cînd se afirmă aceasta, omul nu se mai salvează. Numai prin sfînta Treime comuniunea de Persoane se poate salva, căci numai Ea îi asigură existența veșnică, mai presus de natura în care persoanele apar ca să dispară.

111. Am văzut că nașterea Cuvîntului din Tatăl arată un dialog și o unire între Ei, deci o revelație a Tatălui prin Fiul, cam așa cum se revelează omul lui însuși prin conștiință ca un alter ego.

112. Puterea unirii între noi ca persoane neconfundate nu ne poate veni decît din unirea dintre Tatăl și Fiul. Tatăl ne unește cum își unește un tată copiii, unindu-ne în iubire cu Fiul Său; Fiul ne unește cu Sine și cu Tatăl, ca pe niște frați ai Săi, alipindu-ne de Tatăl ca pe Sine. Cînd iudeii de mai tîrziu au tăgăduit pe Iisus Hristos ca revelîndu-ni-Se ca Fiul și prin aceasta făcîndu-ne în mod deplin clar pe Dumnezeu ca Tatăl, au negat și pe Dumnezeu ca Tată, cu toate că și în Vechiul Testament e indicat Dumnezeu ca Treime, deși în mod mai puțin clar. Altfel nu s-ar fi afirmat creația din nimic. Un Dumnezeu fără o viață de iubire în Sine nu creează o lume din libertate, deci din nimic, ci lumea emană din Dumnezeu fără voia Lui.

113. Harul este unul, dar în el se simte iubirea dintre Tatăl și Fiul în Duhul Sfînt, ca iubire de Tată și Fiu. De aceea produce în noi iubirea față de Tatăl ca Tată și față de Fiul ca

«Har vouă și pace de la Dumnezeu, Tatăl nostru, și de la Domnul Iisus Hristos» (Rom., 1, 7; I Cor., 1, 3; Efes., 1, 2). Căci lumina trebuie să fie împreună cu strălucirea și strălucirea să se vadă împreună cu lumina. De aceea iudeii tăgăduind împreună cu aceștia pe Fiul nu au nici pe Tatăl. Căci părăsind izvorul Înțelepciunii, cum a spus Baruh osîndindu-i (Bar., 3, 2), au lepădat de la ei și Înțelepciunea, sau pe Domnul nostru Iisus Hristos, Care este, cum spune Apostolul, «Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). De aceea au zis: «Nu avem împărat fără numai pe Cezarul» (Ioan, 19, 16). Pentru aceasta iudeii și-au luat pedeapsa cuvenită a tăgăduirii. Căci au pierdut odată cu cetatea (Ierusalimului) și rațiunea. Iar aceștia se primejdiesc să piardă și plinătatea Tainei; vorbesc de botez. Căci dacă desăvîrșirea (botezul) se dă în numele Tatălui și al Fiului, ei nu cheamă pe Tatăl adevărat, pentru că tăgăduiesc pe Cel din El și asemenea ființei Lui, sau pentru că tăgăduiesc pe Fiul adevărat și numesc așa pe un altul, închipuindu-și-l creat din cele ce nu sînt. Dar făcînd așa, e cu totul deșert și nefolositor botezul dat la ei, avînd în el doar o aparență, dar în realitate neavînd nimic care să ajute dreptei credințe. Căci arienii nu-l dau în numele Tatălui și al Fiului, ci în numele unui Creator și al unei creaturi, sau al unui Făcător și al unei făpturi¹¹⁴. Dar precum creatura e altceva decît Fiul, așa altceva este în realitate ceea ce socotesc ei că dau, chiar dacă se prefac, din pricina a ceea ce e scris în Scriptură, că cheamă pe Tatăl și pe Fiul. Căci nu cel ce zice simplu «Doamne» Îl și dă pe El, ci cel ce împreună cu numele are și credința cea dreaptă. De aceea și Mîntuitorul nu a poruncit simplu să se boteze, ci mai întîi a zis: «Învățați», apoi: «Botezați în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh», ca din învățătură să se nască credința dreaptă și la credință să se adauge săvîrșirea botezului.

XLIII

La fel și multe alte erezii, rostind numai numele dar necugetînd, precum s-a spus, drept, și neavînd credința sănătoasă, primesc fără folos apa dată la ei, fiind lipsită de dreapta credință. De aceea apa folosită de ei mai degrabă îi murdărește prin necredință decît îi mîntuiește. Așa și elinii, deși rostesc cu buzele numele lui Dumnezeu, poartă asupra lor vina necredinței, pentru că nu cunosc pe Dumnezeu cel real existent și adevărat, pe Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos. La fel și maniheistii și frigenii și ucenicii lui Pavel de Samosata, deși rostesc numele, sînt cu

Frate în Duhul Sfînt, dar și față de semenii noștri ca frați. Dacă ar fi harul unei singure Persoane, nu l-am simți ca harul iubirii.

114. Un Creator fără un Fiu nu ne poate da decît un sentiment al dependenței. Ba, mai mult, El nu poate scoate creația și pe oameni din procesul fatal al compunerii și descompunerii.

toate acestea eretici. Tot așa, după aceia, cei ce cugetă cele ale lui Arië, chiar dacă citesc Scripturile și rostesc numele, îi amăgesc pe cei ce primesc ale lor, fiind mai necredincioși decât aderenții celorlalte erezii, pe care le întrec și le fac mai puțin vinovate prin limbuția lor neînfrînată. Căci aceia stîlcesc ceva din adevăr și greșesc sau în privința trupului, spunînd că Domnul n-a avut trupul din Maria, sau că nu a suferit moartea, nici nu S-a făcut om, ci numai S-a arătat astfel și nu a fost cu adevărat, ci părea că are trup, neavînd de fapt, și părea la arătare om, ca într-o închipuire a visului. Dar aceștia își îndreaptă necredința în mod deschis spre Tatăl însuși. Căci auzind din Scripturi despre dumnezeirea Lui că se arată în Fiul ca într-un chip, hulesc, spunînd că ea este creatură¹¹⁵ și poartă peste tot acest cuvîntel referitor la ea ca un gunoi într-un sac și-l varsă ca un șarpe veninul. Apoi, fiindcă dogma lor produce scîrbă tuturor, îndată iau ca sprijin ereziei lor amenințate cu poticnirea, ocrotirea omenească, ca văzînd aceasta omul mai simplu sau mai fricos, să nu cunoască vătămarea nebunei lor cugetări. Cum deci nu sînt vrednici de milă cei amăgiți de ei? Sau cum nu se cuvine să plîngem pentru ei că își predau îndată ceea ce le e spre folos acestei năluciri, de dragul plăcerilor și cad din nădejdea viitoare? Căci socotind să primească ceva de la cel ce nu există, nu vor primi nimic, ci, alipindu-se de creatură, nu vor avea nici un ajutor de la creatură. Și crezînd în cel neasemenea și străin după ființă de Tatăl, nu se vor alipi nici de Tatăl, neavînd pe Fiul Lui propriu, Cel din El prin fire, Care Se află în Tatăl și întru Care Se află Tatăl, cum Însuși a zis (Ioan, 14, 10). Și cei amăgiți de aceștia vor rămîne nenorociți, pustii și goi de dumnezeire. Căci nu-i vor urma, cînd vor muri, făgăduințele mincinoase de pe pămînt. Nici nu vor putea chema în ajutor pe careva dintre cei ce i-au amăgit, cînd vor vedea pe Domnul pe care L-au tăgăduit, sezînd pe tronul Tatălui Său și judecînd pe vii și pe morți. Căci îi vor vedea și pe aceia judecați și căindu-se pentru nedreptatea și necredința lor.

XLIV

Acestea le-am înfățișat mai înainte, explicînd spusa din Pilde și opunîndu-ne scornelilor lor nebunești, ca, cunoscînd că nu se cuvine să numească pe Fiul lui Dumnezeu creatură, să învețe și ei să citească bine spusa din Pilde, care are și ea un înțeles drept. Căci s-a scris: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine început căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22). Dar deoarece sînt proverbe și s-au spus în formă de pilde, nu trebuie să înțelegem cuvîntul așa simplu cum se spune, ci să întrebăm de per-

115. Numai un Fiu care nu e identic în ființa Lui cu lumea, ci din ființa unui Dumnezeu deosebit de lume, deosebite pe Dumnezeu de lume, ca transcendent ei și nesupus perisabilității formelor ei.

soană, apoi să căutăm cu dreaptă credință înțelesul potrivit. Căci cele spuse în chip de pilde nu se spun în mod deschis, ci se vestesc în chip ascuns, cum Însuși Domnul a învățat în Evanghelia după Ioan, zicînd: «Acestea vi le-am grăit în pilde. Dar vine ceasul cînd nu vă voi mai grăi vouă în pilde, ci pe față» (Ioan, 16, 25). Deci trebuie dezvelit înțelesul spuselor, ca să aflăm ceea ce e ascuns și să nu-l luăm ca și cînd ar fi spus lucrul pe față, ca nu cumva înțelegîndu-l greșit să rătăcim de la adevăr. Dacă s-a scris despre înger sau despre alta dintre cele făcute, va fi spusă «M-a creat pe mine», ca despre unul dintre noi, care sîntem făpturi. Dar dacă Înțelepciunea lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, vorbește despre Ea însăși, ce trebuie să înțelegem decît că, spunînd: «M-a creat», nu zice ceva contrar lui «M-a născut». Căci Ea nu Se numără pe Sine între creaturi, ca una ce uită că e creatoare și făcătoare, sau ca una ce nu cunoaște deosebirea Creatorului de creaturi. Dar ce înțeles ne arată prin pilde, nu pe față, ci în mod ascuns, ne spune Ea însăși, după puțin, înfățișîndu-l în alte cuvinte și insuflîndu-l sfinților ca pe o proorocie: «Înțelepciunea Și-a făcut Sieși casă» (Pilde, 9, 1). E vădit că această casă este trupul nostru pe care însușindu-Și-l, S-a făcut om. Căci cu dreptate se spune de către Ioan: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan 1, 14). Iar prin Solomon Înțelepciunea spune despre Ea însăși, dezvoltînd înțelesul, nu că «sînt creatură», ci că «Domnul M-a creat început al căilor spre lucrurile Sale». Deci nu m-a creat spre a fi, nici pentru că am un început și o facere ca fiind creatură.

XLV

Deci aci Cuvîntul nu a grăit prin Solomon indicînd ființa dumnezeirii Sale, nici nașterea Sa veșnică și adevărată din Tatăl, ci umanitatea și economia întrupării Lui pentru noi. De aceea, precum am spus înainte, n-a zis: «Sînt creatură», sau «Am fost făcut creatură», ci «M-a creat». Căci creaturile, avînd ființa creată, sînt dintre cele făcute și se spune că se creează; și fără îndoială creatura se creează. Dar cuvîntul «M-a creat» nu indică ființa sau nașterea, ci arată că S-a făcut altceva Acela despre care se spune; deci desigur nu că cel de care se spune că se creează este prin fire și prin ființă creatură. Această deosebire o cunoaște dumnezeiasca Scriptură, zicînd despre creaturi: «Umplutu-s-a pămîntul de zidirea Lui» (Ps. 103, 24); și: «zidirea însăși suspină și împreună suferă dureri» (Rom., 8, 22). Iar în Apocalipsă se zice: «Și a murit a treia parte dintre făpturile cele din mare, cu suflare în ele» (Apoc., 8, 9). Dar și Pavel zice: «Toată făptura lui Dumnezeu este bună și nimic nu este de lepădat din ce se ia cu mulțumire» (I Tim., 4, 4). Iar în Înțelepciune s-a scris: «Întru Înțelepciunea Ta ai zidit pe om, ca să stăpînească peste zidirile făcute» (Înț. Sol., 9, 2). Și că acestea se zic creaturi pentru că au fost create, putem auzi și de la Domnul care zice: «De la început Cel ce i-a zidit, bărbat și femeie i-a

zidit pe ei» (Marcu, 10, 6). Iar Moise scrie în Cîntare: «Întrebați zilele ce s-au făcut înainte de tine, din ziua în care Dumnezeu a zidit pe om pe pămînt, de la marginea cerului» (Deut., 4, 32). Iar Pavel zice în Epistola către Coloseni: «Care este Chipul lui Dumnezeu cel nevăzut, întîiul născuț a toată zidirea, pentru că în El s-au făcut toate cele din ceruri și cele de pe pămînt, cele văzute și nevăzute, fie scaune, fie domnii, fie începătorii, fie stăpîinii. Toate prin El și spre El s-au făcut și El este înainte de toate» (Col., 1, 15-16).

XLVI

Deci despre faptul că cele ce au prin fire ființa creată se numesc creaturi și se spune că s-au creat, ajung acestea care s-au spus spre a le ține minte. Căci Scriptura e plină de astfel de locuri. Iar că singur cuvîntul «M-a creat» nu indică ființa și facerea, o spune David în psalmi: «Să se scrie aceasta întru neamuri și poporul cel zidit va lăuda pe Domnul» (Ps. 101, 19); și iarăși: «Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule» (Ps. 50, 12). Iar Pavel în Epistola către Efeseni zice: «Desființînd legea poruncilor în dogmă, ca să zidească pe cei doi în Sine într-un om nou» (Efes., 2, 15); și iarăși: «Îmbrăcați pe omul cel nou, cel zidit după Dumnezeu întru dreptate și în cuvioșia adevărului» (Efes., 2, 24). David n-a vorbit de vreun popor creat după ființă, nici nu s-a rugat să primească altă inimă decît cea pe care o avea, ci a vorbit de înnoirea cea după Dumnezeu. Și nici Pavel nu a vorbit de crearea după ființă a doi oameni în Domnul și nici nu ne-a sfătuit să îmbrăcăm un alt om, ci a vorbit de omul cel după Dumnezeu, de viața întru virtute, iar prin cei zidiți în Hristos a înțeles cele două popoare înnoite în El.

Acest înțeles îl are și ceea ce se spune la Ieremia: «A zidit Dumnezeu mîntuire spre sădire nouă, întru care mîntuire vor umbla împrejur oamenii» (31, 22). Iar spunînd aceasta n-a indicat vreo nouă ființă a creaturii, ci o proorocește pe cea înnoită în oameni, care ni s-a făcut nouă în Hristos. Aceasta fiind deosebirea între creaturi și ceea ce spune cuvîntul: «M-a creat», dacă aflați undeva spunîndu-se Domnului «creatură», arătați-o și luptați-vă pentru aceasta. Iar dacă nu s-a scris undeva că Domnul este creatură, ci spune doar El însuși despre Sine în Pilde: «Domnul M-a creat pe Mine», rușinați-vă de deosebirea amintită înainte și de cele spuse în Pilde; și auzind: «M-a creat», nu mai înțelegeți «creatură», ci umanitatea făcută a Lui. Fiindcă acesteia îi este propriu a fi creată. Căci cum oare nu faceți un lucru nedrept cînd, auzind pe David și pe Pavel spunînd «a creat», nu înțelegeți ființa și facerea, ci înnoirea, iar auzind pe Domnul zicînd «M-a creat» puneți ființa Lui în rînd cu creaturile? Sau cum auzind: «Înțelepciunea Și-a zidit Sieși casă și a sprijinit-o pe șapte stîlpi» (Pilde, 9, 1), înțelegeți casa în mod alegoric, dar cuvîntul «M-a

creat (zidit)» înțelegîndu-l nu așa cum e spus, prefăceți pe Cuvîntul în creatură și nu vă convingeți că e Creator, nici nu vă temeți de faptul că El e singurul născut propriu al Tatălui. Ci rămînînd la literă, vă siliți să cugețați despre El lucruri mai mici decît despre oameni.

XLVII

/De fapt însăși spusa arată că nu e decît o născocire a voastră să spuneți că Domnul este creatură. Căci cunoscînd Domnul ființa Sa, ca fiind Înțelepciunea cea născută și unica născută a Tatălui și alta decît cele făcute și decît creaturile prin fire, zice acum cu iubire de oameni: «Domnul M-a creat pe Mine început al căilor Sale». Aceasta e egal cu a zice: «Tatăl Meu Mi-a alcătuit trup (Evr., 10, 5) și M-a creat între oameni pentru mîntuirea oamenilor». De fapt, precum auzind pe Ioan zicînd: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14), nu înțelegem că Cuvîntul întreg S-a făcut trup, ci că a îmbrăcat trup și S-a făcut om, și auzind că «Hristos S-a făcut pentru noi blestem» (Gal., 5, 18), sau că: «Pe Cel ce nu a cunoscut păcat L-a făcut păcat pentru noi» (II Cor., 5, 21), nu înțelegem că El S-a făcut întreg blestem și păcat, ci că a primit blestemul nostru, cum a spus Apostolul: «Ne-a răscumpărat pe noi din blestem» (Gal., 3, 13) și păcatele noastre a purtat, cum a spus Isaia (53, 4) și cum a scris Petru «Le-a urcat în trupul Său pe lemn» (I Petru, 2, 24) – tot așa, cînd auzim în Pilde că «L-a creat», nu trebuie să înțelegem pe Cuvîntul întreg creatură prin fire, ci că a îmbrăcat trupul creat și Dumnezeu L-a creat pe Acesta pentru noi, alcătuiindu-I, precum s-a scris, pentru noi acest trup creat, ca întru El să ne putem înnoi și îndumnezei¹¹⁶.

116. Avem aci concepția despre mîntuire, ca înnoire și îndumnezeire a firii noastre, lucrată dinăuntru, din Subiectul dumnezeiesc ce S-a făcut propriu ei. Mîntuirea nu vine din achitarea unei datorii ca o nouă stare juridică a foștilor păcătoși care L-au ofensat pe Dumnezeu. Ci firea omenească se ridică la cea mai înaltă treaptă de viață. Nu e ridicată numai la o stare creaturală nesupusă pedepsei, ci e ridicată prin har din planul creat în cel necreat. Izvorul infinit de viață nu e decît în planul dumnezeiesc necreat. Creatura nu se poate reînnoi deplin și nu poate rămîne etern reînnoită decît în unire cu Dumnezeu ca izvorul infinit și etern de viață. Altfel, înnoirea noastră nu poate fi desăvîrșită și eternă. Insuficiențele legate de lume arată că ea nu e din sine și nu poate dobîndi plinătatea eternă din sine, ci că dincolo de ea este transcendența atotdesăvîrșită care este din veci prin ea însăși și are plenitudinea vieții și a fericirii. Lumea n-a putut emana dintr-o esență identică cu ea, căci nedesăvîrșirea ei ar arăta-o și pe aceea nedesăvîrșită și incapabilă să dea fericire lumii. Aceasta ar arăta că nu există nici un plan de existență desăvîrșită. Atît faptul că lumea n-a emanat dintr-un izvor desăvîrșit, cît și faptul că acel izvor are cu adevărat o viață nelimitată fără minusuri în el arată că lumea a fost adusă la existență din nimic în deplină libertate.

Dumnezeu, avînd în El o viață fără lipsuri, poate oferi în Sine fericirea desăvîrșită în iubirea comuniunii desăvîrșite ce o are în Sine din veci. El e un Tată din care nu emană un Fiu în baza unei legi, ci pe care-L naște din veci cu iubire de Tată. Există din veci o iubire a comuniunii perfecte în libertate. Fiul n-are în El nimic mai mic decît Tatăl. Aceasta L-ar arăta și pe Tatăl nedesăvîrșit. Fără acest vîrf suprem al existenței desăvîrșite, exis-

Cine v-a amăgit deci pe voi, o, lipsiților de minte, să numiți pe Creator «creatură»? Sau, de unde v-ați procurat această cugetare nouă și vă lăudați cu ea? Căci Pildele spun «M-a creat», dar nu numesc pe Fiul «creatură», ci «născut» și, potrivit distincției mai înainte amintite a Scripturilor, între «a creat» și «creatură», cunosc pe Fiul în ceea ce e propriu Fiului prin fire, adică Înțelepciunea unică, cea născută și creatoare a făpturilor. Iar spunînd «M-a creat», nu spun aceasta despre ființa Lui, ci-L arată că S-a făcut început al multor căi, întrucît «M-a creat» e contrar faptului de a fi născut, dar El Se face început al căilor prin faptul că e Cuvîntul unul născut față de ele.

XLVIII

Iar dacă e născut, cum spuneți despre El că e creatură? Căci nimeni nu zice despre cele ce le creează că le naște¹¹⁷. Nici nu numește creaturi pe cele născute de el. Și iarăși, dacă nu e Unul născut¹¹⁸, cum este început al căilor? Căci dacă începutul căilor Sale e și el creat, acesta nu mai e numai singur creat, avînd împreună cu sine pe cei făcuți. Căci și Rubin, făcîndu-se început al fiilor, nu era unicul născut, ci primul în timp, dar prin fire și rudenie era unul din cei de după el. Deci tot așa dacă Cuvîntul ar fi creat ca început al căilor, ar fi și El ca acele căi și căile ar fi așa cum este Cuvîntul, chiar dacă e creat primul în timp. Căci și începutul unei cetăți e așa cum sînt celelalte părți ale cetății; și părțile unite cu începutul alcătuiesc împreună cetatea întreagă și unică, ca mădularele multe ale unui trup. Și nu e o parte a ei, dintre cele ce o fac, iar alta a celor făcute, supunîndu-se altei părți, ci toată e îngrijită la fel de cel ce o face și se zidește prin el. Dacă deci și Domnul Se creează în acest înțeles ca început al tuturor, în mod necesar alcătuiește și El împreună cu toate o singură creație și nu se deosebește de celelalte, chiar dacă e făcut ca început al tuturor; nici nu e stăpîn al celorlalte părți ale creațiunii, chiar dacă în privința timpului e mai vechi¹¹⁹. Căci și el are împreună cu toate unul și același Cuvînt

tența nu s-ar putea explica și nici ajungerea ei la desăvîrșire n-ar fi posibilă, lucru care ar face fără sens aspirațiile ei, mișcarea ei.

117. Dacă e unul născut în sensul arian, ca unica creatură născută pe treapta cea dintîi, el nu putea fi făcătorul tuturor creaturilor, mai presus de ele, fiind el însuși creatură.

118. Cele ce se nasc sînt din ființa celui ce naște, pe cînd cele create nu sînt din ființa lui. Mai pot fi din ființa lui și cele ce emană din el, dar nașterea implică o iubire personală între cel ce naște și cel născut, cum nu e între emanator și emanat. Fiul născut din Tatăl nu e emanat. Lumea, deși făcută din nimic de un Dumnezeu liber și atotputernic, e și opera iubirii Lui. De aceea în ea este o aspirație spre desăvîrșirea în iubire. Și Dumnezeu o poate duce la această desăvîrșire în comuniunea iubirii cu El.

119. Adevărată putere și libertate are numai Cel care creează din nimic. Și numai El poate duce existența creată la libertatea și desăvîrșirea Lui. Numai El le poate ridica la libertatea și eternitatea Sa pe toate, eliberîndu-le de slăbiciunile lor, provenite din puțința de a se apropia de nimicul din care au fost scoase prin depărtarea de Creator. Un Dumnezeu care n-ar putea crea din nimic n-ar avea o putere nelimitată, ci ar fi închis în sine. Lumea n-ar fi decît o revărsare a sa. N-ar putea aduce la existență o nouă realitate din

(rațiune), nefiind stăpîn al creațiunii. Și dacă, după voi, e creatură, cum poate El singur să fie creat, ca să fie și început al tuturor? Căci e vădit din cele spuse înainte că între creaturi nu e nimic statornic prin sine și făcut primul, ci are facerea împreună cu toate, chiar dacă se deosebește în slavă de celelalte¹²⁰. Nici o stea, nici unul dintre marii luminători nu a apărut una sau unul mai întîi și altul sau alta a doua, ci într-o singură zi; și la aceeași poruncă au fost chemați toți sau toate la existență. La fel s-a plăsmuit și facerea animalelor cu patru picioare, a păsărilor, a peștilor și a plantelor; la fel și neamul cel după chipul lui Dumnezeu al oamenilor. Căci deși Adam s-a plăsmuit singur din pămînt, dar în el erau rațiunile succesiunii (succesive ale) întregului neam¹²¹.

XLIX

Iar din zidirea arătată a lumii «cele nevăzute ale ei din fapte fiind cunoscute le vedem» (Rom., 1, 20). Dar nici din acestea nu o vedem pe fiecare despărțită, nici pe una ca întîia și pe alta ca a doua, ci deodată toate cum s-au constituit după neam. Căci nici Apostolul n-a înșirat pe fiecare în mod despărțit ca să spună: fie înger, fie Scaun, fie Domnie, fie Stăpînie, ci le spune odată pe toate în ordinea lor: «fie îngeri, fie Arhangheli, fie Începătorii» (Col., 1, 16). Căci așa este facerea creaturilor. Dacă deci Cuvîntul e creatură, trebuia, cum am spus înainte, să nu se facă primul dintre ele, ci împreună cu celelalte puteri, chiar dacă le întrece prin slavă pe celelalte. Căci și despre celelalte se spune că toate s-au făcut odată și nu este între ele vreuna prima, alta a doua, ci se deosebesc între ele doar în slavă, și unele sînt de-a dreapta, altele în cer și altele la stînga și toate preamăresc deodată pe Domnul și stau de față slujindu-I. Deci dacă Cuvîntul e creatură, nu e primul, nici începutul celorlalte. Iar dacă e înainte de toate, precum și este, căci singur El e primul și Fiul, nu e începutul tuturor prin ființa comună. Căci în toate se numără și începutul tuturor¹²². Iar dacă nu e început, nu e nici făptură¹²³, ci e vădit că e despăr-

nimic. Insuficiențele lumii ar fi insuficiențele lui. N-ar exista decît o unică realitate plină de toate insuficiențele pe care le experimentăm. Aceste insuficiențe legate de existență ar face-o pe aceasta inexplicabilă, dat fiind că existența aspiră spre plenitudine.

120. Toate cele făcute sînt dependente nu numai de Dumnezeu, ci și între ele. Dacă ceva n-ar fi dependent de altele, ar avea în sine tot ce-i trebuie. Dar aceasta ar însemna desăvîrșirea, plenitudinea pe care nu o are decît Dumnezeu. Pe de altă parte singurătatea fără iubire nu poate avea fericirea. Astfel desăvîrșirea lui Dumnezeu implică pe de o parte unitatea plenară, pe de alta interpersonalitatea.

121. Rațiunile tuturor oamenilor sînt implicate în rațiunea primului om. Și rațiunile întregului cosmos sînt implicate într-o rațiune unitară a lui.

122. Dacă ar fi începutul tuturor, avînd totuși aceeași ființă cu ele, ar face și el parte din ele. Nu poți scoate capul din totalitatea trupului.

123. Dacă ar fi creatură, n-ar fi propriu zis începutul tuturor. Iar dacă nu e început în sensul că e încadrat în toate, nu e nici creatură. Sfîntul Atanasie afirmă mereu că nu sînt decît două feluri de existențe, radical deosebite între ele. Unde nu e această distincție și opoziție între ele, sînt de aceeași esență. Nu se depășește panteismul, care nu poate

țit prin ființă și prin fire de toate făpturile și e altul decât ele. El este asemănarea și chipul singurului și adevăratului Dumnezeu. De aceea Scripturile nu-L pun în rîndul făpturilor. Ci David muștră pe cei ce îndrăznesc să-L cugete că e așa ceva, zicînd: «Cine e asemenea Ție, Doamne?» (Ps. 82, 2,; 85, 8); și: «Cine se va asemăna Domnului dintre fiii lui Dumnezeu?» (Ps. 88, 7). Iar Baruh zice: «Acesta este Dumnezeuul nostru; nu se va socoti altul ca El» (3, 2). El creează, iar ele sînt create. El e Cuvîntul și Înțelepciunea proprie a ființei Tatălui. Iar cele făcute, nefiind mai înainte, s-au făcut prin Cuvîntul însuși¹²⁴.

L

Deci mult trîmbițata afirmație a voastră: «Cuvîntul e creatură» nu este adevărată, ci e numai o nălucire a voastră, și sînteți acuzați de Solomon însuși, împotriva căruia mințiți adeseori. Căci el nu L-a numit pe Acela creatură, ci Născutul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, zicînd: «Dumnezeu întru Înțelepciune a întemeiat pămîntul» (Pilde, 3, 19) și: «Înțelepciunea Și-a zidit Sieși casă» (Pilde, 9, 1). Și însăși spusa cercetată respinge necredința voastră. Căci s-a spus: «Domnul M-a zidit (M-a creat) pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22). Dacă El este înainte de toate, dar zice: «M-a creat pe Mine» nu ca să fac lucrurile, ci spre lucruri (εἰς τὰ ἔργα), actul «M-a creat» e al doilea, sau se va arăta al doilea în raport cu lucrurile, aflîndu-le, cînd e creat, subzistînd înainte de El, pe cele pentru care e făcut. Iar dacă e așa, cum mai este El înainte de toate? Și cum s-au mai făcut toate prin El și s-au constituit în El? Căci iată că și după voi lucrurile s-au constituit înainte de El, odată ce El Se creează și Se trimite spre ele. Dar nu e așa. Să nu fi! Cugetarea ereticilor e mincinoasă. Căci nu e Cuvîntul lui Dumnezeu creatură, ci Creator. El dă de înțeles prin: «M-a creat pe Mine» că a îmbrăcat trupul creat.

explica lumea cu insuficiențele ei. În acest caz nu e nimic desăvîrșit și nu e scăpare de topirea tuturor individuațiunilor în unica esență, ca să apară altele într-o înșiruire fără scop, fără sens, sau ca o bandă rulantă, în care aceleași apar și dispar, mai mult sau mai puțin identice, neajungînd la o adevărată și statornică odihnă în plenitudine. Numai ideea unui Dumnezeu Creator și a unei lumi pe care El o creează, recunoaște undeva o putere și o desăvîrșire superioară tuturor insuficiențelor și scăpată de non-sens, scăpînd de non-sens și lumea. Insuficiențele lumii se explică în acest caz din faptul slăbirii voluntare a legăturii ei cu El. Ar fi posibilă o scăpare de aceste insuficiențe prin voința Lui și prin voința ei pusă de acord cu a Lui. Dar dacă nu există decât aceste două planuri radical deosebite, nu poate exista ceva intermediar, o trecere treptată de la unul la altul. Nu poate avea cineva în sine și puterea necondiționată a necreatului, și slăbiciunea totală a creatului. Una se anulează pe alta. Cine afirmă aceasta tot în panteismul inexplicabil rămîne, tot în împăcarea cu o inexplicabilitate a existenței.

124. Chiar dacă se traduce «εἰς ἔργα» cu «spre lucruri» și nu «în lucruri», Cuvîntul socotit ca făptură Se arată ca avîndu-Și existența în dependență de lucruri, deci ca al doilea în rolul Lui față de ele. În orice caz Cuvîntul conceput ca făptură e pus în dependență de celelalte făpturi.

Aceasta se poate înțelege și din spusa Lui însăși. Căci fiind Fiu și avînd pe Dumnezeu ca Tată, este Născutul propriu al Lui. Totuși Îl numește acum pe Tatăl «Domn», nu pentru că era rob, ci pentru că a luat chipul de rob¹²⁵. Căci El trebuia, ca, precum fiind ca Cuvîntul în Tatăl, îl numea Tată – căci aceasta e propriu Fiului în raport cu Tatăl –, așa venind să desăvîrșească opera și luînd în acest scop chip de rob, să-L numească pe Tatăl «Domn». Această deosebire ne-a arătat-o El însuși cu multă limpezime, zicînd în Evanghelie: «Mărturisescu-Mă Ție, Tată», apoi «Doamne al cerului și al pămîntului» (Matei, 11, 25). Deci spune că Tatăl Său e Dumnezeu pe care-L numește Domnul făpturilor. Prin aceasta arată limpede că atunci cînd a îmbrăcat trupul creat, L-a numit pe Tatăl Domn. De fapt și în rugăciunea lui David Duhul Sfînt indică aceeași deosebire, spunînd în psalm: «Dă stăpînirea Ta Pruncului Tău și mîntuiește pe fiul slujnicei Tale» (Ps. 85, 10). Căci altul este Fiul cel prin fire și adevărat al lui Dumnezeu și alții fiii slujnicei, care e firea celor create. De aceea Cel dintîi are stăpînirea de la Tatăl, iar cei din urmă au nevoie de mîntuire.

LI

Iar fiindcă flecăresc pe tema că s-a numit Prunc, ia seama că și Isaac s-a numit pruncul lui Avraam (Fac., 21, 8) și fiul Sunamitencei s-a numit prunc (IV Regi, 4, 18). Deci cu dreptate, fiind noi robi, cînd S-a făcut El ca noi, Îl numește și El pe Tatăl Domn, ca noi. Și aceasta a făcut-o din iubirea de oameni, ca și noi, fiind robi după fire, și primind Duhul înfierii, să cutezăm să numim pe Cel ce e prin fire Domnul nostru, Tată prin har. Dar precum noi numindu-L pe Domnul Tată, nu negăm robia noastră cea după fire, căci sîntem lucrurile Lui, și El ne-a făcut pe noi și nu noi¹²⁶, așa cînd Fiul luînd chipul de rob zice: «Domnul M-a zidit (M-a creat) pe Mine început al căilor Lui», să nu se nege eternitatea dumnezeirii Lui, și că «la început a fost Cuvîntul și toate printr-Însul s-au făcut» și într-Însul s-au creat toate.

Iar spusa din Pilde, precum am zis înainte, nu indică ființa, ci umanitatea Cuvîntului. Căci spunînd că a fost creat «spre lucruri», se arată nevrînd să indice ființa Lui, ci economia mîntuirii împlinită cu făpturile, care e a doua după aducerea lor la existență. Căci cele făcute și create au fost făcute mai înainte pentru a fi și a exista. Apoi după aceea a doua oară, ca să facă cele ce le va porunci Cuvîntul, cum se poate vedea aceasta la toate. Căci Adam a fost creat întîi nu ca să lucreze, ci ca să existe ca om.

125. Omul e «rob» al lui Dumnezeu pentru că are totul de la El, fiind făcut din nimic. Dar rob e și pentru că e făcut să slujească pe Dumnezeu, pentru că fiind din puterea Lui, trebuie să rămînă deschis Lui.

126. Aci spune direct că însușirea noastră de robi se bazează pe faptul că sîntem creați de El, că nu avem nimic de la noi, sau din altă parte.

După aceea a luat porunca să lucreze. Noe a fost creat întâi nu pentru corabie, ci ca să existe și să fie om; după aceea a luat porunca să construiască corabia. Și la fiecare ar putea afla cineva aceasta dacă ar cerceta. De fapt și marele Moise întâi a fost făcut om și în al doilea rând i s-a încredințat conducerea poporului. Deci și aci se poate vedea aceasta. Căci vezi că nu se creează spre a fi, ci la început a fost Cuvîntul și după aceea e trimis la făpturi și la iconomia îngrijirii de ele. De fapt Cuvîntul era pururea înainte de a fi făpturile. Deci nu era încă trebuința să fie creat El. Dar cînd s-au creat lucrurile și s-a ivit după aceea trebuința lucrării de îndreptare a lor, atunci a primit și Cuvîntul să coboare la lucruri și să Se facă asemenea lor. Aceasta ne-a arătat-o prin Cuvîntul «M-a creat». Căci voinde să indice același lucru prin proorocul Isaia, zice iarăși: «Și acum, așa zice Domnul, Cel ce M-a plăsmuit rob din pîntece, ca să adun pe Iacov și pe Israel la El. Aduna-Mă-voi și slăvi-Mă-voi înaintea Domnului» (Isaia, 49, 5).

LII

Iată că și aci nu se plăsmuiește spre a fi, ci spre a aduna semințiile, care existau și înainte de a fi plăsmuit Acesta. Căci precum acolo s-a scris «M-a creat», așa aci s-a scris «M-a plăsmuit»; și precum acolo s-a adăugat: «spre lucruri», așa aci, «spre a aduna». Deci și aci și acolo se arată că «L-a creat» și «L-a plăsmuit» pe Cuvîntul după existența Lui. Căci precum înainte de plăsmuirea Lui au existat semințiile pentru care a fost plăsmuit, așa se arată ca existînd și lucrurile spre care a fost creat. Însă cînd la început era Cuvîntul, lucrurile încă nu erau, precum am spus înainte; dar după ce s-au făcut lucrurile și trebuința a cerut, atunci s-a spus de El că «s-a creat».

Să luăm o pildă: pierzîndu-se unii slujitori și aflîndu-se la dușmani din negrija lor, de există un fiu, e trimis de tatăl din trebuința ce s-a ivit ca să-i caute și să-i aducă; și acesta plecînd, îmbracă o haină asemănătoare lor și ia înfățișarea lor, ca nu cumva socotindu-l cei prinși un stăpîn, să fugă, și el să fie împiedicat să coboare la cei ascunși de dușmani sub pămînt. Iar dacă cineva l-ar întreba: de ce faci aceasta, el ar răspunde: tatăl meu m-a plăsmuit așa și m-a trimis la lucrurile lui. Iar spunînd aceasta nu se declară nici robul aceleuia, nici unul dintre slujitorii căutați, nici nu arată începutul facerii lui, ci grija dată lui pe urmă de tatăl său pentru slujitorii lui. În același fel și Domnul, îmbrăcînd trupul nostru, și întru înfățișare aflîndu-Se ca un om (Filip., 2, 8), dacă ar fi întrebat de cei ce-L văd așa și se miră de aceasta, ar spune: «Domnul M-a zidit pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale» și: «M-a plăsmuit să adun pe Israel». Aceasta arătînd-o și Duhul în psalmi, a zis: «L-ai alcătuit pe El și L-ai pus pe El peste lucrurile mîinilor Tale» (Ps. 8, 7). E ceea ce spune

și Domnul însuși despre Sine: «Eu am fost așezat de El împărat peste Sion, muntele cel sfânt al Lui» (Ps. 2, 6). Dar precum nu când a strălucit trupește în Sion, a primit începutul de a fi, nici de a împărăți, ci fiind din veci Cuvîntul lui Dumnezeu și Împărat etern, a binevoit să facă să strălucească Împărăția Lui omeneste și în Sion, ca răscumpărîndu-i pe ei de păcatul ce împărătea în ei, să-i aducă astfel în Împărăția părintească a Lui, la fel fiind așezat peste lucruri nu a fost așezat peste cele ce încă nu existau, ci peste cele ce existau deja și aveau nevoie de îndreptare.

LIII

Deci «M-a creat» și «M-a plăsmuit» și «M-a așezat», avînd același înțeles, nu indică începutul existenței Lui, nici ființa Lui creată, ci înnoirea săvîrșită de El cu noi prin lucrare. Căci spunînd acestea, ne-a învățat totuși că a existat și înainte de acestea, zicînd: «Mai înainte de a fi Avraam, Eu sînt» (Ioan, 8, 58); și: «Cînd a gătit cerul eram împreună cu El» (Pilde, 8, 27); și: «Eram la El tocmind (armonizînd)» (Ibid. 30). Deci precum era El înainte de a fi Avraam, iar Israel a fost după Avraam și este vădit că se formează (se plăsmuiește) mai pe urmă, Cel ce exista mai înainte, și formarea nu înseamnă începutul existenței Lui, ci înomenirea, prin care adună semințiile lui Israel, tot așa fiind pururea cu Tatăl, El este Creatorul zidirii și e vădit că lucrurile sînt după El. Deci «M-a zidit» nu arată începutul existenței Lui, ci iconomia împlinită cu lucrurile, pe care a săvîrșit-o în trup. Căci trebuia ca El să fie altul decît lucrurile și mai vîrtos să fie Creatorul lor, apoi să primească să săvîrșască în Sine înnoirea lor, ca fiind creat El între noi, toate să se recreeze în El¹²⁷.

De fapt zicînd «M-a zidit (M-a creat)», îndată a adăugat și cauza (scopul), zicînd «spre lucruri», ca prin expresia «a se crea spre lucruri» să arate că S-a făcut om pentru înnoirea acelor. Căci este obiceiul Scripturii ca atunci cînd indică facerea după trup a Cuvîntului, să arate și cauza (scopul) pentru care S-a făcut om. Iar cînd vorbește El sau slujitorii Lui de dumnezeirea Lui, spun toate printr-un cuvînt simplu, nelegat de vreun alt înțeles și nu unesc cu el vreo cauză (scop). El este strălucirea Tatălui; dar precum Tatăl nu e pentru vreo cauză, așa nu trebuie căutată nici (cauza) strălucirii Lui¹²⁸. Așa s-a scris: «La început era Cuvîntul și

127. Omul e creat din nou, dar acum nu în afara lui Dumnezeu, ci în Dumnezeu-Cuvîntul, ca umanitatea în general să nu mai cadă în slăbiciunea învecinată cu nimicul, prin păcat. Puterea dumnezeiască este acum în interiorul umanității noastre aflate în El. Ajunge să ne deschidem Lui, ca să primim toată puterea înnoirii și îndumnezeirii.

128. «Cauza» de care vorbește aci sfîntul Atanasie are înțelesul de scop. Nu e o cauză care-L determină pe Fiul prin fire să Se facă om, ci El și Tatăl hotărîsc în mod liber întruparea Sa, pentru eliberarea omului din păcat și moarte, ca cea mai mare scufundare în nimic. În Dumnezeu însuși nu există nici cauză, nici scop pentru existența Persoanelor divine. Ele există pur și simplu. Deși Duhul, purcezînd din Tatăl, Se odihnește peste Fiul, aceasta nu e un scop pentru care s-ar face purcederea Lui. Fiecare Persoană există cu

Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Și nu s-a adăugat pentru ce. Dar cînd s-a scris: «Și Cuvîntul trup S-a făcut», s-a pus și cauza (scopul) pentru care s-a făcut aceasta, zicîndu-se: «Și S-a sălăsluit întru noi» (Ioan, 1, 14). Iar Apostolul zicînd «Care fiind în chipul lui Dumnezeu» (Filip., 2, 6), nu a dat cauza (scopul) decît după expresia: «Chip de rob a luat». Atunci adaugă: «Și S-a smerit pe Sine pînă la moarte, iar moartea, pe Cruce». Căci pentru aceasta S-a făcut și trup și a luat chip de rob.

LIV

Însuși Domnul a spus multe despre Sine în pilde, în mod simplu, fără a adăuga cauza: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10); și «Eu sînt lumina lumii» (Ioan, 10, 30); și «Eu sînt adevărul» (Ioan, 14, 9), fără să adauge după fiecare cauza, nici pentru ce, ca să nu pară că este al doilea după acelea și că S-a făcut de dragul lor. Căci ar fi necesar ca în acest caz să-I premeargă cauza, fără de care nu S-ar fi făcut El. Pavel, ales apostol pentru Evanghelia pe care a vestit-o mai înainte Domnul prin prooroci, a avut înainte de El Evanghelia, al cărei slujitor s-a făcut. Și Ioan, rînduit mai dinainte să meargă înaintea Domnului, a avut înainte de sine pe Domnul. Iar Domnul, neavînd înainte de Sine cauza de a fi Cuvîntul, ci fiind simplu Născutul și Înțelepciunea una născută a Tatălui, cînd Se face om arată și cauza pentru care a luat trup. Căci a premers faptei de a Se face om trebuința oamenilor, fără de care nu ar fi îmbrăcat trup. Iar care e trebuința pentru care S-a făcut om, a indicat-o El însuși, zicînd: «M-am coborît din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis pe Mine¹²⁹. Iar voia Celui ce M-a trimis este ca tot ce Mi-a dat să pierd, ci să-l înviez în ziua cea de pe urmă. Căci aceasta este voia Tatălui Meu ca tot ce-l ce vede pe Fiul și crede în El să aibă viață veșnică și Eu îl voi învia pe el în ziua cea din urmă» (Ioan, 6, 38, 40)¹³⁰. Și iarăși: «Eu am

ceea ce-i este propriu, fără o cauză involuntară și fără un scop voit. Aceasta ar slăbi libertatea lor. Dumnezeu alegînd un scop voit lucrărilor Sale în favoarea făpturilor, nu Se arată prin aceasta dependent de ele. El lucrează pentru ele din iubire liberă. Pentru existența veșnică a Tatălui și a Fiului nu este o cauză, dar pentru întruparea Lui este una, aleasă liber.

129. Pe de o parte Fiul vine spre a împlini voia Tatălui, deci nu împins de o lege în mod involuntar. Pe de alta, Tatăl vrea în mod liber să scape de pieire făpturile Sale. Scopul e mîntuirea lor, dar un scop liber ales din iubire. Făpturile au o valoare cu care El le-a investit. Dar valoarea aceasta e întemeiată pe voia Lui. Nici ele n-ar avea atîta valoare, dacă n-ar fi voit Dumnezeu să le-o acorde, și nici Dumnezeu n-ar fi un for de ultimă hotărîre, dacă ar fi supus unor legi mai presus de El și dacă le-ar da această valoare în baza acestor legi. Ele înseși ar pierde din valoarea lor, dacă ar avea-o de la un Dumnezeu supus unor legi, deci lipsit de autoritatea absolută și purtînd în el vreo inferioritate. Valoarea uimitoare a lumii e întemeiată pe valoarea absolută a lui Dumnezeu. Și aceasta implică în ea voia Lui liberă.

130. Dar n-ar fi realizat învierea, dacă n-ar fi fost Dumnezeu mai presus de lumea creată din nimic, avînd în Sine viața infinită și netrecătoare. Deci fără Treimea cea de o ființă din veci, n-ar fi fost posibilă învierea.

venit lumină în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămână în întuneric» (Ioan, 12, 46)¹³¹. Și iarăși: «Eu spre aceasta M-am născut și am venit în lume, ca să mărturisesc despre adevăr» (Ioan, 18, 37). Iar Ioan a scris: «Spre aceasta S-a arătat Fiul lui Dumnezeu, ca să strice lucrurile diavolului» (I Ioan, 3, 8).

LV

Deci Mîntuitorul a venit ca să mărturisească și să primească moartea pentru noi și ca să învie pe oameni și să strice lucrurile diavolului. Aceasta este cauza (scopul) venirii Lui în trup. Căci n-ar fi fost înviere, dacă n-ar fi primit El mai înainte moartea. Iar moartea cum s-ar fi produs dacă n-ar fi avut trupul muritor?¹³² Aceasta învățînd-o de la El, Apostolul a zis și el: «Deoarece deci copiii s-au făcut părtași singelui și trupului, s-a împărtășit și El în același fel de acestea, ca prin moarte să surpe stăpînirea morții, adică pe diavolul, și să-i izbăvească pe aceștia, cîți de frica morții erau toată viața ținuți în robie» (Evr., 2, 14-15)¹³³; și: «Deoarece

131. Hristos a adus lumina în lume, pentru că a arătat că Dumnezeu are un Fiu veșnic, deci și noi sîntem chemați să fim fiii Lui în veșnicie. Altfel totul ar fi fără sens. Cine nu crede în Hristos ca Fiul lui Dumnezeu rămîne în întuneric în privința rostului existenței.

132. Deci trebuia ca Iisus să suporte moartea, ca să o poată birui. Dacă i-ar fi oprit intrarea în trupul Lui, înainte de a se produce (în oarecare moment de pe cruce), n-ar fi avut prilejul să o învingă. E mai tare în credință cel ce primește moartea crezînd că nu va rămîne în ea, decît cel ce evită să o primească. În acceptarea morții s-a manifestat suprema putere a credinței lui Hristos, ca om, că o va învinge. Apoi dacă Hristos ar fi oprit moartea de la El, aceasta ar fi însemnat o menținere în existența obișnuită pămîntească a omenescului. Dar trupul înviat este altfel. E trup incoruptibil, în stare de slavă, de o putere nebiruită de moarte, duhovnicesc (I Cor., 15, 42-44). E o copleșire a lui de către Duhul pentru veci. Pentru aceasta trebuia să dispară din el tot ce face trupul pămîntesc pieritor, coruptibil. Dar oare Duhul singur produce o astfel de înviere? Nu se pregătește și omenescul întruiva spre acest trup? Aceasta trebuie să o admitem. Căci o astfel de putere nu e ceva ce nu e înșușit și de om. A fost o pregătire morală a lui Hristos pentru înviere, dar această pregătire a fost ajutată și încununată de Duhul din ipostasul Lui dumnezeiesc. Iar trebuința acestei pregătiri din partea omului înseamnă că rămîne ceva în om, după moartea lui, care contribuie la învierea lui, ca o forță fundamentală care rămîne în sufletul lui după moartea trupului, forță care s-a obișnuit să soarbă puterea din ipostasul dumnezeiesc. Eticul e necesar restabilirii și întăririi onticului. Aceasta se întîmplă și cu noi. Noi creștem moral și ontologic din Hristos cel înviat, în cursul vieții pămîntești, rămînd în această legătură cu El și după aceea, ca să înviem la sfîrșit cu toți. Dar nu vor învia numai cei ce se pregătesc moral, ci și ceilalți. Izvorul de viață pentru o umanitate înviată e așa de puternic în Hristos cel înviat, că se întinde asupra tuturor. Dar cei ce nu s-au pregătit moral din unirea cu Hristos nu vor învia întru fericire, sau la o viață de comuniune cu Sfînta Treime. Pe de altă parte, Duhul lui Hristos cel înviat nu învie pe fiecare îndată după moarte, ci pe toți deodată, cînd va transfigura toată materia lumii. Pînă atunci e necesar ca toți oamenii să treacă pe rînd prin moarte, ca să o învingă dinăuntru prin credința cu care au acceptat-o că vor învia, ca și Hristos.

133. Moartea e ultima strîmtorare a omenescului, dar în suportarea ei cu credința că va fi învinsă, e dată ca premiză și viitoare scăpare din ea prin înviere. Sufletul e cel dinții care devine, prin suportarea ei cu o astfel de tărie, liber de ea. El poate comunica acum mai deplin cu puterea, sau cu viața ce-i vine de la Hristos cel înviat, ca să aducă și trupul lui

printr-un om a venit moartea, tot printr-un om a venit învierea morților» (I Cor., 15, 21)¹³⁴. Și iarăși: «Căci ceea ce era cu neputință legii, fiind slabă prin trup, a săvârșit Dumnezeu trimițând pe Fiul Său în asemănarea trupului păcatului și pentru păcat a osîndit păcatul în trup, ca să împlinească dreptatea legii întru noi, care nu umblăm după trup, ci după duh» (Rom., 8, 3-4)¹³⁵. Iar Ioan zice: «Că n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca să mîntuiască lumea prin El» (I Ioan, 3, 17). Dar și Mîntuitorul însuși spune: «Am venit spre judecată în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă, iar cei care văd să fie orbi» (Ioan, 9, 39).

Deci nu pentru Sine a venit, ci pentru mîntuirea noastră și pentru a surpa moartea și a osîndi păcatul și pentru ca orbii să vadă și ca să învie pe toți din morți. Iar dacă n-a venit pentru Sine, ci pentru noi, nu pentru Sine a fost creat (ca om), ci pentru noi¹³⁶. Iar dacă n-a fost creat pentru El, ci pentru noi, nu e creatură, ci se zice aceasta pentru că a îmbrăcat trupul nostru. Că acest înțeles îl au Scripturile, se poate afla de la Apostol. Căci zice în Epistola către Efeseni: «Surpînd peretele din mijloc al despărțirii, dușmănia în trupul Lui, a desființat legea poruncilor în învățăturile ei, ca să zidească pe cei doi în Sine într-un om nou, făcînd pace» (Efes., 2, 14-15)¹³⁷. Iar dacă în El se creează cei doi și aceștia sînt în trupul Lui, urmează că purtînd pe cei doi în El, e și El ca unul ce e creat. Căci a unit pe cei creați în El și El era în ei, ca unul din aceia. Astfel cei doi fiind în El, în mod potrivit zice: «Domnul M-a creat pe Mine» (Pilde, 8, 22). Căci precum primind slăbiciunile noastre, se spune că este El însuși slab, deși El

la o viață scăpată de amenințarea morții. Cei ce așteptau moartea erau strîmtorați prin frica ei de la actele etice cele mai curajoase. De aceea numai acceptîndu-se moartea, se poate învia.

134. Din interiorul omului trebuie să se învingă moartea, pentru că din acel interior, din voia lui, a pornit slăbiciunea care l-a dus la moarte. Acolo trebuie să se instaleze și puterea care să o învingă.

135. Moartea a intrat în trup prin păcat ca slăbire a legăturii cu Dumnezeu ca izvorul vieții. Hristos a primit moartea, osîndind prin moarte păcatul și împlinind dreptatea legii, dar în același timp scăpîndu-ne de moarte și de păcat, fapt urmărit fără putere de lege. Căci El a luat moartea ca urmare a păcatului în firea noastră, ca ultimă slăbire a existenței ei de pe urma lui, ca ieșire nevrută a firii umane din legătura cu izvorul vieții, dar ca Persoană suportînd în firea Lui urmările păcatului, însă nesăvîrșindu-l, a ținut pe de altă parte firea Sa, așa slăbită prin voie, în legătură cu Dumnezeu oferind-o prin moarte Lui și astfel a putut învinge moartea primind-o, în vreme ce ceilalți ajung în moarte și rămîn în ea, pentru că nu se predau prin ea lui Dumnezeu, ci se află în păcat. Dar de la El se întinde această putere și la noi, cînd ne alipim de El. Fiind fără de păcat, El a oprit în trup procesul de descompunere, de pe urma lui; a acceptat numai despărțirea sufletului de trup, dar a rămas cu dumnezeirea legată de trup, pentru că trupul însuși nu se despărțise de dumnezeire prin păcat.

136. El vine pentru noi, nu pentru Sine, dar ca să ne folosească nouă, nu ca să-Și folosească Lui prin noi. Nu El cîștigă de la noi, ci noi de la El.

137. Nu prin învățăturile legii, a căror împlinire depinde de noi, am înviat, ci prin Hristos și în Hristos ca Dumnezeu. În El S-a unit Dumnezeu cu umanitatea. Și aceasta se întîmplă apoi și cu noi.

nu e slab – căci e Puterea lui Dumnezeu – și că S-a făcut pentru noi păcat și blestem, deși n-a păcătuit El însuși, ci a purtat păcatele noastre și blestemul nostru, la fel creîndu-ne pe noi în El¹³⁸, poate zice că «M-a creat pe Mine spre lucruri» (ibid.), deși El însuși nu e creatură¹³⁹.

LVI

Căci dacă ar spune, cum socotesc aceia, «Domnul M-a creat pe Mine» pentru că ființa Cuvîntului e creată și deci El e creatură, n-ar fi fost creat pentru noi. Iar dacă nu S-ar fi creat pentru noi nu ne-am fi creat în El¹⁴⁰. Iar dacă n-am fi fost creați în El, nu L-am avea pe El în noi, ci L-am fi avut în afară, adică am fi primit de la El învățătura ca de la un învățător. Iar dacă ne-am fi aflat noi astfel, păcatul ar fi împărășit tot așa de mult peste trup, rămînînd în trup și nefiind scos din el. Dar Apostolul se opune acestora, spunînd cu puțin înainte de cele amintite: «Căci a Lui făptură sîntem, creați în Hristos Iisus» (Efes., 2, 10). Iar dacă noi ne-am creat în Hristos, nu El este Cel ce a fost creat, ci noi sîntem cei creați în El și pentru noi e cuvîntul: «M-a creat». Căci pentru trebuința noastră, deși Cuvîntul e Creator, n-a respins nici expresia potrivită creaturilor. Dar expresia «M-a creat» nu e proprie Lui întrucît e Cuvîntul, ci nouă, celor creați în El. Și precum Tatăl fiind pururea, pururea este și Cuvîntul Lui, și fiind pururea, zice: «Eu eram de care se bucura și în toate zilele mă înveseam în fața Lui» (Pilde, 8, 30); și: «Eu întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 18), așa cînd pentru trebuința noastră S-a făcut om, spune El însuși ale noastre ca noi: «Domnul M-a creat pe Mine», ca sălășluindu-Se El în trup, să fie scos cu desăvîrșire păcatul din trup și noi să avem cugețul liber¹⁴¹. Deci ce trebuia să spună El după ce a fost făcut om? Am fost la început om? Dar aceasta nici nu I se potrivea Lui, nici nu era adevărat. Iar cum aceasta nu se cuvenea s-o spună, era propriu și potrivit să spună ca om: «M-a creat» și «L-a făcut pe El». De aceea a adăugat la: «M-a creat» și cauza, care este trebuința lucrurilor (a făpturilor). Iar unde se arată cauza, această cauză ușurează înțelegerea spusei. Astfel aci după cuvîntul «M-a zidit» adaugă drept cauză: lucrurile. Dar indicînd nașterea

138. Întrucît S-a creat pe Sine ca om nou, ne-a creat și pe noi în El din nou, fără de păcat, ca și El (prin botez).

139. Fiind Același și Dumnezeu și om, I se poate spune că e și necreat și creat, că e și slab și tare, că poartă păcatele noastre ca ale Sale, dar nu e păcătos. Moare pentru că e creat, slab, purtător al păcatelor noastre, dar învinge moartea fiind același necreat, cel tare, cel ce nu avea păcat.

140. Ne-am creat ca oameni noi în El, pentru că El a fost creat ca om nou pentru noi, fără să fie creatură în Sine. În cazul din urmă nu ne-am fi creat din nou în El.

141. Unde e păcat nu e libertate, ci robie. Domnul ia chip de rob, dar rămîne în același timp Domn ca să elibereze de robia păcatului umanitatea asumată, ca să devină liber și ca om. El fiind Domn peste Sine, Se face pe Sine ca om liber.

din Tatăl în mod nelegat de vreo cauză, a adăugat îndată: «Iar înainte de toți munții M-a născut pe Mine» (Pilde, 8, 28). N-a adăugat pentru ce, ca la «M-a creat», când a spus: «pentru lucruri». Ci a spus nelegat de ceva: «M-a născut», ca și: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Căci chiar dacă nu s-ar fi creat lucrurile, Cuvîntul lui Dumnezeu era și Dumnezeu era Cuvîntul¹⁴². Dar facerea Lui ca om nu s-ar fi produs, dacă n-ar fi existat drept cauză trebuința oamenilor. Nu e deci creatură Fiul. Căci dacă ar fi creatură n-ar fi zis: «M-a născut pe Mine». Pentru că creaturile sînt lucruri exterioare celui ce le face. Dar Născutul nu e din afară, ca un lucru, ci e din Tatăl, propriu ființei Lui. Acelea sînt creaturi, dar Cuvîntul e Fiul Unul născut al Tatălui.

LVII

De fapt despre creație n-a zis Moise: «La început a născut-o», nici «La început era», ci: «L-a început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1). Nici David n-a cîntat: «Mîinile Tale m-au născut pe mine», ci «m-au făcut și m-au plăsmuit pe mine» (Ps. 118, 73). Pretutindeni folosește cuvîntul «a făcut» pentru creaturi, dar nu pentru Fiul. Căci în cazul din urmă n-a zis: «Am făcut», ci: «Am născut» (Ps. 2, 7; 109, 3) și «M-a născut» și «Scos-a inima Mea Cuvînt bun» (Ps. 44, 2). De creatură se zice: «La început a făcut» (Fac., 1, 1), iar de Fiul: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Deosebirea e că creaturile s-au făcut sub început¹⁴³ și au intervale între începuturile existenței lor. De aceea și ceea ce se spune despre ele: «La început a făcut» este egal cu a spune: «De la început a făcut». De aceea Domnul, știind ceea ce a făcut, a învățat când i-a rușinat pe farisei, zicînd: «De la început Cel ce i-a făcut pe ei, bărbat și femeie i-a făcut» (Matei, 19, 4). Căci toate cele făcute au fost făcute de la un început oarecare, cînd nu existau. Aceasta a indicat-o și Duhul Sfînt, zicînd în psalmi: «Și Tu la începuturi, Doamne, ai întemeiat pămîntul» (Ps. 101, 26). Și iarăși: «Adu-Ți aminte de facerea Ta, pe care ai primit-o de la început» (Ps. 73, 2). E vădit că ceea ce s-a făcut la începuturi are un

142. Cuvîntul nu Se naște din eternitate pentru lucrurile create. Aceasta ar însemna că Dumnezeu e condiționat, în existența Sa, de lume; că El e silit de ființa Lui să o creeze, că nu e desăvîrșit liber în Sine. Dar Cuvîntul Se face din iubire, în mod liber, om pentru oameni; Se creează pentru creaturi nepierzîndu-Și calitatea de Fiu al Tatălui, care există din eternitate. Există în existență un domeniu al libertății totale. Altfel nu s-ar putea explica nimic din ceea ce există. Dar ca să Se facă om, Cuvîntul acceptă să țină seama de trebuințele oamenilor, ca de o cauză a acestui act. Trebuința oamenilor nu devine trebuință pentru El. Dar El ține seama de trebuințele lor, deci de această cauză, în mod liber. El intră în sistemul de referințe al creațiunii în mod liber, pentru a ridica ființele conștiente create din robia lor, pentru a le face libere prin iubire în referințele lor cu Dumnezeu și între ele.

143. Începutul apare odată cu creația. Ea nu poate fi fără un început. Iar Dumnezeu nu are început. El era cînd s-a ivit un început, deci ceva creat. El e deasupra începutului, nu supus lui.

început al creării sale și că Dumnezeu a folosit puterea facerii de la un început oarecare. Expresia «La început a făcut», folosind cuvântul «a făcut» înseamnă că Dumnezeu a început să facă. Însuși Moise o arată aceasta, zicînd după crearea tuturor: «Și a binecuvîntat Dumnezeu ziua a șaptea și a sfințit-o pe ea, că în ea S-a odihnit de toate lucrurile, pe care a început Dumnezeu a le face» (Fac., 2, 3)¹⁴⁴.

Iar Cuvîntul lui Dumnezeu neavînd început al existenței, pe drept cuvînt n-a început să fie, nici n-a început să Se facă, ci a fost pururea. Lucrurile însă au un început întrucît au fost făcute. Căci începutul stă la capătul celor ce se fac. Dar Cuvîntul nefiind din cele ce se fac, e mai degrabă Creatorul celor ce au un început. De aceea însăși existența celor făcute își are măsura (marginea) în faptul de a fi fost făcute. Și Dumnezeu începe să le facă prin Cuvîntul de la un început oarecare, ca acestea să cunoască și neexistența lor dinainte de a fi fost făcute¹⁴⁵. Dar Cuvîntul nu are existența în alt început (principiu), ci în Tatăl, Care și după ei este fără de început, ca să fie și El fără de început în Tatăl, fiind născut al Lui și nu creatură.

LVIII

Așa cunoaște dumnezeiasca Scriptură deosebirea între Cel Născut și cele făcute; și pe Cel Născut Îl arată ca Fiu, Care nu a început de la vreun început, ci este etern. Iar făptura o arată ca fiind un lucru exterior al Făcătorului, care a început să fie. Astfel și Ioan, teologhisind despre Fiul și cunoscînd deosebirea cuvintelor, nu a zis: «La început s-a făcut, sau a fost creat», ci «La început era Cuvîntul», ca prin expresia «era» să se cunoască totodată că e născut și să nu cugete cineva nici un interval între Tatăl și Fiul, ci să creadă că Fiul există pururea și etern.

Acestea fiind dovedite, cum, o arieni, neînțelegînd cele spuse, și arătîndu-vă iarăși necredința în privința aceasta, ați îndrăznit să spuneți, întemeiați pe Moise, că El este făptură sau creatură, sau născut? Prin

144. Toate cele făcute au un început, s-au făcut la un început al lor, nu sînt lipsite de un început. Atît creațiunea în general cît și toate formele ei au un început. De aceea li se poate aplica cuvîntul «de la început», adică de cînd au fost făcute. Fiului lui Dumnezeu însă nu I se poate aplica această expresie, pentru că El nu are un început. De El se poate spune că «la început era». El era Cel ce a putut da un început existenței făpturilor, Cel ce era cînd le-a dat lor un început. Ele și-au primit începutul de la Cineva care nu are un început, de la Dumnezeu. Nu ne putem opri la contrastul simplu: creaturile au un început, Dumnezeu nu are început, ci ni se cere să vedem de unde au un început creaturile; trebuie să vedem relația celor ce au un început cu Cel ce le-a dat un început. Ele își au un început datorită faptului că Cineva care nu are început le-a dat începutul. Faptul că lumea are un început arată că Dumnezeu i-a dat începutul prin creație din nimic, deci că El era înainte de aceasta.

145. Cele ce au fost făcute, avînd un început al existenței, au în măsură limitată existența lor. Existența lor n-a fost întotdeauna, deci ele n-au existența lor prin ele. Iar fără autorul existenței lor, fără Dumnezeu, ar reveni la nimic.

aceasta spuneți că născutul și făcutul înseamnă același lucru¹⁴⁶; și din aceasta vă dovediți lipsiți de înțelegere și necredincioși. Căci primul lucru spus în Cîntarea lui Moise este acesta: «Au nu Părintele însuși te-a agonisit pe tine și te-a creat?» (Deut., 32, 6). Iar după puțin, în aceeași Cîntare zice: «Pe Dumnezeu care te-a născut L-ai părăsit; și L-ai uitat pe Dumnezeu cel ce te hrănește» (32, 18). Înțelesul e foarte minunat. Căci n-a zis întâi «a născut», ca nu cumva cuvîntul să nu pară deosebit în înțeles de «a făcut» și aceștia să aibă motiv să spună: «Moise a spus că Dumnezeu a zis la început: «să facem pe om»; dar tot el după aceea a zis: «Pe Dumnezeu care te-a născut L-ai părăsit», ca să pară cuvintele nedeosebite în înțeles, deci că născutul și făptura sînt același lucru. De aceea a adăugat «te-a născut» după cuvintele «te-a agonisit și te-a făcut», ca cuvîntarea să se arate avînd o explicație. Căci cuvîntul «a făcut» indică cu adevărat ceea ce e propriu firii oamenilor, pentru că sînt lucruri și făpturi. Iar «a născut» arată iubirea de oameni a lui Dumnezeu ce s-a arătat față de ei după ce i-a creat. Și fiindcă ei s-au arătat nemulțumitori față de aceasta, Moise, muștrîndu-i, zice întâi: «Cu acestea răsplățiți Domnului?» Apoi adaugă: «Au nu Părintele te-a agonisit și te-a zidit (creat) pe tine?» Iar după aceea zice: «Au jertfit demonilor și nu lui Dumnezeu, zeilor pe care nu-i cunoșteau; cei de curînd au venit, pe care nu i-au cunoscut părinții lor. Pe Dumnezeu care te-a născut L-ai părăsit» (Ibid., 17, 18).

LIX

Căci Dumnezeu n-a creat numai pe oameni, ci i-a și chemat fii, ca Unul ce i-a născut după aceea pe ei¹⁴⁷. Căci cuvîntul «a născut» indică și aci pe fiu. Aceasta o spune proorocul: «Fiu a născut și a crescut» (Isaia, 1, 2). Și în general cînd Scriptura vrea să indice un fiu, nu-l indică prin cuvîntul «am zidit» (creat), ci prin cuvîntul «l-am născut». Aceasta se

146. Se dovedește că arienii făceau confuzie între esența divină și lume. Nu e un născut deasupra celor făcute, ci e un fenomen general din eternitate.

147. Prima aducere la existență a oamenilor o numește Moise «facere». Ea i-a scos din nimic. Au fost total obiecte în acest act al lui Dumnezeu. Reînnoirea lor, sau înfierea lor, o numește Iisus «naștere» (din nou), pentru că la aceasta și-au dat și oamenii consimțămîntul. Nu mai sînt total obiecte în ea. În actul de creare Dumnezeu manifestă o libertate și o suveranitate absolută. În nașterea din nou a omului, sau în înfiere îi dă și omului un rol de subiect, dar de subiect împreună-lucrător cu Dumnezeu. În nașterea omului de către alt om, în cadrul naturii, cel ce naște nu e total subiect, dar cel ce se naște e în acest act obiect. Ambii sînt supuși unei legi, de sub care în calitate de născători oamenii nu se mai pot sustrage decît cu riscul de a nu naște. Oamenii sînt și neliberi în naștere, pentru că sînt făpturi.

În nașterea Fiului din Tatăl e libertatea comună a două Subiecte. Ei nu sînt nici supuși unei legi, nici de așa fel că nașterea ar fi putut să nu aibă loc. Ei sînt pur și simplu o comuniune liberă, sau o unitate nelipsită de comuniune din eternitate, o Persoană născînd și alta născîndu-se, cea dintîi neslăbind caracterul de Subiect al Celei de a doua. În botez omul se naște primind o nouă existență din Dumnezeu, nu din nimic.

arată a o spune și Ioan, când zice: «Le-a dat lor putere să se facă fii, celor ce cred în numele Lui, care nu din sînge, nici din pofta trupului, nici din voia bărbatului, ci din Dumnezeu s-au născut» (Ioan, 1, 12-13). Aceasta se poate cunoaște bine și din fapte. De fapt se spune că «se fac» fii, pentru că nu sînt prin fire, ci prin voința (lui Dumnezeu). Dar se spune apoi că s-au născut, pentru că au luat și ei numele de fii. Căci poporul, cum zice proorocul, a nesocotit pe Binefăcătorul. Dar iubirea de oameni a lui Dumnezeu s-a arătat în aceea că celor ce le este Făcător li Se face și Tată după har. Li Se face când oamenii care au fost creați iau în inimile lor Duhul Fiului Lui, Care strigă: «Ava, Părinte» (Gal., 4, 6). Iar aceștia sînt cei ce primind pe Cuvîntul au luat putere de la El să se facă fii ai lui Dumnezeu. Căci fiind prin fire creaturi, nu s-ar putea face altfel fii, dacă n-ar primi Duhul Celui ce este prin fire Fiul adevărat. De aceea ca să se împlinească aceasta, Cuvîntul S-a făcut trup, ca să-l facă pe om în stare să primească dumnezeirea¹⁴⁸. Acest înțeles poate fi aflat și de la proorocul Maleahi, care zice: «Au nu Dumnezeu Cel unul v-a zidit pe voi? Au nu vă este vouă tuturor un singur Tată?» (Mal., 2, 10). Vedem și aci că întîi a pus cuvîntul «a creat» și după el «Tată» ca să arate și prin aceasta că de la început sîntem creaturi după fire și Creatorul nostru este Dumnezeu prin Cuvîntul¹⁴⁹; dar pe urmă sîntem înfiați și că deci Dumnezeu Creatorul se face și Tată al nostru. Deci «Tatăl» este propriu Fiului; și nu creatura, ci Fiul este propriu Tatălui. Deci și din aceasta se arată că nu sîntem fii prin fire, ci din Fiul aflat în noi¹⁵⁰; nici nu este Dumnezeu prin fire Tatăl nostru, ci al Cuvîntului din noi, întru Care și prin Care strigăm: «Ava, Părinte». La fel Tatăl, pe cei în care vede pe Fiul Său, pe aceia îi numește fii și zice: «I-am născut». Fiindcă, deci, cuvîntul «a naște» Îl arată pe Fiul, iar «a face» arată lucrurile, de aceea noi nu sîntem născuți întîi, ci

148. Firea omenească își găsește împlinirea făcîndu-se mediul de manifestare a Fiului lui Dumnezeu. Desigur puterile dumnezeiești iau o modalitate umană în manifestarea lor prin omenesc. Dar și acesta se înalță întrucît devine mediul lor de manifestare.

149. Creaturi prin fire, pentru că firea noastră este din nimic și depinde în existența ei exclusiv de Dumnezeu. Ține de firea ei a fi din nimic și a depinde întru totul de Dumnezeu și a fi creată și susținută prin Cuvîntul. Ține de firea noastră a fi la marginea nimicului și a nu cădea în nimic, datorită nu puterii ei, ci puterii lui Dumnezeu. Ea nu are prin ea însăși nici puterea de a veni la existență din nimic, nici de a se apăra de nimic, pe cînd Dumnezeu are puterea de a aduce făpturile la existență din nimic și de a le susține. Aproximarea de nimic se vede în accentuarea insuficiențelor, în trăirea limitelor. Dar curios e că în păcatele care slăbesc existența (singurătatea egoistului produsă de lăcomie, de mîndrie), limita, insuficiența amăgește la început ca un plus de existență. E o ispită cu care atrage nimicul. Existența o ține Dumnezeu împotriva apropierii omului de nimic. Și omul crede că și-o ține prin el. Dar înfrînatul încrezător în Dumnezeu e mai tare ca pătimașul.

150. Sîntem întîi creați și apoi făcuți fii ai Tatălui nu prin fire, ci prin înfierea cea după har, pentru că Fiul cel după fire S-a sălășluit în noi, sau ne-a luat în Sine. Numai Cuvîntul nu e creatură prin fire, ci Fiul Unul Născut al lui Dumnezeu. De aceea a făcut sfîntul Atanasie atîta uz de expresiile «Fiu după fire», «Fiu după ființă», «Fiu din ființa Tatălui».

sîntem făcuți. Căci s-a scris: «Să facem pe om»; pe urmă însă, primind harul Duhului, ni se spune și că ne-am născut. Astfel și în Cîntarea sa marele Moise cu dreaptă înțelegere a spus întîi «a agonisit» și pe urmă «a născut», ca nu cumva auzind aceștia întîi «a născut» să uite de firea lor cea de la început, ci să știe că de la început sînt creaturi, iar cînd se spune că s-au născut după har, să se știe oamenii ca fii, dar nu mai puțin creaturi după fire.

LX

Iar că creatura și Născutul nu sînt același lucru, ci se deosebesc una de alta prin fire și prin înțelesul cuvintelor, Însuși Domnul o arată chiar în Pilde. Căci zicînd: «Domnul M-a creat pe Mine început al căilor Sale», a adăugat: «Înainte de toți munții M-a născut pe Mine» (8, 25). Dacă deci Cuvîntul ar fi prin fire și ființă creatură, și n-ar fi nici o deosebire între născut și creat, n-ar fi adăugat «M-a născut», ci s-ar fi mulțumit să spună «M-a creat», deoarece însuși cuvîntul acesta ar fi însemnat «M-a născut»¹⁵¹. Dar spunînd: «M-a creat început al căilor Sale spre lucrurile Sale», nu a adăugat simplu «M-a născut pe Mine», ci cu conjuncția «dar», ca să asigure prin aceasta înțelesul cuvîntului «M-a creat», zicînd: «Dar înainte de toți munții M-a născut pe Mine». Căci unind prin «dar» «M-a născut» cu «M-a creat», dă ambelor cuvinte o legătură de înțelesuri și arată că «a creat» s-a spus pentru ceva, iar «M-a născut» arată că a fost înainte de «M-a creat». Precum dacă ar fi zis: «Domnul M-a creat» n-ar fi adăugat: «Dar înainte de toți munții M-a născut», ar fi premers «M-a creat» lui «M-a născut», la fel spunînd întîi «M-a creat», apoi adăugînd «înainte de toți munții M-a născut», în mod necesar arată că «M-a născut» a premers lui «M-a creat»¹⁵².

De fapt, chiar zicînd «înainte de toți munții M-a născut pe Mine», arată că El însuși e altul decît toți. Căci din cele indicate înainte se constată că între creaturi nu a premers nici una alteia, ci toate cele făcute s-au întemeiat împreună și la aceeași poruncă¹⁵³. De aceea nici nu s-au adăugat aceleași la «a creat» și la «M-a născut pe Mine», ci la «M-a creat» s-a adăugat «început al căilor», iar la «M-a născut pe Mine» n-a adăugat

151. În concepția ariană despre nedeosebirea între născut și creat e implicată confuzia între Dumnezeu și natură, în sens panteist. Așa e în natură: totul se naște, dar totul e creat. Totuși la om – și în parte și la animale – a naște e altceva decît a face. Această deosebire trebuie să fie deplină undeva. Nașterea acolo trebuie să fie a cuiva care nu e în nici un fel făcut, sau nu face parte din cele făcute, care nu stă sub o lege.

152. La oameni crearea premerge nașterea, deci nașterea e a celor create. La Iisus Hristos care Se face om, nașterea din Tatăl a premers crearea (a premers nașterea din cauza creației). Deci în Dumnezeu însuși nu e decît nașterea necauzată de creație.

153. Deși diferitele forme ale celor create apar pe rînd, virtual toate se află în creația de obște, căci între toate există o referință reciprocă, pe de o parte supusă legilor, pe de alta în dependență de Creatorul care le-a adus la existență din nimic.

«început», ci «înainte de toți». Căci cel ce este înainte de toate nu este început al tuturor, ci e altul decât toate¹⁵⁴. Iar dacă e altul decât toate, prin care e indicat și începutul tuturor, e limpede că e altul decât creaturile. Și de aci rezultă în chip vădit că Cuvîntul, fiind altul decât toate și înainte de toate, se creează ca început al căilor spre lucruri, prin întrupare, ca, precum a zis Apostolul, Acela «care este începutură, întîiul născut dintre morți, să fie întru toate El cel dintîi» (Col., 1, 18)¹⁵⁵.

LXI

Aceasta fiind deosebirea între «M-a creat» și «M-a născut» și între «început al căilor» și «înainte de toți», Dumnezeu care e Creatorul oamenilor, așa cum s-a spus, li Se face pe urmă și Tată pentru Cuvîntul ce Se sălășluiește în ei¹⁵⁶. Dar în privința Cuvîntului se petrece invers: Dumnezeu, fiind Tată prin fire al Lui, Se face apoi și Creator și Făcător al Lui, cînd Cuvîntul îmbracă trupul creat și făcut și Se face om¹⁵⁷. Căci precum oamenii, primind Duhul Fiului, se fac fii prin El, la fel și Cuvîntul Lui, cînd a îmbrăcat trupul oamenilor se zice că a fost creat și a fost făcut. Deci dacă noi am fi prin fire fii, e vădit că și Acela ar fi prin fire creatură și făptură¹⁵⁸. Dar dacă noi ne facem fii prin înfiere (prin voință (= θέσει) și după har, e vădit că și Cuvîntul, făcîndu-Se de dragul nostru (pentru a ne da harul) om, a zis: «Domnul M-a creat pe Mine». Apoi fiindcă îmbrăcînd trupul nostru S-a făcut asemenea nouă după trup, în mod cuvenit S-a numit și fratele nostru și Întîiul născut. Căci deși S-a făcut pentru noi om după noi, și frate al nostru pentru asemănarea trupului, se zice și este totuși pentru aceasta Întîiul născut dintre noi, fiindcă pierduți fiind toți oamenii prin neascultarea lui Adam, trupul Lui s-a mîntuit și eliberat primul dintre toate, deoarece Însuși Cuvîntul făcîndu-Se trup și noi fiind contrupești (ούσσωποι) cu El, ne mîntuim prin trupul Lui¹⁵⁹. Căci în

154. Fiul născut din Tatăl nu e un început al tuturor, căci nu face parte din sistemul lor de referințe reciproce. Există o naștere dincolo de creație, în planul transcendent creației.

155. Deși nu e prin fire începutura celor create, Se face prin întrupare și prin înviere Începătorul celor create la o viață nouă, dar și «Întîiul Născut» (nu făcut) din morți, eliberînd nașterea noastră de semnele păcatului care s-au imprimat facerii, supunînd-o legilor păcatului, descompunerii și morții.

156. Dumnezeu e prin fire Tatăl Cuvîntului nu în sensul că firea, fiind una, face și pe Fiul Tată, sau că nașterea Fiului și purcederea Duhului sînt una, ci în sensul că Fiul nu-Și are existența din afara Tatălui. Firea dumnezeiască, cu toată unitatea, are în ea din veci cele trei ipostasuri sau moduri neconfundate de a o avea.

157. Nu se face așa supunîndu-L pe Fiul exclusiv legilor creației, devenind Acesta exclusiv făptură, ci Tatăl Se face Creatorul Fiului ca om, dar rămîne și Tatăl Acestuia ca Dumnezeu.

158. Aceasta ar fi o identificare panteistă a Fiului lui Dumnezeu cu noi, deci și a lui Dumnezeu și a noastră. Dar pentru învățătura creștină Fiul lui Dumnezeu e Unul Născut din ființa Tatălui, deosebită de substanța creației adusă la existență din nimic. Numai El e prin fire Fiul al Tatălui.

159. «Contrupești» nu înseamnă că avem toți un singur trup, dar nici că avem doar trupuri asemănătoare, însă total despărțite. Ci că este o comunicare între noi prin trupuri.

trupul Lui ni Se face Domnul Conducător spre Împărăția cerurilor și spre Tatăl Său¹⁶⁰, zicînd: «Eu sînt calea și ușa și prin Mine trebuie să intre toți» (Ioan, XXX 10, 7; 14, 6). De aceea Se numește și «Întîiul născut din morți», nu pentru că a murit întîiul dintre noi, căci muriserăm noi înșine mai înainte. Ci pentru că, primind moartea pentru noi și desființînd-o pe aceasta a înviat cel dintîi, ca om, înviind trupul Său pentru noi. De aceea înviind Acela, pe urmă vom fi sculați și noi de El și pentru El.

LXII

Dar deși e numit Întîiul născut al creațiunii (Col., 1, 15), nu e numit așa ca unul ce e egal cu făpturile și ca întîiul în timp (cum ar putea fi aceasta, fiind Unul-născut?). Ci pentru pogorîrea Cuvîntului la făpturi, prin care S-a și făcut Frate al multora. Căci Unul născut, neavînd mulți frați, rămîne Unul născut. Dar Se numește Întîiul-născut pentru ceilalți frați. De aceea nicăieri în Scripturi nu s-a zis Întîiul născut al lui Dumnezeu, nici creatură a lui Dumnezeu, ci Unul-născut și Fiul și Cuvîntul și Înțelepciunea. Pentru că acestea se referă la legătura cu Tatăl și sînt proprii Lui: «Am văzut, zice, slava Lui, slavă ca a Unuia-născut din Tatăl» (Ioan, 1, 14); și: «A trimis Dumnezeu pe Fiul Său Cel Unul născut» (I Ioan, 4, 9); și: «În veac, Doamne, Cuvîntul Tău rămîne» (Ps. 118, 89); și: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu» (Ioan, 1, 1); și: «Hristos, Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 21); și: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Matei, 3, 17); și: «Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei, 16, 16).

Dar, Întîiul-născut înseamnă pogorîrea la zidire. De aceea S-a numit «Întîiul născut al zidirii». La fel «M-a creat» arată harul ce s-a făcut creațiilor. Căci pentru ele se și creează. Dar dacă este «Unul născut», precum și este, se poate înțelege și cuvîntul «Întîiul născut». Însă dacă este numai «Întîiul născut» nu poate fi numit și «Unul-născut», căci nu poate fi același Unul-născut și Întîiul născut, decît prin referire la ceva și la altceva. Unul născut, precum s-a zis, e pentru nașterea din Tatăl; iar Întîiul născut, pentru pogorîrea la zidire și pentru că face pe mulți oameni frați. Desigur, aceste două expresii fiind contrare între ele, ar putea spune cineva că în privința Cuvîntului ține mai mult la însușirea de Unul-

Aceasta înseamnă că avem trupuri de aceeași fire între noi și cu Hristos ca om. Aceasta nu înseamnă că Hristos ne scoate și pe noi fără contribuția voinței noastre din păcate, căci în aceasta are un rol și voința noastră personală. Dar totuși legătura tainică dintre trupul lui Hristos și ale noastre va face ca să învie chiar și trupurile celor păcătoși. Dumnezeu menține, datorită întrupării și învierii Sale, firea noastră omenească pentru veci.

160. În trupul Lui ne este Fiul lui Dumnezeu Conducător spre Împărăția cerurilor. Căci dacă n-ar avea un trup puternic în sfințenia Lui, cum ne-ar da nouă putere să sfințim trupul nostru? În trupul Lui ne conduce la Tatăl, căci dacă n-ar fi ajuns ca om la Tatăl, cum am putea fi duși de El ca oameni la Tatăl? Numai dacă Domnul e Împărat peste tot ce supune și slăbește trupul în mod pătimăș, ne face și pe noi în stare să devenim împreună împărați cu El, chiar în trupul nostru.

născut, pentru faptul că nu există alt Cuvînt, sau altă Înțelepciune, ci numai Acesta este Fiul adevărat al Tatălui. De fapt, precum s-a spus înainte, cu privire la El nu s-a vorbit de vreo cauză, ci s-a înfățișat dezlegat de orice: «Fiul Unul Născut Cel ce este în sînul Tatălui» (Ioan, 1, 18). Dar expresia «Întîiul-născut» are unită cu ea creația drept cauză. Pe aceasta a adăugat-o Pavel, zicînd: «Că întru El s-au zidit toate» (Col., 1, 16). Dar dacă toate făpturile s-au creat în El, El este altul decît creaturile și nu este creatură, ci Creatorul creaturilor¹⁶¹.

LXIII

Deci nu S-a numit «Întîiul născut» pentru că e din Tatăl, ci pentru că în El s-a făcut creația (Col., 1, 15). Și precum înainte de creație era Fiul însuși, prin Care s-a făcut creația, așa înainte de a Se numi «Întîiul născut a toată creația», era Însuși Cuvîntul la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul¹⁶². Dar rău credincioșii nepricepînd nici aceasta, umblă de colo, colo spunînd: «Dacă e Întîiul-născut a toată creația», e vădit că și El este din creație. Nebuni! Dacă în general este Întîiul născut al întregii creații, atunci e altul decît toată creația. Căci n-a zis: Este «Întîiul născut între alte creaturi», ca să nu se cugete ca unul dintre creaturi, ci s-a scris: «a toată creația», ca să arate că e Altul decît creația. Rubin nu s-a numit întîiul născut al tuturor fiilor lui Iacov, ci al lui Iacov și al fraților săi (Fac., 35, 25), ca să nu fie socotit că e altul decît fiii lui Iacov. Iar despre Domnul însuși Apostolul n-a zis: «ca să fie Întîiul născut al tuturor», ca să nu fie socotit că poartă alt trup decît al nostru, ci «între mulți frați» (Rom., 8, 29), pentru asemănarea trupului. Dacă deci și Cuvîntul ar fi fost una dintre creaturi, Scriptura ar fi spus și despre El că e Întîi născut între alți frați. Dar sfinții zicînd că e «Întîiul născut a toată creația», arată direct că e altul decît toată creația și nu e creatură Fiul lui Dumnezeu. Căci dacă ar fi creatură, ar fi și El întîiul născut al Lui. Dar cum poate, o, arieni, același să fie și primul al Lui și al doilea? Apoi dacă e creatură și toată crea-

161. Nu se poate înfățișa deosebirea între Dumnezeu și lume, spunîndu-se simplu că lumea e creată, iar Dumnezeu necreat. Ci trebuie să se adauge lui Dumnezeu și calitatea de Creator al lumii și proniator.

162. Sfîntul apostol Pavel numește pe Hristos nu numai «Întîiul născut din morți» (Col., 1, 18), ci și «Întîiul născut a toată zidirea» (Col., 1, 15). Sensul primei expresii s-a explicat spunîndu-se că El e întîiul născut din morți pentru că S-a făcut și om. Sensul celei de-a doua este arătat acum, spunîndu-se că Fiul în aceeași calitate e începătura tuturor. Dar sfîntul Atanasie mai adaugă o nuanță ca să înalțe și mai mult pe Fiul față de creație. El S-a numit «Întîiul născut a toată creația» numai după ce s-a creat în El lumea. Aceasta înseamnă că El este independent de creație. Numai constatîndu-se că în El a creat Dumnezeu, cînd a binevoit, toată zidirea, s-a putut spune că El este «Întîiul născut» a toată creația, ca să se arate că în afară de El nu s-a putut aduce aceasta la existență. Lumea e dependentă în existența ei de El, dar El nu e dependent de ea.

tura s-a făcut prin El și subzistă în El, cum poate să și creeze zidirea și să fie și una din cele ce subzistă în El?¹⁶³ Dovedindu-se absurdă născocirea lor, vor fi respinși de adevăr, arătându-se că S-a numit «Întîiul-născut între mulți frați» pentru rudenia trupului, iar «Întîiul-născut din morți», pentru faptul că din El și după El este învierea din morți; în sfîrșit, «Întîiul-născut a toată creația», pentru iubirea de oameni a Tatălui, pentru care nu numai a dat existența tuturor în Cuvîntul, ci și însăși creației, despre care a scris Apostolul că «așteaptă descoperirea fiilor lui Dumnezeu, și care se va elibera cîndva de robia stricăciunii în libertatea slavei fiilor lui Dumnezeu» (Rom., 8, 19, 21)¹⁶⁴. Astfel eliberîndu-se și ea, Domnul va fi Întîiul născut și al ei ca și al tuturor celor înfiați, ca spunîndu-se de El că e Întîiul să rămîna cele de după El atîrnînd de Cuvîntul ca de o începătură.

LXIV

Socotesc că și necredincioșii înșiși se vor rușina respingînd o astfel de înțelegere. Căci dacă n-ar fi așa, precum am spus, ci vor voi ca El să fie prin ființă creatură între creaturi, să ia seama că vor cugeta că El este frate și asemenea și cu animalele necuvîntătoare și cu lucrurile neînsuflete. Căci fiind și acestea părți ale întregii creațiuni, în mod necesar întîiul născut e numai după timp deosebit, dar după neam și asemănare este același ca toate¹⁶⁵. Și cum, spunînd și aceasta, nu vor întrece orice necredință? Sau cine îi va răbda pe ei să spună acestea? Și cum nu s-ar scîrbi cineva de ei chiar numai bănuindu-i că cugetă acestea? Căci e tuturor vădit că nici pentru Sine însuși, ca unul ce ar fi creatură, nici pentru vreo înrudire oarecare prin ființă cu toată creațiunea, nu S-a numit Întîiul născut al ei, ci pentru că, creînd Cuvîntul la început făpturile, S-a pogorît la cele făcute, ca să poată să se facă acestea. Căci n-ar suporta ele firea Lui,

163. Dacă nu e nimic altceva decît creația, nu poate fi propriu zis ceva din ea prima. Căci toate se fac și se condiționează prin toate. Nu există un izvor superior creat care să le explice pe toate. Ceea ce pare izvor e și el produs de toate cele ce izvorăsc din el. În sistemele panteiste, teosofice nu există nimic superior și inferior, nimic care să producă singur pe celelalte. Toate au nevoie de ajutorul tuturor și ajutorul ce și-l dau e relativ, sau face aci pe unele superioare, aci pe altele.

164. Aci sfîntul Atanasie dă o nouă explicare expresiei «întîi născut a toată creațiunea», care se unește cu sensul expresiei «întîiul născut din morți». Căci Cuvîntul e întîiul născut a toată creațiunea nu numai pentru că în El s-au creat toate, ci și pentru că prin El sau în El, după întrupare și înviere, vor scăpa toate de robia descompunerii și a morții, devenind toți fii veșnici ai lui Dumnezeu, în Fiul care S-a făcut frate al lor.

165. Dacă nu e ceva deosebit de lumea aceasta, unitatea celor din ea le face în fond pe toate identice. Numai existența unui Dumnezeu deosebit de lumea aceasta, stăpînită de sistemul aceluiași legi și referințe reciproce, poate pune unele ființe din ea (pe cele conștiente) într-o relație deosebită cu Sine. Iar lumea aceasta nu e închisă în ea însăși numai dacă este un Dumnezeu care comunică cu ea, cu libertatea Celui ce are un Fiu a Cărui naștere nu e supusă legilor naturii, putînd impune acestei lumi la creația ei niște legi, ținute și ele sub stăpînirea Lui, dar neamanînd-o din Sine datorită unor legi care L-ar stăpîni și pe El.

care e strălucirea nestăpinită și părintească, dacă nu S-ar fi coborât la ele, ca, prinzându-le și susținându-le și astfel ținându-le, să le aducă la ființă¹⁶⁶. Apoi, a doua oară, pentru ca, coborîndu-Se iarăși Cuvîntul, să înfieze și creațiunea însăși prin El, ca să Se facă, precum s-a spus, Întîiul născut al ei întru toate: în a o crea și în a Se introduce pentru toate în lumea însăși. Căci așa s-a scris: «Cînd introduce pe Întîiul-născut în lume, zice: Și să se închine Lui toți îngerii lui Dumnezeu» (Evr., 1, 6). Să audă dușmanii lui Hristos și să se simtă străpuși că intrarea Lui în lume L-a făcut să S' numească și Întîiul născut al tuturor. Astfel El este Fiul Unul Născut al Tatălui, pentru că numai El este din Tatăl; dar este Întîiul născut al creației pentru faptul înfierii tuturor. Iar ca întîiul născut între frați, a și înviat ca pîrga celor adormiți. Dar pentru că în acest scop trebuia să fie întîiul în toate, de aceea se și creează ca început al căilor ca să intre și să păsească toate pe aceste căi prin El, Care zice: «Eu sînt calea și ușa» (Ioan, 14, 6; 10, 7); și împărtășindu-ne prin El de cunoștința Tatălui, să zicem și noi: «Fericiți cei neprihăniți în cale» (Ps. 118, 1); și: «Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu» (Matei, 5, 8).

LXV

Arătînd deci adevărul că Cuvîntul nu e creatură după fire, urmează să arătăm cum s-a spus că e început al căilor. Fiindcă prima cale, cea prin Adam, s-a pierdut și, în loc de a rămîne în rai, ne-am abătut spre moarte, am auzit cuvîntul: «pămînt ești și în pămînt vei merge». De aceea Iubitorul de oameni Cuvîntul lui Dumnezeu, cu voia Tatălui a îmbrăcat trupul creat, ca pe acest trup pe care l-a omorît primul om prin neascultare, să-l facă El viu prin sîngele trupului Său¹⁶⁷ și să ne deschidă nouă «o cale nouă și vie», cum a zis Apostolul, «prin catapeteasmă, adică prin trupul Său» (Evr., 10, 20). Aceasta arătînd-o și în alt loc, zice: «Așadar de e cineva în Hristos zidire nouă, cele vechi au trecut, iată toate noi s-au făcut» (II Cor., 5, 17). Iar de s-a făcut cineva zidire nouă, trebuia să fie Fiul ca început al acestei zidiri. Deci nu putea fi acesta un om simplu și numai pămîntesc, cum ne-am făcut noi prin neascultare. Căci oamenii creați s-au făcut prin ei necredincioși și au pierdut acea primă creație. Era trebuință deci de altcineva ca să o înnoiască pe cea dintîi și pe cea făcută nouă să o păstreze. Dar nu s-a creat ca început și cale a noii zidiri altcineva, ci însuși Domnul, din iubirea Sa de oameni. De aceea cu dreptate zice: «Domnul

166. Sfîntul Atanasie a vorbit mai înainte de o «participare» a creaturilor la lucrarea lui Dumnezeu din momentul creării lor. Aci afirmă coborîrea lui Dumnezeu în momentul creației la făpturile ce încep să existe, susținîndu-le printr-o putere acomodată lor, ca să nu le topească. E o chenoză a lui Dumnezeu în actul creației, care continuă și în conservarea și cîrmuirea lor.

167. Primind în trupul nostru sîngele curat al trupului Său, trupul nostru se face viu, căci în sîngele primit e și puterea ipostasului dumnezeiesc care-l poartă.

M-a zidit pe Mine început al căilor Sale pentru lucrurile (făpturile) Lui» (Pilde, 8, 22), ca să nu mai viețuiască omul potrivit căii dinții, ci existînd acum începutul nou al zidirii și avînd pe Hristos ca început al căilor acesteia, să-I urmeze de aci înainte Lui, Care zice: «Eu sînt calea» (Ioan, 14, 6)¹⁶⁸. Aceasta învățînd-o și fericitul Apostol în Epistola către Coloseni, zice: «El este Capul trupului Bisericii, Care este începătura, Primul născut din morți, ca să fie El în toate întîiul» (Col., 1, 18).

LXVI

Deci dacă, precum s-a spus, pentru învierea Lui din morți se numește El începutul, iar învierea s-a săvîrșit atunci cînd, purtînd trupul nostru, S-a dat pe Sine însuși morții pentru noi, e vădit că și ceea ce s-a spus despre El: «M-a zidit început al căilor Sale» nu indică ființa Lui, ci venirea Lui în trup. Căci moartea era proprie trupului. Și precum e proprie trupului moartea, așa e proprie îmbrăcării Lui în trup ceea ce s-a spus: «Domnul M-a zidit pe Mine început al căilor Sale»¹⁶⁹. Deci creîndu-se astfel după trup și făcîndu-se începătură a celor creați din nou și avînd noi drept pîrgă trupul Lui omenesc pe care l-a îmbrăcat, urmează că după El și poporul viitor se creează așa cum spune David: «Să se scrie aceasta într-un alt neam (pentru altă generație) și poporul cel zidit (creat) va lăuda pe Domnul» (Ps. 101, 19). Și iarăși în Ps. 21: «Vesti-se-va Domnului neamul care vine; și vor vesti dreptatea Lui poporului ce se va naște, pe care l-a făcut Domnul» (vers. 34). Căci nu vom mai auzi: «Iar în ziua în care veți mîncă din el cu moarte veți muri» (Fac., 2, 17), ci: «Unde sînt Eu și voi veți fi» (Ioan, 14, 3). Încît putem zice: «Căci a Lui făptură sîntem, zidiți spre fapte bune» (Efes., 2, 10)¹⁷⁰.

168. Fiul lui Dumnezeu trebuia să Se facă om nou, ca început al noii creații. Căci nici unul dintre oameni nu putea face aceasta. Pentru aceasta Fiul lui Dumnezeu trebuia să Se facă creatură, dar să rămînă și Dumnezeu, Care conduce umanitatea luată în Sine pe drumul cel nou, nemailăsînd-o să se abată de la el. Dacă nu S-ar fi făcut Fiul lui Dumnezeu însuși om creat, ci ne-ar fi arătat numai din afară drumul cel nou, noi nu puteam merge pe el. Fiul lui Dumnezeu Se face parte din creație, Se așază în centrul ei. Dacă nu conducea firea omenească ca pe propria fire și, alipiți de ea, și pe cei ce cred în El, acest drum nu putea fi urmat.

169. Nu poate avea loc învierea, dacă nu se posedă un trup muritor. Dar un trup muritor nu poate avea decît cine e creat după trup și poartă în el urmele păcatului. Deci pentru a avea ocazia să învie, Domnul a trebuit să ia un trup creat, purtător al urmărilor păcatului omenesc.

170. După sfîntul Atanasie, Hristos plătește cu moartea pentru păcatul nostru, dar nu ca să fim scăpați de moarte prin faptul că moartea Lui se socotește în locul morții noastre, ci prin faptul că viața restabilită în umanitatea Lui ni se transmite și nouă dacă ne deschidem Lui prin credință. Fiul lui Dumnezeu ia în Sine firea noastră imprimată de insuficiențele urmărilor păcatului ce duc la moarte, mărginită de limita morții, ca să împlinească insuficiențele ei, ca s-o elibereze de limita morții, de toate limitele, nu desființînd-o ca fire creată, ci punînd-o în comuniune cu izvorul infinit al vieții dumnezeiești.

Deci fiindcă lucrul lui Dumnezeu, adică omul creat desăvârșit, a ajuns prin neascultare într-o stare plină de lipsuri și s-a făcut mort prin păcat, dar nu se cuvenea să rămână lucrul lui Dumnezeu nedesăvârșit (ἀτελής), de aceea și toți sfinții se rugau pentru aceasta, zicând: «Doamne, vei răsplăti pentru mine; Doamne, lucrurile mâinilor Tale nu le trece cu vederea» (Ps. 137, 8). Cuvântul desăvârșit al lui Dumnezeu a îmbrăcat trupul nedesăvârșit și se spune că S-a creat pentru lucruri, ca, plătind datoria pentru noi, să îplinească prin Sine cele ce lipsesc omului. Și acestuia îi lipsea învierea și calea spre rai. Și aceasta este ceea ce s-a spus de Mîntuitorul: «Eu Te-am proslăvit pe pămînt; lucrul pe care Mi l-ai dat ca să-l împlinesc, l-am împlinit (l-am desăvârșit)» (Ioan, 17, 4). Și iarăși: «Lucrurile ce Mi le-a dat Tatăl ca să le împlinesc (desăvîrșesc), aceste lucruri înseși pe care le fac mărturisesc despre Mine» (Ioan, 17, 4). Iar lucrurile de care spune aci că I le-a dat Lui Tatăl spre împlinire (desăvîrșire) sînt acelea pentru care Se creează El, spunînd în Pilde: «Domnul M-a zidit pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Lui». Aceasta este egal cu a zice: «Tatăl Mi-a dat lucrurile» și «Domnul M-a zidit pentru lucruri».

LXVII

Cînd a luat deci lucrurile ca să le desăvîrșească, o dușmanilor ai lui Dumnezeu? Căci din aceasta se va cunoaște și ceea ce înseamnă «M-a creat». De veți spune că la început, cînd le-a adus din nimic la existență, e o minciună. Căci încă nu erau făcute. Dar El apare vorbind de ele ca existînd deja. Dar nu e îngăduit a vorbi nici de timpul dinainte de a Se fi făcut Cuvîntul trup, ca să nu pară că venirea Lui în trup a fost de prisos; căci venirea Lui s-a făcut de dragul lor. Deci rămîne să se spună că atunci cînd S-a făcut om a primit lucrurile. Căci atunci le-a și desăvîrșit, vindecînd rănilor noastre și dăruindu-ne învierea din morți¹⁷¹. Iar dacă s-au dat Cuvîntului lucrurile cînd El S-a făcut trup, e vădit că atunci cînd S-a făcut om S-a și creat pentru lucruri. Deci «M-a zidit» nu se referă la ființa Lui, ci la facerea trupului Lui. Căci atunci, deoarece lucrurile se făcuseră, prin neascultare, nedesăvîrșite și ciuntite, se spune că S-a creat trupește, ca desăvîrșindu-le și făcîndu-le întregi să înfățișeze Tatălui Biserica, cum zice Apostolul, neavînd nici pată, nici zbîrcitură, sau ceva din acestea, ci sfîntă și fără prihană. Deci s-a desăvîrșit în El și s-a restabilit neamul omenesc precum era făcut la început, sau mai vîrtos printr-un și mai mare har. Căci înviind El din morți, nu ne mai temem de moarte, ci în

171. Două lucruri a săvîrșit Cuvîntul venind în trup: ne-a scăpat de rănilor patimilor, căci acestea sînt adevărate răni, sau insuficiențe ale firii noastre; și ne-a scăpat de moarte, ca urmare a acestor răni. A scăpat trupul de moarte, scăpîndu-l întîi de rănilor păcatelor.

Hristos vom împărăți veșnic în ceruri¹⁷². Iar aceasta s-a făcut, fiindcă Însuși Cuvîntul lui Dumnezeu, fiind propriu al Tatălui și din El, a îmbrăcat trupul și S-a făcut om. Căci dacă S-ar fi făcut om, fiind creatură, ar fi rămas umanitatea cum era, nefiind unită cu Dumnezeu¹⁷³. Căci dacă ar fi fost El creatură, cum s-ar fi unit ea prin făptură cu Creatorul? Sau ce ajutor ar fi venit de la cei asemenea celor asemenea, avînd și ei trebuință de același ajutor? Sau cum, dacă Cuvîntul ar fi fost o creatură, ar fi putut să abroge hotărîrea lui Dumnezeu și să ierte păcatul?¹⁷⁴ Căci s-a scris de către prooroci că aceasta e propriu lui Dumnezeu: «Cine e Dumnezeu ca Tine, Care poate ridica păcatele și birui fărădelegile?» (Mih., 7, 18). Căci Dumnezeu a zis: «Pămînt ești și în pămînt vei merge» (Fac., 3, 9). Și așa oamenii s-au făcut muritori. Deci cum ar fi putut să fie dezlegat păcatul de către cei creați? Dar l-a dezlegat Domnul însuși, cum Însuși a spus: «Dacă vă va elibera pe voi Fiul, cu adevărat liberi veți fi» (Ioan, 8, 36). Și prin aceasta Fiul care ne-a eliberat a arătat cu adevărat că nu e creatură, nici dintre făpturi, ci Cuvîntul propriu și Chipul ființei Tatălui, Care a dat și la început sentința și singur a iertat păcatele¹⁷⁵. Deoarece prin Cuvîntul s-a spus: «Pămînt ești și în pămînt vei merge», se cuvine ca prin același Cuvînt și în El să se aducă eliberarea și dezlegarea osîndei.

LXVIII

Dar a putut, spun ei, chiar fiind Mîntuitorul creatură, să zică numai Dumnezeu și să dezlege blestemul. Același lucru l-ar putea auzi ei de la

172. Biserica e neamul omenesc scăpat de rău, de păcate și de moartea veșnică, prin unirea în Hristos cu Dumnezeu. Numai în această comuniune cu Dumnezeu în Hristos, Capul creat din nou al umanității noastre, vom împărăți veșnic, nesupuși păcatelor și morții, împreunați cu Tatăl și cu Fiul. Numai unul din Treimea veșnică a Persoanelor dumnezeiești putea da învierea persoanelor omenesti. În panteism aceasta nu e posibil. De aceea apără sfîntul Atanasie deoființimea Fiului cu Tatăl.

173-174. Sfîntul Atanasie consideră important că Hristos e Fiul lui Dumnezeu cel întrupat nu pentru că prin această valoare a Lui a putut da Tatălui o satisfacție egală sau chiar mai mare decît ofensa făcută Lui de oameni prin păcat, ci pentru că prin asumarea umanității noastre de însuși ipostasul dumnezeiesc, aceasta, și deci noi toți cînd credem, sîntem uniți pe veci cu Fiul lui Dumnezeu și înfiți de Tatăl. Juridismul soteriologiei lui Anselm a avut urmarea de a fi schimbat doar situația juridică a oamenilor în raport cu Dumnezeu, catolicismul impunîndu-le și lor unele obligații juridice mai mici, iar protestantismul, considerîndu-i eliberați de orice obligație de a mai face ceva și ei, odată ce nici nu au primit de la Hristos vreo putere pentru aceasta. În Biserica răsăriteană omul unit intim cu Hristos primește puterea de a duce și el o viață nouă. Hristos, Care a scăpat umanitatea Sa de păcat și de moarte, ne dă și nouă puterea pentru o viață după chipul vieții Lui.

175. Nici aci nu e vorba de o abrogare juridică a sentinței divine de condamnare prin satisfacerea onoarei lui Dumnezeu de către Hristos. Căci în teoria «satisfacției» se spune că Hristos a plătit totul pentru oameni în mod juridic. Aci se spune că sentința a fost abrogată pentru că omenirea a fost înnoită în Hristos, și din puterea Lui noi toți putem duce o viață înnoită. El a ridicat umanitatea din păcat și din moarte. Prin aceasta s-a abrogat sentința divină de condamnare a umanului.

altul, care ar zice: «Putea chiar dacă n-ar fi venit El, să zică numai Dumnezeu și să dezlege blestemul». Dar trebuie privit la ceea ce e de folos oamenilor și a nu cugeta în toate ceea ce e cu puțință lui Dumnezeu. Fiindcă putea și înainte de corabia lui Noe să piardă pe oamenii deveniți atunci neascultători. Dar a făcut-o după construirea corăbiei. Putea și fără Moise să zică numai și să scoată poporul din Egipt. Dar era de folos să o facă prin Moise. Putea și fără Judecători să izbăvească Dumnezeu poporul. Dar era de folos poporului să ridice la vreme potrivită câte un Judecător. Putea Mântuitorul să vină și de la început, sau, venind, să nu Se predea lui Pilat. Dar a venit la sfârșitul veacurilor și căutat a spus: «Eu sînt» (Ioan, 18, 5). Dar ceea ce face, o face spre folosul oamenilor și nu se cuvenea să se facă altfel. Ci se îngrijește de ceea ce e spre folos și se cuvine. Pentru că n-a venit ca să I se slujească, ci să slujească și să lucreze mîntuirea noastră. Deși putea spune Legea din cer, a văzut că e de folos oamenilor să o spună de pe Sinai și a făcut aceasta ca să se poată urca și Moise și să poată auzi și ei de aproape cuvîntul și să creadă mai ușor. Din acestea se poate vedea temeiul binecuvîntat a ceea ce s-a făcut. Dacă Dumnezeu, vrînd să-Și arate puterea, ar fi grăit numai, desigur blestemul s-ar fi dezlegat și așa, arătîndu-se puterea Celui ce ar fi poruncit. Dar omul ar fi devenit numai așa cum era și Adam înainte de călcarea poruncii, luînd harul din afară, neavîndu-l articulat cu trupul¹⁷⁶. Căci așa era și atunci, cînd a fost așezat omul în rai. Ba poate ar fi fost și mai rău, pentru că învășase să păcătuiască. Fiind deci astfel, dacă ar fi fost iarăși ispitit de șarpe, s-ar fi ivit din nou trebuința să poruncească și să se dezlege blestemul. Și așa s-ar fi ivit trebuința aceasta la nesfîrșit și oamenii ar fi rămas vinovați mereu, robind păcatului. Iar păcătuind pururea, pururea ar fi avut nevoie de iertare și niciodată n-ar fi fost eliberați definitiv, fiind în ei înșiși trupuri și pururea supuși legii pentru slăbiciunea trupului lor¹⁷⁷.

176. Precum sentința de la început prin care s-a hotărît ca omul să moară n-a fost numai o sentință juridică, ci o retragere a lui Dumnezeu din omul care I s-a închis, așa în Hristos nu se retrage sentința de condamnare numai juridic, ci în mod eficient, întrucît Fiul lui Dumnezeu asumă firea noastră fără de păcat și o duce la înviere. Numai în calitate de Fiul lui Dumnezeu putea face ambele aceste lucruri, dar cu o umanitate care în Adam s-a închis lui Dumnezeu, iar în Hristos I s-a făcut ascultătoare.

177. Din această expunere se vede că o eliberare adevărată de păcat și de moarte nu le putea veni oamenilor decît din maxima unire a lor cu Dumnezeu. Iar aceasta nu putea fi alta decît asumarea firii umane de ipostasul Fiului lui Dumnezeu. Prin aceasta Dumnezeu S-a făcut om, iar omul s-a făcut Dumnezeu pe veci, fără ca Dumnezeu să Se altereze, fără ca omul să se piardă în Dumnezeu. O mai mare unire ca aceasta nu se putea. Fiind noi în comunicare cu Hristos care e om, pentru firea noastră asumată de El, din ipostasul dumnezeiesc ce o poartă ni se poate comunica direct puterea dumnezeiască. Căci umanitatea Lui comună cu a noastră primește din ipostasul Lui divin tot ce are El ca Dumnezeu. În comunicarea cu Hristos sînt deschise pentru oameni toate puterile existente în Dumnezeu, dar în formă omenească. O cîste mai mare nu se poate cugeta pentru om, ca umanitatea să aibă ca ipostas pe Însuși Fiul lui Dumnezeu, într-una din concretizările ei, sau ca

LXIX

Și iarăși dacă Fiul ar fi creatură, omul ar fi rămas muritor, nefiind unit cu Dumnezeu. Căci nu creatura a unit vreodată creaturile cu Dumnezeu, avînd și ea să caute pe cineva care să o unească cu El¹⁷⁸. Nici nu poate o parte a creației să fie mîntuitoarea creației, avînd și ea nevoie de mîntuire. Deci neputîndu-se întîmpla aceasta, trimite Dumnezeu pe Fiul Său și Acesta Se face Fiul omului, luînd trupul creat, ca, deoarece toți sînt supuși morții, Acesta, fiind altul decît toți, să-Și predea propriul trup morții pentru toți; și așa, întrucît toți mor prin El¹⁷⁹, să se împlinească sentința (căci toți au murit în Hristos), și toți să se facă prin El liberi de păcat și de blestemul pentru El și să viețuiască cu adevărat pururea, ca unii ce au înviat din morți și au îmbrăcat nemurirea și nestricăciunea (nealterarea). Căci Cuvîntul îmbrăcînd trupul, precum s-a arătat de multe ori, s-a vindecat toată mușcătura șarpelui din el¹⁸⁰. Și orice rău odrăslea din mișcările cărnii s-a tăiat, și împreună cu ele s-a desființat moartea ca urmare a păcatului. Căci Domnul însuși zice: «Vine stăpînitorul lumii acesteia și nu află nimic întru Mine» (Ioan, 14, 30). Sau cum spune Ioan: «Spre aceasta s-a arătat, ca să strice lucrurile diavolului» (I Ioan, 3, 8). Iar acestea fiind desfăcute de la trup, toți am fost eliberați pentru înrudirea trupului¹⁸¹. Și așa ne-am unit și noi cu Cuvîntul. Iar

Fiul lui Dumnezeu să Se facă purtătorul firii omenești, sau Fiu al Omului. Prin aceasta Dumnezeu S-a angajat în păstrarea eternă a umanului la nivelul maxim posibil.

178. Numai Cel necreat poate lega cu Sine ceea ce e creat, în așa fel ca să-l scape de amenințarea nimicului din care a fost adus la existență. Între existentul necreat și nimic este o prăpastie, pe care numai Necreatul existent o poate trece, putînd aduce la existență creatura din nimic. Dar putînd face aceasta, Dumnezeu poate rămîne continuu prezent cu puterea Sa în creatură, în vreme ce creatura nu poate ieși prin ea din nimic ca să se unească cu Dumnezeu, nici nu poate sili pe Dumnezeu să rămînă unit cu ea.

179. «Toți au murit în Hristos», căci umanitatea Lui e în centrul firii noastre comune. De aceea am și înviat toți în El. Dar acestea s-au făcut în El pentru noi potențial. Noi trebuie să actualizăm moartea și învierea Lui în noi. Unitatea noastră după fire (umană) cu El nu desființează importanța însușirii noastre de către noi în mod personal a ceea ce avem virtual de la El.

180. Orice păcat, orice patimă e o rană purulentă în noi, în care a avut un rol și mușcătura demonilor. Invidia e o rană dureroasă în sufletul nostru produsă și de o mușcătură a șarpelui spiritual. Gîndul rău despre altul e și el o mușcătură, care lasă o rană în mine. Dar manifestată în cuvînt, în faptă față de altul produce și în acela, ca o mușcătură, o rană purulentă. Mîndria mă chinuiește ca o rană adîncă. Toate sînt în același timp insuficiențe, neputințe ce ne duc spre moarte. Și nu le putem vindeca prin noi înșine. Dimpotrivă, le înmulțim, le adîncim. Fiul lui Dumnezeu, luînd firea noastră, a vindecat aceste răni din ea. Se vede și din aceasta înțelesul ontologic al mîntuirii în gîndirea sfîntului Atanasie. Cu cît rațiunea care se plasticizează în existența mea e mai tare, cu atît menține mai tare existența mea realizată prin puterea lui Dumnezeu. De aceea Cuvîntul dumnezeiesc, suprema Rațiune, după al cărei chip e și rațiunea plasticizată în mine, poate vindeca plasticizarea realizată de aceasta în firea omenească asumată de El și prin puterea iradiată din aceasta și în noi.

181. Desprinse fiind patimile din trupul asumat de Cuvîntul, ne-am putut elibera și noi de ele, datorită înrudirii comunicante (συγγενεία) după trup, sau a unității de natură

unindu-ne cu Dumnezeu, nu mai rămânem pe pământ¹⁸², ci, precum a spus El, unde este El și noi vom fi (Ioan, 14, 3). Și astfel nu ne vom mai teme de șarpe, căci s-a golit de putere, fiind gonit din trupul propriu de Mântuitorul, Care spune: «Mergi înapoia Mea, satano!» (Matei, 4 10); și așa e aruncat în afara raiului, în focul cel veșnic. Nu vom mai avea să ne ferim nici de femeia care încearcă să ne ispitească. Fiindcă «la înviere nici nu se însoară, nici nu se mărită, ci vor fi ca îngerii» (Matei, 22, 20). Și în Hristos va fi zidire nouă (Gal., 6, 15); nici bărbat, nici femeie, ci în toți va fi Hristos (Gal., 3, 28; I Cor., 15, 28). Iar unde e Hristos, ce temere și ce primădie va mai fi?

LXX

Iar aceasta nu s-ar fi săvârșit, dacă Cuvîntul ar fi fost creatură. Căci cu creatura s-ar fi luptat pururea diavolul, care e și el creatură. Și omul aflîndu-se la mijloc, ar fi fost pururea supus morții. Căci n-ar fi avut pe cineva în care și prin care să fie unit cu Dumnezeu și liber de orice frică¹⁸³. Deci adevărul arată că Cuvîntul nu e dintre cele făcute¹⁸⁴, ci e mai vîrtos Făcătorul lor. Astfel a luat și trupul făcut și omenesc, ca, înnoindu-l în calitate de Făcător, să-l îndumnezeiască în Sine, și așa să ducă în împărăția cerurilor pe toți după asemănarea aceluia. Dar nu s-ar fi îndumnezeit omul unindu-se tot cu o creatură, deci dacă Fiul n-ar fi fost Dumnezeu adevărat. Nici n-ar fi îndrăznit omul să stea în fața Tatălui, dacă n-ar fi Cuvîntul prin fire și adevărat al Lui, Cel ce a îmbrăcat trupul. Și precum nu ne-am fi eliberat de păcat și de blestem, dacă trupul pe care l-a îmbrăcat Cuvîntul n-ar fi fost trup omenesc¹⁸⁵ – căci nu avem nimic comun cu ceea ce ne este străin – așa nu s-ar fi îndumnezeit omul dacă Cuvîntul care S-a făcut trup n-ar fi fost prin fire din Tatăl și cu adevărat și propriu al Lui. Căci de aceea s-a făcut această unire, ca omul prin fire să se unească cu Cel prin fire Dumnezeu și mîntuirea omului și îndumnezeirea lui să fie sigură. Deci cei ce tăgăduiesc că Fiul este prin fire din Tatăl și

între trupul Lui și al nostru. E o mare taină unirea neconfundată a firii diferitelor persoane omenești. Persoanele umane nu au nici o fire despărțită, nici o fire nerepetată în fiecare. E o comunicare de la una la alta, chiar fără cuvinte și acte. Ce se întîmplă cu fiecare are repercusiuni asupra tuturor, fie bun, fie rău. Totuși are și voința un rol, slăbind comunicarea dar neanulînd-o, ci strîmbînd-o, dar putînd-o și întări și adînci în bine.

182. În viața pătimașă, neliberă.

183. E afirmat aspectul ontologic, nejuridic al mîntuirii. Sîntem scăpați de moarte nu pentru că a satisfăcut Hristos, murînd, datoria noastră de a muri; ci pentru că sîntem uniți în El cu Dumnezeu, izvorul vieții, ca Unul ce nu e creat din nimic, nici supus apariției și dispariției fără rost a individuațiilor, ca în sistemele panteiste.

184. «Făcutele» sînt obiectele Celui ce le-a făcut și le susține. Cînd El le lasă din mîna Lui, se întorc prin moarte în nimic.

185. Dacă ar fi îmbrăcat Cuvîntul trupul altei specii, nu s-ar fi mîntuit neamul omenesc. Pe cît de important e pentru oameni faptul că Cuvîntul e Dumnezeu, tot pe atît de important e faptul că a luat trupul nostru.

propriu ființei Lui să tăgăduiască și că a luat trupul adevărat omenesc din Pururea-fecioara Maria. Căci n-am mai fi avut nici un folos nici dacă Cuvîntul n-ar fi fost Fiul prin fire și adevărat al lui Dumnezeu, nici dacă n-ar fi fost trup adevărat cel pe care l-a luat. Dar a luat trup adevărat, chiar dacă se înfurie Valentin. Și Cuvîntul a fost prin fire și cu adevărat Dumnezeu, chiar dacă se înfurie arienii. Și în trupul acesta a fost începutul noii noastre zidiri. Căci L-a creat ca om pentru noi și ni L-a făcut pe Acesta cale nouă, precum s-a scris.

LXXI

Deci Cuvîntul nu e nici creatură, nici lucru. Căci sînt una și aceeași creatura și făptura și lucrul. Și dacă ar fi creatură și făptură, ar fi și lucru. De aceea nici n-a zis: «M-a creat lucru», nici «M-a făcut cu lucrurile», ca să nu pară că e creatură prin fire și ființă¹⁸⁶; nici «M-a creat să fac lucruri», ca nu cumva, după proasta gîndire a celor rău credincioși, să se socotească făcut ca unealtă pentru a ne face pe noi. Dar nici n-a spus: «M-a creat înainte de lucruri», ca nu cumva, precum este născut înaintea tuturor, așa fiind socotit și creat înaintea lucrurilor, să se cugete că e același lucru «L-a născut» și «L-a creat». Ci a adăugat cu precizie: «Spre lucruri» (εις έργα), ceea ce e egal cu a zice: «Tatăl M-a făcut în trup ca să fiu om». Deci și din aceasta se arată iarăși că El nu e «lucru», ci «născut». Căci precum cel ce intră în casă nu e parte a casei, ci altul decît casa, așa cel ce se creează spre (în) lucruri e altul după fire decît lucrurile. Căci dacă Cuvîntul lui Dumnezeu e lucru ca voi¹⁸⁷, o, arieni, prin ce mină și prin ce înțelepciune s-a făcut și El? Căci tot ce s-a făcut, s-a făcut prin mîna și prin Înțelepciunea lui Dumnezeu. Fiindcă Însuși Dumnezeu zice: «Mîna Mea a

186. Identificarea creaturii cu lucrul (έργον) arată caracterul de «obiect» al creațiunii în raport cu Dumnezeu. Față de actul prin care Dumnezeu o aduce la existență, ea e obiect, neavînd nici o picătură de inițiativă, proprie subiectului. Dar ființa conștientă creată (îngerul, omul), chiar dacă e adusă la existență fără nici o inițiativă a ei (căci nu e cînd începe să fie adusă la existență), e gîndită ca o entitate care are în ea libertatea. Deci îndată ce apare în existență începe să-și manifeste libertatea ei. Căci e «după chipul» Creatorului, Care are toată inițiativa de subiect în actul creației și e Subiectul prin excelență. Iisus însă n-a fost făcut om ca un obiect, sau fără o inițiativă a Lui. El era Subiect sau Ipostas din veci cînd S-a făcut om, sau Ipostas al firii omenesti, cu colaborarea Tatălui și a Sfîntului Duh. El însuși «S-a făcut om». A intrat de bună-voie între cele făcute.

187. Oamenii sînt lucruri pentru calitatea de făcuți de altcineva, de Dumnezeu. Dar pe de altă parte sînt făcuți să fie subiecte. Dar nu ca să-și depășească însușirea de făcuți, devenind ei înșiși susținătorii lor în existență. Caracterul lor de subiecte e susținut mereu de Dumnezeu. Ei sînt făcuți ca subiecte ca să poată răspunde liber prin faptele lor apelului lui Dumnezeu, putînd și să nu răspundă, negativ. Menținîndu-se ca subiecte datorită lui Dumnezeu, Subiectul nelimitat, au o limită în acest caracter al lor. Dacă nu țin seamă de ea, ci vor să fie subiecte nelimitate, devin în oarecare măsură obiecte ale patimilor lor, dar fără a înceta să rămînă în parte subiecte. Dar își pot trăi calitatea de stăpîni peste ei, acceptînd calitatea de «robi» ai lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu le întărește libertatea prin iubirea Lui. Și ei se simt liberi cînd răspund iubirii Lui cu iubirea lor. Noi nu putem trăi ca subiecte cu adevărat libere decît în palma largă și mîngîietoare a lui Dumnezeu.

făcut toate acestea» (Isaia, 66, 22)¹⁸⁸. Iar David cântă: «Și Tu la început, Doamne, ai întemeiat pământul; și lucrurile mâinilor Tale sînt cerurile» (Ps. 101, 26). Și iarăși: «Mi-am adus aminte de zilele vechi și am cugetat la toate lucrurile Tale, gîndind la făpturile mâinilor Tale» (Ps. 142, 5). Deci dacă făpturile s-au făcut prin mîna lui Dumnezeu – iar pe de altă parte s-a scris că «toate prin Cuvîntul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3) și iarăși: «Un Domn Iisus, prin Care sînt toate» (I Cor., 8, 6) și că «În El s-au înființat toate» (Col., 1, 17) – e vădit că Fiul nu e lucru, ci El însuși este mîna lui Dumnezeu și Înțelepciunea.

Aceasta cunoscînd-o și cei ce s-au făcut martori în Babilon, Anania, Azaria, Misael, resping necredința ariană. Căci zicînd: «Binecuvîntați toate lucrurile pe Domnul!» (Dan., 3, 57), au socotit lucruri pe cele din cer și de pe pământ și toată zidirea, dar nu L-au numit între ele și pe Domnul. Pentru că n-au zis: «Binecuvîntează, Cuvinte, și laudă, Înțelepciune!». Aceasta ca să arate că toate celelalte sînt slăvitoare și lucruri, dar Cuvîntul nu este lucru, nici dintre cele ce slăvesc, ci e închinat și cugetat ca Dumnezeu împreună cu Tatăl, fiind Cuvîntul și Înțelepciunea și Creatorul lucrurilor¹⁸⁹. Aceasta a spus-o și Duhul în psalmi, făcînd cea mai clară distincție: «Drept este Cuvîntul Domnului și toate lucrurile Lui întru credință» (Ps. 32, 4). E ceea ce spune și în alt psalm: «Cît s-au mărit lucrurile Tale, Doamne, toate întru Înțelepciune le-ai făcut!» (Ps. 103, 25).

LXXII

Dacă Cuvîntul ar fi lucru, fără îndoială ar fi fost făcut și El întru Înțelepciune. În acest caz nu L-ar fi deosebit de lucruri și nici pe acestea nu le-ar fi numit lucruri, nici pe El nu L-ar fi binevestit că Cuvîntul și Înțe-

188. O mîna a lui Dumnezeu care n-ar fi făcut exclusiv prin ea însăși cele făcute, n-ar fi mîna unui Subiect desăvîrșit. Ea ar avea o nevoie oarecare de altceva pentru a face ceva.

189. În grecește creaturile se numesc «din cele ce laudă», iar Cuvîntul, «Cel lăudat». Laudele absolute (imnele) nu se pot adresa decît lui Dumnezeu. Ele se aduc Celui ce a făcut și face toate exclusiv din puterea Lui. Dumnezeu nu poate închina imne făpturilor Sale, nici ele însele nu-și pot adresa imne reciproc, căci nu are nici una ceea ce are exclusiv de la alta. În imne făpturile exprimă totala lor dependență și recunoștință față de Făcătorul și Susținătorul lor. Lucrurile neînsuflețite preamăresc pe Dumnezeu prin însăși existența lor, dînd mărturie făpturilor conștiente despre puterea și înțelepciunea Făcătorului lor și îndemnîndu-le pe acelea, prin aceasta, la preamărirea Lui conștientă. Căci preamărire conștientă nu pot aduce decît acestea. Dar fără mărturia celor neînsuflețite n-ar avea un temei atît de puternic pentru preamărirea lor conștientă. În preamărirea conștientă a acestora se arată caracterul lor de subiecte, dar în același timp se arată că acest caracter le vine de la Dumnezeu, fiind prin ele însele obiecte, pentru faptul că sînt create de El. Sînt făcute ca subiecte ca să-și dea seama de faptul că sînt obiecte ale actului creator și susținător al lui Dumnezeu, neavînd nimic de la ele. Chiar faptul că pot lauda pe Dumnezeu e de la El. Dar totuși sînt lăudate și ele de Dumnezeu pentru lauda ce o aduc lui Dumnezeu, căci ar putea și să nu-L preamărească pe Dumnezeu. De aci urmează că adevărata lor conștiință de sine se arată în preamărirea lui Dumnezeu, deci și adevărata lor sensibilitate de subiecte.

lepciunea proprie a lui Dumnezeu și nu lucru. Această deosebire a făcut-o și Pavel scriind evreilor: «Căci viu este Cuvîntul lui Dumnezeu și lucrător și străbate pînă la despărțirea sufletului și a duhului, a încheieturilor și mădurelor și destoinic este să judece simțirile și gîndurile inimii și nu este zidire nearătată înaintea Lui, ci toate sînt goale și descoperite ochilor Lui, Căruia avem să-I dăm socoteală» (Evr., 4,12-13). Iată că pe cele făcute le-a numit zidire (creatură), iar pe Fiul Îl știe ca fiind Fiul lui Dumnezeu sau altul decît creaturile. Iar adăugînd: «Toate sînt goale și descoperite ochilor Lui, Căruia avem să-I dăm socoteală», prin aceasta arată și că El e altul decît toate. De aceea El e Cel ce judecă, iar dintre cele făcute fiecare e dator să-I dea răspuns (λόγον)¹⁹⁰.

Dar și din faptul că toată zidirea suspină împreună cu noi spre a se elibera de robia stricăciunii (Rom., 8, 21-22), se arată că Fiul e altul decît creaturile. Căci dacă ar fi creatură, ar fi și El una dintre cele ce suspină și are nevoie de Unul care să-L facă și pe El fiu și să-L elibereze împreună cu toate. Dar dacă toată zidirea suspină după eliberarea din stricăciunea robiei¹⁹¹, iar Fiul nu e dintre cele ce suspină, nici dintre cele ce au nevoie de eliberare, ci El însuși este Cel ce prefăce în fii și eliberează toate – căci spune iudeilor: «Iar robul nu rămîne în casă în veac, dar Fiul rămîne în veac, deci dacă Fiul vă va face liberi, veți fi liberi cu adevărat» (Ioan, 8, 35-36) – se dovedește și din aceasta mai limpede ca lumina că Cuvîntul

190. Numai Cel ce a făcut toate prin Sine, nesilit și neajutat de altceva, poate judeca toate și nu poate fi judecat de nimeni. Căci judecătorul care nu poate dispune de toate, ci de care poate dispune un altul superior, e fără putere, fără autoritate ultimă. Nici una din diversele forțe dintr-un sistem panteist nu poate judeca pe celelalte, nici una pe alta, pentru că nici una nu are puterea să aplice sentința ei exclusivă și nici conștiința eternă pentru a menține sentința dată. Judecata ultimă asupra tuturor și eternitatea judecății și puterea de a aplica sentința dată pentru veci e proprie numai lui Dumnezeu, Creatorul liber și necondiționat al tuturor. În textul din Evr. 4, 12: «vom da socoteală» se exprimă prin: «către Care ne este cuvîntul». Cuvîntul ne e dat pentru a ne ține legați de Cuvîntul dumnezeiesc, de sursa cuvintelor. Iar legătura cu El o trăim mai ales în răspunsul ce știm că trebuie să-I dăm pentru faptele noastre. Cuvîntul nostru e cuvînt răspunzător, impus de Cuvîntul poruncitor. În acest cuvînt de răspuns trăim puterea Cuvîntului dumnezeiesc asupra noastră. Nu putem scăpa din această legătură cu El. Aceasta e și cea mai existențială legătură a noastră cu El. Mai ales Cuvîntului dumnezeiesc nu-I putem refuza răspunsul de justificare, dată fiind simțirea că El le vede toate ale noastre. Prin cuvîntul răspuns arătăm că trebuie să lucrăm conform cu Cuvîntul sau cu Rațiunea noastră model și pentru orice abatere vom da socoteală. Trebuința justificării în fața Lui e ea însăși o manifestare a conștiinței că de norma dată de El, dar și de încadrarea noastră în ea, depinde veșnica noastră existență fericită. Ea ni-L arată ca Stăpînul nostru absolut, Care ne-a creat numai prin El, spre o armonie a tuturor cu El și în El.

191. Stricăciunea, descompunerea o simțim ca o neputință de a rezista nimicului, care ne duce spre moarte fără voia noastră. E o robie a neputinței de care nu ne poate scăpa decît Cel ce este existența din care nu poate roade nimicul. Numai Cel atotputernic și atot-existent ne poate scăpa de această robie a neputinței. Alterarea e dezordinea contrară armoniei rațiunilor în Rațiunea supremă egală cu existența fără știrbiri. Numai armonia cu toate poate ține pe fiecare în Rațiunea cuprinzătoare a tuturor.

lui Dumnezeu nu e creatură, ci e Fiul adevărat și propriu prin fire al Tatălui.

Deci, deși am dat puține explicații, despre cuvintele: «Domnul M-a zidit pe Mine început căilor» (Pilde, 8, 22), socotesc că sînt destule spre a le folosi celor mai cuminiți ca temei pentru surparea ereziei ariene.

Dar pentru că ereticii, citind și versetul următor în care s-a scris: «Înainte de veac M-a întemeiat pe Mine» (Pilde, 8, 23), cugetă rău și despre el, afirmînd că și aceasta s-a spus cu privire la dumnezeirea Cuvîntului și nu la venirea Lui în trup, e de trebuință ca să arătăm rătăcirea lor, explicînd și acest verset.

LXXIII

S-a scris deci: «Dumnezeu a întemeiat pămîntul întru Înțelepciune» (Ps. 107, 19). Dar dacă pămîntul s-a întemeiat întru Înțelepciune, cum se face temelie Cel ce pune temelie? Deoarece și acest lucru este spus printr-o imagine, trebuie căutat înțelesul lui. Aceasta s-a spus ca să cunoaștem că Tatăl creează întru Înțelepciune și întemeiază pămîntul în Ea, ca să fie neclintit și să persiste în Ea. Iar Înțelepciunea însăși S-a întemeiat în noi ca să fie început și temelie a noii noastre făpturi și înnoiri¹⁹². De aceea n-a spus nici aci: «M-a făcut înainte de veac, Cuvînt sau Fiu», ca să nu aibă un început al facerii. Căci aceasta trebuie să se caute înainte de toate: dacă e Fiu; și aceasta trebuie să o cercetăm în primul rînd în Scripturi. Și la aceasta răspunde și Petru zicînd, cînd au fost întrebăți apostolii: «Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei, 16, 16). Aceasta a întreat-o în primul rînd și tatăl ereziei ariene: «De ești Fiul lui Dumnezeu» (Matei, 4, 6). Căci știa că acesta este adevărul și punctul principal al credinței noastre. Și dacă El este Fiul, tirania diavo-

192. Sfîntul Atanasie socotește pe Dumnezeu ca Creator al celor făcute ca activ, iar pe cele făcute, pasive în raport cu actul creării lor. Dacă Dumnezeu ar fi și activ și pasiv în actul aducerii celor făcute la existență, El n-ar mai fi propriu zis Creatorul liber al lor, ci ar face parte din sistemul general de referințe involuntare. Dar aceasta ar face inexplicabilă existența. Toate ar fi supuse unor legi, care nu sînt nici ele libere, care sînt și ele oarbe, pentru că dacă toate se fac fără o decizie liberă, la ce ar mai fi de folos o cugetare și o conștiință statornică de sine, de un Logos personal? Dar Dumnezeu-Cuvîntul, creîndu-ne Se deosebește de noi ca temelie a noastră, pe de altă parte întrupîndu-Se ca să ne întărească în Sine pe veci, Se pune pe Sine însuși temelie în noi. Rămînînd deci activ, Se face totodată pasiv, nemairămînîndu-ne numai o temelie exterioară, ci făcîndu-Se parte din noi. Nu e pus în stare de pasivitate de altul, ci El însuși Se face Cel care trebuie înnoit de Sine însuși. E o pasivitate acceptată în ipostasul Lui, de El însuși. Deci e activ în a Se accepta ca pasiv. În această pasivitate Se manifestă tot ca activ, dar în altă formă. El e înainte de orice început, dar Se face și început al celor ce încep prin El o nouă existență. Numai pentru că El e înainte de orice început, Se poate face și început a toată existența deosebită de El, dar în cadrul Lui nesupus începutului și sfîrșitului. În El ca început e puterea oricărui început, dar și a începutului fără sfîrșit.

lului va ajunge la sfârșit¹⁹³. Iar dacă e creatură și unul dintre cei ce provin din Adam cel înșelat de șarpe, nu avem nici un interes de el. De aceea și iudeii s-au infuriat că Domnul S-a numit pe Sine Fiul lui Dumnezeu și zicea că Dumnezeu este Tatăl Său propriu. Căci dacă ar fi zis de Sine că e una dintre creaturi, că «sînt făptură», nu s-ar fi infuriat, auzindu-L, nici n-ar fi socotit aceste cuvinte blasfemie, știind că și odinioară au venit unii îngeri la părinții lor. Dar fiindcă Se numea pe Sine Fiu, și-au dat seama că aceasta nu e o însușire a creaturii, ci a dumnezeirii și a firii Tatălui.

LXXIV

Deci discipolii lui Arie, chiar dacă ar imita pe tatăl lor, diavolul, ar trebui să se intereseze întâi de aceasta și numai dacă ar fi spus: «M-a întemeiat Cuvînt sau Fiu», să cugete cum cugetă. Iar dacă n-a spus așa, să nu-și închipuie cele ce nu sînt. Și n-a zis: «Înainte de veac M-a întemeiat pe Mine Cuvînt sau Fiu», ci simplu «M-a întemeiat pe Mine», ca să arate iarăși, cum am spus, că nu o zice aceasta pentru El, ci în ghicitură pentru cei clădiți pe El. Aceasta știind-o și Apostolul, scrie: «Nimeni nu poate pune altă temelie decît cea pusă, care este Iisus Hristos. Dar să ia seama fiecare cum zidește» (I Cor., 3, 10–11). Însă e de trebuință ca temelia să fie așa cum sînt și cele clădite pe ea, ca să se poată și armoniza. Deci fiind Cuvîntul, în calitate de Cuvînt nu are pe ceilalți așa cum este El, spre a se armoniza cu El. Căci e Unul născut. Dar făcîndu-Se om, are ca pe cei asemenea, pe cei al căror trup l-a îmbrăcat. Deci se pune ca temelie după umanitate, ca și noi să putem fi clădiți pe El ca pietre prețioase și să ne facem templu al Duhului ce locuiește întru noi (II Cor., 6, 16)¹⁹⁴. Și precum El este temelia, iar noi pietre prețioase clădite pe El, așa El este iarăși via, iar noi mlădițele, unite nu după ființa dumnezeirii, căci aceasta

193. Dacă Fiul lui Dumnezeu S-a făcut ipostasul umanității înnoite și biruitoare a morții, ea nu mai poate fi desfăcută de El și noi avem în Hristos comunicarea ușoară și directă cu Dumnezeu, putînd birui ispitele diavolului și scăpa de moarte prin înviere.

194. Dacă Hristos n-ar fi și om, n-ar fi temelia noastră ca templu al lui Dumnezeu. Ar exista o despărțire între noi și El ca Dumnezeu. Noi ne zidim cu El într-o unitate, pentru că umanitatea noastră se unește cu umanitatea purtată de El. Prin aceasta sîntem încadrați și noi în umanitatea purtată de El. El Se unește cu noi ca Fiul Tatălui prin ființa cu fii prin har. Are loc o trecere continuă fără confuzie între El și noi prin umanitatea Lui. Trebuie să vină în noi altceva decît putem avea de la noi, dar printr-un mediu care nu ne e străin, care, păstrînd o fire comună cu noi, e transformată de ceea ce e mai presus de noi. Aceasta nu s-a putut săvîrși decît articulîndu-se ceea ce e al nostru în ipostasul, în subiectul Fiului lui Dumnezeu. Articulația aceasta se face ca o țîșină care leagă umanitatea de dumnezeire. Noi, pietre aspre, devenim, prin clădirea pe temelia divino-umană care este Hristos, pietre prețioase. Aurul pătrunde în firea pietrelor care sîntem noi, aurindu-le. Occidentul creștin, pierzînd înțelegerea mîntuirii ca pătrundere a dumnezeirii în umanitatea prin Fiul lui Dumnezeu, a pierdut și înțelegerea veche-creștină a Bisericii. Biserica a devenit în catolicism o organizație juridică a celor ce primesc iertarea în formă juridică pentru că Hristos a plătit prin jertfa Lui pentru noi. Protestantismul a mers mai departe refuzînd Biserica și subordonarea sub o astfel de organizație juridică.

e cu neputință, ci după umanitate. Căci mlădițele trebuie să fie asemănătoare viei, așa cum noi sîntem asemenea Lui după trup. Astfel, pe ereticii care cugetau cele omenești, se cuvine să-i respingem cu pilde omenești prin aceleași cuvinte. Deci n-a spus: «Temelie *M-a făcut* pe Mine», ca nu cumva avînd ca făptură un început al facerii, să aibă aceștia și în aceasta un pretext nerușinat al necredinței; ci: «*M-a pus* temelie». Iar ceea ce e temelie e pusă temelie pentru pietrele așezate pe ea. Dar aceasta nu se face în mod simplu, ci cînd se mută piatra din munte și se așază în sînul pămîntului¹⁹⁵. Căci cît timp piatra este în munte, încă nu s-a pus temelie. Dar cînd o cere trebuința și e mutată și așezată în sînul pămîntului, atunci dacă ar putea piatra vorbi, ar spune: «Acum m-a pus temelie» cel ce m-a mutat din munte. Deci Domnul nu a luat început al existenței cînd s-a pus temelie (căci Cuvîntul era și înainte de aceasta). Ci cînd a îmbrăcat trupul nostru, pe care l-a luat, tăindu-l din Maria, atunci zice: «*M-a pus* pe Mine temelie», ceea ce este egal cu a zice: «Fiind Eu Cuvîntul, *M-a îmbrăcat* în trup pămîntesc». Căci așa se pune temelie pentru noi, primind ale noastre, pentru ca noi, fiind contrupești și articulîndu-ne și legîndu-ne cu El prin asemănarea trupului, «să ajungem la bărbatul desăvîrșit» (Efes., 4, 13) și să rămînem nemuritori și nestricăcioși.

LXXV

Iar cuvintele: «înainte de veac» și «înainte de a fi făcut pămîntul» și «înainte de a se fi înfipt munții» (Pilde, 8, 23, 25), să nu tulbure pe nimeni. Căci foarte bine le-a legat și pe acestea cu «*L-a întemeiat*» și «*L-a zidit* (creat)». Căci și acestea se referă la iconomia cea după trup. De fapt harul adus nouă de Mîntuitorul s-a arătat de curînd, cum a spus Apostolul (Tit, 2, 11), și ni s-a împărtășit după venirea Lui. Dar El a fost pregătit mai înainte de a fi fost făcuți noi, mai bine zis chiar înainte de întemeierea lumii. Și cauza este bună și minunată. Căci nu trebuia ca Dumnezeu să hotărască despre noi mai pe urmă, ca să nu apară ca necunoscînd înainte cele privitoare la noi. Creîndu-ne deci Dumnezeuul tuturor prin Cuvîntul propriu și știind cele ale noastre, mai presus de noi, și cunoscînd de mai înainte că, făcuți buni, pe urmă vom călca porunca și vom fi scoși din rai pentru neascultare, fiind bun și de oameni iubitor, ne-a pregătit de mai înainte în Cuvîntul Său, prin Care ne-a și creat, iconomia mîntuirii noastre. Aceasta ca, chiar dacă, amăgiți de șarpe, vom cădea, să nu rămînem definitiv morți, ci avînd în Cuvîntul răscumpărarea și mîntuirea mai înainte pregătite nouă, înviind iarăși, să rămînem nemuritori, cînd El Se va zidi (crea) pentru noi început al căilor și Întîiul născut al creației,

195. Piatra care se mută din munte și se așază în scobitura omenească de pe pămînt este Fiul lui Dumnezeu.

făcîndu-Se Întîiul născut al fraților și înviind ca Cel dintîi din morți. Aceasta o învață fericitul apostol Pavel, care, explicînd cuvintele din Proverbe: «înainte de veac» și «înainte de a se face pămîntul», spune către Timotei: «Pătimeste pentru Evanghelie după puterea lui Dumnezeu care ne-a mîntuit pe noi și ne-a chemat cu chemare sfîntă, nu după faptele noastre, ci după a Sa hotărîre și după harul ce ni s-a dat în Hristos Iisus mai înainte de timpuri veșnice, dar s-a arătat acum prin arătarea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care a surpat moartea și ne-a luminat viața» (II Tim., 2, 8-10); iar către efeseni: «Bindecuvîntat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce ne-a bindecuvîntat pe noi cu toată bindecuvîntarea duhovnicească, întru cele cerești în Hristos Iisus, precum ne-a ales pe noi întru El înainte de întemeierea lumii, ca să fim noi sfinți și fără prihană înaintea Lui în iubire, rînduindu-ne pe noi de mai înainte spre înfiere prin Iisus Hristos întru El» (Efes., 1, 3-5).

LXXVI

Cum ne-a ales înainte de a fi făcuți noi, dacă nu eram, precum a zis el, mai înainte cunoscuți? Și cum, înainte de a fi creați ca oameni, ne-a rînduit de mai înainte spre înfiere, dacă nu a fost pus temelie Însuși Fiul înainte de veci, primind iconomia cea pentru noi? Și cum, precum adaugă a zice Apostolul, am fost aleși, fiind de mai înainte rînduiți, dacă nu a fost pus temelie Însuși Domnul înainte de veac, ca să fie El rînduit pentru noi, spre a primi tot ce a fost rînduit ca judecată împotriva noastră prin trup, ca să fim apoi înfiați întru El?¹⁹⁶ Dar cum am fi luat aceste făgăduințe înainte de vremuri veșnice¹⁹⁷ nefiind încă, ci fiind făcuți în vreme, dacă

196. Domnul a fost rînduit dinainte de veacul lumii acesteia ca temelie a înnoirii noastre, avînd să suporte întîi urmările păcatului nostru, pătimirile nepăcătoase și moartea, purtîndu-le ca un om adevărat, ca trecînd și noi prin ele, reținîndu-ne de la păcat asemenea Lui, să dobîndim și noi înfierea, odată ce El S-a comportat ca un Fiu adevărat al Tatălui și după ce S-a făcut om. Dacă El a fost rînduit dinainte de veacul acesta spre a ne înfia, făcîndu-Se om fără de păcat și dîndu-ne și nouă puterea să ne curățim de păcate, înseamnă că și noi am fost cugetați spre a fi creați prin El, după chipul Lui, înainte de acest veac și apoi a fi înfiați asemenea Lui, cînd S-a făcut El văzut ca modelul nostru. Cînd am fost creați, am fost creați în vederea acestei înfieri. De aceea ne-a creat Dumnezeu, ca să ne facă să ajungem asemenea Fiului Său, fapt ce începe să se săvîrșească prin întruparea Lui. Ne-a făcut oameni, ca să Se facă Fiul lui Dumnezeu om, desigur nu pentru trebuința Lui, ci pentru marea cinstire a noastră, pentru arătarea mării Lui iubiri și în afara Lui. Desigur, sfîntul Atanasie nu exclude din această mai-înainte-cunoaștere a lui Dumnezeu a ceea ce va face din noi căderea noastră.

197. «Πρὸ χρόνων αἰωνίων». Sfinții părinți fac deosebire între eternitatea lui Dumnezeu (αἰδιότῃς) și veacurile (eonii) dinainte de crearea lumii și cele în care lumea va petrece după viața de pe pămînt. Acestea sînt și ele un fel de vreme (vremi eonice, participînd la eternitatea lui Dumnezeu), pentru că în ele se gîndește Dumnezeu la lumea temporală pe care o va crea și în ele va petrece lumea după eonul ei pur temporal, în care ne aflăm acum. Se face o distincție între cele ale interiorității divine și preocuparea Lui de cele create.

harul ce a venit la noi nu se afla așezat în Hristos?¹⁹⁸ De aceea și la judecată, când fiecare va lua după faptele sale, El va zice: «Veniți, binecuvîntații Părintelui Meu, de moșteniți Împărăția cea gătită vouă înainte de întemeierea lumii» (Matei, 25, 31). Cum deci, sau în cine, s-a gătit, înainte de a fi făcuți noi, dacă nu în Domnul pus temelie înainte de veacul acesta¹⁹⁹, ca, clădindu-ne pe El, să ne împărțăm, ca pietre bine îmbinate, de viața și de harul din El? Iar aceasta s-a făcut, după puțină noastră înțelegere binecredincioasă, ca, precum am spus înainte, înviind din moartea cea de scurt timp, să putem viețui veșnic, ceea ce n-ar putea dobîndi oamenii aflați pe pămînt, dacă nu ni s-ar fi pregătit nouă de mai înainte în Hristos nădejdea vieții și mîntuirii²⁰⁰. Deci în mod cuvenit, venind Cuvîntul în trupul nostru și zidindu-Se (creîndu-Se) în El început al căilor în lucrurile Lui, se pune ca o astfel de temelie. Căci așa a fost voia Tatălui întru El, precum s-a zis, înainte de veac și înainte de a se face pămîntul și înainte de a se înfișe munții și înainte de a fișni izvoarele. Aceasta, pentru ca, și cînd pămîntul și munții și formele ce se arată vor trece, la sfîrșitul veacului de față, să nu ne învechim și noi, ci să putem viețui și după acestea, avînd în Cuvîntul însuși pregătită nouă, înainte de acestea, prin hotărîre, viața și binecuvîntarea duhovnicească²⁰¹. Așa vom putea să avem nu o viață trecătoare, ci să rămînem după acestea viețuitori în Hristos, pentru că și înainte de acestea viața noastră a fost întemeiată și pregătită în Hristos Iisus.

198. Noi nu eram încă, dar era cugetat Fiul lui Dumnezeu în viitoarea Lui întrupare, ca Hristos, și, legați de El, eram cugetați și noi.

199. Noi sîntem acum într-un veac. În viața viitoare vom trece printr-un șir de veacuri (eoni), înaintînd la o tot mai înaltă stare de cunoaștere și fericire. Înainte de veacul acesta ni s-a pregătit viața veacurilor viitoare în Hristos.

200. Numai dacă ni s-a hotărît și pregătit în Hristos de mai înainte viața viitoare în El, putem fi atrași spre ea. Căci nu poate înainta de sine viața pămîntească spre acea stare. Deci am fost creați ca oameni și am fost rînduiți spre înfiere, pentru că există Fiul dinainte de veci, după chipul Căruia să fim creați și apoi, după căderea prevăzută, restabiliți. Dacă n-ar fi fost Fiul dinainte de veci nu s-ar fi hotărît crearea și înfierea noastră. Un fundament impersonal al existenței n-ar fi putut cugeta la crearea unor ființe după chipul Fiului Său, pentru a le iubi în El și pentru ca ele să iubească cu iubirea Lui pe Dumnezeu și pe semenii.

201. Dacă ni s-a pregătit viața în Fiul înainte de veacul existenței lumii acesteia, vom putea să și durăm uniți cu El, Cel netrecător, și după trecerea modului de existență al lumii veacului acestuia. Cei rînduiți să dureze în veacurile viitoare au trebuit să fie rînduiți la aceasta într-un veac anterior celui prezent. Aceasta nu se opune învierii cu trupurile, pe care sfîntul Atanasie o afirmă cu putere, dar e o taină în ce legătură vor fi trupurile noastre, copleșite de Duhul, cu ceea ce rămîne din formele trecătoare ale lumii de acum. Poate toate vor fi copleșite de Duhul și viața lor nemonotonă va fi întreținută de Duhul Sfînt în comunicare cu duhul din oameni, și nu de procesele schimbătoare. Vom duce cu noi, pe de altă parte, tot ce am cîștigat ca înțelegere a rațiunilor divine din viața solidară cu formele lumii. Pentru sfîntul Atanasie nu se pune întrebarea dacă Fiul lui Dumnezeu S-ar fi întrupat în caz că omenirea n-ar fi căzut. Căci aceasta ar însemna să negăm lui Dumnezeu preștiința că vom cădea, deci că Fiul lui Dumnezeu Se va întrupa pentru că vom cădea în păcat.

LXXVII

Căci nu se putea întemeia viața noastră în altul decât în Domnul, existent dinainte de veacuri, prin Care s-au făcut și veacurile, ca, fiind în El, să putem și noi moșteni viața veșnică. Căci Dumnezeu e bun. Iar fiind pururea bun, a voit aceasta, cunoscînd că firea noastră slabă are nevoie de ajutorul și mîntuirea de la El²⁰². Și precum un arhitect înțelept, hotărînd să clădească o casă, voiește totodată ca, dacă aceasta s-ar strica după facerea ei, să o înnoiască iarăși, iar voind aceasta îl și pregătește de mai înainte pe lucrător și-i dă cele trebuitoare spre înnoire, și așa pregătirea de mai înainte a înnoirii se face înaintea zidirii casei, la fel se pune în Hristos temelia mîntuirii și înnoirii noastre înainte de a fi noi, ca să putem să fim și rezidiți în El. Sfatul și hotărîrea s-au pregătit înainte de veac. Dar lucrul s-a făcut cînd a cerut trebuința și a venit Mîntuitorul. De aceea Domnul va fi înainte de noi toți în ceruri, luîndu-ne și pe noi în viața veșnică²⁰³.

Au ajuns acestea spre dovedirea că Cuvîntul lui Dumnezeu nu este creatură, dar și spre dovedirea că spusa amintită are un înțeles drept. Dar fiindcă spusa aceasta s-a dovedit avînd un înțeles drept, urmează să arătăm și care este acest înțeles. Poate că aceste multe dovezi îi vor rușina pe cei fără de minte. Dar e de trebuință iarăși de cele spuse înainte. Căci ceea ce avem de spus se referă la aceeași ghicitură și la aceeași înțelepciune. N-a spus Cuvîntul că El este creatură prin fire, ci în această ghicitură a spus: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine» (Pilde, 8, 22). E vădit că în aceasta se cuprinde un înțeles, dar nu descoperit, ci ascuns. Pe acesta îl putem afla și noi, dacă înlăturăm acoperămîntul ghiciturii. Căci cine, auzind înțelepciunea Făcătorului, nu caută îndată înțelesul, gîndindu-se cum poate să Se creeze Cel care creează? Cine, auzind pe Fiul unul născut al lui Dumnezeu zicînd că Se creează pe Sine început al căilor (ibid.), nu cercetează înțelesul, mirîndu-se cum poate Fiul unul născut să Se facă început al multor alora? Căci spune proverbul: «Înțeleptul va înțelege pilda și cuvîntul întunecos și cuvintele înțelepților și ghiciturile» (Pilde, 1, 5-6).

LXXVIII

Înțelepciunea de Sine²⁰⁴ și una născută a lui Dumnezeu e creatoarea și făcătoarea tuturor. Căci «toate, zice, întru înțelepciune le-ai făcut»

202. Este de remarcat această întemeiere nu numai a creării omului și lumii, ci și a veșniciei lor, pe bunătatea lui Dumnezeu. Dacă Dumnezeu le-a creat din bunătate, bunătatea aceasta divină, veșnică, nu poate să le lase să piară după o vreme. Bunătatea aceasta îl îndeamnă să le conserve veșnic, cu atît mai mult cu cît vede că creația e slabă prin ea însăși ca una ce e adusă la existență din nimic. Ți-e mai milă de cineva cînd e lîngă tine și-i vezi slăbiciunea decît cînd nu-l vezi existînd.

203. A fost înainte de existența noastră în acest veac, ca temelie pentru noi. După ce am fost creați și am căzut și El a realizat întruparea cugetată dinainte de acest veac, va fi în starea aceasta de om înnoit în veci, urmînd să ne ridice și pe noi la ea în unire cu El.

204. «Înțelepciunea de Sine» Se numește pentru că nu-Și are izvorul în altă înțelepciune, superioară. Dar «Înțelepciunea de Sine» este personală. Căci nu există înțelepciune capabilă să aleagă între hotărîri diferite, care nu e personală. Unde se face totul fără

(Ps. 103, 24); și «Umplutu-s-a pământul de zidirea Ta» (ibid.). Dar ca nu numai să existe, ci ca să existe bine, a binevoit Dumnezeu să Se pogoare Înțelepciunea Sa la creaturi, ca să așeze o întipărire oarecare (τύπον τινὸς) și o pecete a Chipului Său în toate, în comun și în fiecare, pentru ca cele făcute să se arate înțelepte și lucruri vrednice de Dumnezeu²⁰⁵. Căci precum cuvântul nostru e chipul Cuvântului care e Fiul lui Dumnezeu, așa Înțelepciunea creată în noi este chipul Aceluiași Cuvânt, Care e Înțelepciunea Lui. Astfel înțelepciunea noastră avînd capacitatea de a cunoaște și de a cugeta, ne face împlinitori ai Înțelepciunii creatoare și prin Ea putem cunoaște pe Tatăl Ei²⁰⁶. «Căci cel care are, zice, pe Fiul are și pe Tatăl» (I Ioan, 2, 23); și: «Cel ce Mă primește pe Mine primește pe Cel ce M-a trimis pe Mine» (Matei, 10, 40).

Fiind creată deci în noi și în lucruri o astfel de întipărire a Înțelepciunii, în mod convenit adevărata și creatoarea Înțelepciune reia în Sine cele ale întipăririi Ei. De aceea zice: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine în lucrurile Lui». Căci cele ce le spune Înțelepciunea în noi, le spune Dom-

alegere, e natură, iar în natură sînt procese involuntare, nu înțelepciune. «Înțelepciunea de Sine» e Persoana supremă, Care nu devine înțeleaptă învățînd de la altă persoană.

205. Avem aci încă un sens al învățăturii că toate s-au făcut prin Cuvîntul (prin Logosul) lui Dumnezeu. El Și-a imprimat chipul în ele. De aceea au în ele o raționalitate sau o cuvîntare plasticizată și de aceea este între ele o armonie. Ele constituie o unitate în varietate, fiind legate în mod rațional. Această unitate în varietate este în Cuvîntul lui Dumnezeu o unitate nediferențiată. Deci «prin Fiul» nu înseamnă că Fiul lucrează numai ca unealtă la crearea lumii, ci că-Și imprimă, creînd, chipul Său activ în ea, ca al unui Dumnezeu înțelept și împreună lucrător. Propriu-zis în aceasta stă creația: în crearea unui chip al Cuvîntului deosebit în subzistență de El.

206. În alt mod, dar în solidaritate cu raționalitatea (posibilă de a fi descifrată în cuvinte) din fapăturile inconștiente este întipărit chipul Fiului lui Dumnezeu, ca Înțelepciune și Cuvînt, în fapăturile conștiente. Omul, chip al Cuvîntului, este o ființă cuvîntătoare, legată de Dumnezeu prin răspundere, și de lucruri prin putința de-a exprima raționalitatea lor în cuvinte și de a o folosi spre binele de obște. Dar folosirea cuvintelor implică înțelepciunea ca cunoaștere și cugetare. Astfel există o anumită identitate între cuvînt și înțelepciune. În om sînt întipărite amîndouă, în identitatea lor de conținut și în deosebirea lor de formă. Dar ele îl fac pe om prin fire și chip al Fiului lui Dumnezeu, îndemnîndu-l la iubire de fii față de Tatăl și de frați față de oameni, ca frați ai lui Hristos. Unde nu mai funcționează corect cuvîntul și înțelepciunea, se slăbește relația omului cu Dumnezeu ca Tată și cu oamenii ca frați. Folosind bine cuvîntul și rațiunea ca înțelepciune sporim în unitatea noastră în Cuvîntul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, ca Fiu al Lui și Frate unificator al nostru și prin El, în cunoașterea Tatălui și în afecțiunea față de El, ca supremă sursă a cuvîntului însuflețit de răspundere și voință de comunicare și a înțelepciunii, care voințe să mențină toate în unitatea armoniei în Sine. Cuvîntul și înțelepciunea noastră le simțim dependente, provenite de sus și cu menirea de a ne înălța și prin aceasta de a ne uni cu Cel prin Care ne vin, și prin El cu ultima obîrșie a lor. Prin cuvîntul și înțelepciunea noastră, aplicate lumii, nu Dumnezeu cîștigă, ci noi. Cuvîntul și înțelepciunea sînt imprimate atît «în comun», cît și «în fiecare» din oameni, în sensul că nici omul numai singur nu le poate folosi, nici numai omenirea în comun, ci omul în solidaritate cu ceilalți, în comun și personal. Dacă nu și-ar aduce fiecare aportul, omenirea nu ar progresa. Unul progresează prin toți și toți prin fiecare. Progresul trebuie să se imprime în fiecare, ca fiecare să contribuie la îmbogățirea comuna. De aceea fiecare îns trebuie să rămînă în veci îmbogățind pe toți și toți să îmbogățescă pe fiecare. Iar aceasta îmbogățire se face din Chipul rațional, unitar și

nul însuși ca ale Sale; și nu e creat El odată ce e Creator, dar pentru chipul creat al Său în lucruri, spune acestea ca despre Sine²⁰⁷. Și precum spune: «Cel ce vă primește pe voi, pe Mine Mă primește» (Matei, 10, 40)²⁰⁸, așa, deși nu este printre cei creați, totuși, deoarece chipul și întipărireă Lui se creează în lucruri, spune ca și când ar fi El însuși acestea: «Domnul M-a creat pe Mine început al căilor Lui în lucrurile Lui» (Pilde, 8, 22). Așa s-a făcut întipărireă Înțelepciunii în lucruri, ca, precum am spus înainte, lumea să cunoască în ea pe Cuvîntul creator al ei și prin El, pe Tatăl. Aceasta este ceea ce a spus și Pavel: «Fiindcă ceea ce e cunoscut lui Dumnezeu arătat este în ei. Căci Dumnezeu le-a arătat. Pentru că cele nevăzute ale Lui de la zidirea lumii din fapte fiind cunoscute se văd» (Rom., 1, 19–20)²⁰⁹. Deci Cuvîntul nu este creatură prin ființă, și ceea ce s-a spus în Pilde se referă la Înțelepciunea care este și Se grăiește în noi.

LXXIX

Iar dacă ei nu cred în acestea, să ne spună dacă este vreo înțelepciune în creaturi, sau nu este? De nu este, de ce îi învinuiesc apostolii, zicînd: «De vreme ce întru Înțelepciunea lui Dumnezeu, lumea n-a cunoscut prin înțelepciune pe Dumnezeu» (I Cor., 1, 21)? Sau, dacă nu este înțelepciune, cum se află în Scriptură o mulțime de înțelepți? (Înt. Sol., 6, 24). Sau cum se zice: «Înțeleptul temîndu-se se abate de la rău» (Pilde, 14, 16)? Sau: «Cu Înțelepciune se zidește casă» (Pilde, 4, 5). Iar Ecclesiastul zice: «Înțelepciunea omului va lumina casa lui» (Ecl. 8, 1). Și muștră pe cei îndrăzneți, zicînd: «Să nu zici: ce s-a întîmplat, că zilele de mai înainte erau mai bune ca acestea? Căci n-ai întrebă cu înțelepciune despre aceasta» (Ecl., 7, 11).

complet, imprimat în lumea văzută. Aceasta rămîne în veci, chiar dacă formele văzute sînt trecătoare.

207. Cele ce spune înțelepciunea noastră creată le spune Fiul lui Dumnezeu însuși, Cuvîntul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, odată ce înțelepciunea noastră e chipul Lui, întipărit și susținut în noi de El. Cuvîntul meu nu e numai al meu, ci și al Lui, sau mai mult al Lui. Iar cînd El Se face om, creînd umanitatea asumată de El, ca un chip al Lui, se poate spune că, creînd această umanitate, Se creează pe Sine. Chipul și Prototipul (modelul) sînt strîns legate nu numai în calitate de chip și model, ci și pentru că modelul creează chipul. De aceea poate spune și că creează și că Se creează. Fiul lui Dumnezeu e prezent în mine, dar nu Se confundă cu mine în sens panteist. Sînt legat dialectic de El. E în mine cum e un interlocutor al meu în mine, ba cu mult mai mult.

208. E foarte interesantă această interpretare a locului. Fiecare om are în chipul Logosului, sau al Fiului lui Dumnezeu pe care-l poartă, pe Logosul sau pe Fiul lui Dumnezeu însuși în sine, nedespărțit de sine. În aceasta se implică persistența veșnică a fiecărui om, întrucît poartă în sine și legat cu sine pe Logosul sau pe Fiul lui Dumnezeu Cel etern într-o formă în care îi e dat lui să-L poarte. Fiecare e legat dialogic, prin răspunderea simțită față de Tatăl, cu Cuvîntul și Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, cu Care își trăiește împreună această răspundere, Fiul asumînd această răspundere de bună voie pentru noi prin întrupare, iar noi avînd-o obligator pentru noi înșine prin creare.

209. De aceea avem datoria să cunoaștem creația, căci prin aceasta ne îmbogățim în cunoașterea lui Dumnezeu și a noastră. Prin cunoașterea lumii actualizăm chipul Cuvîntului și al Înțelepciunii Tatălui în noi.

Iar de este, precum zice și fiul lui Sirah: «A vărsat-o Dumnezeu pe ea peste toate lucrurile Lui cu tot trupul»²¹⁰, după darul Lui și a hărăzit-o celor ce-L iubesc pe El» (Înt. Sir., 1, 10). Iar această revărsare nu e din ființa Întelepciunii de sine și uneia născute, ci din cea întipărită ca chip în lume. Deci ce ar fi de necrezut când spune însăși Întelepciunea creatoare și adevărată, a cărei întipărire este înțelepciunea și știința revărsată în lume, zicând despre ea, precum am spus mai înainte: «Domnul M-a creat pe Mine în lucrurile Lui»? Căci înțelepciunea din lume nu e creatoare, ci ea e cea creată în lucruri²¹¹ «prin care cerurile povestesc slava lui Dumnezeu, iar facerea mâinilor Lui o vestește tăria» (Ps. 18, 2). Iar oamenii, dacă o poartă în ei, cunosc adevărata Întelepciune a lui Dumnezeu și vor cunoaște că au fost făcuți cu adevărat după chipul lui Dumnezeu. Să luăm o pildă: Fiul unui împărat, când ar voi tatăl său să zidească o cetate, ar face să se înscrie în fiecare casă numele său, voind să se asigure că se vor cunoaște casele ca ale lui prin înscrierea numelui său în fiecare, putându-se ține în amintire prin nume că ele sînt ale lui și ale tatălui. Astfel, dacă ar fi întrebat la sfîrșit despre cetate, de ce a făcut aceasta, ar spune: s-a făcut pentru siguranță; de aceea după voia tatălui mi s-a imprimat chipul în fiecare casă, zidindu-se numele meu în ea. Iar zicînd aceasta nu arată că s-a zidit ființa lui în casă, ci întipărirea lui prin nume. În același fel, după asemănarea pildei, răspunde Întelepciunea adevărată celor ce se minunează de înțelepciunea din creaturi: «Domnul M-a creat pe Mine în lucruri». Căci întipărirea Mea este în ele, iar Eu M-am pogorît împreună cu creațiunea și la ea²¹².

LXXX

Nu trebuie iarăși să ne mirăm, dacă Fiul vorbește de întipărirea Sa în noi, ca despre Sine însuși, când (nu vom osteni repetînd aceasta) îi

210. «A vărsat cu tot trupul», adică împreună cu tot omul. Căci prin om se revărsă, dar se și descoperă înțelepciunea Lui în lume.

211. Prin înțelepciunea creată în lucruri se poate înțelege fie Fiul lui Dumnezeu ca om, introdus între făpturi, fie înțelepciunea pe care și-o însușesc oamenii de la El, sau chipul Întelepciunii lui Dumnezeu.

212. Fiul lui Dumnezeu Se coboară ca Cuvînt și Întelepciune la făpturi, ca să le urce treptat în Sine. Pe scara pe care El coboară, ne și urcă. Raționalitatea are ascunse în ea trepte coboritoare și suitoare. Și capacitatea cuvîntului de exprimare a sensurilor, de asemenea. Mama se poate coborî la treapta rațională a copilului, care, oricît de coborîtă, tot raționalitate este. Dar apoi urcă cu el pe alte și alte trepte. Se descoperă astfel trepte nebănuite ale rațiunii. În Cuvîntul lui Dumnezeu sînt date virtual treptele rațiunii la măsura cea mai de jos a omului, dar și trepte la care nu va ajunge omul în veci. Chiar în raționalitatea proceselor materiale sînt trepte, și rațiunea umană poate urca la înțelegerea unor trepte tot mai înalte, tot mai nuanțate ale lor. Aceasta înseamnă că Dumnezeu Cuvîntul S-a coborît la nivelul omului și în organizarea rațională a organismelor și proceselor naturii. De aceea și în coborîrea la formarea trupului propriu, Cuvîntul lui Dumnezeu actualizează potențe aflate în Sine ca Rațiune supremă. Deci ele au corespondența lor în Rațiunea necreată eternă. Astfel «chipul de rob» al Fiului lui Dumnezeu nu e contrar chipului lui Dumnezeu, în Care Se afla din veci (Filip., 2, 5).

spune lui Saul, care prigonea Biserica în care se întipărise chipul Lui: «Saul, pentru ce Mă prigonești?» (Fapte, 9, 4). Precum nu s-ar mira cineva, dacă întipărirea Înțelepciunii aflătoare în lucruri ar zice: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine în lucruri», la fel dacă însăși Înțelepciunea cea adevărată și creatoare, sau Cuvîntul unul născut al lui Dumnezeu ar spune despre cele ale chipului Său ca despre Sine însuși: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine în lucruri», nimeni, uitînd de cea creată în lume și în lucruri, n-ar trebui să creadă că a spus despre ființa Înțelepciunii de sine că «s-a creat», ca nu cumva, amestecînd vinul cu apa (Isaia, 1, 22), să apară ca trădînd adevărul. Căci aceasta este creatoare și făcătoare. Iar întipărirea ei se creează în lucruri, precum și «după chipul» Chipului. Iar «început al căilor» o numește, fiindcă acest fel de Înțelepciune, se face început și introducere a cunoștinței de Dumnezeu. Căci pornind de la Ea, ca pe o cale, și pășind pe Ea întru frica lui Dumnezeu, cum a spus Solomon că «începutul înțelepciunii e frica de Dumnezeu» (Pilde, 1, 7), apoi urcînd mai sus prin cugetare și înțelegînd Înțelepciunea creatoare din creație, va cunoaște prin Ea și pe Tatăl Ei, cum a spus Domnul însuși: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9)²¹³; și cum scrie Ioan: «Cel ce mărturisește pe Fiul are și pe Tatăl» (I Ioan, 2, 23). Iar cuvîntul: «Înainte de veac M-a întemeiat pe Mine», l-a spus fiindcă lucrurile rămîn neclintite și pururea în chipul ei ²¹⁴. Apoi ca nu cumva cineva, auzind despre înțelepciunea astfel creată (zidită) în lucruri, să creadă că Fiul lui Dumnezeu, Care e adevărata Înțelepciune, e creatură, a adăugat în mod necesar: «Înainte de a fi munții» și «înainte de a fi pămîntul» și «înainte de ape» și «înainte de toți munții», «M-a născut pe Mine» (Pilde, 8, 22, 25-26). Aceasta, pentru ca spunînd «înainte de toată zidirea» (căci toată zidirea a arătat-o în acestea) să arate că El nu S-a creat după ființa împreună cu lucrurile. Căci dacă S-a creat «în lucruri» dar «înainte de lucruri», e vădit că există și înainte de a Se fi creat. Deci nu e creatură prin fire și ființă, ci, precum El însuși a adăugat, este născut. Iar care e deosebirea și cum se distinge creatura după fire de Cel născut, s-a arătat în cele dinainte.

LXXXI

Iar fiindcă adaugă, zicînd: «Cînd pregătea cerul, eram împreună cu El» (Pilde, 8, 27), trebuie să știm că nu spune acestea numai pentru că nu pregătea Tatăl cerul sau norii de sus prin Ea. Căci nu e nici o îndoială că

213. Înțelepciunea creată e legată de cea necreată, căci nu se poate explica provenind din ea însăși. Iar ridicîndu-se omul la conștiința despre ea vede prin ea pe Tatăl ei. Căci Înțelepciunea care stă în legătură cu înțelepciunea noastră pornește dintr-un Sîn ultim, din care strălucește.

214. Lucrurile nu pot ieși din tiparul Înțelepciunii dumnezeiești imprimat în ele; dacă ar ieși, ar intra în haos; iar cînd nu sînt ținute în armonie, apare dezordinea.

toate s-au creat întru Înțelepciune și fără de Ea nimic nu s-a făcut. Ci ceea ce se spune este aceasta: «Toate s-au făcut în Mine și prin Mine»²¹⁵. Iar fiind nevoie să se creeze înțelepciunea în lucruri, după ființă eram cu Tatăl, iar prin coborîrea la cele făcute eram cea care armonizam întipărirea (chipul) Mea cu lucrurile, încît întreg cosmosul se afla în acord cu sine ca un corp, neîmpotrivindu-se vreo parte alteia. De aceea toți cîți se fac privitori ai creaturilor printr-o dreaptă înțelegere, după înțelepciunea dată lor²¹⁶, pot spune și ei: «În rînduiala Ta rămîn toate» (Ps. 118, 91). Iar cei ce n-au grijă de aceasta vor auzi: «Zicînd că sînt înțelepți, s-au prostit» (Rom., 1, 22). «Pentru că ceea ce este cunoscut din Dumnezeu, este arătat în ei. Căci Dumnezeu le-a arătat lor. Fiindcă cele nevăzute ale lui Dumnezeu se văd de la facerea lumii, fiind cunoscute din făpturi, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, ca să fie ei fără apărare, pentru că, cunoscînd pe Dumnezeu, nu L-au slăvit ca pe Dumnezeu, ci s-au închinat făpturii în locul Făcătorului tuturor, Care este binecuvîntat în veci. Amin.» (Rom., 1, 19, 21, 25). Și ei se vor rușina, auzind: «De vreme ce întru Înțelepciunea lui Dumnezeu – în înțelesul în care am spus înainte – lumea n-a cunoscut în înțelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mîntuiască pe cei credincioși prin nebunia propovăduirii» (I Cor., 1, 21). Căci n-a mai voit Dumnezeu să fie cunoscut, ca în vremurile dinainte, prin chipul și umbra Înțelepciunii, aflată în zidiri, ci a făcut ca însăși Înțelepciunea adevărată să ia trup și să Se facă om și să sufere moartea Crucii ca prin credința în Ea să se poată mîntui de acum toți cei ce cred²¹⁷.

215. Toate sînt nu numai făcute prin Ea, ci și în Ea. Căci Înțelepciunea nu e numai un model și o putere prin care s-au făcut toate, dar Ea le-a rămas exterioară. Ci toate sînt așezate în Ea, sau sînt imprimate de Ea ca mod rațional de a fi și ca putere care le susține; sau sînt imprimate de structurile raționale din care se explică și care le susțin. Se hrănesc din Ea ca dintr-un izvor fără de care nu s-ar putea menține.

216. Fiecare om are coborîta la el la altă treaptă Înțelepciunea necreată ca suport al înțelepciunii create date lui. De aceea fiecare om se află pe altă treaptă în urcușul prin înțelepciunea sa spre Înțelepciunea dumnezeiască. Însă fiecare se folosește de înțelepciunea celorlalți și toți de înțelepciunea sa în acest urcuș, dacă voiește. Căci nu numai treptele la care e coborîta Înțelepciunea sînt diferite, ci și aspectele Ei. Dar toate tind spre unificarea lor în Înțelepciunea cea una și atotcuprinzătoare, dumnezeiască. Toți pot cîștiga de la toți dacă vor să sporească în armonie și să nu se afirme unilateral ca opuși unii altora.

217. Înțelepciunea creată din lucruri și din oameni, deși e legată de Înțelepciunea necreată, e totuși numai chip și umbră a Ei. Coborîrea Ei e și o translație la alt plan. Totuși e prezentă și ea în chip și umbră. Căci nu și-ar putea imprima chipul sau arunca umbra fără o putere ce iradiază din Ea. Încît sporirea în înțelepciunea creată e și o ridicare în Înțelepciunea necreată prezentă în oarecare fel în ea. Însă în Fiul lui Dumnezeu care Se face om e prezent Cuvîntul grăind El însuși în mod direct, sau e prezentă Înțelepciunea înțelegînd Ea însăși, deși prin firea omenească, ca organ direct. În umbră se vede acum mai clar prezența Subiectului sau a Prototipului din care pornește; în înțelepciunea creată se simte mișcîndu-Se mai direct Înțelepciunea necreată.

E Aceeași Înțelepciune a lui Dumnezeu, Care înainte Se arăta pe Sine prin chipul ei, pentru care se zice că se creează, și prin aceasta arată pe Tatăl, iar mai pe urmă, Aceeași fiind Cuvîntul, S-a făcut trup, cum S-a spus (Ioan, 1, 14), și după ce a desființat moartea și a mîntuit neamul nostru S-a descoperit și mai mult pe Sine și prin Sine pe Tatăl²¹⁸, zicînd: «Dă-le lor să Te cunoască pe Tine, singurul adevăratul Dumnezeu, și pe Cel pe Care L-ai trimis, Iisus Hristos» (Ioan, 17, 3).

LXXXII

S-a umplut deci tot pămîntul de cunoștința Lui. Căci una este cunoștința Tatălui prin Fiul și a Fiului de la Tatăl; și Se bucură Tatăl de El și de bucuria aceasta Se veselește Fiul în Tatăl, zicînd: «Eu eram de care se bucura și toată ziua Mă veseleam înaintea feței Lui» (Pilde, 8, 30). Acestea arată iarăși că Fiul nu e străin, ci e propriu ființei Tatălui. Iată deci că nu pentru noi, cum spun cei necredincioși, S-a făcut Fiul, nici nu este peste tot din nimic. Căci nu Și-a procurat Dumnezeu Sieși din afară pe cineva care să-I facă bucurie²¹⁹. Ci ceea ce se spune arată pe cineva propriu și asemenea. Căci cînd a fost cînd nu Se bucura Tatăl? Iar dacă Se bucura pururea, pururea exista și Cel de care Se bucura. Dar de ce Se bucura Tatăl, dacă nu privindu-Se pe Sine însuși în Chipul propriu, care e Cuvîntul Său? Căci dacă Se veselea și de fiii oamenilor după ce a isprăvit lumea, cum s-a scris chiar în Pilde, și aceasta are același înțeles. Fiindcă Se veselea și atunci nu pentru că I-a venit din afară vreo bucurie, ci iarăși privind la lucrurile făcute după Chipul Său. Deci și bucuria aceasta a lui Dumnezeu are ca motiv Chipul Său. Dar cum Se veselește și Fiul altfel, dacă nu privindu-Se pe Sine în Tatăl?²²⁰ Iar aceasta este egal cu a zice: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9); și: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10).

218. După înviere Hristos S-a descoperit și mai mult ca Dumnezeu, rămînînd totuși aproape de noi, sau ridicîndu-ne pe noi la un nivel în care avem altă înțelegere a Lui, mai profundă și în infinit progres. Dar și a Tatălui și a Duhului Sfînt.

219. Aceasta ar arăta că Dumnezeu nu are în Sine toate cele de care are nevoie, ci e cu lipsuri.

220. Dumnezeu nu Se poate bucura de ceva din afară de Sine. Căci aceasta ar însemna că e ceva măcar de aceeași valoare în afară de Sine, deci nu mai e Dumnezeu care e existența nesfîrșită. Dar nu Se poate bucura nici de Sine dacă e o singură Persoană, căci o bucurie căreia nu i se răspunde cu o bucurie nu e o bucurie deplină. Bucuria adevărată răsare numai din iubirea dintre doi. Deci avem paradoxul: Dumnezeu nu Se poate bucura cu adevărat decît de Sine sau de chipul Său spiritual. Dar acest chip trebuie să aibă caracter de Persoană deosebită ca să-I răspundă cu bucuria Lui. Omul nu se poate bucura deplin exclusiv de chipul său, pentru că acest chip nu-i poate răspunde cu bucuria lui. El se bucură de chipul său numai pentru că știe că de acest chip al său se bucură și altul. La Dumne-

Deci din toate părțile lauda voastră s-a arătat deșartă, o, dușmani ai lui Hristos, și în zadar ați umblat și ați trîmbițat pretutindeni cuvîntul : «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine început al căilor Sale» (Pilde, 8, 22), răstălmăcind înțelesul lui și propovăduind mai degrabă născocirea voastră decît înțelesul cugetat de Solomon. Căci cugetarea voastră s-a dovedit o simplă nălucire. Iar spusa din Pilde și toate cele grăite înainte arată că Fiul nu este prin fire și ființă creatură, ci Născutul propriu al Tatălui, Înțelepciunea și Cuvîntul adevărat prin care toate s-au făcut și fără de care nimic nu s-a făcut (Ioan, 1, 3).

zeu însuși chipul Său e totodată altul care se bucură de El. Se bucură de lume, pentru că Se pune prin ea într-o nouă lumină chipul Său sau fața Fiului Său, ca înțelepciune imprimată în ea. Dar Dumnezeu a făcut ființe care să participe și ele în mod conștient la bucuria Fiului de Tatăl Său. De aceea Se întrupează Fiul și duce aceste ființe la viață veșnică.

CUVÎNTUL AL TREILEA ÎMPOTRIVA ARIENILOR (P. G. 26, col., 321-468)

I

Arienii, precum se vede, odată ce s-au hotărât să se facă apostafi și dușmani ai adevărului, se silesc să aplice la ei cuvîntul Scripturii: «Cînd necredinciosul ajunge în adîncul relelor, nu ia seama la nimic» (Pilde, 18, 3). Căci nici cînd sînt dovediți nu se opresc, nici cînd nu mai știu ce să spună nu se rușinează. Ci ca privirea desfrînteii (Ier., 3, 3), au pierdut orice rușine față de toți în susținerea necredinței lor. De fapt după ce am arătat cum spusele pe care le iau ca pretext: «Domnul M-a zidit pe Mine» (Pilde, 8, 22) și «Mai presus făcîndu-Se decît îngerii» (Evr., 1, 4) și «Întîiul născut» (Rom., 8, 29; Col., 1, 15) și: «Credincios fiind Celui ce L-a făcut pe El» (Evr., 3, 2), au un înțeles drept și înfățișează dreapta credință în Hristos, nu știu cum, îmbibați de veninul șarpelui și nevăzînd cele ce trebuie să le vadă, nici înțelegînd cele ce le citesc, urlînd din adîncul inimii lor necuviincioase, au început să defaime și spusa Domnului: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10). Căci zic: Cum poate încăpea Acesta în Acela și Acela în Acesta? Sau cum poate Tatăl, fiind mai mare, să încapă în Fiul, Care e mai mic? Sau ce e de mirare, dacă Fiul este în Tatăl, odată ce și despre noi s-a scris: «Căci în El viețuim și ne mișcăm și sîntem» (Fapte, 17, 28)? Ei pătimesc aceasta de pe urma lipsei lor de minte, socotind că Dumnezeu e trup și neînțelegînd nici ce este Tatăl adevărat și Fiul adevărat, nici ce este lumina nevăzută și veșnică și strălucirea nevăzută, nici ce este ipostasul (subzistența) nevăzut și pecetea (figura) netrupească și Chipul netrupesc (Evr., 1, 3). Căci dacă ar fi cunoscut acestea, n-ar fi luat în rîs pe Domnul slavei, nici n-ar fi înțeles corporal cele necorporale, răstălmăcînd cele bine spuse. Le-ar fi ajuns doar să le audă acestea și să creadă, odată ce le-a spus Domnul însuși, de vreme ce credința primită cu simplitate e mai bună decît cea din gîndurile nesigure ale iscodirii. Deci fiindcă au pornit să întineze și acest cuvînt prin erezia lor, e nevoie să vădăm pe de o parte greșita lor înțelegere, iar pe de alta, să arătăm înțelesul adevărului, pentru apărarea credincioșilor. Căci cuvintele: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» nu sînt de neîm-

păcat între ele, ca și când s-ar umple între ele niște vase goale, astfel ca Fiul să umple golul Tatălui și Tatăl să umple golul Fiului, ca și când nici unul dintre Ei n-ar fi plin și desăvârșit. Aceasta e propriu corpurilor¹. De aceea, chiar numai spunând aceasta își arată necredința. Căci Tatăl e plin și desăvârșit și Fiul e plinătatea dumnezeirii. Dumnezeu nu e în Fiul nici cum e în sfinți, în care sălășluindu-Se îi întărește. Căci Fiul este Puterea și Înțelepciunea Tatălui, iar pe cele făcute le sfințește prin împărtășirea lor de El în Duh. Fiul însă nu e Fiu prin participare, ci e Născutul propriu al Tatălui. Și iarăși nu e Fiul în Tatăl nici cum se spune că «întru El viețuim și ne mișcăm și sîntem». Căci El este din Tatăl cum e din izvor viața, în care toate se fac vii și există. Căci nu viețuiește viața în viață. În acest caz n-ar fi viață. Ci mai vîrtos El dă viață tuturor.

II

Să vedem și cele spuse de avocatul ereziei, sofistul Asterie. Căci a scris, luîndu-se la întrecere cu iudeii, acestea: «E vădit că de aceea a zis despre Sine că e în Tatăl și Tatăl în El, pentru că nici cuvintele ce le spune n-a spus că sînt ale Lui, ci ale Tatălui, nici faptele nu sînt ale Lui, ci ale Tatălui, Care-I dădea puterea». Dacă cel ce a spus aceasta ar fi fost un simplu copilandru, ar fi avut iertare din pricina vîrstei. Dar de vreme ce cel ce le-a scris se numește sofist și se laudă că le știe toate, e vrednic de tot disprețul. Și cum nu se arată pe sine străin de apostoli, lăudîndu-se în cuvinte dornice să convingă (I Cor., 2, 4) și socotind că poate amăgi prin ele, când el însuși nu înțelege cele ce le spune, nici despre ce lucruri dă asigurări? Căci cele ce Fiul le-a spus ca proprii și potrivite numai Celui ce e Fiul, Cuvîntul și Înțelepciunea și Chipul ființei Tatălui, acestea le coboară el la toate creaturile și le face comune Fiului și acestora. Nelegiuitul zice că oricine primește puterea Tatălui și, urmînd necredinței lui, spune că Fiul S-a făcut Fiu și Cuvîntul a primit puterea cuvîntului. Nu voiește ca Fiul să fi spus acestea în calitate de Fiu, ci Îl pune și pe El în rînd

1. Dacă Dumnezeu n-ar fi decît una cu cele ale lumii acesteia, lumea aceasta ar trebui să fie din veci, deci n-ar mai fi o deosebire între un Dumnezeu necreat și o lume creată. Aceasta e concepția diferitelor panteisme. Dar noi cei creați îl experiem pe Dumnezeu în noi ca transcendent nouă; există o trecere de prezență și totuși o discontinuitate de esență de la El la noi și viceversa.

Fiul însă nu-L are pe Tatăl în Sine ca transcendent Lui, ci ca una în ființă cu El. Dacă Dumnezeu cel trăit de noi nu ne-ar fi pe de altă parte transcendent, ar fi o amăgire gîndul că avem experiența unui Dumnezeu transcendent, deosebit de noi. Aceasta e concepția panteistă. Dar dacă Dumnezeu n-ar putea fi o Persoană în altă Persoană în același plan transcendent nouă, ci numai în noi, n-ar fi un Dumnezeu transcendent. Totul ar fi o imanență panteistă. Acestea sînt tezele gnostice și teosofice. Numai un Fiu dumnezeiesc Unul născut trasează un hotar între Dumnezeu cel transcendent și lumea immanentă. Altfel totul apare și dispare în procesele imanente, într-o veșnică relativitate lipsită de sens și în care omul nu are nici o valoare deosebită de a lucrurilor, pentru că nu i se dă nici o perspectivă de a se salva într-o și de către o transcendență etern nesupusă producerii și dispariției altor persoane.

cu făpturile, ca pe unul ce a învățat și El asemenea lor. După el, Hristos a zis: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine», pentru că cuvintele ce le rostea nu erau ale Fiului, ci ale Tatălui, ca și faptele Lui. Căci spune că și David zice: «Voi auzi ce va grăi Domnul Dumnezeu întru mine» (Ps. 84, 9). La fel Solomon: «Cuvintele mele s-au grăit de Dumnezeu» (III Regi, 8, 59). De asemenea Moise aducea cuvintele de la Dumnezeu. Și fiecare prooroc nu spunea cuvintele lui, ci cele de la Dumnezeu: «Acestea zice Domnul». Și faptele ce le făceau sfinții nu erau ale lor, ci spuneau că sînt ale lui Dumnezeu, Care le dădea putere. Așa Ilie și Elisei cheamă pe Dumnezeu ca să scoale El pe morți. Iar Elisei, curățind pe Neeman de lepră, îi spune: «Ca să cunoști că Dumnezeu este în Israel». Iar Samuel în zilele secetei se ruga lui Dumnezeu să dea ploaie. Și apostolii ziceau că nu cu puterea lor fac semnele, ci cu harul Domnului.

Din acestea e vădit, după el, că și acest cuvînt al Domnului e comun tuturor, încît fiecare poate spune: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru mine». Și deci acesta nu mai este singurul Fiu și Cuvînt al lui Dumnezeu, ci este și El unul din cei mulți.

III

Dar dacă ar fi spus Domnul aceasta, ar fi trebuit să nu zică: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine», ci mai vîrtos: «Și Eu sînt în Tatăl și Tatăl este și în Mine», ca să nu aibă ceva propriu și unic față de Tatăl, ci să aibă același har comun cu toți. Dar nu e cum spun aceia. Deci și necugetînd că Fiul e cu adevărat din Tatăl, spun o minciună despre Fiul cel adevărat, singurul Căruia I se potrivește să spună: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine». Căci Fiul este întru Tatăl, cum se cuvine să cugetăm, fiindcă tot ce este Fiul este propriu ființei Tatălui, ca strălucirea din lumină și ca rîul din izvor, încît cel ce vede pe Fiul vede ceea ce e propriu Tatălui și înțelege că ființa Fiului fiind din Tatăl este la fel în Tatăl. Dar și Tatăl este în Fiul, pentru că Fiul este ceea ce e propriu Tatălui, precum e în strălucire soarele și în cuvînt (rațiune) mintea și în rîu izvorul. Astfel cel ce vede pe Fiul vede ceea ce e propriu ființei Tatălui și înțelege că Tatăl este în Fiul. Căci Fiul fiind chipul și dumnezeirea Tatălui, urmează că Fiul este în Tatăl și Tatăl, în Fiul. De aceea spunînd în mod convenit înainte: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30), a adăugat: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine», ca să arate identitatea dumnezeirii Lor și unitatea ființei.

IV

Și sînt una nu în sensul că ceea ce e una se împarte în două dar rămî-nînd totuși una ². Nici pentru că una are două nume, încît același să fie odată Tatăl și altădată Fiul. Aceasta cugetînd-o Sabelie, a fost judecat ca

2. Nu e una care să se împartă în două părți uniforme ce pot să se adune iarăși într-una.

eretic. Ci sînt două, pentru că 'Tatăl este 'Tatăl și nu este tot El 'Fiul; și 'Fiul e 'Fiul, și nu e tot El 'Tată. Dar firea e una. Căci Născutul nu e neasemenea Născătorului. Ci e Chipul Lui și toate ale 'Tatălui sînt ale 'Fiului. De aceea nici nu e 'Fiul alt Dumnezeu. Căci nu s-a inventat din afară; pentru că în acest caz ar fi mulți dumnezei, cugetîndu-se o dumnezeire străină de a 'Tatălui. Căci deși 'Fiul este ca născut altul, ca Dumnezeu este același. Și una sînt El și 'Tatăl prin însușirile și proprietățile comune ale ființei și prin identitatea unei unice dumnezeiri, precum s-a zis înainte. Căci și strălucirea este lumină, nu a două față de soare, nici altă lumină, nici prin împărtășirea de ea. Ci toată e născută ei proprie. Iar această strălucire născută este în mod necesar o unică lumină cu soarele și n-ar putea spune ceva că ele sînt două lumini, ci sînt două ca soare și ca strălucire, dar una este lumina din soare ce luminează prin strălucire cele de pretutindeni. Astfel dumnezeirea 'Fiului este totodată a 'Tatălui. De aceea e și neîmpărțită. Și așa este un singur Dumnezeu și nu este altul afară de El. Astfel Ei fiind doi, dar dumnezeirea fiind una și aceeași, aceleași se spun despre 'Fiul, cîte se spun și despre 'Tatăl, fără să I se spună 'Fiului 'Tată, cum I se spune Dumnezeu: «Și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1); sau Atotțiitorul: «Acestea zice Cel ce era și Cel ce este și Cel ce vine, Atotțiitorul» (Apoc., 1, 8); sau Domnul: «Un Domn Iisus Hristos» (I Cor., 8, 6). Se mai spune și că este Lumină: «Eu sînt lumina» (Ioan, 8, 12); și că șterge păcatul: «Iar ca să știți, că putere are 'Fiul omului să ierte păcatele pe pămînt» (Luca, 5, 12). Și toate celelalte cîte le mai afli. Căci Însuși 'Fiul zice: «Toate cîte le are 'Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15). Și iarăși: «Ale Mele, ale Tale sînt» (Ioan, 17, 10).

V

Iar cel ce aude cele ale 'Tatălui spuse despre 'Fiul va vedea și așa pe 'Tatăl în 'Fiul. Dar va vedea și pe 'Fiul în 'Tatăl, cînd cele spuse despre 'Fiul se spun și despre 'Tatăl. Dar pentru ce cele ale 'Tatălui se spun despre 'Fiul, dacă nu pentru că 'Fiul este născut din El? Și pentru ce cele ale 'Fiului sînt proprii ale 'Tatălui, dacă nu pentru că 'Fiul este născutul propriu al Lui? Iar 'Fiul fiind propriu ființei 'Tatălui, pe drept cuvînt cele ale 'Tatălui se zic că sînt ale 'Fiului. De aceea în mod potrivit, zicînd: «Eu și 'Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30), a adăugat: «Ca să cunoașteți că Eu sînt întru 'Tatăl și 'Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 38). Iar după aceasta iarăși a spus: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe 'Tatăl» (Ioan, 14, 9). În aceste trei spuse este același înțeles. Căci cel ce a cunoscut că 'Fiul și 'Tatăl sînt una știe că 'Fiul este în 'Tatăl și 'Tatăl în 'Fiul. Pentru că dumnezeirea 'Fiului este a 'Tatălui și ea este în 'Fiul. Și cel ce a înțeles aceasta s-a convins că cel ce vede pe 'Fiul vede pe 'Tatăl. Căci în 'Fiul se vede dumnezeirea 'Tatălui.

Aceasta va putea s-o înțeleagă ceva mai ușor din pilda chipului împăratului. Căci în chip este înfățișarea și figura împăratului și în împă-

rat este înfățișarea chipului. Între chip și împărat este o asemănare deplină, încît cel ce privește la chip privește în el pe împărat; și iarăși, cel ce privește pe împărat cunoaște că el este cel din chip. Iar prin asemănarea neschimbată, celui ce voiește să privească după chip la împărat, chipul i-ar putea spune: «Eu și împăratul una sîntem, căci eu sînt în acela și acela în mine; și ceea ce vezi în mine, vezi în acela; și ceea ce vezi în acela, aceea vezi în mine». Deci cel ce se închină chipului se închină în el și împăratului. De vreme ce deci și Fiul este chipul Tatălui, trebuie să se cugete că dumnezeirea și ceea ce e propriu Tatălui este ființa Fiului. Aceasta trebuie s-o înțelegem cînd se spune: «Cel ce fiind în chipul lui Dumnezeu» (Filip., 2, 6); și: «Tatăl este întru Mine» (Ioan, 14, 10).

VI

Chipul dumnezeirii nu este o parte a ei, ci ființa Fiului este plenitudinea dumnezeirii Tatălui; și Fiul este întreg Dumnezeu. De aceea și pentru că e întreg Dumnezeu, «nu răpire a socotit a fi deopotrivă cu Dumnezeu» (Filip., 2, 6). Și iarăși, de vreme ce dumnezeirea Fiului și chipul Lui nu-i al nimănui altuia decît al Tatălui, a spus: «Eu sînt întru Tatăl» (Ioan, 14, 10). Astfel în Hristos cel ce împăca lumea cu Sine era Dumnezeu (II Cor., 5, 10)³. Căci Fiul este propriu ființei Tatălui. De aceea a putut fi împăcată în El lumea cu Dumnezeu. Astfel cele ce le lucra Fiul erau faptele Tatălui. Căci Fiul este chipul dumnezeirii Tatălui, Care lucra faptele. De aceea cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl. Căci în dumnezeirea părintească este și se vede Fiul. Și chipul Tatălui (părintesc) din El arată în El pe Tatăl. Și așa este Tatăl în Fiul. Și dumnezeirea, care se află în Fiul din Tatăl, arată pe Fiul în Tatăl și neîmpărțirea între Ei. Și cel ce aude și vede cele spuse despre Tatăl, auzindu-le ca spuse despre Fiul, nu le va adăuga la ființa Lui prin har și împărtășire, ci pentru că însăși existența Fiului este proprie ființei părintești și născută din ea, va înțelege corect, cum am spus, cuvîntul: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10) și: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30). Căci Fiul este ca Tatăl, avînd toate ale Tatălui. De aceea se indică împreună cu Tatăl. Căci n-ar spune cineva Tată, neexistînd Fiul. Cel ce numește pe Dumnezeu «Făcător» nu indică numaidecît și cele făcute. Căci este Făcător și înainte de fapte⁴. Dar cel

3. Numai un Dumnezeu transcendent lumii, dar devenit Subiect al firii omenești într-una din Persoanele Lui în unire neconfundată cu omul și cu lumea, a putut mîntui lumea și persoanele umane de piericiune.

4. Dacă n-ar avea capacitatea de Făcător înainte de a face faptele, nu le-ar putea face. Dar aceasta nu înseamnă că trebuie să pună în funcție capacitatea de Făcător din eternitatea de cînd există El. Pentru că faptele nu țin de ființa lui Dumnezeu, ci stă numai în puterea Lui ca ele să existe sau nu. Deci capacitatea Lui de Făcător o arată pe aceasta unită cu libertatea Lui. El poate crea, dar nu e silit să creeze. În acest caz nu ar crea din nimic. Iar un Dumnezeu incapabil să creeze din nimic n-ar fi un Dumnezeu atotputernic. Libertatea de a crea din nimic și atotputernicia țin împreună.

ce zice «Tatăl» indică îndată împreună cu Tatăl și existența Fiului. De aceea cel ce crede în Fiul crede în Tatăl. Căci crede în ceea ce e propriu ființei Tatălui⁵. Și așa este o singură credință într-un unic Dumnezeu⁶. Și cel ce se închină Fiului și-L cinstește pe El, în Fiul se închină Tatălui și-L cinstește pe Tatăl⁷. Căci una este dumnezeirea și de aceea una este slava și una închinarea cea adusă în Fiul și, prin Fiul, Tatălui. Și cel ce se închină așa se închină unui singur Dumnezeu.

Căci este un singur Dumnezeu și afară de El nu este altul. Astfel, când se zice numai Tatălui Dumnezeu și că este un singur Dumnezeu și «Eu sînt» (Ieș., 3, 14); și: «Afară de Mine nu este Dumnezeu» (Deut., 32, 39); și: «Eu sînt întîiul și Eu după aceea» (Isaia, 11, 6), bine se zice, căci unul este Dumnezeu și Singurul și Întîiul. Dar acestea nu se zic spre desființarea Fiului. Să nu fie! Căci și El este în Cel unul și Întîiul și Singurul, ca Cel ce e singur Cuvîntul și Înțelepciunea și strălucirea Celui unul și singurul și întîiul. Căci este și El întîiul, fiind plînatatea dumnezeirii Celui dintîi și singurul, adică fiind Dumnezeu întreg și deplin. Deci nu s-a spus pentru El (pentru desființarea Lui), ci spre a se arăta că nu este altul cum e Tatăl și Fiul Lui. Acesta este gîndul proorocului arătat și vădit tuturor.

VII

Rău-credincioșii, umblînd și cu acestea, bîrfesc pe Domnul și ne ocărăsc pe noi, zicînd: «Iată se spune că Dumnezeu este unul și singurul și întîiul. Cum deci spuneți voi că Fiul este Dumnezeu? Căci dacă ar fi și El Dumnezeu, n-ar fi spus: «Eu sînt singurul» (Deut., 32, 39), nici că «Unul este Dumnezeu» (Deut., 6, 4). De aceea e necesar să arătăm, pe cît e cu putință, înțelesul acestor spuse, ca să cunoască toți și din acestea că arienii sînt cu adevărat dușmani ai lui Dumnezeu. Dacă Fiul ar vrea să Se

5. Ajunge să crezi în Dumnezeu Fiul, ca să crezi implicit și în Dumnezeu Tatăl. Căci nu poate exista un Fiu fără un Tată. În afară de aceea, Fiul e propriu ființei Tatălui. În Fiul se arată ființa Celui ce e Tată. Ființa lui Dumnezeu nu stă de sine, ci e ființa unui Tată ce are un Fiu. În fiecare din Ei se arată ființa ambilor: în Fiul se arată ființa Celui venit din Tatăl, iar în Tatăl, ființa Celui ce a dat ființa Lui Fiului.

6. Nu trebuie să afirm două credințe deosebite, sau separate: una referindu-se la Fiul și alta la Tatăl, în care caz ar fi doi dumnezei. Crezînd în Tatăl, crezi în Fiul și viceversa. Ei sînt din alt punct de vedere una.

7. Un singur act al credinței, care se îndreaptă atît spre Tatăl cît și spre Fiul, are în sine o singură închinare îndreptată spre Amîndoi. Nu pot zice Fiul fără să cuget la Tatăl și viceversa. De aceea nu dau Unuia din Ei o cinste mai mare ca Celuilalt. E un singur Dumnezeu în două Persoane neconfundate. E o singură închinare care referindu-se la o Persoană se referă implicit și la Cealaltă fără să Le confunde. Aceasta nu înseamnă că nu Le pot numi și deosebit. Dar nu pot numi pe Una fără să mă gîndesc și la a doua. Chiar cuvintele: «Eu sînt singur Dumnezeu» și cele asemenea, din Vechiul Testament, le-a spus Tatăl prin Cuvîntul Său. Căci un Dumnezeu care nu are un Cuvînt, care la El e dovada comuniunii eterne, deci ipostas deosebit, nu gîndește, nu vorbește, nu are conștiință de Sine, ci e o forță oarbă, supusă unor legi implacabile.

opună Tatălui, s-ar putea asculta birfirea lor. Și dacă Tatăl, vorbind de Fiul, cum auzea David vorbindu-se despre Adonis și Avesalom, ar putea folosi în folosul lor acest fel de spuse, ca nu cumva Fiul, numindu-Se pe Sine Dumnezeu, să rupă pe vreunii de la Tatăl. Dar cel ce cunoaște pe Fiul cunoaște mai bine pe Tatăl, Fiul descoperindu-L pe El prin Sine; și în Cuvîntul Se vede mai bine, precum s-a spus, Tatăl. Căci venind Fiul, nu pe Sine, ci pe Tatăl L-a preamărit, spunînd unuia care s-a apropiat de El: «Ce Mă numești bun? Nimeni nu este bun decît Unul Dumnezeu» (Luca, 18, 19). Sau răspunzînd celui ce L-a întrebat care e cea mai mare poruncă din Lege: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeuul tău este Domnul cel unul» (Marcu, 12, 29-30); și spunînd mulțimilor: «M-am pogorît din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Tatălui care M-a trimis pe Mine» (Ioan, 6, 38); iar pe ucenici învățîndu-i: «Tatăl Meu este mai mare decît Mine» (Ioan, 14, 28) și «Cel ce Mă cunoaște pe Mine cunoaște pe Cel ce M-a trimis pe Mine» (Ioan, 5, 23). Și dacă așa este Fiul față de Tatăl Său, ce împotrivire este între Ei, ca să primească cineva cu o astfel de bănuială cele spuse? Sau dacă Cuvîntul este Fiul Tatălui, cine e atît de lipsit de minte, afară de dușmanii lui Dumnezeu, ca să creadă că Dumnezeu a grăit acestea, defăimînd și desființînd pe Fiul Său? Nu așa le înțeleg creștinii. Să nu fie! Căci nu s-au scris acestea contra Fiului, ci pentru dărîmarea zeilor mincinoși plăsmuiți de oameni. Aceasta e înțelegerea dreaptă a spuselor acestora.

VIII

Dumnezeu, bun fiind și îngrijindu-Se de oameni, văzîndu-i pe cei alipiți de zeii mincinoși că se depărtează de El, zice chemîndu-i la Sine pe cei rătăciți: «Eu sînt singurul Dumnezeu» (Deut., 32, 39) și: «Eu sînt» (Ieș., 3, 15) și: «Afară de Mine nu este alt Dumnezeu» (Deut., 6, 4) și toate spusele de felul acesta, ca să defăimeze cele ce nu sînt și să întoarcă pe toți la Sine. Și precum dacă cineva, în timpul zilei și cînd luminează soarele, ar zugrăvi pe un lemn chipul soarelui fără să aibă măcar vreo închipuire a lui și ar zice că chipul acesta este cauza soarelui, iar dacă soarele văzînd aceasta ar zice: «Eu singur sînt lumina zilei și nu este altă lumină a zilei, afară de mine», nu ar zice acestea privind la strălucirea lui, ci la chipul de pe lemn și la neasemănarea produsă de nălucirea deșartă, așa spune și Dumnezeu: «Eu sînt» și: «Eu singur sînt Dumnezeu» și: «Nu este altul afară de Mine», ca să atragă pe oameni de la zeii mincinoși și ca să-L cunoască aceștia pe adevăratul Dumnezeu. Și e neîndoielnic că zicînd Dumnezeu acestea, le-a zis prin Cuvîntul Său, chiar dacă iudeii de acum susțin că nu le-a grăit acestea prin Cuvîntul. Dar prin Cuvîntul au fost spuse, oricît s-ar înfuria cei stăpîniți de diavol. Căci s-a făcut Cuvîntul către proorocul și s-au auzit acestea. Iar dacă Cuvîntul era al lui Dum-

nezeu și prin El le-a spus Dumnezeu acestea și nu este ceva ce zice și face Dumnezeu, care să nu zică și să nu facă prin Cuvîntul⁸, nu s-au spus acestea, o, dușmani ai lui Dumnezeu, contra Lui, ci celor străine și care nu sînt de la El⁹. Căci și cele spuse prin icoana de mai sus, dacă soarele ar fi grăit cuvintele acelea, nu le-ar fi spus avînd strălucirea sa în afară de sine, ci le-ar fi spus, arătînd în strălucire lumina sa și prin aceasta respingînd rătăcirea. Deci nu desființînd pe Fiul, nici contra Lui sînt spuse acestea, ci spre surparea minciunii. De aceea nu a spus Dumnezeu lui Adam aceste cuvinte de la început, deși era cu El Cuvîntul prin care toate s-au făcut. Pentru că nu era încă trebuință, nefiind încă idoli¹⁰. Dar cînd oamenii s-au despărțit de adevăr și și-au numit zei precum au voit, atunci a fost nevoie de astfel de cuvinte spre desființarea zeilor care în realitate nu existau. Iar eu aș adăuga să zic, că aceste cuvinte s-au spus și împotriva nebuniei dușmanilor lui Dumnezeu, ca să afle că dumnezeul pe care-l cugetă ca fiind în afara ființei Tatălui, nu este dumnezeu adevărat și nici Chipul și Fiul Întîiului și Singurului Dumnezeu.

IX

Deci Tatăl Se numește singurul Dumnezeu adevărat nu spre desființarea Celui ce a zis: «Eu sînt adevărul» (Ioan, 14, 6), ci spre desființarea celor ce nu sînt dumnezei adevărați prin fire, cum e Tatăl și Fiul Lui. De aceea Însuși Domnul a legat îndată cu cuvîntul de mai sus: «Și pe Care L-ai trimis, Iisus Hristos» (Ioan, 17, 3). Dacă ar fi fost creatură, nu S-ar fi legat și numărat pe Sine cu Cel ce L-a creat. Căci ce este comun Dumnezeului adevărat și celui neadevărat? Dar legîndu-Se pe Sine cu Tatăl, a arătat că este din firea Tatălui și ne-a dat să cunoaștem că este Născutul adevărat al Tatălui adevărat. Aceasta aflînd-o și Ioan, a învățat, scriind în Epistolă: «Și sîntem în Dumnezeu cel adevărat, adică în Fiul Său Iisus Hristos. Acesta este adevăratul Dumnezeu și viața cea de veci» (I Ioan, 5,

8. Tatăl nu spune numai tot ce spune prin Cuvîntul, arătîndu-Se în aceasta că e un Dumnezeu al comuniunii, ci și face tot ce face prin Cuvîntul. Căci «a face» înseamnă a lucra cineva conștient prin alegerea scopului, deci a gîndi la ceea ce face. Cine nu se mișcă în modul acesta nu «face», ci e mișcat fără voie și inconștient în procese de neocolit. «A face» implică, ca și «a vorbi», comuniunea și libertatea.

9. Cele ce le spune și le face Dumnezeu despre lucruri la începutul și în cursul timpului, le spune și le face prin Cuvîntul Său. Căci Cuvîntul prin care le spune și le face e veșnic și le are din veci în Sine și deci nici El, nici Tatăl nu le cîștigă în timp. El le spune și le face în timp, pentru că nu le spune și face pentru El, ci pentru cele ce nu sînt proprii ființei Lui și care nu sînt din ființa Lui, cum e Fiul din ființa Tatălui. Căci ceea ce e din ființa Lui e din veci.

10. Cuvîntul e spus de Dumnezeu către fapături în mod liber, deci cînd voiește sau cînd e spre folosul celor cărora le e spus. Deci și Cuvîntul, prin Care se spun anterior cuvintele ce se spun, e liber. Cuvîntul nu-L silește pe Dumnezeu să grăiască. În Dumnezeu Cuvîntul e Fiul unui Tată. El Se sfătuiește în libertate ce cuvinte să se spună prin Cuvîntul celor ce nu sînt de o ființă cu El, ci pe care îi creează și îi cîrmuiește. Tatăl și Fiul au în vedere folosul fiecărei fapături.

20). Dar și proorocul zicînd despre creațiune: «Care singur întinzînd cerul» (Iov, 9, 8), iar despre Dumnezeu: «Eu singur am întins cerul» (Isaia, 14, 24), a făcut vădit tuturor că prin «singur» indică și pe Cuvîntul Celui singur. Căci în El s-au făcut toate și fără de El nimic nu s-a făcut. Deci dacă prin Cuvîntul s-au făcut, dar Dumnezeu zice: «Eu singur», împreună cu Cel singur se înțelege și Fiul, prin Care s-a făcut cerul.

Astfel deci și cînd zice: «Un Dumnezeu» și «Eu sînt singurul» și «Eu sînt întîiul», în Unul și Singurul și Întîiul se înțelege ca aflîndu-Se împreună Cuvîntul, precum în lumină, strălucirea. Iar aceasta nu s-ar putea înțelege despre altul decît numai despre Cuvîntul. Căci toate celelalte au primit existența din ceea ce nu este prin Fiul și se deosebesc mult prin fire de El. Dar Fiul însuși este din Tatăl prin fire, fiind Născutul adevărat al Lui. De aceea spusa pe care au socotit s-o ia în sprijin cei fără de minte: «Eu sînt întîiul» (Isaia, 44, 16), în apărarea ereziei lor, le dă pe față mai vîrtos nebuneasca lor gîndire. Căci zice Dumnezeu: «Eu sînt întîiul și Eu după aceea». Dacă numărîndu-se împreună cu cele de după El Își zice întîiul dintre ele, ca ele să fie socotite al doilea după El, va fi și El, după voi, dintre făpturi, precedîndu-le numai prin timp¹¹. Dar aceasta întrece toată necredința. Însă dacă a spus: «Eu sînt întîiul», arătînd că nu e din cineva, nici nu e cineva înainte de El, ci El este începutul (obîrșia) și cauza tuturor, și spre desființarea miturilor eline, e vădit că și numindu-L pe Fiul întîiul născut nu o face numărîndu-L cu creaturile, ci spre dovedirea creării tuturor și înfierii tuturor prin Fiul¹². De fapt precum Tatăl este întîiul, așa e și Fiul întîiul, ca Chip al Întîiului și pentru că este în Întîiul; iar fiind născut din Tatăl, în El se creează și se înfiază toată creațiunea^{12 bis}.

11. În românește s-a tradus: «din nimic». Dar în grecește se spune «din ceea ce nu este» sau «din cele ce nu sînt». Nimicul nu trebuie să se înțeleagă ca ceva ce înconjoară pe Dumnezeu, ce se află la marginea ce-L limitează pe El. Dumnezeu este infinit. Nu e mărginit nici măcar de nimic. A crea din nimic înseamnă a nu fi folosit ceva pentru a aduce la existență ceva. Puterea lui Dumnezeu se arată și în aceasta. În felul acesta Dumnezeu, deși e infinit, poate totuși să dea ființă și la altceva, adică la ceva ce nu este El, și aceasta fără să folosească nimic. Poate să creeze cît de multe, deși El este infinit. Ele nu-L limitează, precum nimicul nu-L limitează. Pentru că ființa lor e susținută de El, nu are în ea puterea de a fi.

12. Dumnezeu nu poate fi întîiul față de creaturi. Căci aceasta L-ar încadra și pe El între ele. Numai ființa Lui este prin ea însăși, deci este cu adevărat. Ființa lor este prin ea însăși nimic. Creațiunea numai prin puterea Lui apare și se susține. El Își zice «întîiul» numai în sensul că a trebuit să fie El ca «Unicul» înainte de a le fi adus pe ele la existență. Nu este întîiul nici față de Fiul în sensul că ar fi întîiul față de Fiul, ca față de o creatură ce e adusă la existență după ce există El ca Tată. El zice că e «întîiul» în sensul că e obîrșia prin excelență, că nu e ceva înaintea Lui, că nu e din cineva, sau din ceva, în sensul că-Și are temeiul existenței în Sine, pe cînd ele nu-și au acest temei în ele, ci în El. Altfel s-ar aproba miturile eline, potrivit cărora orice zeu are un tată, traducîndu-se în aceasta succesiunea de cauză și efecte din natură.

12 bis. Tatăl se zice «întîiul» pentru că e cauza tuturor, deosebită prin ființă de toate, în sensul în care nu există altă cauză. Iar Fiul e numit «întîiul», pentru că prin El s-au făcut

X

Dar ei încearcă să se împotrivească și acestora prin născocirea miturilor lor. Ei spun că Fiul și Tatăl nu sînt una, nici asemenea așa cum propovăduiește Biserica, ci cum voiesc ei. Căci zic: El și Tatăl sînt una, deoarece cele ce le voiește Tatăl, acelea le voiește și Fiul, și Fiul nu Se opune nici gîndurilor, nici judecăților Lui, ci în toate este de acord cu Tatăl, redînd prin numele de cuvînt identitatea și ceea ce e conform corespunzător învățaturii Tatălui. Acestea au îndrăznit unii dintre ei nu numai să le grăiască, ci să le și scrie. Dar ce ar putea fi mai aiurea și mai nebunesc decît aceasta? Dacă pentru acestea sînt una Fiul și Tatăl și dacă în felul acesta este Cuvîntul asemenea Tatălui, urmează că și îngerii și celelalte ce ne sînt superioare, Începătoriile și Stăpîniile și Scaunele și Domniile, și cele văzute, soarele și luna și stelele, sînt ca Fiul și fiii; și trebuie să se spună și despre ele că ele și Tatăl una sînt; și că fiecare este chip și cuvînt al lui Dumnezeu. Căci cele ce le voiește Dumnezeu, acelea le voiesc și ele. Și nu se deosebesc nici în judecăți, nici în hotărîri, ci în toate sînt ascultătoare Celui ce le-a făcut. Fiindcă n-ar rămîne în slava lor, dacă n-ar voi și ele cele ce le voiește Tatăl. Căci despre cel ce n-a rămas în aceasta, ci s-a smintit în cugetare, ar auzi: «Cum a căzut din cer Luceafărul, care răsare de dimineață!» (Isaia, 14, 42).

Dar cum, acestea așa fiind, numai Acesta este Fiul Unul Născut și Cuvîntul și Înțelepciunea? Sau cum, fiind atîtea asemenea Tatălui, numai El este Chip? De fapt se află și între oameni mulți asemenea Tatălui, foarte mulți ajunși martiri și, înainte de ei, apostolii și proorocii și înaintea lor patriarhii; și mulți păzesc și în acest timp porunca Mîntuitorului făcîndu-se milostivi ca Tatăl cel din ceruri (Luca, 6, 36) și urmînd îndemnul: «Fiți următori lui Dumnezeu ca niște fii iubiți și umblați întru iubire, precum și Hristos ne-a iubit pe noi» (Efes., 5, 1-2). Mulți s-au făcut următori și lui Pavel, precum și acela, lui Hristos. Și totuși nici unul nu este nici Cuvînt, nici Înțelepciune, nici Fiul Unul Născut, nici Chip; nici n-a îndrăznit vreunul din ei să spună: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30), sau: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10)¹³. Ci despre toți s-a zis: «Cine este asemenea Ție, între dumnezei, Doamne?»

toate, El însuși fiind prin ființă deosebit de toate ca și Tatăl, fiind singur de o ființă cu Tatăl, nu și ele. E «Întîiul» născut, în sensul că a trebuit să fie El din veci, ca unul ce e de o ființă cu Tatăl, deci «născut» din Tatăl, ca să le poată aduce la existență pe ele.

13. Omul poate să simtă pe Dumnezeu în sine, dar îl simte ca transcendent lui; sau se simte pe sine într-o dependență totală și ca un bob de praf fără o consistență în sine însuși. Dar Fiul îl trăiește pe Tatăl în Sine ca Tată după fire. Nu ne este dată nouă o astfel de experiență a Tatălui. Dar în mărirea Fiului față de noi, simțim mărirea Tatălui. În trăirea acestei măriri, trăim noi pe Dumnezeu ca Dumnezeu. Îl și trăim, dar simțim trebuința să-l și preamărim.

(Ps. 75, 8) și: «Cine se va asemăna Domnului între fiii lui Dumnezeu?» (Ps. 88, 7). Dar numai despre El s-a scris că e singurul Chip adevărat, și prin fire, al Tatălui. Căci deși am fost făcuți și noi după chipul și ne numim chipul și slava lui Dumnezeu, dar nu pentru noi înșine, ci pentru chipul și slava lui Dumnezeu sălășluită în noi, care este Cuvîntul Lui și prin care, făcîndu-Se pe urmă pentru noi trup, am primit harul acestei numiri¹⁴.

XI

Dovedindu-se deci și această afirmare a lor necuvenită și nerațională, e necesar să referim asemănarea și unitatea Fiului (cu Tatăl) la însăși ființa Lui. Căci dacă n-am înțelege-o așa, nu s-ar mai arăta El, precum s-a zis, ca fiind mai mult decît cele făcute, nici nu va mai fi asemenea Tatălui, ci va fi asemenea Tatălui numai prin cugetări. În acest caz s-ar deosebi de Tatăl întrucît Tatăl este Tatăl, iar cugetările, cugetări. Dacă deci Fiul este asemenea Tatălui, după cugetări și învățătură, Tatăl este, după ei, Tată numai cu numele, iar Fiul nu este un chip întocmai, ba nici nu se va arăta ca avînd identitatea și asemănarea cu Tatăl. Căci ce asemănare și identitate va avea cel ce e altfel decît Tatăl? Doar și Pavel învăța aceleași ca Mîntuitorul, dar nu era, prin aceasta, asemenea Lui, după ființă.

Învățînd deci aceia acestea, rătăcesc. Fiul și Tatăl sînt una așa cum s-a spus. Și Fiul este asemenea cu Tatăl și e din Tatăl, cum vedem și cugetăm pe un fiu față de tată și cum se vede strălucirea față de soare. Numai fiind astfel Fiul, lucrînd Fiul, Cel ce lucrează este Tatăl și venind Fiul la sfinți, Cel ce vine în Fiul e Tatăl¹⁵. Căci El însuși a spus: «Vom veni Eu și Tatăl și Ne vom face la el locaș» (Ioan, 14,23). Căci în Chip se vede Tatăl și în strălucire este lumina. De aceea, precum am spus puțin mai înainte, dînd Tatăl har și pace, le dă acestea și Fiul, cum a arătat Pavel, scriind în fiecare Epistolă: «Har vouă și pace de la Dumnezeu Tatăl nostru și de la Domnul Iisus Hristos» (Rom., 1, 7; I Cor., 1, 3; Efes., 1, 2 etc.). Căci unul și același har este de la Tatăl în Fiul, cum una este lumina soarelui și a strălucirii; și cum soarele luminează prin strălucire. Așa se roagă și pentru tesalonicieni, zicînd: «Însuși Dumnezeu și Tatăl nostru și Domnul Iisus Hristos să îndrepteze calea noastră spre voi». Prin aceasta afirma unitatea Tatălui și a Fiului. Căci n-a zis să îndrepteze, la plural, ca

14. Sîntem făcuți «după chipul lui Dumnezeu», adică după Fiul, Care este «chipul» Tatălui. Deci în calitatea noastră de ființe «după chipul lui Dumnezeu» se cuprinde și calitatea noastră de fii ai Tatălui. Dar noi nu avem această calitate prin și pentru noi, ca s-o putem păstra prin noi înșine. Ci o avem pentru că se sălășluiește «chipul» Tatălui în noi. Pentru noi e mai mult un har, sau un dar această calitate. E în ea o iradiere din Dumnezeu cel transcendent în noi. Numai întrucît chiar în starea de păcat nu sîntem cu totul ruși de puterea lui Dumnezeu, mai avem ceva din chipul Lui în noi.

15. Vine în cei alipiți de Fiul ca într-o extensiune a Fiului.

dîndu-se un har îndoit de către doi, de la Acesta și Acela, ci la singular, ca să arate că Tatăl îl dă prin Fiul¹⁶. Dar putîndu-se necredincioșii rușina de acestea, totuși nu voiesc¹⁷.

XII

Căci dacă n-ar fi unitate și dacă Cuvîntul n-ar fi Născutul propriu al Tatălui, ca strălucirea din soare, ci Fiul S-ar deosebi prin fire de Tatăl, ar ajunge să dea harul numai Tatăl, netrebuind să se asocieze nici una din creaturi cu Tatăl în cele ce le dă. Dar această dare comună arată unitatea Tatălui și a Fiului. De aceea nu se roagă cineva să primească ceva de la Dumnezeu și de la îngeri, sau de la alte creaturi, nici nu zice: «Să-ți dea ție Dumnezeu și îngerul»; ci ne rugăm pentru o singură dare de la Tatăl și de la Fiul¹⁸. Căci prin Fiul se dăruiesc cele date. Și nimic nu este ceea ce n-ar lucra Tatăl prin Fiul. Astfel cel ce primește darul îl are în mod sigur¹⁹.

Iar dacă patriarhul Iacov, binecuvîntînd pe nepoții Efrem și Manase, a zis: «Dumnezeu cel ce mă hrănește din tinerețele mele pînă în ziua aceasta; îngerul cel ce m-a scos din toate relele, să binecuvînteze pruncii acestia» (Fac., 48, 15-16), nu a unit pe vreunul din îngerii creați după fire cu Dumnezeu care i-a creat pe ei, nici n-a lăsat pe Dumnezeu care l-a hrănit, ca să ceară binecuvîntarea pentru nepoți de la îngeri. Căci zicînd: «Cel ce m-a scos din toate relele», n-a arătat pe vreunul din îngerii creați unit cu Dumnezeu, ci L-a rugat pe Cuvîntul lui Dumnezeu, prin Care scapă Dumnezeu pe cei pe care voiește. Pe Acesta, știindu-L numit înger de mare sfat al Tatălui (Isaia, 9, 6), a arătat că nu este altul decît El, Care binecuvîntează și Care scapă de rele. Căci nu s-a rugat să fie el binecuvîntat de Dumnezeu, ci a voit să fie binecuvîntați nepoții de către înger. Dar către Cel pe care-L ruga aceasta pentru sine, zice: «Nu Te voi lăsa, de nu mă vei binecuvînta» (Fac., 32, 26). Iar Acesta era Dumnezeu, cum însuși zice: «Am văzut pe Dumnezeu față către față»; pe Acesta Îl ruga să binecuvînteze și pe fiii lui Iosif. Căci propriu îngerului este să slujească poruncii lui Dumnezeu. Și de multe ori merge înainte ca să se biruiască amoreul și e trimis să păzească poporul pe calea Lui. Dar acestea nu sînt ale lui, ci ale lui Dumnezeu, Care poruncește și-l trimite. Căci e propriu lui Dumnezeu să scape pe cei pe care voiește El să-i scape²⁰. De aceea nu

16. E har părintesc și frățesc, sau filial în același timp. Căci ne dă calitatea de fii ai Tatălui împreună cu Fiul.

17. Cînd părinții dau binecuvîntare unui copil, sînt așa de uniți în simțire, că gestul binecuvîntării îl trăiesc ca unul singur. Cu atît mai mult are loc aceasta la Tatăl și la Fiul.

18. Dar zicem: «Să-ți dea ție Dumnezeu Tatăl și Fiul pentru rugăciunile sfinților».

19. Ceea ce vine cuiva din cei uniți în dragostea pentru el, vine ca o îmbelșugare și îi aduce dragostea lor, cum nu aduce ceea ce li se dă de unul singur.

20. E o deosebire între rugăciunea către Dumnezeu și cea către sfinți sau îngeri. Lui Dumnezeu I se cere ca Celui ce dă de la Sine ceea ce I se cere. Îngerului și sfințului I se cere

altul, ci Domnul Dumnezeu i S-a arătat și i-a spus: «Iată, Eu voi fi cu tine, păzindu-te în toată calea pe care vei merge» (Fac., 28, 15). Și nu altul, ci Dumnezeu, arătându-Se, l-a oprit pe Laban de la planul lui răutăcios, poruncindu-i să nu grăiască rele lui Iacov. Și Iacov însuși nu s-a rugat altuia decât lui Dumnezeu, zicând: «Scoate-mă din mîna fratelui meu Esau, că mă tem de el» (Fac., 32, 11). Dar și femeilor, vorbindu-le, le-a zis: «Nu i-a îngăduit Dumnezeu lui Laban să-mi facă rău» (Fac., 31, 44).

XIII

De aceea și David nu-l ruga pe altul, ci pe Dumnezeu însuși, să-l scape: «Către Tine, Doamne, am strigat întru necazul meu, și m-ai auzit. Doamne, izbăvește sufletul meu de buze nedrepte și de gură vicleană» (Ps. 109, 1-2). Lui i-a adus și mulțumire, grăind cuvintele din psalmul 17, în ziua în care l-a izbăvit pe el din mîna tuturor vrăjmașilor lui și din mîna lui Saul: «Iubi-Te-voi, Doamne, tîria mea; Domnul este întărirea mea și scăparea mea și izbăvitorul meu» (Ps. 17, 23). Iar Pavel, răbdînd multe prigoniri, nu mulțumea altuia decât lui Dumnezeu, zicînd: «Din toate m-a izbăvit și mă va izbăvi Domnul, întru Care am nădăjduit» (II Cor., 1, 10). Și nu altul decât Dumnezeu l-a binecuvîntat pe Avraam și pe Isaac. Iar Isaac l-a rugat pe Dumnezeu pentru Iacov, zicînd: «Dumnezeul meu să te binecuvînteze și să te facă să crești și să te înmulțească și să fii în adunarea neamurilor și să-ți dea ție binecuvîntarea lui Avraam, părintele meu» (Fac., 28, 3-4). Iar dacă nu e al altuia a binecuvînta și a izbăvi decât al lui Dumnezeu și nu a fost altul care a izbăvit pe Iacov decât Domnul însuși și de aceea nu a chemat patriarhul pe altul decât pe Însuși Izbăvitorul peste nepoții săi, e vădit că nu a unit pe altul cu Dumnezeu, în rugăciunea sa, decât pe Cuvîntul Lui, pe Care L-a numit și Înger, pentru că singur El este Cel ce-L descoperă pe Tatăl. Aceasta a făcut-o și Apostolul, zicînd: «Har vouă și pace de la Dumnezeu, Tatăl nostru, și de la Domnul Iisus Hristos» (Rom., 1, 7). Căci așa era binecuvîntarea sigură, pentru nedespărțirea Fiului de Tatăl și pentru că unul și același este harul dat. Căci deși e dat de Tatăl, ceea ce e dat e prin Fiul. Și deși se spune că Fiul

să se roage pentru noi lui Dumnezeu. Și ceea ce se face uneori prin înger, Dumnezeu o face. Îngerul primește uneori nu numai porunca de a vesti ceva, ci și puterea de a face ceva. Dar toată puterea vine în ultima analiză de la Dumnezeu. Primește și porunca și puterea ca de la Stăpînul suprem. Dar prin Fiul lucrează Tatăl ca prin Cel cu care e una. Îngerul trăiește și el pe Dumnezeu, dar ca pe Cel infinit superior și de a Cărui apropiere se cutremură. Nu se poate invoca deodată Dumnezeu și îngerul, pentru că e alt sentiment pus în invocarea ajutorului îngerului. În cererea adresată îngerului sau sfîntului gîndul merge tot la Dumnezeu. Căci simțim că de la Dumnezeu ne vine în ultima instanță totul, chiar dacă ne dă prin înger sau prin sfînt. Un împărat poate lucra și prin slujitori. Și prin aceasta își arată puterea.

dăruiește, Cel ce dă prin Fiul și în Fiul este Tatăl²¹. Căci zice Apostolul, scriind corintenilor: «Mulțumesc Dumnezeului meu totdeauna pentru voi, pentru harul lui Dumnezeu dat vouă în Hristos Iisus» (I Cor., 1, 4). Aceasta o poate vedea cineva și în lumină și în strălucire. De fapt ceea ce luminează lumina e făcut să strălucească de strălucire. Și ceea ce strălucește prin strălucire este ceea ce e luminat de lumină. Astfel, fiind văzut Fiul, este văzut Tatăl. Căci Fiul e strălucirea Tatălui. Și așa, Tatăl și Fiul sînt una.

XIV

Dar aceasta nu o poate spune cineva despre cele făcute și create. Și lucrînd Tatăl, nu lucrează vreunul dintre îngeri aceleași; sau alta dintre creaturi. Căci nici una dintre acestea nu e cauza făcătoare a acestora, ci toate sînt dintre cele făcute²². Iar acestea sînt despărțite și deosebite de Cel Unic și sînt altceva după fire și lucrare. Ele nu pot nici lucra cele ce le lucrează Dumnezeu și, precum am spus înainte, nici dărui împreună cu Dumnezeu cînd El dăruiește²³. Și nici văzînd cineva un înger, nu poate spune că vede pe Tatăl. Căci îngerii, precum s-a scris, sînt duhuri slujitoare trimise spre slujire²⁴. Și ei vestesc darurile date de Dumnezeu, prin Cuvîntul, celor ce le primesc²⁵. Și însuși îngerul, cînd e văzut, mărturisește că a fost trimis de Stăpînul, cum a mărturisit Gavriil lui Zaharia și același către Născătoarea de Dumnezeu Maria. Și cel ce vede un înger știe că a văzut un înger, și nu pe Dumnezeu²⁶. Zaharia a văzut un înger.

21. Ceea ce se dă e mai sigur cînd se confirmă de către doi, cînd vine din generozitatea a doi egali care sînt «una». Dragostea a doi față de cineva e mai vie și e simțită ca atare. Comuniunea care dă căldură vieții omenesti e susținută de comuniunea supremă. Darul ce vine din dragostea între doi pentru mine mă încălzește mai mult. El e menit, simțindu-se ca dar al unei comuniuni în dragostea față de mine, să întrețină dragostea între oameni.

22. Creatul nu creează din nimic, căci este limitat în putere, fiind supus unui sistem de referințe și imprimat de niște legi. Creatul nu face nimic numai de la sine, căci stă sub puterea Celui ce l-a făcut și nu lucrează prin puterea sa exclusivă. E mișcat și de altceva, nu se mișcă numai prin sine. În ultima analiză prin toate lucrează Creatorul necreat, Care le-a făcut și le susține în existență pe toate.

23. Omul nu dă nimic complet de la sine, pentru că nu are tot ce ar vrea să dea numai de la sine. Numai Dumnezeu poate da complet de la Sine tot ceea ce dă.

24. Îngerul e experiat ca trimis, ca slujind supus unei răspunderi. Dar unde se trăiește răspunderea, se trăiește implicit cel ce impune răspunderea. În răspunderea noastră, în răspunderea tuturor, în mișcarea impusă moral sau fizic tuturor simțim pe Cel ce impune răspunderea tuturor, pe Cel a cărui poruncă se împlinește de toți.

25. Experierea lui Dumnezeu e mai presus de experierea celor create. Într-un fel, în răspunderea ce ne-o impune Îl simțim mai mult decît pe toate. În alt fel, experiența Lui nu e atît de simțită ca a celor create. E mai puțin simțită chiar decît experiența îngerilor. Pe El Îl experiem în faptul de a simți că noi și toate depindem de El. El e experiat odată cu insuficiența tuturor. E inexperiabilul simțit prin toate cele experiate, ca insuficiente. El e cum nu sînt toate. El e împlinirea tuturor, împlinirea fără de care ele nu pot fi.

26. Nu îngerii dau darurile, ci ei le vestesc, sau le transmit de la Dumnezeu. De ce e necesară vestirea sau transmiterea lor de către ei? Pentru a se arăta că Dumnezeu are putere chiar peste cele mai înalte ființe create. Apoi, ca să simțim că darurile ce le primim nu ni se dau ca unor inși izolați, ci într-un context. De ele se folosesc ființele cu cît sînt mai

Dar Isaia a văzut pe Domnul. Manoe, tatăl lui Samson, a văzut un înger, dar Moise a văzut pe Dumnezeu. Ghedeon a văzut un înger, dar lui Avraam i s-a arătat Dumnezeu. Deci nici cel ce a văzut pe Dumnezeu nu a văzut un înger, nici cel ce a văzut un înger nu a socotit că a văzut pe Dumnezeu. Căci cele făcute se deosebesc prin fire mult, mai bine-zis cu totul, de Dumnezeu Creatorul. Uneori, arătându-se un înger, cel ce l-a văzut a auzit glasul lui Dumnezeu, cum s-a întâmplat din rug. Căci «Îngerul Domnului s-a arătat în pară de foc din rug. Și a chemat Dumnezeu pe Moise din rug, zicând: «Eu sînt Dumnezeuul părinților tăi, Dumnezeul lui Avraam și Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov» (Ieș., 3, 2-6). Dar îngerul nu era Dumnezeuul lui Avraam. Ci cel ce grăia în înger era Dumnezeu²⁷. Căci precum în stîlpul de nor și în cort grăia lui Moise Dumnezeu, așa și în îngeri se arată grăind Dumnezeu. Așa grăia Dumnezeu și lui Navi, prin îngeri²⁸.

Dar cele ce le grăia Dumnezeu e vădit că le grăia prin Cuvîntul și nu prin altul²⁹. Iar Cuvîntul nu e despărțit de Tatăl, nici neasemenea și străin ființei Tatălui. Cele ce le lucrează Cuvîntul sînt lucrurile lui Dumnezeu și împreună înfăptuiesc o singură creațiune³⁰. Căci ceea ce dă Fiul e darul lui Dumnezeu. Și cel ce vede pe Fiul știe că, văzîndu-L pe El, nu a văzut un înger, nici pe vreunul mai mare dintre îngeri, nici peste tot vreuna din creaturi, ci pe Tatăl însuși. Și cel ce aude pe Cuvîntul știe că aude pe Tatăl, precum cel ce e luminat de strălucire știe că e luminat de soare.

conștiințe și se folosesc într-un fel toate făpturile. Dumnezeu lucrează pentru fiecare în cadrul universal. În sfîrșit, ca să experiem pe Dumnezeu nu numai în răspunderea noastră, ci și a altuia, sau a altora. Toate slujesc lui Dumnezeu pentru toate și toate se bucură de ceea ce face Dumnezeu pentru fiecare.

27. Vederea lui Dumnezeu e indefinită, pentru că e infinit. E cu totul coplesitoare ca a Necreatului de către creaturi. Ea produce extazul fricii, dar și al supremei fericiri. Vederea lui Dumnezeu naște responsabilitatea absolută.

28. Glasul vine dintr-un mai mare adînc și în mod mai activ decît chipul transfigurat ce se arată. Vine de acolo de unde omul e însărcinat cu o răspundere și de unde se simte voința de a impune o răspundere absolută. Vine de la Subiectul suprem, Care investeste răspunderea dată cu o putere obligatoare supremă.

29. Cuvîntul lui Dumnezeu e infinit mai presus de îngerul în care vorbește Dumnezeu. În Cuvîntul dumnezeiesc se simte poruncitorul suprem. Îngerul mijlocește cunoștința Celui ce-i poruncește prin conștiința răspunderii primite și de el, pe care i-o simțim și noi. O simte și el și o simțim și noi ca răspunderea dată de forul suprem. Ea e trăită de vestitor în glasul tainic al Subiectului suprem, dar și în prezența acestui glas în glasul vestitorului auzit de cel căruia i se vestește. Auzim astfel glasul Subiectului suprem, deși nu răsună fizic. Așa ni se comunică Cuvîntul suprem, prin Cuvîntul adresat nouă direct sau prin altul, cerînd, producînd și impunînd cuvîntul nostru ca răspuns, cuvînt ce ni se cere intrupat în faptele și în ființa noastră.

30. Cele ce le grăiește Cuvîntul lui Dumnezeu au putere creatoare și transformatoare. Noi încadrăm faptele noastre în cadrul naturii create. El aduce ceva nou și ne ajută să introducem ceva nou în lume, deși tot El susține cele ce există după ce le-a creat.

XV

Astfel, voind dumnezeiasca Scriptură să înțelegem acest fapt, ne-a dat aceste pilde, din care, precum am spus și mai înainte, putem respinge și pe trădătorii iudei și risipi și defăimarea elinilor, care spun și socotesc că grăind noi despre Treime, vorbim de mulți zei. Dar noi, precum arată și pilda, nu introducem trei obîrșii sau trei părinți, ca cei din jurul lui Marcion și Maniheu, fiindcă, așa cum nu propunem ca chip trei sori, ci un soare și o strălucire și o lumină din soare în strălucire, așa știm de o singură obîrșie și pe Cuvîntul-Creator nu-L socotim avînd o altfel de dumnezeire decît pe cea a unicului Dumnezeu, întrucît provine din ea. Mai vîrtos ar fi vinovați de politeism sau de ateism arienii, pentru că bodogănesc că Fiul e creatură din afară și că Duhul este din nimic. Socotind așa, sau vor spune că Cuvîntul nu e Dumnezeu, sau spunînd că e dumnezeu – pentru că așa s-a scris – întrucît nu e propriu ființei Tatălui, vor introduce mulți dumnezei, din pricina deosebirii lor de natură, dacă nu vor îndrăzni să spună că El Se numește dumnezeu prin participare, ca toate. Dar și prin socotința din urmă își dovedesc necredința, declarînd pe Cuvîntul una dintre toate. Dar așa ceva nouă nici prin minte nu ne trece. Căci unul este felul dumnezeirii; și el este și în Cuvîntul. Și unul este Dumnezeu Tatăl, existînd în Sine, ca Cel ce există în toate și Se arată în Fiul ca Cel ce străbate prin toate, și în Duhul, ca Cel ce lucrează în El prin Fiul. Astfel mărturisim că unul este Dumnezeu în Treime. Și prin aceasta cugetînd o dumnezeire în Treime sîntem cu mult mai vîrtos binecredincioși decît ereticii care vorbesc de o dumnezeire multiformă și mult împărțită.

XVI

Dacă nu e așa, ci Cuvîntul este o creatură și o făptură din nimic, sau nu este Dumnezeu adevărat, pentru că este una dintre creaturi, sau dacă, rușinați de Scripturi, Îl numesc Dumnezeu, e necesar să spună că sînt doi dumnezei, Unul creator și Celălalt creat; și să se închine la doi domni, Unuia nefăcut și Celuilalt făcut sau creatură; și să aibă două credințe, una în Dumnezeu cel adevărat și alta în așa numitul de ei dumnezeu făcut și plăsmuit. E necesar ca ei, astfel orbiți, cînd se închină Celui nefăcut să întoarcă spatele celui făcut, iar cînd se apropie de creatură să se depărteze de la Creator. Căci nu poate fi văzut Acesta în acela, dat fiind că firile și lucrările (energiile) lor sînt străine și deosebite. Astfel cugetînd, fără îndoială vor lega între ei mai mulți zei. Aceasta este soarta celor ce cad de la unicul Dumnezeu.

Pentru ce deci arienii, cugetînd unele ca acestea, nu se numără pe ei împreună cu elinii? Căci și aceia, ca și ei, se închină zidirii, în locul lui

Dumnezeu care a creat toate. Ei ocolesc numele de elini (păgini), pentru rătăcirea fără de minte a aceloră, dar își însușesc pe ascuns o cugetare asemenea lor. Își însușesc și pretinsa lor sentință înțeleaptă, obișnuind să spună: «Nu zicem două entități nefăcute». Dar ei se arată spunând aceasta spre amăgirea celor simpli. Căci spunând: «Nu zicem două entități nefăcute», afirmă de fapt doi dumnezei și pe aceștia având firi deosebite, adică unul având o fire făcută, iar celălalt nefăcută. Dacă elinii se închină unui dumnezeu nefăcut și multora făcuți, aceștia se închină unuia nefăcut și altuia făcut. Deci nu se deosebesc nici astfel de elini. Căci cel numit de ei «făcut» este unul din mulți; iar cei mulți ai elinilor au aceeași fire cu acest unul³¹. Dar astfel și aceștia și aceia sînt creaturi. Nenorociții, cît au greșit, cugetînd împotriva lui Hristos! Căci au căzut din adevăr și au întrecut trădarea iudeilor, tăgăduind pe Hristos; iar rostogolindu-se cu elinii, tăgăduiesc pe Dumnezeu și slujesc creaturilor și diferiților zei.

Dar Unu este Dumnezeu și Unu Cuvîntul Lui, și nu mulți. Căci Dumnezeu este Cuvîntul și numai El are chipul Tatălui. Și El însuși fiind Mîntuitorul, a muștrat pe iudei zicînd: «Tatăl care M-a trimis pe Mine, Acela va mărturisi despre Mine. Nici glasul Lui nu l-ați auzit vreodată, nici chipul Lui nu l-ați văzut. Și cuvîntul Lui nu-l aveți sălășluit în voi. Pentru că nu credeți în Cel pe Care L-a trimis Acela» (Ioan, 5, 37-38). Iar Cuvîntul L-a legat bine cu Chipul, ca să arate că Cuvîntul lui Dumnezeu este Însuși Chipul și pecetea și înfățișarea Tatălui Lui. Și iudeii care nu au primit pe Cel ce le grăia nu au primit nici pe Cuvîntul, Care este Chipul lui Dumnezeu. Pe Acesta văzîndu-L patriarhul Iacov, a fost binecuvîntat, și în loc de Iacov a fost numit de către El *Israel*, cum mărturisește dumnezeiasca Scriptură zicînd: «A răsărit soarele cînd a trecut fața lui Dumnezeu»³² (Fac., 32, 21). Iar Acesta era Cel ce a zis: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9); și: «Eu sînt întru Tatăl, și Tatăl, întru Mine» (Ioan, 14, 10); și: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30). Astfel unul este Dumnezeu și una este credința în Tatăl și în Fiul. De fapt, Cuvîntul fiind Dumnezeu, urmează că Domnul Dumnezeu nostru este Domnul cel unu. Căci Fiul este propriu și nedespărțit al Celui Unu după identitatea și comuni-tatea ființei.

31. Și elinii și arienii se închinau la ceea ce e condiționat, ca la ultima realitate, care e necondiționată și condiționează toate, deci la un fals dumnezeu, la ceva care nu e mai presus de noi. Și unii și alții credeau în condiționat ca în necondiționat. Dar prin aceasta făceau condiționat și ceea ce socoteau necondiționat. Căci dacă acesta se leagă în mod natural de necondiționat, îl face și pe acela condiționat. Dacă unesc pe Fiul «creat» de Tatăl necreat, Îl fac și pe Tatăl creat. Declarînd pe Fiul pe de o parte creatură, pe de alta, dumnezeu, fac toate creaturile zei.

32. Fața lui Dumnezeu Tatăl este Fiul care-L revelează. Ea se reflectă în raționalitatea creației, dar mai direct în umanitatea lui Hristos. Dar și în sfinți.

XVII

Dar, nerușinându-se nici astfel, arienii zic: «Nu e cum ziceți voi, ci cum voim noi. Căci, răsturnînd voi ideile noastre de mai înainte, am aflat una mai nouă și zicem: așa este Fiul și Tatăl una și așa este Tatăl în Fiul și Fiul în Tatăl, cum sîntem noi în El. Căci așa s-a scris în Evanghelia după Ioan, cînd Hristos S-a rugat pentru noi, zicînd: «Părinte Sfinte, păzește-i întru numele Tău pe cei pe care Mi i-ai dat Mie, ca să fie una ca și Noi» (Ioan, 17, 11); și iarăși după puțin: «Nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce cred prin cuvîntul lor în Mine, ca toți să fie una, precum Tu, Părinte, în Mine și Eu întru Tine, ca și ei să fie una întru Noi; ca lumea să creadă că Tu M-ai trimis. Și slava pe care Mi-ai dat-o Mie, Eu am dat-o lor, ca să fie una precum și Noi una sîntem; Eu întru ei și ei întru Mine, ca să fie desăvîrșiți întru una și ca să cunoască lumea că Tu M-ai trimis» (Ioan, 17, 20-23).

Apoi, luînd pretext de aci, adaugă viclenii acestea: «Dacă, precum sîntem noi una în Tatăl, așa sînt și El și Tatăl una și așa este și El întru Tatăl, cum oare, din faptul că El zice: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 14, 30) și: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10), voi trageți concluzia că El este propriu și asemenea ființei Tatălui? Căci de aci rezultă în mod necesar că și noi sîntem proprii ființei Tatălui, sau că e și acela străin de ființa Lui, cum sîntem și noi străini». Acestea le flecăresc aceia aiurind. Iar eu nu văd în reaua lor cugetare decît o îndrăzneală nesocotită și o nebunie diavolească, zicînd și ei ca acela: «Ne vom sui la cer și vom fi asemenea Celui prea înalt» (Isaia, 14, 13). Căci cele date prin har oamenilor ei voiesc să fie egale cu dumnezeirea Celui ce le dă³³. Auzind că oamenii sînt numiți fii, au socotit că sînt prin ei înșiși egali cu Fiul adevărat prin fire. Și auzind iarăși pe Mîntuitorul zicînd: «Ca să fie una precum și Noi», se amăgesc pe ei înșiși și plini de îndrăzneală socotesc că așa sînt și ei, cum este Fiul întru Tatăl și Tatăl întru Fiul. Ei nu văd căderea ce i-a venit, dintr-o astfel de închipuire, tatălui lor, diavolul.

XVIII

Dacă deci, cum am spus de multe ori, Cuvîntul lui Dumnezeu este egal cu noi și nu Se deosebește de noi decît prin timp, este asemenea nouă și în privința poziției pe care o are la Tatăl, avînd și noi aceeași poziție. Și nu trebuie numit nici Unul născut, nici Cuvîntul Unic, sau Înțelepciunea Tatălui, ci trebuie să socotim că avem toți același nume, fiind asemenea Lui. Căci e drept ca cei ce au o unică fire să aibă și un nume comun, chiar dacă se deosebesc în privința timpului. Om e Adam, om e și Pavel, om e și cel ce s-a născut acum. Timpul nu schimbă firea neamului omenesc. Dacă

33. Noi sîntem în Tatăl prin har, nu prin ființă ca Fiul. Arienii le confundau acestea.

deci Cuvîntul Se deosebește numai prin trup, trebuie să fim și noi ca El. Dar nici noi nu sîntem Cuvîntul sau Înțelepciunea, nici Acela nu e creatură sau făptură. Altfel, de ce toți am fost făcuți din unul și numai El este Cuvîntul? Dacă ei socotesc că pot spune astfel de lucruri, noi le socotim blasfemii. Și nici n-ar mai trebui măcar să iscodim această spusă, spre dovedirea ei, cugetarea noastră binecredincioasă a credinței noastre drepte. Dar ca să-i arătăm și din aceasta ca necredincioși, să dăm pe față pe scurt, așa cum am învățat de la părinți, și din această spusă erezia lor.

E obiceiul dumnezeieștii Scripturi să prezinte oamenilor lucrurile cele după fire prin chipuri și pilde. Iar aceasta o face pentru ca din cele după fire ale lor să se arate mișcările voinței oamenilor. În felul acesta se arată fie moravurile rele, fie cele drepte ale lor. Cele rele le oprește cînd zice: «Nu fiți cum e calul sau catîrul, care nu au pricepere» (Ps. 38, 9); sau cînd, muștrînd pe cei deveniți astfel, zice: «Și omul, în cinste fiind, n-a priceput; alăturatu-s-a dobitoacelor fără de minte și s-a asemănat lor» (Ps. 48, 12). Și iarăși: «Cai înfierbîntați după iepe s-au făcut» (Ier., 5, 8). Iar Mîntuitorul, arătînd pe Irod cum este, a zis: «Spuneți vulpii acesteia» (Luca, 13, 32). Iar ucenicilor le-a spus: «Iată vă trimit pe voi ca pe niște oi în mijlocul lupilor. Fiți deci înțelepți ca șerpii și nevinovați ca porumbeii» (Matei, 10, 16). N-a spus aceasta ca să ne facem prin fire dobitoace, sau ca să ne facem șerpi și porumbei, căci nu ne-a făcut El așa și de aceea nici nu caută firea noastră aceasta; ci ca noi să ocolim pornirile lor neraționale, și, cunoscînd prudența șarpelui, să nu ne lăsăm amăgiți de el, ci să ne însușim blîndețea porumbelului.

XIX

Învățînd iarăși din chipurile celor dumnezeiești pe oameni, Mîntuitorul zice: «Fiți milostivi ca Tatăl vostru Cel din ceruri» (Luca, 6, 36) și: «Fiți desăvîrșiți, precum Tatăl vostru Cel din ceruri desăvîrșit este» (Matei, 5, 48). A spus-o și aceasta nu ca să ne facem ca Tatăl. Căci a ne face ca Tatăl nu ne este nouă cu putință, fiind creaturi și aduși la existență din nimic. Ci, precum, ca să nu ne facem ca animalele, ne-a poruncit: «Nu vă faceți ca un cal» ca să nu imităm lipsa de pricepere a acelora, așa nu ca să ne facem ca Dumnezeu, a spus: «Fiți desăvîrșiți ca Tatăl», ci ca privind la faptele bune ale Aceluia, cele bune ce le facem să nu le facem pentru oameni, ci pentru El, pentru ca nu de la oameni, ci de la El să avem plata. Căci precum Fiul cel adevărat și Unul născut, fiind Unul prin fire, ne facem și noi fii, nu ca Acela prin fire și întru adevăr, ci după harul Celui ce ne-a chemat, că fiind noi oameni din pămînt ne numim fii, nu ca Dumnezeu cel adevărat, sau ca Cuvîntul Lui, ci cum a voit Dumnezeu care ne-a dăruit aceasta. Așa ne facem și milostivi ca Dumnezeu, nu

făcându-ne deopotrivă cu Dumnezeu, nici devenind prin fire adevărați făcători de bine – căci nu e propriu nouă a face binele, ci lui Dumnezeu³⁴ – ci pentru ca cele făcute de Dumnezeu nouă prin har să le trecem și noi altora, nedeosebindu-i, ci întinzînd simplu la toți facerea de bine. Numai în acest sens putem să ne facem și noi întrucîtva următori Lui, și nu altfel. Adică trecînd unii altora, prin slujire, cele primite de la Dumnezeu³⁵. Numai înțelegînd bine și drept acestea, descoperim înțelesul celor scrise în Evanghelia după Ioan. Fiindcă nu zice să fim și noi precum este Fiul în Tatăl. Căci cum am putea aceasta, odată ce Acela e Cuvîntul și Înțelepciunea lui Dumnezeu, iar noi am fost plămuiți din pămînt, și odată ce Acela este prin fire și prin ființă Cuvîntul și Dumnezeu adevărat? Căci așa zice și Ioan: «Știm că Fiul lui Dumnezeu a venit și ne-a dat nouă înțelegere, ca să cunoaștem pe Adevăratul Dumnezeu; și noi sîntem în Cel adevărat, în Fiul Lui, Iisus Hristos. Acesta este Adevăratul Dumnezeu și viața cea veșnică» (I Ioan 5, 20). Iar noi sîntem făcuți prin voință (θέσει) și har fii, prin El, împărtaşindu-ne de Duhul Lui. «Și celor cîți L-au primit pe El le-a dat putere să se facă fii ai lui Dumnezeu, celor ce cred în numele Lui» (Ioan, 1, 12). De aceea El este adevărul însuși, zicînd: «Eu sînt adevărul» (Ioan, 14, 6). Dar și grăind către Tatăl Său, zice: «Sfințește-i pe ei întru adevărul Tău. Cuvîntul Tău este adevărul» (Ioan, 17, 17)³⁶. Iar noi devenim prin iertare virtuoși și fii.

XX

Deci nu ca să ne facem ca El a zis: «Ca să fie una ca și Noi», ci ca, precum El, fiind Cuvîntul, este în Tatăl Său, așa și noi, luîndu-L ca pildă și privind la El, să fim una între noi prin acordul sufletesc și prin unitatea

34. Nu putem face binele fără Dumnezeu, așa cum nu putem exista fără El. De aceea se poate spune că, datorită ajutorului ce ni-l dă Dumnezeu, facem binele. Noi, prin noi înșine sîntem neputincioși în a-l face. Sau ceea ce facem e un bine foarte pătat de rău, un bine amestecat cu răul. Sinergia stă în faptul de a primi ajutorul dat de Dumnezeu și în faptul de a voi să ne folosim de el. Mai la adînc decît sinergia stă faptul că sîntem creați de Dumnezeu înzestrați cu capacitatea de a primi ajutorul Lui. Partea noastră în sinergie are baza tot în Dumnezeu, deși ni se cere și nouă să folosim ceea ce ne vine de la Dumnezeu. Binele vine din ființa nemărginită. Cel făcut din nimic n-are de unde să-l dea.

35. A face bine cuiva înseamnă a-i sluji. Dar noi nu slujim altora, decît trecînd altora binele primit de noi de la Dumnezeu. Slujirea sau folosirea altora e imitarea lui Dumnezeu de către noi, din puterea dată nouă de Dumnezeu.

36. El e adevărul, pentru că e existența totală în Sine, sau Dumnezeu cel adevărat. Iar un Dumnezeu care nu are un Fiu Unul născut nu are modul cel mai plinar de existență în Sine, ci e o esență lipsită de scop, lipsită de puterea de a trăi de Sine în afara circuitului etern al relativității și de a ne scoate și pe noi din acest circuit în care persoanele umane se succed ca scurte existențe. În cel ce vorbește se exprimă voința de a spune un adevăr. În Cuvîntul lui Dumnezeu se exprimă tot adevărul, în comunicare interioară de la o persoană la alta.

Duhului și să nu fim în dezacord ca cei din Corint³⁷; să cugetăm aceleași ca cei cinci mii, din Fapte, care erau, «ca unul» (Fapte, 4, 32). Deci să fim fii, dar nu ca Fiul; dumnezei, dar nu ca El însuși; să fim ca Tatăl, dar nu Tatăl³⁸. Deci, precum s-a spus, făcându-ne una, ca Tatăl și Fiul, nu vom fi una cum este Tatăl în Fiul și Fiul în Tatăl, ci după firea ce o avem și după puterea noastră de a ne lăsa întipăriți de pilda Lor și de a învăța de la Ei, sîntem datori de a ne face în oarecare fel (πῶς) una, cum am învățat de la Tatăl și milostivirea. Căci cele asemenea pot să fie în unitate cu cele asemenea. Așa trupul e una după specie cu alt trup.

Cuvîntul însă nu ne este nouă asemenea, ci este asemenea Tatălui. De aceea El este prin fire și în adevăr una cu Tatăl Său. Iar noi fiind de aceeași specie între noi (căci dintr-unul ne-am făcut toți și una este firea tuturor oamenilor), ne facem una între noi prin dispoziție, avînd ca model unitatea prin fire a Fiului cu Tatăl. Căci precum ne-a învățat blîndețea de la Sine, zicînd: «Învățați de la Mine, că sînt blînd și smerit cu inima» (Matei, 11, 29), nu ca să ne facem egali cu El – fiindcă aceasta e cu neputință – ci ca, privind la El, să rămînem pururea blînzi, așa, voind să avem o simțire adevărată și sinceră și netrecătoare între noi, ne dă pilda Sa și a Tatălui și zice: «Ca să fie una, precum și Noi»; ca precum între Noi este o unitate neîmpărțită, așa și ei, cunoscînd de la Noi unitatea firii neîmpărțite³⁹, să păzească și ei conglăsuirea între ei, căci, precum s-a zis, e mai ușoară pentru oameni imitarea care se întemeiază pe cele proprii firii; pentru că de vreme ce acestea rămîn și nu se schimbă niciodată, iar moravurile oamenilor se schimbă cu ușurință, ei pot, privind spre ceea ce e ne-schimbător în fire, să ocolească cele rele, iar în cele bune să se modeleze din nou. În felul acesta și cele spuse: «Ca și ei să fie una întru Noi», au un înțeles drept⁴⁰.

37. Prin cuvîntul de răspuns atîrnăm și noi de Cuvîntul dumnezeiesc și sîntem cu El în Tatăl, cînd răspundem cum se cuvine cuvîntului Lui. Deci numai prin Cuvîntul aflat în Dumnezeu prin ființă.

38. Particula «ca» are și în limba noastră, ca și în altele, două sensuri: prin unul se exprimă *imitarea*, prin celălalt *identitatea*. Noi putem fi *ca* Tatăl în sensul că-L putem imita, dar nu în sensul că putem fi exact cum este El, Tatăl ceresc. Deosebirea se vede mai clar cînd sfîntul Atanasie spune că putem fi una între noi, *ca* Tatăl și Fiul între Ei. Pe de altă parte imitația lui Dumnezeu de către noi nu e o imitație pur exterioară. Într-un fel noi nu imităm numai pe Fiul și chiar pe Tatăl, ci și sîntem în Ei și Ei în noi. Dar nu sîntem în Fiul cum e Tatăl în Fiul, ci avem în același timp simțirea transcendenței Lui. Simțim că după fire Tatăl și Fiul sînt din alt plan decît noi, în calitate de Dumnezeu. Ei sînt mai presus de toate planurile condiționate, în care se află toate, afară de Dumnezeu.

39. Cunoscînd oamenii, prin Sfînta Treime, o anumită unitate în afară de cea pe care o au ei, pot să conglăsuiască mai ușor între ei, bazați pe această unitate a firii, imitînd întrucîtva iubirea dintre Persoanele dumnezeiești unite și Ele prin fire.

40. Din puterea unității afectuoase dintre Tatăl și Fiul venită în noi, putem imita și noi datorită și unității după fire unitatea Lor, fără ca să devenim una, ca Ei și cu Ei, cum sînt Ei una. Imitarea unește unitatea noastră prin fire cu participarea la unitatea Tatălui cu Fiul.

XXI

Dacă era cu putință să fim și noi ca Fiul în Tatăl, ar fi trebuit să zică: «Ca și ei să fie una întru Tine, precum este Fiul întru Tatăl». Dar nu a spus așa. Spunând «în Noi», a arătat distanța și deosebirea: că El singur este în Tatăl singur, ca Cuvîntul și Înțelepciunea, iar noi în Fiul și, prin El, în Tatăl. Iar spunînd aceasta, nu a indicat altceva decît că «prin unitatea Noastră sînt și ei una între ei, astfel precum sîntem Noi una prin fire și întru adevăr. Altfel, nu ar fi una, dacă nu ar afla unitatea cu Noi»⁴¹. Că «în Noi» are acest înțeles, auzi de la Pavel care zice: «Acestea le-am închipuit între mine și Apolo, ca să învățați întru noi ca să nu vă mîndriți cu ceea ce întrece cele ce s-au scris» (I Cor., 4, 6). Deci expresia «întru noi» nu este egală cu expresia «întru Tatăl», cum este Fiul în El, ci pildă și chip; e ca și cînd ar zice cineva: «să învețe de la noi». Precum e Pavel corintenilor, așa le este unitatea Fiului și a Tatălui model și învățătură prin care pot să învețe, privind la unitatea Tatălui și a Fiului, cum sînt datori să se facă una în cuget. Iar dacă trebuie înțeleasă și altfel spusa «întru Noi», ea este egală cu spusa «pot deveni însă una prin puterea Tatălui și a Fiului». Căci fără Dumnezeu e cu neputință să se înfăptuiască această unitate⁴². Iar acest înțeles poate fi aflat și în cuvintele dumnezeiești: «Întru Dumnezeu vom face putere» (Ps. 59, 13) și: «Întru Tine vom frînge coarnele vrăjmașilor noștri» (Ps. 43, 6). Deci e vădit că devenind una în numele Tatălui și al Fiului, avem legătura sigură a iubirii. Căci lărgind acest înțeles, Domnul zice: «Și slava pe care Mi-ai dat-o Mie le-am dat-o lor, ca să fie una, cum sîntem Noi una» (Ioan, 17, 22). Cu bun rost n-a spus nici aci: «Ca să fie în Tine, cum sînt și Eu». Ci a spus: «ca Noi». Iar cel ce zice «ca» nu arată identitatea, ci chipul și pilda celui de care vorbește.

XXII

Deci Cuvîntul are identitatea adevărată a firii cu Tatăl. Iar nouă ne e lăsată puțința imitării, precum s-a zis. Căci a adăugat îndată: «Eu întru ei și ei întru Mine, ca să fie desăvîrșiți în una, în unitate» (ibid. 23). Dar aci se

41. Sînt cuvintele lui Hristos redată prin perifrază. Noi oamenii putem fi una între noi imitînd unitatea dintre Tatăl și Fiul, dar primind și puterea ei în acest scop, fără ca să fim și noi una cu Tatăl sau cu Fiul așa cum sînt una Fiul cu Tatăl. Unitatea de ființă între Tatăl și Fiul, ca și cea între noi, e bază pentru o altă unitate între Tatăl și Fiul, sau între noi oamenii, decît aceea pe care o putem realiza între noi și Persoanele dumnezeiești, deși puterea unității între Persoanele dumnezeiești ne ajută și pe noi să realizăm între noi unitatea la care tinde natura noastră.

42. Cînd se zice că noi sîntem în Dumnezeu, se înțelege că sîntem «în puterea» Lui, nu în ființa Lui, ca Fiul, sau că Dumnezeu e unit cu noi prin putere, nu prin ființă. Avem aci afirmată deosebirea între ființa și energiile necreate ale lui Dumnezeu, formulată clar de sfîntul Grigorie Palama.

spune ceva mai înalt și mai desăvârșit despre noi. Căci e vădit că Cuvîntul S-a făcut întru noi, pentru că a îmbrăcat trupul nostru: «Și Tu în Mine, Tată», deci: căci sînt Cuvîntul Tău. Și fiindcă Tu ești în Mine, pentru că sînt Cuvîntul Tău, iar Eu sînt în ei din pricina trupului și pentru Tine mîntuirea oamenilor s-a desăvârșit întru Mine, Îți cer ca și ei să se facă una cu Noi, prin trupul aflat în Mine și prin desăvîrșirea lui; ca și ei să se facă desăvîrșiți, avînd unitatea cu el (cu trupul Meu) și deveniți una în el; ca, întrucît toți sînt purtați de Mine, toți să fie «un trup și un duh» și «să ajungă la bărbatul desăvîrșit» (Efes., 4, 4, 13). Căci toți, împărtășindu-ne de El, ne facem un trup, avînd pe Domnul cel unul în noi⁴³.

Acest înțeles avîndu-l spusă, se dă pe față și mai mult credința opusă a dușmanilor lui Hristos. Căci eu repet să spun iarăși: Dacă ar fi spus simplu și nelegat de altceva «ca să fie întru Tine una», sau «ca să fie ei și Eu una întru Tine», ar fi avut dușmanii lui Dumnezeu un motiv să spună fără rușine ceea ce spun. Dar El n-a spus așa, ci «Precum Tu, Părinte, întru Mine și eu întru Tine, ca să fie toți una». Căci zicînd iarăși «precum» arată pe cei creați departe de a fi cum este El întru Tatăl, departe nu după loc, ci după fire. Căci nimic nu e departe de Dumnezeu după loc, ci numai prin fire sînt departe toate de El. Și, cum am spus înainte, cel ce folosește particula «precum» nu arată identitatea, nici unitatea, ci pilda în vreo oarecare privință a celui de care se vorbește.

XXIII

Aceasta iarăși se poate învăța de la Mîntuitorul, Care zice: «Căci precum a fost Iona în pîntecele chitului trei zile și trei nopți, așa va fi și Fiul omului în inima pămîntului» (Matei, 12, 40). Deci nici Iona n-a fost ca Mîntuitorul, nici n-a coborît în iad, nici chitul n-a fost iadul, nici înghițit fiind Iona n-a scos pe cei înghițiți înaintea lui de chit, ci singur a ieșit din chit prin porunca lui Dumnezeu. Deci nu se arată nici o identitate sau egalitate prin particula «precum», ci altceva și altceva; nu se arată decît oarecare asemănare a lui Iona prin cele trei zile. Așa și noi, zicînd Dom-

43. Întrucît Fiul a luat firea omenească a noastră, după această fire sîntem și noi una cu El, cum sîntem între noi în baza unității noastre după fire, și din puterea unirii cu El. Dar după dumnezeirea ce o menține, nu sîntem una cu El, cum este El una cu Tatăl. Astfel El este una și cu Tatăl după dumnezeire și cu noi după omenitate. Așa Îl trăim pe El ca una cu noi după umanitate, însă transcendent nouă după dumnezeire, dar transcendent în comunicare cu noi, un transcendent al cărui Subiect e unit cu noi după umanitate. La urma urmelor fiecare subiect al semenului nostru ne este și comunicabil și necomunicabil, dincolo de orice acces al nostru la el. Pe Hristos Îl simțim și ca Frate al nostru și unit cu noi după umanitate, dar și ca pe Cel ce ne depășește înfinit după dumnezeire, deși pe de altă parte chiar și în această calitate ni Se face simțit, comunicabil. Prin El, unit cu noi după omenitate, ni se deschide ușa spre infinitatea Lui de necuprins după dumnezeire. El e în noi, dar întinzîndu-Se și dincolo de toate posibilitățile noastre de a-L cuprinde. El ne e și Fratele intim, dar și Domnul nostru la înălțime de necugetat, însă totuși simțit.

nul «precum», nu sîntem nici ca Fiul întru Tatăl, nici ca Tatăl în Fiul, ci noi ne facem, ca Tatăl și Fiul, una în cuget și în conglăsuirea duhului. Iar Mîntuitorul este în pămînt ca Iona, dar precum Iona nu este Mîntuitorul coborît în iad, ci a fost înghițit numai de chit, fiecare se arată ca altceva și altceva⁴⁴. Astfel chiar dacă ne-am face și noi una, precum Tatăl cu Fiul, nu vom fi ca Fiul, nici egal cu El. Căci sîntem altceva și altceva. De aceea particula «precum» aplicată nouă, ca celor ce sîntem deosebiți prin fire, are înțelesul unui «precum» ce se referă la altceva decît la cele ale firii. Astfel Fiul este în Tatăl în mod simplu și fără vreo restricție exprimată prin vreo particulă oarecare. Căci aceasta îi aparține prin fire. Noi însă neavînd aceasta prin fire, e folositor chipul și pilda, cînd se aplică la noi, zicîndu-se: «Precum Tu în Mine și Eu în Tine». Cînd acestea se vor desăvîrși astfel, zice Hristos, atunci lumea va cunoaște că Tu M-ai trimis (Ioan, 17, 23). Căci de nu aș fi venit și de nu aș fi purtat trupul lor, nici unul dintre ei nu s-ar fi desăvîrșit, ci ar fi rămas toți stricăcioși (coruptibili). Deci lucrează, Părinte, întru ei⁴⁵. Și precum Mi-ai dat Mie să port trupul lor, dă-le lor Duhul Tău, ca să fie și ei una în Acesta și să se desăvîrșească întru Mine⁴⁶. Căci desăvîrșirea lor arată că s-a săvîrșit întruparea Cuvîntului Tău. Și lumea văzînd pe aceștia desăvîrșiți și purtători de Dumnezeu⁴⁷, va crede, neîndoindu-se, că Tu M-ai trimis și am venit la ei⁴⁸. Căci de unde ar fi desăvîrșirea lor, dacă Eu, Cuvîntul Tău, nu M-aș fi făcut om, luînd trupul lor, și n-aș fi desăvîrșit lucrul ce Mi l-ai dat Mie, Părinte?⁴⁹ Iar lucrul s-a desă-

44. Analogiile între viața creației și Dumnezeu nu sînt simple asemănări de la distanță între cele ce se petrec în ea și cele din Dumnezeu, nici identificări. Ci cu cît ne apropiem mai mult de Dumnezeu și viețuim în El, cu atît analogiile au mai mult adevăr în ele, pentru că ne-am ridicat și noi peste viața simplu naturală a noastră. Totuși nici prin aceasta nu se ajunge la identitate. Ieșirea lui Iona din chit nu se putea face fără puterea lui Dumnezeu, dar ea nu e identică cu învierea lui Hristos. Teologia catolică a susținut teoria cunoașterii lui Dumnezeu prin analogie, fără întîlnirea noastră cu El. Teologul protestant Panenberg opune cunoașterii Lui prin analogie cunoașterea doxologică, care preamărește lucrările lui Dumnezeu în noi. De fapt cunoașterea analogică și doxologică se întîlnesc. Cu cît ne depărtăm mai mult de Dumnezeu, cu atît sîntem mai puțin asemenea Lui și-I cunoaștem mai puțin prin analogie.

45. Făcîndu-Se Fiul după trup ca noi, deși este una cu Tatăl după dumnezeire, este și în noi, sau una cu noi după omenitate. Dar datorită acestui fapt, lucrează și Tatăl în noi, Care e unit cu Fiul Lui. Și lucrînd Tatăl în oameni, datorită faptului că e una cu Fiul, lumea cunoaște din El că Fiul a fost trimis de Tatăl. Căci Tatăl ne scoate prin Fiul, devenit purtător al trupului nostru ca Dumnezeu, și pe noi din stricăciune. Astfel deși nu ne facem una cu Tatăl după ființă, ca Fiul, sau nu-L avem în noi după ființă ca Fiul, Tatăl lucrează și El în noi.

46. Numai primind în trupul lor Duhul ce-L are Hristos în trupul Său, oamenii pot învia întru nestrîcăciune. Unde e Duhul, se învinge procesul coruperii.

47. Fiul, purtînd trupul unit după ființă cu trupurile oamenilor, îi poartă și pe ei, dacă se alipesc. Așa se explică învierea și desăvîrșirea tuturor. Dar ca subiecte ei se folosesc de faptul că sînt purtați de Cuvîntul numai dacă se deschid cu voia și cu credința acestei purtări de către El.

48. Învierea cu trupul întru nestrîcăciune e cea mai mare dovadă a dumnezeirii lui Hristos și a trimeriei Lui de către Tatăl.

49. Lucrul în mod concret dat Fiului de Tatăl spre desăvîrșire e trupul omenesc. Din prin învierea lui desăvîrșeste potențial toate trupurile.

vîrșit, pentru că, răscumpărați fiind oamenii din păcat, nu mai rămîn morți, ci îndumnezeiți, și au, din Noi, legătura dragostei între ei⁵⁰.

XXIV

Noi le-am spus acestea, tîlcuind pe cît s-a putut mai simplu cuvintele spusei amintite. Dar fericitul Ioan ne va arăta în epistola sa pe scurt, dar într-un mod mai desăvîrșit, înțelesul celor scrise, respingînd pe de o parte înțelegerea celor necredincioși, învățîndu-ne pe de alta cum sîntem noi în Dumnezeu și Dumnezeu în noi, și iarăși, cum sîntem una și cît este de deosebit după fire Fiul de noi⁵¹. Și așa îi va opri pe arienii să mai creadă că ei vor fi ca Fiul, ca să nu audă și aceste cuvinte: «Iar tu ești om și nu Dumnezeu» (Iez., 28, 2)⁵²; și: «Nu te întinde, sărac fiind, la măsura bogatului» (Pilde, 23, 4). Deci scrie Ioan: «Întru aceasta cunoaștem că petrecem în El și El întru noi, că ne-a dat nouă din Duhul Lui» (I Ioan, 4, 13). Deci pentru harul Duhului dat nouă noi sîntem în El și El în noi⁵³. Și deoarece Duhul este al lui Dumnezeu, prin El, Care Se sălășluiește în noi, socotim pe drept cuvînt că avînd pe Duhul, sîntem și noi în Dumnezeu. Și așa este și Dumnezeu în noi.

50. Scăpați de moarte în toate privințele (deci și sufletește), nu sînt decît cei îndumnezeiți. Căci numai în Dumnezeu e viața neamănîtată de moarte. Dar cei îndumnezeiți poartă între ei legătura dragostei. Căci au imprimat în ei în mod desăvîrșit chipul Persoanelor dumnezeiești unite prin dragostea desăvîrșită. Viața fără de moarte e viață în dragoste. De aceea este Dumnezeu cel în Treime Dumnezeu adevărat, sau viața adevărată, pentru că e Dumnezeul dragostei. Prin dragostea primită de la Sfînta Treime putem fi și noi unul în altul («interioritate reciprocă»-Madinier), cum sînt Tatăl și Fiul. Fiul întrupîndu-Se a adus și în relațiile Sale cu oamenii, deci și între noi, legătura de dragoste ce-o are El cu Tatăl, dar nu după firea dumnezeiască cum o are cu Tatăl, ci după cea omenească. Unitatea Lui cu ei în firea omenească e menită în ea însăși să restabilească legătura lor în dragoste, după modelul Sfintei Treimi. Dar puterea acestei restabiliri o aduce prin înomnirea în calitate de Unul în ființă cu Tatăl și cu Duhul Sfînt.

51. Dumnezeu care ne îndumnezeiește luînd firea noastră, fiind Fiul Tatălui, ne face și pe noi, cu care se unește după firea omenească, fii ai Tatălui după har, dar nu după ființă.

52. Cine socotește, ca arienii, pe Cuvîntul ca prima făptură, dar îl consideră chiar în această calitate dumnezeu, vede în toate piesele lumii dumnezei în sens panteist..

53. Aci sfîntul Atanasie introduce și pe Duhul Sfînt în explicarea faptului că sîntem în Dumnezeu și Dumnezeu e în noi. Dacă ar fi Fiul singur în noi, s-ar putea cugeta la o existență a Lui în noi ca în Tatăl, la o unitate de ființă a Lui cu noi. Dar fiind în noi cu Duhul, sau prin Duhul cel de o ființă cu El, de o ființă deosebită de a noastră, aceasta arată o comuniune între Fiul și Duhul, deosebită de comuniunea ce o are cu noi după firea omenească. Dumnezeu are în Sine o comuniune proprie, care nu-L silește la o comuniune cu noi, aceasta nefiind unica pe care ar putea-o avea. Dar din comuniunea cu Dumnezeu cel în Treime aflat în noi, deosebită de cea cu noi și între noi oamenii, cîștigăm și noi o putere de sus pentru întărirea comuniunii între noi și cu El. Dacă n-ar fi o comuniune superioară între Fiul și Duhul, n-ar fi ceva care să îndemne pe Fiul să intre în comuniune cu noi. Nu ajunge numai o comuniune între Fiul și Tatăl, Care trimite pe Fiul, care să facă pe Fiul să nu Se confunde cu noi, dar totuși să întărească comuniunea Sa cu noi, ci mai trebuie și o comuniune între cele două Persoane ce vin în noi, adică între Fiul și Duhul, pentru ca să-Și fie suficiente în comuniunea Lor distinctă de comuniunea cu noi, dar și să luăm putere din comuniunea Lor superioară pentru comuniunea noastră cu Dumnezeu și între noi.

Deci nu cum este Fiul în Tatăl, sîntem și noi în Tatăl. Căci nu Se împărtășește și Fiul de Duhul ca să fie și El pentru aceasta în Tatăl⁵⁴. Nici nu primește El pe Duhul, ci mai virtos Îl dă tuturor. Și nu Duhul leagă pe Cuvîntul de Tatăl, ci mai virtos Duhul ia de la Fiul⁵⁵. Și Fiul este în Tatăl ca Cuvîntul propriu și ca strălucirea Lui. Iar noi fără Duhul sîntem străini și departe de Dumnezeu, iar prin împărtășirea de Duhul sîntem legați de dumnezeire (uniți cu ea)⁵⁶. Deci a fi noi în Tatăl nu e al nostru, ci al Duhului, Care este în noi și petrece în noi, pînă cînd Îl păstrăm în noi prin mărturisire. Căci spune Ioan: «Cine mărturisește pe Iisus că este Fiul lui Dumnezeu petrece în El și el în Dumnezeu»⁵⁷.

Deci ce asemănare și ce egalitate este între noi și Fiul? Sau cum nu vor fi convinși arienii din toate părțile, și mai ales de Ioan, că altfel este Fiul în Tatăl și altfel ajungem noi în El; și că nici noi nu vom ajunge ca Acela, nici Cuvîntul nu e ca noi, afară de cazul că vor îndrăzni, ca totdeauna, să spună și acum că Fiul a ajuns și El în Tatăl prin împărtășirea de Duhul și prin îmbunătățirea făptuirii. Dar chiar a cugeta aceasta întrece orice necredință. Căci El e Cel ce dă, precum s-a spus: prin Duhul și toate cîte le are Duhul le are de la Cuvîntul.

XXV

Deci Mîntuitorul, zicînd despre noi: «Precum, Tu, Părinte, întru Mine și Eu întru Tine, așa să fie și ei una întru Noi» (Ioan, 17, 23), nu vorbește de identitatea ce o vom avea noi cu El. Aceasta s-a arătat din spusa de la Ioan. Ci, cum a scris Ioan, Hristos face o cerere către Tatăl ca să dăruiască prin El, celor ce cred, pe Duhul, prin Care să arătăm că sîntem în Dumnezeu și că prin aceasta sîntem uniți cu El. Căci de vreme ce Cuvîntul este în

54. Noi numai ne împărtășim de Duhul. De aceea nu sîntem prin ființă în Tatăl. Dar Fiul nu Se împărtășește de Duhul ca noi, ca să fie în Tatăl din acest motiv, deci nu după ființă. Deci Duhul nu e nici El creatură, dar nu e nici mai dumnezeiesc decît Fiul, ca Fiul să aibă nevoie să Se împărtășească de El, cum avem noi, și să fie în Tatăl prin această împărtășire de Duhul, cum sîntem noi. Ordinea împărtășirii de Duhul este mai jos de ordinea unității de ființă între Persoanele Sfintei Treimi. Împărtășirea înseamnă o graniță ființială între noi și El. Duhul Sfînt are un rol deosebit în această ordine a împărtășirii. Prin Fiul venim la existență, de Duhul ne împărtășim. Dar și prima acțiune și a doua le fac împreună, ca să existăm și ca să sporim în existență. Sîntem și sporim de la Tatăl, prin Fiul, în Duhul Sfînt. Dar prin Fiul ni se face posibilă și accesibilă împărtășirea de Duhul, datorită faptului că prin El sîntem creați și El Se întrupează.

55. Sfîntul Atanasie apără aci ideea egalității Duhului cu Fiul. Nu El Îl alipește pe Fiul de Tatăl. Dar Duhul nu ia de la Fiul în sensul că ar fi mai mic decît Fiul. Dacă Fiul Îl dăruiește pe Duhul, luîndu-L de la Tatăl, înseamnă că Duhul e tot așa de mult în interiorul Treimii, ca și Fiul.

56. De Duhul numai ne împărtășim, nu sîntem una în ființă cu El. Deci legătura pe care ne-o prilejuiește El cu Dumnezeu nu este o legătură de ființă. Totuși, Duhul făcînd parte din Treime, prin Duhul sîntem legați de dumnezeire.

57. În convingerea că Hristos e Fiul lui Dumnezeu care merge pînă la mărturisire, se arată prezența Duhului în El.

Tatăl, iar Duhul se dă din Fiul, vrea ca noi să primim Duhul, ca atunci când îl vom lua, avînd Duhul Cuvîntului, Care este întru Tatăl, să arătăm și noi, datorită Duhului, că sîntem una în Cuvîntul și prin El în Tatăl⁵⁸.

Iar spunînd «ca Noi», aceasta nu înseamnă nimic altceva decît că acest har al Duhului venit în ucenici e statornic și irevocabil⁵⁹. Căci ceea ce e, cum am spus înainte, propriu Tatălui și Fiului prin fire, aceea voiește să ni se dea nouă în mod irevocabil prin Duhul. Aceasta știind-o, Apostolul a zis: «Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos?» (Rom., 8, 35). «Căci nu-I pare lui Dumnezeu rău de darurile Lui și de chemarea prin har» (Rom., 11, 29). Deci Duhul este Cel ce ne ține în Dumnezeu, și nu noi prin noi înșine. Și precum sîntem fii și dumnezei, pentru Cuvîntul din noi, așa vom fi în Fiul și în Tatăl și, ajunși în Fiul și în Tatăl, vom fi socotiți una pentru Duhul care este întru noi și întru Fiul aflător în Tatăl⁶⁰.

Deci cînd cade cineva din Duhul pentru vreo răutate, harul rămîne ne-retras de la cei ce voiesc dacă după ce au căzut se pocăiesc⁶¹. Dar nu mai e în Dumnezeu cel ce a căzut (de tot), pentru că s-a depărtat de la El Duhul cel Sfînt și Mîngîietor. În acela va fi cel căruia i s-a supus păcătui⁶²,

58. Se spune aci că Duhul ni Se dă prin Fiul, sau din Fiul, iar nu că purcede din Fiul. Ni Se dă prin Fiul, pentru că Fiul a luat trupul nostru și S-a făcut om și a intrat în unire cu noi prin comunitatea firii omenești. Dar Duhul dat nouă prin Fiul sau din Fiul Se află în Fiul, iar Fiul Se află în Tatăl. Deci nu e exterior Treimii. De aceea, primind pe Duhul, sîntem legați de Dumnezeu cel în Treime, fără să ne facem de o ființă cu El. Iar ridicați în legătură cu comuniunea treimică, luăm puterea de a fi și noi una între noi. Persoanele Sfintei Treimi sînt una în alta, dar Tatăl își păstrează calitatea Lui proprie de Tată, de obîrșie a celorlalte două. Iar ambele vin în lume împreună, însă fiecare păstrîndu-și calitatea: Fiul, ca Cel prin care ni se dau toate și ni Se dă chiar și Duhul. Duhul dîndu-ni-Se prin Fiul, dar fără să Se despartă de Fiul ne adună în Fiul, iar prin Fiul, în Tatăl, întrucît Fiul este în Tatăl. Cînd ești în intimitatea unei persoane, unită cu altele, ești în unitatea dintre ea și ele. Fundamentul ultim al existenței este o unitate personală comunitară. Numai pe ea se poate întemeia valoarea persoanelor și atenția fiecăreia pentru fiecare. Altfel totul e fără sens. Noi avem pe Duhul care e în Fiul și e Duhul Fiului, sau Duh de Fiu. De aceea Duhul ne unește cu Fiul și ne face fii ai Tatălui, împreună cu Fiul.

59. Adică, pe cei cărora li Se dă îi face uniți în mod statornic, cum statornică este și unitatea Persoanelor dumnezeiești.

60. Pe de o parte Duhul aflîndu-Se în noi, pe de alta, în Fiul Care este în Tatăl, precum cele trei Persoane dumnezeiești sînt una, aflîndu-Se Una în Alta, fără să Se confunde, așa ne facem și noi una, adică unul în altul. Duhul are o poziție deosebită în raport cu noi. El ia locul cel mai intim în noi; dar e totodată în Fiul, Care Se află în Tatăl. Locul cel mai intim în noi e în conștiința noastră de fii ai Tatălui ceresc. Deci Duhul Se află în noi, trezind această conștiință, întrucît are cu Sine pe Fiul și pe Tatăl, întrucît Se află totodată în Fiul, iar Fiul în Tatăl, cu simțire de Fiu. Duhul își are locul în Fiul, datorită Tatălui și venind de la Tatăl. De aceea ia loc și în noi trezindu-ne conștiința de fii. Iar avîndu-și locul în Fiul, rămîne în Fiul, prin Care Tatăl îl trimite în intimitatea noastră, caracterizată prin filiație față de obîrșia noastră supremă.

61. Numai stăruința în rău alungă harul. Dacă imediat după cădere omul se căiește, harul nu se retrage. Chiar harul ce persistă îl face pe om să se căiască. Cel ce se căiește imediat arată că nu a căzut de tot, că nu zace în cădere.

62. Duhul cel rău ne face robi prin patimi; Duhul Sfînt ne face liberi, pentru că ne face nepătimași.

cum s-a întâmplat cu Saul (I Regi, 16, 14). Căci s-a depărtat de la El Duhul lui Dumnezeu și îl ținea duhul cel rău. Auzindu-le acestea, dușmanii lui Dumnezeu ar trebui să se rușineze și să nu se mai închipuie egali cu Dumnezeu. Făcînd ei așa, au căzut de la înțelegere. Pentru că «cel necredincios nu e în stare de cunoștință» (Pilde, 29, 7). Și nu suportă cuvintele celor binecredincioși. Căci acestea sînt grele pentru ei.

XXVI

Căci neobosind în gînduri necredincioase, ci învîrtoșîndu-se ca Faraon, auzind și văzînd iarăși în Evangheliile despre cele omenești ale Mîntuitorului, au uitat cu totul, asemenea samosateanului, de dumnezeirea părintească dată Fiului, și cu limbă îndrăzneată cutează a spune: Cum poate Fiul să fie din Tatăl prin fire și asemenea Lui după ființă, cînd zice: «Datu-Mi-s-a toată puterea» (Matei, 28, 18); și: «Tatăl nu judecă pe nimeni, ci toată judecata a dat-o Fiului» (Ioan, 5, 22); și: «Tatăl iubește pe Fiul și toate le-a dat în mîna Lui. Cine crede în Fiul are viață veșnică» (Ioan, 3, 35); și iarăși: «Toate Mi s-au dat de către Tatăl; și nimenea nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul și cel căruia vrea Fiul să-i descopere» (Luca, 10, 22); și iarăși: «Tot ce Mi-a dat Tatăl va veni la Mine» (Ioan, 6, 37)? Apoi adaugă: Dacă era, precum zice, fiu după fire, nu ar fi avut nevoie să primească, ci ar fi avut totul după fire ca fiu. Sau cum poate fi puterea prin fire și adevărată a Tatălui, Cel care în vremea patimilor a zis: «Acum sufletul Meu s-a tulburat, și ce voi zice? Părinte, izbăvește-Mă de ceasul acesta. Dar pentru aceasta am venit în ceasul acesta. Părinte, preaslăvește-Ți numele Tău. Atunci a venit glas din cer: Și L-am preaslăvit și iarăși Îl voi preaslăvi» (Ioan, 12, 27-28). Și iarăși a spus aceleași: «Părinte, de este cu putință să treacă paharul acesta» (Matei, 26, 39); și: «Acestea zicînd Iisus, S-a tulburat cu duhul și a mărturisit și a zis: Amin, amin zic vouă, unul dintre voi Mă va vinde» (Ioan, 13, 21). Din acestea cei cu gînduri rele deduc: Dacă era Puterea nu I-ar fi fost frică, ci mai vîrtos ar fi dat putere și altora. Apoi zic: Dacă era Înțelepciunea prin fire și adevărată și proprie a Tatălui, cum oare s-a scris: «Și Iisus înainta cu înțelepciunea și cu vîrsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni» (Luca, 2, 52)? Și venind în părțile Cezareii lui Filip, a întrebat pe ucenici, cine zic oamenii că este (Matei, 16, 13). Iar venind în Betania a întrebat unde e așezat Lazăr (Ioan, 11, 18). Iar după aceea a întrebat pe ucenici: «Cîte plini aveți?» (Marcu, 6, 38).

Cum deci, zic ei, era Înțelepciunea cel ce înainta în înțelepciune și nu știa cele ce le întreba ca să le afle de la alții? Ba tot ei mai zic și aceasta: Cum poate fi Cuvîntul propriu al Tatălui, fără de Care nu a fost vreodată Tatăl și prin Care toate le face, cum ziceți voi, Cel ce zicea pe cruce:

«Dumnezeul Meu, Dumnezeuul Meu, pentru ce M-ai părăsit?» (Matei 27, 46), iar înainte de acestea Se ruga: «Preaslăvește numele Tău» (Ioan, 12, 28), și: «Preaslăvește-Mă pe Mine, Tată, cu slava pe care am avut-o la Tine înainte de a fi lumea» (Ioan, 17, 5). Ba Se ruga și în pustie și poruncește și ucenicilor să se roage să nu intre în ispită. Ba mai zicea: «Duhul este râvnitor, iar trupul neputincios» (Matei, 26, 41); și: «Despre ziua și ceasul acela nimenea nu știe, nici îngerii, nici Fiul» (Matei, 13, 32). Deci necinstiții deduc și din acestea: Dacă, după părerea voastră, Fiul ar fi fost din veci la Dumnezeu, n-ar fi fost în neștiință cu privire la ziua aceea, ci ar fi cunoscut-o în calitate de Cuvîntul; nici n-ar fi fost părăsit Cel împreună existent, nici n-ar fi cerut să se dea slava, avînd-o pe aceasta întru Tatăl, nici nu s-ar fi rugat în general. Căci fiind Cuvîntul, n-ar fi avut nevoie de nimic. Ci zice acestea fiindcă era creatură și unul dintre cele făcute și de aceea avea nevoie de cele ce nu le avea. Căci e propriu creaturilor să aibă trebuință și nevoie de cele ce nu le au.

XXVII

Acestea le grăiesc necredincioșii, născocindu-le. Dar cugetîndu-le acestea, ar trebui să întrebe lucruri și mai îndrăznețe: «Pentru ce, în general, S-a făcut Cuvîntul trup?» Și iarăși să adauge: «Cum a putut, Dumnezeu fiind, să Se facă om? Sau cum a putut, netrupesc fiind, să poarte trup?» Sau să întrebe în mod și mai iudaic, asemenea lui Caiafa: «Pentru ce Hristos, om fiind, Se făcea pe Sine Dumnezeu?» (Ioan, 10, 33). Căci văzînd acestea și unele apropiate acestora, iudeii atunci murmurau cele de mai sus. Iar acum arienii, citindu-le, nu le cred nici ei și au căzut în blasfemie. Căci dacă ar cerceta cineva în mod paralel spusele acestora și aceloră, îi va afla, fără îndoială, întîlnindu-se în aceeași necredință și îi va vedea arătînd aceeași îndrăzneală și purtînd o luptă comună împotriva noastră. Căci iudeii întrebau: «Cum, om fiind, poate fi Dumnezeu?»⁶³. Iar arienii întrebă: «Dacă era Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, cum S-a putut face om?»⁶⁴. Și iudeii se sminteau și-și băteau joc, zicînd: «Dacă Acesta ar fi fost Fiul lui Dumnezeu, n-ar fi răbdat crucea»⁶⁵. Iar arienii într-o formă diferită ne întrebă: «Cum îndrăzniți să spuneți că e Cuvîntul propriu al ființei Tatălui unul care are trup, care poate suporta trupul?»⁶⁶.

63. O astfel de întrebare nu intuiește marea taină și valoare a omului, nici nu-și dă seama că Dumnezeu este iubire și că dacă nu e iubire nu e Dumnezeu; și că din iubire Se face om.

64. E o întrebare care arată că nu au putut înțelege de fapt puterea lui Dumnezeu, ci-L limitau.

65. A răbdat-o pentru că prin aceasta a întărit și l-a mîntuit pe om.

66. Aceia nu înțeleg că trupul poate fi instrument sfințit al sufletului și, deci, și al lui Dumnezeu.

Apoi iudeii căutau să omoare pe Domnul pentru că numea pe Dumnezeu Tatăl Său și Se făcea pe Sine egal cu El, declarînd că lucrează cele ce le lucrează Tatăl. Arienii, la rîndul lor, au învățat și ei să spună că nu e egal cu Dumnezeu, nici nu este Dumnezeu Tatăl propriu și prin fire al Cuvîntului, ba caută să și omoare pe cei ce cugetă acestea. Mai departe, iudeii întrebă: «Nu este Acesta fiul lui Iosif, Cel pe al cărui tată și mamă îi cunoaștem? Cum zice deci: «Înainte de a fi Avraam Eu sînt și M-am coborît din cer?» (Ioan, 6, 42; 8, 58); iar arienii, auzindu-i, întrebă și ei la fel: «Cum poate să fie Cuvîntul lui Dumnezeu sau Dumnezeu cel ce doarme ca un om și plînge și întrebă?» Deci și unii și alții, pornind de la cele omenești pe care le-a răbdat Mîntuitorul pentru trupul pe care l-a luat, tăgăduiesc veșnicia și dumnezeirea Cuvîntului.

XXVIII

Deci această aiureală iudaică fiind și pornită de la vînzătorul Iuda, ar trebui ca aceștia sau să mărturisească deschis că sînt ucenici ai lui Caiafa și Irod, neacoperindu-și cugetarea iudaică cu numele creștinismului, și să tăgăduiască deplin, cum am spus și înainte, venirea Mîntuitorului în trup – căci acesta este înțelesul propriu al ereziei lor –, sau, dacă se feresc să se iudaizeze deschis și să se taie împrejur, pentru a plăcea lui Constanțiu și celor amăgiți de ei, să nu mai spună cele ale iudeilor. Căci se cuvine ca cei ce se feresc de numele vreunora să se ferească și de cugetarea lor.

Dar noi sîntem creștini, o, arienilor! Sîntem creștini și ne e propriu să înțelegem corect Evangheliile despre Mîntuitorul și să nu-L ucidem cu pietre împreună cu iudeii, cînd auzim despre dumnezeirea și veșnicia Lui, nici să nu facem caz de cuvintele smerite pe care le spune ca om pentru noi. Dacă voiți să vă faceți și voi creștini, lepădați nebunia lui Arie și spălați-vă urechile întinate de cuvintele hulitoare prin cuvintele binecredincioase, cunoscînd că, încetînd să fiți arieni, vă veți opri și de la reaua cugetare a iudeilor de acum și îndată vă va străluci adevărul din întuneric. Și nu ne veți mai osîndi ca vorbind de două dumnezeiri eterne, ci veți recunoaște și voi că Domnul este Fiul adevărat și prin fire al Tatălui și că nu e simplu veșnic, ci se cunoaște ca împreună existînd cu eternitatea Tatălui⁶⁷. Fiîndcă există așa numitele puteri veșnice, cărora El le

67. Nu există decît o singură eternitate și, aceea, comună Tatălui și Fiului și Duhului Sfînt, subzistînd în cele trei Persoane ca însușire a unei unice ființe. Trei eternități ar fi ca trei esențe impersonale și supuse unor legi limitative. Ele n-ar fi persoane desăvîșite, pentru că s-ar limita reciproc, deci n-ar exista un Dumnezeu adevărat. De aceea va spune sfîntul Maxim Mărturisitorul că Dumnezeu e mai presus de viață, de nemurire, de sfîntenie, chiar dacă ele n-au început în timp (*Capete gnostice*, I, 50). Eternitatea nu există înaintea persoanei, ci în persoană. Iar Persoana supremă nu e singură, ci în comuniune treimică. Dumnezeu cel personal sau comuniune de Persoane este etern, nu o eternitate impersonală, care ar ajunge prin evoluția supusă unor legi la o stare de persoană. Învăța

este Creator⁶⁸. Căci în Ps. 23 s-a scris: «Ridicați, stăpînitori, porțile voastre, și vă ridicați porți veșnice» (Ps. 23, 7). Dar e vădit că și acestea s-au făcut prin El. Iar dacă El este Creatorul și al celor veșnice, cine dintre noi se va îndoi că este mai presus și de cele veșnice?⁶⁹ Astfel Domnul nu este cunoscut atît din veșnicia Lui, cît din faptul că e Fiul lui Dumnezeu⁷⁰. Căci fiind Fiu, e nedespărțit de Tatăl și nu a fost cîndva cînd n-a fost, ci a fost pururea. Și fiind Chipul și strălucirea Tatălui, are și veșnicia Tatălui.

tura creștină este profund personalistă și de aceea e plină de sens. Din eternitate există comuniunea de Persoane desăvîrșite. Nu e nimic înaintea comuniunii de Persoane. Ea explică totul; ea dă sens existenței.

Eternitatea în sine nu poate exista, ci este ca eternitate a ceva. O esență eternă, din care apare după o vreme persoana (Böhme, Hegel), este imposibil de cugetat logic. În eternitate nu poate fi un «după». Persoana trebuie să fie din eternitate. Pe de altă parte o esență eternă, pe lîngă faptul că nu poate fi cugetată logic fără persoană, trebuie cugetată avînd în ea voința de a dura etern; altfel e supusă unei legi care îi este superioară, pentru a exista etern și a putea produce din ea persoana. Dar e superioară o existență care are în ea voința de a exista etern în mod conștient și nu inconștient, ca o lege. În orice caz nu poți despărți între a fi etern și a voi să fii etern. De aceea, a vorbi de o existență eternă înseamnă a vorbi și de o voință din eternitate. Trebuie să fii ca să voiești să fii. Iar voința conștientă e superioară voinței oarbe, care se impune ca o lege superioară existenței și care ea însăși trebuie să fie supusă altei legi, și așa la infinit. De aceea existența eternă trebuie să aibă în ea voința conștientă eternă de a fi, nesupusă nici unei legi. Ea trebuie să aibă caracter personal, liber.

Dar prin voință existența are un sens. Existența treimică vrea să dureze etern, pentru că există în ea iubirea unei persoane pentru alta. A fi etern, a voi să fii etern și a iubi sau a avea ce iubi țin împreună. Numai la noi existența și voința nu sînt strîns unite, pentru că existența nu depinde de noi.

68. Sfîntul Maxim va zice că sfințenia, nemurirea sînt «lucruri» (ἐργα) ale lui Dumnezeu, chiar dacă n-au început în timp. Sînt lucruri în sensul de fapte. Căci ele constau din relații trăite, voite de persoane. Dar sfîntul Maxim vorbește aici de însușiri veșnice, care nu sînt numai ale lui Dumnezeu și cu care El înzestrează și făpturile. Căci le îmbracă și pe acestea în bunătate, în sfințenie, în nemurire (de ex. pe îngeri). Deci privity în abstract sînt niște însușiri veșnice al căror creator e Dumnezeu. Dumnezeu ca Persoană e mai presus de ele. Propriu-zis sfîntul Maxim face deosebire între cele din eonii anteriori timpului și posteriori lui (veșnice – αἰώνια) și eternitatea lui Dumnezeu.

69. Cum am mai spus, sfinții părinți fac deosebire între cele veșnice (αἰώνια) și cele eterne. Căci cele veșnice (vecinice) sînt cele ce există în veacurile anterioare «veacului» lumii acesteia. Cele eterne par a fi însușirile pe care le are Dumnezeu dinainte de veacuri și de care face parte și celor aduse la existență în veac, sau în veacuri. Căci n-ar putea îmbrăca Dumnezeu în sfințenie pe îngeri sau pe oameni dacă n-ar fi El însuși sfînt din eternitate. Dar și sfințenia Lui eternă este un «lucru» al lui Dumnezeu ca Persoană, sau al Treimii, fiind o relație «lucrată» de El. Noi vom fi în veșnicie, după ce, fiind cugetați înainte de veacul lumii acesteia, am trăit în timp. Dumnezeu e mai presus de veacuri și de cele veșnice în eternitatea Lui.

70. Făcînd abstracție de deosebirea între veșnicie și eternitate, se mai poate spune: ele pot fi și însușirile unei esențe impersonale, fără sens. Eternitatea nu poate fi de sine, ci într-o esență sau într-o persoană. Totuși persoana nu e produsul eternității, ci e posesorul ei veșnic ca Tatăl din care Fiul e Născutul etern, ca Fiul Tatălui, Care deci nu e nici El produsul eternității, ci are eternitatea în El, din ființa Tatălui. Altfel Domnul n-ar fi Domn și al eternității, ci produsul ei. Fiul însă e Domnul eternității sau Subiectul ei împreună cu Tatăl Lui. Persoana supremă are eternitatea, căci eternitatea nu poate fi decît în Ea. Fiul etern este iubit de un Tată etern și iubește un Tată etern, sau un Tată care poate să fie iubit etern, cum poate Fiul să fie iubit etern.

Cum au fost respinși ca cugetînd greșit spusese folosite înainte, se poate cunoaște din cele puține spuse înainte. Iar că și cele ce le dau ca motiv acum din Evanghelie se dovedesc ca fiind dintr-o cugetare neserioasă, este ușor de văzut dacă privim și acum la scopul credinței noastre a creștinilor și ne folosim de el ca de o regulă în citirea Scripturilor de Dumnezeu insuflate, cum a spus Apostolul (II Tim., 3, 16). Necunoscîndu-l pe acesta, dușmanii lui Hristos s-au rătăcit de la calea cea dreaptă a adevărului și s-au poticnit de piatra smintelii (Rom., 9, 33), cugetînd cele ce nu trebuie cugetate.

XXIX

Iar scopul și rostul Sfintei Scripturi este, precum am spus de multe ori, această vestire îndoită despre Mîntuitorul: că El a fost pururea Dumnezeu și Fiu, fiind Cuvîntul și strălucirea și Întelegiunea Tatălui; și că pe urmă, luînd trup pentru noi din Fecioara Maria, Născătoare de Dumnezeu, S-a făcut om⁷¹. Această îndoită vestire se poate afla, urmărind-o în toată Scriptura de Dumnezeu insuflată, cum Însuși Domnul a spus: «Cercetați Scripturile că ele sînt cele ce mărturisesc despre Mine» (Ioan, 5, 39). Dar ca nu cumva, înfățișînd toate spusese ei, să ne lungim în scris, ne vom îndestula cu cele ce urmează, în care sînt pomenite toate. Astfel Ioan zice: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul. Acesta era la început la Dumnezeu. Toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 1-3). Apoi: «Și Cuvîntul trup S-a făcut și S-a sălășluit între noi; și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl» (Ioan, 1, 14). Iar Pavel scrie: «Care fiind în chipul lui Dumnezeu, nu știrbire a socotit a fi întocmai cu Dumnezeu, ci S-a deșertat pe Sine chip de rob luînd și întru asemănarea oamenilor făcîndu-Se. Și la înfățișare aflîndu-Se ca om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, și încă moarte de cruce» (Filip., 2, 6-8). Pornind de la acestea, dacă va străbate cineva cugetarea a toată Scriptura, va vedea cum la început Tatăl a zis Acestuia⁷²: «Să fie

71. Dacă Iisus n-ar fi Dumnezeu, nu ne-ar putea ridica din lumea supusă corupției și morții. Căci numai Dumnezeu e superior și nu supus lor. Iar dacă nu S-ar fi făcut om, ar fi un Dumnezeu indiferent sau neputincios față de încadrarea noastră într-o lume stricăcioasă și fără sens. Deci n-ar fi Dumnezeu adevărat și prin urmare n-ar fi nicăieri un sens, lucrul care el însuși este mai inexplicabil decît orice. În afară de existența unui Dumnezeu personal, superior acestei lumi, și de întruparea Fiului Lui nu e nici un sens în existență.

72. Τοῦτο s-ar putea traduce și: «prin Acesta». Această traducere ar arăta că Tatăl Se folosește de Cuvîntul Său pentru crearea lumii. Dar din folosirea pluralului: «Să facem», rezultă mai degrabă: «Acestuia». Aceasta arată o sfătuire între Persoanele Treimii. Lumea nu ținește dintr-un fundament impersonal fără voia Lui, ci e opera unei hotărîri care se ia de Persoanele Treimii în iubire. E o operă a libertății și iubirii. Cel ce este din eternitate, avînd în existența Sa perfectă libertatea și iubirea, dă și lumii o existență în care se imprimă libertatea (față de legile care sînt date și ele ca un cadru statornic, larg) și iubirea, căci nu poate fi existență cu sens, fără voință și iubire în ea.

lumină» (Fac., 1, 3) și: «Să fie tărie» (ibid., 6) și: «Să facem pe om» (ibid., 26), iar la sfârșitul veacurilor L-a trimis pe El în lume «nu ca să judece lumea, ci ca să mîntuiască lumea prin El» (Ioan, 3, 17)⁷³. Căci s-a scris: «Iată Fecioara în pîntece va avea și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuil, care tălmăcit înseamnă: Cu noi este Dumnezeu» (Matei, 1, 25).

XXX

Deci cel ce citește dumnezeiasca Scriptură să învețe din Vechiul Testament cuvintele, iar din Evanghelii să vadă pe Domnul făcut om⁷⁴. Căci se zice: «Cuvîntul trup S-a făcut și S-a sălășluit între noi» (Ioan, 1, 14). S-a făcut om, n-a venit la om. Acest lucru e necesar de știut ca nu cumva, căzînd în privința aceasta, cei necredincioși să amăgească pe vreunii și aceia să creadă că, precum în timpurile dinainte a venit la fiecare din sfinți, așa a venit și acum Cuvîntul la om, sfințindu-l pe acesta și arătîndu-Se în el ca și în alții⁷⁵. Căci de-ar fi fost așa și S-ar fi arătat numai

73. Dacă Dumnezeu a făcut lumea din iubire, n-a făcut-o ca să o osîndească mai tîrziu la chinuri veșnice, la o existență redusă la minimum în separație de El, ci ca s-o introducă mai deplin în intimitatea existenței fericite a plinătății și iubirii Lui, răspunzînd dorinței sădite în ea după aceasta. Creînd lumea prin Fiul Său cel iubit, ca un chip al Lui, tot prin El o și mîntuiește cînd prin păcat cade departe de la El, ridicînd-o din puținătatea existenței în care a ajuns. Căci, unind-o deplin cu Fiul Său iubit făcut om, o unește cu Cel pe care-L iubește mai mult ca pe oricine, ca pe Cel căruia l-a dat din veci toată ființa și viața Sa în unitate cu Sine.

74. În Vechiul Testament ne-au fost trimise cuvintele Cuvîntului sau despre Cuvîntul. În Noul Testament Îl avem pe Cuvîntul însuși ca izvor al cuvintelor, făcut om. Sau, în Vechiul Testament, Cuvîntul își arată atenția față de oameni prin cuvintele Lui ce veneau la prooroci și, prin ei, la fiecare om care voia să le primească. În Noul Testament Se intrupează El însuși ca un om central între noi.

75. În Vechiul Testament Cuvîntul venea la cite un om în mod deosebit și-l sfințea. Dar nu S-a făcut El însuși om. Prin acea venire la oameni aleși, pregătea venirea Lui ca om. Oamenii se pregăteau prin acel dialog mijlocit și de la distanță cu El, să-L cunoască atunci cînd va veni la dialogul din apropiere cu ei, devenit El însuși Unul dintre ei și grăind față către față cu ei prin grai și față omenească luate de El, comunicîndu-le direct ceea ce le comunica înainte prin alții. Dumnezeu a fost deci totdeauna cu lumea prin Cuvîntul Său. Iar oamenii au fost făcuți capabili să stea cu El în comunicare. Ba chiar s-a pus în ei necesitatea de a sta cu El în comunicare și de a fi conduși de El, simțind necesitatea de a răspunde la cuvintele Lui în parte făptuitoare, în parte poruncitoare. Trebuința acestui răspuns se va face simțită din plin cînd va veni Cuvîntul în persoană ca om. Aceasta se va vedea și din dezordinea ce se va produce între ei în cazul că nu-l vor răspunde la acest grad nou de a Se comunica. Dar deși Cuvîntul a fost pururea cu lumea creată prin El, nu toată s-a pregătit pentru legătura superioară cu El, ci numai o mică parte, care ajungea însă pentru a ajuta și pe ceilalți oameni să-L înțeleagă la venirea Lui personală. Deci, deși Dumnezeu știa că lumea va cădea din legătura cu El, a creat-o totuși, dînd prin aceasta dovada că nu a voit să creeze oameni lipsiți de libertate, care să rămînă alipiți de El în mod involuntar. Aceasta ar fi arătat un Dumnezeu temător de niște ființe libere («cenzură transcendentă», semn al unui Dumnezeu neatotputernic). Dumnezeu i-a creat pe oameni (și pe îngeri) pentru o iubire liberă față de El. Aceasta arată în același timp valoarea reală ce le-o acordă. Dar aceasta comporta și riscul căderii lor. Dumnezeu a făcut însă și din aceasta un prilej ca să arate în și mai mare grad iubirea Lui față de oameni, încercînd să-i recîştige prin mijlocul cel mai efectiv și mai uluitor al înomenirii Fiului Său și prin deschiderea perspectivei de a-i face fii ai Săi, chiar după ce și-au arătat nepăsarea față de El prin părăsirea Lui.

într-un om, n-ar fi fost nici o minune (nici un paradox) și cei ce-L vedeau nu s-ar fi mirat, întrebînd: «De unde este Acesta?» (Ioan, 19, 9); și: «Pentru ce, Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu?» (Ioan, 10, 33). Căci erau obișnuiți să audă: «Și a fost cuvîntul Domnului către fiecare dintre prooroci». Dar acum, de vreme ce Cuvîntul lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, a răbdat să Se facă și Fiul omului și S-a smerit pe Sine, chip de rob luînd, crucea Domnului le este iudeilor sminteală, iar nouă «Hristos ne este Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). Căci «Cuvîntul, cum zice Ioan, trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Dar Scriptura are obiceiul să numească trup pe om. Așa se zice prin proorocul Ioel: «Voi vărsa din Duhul meu peste tot trupul» (Ioel, 2, 28). Și tot așa spune Daniel către Astyagi: «Nu mă închin unor idoli făcuți de mînă, ci lui Dumnezeu celui viu, Care a zidit cerul și pămîntul și are domnia peste tot trupul» (Dan., 14, 4). Și acesta și Ioel numesc tot trupul neam omenesc.

XXXI

Deci odinioară a venit la fiecare dintre sfinți și i-a sfințit pe cei ce L-au primit pe El cu sinceritate. Dar nu s-a spus că, așa cum s-au născut aceia, S-a făcut și El om, nici că, așa cum au pățimit aceia, a pățimit și El⁷⁶. Dar cînd la sfîrșitul veacurilor a venit o singură dată, prin Maria, spre desființarea păcatului (căci așa a binevoit Tatăl să trimită pe Fiul Său născut din femeie, ceea ce s-a făcut sub Lege, Gal., 4, 4), atunci s-a spus că, luînd trup, S-a făcut om și a pățimit în acest trup pentru noi, cum a zis Petru: «Hristos a pățimit cu trupul» (I Petru, 4, 1). Aceasta ca să se arate și ca să credem toți că, fiind pururea Dumnezeu și sfințind înainte pe cei la care venea și orînduind (διακοσμών) după voia lui Dumnezeu toate, pe urmă S-a făcut și om pentru noi și S-a sălășluit dumnezeirea trupestă în trup, cum zice Apostolul (Col., 2, 9). Iar aceasta este una cu a zice că, fiind Dumnezeu, Și-a luat un trup propriu și folosindu-Se de el ca de un organ, S-a făcut om pentru noi. Și de aceea cele proprii trupului se zic ale Lui⁷⁷, fiindcă era în trup. Așa era propriu Lui a flămîenzi, a înseta, a pătimi, a obosi și cele asemenea care țin de trup⁷⁸. Iar faptele proprii Cuvîntului, cum e a scula morții, a face pe orbi să vadă, a vindeca pe cea care suferea de curgerea sîngelui, le făcea prin trupul Său⁷⁹. Și Cuvîntul purta slăbi-

76. Adică, în Vechiul Testament nu S-a născut ca un om, alături de oameni, ca să pătimească și El însuși ca atare și să învie, ca să le deschidă și celorlalți calea spre înviere. Un Dumnezeu prezent numai spiritual în oameni n-a eliberat pe oameni de moarte.

77. Cuvîntul S-a făcut subiectul trupului.

78. Trupul e al Lui, pentru că ale Lui sînt toate cele primite prin trupul asumat. Aceasta e marea taină a lui Dumnezeu și a omului: că Dumnezeu poate trăi cele ale omului și omul pe cele ale lui Dumnezeu.

79. Aceasta e iarăși marea taină a trupului omenesc: că cele dumnezeiești se pot manifesta prin trup.

ciunile trupului ca ale Sale⁸⁰. Căci trupul era al Lui. Și trupul slujea faptelor dumnezeirii, căci în el se săvârșeau. Fiindcă era trupul lui Dumnezeu⁸¹. De aceea a zis proorocul: «Acesta neputințele noastre le poartă» (Isaia, 53, 4; Matei, 8, 17). El n-a zis: neputințele noastre le-a vindecat, ca unul ce ar fi fost afară de trup și le-ar fi vindecat numai, cum a făcut totdeauna, lăsînd pe oameni iarăși supuși morții. Ci a purtat neputințele noastre și poartă păcatele noastre, ca să arate că S-a făcut El însuși om pentru noi, și trupul care le are pe acestea în sine este trupul Său. El nu S-a vătămat întru nimic ridicînd păcatele noastre în trupul Său pe lemn⁸², cum zice Petru (I Petru, 2, 24), dar noi, oamenii, ne-am eliberat de patimile noastre și ne-am umplut de dreptatea Cuvîntului⁸³.

XXXII

Astfel trupul Lui pătimind, Cuvîntul nu era în afara lui. De aceea și pătimirea se zice că este a Lui. Și împlinind El faptele Tatălui, trupul nu

80. Cînd sufăr de o înțepătură în trup, nu pot spune că mă doare trupul, ci că mă doare pe mine în întregime, deși nu e înțepat sufletul. Tot așa Cuvîntul întrupat simțea slăbiciunile și durerile trupului ca fiind ale Sale, nesimțîndu-Se ca Persoană unitară nesimțitor față de ele, deși neputințele și durerile flămînzirii, oboselii, pătimirii nu atingeau propriu zis dumnezeirea. În acest sens dumnezeirea era nepătimitoare. Dar aceasta nu însemna că El nu simțea în întregimea Lui ca Persoană durerile și slăbiciunile. E o mare taină în a avea omul de ex. sufletul neînțepat, neflămînd și totuși în a suferi ca un întreg nedespărțit cele ce ating numai trupul. În acest sens Dumnezeu-Cuvîntul nu privea impasibil la suferințele trupului Său, deși nu cu dumnezeirea flămînzea și nu ea era străpunsă de cuie. Avem aci marea taină a unității Persoanei Lui, care era atît purtătoarea dumnezeirii cît și a firii omenesti.

81. E o mare taină cum poate fi trupul organul faptelor dumnezeiești. Aci se arată cum și el este un extraordinar complex rațional plasticizat, chip al sufletului, care la rîndul lui este chip al Cuvîntului (al Logosului dumnezeiesc), între toate fiind totodată o comunicare. Raționalitatea plasticizată a trupului este o raționalitate sensibilă, fiind trăită de el mai ales ca atare. Dar prin aceasta el e articulat în suflet (sau sufletul e «inserat» în trup, cum spune Bergson); iar Dumnezeu-Cuvîntul, în firea Sa omenească. El a făcut trupul însuflețit capabil să fie unealtă a faptelor dumnezeiești, mai presus de puterile lui naturale, dar și să se umple de dulceața unei sensibilități superioare celor naturale. De aceea trupul lui Hristos se resimțea de faptul că era al lui Dumnezeu, precum și Dumnezeu Își însușea sensibilitatea trupului în săvîrșirea și pătimirea celor proprii trupului. Dumnezeu a binevoit să Se umanizeze, precum umanitatea Lui s-a îndumnezeit. Îndumnezeirea n-a anulat omenescul, ci l-a înălțat și umanizarea n-a coborît dumnezeirea de la firea ei, ci i-a dat prilejul de a participa la simțirea celor omenesti. Poate că așa cum în simțirea conștiință a trupului omenesc al nostru se întâlnește sufletul cu trupul, așa în simțirea trupului lui Hristos se întâlnește dumnezeirea cu umanitatea Lui constătătoare din suflet și trup.

82. Nu a rămas în moarte, pentru că era și Dumnezeu și pentru că purta păcatele nu ca ale Lui, ci ca ale noastre, din milă pentru noi, El însuși fiind fără de păcat, neîndulcindu-Se și neîntinîndu-Se de ele, dar simțîndu-Se responsabil de ele, ca și cînd El le-ar fi săvîrșit sau le-ar fi săvîrșit, dar fără să le săvîrșască El.

83. Cuvîntul fiind drept, deci suportînd în trupul Lui păcatele noastre, fără să Se facă autorul lor, a umplut întru trupul Său de dreptate, chiar prin faptul că a suferit pînă la capăt pentru ele fără să se împotrivescă; iar dreptatea Lui a trecut de la El și la noi, dacă unim trupul nostru cu trupul Lui.

era în afara Lui, ci Domnul le făcea acestea în trupul Lui însuși⁸⁴. De aceea făcut om, zicea: «Dacă nu fac lucrurile Tatălui Meu, să nu credeți în Mine; iar dacă le fac și nu credeți în Mine, credeți în aceste fapte, ca să cunoașteți că Tatăl este întru Mine și Eu întru El» (Ioan, 10, 37-38). Când a fost nevoie să ridice pe soacra lui Petru cuprinsă de friguri (Matei, 8, 14), a întins mîna omeneste, dar a oprit boala dumnezeiește⁸⁵. Și orbul din naștere a fost atins de scuipatul omenesc ieșit din trup, dar prin tina purtătoare a scuipatului a deschis ochii dumnezeiește (Ioan, 9, 6). Către Lazăr a trimis glas omenesc, ca un om, dar l-a sculat din morți dumnezeiește, ca Dumnezeu⁸⁶.

Iar acestea se făceau și se arătau așa, pentru că avea un trup adevărat și nu prin nălucire⁸⁷. Domnul îmbrăcînd trupul, l-a îmbrăcat pe acesta întreg cu toate pătimirile (afectele) lui, încît, precum spunem că trupul era al Lui, așa trebuie să se spună că și afectele trupului erau ale Lui, deși nu atingeau dumnezeirea Lui⁸⁸. Căci dacă ar fi fost trupul altuia, s-ar fi spus că și pătimirile erau ale aceluia⁸⁹. Dar dacă trupul a fost al Cuvîntului (căci «Cuvîntul trup S-a făcut», Ioan, 1, 14), e necesar să se spună că și afectele trupului erau ale Lui, al Căruia era și trupul. Iar fiind ale Lui afectele (pătimirile), cum sînt mai ales: a fi judecat, a fi biciuit, a înseta, crucea și moartea și celelalte slăbiciuni ale trupului, ale Lui sînt biruințele și harul. De aceea în mod consecvent și cuvenit se numesc acestea afecte (pătimiri) ale Domnului și nu ale altuia, ca și harul să ne poată fi dat de El⁹⁰. Și nu ne facem închinătorii altuia, ci cu adevărat închinători ai lui

84. Nici Cuvîntul nu era în afara trupului ce pătimea și de aceea a biruit moartea; nici trupul nu era în afara Cuvîntului care împlinea faptele lui Dumnezeu și făcînd minuni, și de aceea faptele acestea au fost și ale trupului.

85. Prin mîna ce o întindea se simțea puterea dumnezeiască. Mîna Lui nu era ca o mîna fără putere. Lucrarea dumnezeiască nu era despărțită de mîna ce atinge trupul bolnav. În aceasta se arată că mîna era a lui Dumnezeu, asumată fiind de ipostasul Cuvîntului.

86. Chiar prin glasul trimis spre Lazăr aflat cu trupul în mormînt, lucra puterea dumnezeiască. Glasul omenesc și lucrarea dumnezeiască nu erau despărțite. Se simțea puterea dumnezeiască în glasul omenesc. Nu era un glas ca al oricărui om, ci era plin de puterea dumnezeiască. De aceea se spune că glasul era al Cuvîntului, și puterea era a omului Hristos Iisus.

87. Nu era un trup nălucă, căci în acest caz n-ar fi fost scăpat trupul nostru de patimi și de moarte. Dar Cuvîntul nu era numai la aparență Subiectul lui, căci în acest caz s-ar fi întîmplat de asemenea o mîntuire la aparență. Ci era cu adevărat trupul real al Lui, efectuîndu-se în el faptele mîntuitoare reale ale Cuvîntului, care se transmiteau prin el și asupra altora și asupra naturii.

88. Erau ale Cuvîntului întrupat, pentru că le trăia într-un mod imprimat de puterea dumnezeiască, sau erau ale Lui ca Subiect unitar, dar nu atingeau dumnezeirea Lui.

89. Dacă nu ar fi luat Fiul lui Dumnezeu însuși trupul, ci ar fi lucrat din afară asupra trupului, trupul Lui n-ar fi devenit izvorul de vindecare al tuturor, ci Cuvîntul ar fi lucrat asupra oamenilor numai prin îndemnuri ca și în Vechiul Testament. Nepătîmind în el Cuvîntul însuși, nu l-ar fi ridicat din moarte.

90. Sfîntul Atanasie expune aci o concepție despre har legată de înțelegerea ontologică a mîntuirii. Harul e puterea eliberării de afecte și de moarte, ce ne vine din trupul Cuvîntului pentru că Acesta a biruit în el moartea. E puterea prin care se prelungește în

Dumnezeu, pentru că nu chemăm nici Mîntuitor pe nimenea dintre cei făcuți, nici vreun om comun, ci pe Fiul adevărat și Cel prin fire din Dumnezeu, Care S-a făcut și om.

XXXIII

Și cine nu s-ar minuna de aceasta? Sau cine n-ar consimți că acesta este un lucru cu adevărat dumnezeiesc? Dacă lucrurile dumnezeirii Cuvîntului nu s-ar fi săvîrșit prin trup, omul nu s-ar fi îndumnezeit⁹¹. Și iarăși dacă cele proprii trupului nu s-ar fi socotit ale Cuvîntului, omul nu s-ar fi eliberat desăvîrșit de ele. Și chiar dacă acesta s-ar fi liniștit puțin timp de ele, cum am spus înainte, totuși ar fi rămas păcatul și stricăciunea în el, cum s-a întîmplat cu oamenii dinainte. Și aceasta se poate dovedi. De fapt mulți s-au făcut sfinți și curați de tot păcatul⁹². Iar Ieremia a fost sfințit din pîntece (Ier., 1, 5). Și Ioan încă purtat în pîntece sălta de bucurie la glasul Născătoarei de Dumnezeu Maria. Și totuși moartea a împărățit de la Adam pînă la Moise și «peste cei ce nu au păcătuit după asemănarea neascultării lui Adam» (Rom., 5, 14). Și așa oamenii au rămas nu mai puțin muritori și întru stricăciune, supuși patimilor (afectelor) proprii firii⁹³.

Dar acum, Cuvîntul făcîndu-Se trup și însușindu-Și cele ale trupului, acestea nu se mai ating de trup, pentru Cuvîntul ce Și l-a însușit; ci sînt pironite de El. De aceea oamenii nu mai rămîn din pricina patimilor lor păcătoși și morți, ci, înviind prin puterea Cuvîntului, rămîn nemuritori și nestricăcioși (nesupuși corupției). De aceea, născîndu-se trupul Lui din Născătoarea de Dumnezeu Maria, se spune că S-a născut El, Care dăruiește altora facerea spre a fi, ca să mute la Sine facerea și să nu mai mergem în pămînt ca fiind numai pămînt, ci, uniți cu Cuvîntul cel din cer,

noi în mod activ starea umanității curate și înviate a Cuvîntului; puterea biruirii păcatelor prin răbdarea crucii (sau a afectelor) de către Cuvîntul însuși. E puterea prin care înaintăm spre înviere și îndumnezeire, dîndu-ne calitatea de fii ai Tatălui ceresc în unire cu Cuvîntul.

91. Numai fiind străbătute, curățite, întărite și tot mai desăvîrșite de lucrările dumnezeiești ale Cuvîntului, trupul și sufletul omenesc s-au îndumnezeit. Aceasta s-a făcut lucrînd Dumnezeu-Cuvîntul însuși în și prin trupul devenit propriu al Lui. Și numai prelungindu-se aceasta în veci. În umanitatea Cuvîntului lucrează ca Subiect Cuvîntul; și aceasta, în veci. Se menține astfel în veci în mijlocul oamenilor un focar, din care iradiază Focul îndumnezeitor.

92. Chiar în cei care au dobîndit o curăție de păcatele personale, a rămas păcatul strămoșesc atîrnînd asupra lor și amenințîndu-i să cadă în păcate personale, ca o sabie a lui Damocles.

93. Patimile proprii firii de după păcat au cînd înțeles de patimi păcătoase, cînd de afecte care, la început nepăcătoase, pot da naștere păcatului: foamea, setea, oboseala, durerea etc. Pe acestea Cuvîntul suportîndu-le cu răbdare și în curăție pînă la moarte, le-a biruit, luîndu-le puterea.

să fim ridicați prin El la ceruri⁹⁴. Deci așa a mutat și celelalte afecte ale trupului nu fără rost la Sine, ca de acum, nu ca oameni (de la noi înșine), ci ca proprii ai Cuvîntului, să ne împărtășim de viața veșnică. Căci nu mai murim în Adam, potrivit facerii de mai înainte, ci mutîndu-se facerea noastră și toată slăbiciunea la Cuvîntul, ne vom scula din pămînt, dezlegîndu-se blestemul de pe urma păcatului, pentru Cel ce S-a făcut pentru noi blestem.⁹⁵ Și aceasta s-a făcut în modul cel mai convenit. Căci precum, fiind din pămînt, toți murim în Adam, așa renăscînd de sus, din apă și din Duh, în Hristos toți sîntem făcuți vii, ca unii al căror trup nu mai e pămîntesc, ci cuvîntător (rațional) pentru Cuvîntul lui Dumnezeu, Cel ce pentru noi S-a făcut trup⁹⁶.

94. Aplică la Sine ca om facerea noastră, adică Se face și pe Sine născîndu-Se ca om, dar mută și la noi, care ne alipim Lui, facerea sau nașterea Sa curată, realizînd un fel de nouă creație. Desigur chiar nașterea primă a oamenilor nu e numai din actul părinților, care nasc pe alții, ci și din lucrarea lui Dumnezeu care-i face, sau din actul creator al lui Dumnezeu. Dar oamenii au pus și ei în lucrare puterea lor naturală în această naștere. În Iisus însă Cel ce Se naște ca om e Ipostasul Cuvîntului și de aceea Se naște fără păcatul strămoșesc și prin Botez ne dă și nouă o naștere de sus, asemenea celei a Lui. În cea din urmă avem și noi înșine un fel de inițiativă proprie, ca și El. Pe de altă parte, întrucît din Fecioara nu ia un trup nepărtaș la afectele de pe urma păcatului strămoșesc, Cuvîntul le răbdă biruindu-le prin aceasta. Astfel acest trup nu mai merge definitiv prin stricăciune în pămînt. Dar nici al nostru, dacă se unește cu al Lui nu mai rămîne definitiv în pămînt, sau în neînfință. Căci așa cum trupul omenesc a fost creat la început ca să rămînă etern în existență, rămînînd etern în legătură cu Dumnezeu, așa prin Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat și înviat, trupurile noastre vor fi readuse la existența veșnică din moartea în care au ajuns.

95. Afectele intrate în fire pe urma păcatului, ca despărțire interioară de Dumnezeu și de semenii, sînt «slăbiciuni» sau «neputințe» în mai multe sensuri: ele manifestă o necesitate de împlinire a firii noastre (foamea, setea, oboseala), apropiată de nimicul din care a fost scoasă și de care s-a apropiat din nou; o durere prin vreo împuținare și neregularitate intrată în ea; o frică de durere și de moarte, care duce firea în grad extrem spre nimic. Ele au prin aceasta un caracter ontologic, fiind o împuținare a existenței, o apropiere de nimicul din care am fost scoși prin creație; dar au și un caracter etic pentru că arată o despărțire morală de Dumnezeu și de semenii, ca izvoare ale existenței. Ca patimi, sau ca stări suferite, pasive, nu active, ele manifestă o slăbire a voinței noastre. Dar ele nu devin păcate decît atunci cînd voința, oarecum tîrîtă de ele, caută să le satisfacă peste măsură, fugim de apropierea nimicului prin surogate căutate care nu satisfac cu adevărat trebuința lor de mai multă existență. Căci nici o satisfacere a patimii nu duce pe om spre mai multă existență cum l-ar duce apropierea de Dumnezeu, izvorul vieții. Aceasta ar fi o primă scăpare a voinței de sub puterea patimilor, o primă întărire a ei. Hristos a luat afectele, dar nu Și-a predat voința satisfacerii lor prin plăcere și prin fuga de durere. Aceasta a putut-o face pentru că era și Dumnezeu cel ce comunică firii Sale o putere și deci o viață adevărată. Invingîndu-le astfel în El, le-a slăbit în firea noastră în general și a întărit voința noastră contrară lor. Așa am scăpat de puterea lor și de moarte, ca urmări ale păcatului, sau ca blestem. Căci El a răbdat cu tărie pînă la moartea pe cruce acest blestem, biruindu-l. Dumnezeu e nepătîmîtor nu în sensul că e indiferent, ci că nu e stăpînit fără voie de vreun afect. El le copleșește prin afectul iubirii, cum zice sfîntul Maxim Mărturisitorul (*Capete despre dragoste*, I, 2).

96. În Hristos am scăpat de forța afectelor și de moartea definitivă, asemenea Lui, pentru că unindu-ne cu El prin credință, El a devenit în sens cuprinzător Subiectul nostru, dîndu-ne o altă naștere decît cea din păcat, asemenea celei a Lui, și imprimîndu-ne prin puterea purtării crucii, dată de El, rezistența la afecte. Astfel trupul nostru nu

XXXIV

Dar ca să poată cunoaște cineva mai exact nepățimirea firii Cuvîntului⁹⁷ și neputințele ce I se atribuie Lui din pricina trupului, e bine să audă pe fericitul Petru. Căci acesta s-a făcut martor vrednic de crezare despre Mîntuitorul. El scrie în Epistola sa, zicînd: «Deci Hristos pătimind pentru noi cu trupul» (I Petru, 4, 1). Așadar cînd se spune că a flămînzit, a însetat, a obosit, că n-a știut, că a dormit, că a plîns și S-a rugat și a fugit și S-a născut și a cerut să fie ferit de patimi și simplu toate ale trupului, să se înțeleagă fiecare, potrivit cu ceea ce am spus înainte, că Hristos a flămînzit, a însetat pentru noi cu trupul; că a spus că nu știe și a fost pămuit și a obosit pentru noi cu trupul; S-a înălțat, S-a născut, a crescut cu trupul; I-a fost frică și S-a ascuns cu trupul; a spus: «De e cu puțință să treacă de la Mine acest pahar» (Matei, 26, 39), a fost lovit și a primit bătaie pentru noi cu trupul; și toate cele de felul acesta le-a răbdut pentru noi cu trupul. De aceea nici Apostolul n-a zis: «Hristos a pățimit cu dumnezeirea, ci a pățimit pentru noi cu trupul», ca să se știe că patimile nu sînt proprii Cuvîntului după fire, ci proprii prin fire trupului.

Drept aceea să nu se smintească cineva de cele omenești, ci să cunoască mai vîrtos că, după fire, Cuvîntul însuși este nepățimitor, dar totuși, din pricina trupului pe care l-a îmbrăcat, se spun acestea despre El, dat fiind că acestea sînt proprii trupului, iar trupul e propriu Mîntuitorului. El rămîne după fire nepățimitor, precum este, nefiind vătămat de acestea, ci mai degrabă desființîndu-le și pierzîndu-le⁹⁸. Iar oamenii,

mai este din pămîntul despărțit de Dumnezeu (prin căderea în păcat), ci este imprimat mai puternic de rațiune. El devine mai cuvîntător (mai rațional) decît este prin sufletul rațional cu care este unit, prin care se actualizează raționalitatea lui, sau cuvîntul lui responsabil. Căci Rațiunea supremă îl întărește în raționalitatea ce se opune dereglărilor pătimase și îl face să fie instrumentul cuvîntului ca răspuns cu mult mai conștient la Cuvîntul lui Dumnezeu.

97. Firea dumnezeiască a Cuvîntului e «nepățimitoare» nu numai în sensul că nu e supusă durerilor, ci și în sensul că nu-și pierde întru nimic caracterul ei activ, primind vreo pasivitate a afectelor în ea. Numai așa Hristos, ca Subiect al firii omenești supuse unor afecte suferite pasiv, poate întări din caracterul activ și total liber al firii Sale dumnezeiești voința noastră ca să se opună afectelor ca forme ale pasivității și să le biruiască. Aci e anticipată formula «călugărilor sciți» de la 519-520: «Unul din Treime a pățimit cu trupul».

98. Și aici ca și în alte locuri, definind nepățimirea lui Hristos după dumnezeire, sfîntul Atanasie nu spune că ea ar fi însemnat o stare de indiferență față de neputințele Sale ca om, sau ale altora, ci că firea Lui dumnezeiască nu a fost «vătămată», sau «atinsă» de aceste slăbiciuni; că nu ea flămînzea, obosea, înseta etc. Dar prin aceasta nu se neagă mila lui Dumnezeu față de cei care suferă. Iar mila, cum s-ar simți fără o oarecare simțire a durerii celorlalți? Aceasta deschide puțința de a recunoaște oarecare simțire a Lui și pentru durerile Sale ca om pentru noi. E adevărat că sfîntul Atanasie spune că mai degrabă Hristos desființa aceste afecte prin dumnezeirea Lui. Dar le desființa nu prin indiferență față de cei ce suferă de ele, ci prin puterea ce o dădea mila față de noi, de a le suporta, de a nu le da importanță, de a le copleși prin iubirea față de noi. Dar aceasta înseamnă o întărire a altui afect: a dragostei față de Dumnezeu și de oameni. Și nu se poate nega acest «afect» lui Dumnezeu. Sfîntul Maxim zice: «Dragostea este născută de nepățimire» (Op. cit. I, 2). Iar dragostea pentru cel ce suferă nu e o dragoste nedeterminată față de starea concretă a

odată ce afectele lor au trecut asupra Celui nepătimitor și au fost lepădate, devin și ei nepătimitori și liberi de ele în veci, precum a învățat Ioan, zicînd: «Și știți că Acela S-a arătat ca să ridice păcatele noastre și păcat în El nu este» (I Ioan, 3, 5). Așa fiind, va întreba vreun eretic: «Pentru ce învie trupul, care e muritor prin fire? Iar dacă învie, pentru ce nu flămînzește și însetează și pătimeste iarăși și nu rămîne muritor? S-a făcut din pămînt, deci cum încetează în el ceea ce e după fire?» Trupul va putea răspunde în acest caz ereticului care caută ceartă prin aceasta: Sînt din pămînt și muritor după fire, dar pe urmă am fost făcut trupul Cuvîntului și El însuși a purtat afectele mele, deși este nepătimitor. Iar prin aceasta m-am eliberat de ele, nefiind lăsat să mai slujesc lor, din pricina Domnului care m-a eliberat de ele. Dacă vrei să mă întrebi de ce m-am izbăvit de stricăciunea cea după fire, îți spun că, pentru că Cuvîntul lui Dumnezeu a luat trupul meu de rob. Și precum Domnul, îmbrăcînd trupul, S-a făcut om, așa noi oamenii sîntem îndumnezeiți, fiind preluați de Cuvîntul prin trupul Lui, și de aceea moștenim viața veșnică⁹⁹.

XXXV

Acestea le-am cercetat în chip necesar, ca, de-L vom vedea pe El lucrînd sau spunînd ceva dumnezeiește prin trupul propriu ca printr-un organ, să cunoaștem că le lucrează acestea pentru că e Dumnezeu; și iarăși, de-L vom vedea grăind sau pătîmind ceva omenește, să știm că, purtînd trup, S-a făcut om și așa le face și le grăiește acestea. Căci cunoscînd cele proprii fiecăreia și văzîndu-le și înțelegîndu-le ca lucrute amîndouă acestea de către Unul, vom crede în chip drept și nu vom rătăci. Dar dacă cineva, văzînd cele făcute de Cuvîntul dumnezeiește, va tăgădui

cuiva. Că «nepătîmirea» pe care teologia occidentală contemporană (protestantă și catolică: Moltmann și H. Mühlen) o tăgăduiește lui Dumnezeu, înțelegînd-o ca o încremenire nepăsătoare a Lui, are acest înțeles la sfinții părinți se vede și din fraza următoare a sfințului Atanasie, în care spune că și noi ne vom bucura în viața viitoare în Hristos de nepătîmirea Lui. Dar aceasta nu e o lipsă de dragoste. În rîndurile acestea e temeiul formulei «călugărilor sciți» de la 519-520: «Unul din Treime a pătîmit cu trupul».

99. Arienii se vede că nu recunoșteau o înviere a trupurilor și o viață veșnică în ele. Pentru că socoteau că ceea ce e pămîntesc prin fire rămîne prin fire muritor. Deci lumea immanentă rămîne așa cum este. Nu e ridicată în alt plan. Sfințitul Atanasie recunoaște că creația, inclusiv trupul luat din pămînt, rămîne după fire neschimbată. Dar afirmă credința în îndumnezeirea trupului după har și în învierea lui la viața nemuritoare, pentru că cunoaște un Dumnezeu superior naturii create și în stare să o îndumnezeiască. Pămîntul, deși ieșit din nimic, a primit o existență de la Dumnezeu și a fost ridicat la starea de trup omenesc care, în unire cu sufletul, e capabil de o simțire omenească. De ce n-ar putea atunci acest trup să fie ridicat, în unire cu Cuvîntul, și la o viață îndumnezeită? Chiar în natura pămîntului e imprimată o raționalitate. În materia devenită trup e imprimată o raționalitate superioară, capabilă de a sluji ca instrument Cuvîntului. De ce n-ar putea fi ridicat atunci la o raționalitate, la o simțire și la un cuvînt și mai înalt, adică la o îndumnezeire a lui, în unire intimă cu Dumnezeu-Cuvîntul, Care a asumat trupul nostru? Dumnezeu nu lasă despărțit de El și lipsit de El nimic din cele create, afară de cazul cînd vreunele din ele - unele ființe omenești - nu vor să-l facă loc în ele.

trupul, sau văzînd cele proprii trupului, va tăgădui îmbrăcarea în trup a Cuvîntului, sau pornind de la cele omenești va cugeta în chip coborît despre Cuvîntul, unul ca acesta, amestecînd ca un cîrciumar iudaic vinul cu apa, va socoti crucea sminteală, iar ca un elin va socoti propovăduirea ei nebunie (I Cor., 1, 23). E ceea ce au pătimit și arienii, dușmani ai lui Dumnezeu¹⁰⁰. Căci văzînd cele omenești ale Mîntuitorului, au socotit că El este creatură. Dar gîndind așa ar fi trebuit ca, văzînd ei și cele dumnezeiești ale Cuvîntului, să nege facerea trupului Lui și să se unească cu maniheii. Dar aceia ar trebui să afle măcar și mai tîrziu că «Cuvîntul trup S-a făcut».

Noi însă, urmărind scopul credinței, să cunoaștem cele ce le cugetă aceștia în chip rău, ca unii ce avem înțelegerea cea dreaptă. Căci cuvintele: «Tatăl iubește pe Fiul și toate le-a dat în mîna Lui» (Ioan, 3, 35) și: «Toate Mi-au fost predate de către Tatăl Meu» (Matei, 11, 27) și: «Nu pot să fac de la Mine nimic, ci precum aud, judec» (Ioan, 5, 30) și toate de felul acesta cîte se mai spun, nu arată că Fiul nu le-ar fi avut totdeauna pe acestea. Căci cum oare cele ce le are Tatăl nu le-ar fi avut din veșnicie Unicul Cuvînt și Înțelepciunea după ființă a Tatălui, odată ce spune: «Toate cîte le are Tatăl, ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15) și «Toate ale Mele sînt ale Tatălui» (Ioan, 17, 10)? Căci dacă cele ale Tatălui sînt ale Fiului, iar Tatăl le are acestea pururea, e vădit că cele ce le are Fiul, Care Se află în Tatăl, sînt pururea în El. Deci nu a spus acestea pentru că nu le-a avut vreodată, ci pentru că Fiul, Care are veșnic cele ce le are, le are de la Tatăl.

XXXVI

Dar ca nu cumva cineva, văzînd pe Fiul avînd toate cîte le are Tatăl, amăgit de asemănarea și identitatea desăvîrșită, să cadă în greșeala lui Sabelie, socotind că El este Tatăl, a zis: «Mi s-au dat» și «Am luat» și «Mi s-au predat», pentru a arăta că nu este El însuși Tatăl, ci Cuvîntul Tatălui și Fiul veșnic, avînd, din pricina asemănării cu Tatăl, din eternitate cele ce le are de la El. Deci pentru că este Fiul, are de la Tatăl veșnic cele ce le are. Iar că spusele: «Mi s-au dat», «Mi s-au predat» și cele asemenea acestora nu micșorează dumnezeirea Fiului, ci-L arată mai vîrtos Fiu cu adevărat, se poate afla chiar din ele însele. Căci dacă I s-au predat Lui toate, aceasta arată mai întîi că El este Altul decît toate pe care le-a primit. Apoi, fiind Moștenitorul tuturor, singur El este Fiul propriu după ființă al Tatălui. Pentru că dacă ar fi fost unul dintre toate, n-ar fi fost El Moștenitorul tuturor, ci fiecare ar fi primit ceva, cum ar fi voit și cum i-ar

100. Iudeii au amestecat vinul cu apa, pentru că ei cred în Dumnezeu cel personal, dar nu admit întruparea și crucea Fiului Său; păgînii nu au nici măcar vinul credinței în Dumnezeu cel personal. Arienii sînt la fel cu păgînii. Pentru că, dacă Fiul e natură imanentă, și Cel din care provine e tot natură imanentă.

fi dat Tatăl. Dar primindu-le El toate, El este Altul decât toate și e singur Fiul propriu al Tatălui.

Iar faptul că «I s-a dat» și «I s-a predat» nu-L arată că nu le-ar fi avut vreodată, cum se poate vedea dintr-o spusă asemănătoare cu cea despre toate. Căci Însuși Mântuitorul zice: «Precum Tatăl are viață întru Sine, așa a dat și Fiului să aibă viață întru Sine» (Ioan, 5, 26). Spunînd «I-a dat» S-a arătat pe Sine că nu e Tatăl. Iar spunînd «așa», a arătat asemănarea și identitatea firii Fiului cu Tatăl. Deci dacă era odată cînd nu le avea Tatăl, e vădit că și Fiul era cînd nu le avea. Căci precum le are Tatăl, așa le are și Fiul. Iar dacă e necredincios lucru a spune că Tatăl nu le avea, dar e binecredincios a zice că Tatăl le are pururea, cum nu e absurd ca, odată ce Fiul zice «precum are Tatăl, așa are și Fiul», aceștia să spună că nu are așa, ci altfel? Mai vrednic de crezare este ceea ce zice Cuvîntul și a crede că toate cîte spune că le-a luat, avîndu-le pururea, le are de la Tatăl. Căci Tatăl nu le are de la cineva, dar Fiul le are de la Tatăl. Ca în pilda strălucirii, dacă strălucirea ar zice: «Lumina mi-a dat tot locul ca să-l luminez și nu-l luminez de la mine înșămi, ci precum voiește lumina», zicînd aceasta n-ar spune că ea nu a fost cîndva, ci: «sînt proprie luminii și toate ale ei sînt ale mele», așa trebuie cugetat cu mult mai vîrtos despre Fiul. Căci Tatăl dîndu-le toate Fiului, le are iarăși toate în Fiul; și avîndu-le Fiul, le are pe aceleași și Tatăl. Căci dumnezeirea Fiului este dumnezeirea Tatălui. Și așa Își împlinește Tatăl întru Fiul purtarea de grijă a tuturor¹⁰¹.

XXXVII

Acesta e înțelesul spuselor amintite. Cît despre cele spuse omeneste despre Mântuitorul, ele au de asemenea un înțeles binecredincios. De aceea le-am și explicat mai înainte pe acestea, ca, de-L vom auzi pe El întrebînd unde e așezat Lazăr (Ioan, 11, 34), sau întrebînd în părțile Cezareii lui Filip: «Cine zic oamenii că sînt Eu?» (Matei, 16, 13) și: «Cîte pîini aveți?» (Marcu, 6, 38) și: «Ce voiți să vă fac?» (Matei, 20, 32), să

101. «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» se referă și la faptele purtării de grijă a Tatălui de lume. Iar aceasta se precizează în sensul că toate faptele purtării de grijă ale Tatălui față de lume Tatăl le săvîrșește «prin Fiul». E și în aceasta o lucrare în comuniune a Tatălui și a Fiului; Tatălui îi place să lucreze prin Fiul, pentru că îl iubește pe Fiul. Deci și în purtarea de grijă a lui Dumnezeu de lume se manifestă dragostea între Tatăl și Fiul. Nimic nu-I place vreunei Persoane dumnezeiești să facă singură. În nici o faptă nu Se desparte Una de Alta. Pe de altă parte, Tatăl împlinește purtarea de grijă față de lume prin Fiul nu numai ca prin Fiul cel iubit, Care-L iubește la rîndul Său pe Tatăl, ci și ca prin Cuvîntul sau Înțelepciunea Sa să le conducă pe toate în mod înțelept și să le facă prin cuvîntul imprimat în ele să răspundă Cuvîntului și să le țină prin aceasta legate de Cuvîntul Său și, prin El, de Sine însuși.

cunoaștem din cele spuse înainte înțelesul corect al celor zise și să nu ne smintim ca arienii, dușmanii lui Hristos.

Mai întâi trebuie întrebați acești necredincioși, de unde trag concluzia că El nu știa? Nu totdeauna cel ce întreabă întreabă pentru că nu știe. Ci se întâmplă ca cel ce știe să și întrebe despre cele ce le știe. Astfel Ioan știa că Iisus care întreba: «Cîte pîini aveți?» nu era neștiutor cu privire la aceasta, ci cunoștea ceea ce întreba. Căci zice: «Iar aceasta o zicea, ca să încerce pe Filip. Pentru că El știa ce avea să facă» (Ioan, 6, 6). Iar dacă știa ce avea să facă, nu întreba din neștiință, ci întreba cunoscînd. Din aceasta se poate deduce același lucru și despre cele asemănătoare. De pildă cînd întreabă Domnul unde e așezat Lazăr, sau cine zic oamenii că este El, nu întreabă din neștiință, ci cunoscînd cele ce întreba pe ei și știind ce avea să facă. Astfel se înlătură repede sofisma lor.

Iar dacă vor să se mai sfădească în privința întrebărilor, să audă că în dumnezeire nu este neștiință, dar, precum s-a spus, îi este propriu trupului să nu știe. Și că acesta este adevărul, privește cum Domnul, întrebînd unde este așezat Lazăr, a spus, nefiind de față, ci fiind departe, că Lazăr a murit și unde a murit. Iar Cel ce e socotit de ei ca neștiutor cunoaște dinainte gîndurile ucenicilor și știe ce este în inima fiecăruia și ce este în lăuntrul omului; ba, ceea ce e mai mult, El singur cunoaște pe Tatăl și zice: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 9).

XXXVIII

Deci e limpede oricui că este propriu trupului să nu știe, iar Cuvîntul, întrucît e Cuvîntul, cunoaște toate încă înainte de a Se face. Dar nici făcîndu-Se trup n-a încetat să fie Dumnezeu; și nici, pentru că e Dumnezeu, nu ocolește omenescul. Să nu fie!¹⁰² Ci mai vîrtos, Dumnezeu fiind, a

102. Faptul că Dumnezeu e deosebit de lume, nu-L face să Se țină distant de om și despărțit de el. Aceasta ar putea fi o obiecție a panteiștilor. Dar ce folos de o divinitate identică cu lumea, dacă ea nu poate ajuta omului să iasă din monotonia relativistă a lumii și din procesul ei care produce și nimicește persoanele umane, asimilîndu-le cu lucrurile și nedîndu-le putința să aibă în ea o viață veșnică și fără lipsuri? Odată ce Dumnezeu a creat pe om și trupul omenesc, nu e motiv să Se ferească de el și nici nu e lipsit de puterea de a realiza o unire intimă cu această creatură excepțională și capabilă de a răspunde conștient iubirii Lui și de a-L cunoaște, fără să-i schimbe natura de creatură. De ce n-ar putea, în acest scop, să o și îndumnezeiască, ridicînd-o la nivelul celui mai adecvat dialog cu El în iubire? De ce n-ar putea în acest scop să Se facă și El însuși ipostas al firii omenesti, ca să lucreze prin ea într-un mod efectiv asupra tuturor oamenilor, din maxima apropiere a lor, lucrînd asupra firii Sale omenesti în primul rînd? Nu se dovedește prin aceasta că firea noastră a fost făcută ca cel mai apt organ de manifestare a lui Dumnezeu prin ea? Dacă trupul nostru imprimat de rațiunea sufletului poate fi folosit ca organ al cuvintelor, prin care se exprimă sensuri și se săvîrșesc în cosmosul adecvat omului fapte ca semne de iubire față de semenii săi, de ce n-ar putea fi folosit de Cuvîntul dumnezeiesc însuși, izvo-

luat trupul și fiind în trup a îndumnezei trupul. Și precum fiind în el întreba, în el a și înviat mortul. Și a arătat că Cel ce face pe morți vii și le aduce sufletul în trup, cu mult mai virtuos cunoaște cele ascunse ale tuturor și deci cunoștea și unde era așezat Lazăr. Totuși a întrebat. Căci a făcut și aceasta Preasfântul Cuvînt al lui Dumnezeu, Care a răbdat toate pentru noi, ca, purtînd astfel și neștiința noastră, să ne dăruiască să cunoaștem pe singurul adevăratul Tată al Său și pe Sine însuși trimis de El pentru noi spre mîntuirea tuturor, har de cît care n-ar putea fi altul mai mare¹⁰³.

Cînd deci spune Mîntuitorul cuvintele, de care se poticnesc arienii: «Datu-Mi-s-a puterea» (Matei, 28, 18) și «Preamărește pe Fiul Tău» (Ioan, 17, 1), iar Petru: «I s-a dat Lui stăpînirea», le cunoaștem pe toate acestea ca avînd același înțeles, anume că toate se spun omeneste din pricina trupului. Căci deși nu avea trebuință, totuși se spune că cele ce le-a primit El le-a primit omeneste, pentru ca, primind Domnul și ceea ce primește aflîndu-se în El, harul să ne rămînă sigur¹⁰⁴. Căci omul singur are puțința să și primească și să și piardă¹⁰⁵. Aceasta s-a arătat cu Adam care, primind, a pierdut ceea ce a primit. Dar ca să rămînă harul de nepierdut și să fie păstrat sigur pe seama oamenilor, Își însușește El darul și spune că a luat ca om puterea pe care o are pururea ca Dumnezeu. Și așa spune:

rul tuturor sensurilor și al iubirii filiale față de Tatăl și al frățietății cu oamenii, devenit Subiect al lui, ca mijloc al comunicării de sensuri și de iubire în formă sensibilă potrivită oamenilor, fără să anuleze cele proprii omenescului?

103. Cunoaștem din neștiința asumată pentru noi cît de mare este iubirea de oameni a Tatălui, Care a voit ca Fiul să Se facă om pentru noi, dar și a Fiului, Care a primit să Se facă om. Ea L-a făcut să Se apropie și în privința aceasta la maximum de noi. Dar neștiința Lui omenescă se unește în chip tainic cu atotștiința și cu atotputernicia Lui, prin care a îndumnezei omenescul. Un omenesc care nu și-ar recunoaște cu smerenie condiția sa nu s-ar deschide în mod real dumnezeirii. Cel ce toate le știe ne-a dat și prin aceasta pildă de smerenia cuvenită omenescului, pentru a-l înălța cu adevărat. Cel ce știe că prin sine nu știe nimic, și tot ce știe știe prin Dumnezeu, știe cu adevărat mai mult decît cel ce pretinde că știe totul prin sine.

104. Dacă n-ar fi primit El ca om, dar de la Sine ca Dumnezeu în mod statornic darul eliberării de păcat și de moarte, acest dar nu s-ar extinde din El la toți cei ce vor să-l primească în dar. Deci pentru aceasta El trebuia să fie și Dumnezeu și om, adică umanitatea să fie asumată de Dumnezeu cu toate slăbiciunile ei de pe urma păcatului, ca să fie biruite de dumnezeirea Lui; numai păcatul trebuia să nu fie în El ca despărțire de Dumnezeu-Tatăl Lui cu voia. De aceea S-a întrupat chiar Fiul lui Dumnezeu, ca iubirea maximă ce-L leagă de Tatăl să facă cu neputință despărțirea Lui de El ca om prin păcat. Trebuia să fie asumată și neștiința ei, ca să vadă ca om că nu poate cunoaște pe Dumnezeu decît venindu-I din ipostasul dumnezeiesc cu care era unită umanitatea Lui. El trebuia să experimenteze și neștiința Sa ca om și faptul că cunoașterea Îi curgea mereu de la ipostasul Său dumnezeiesc, că nu Îi vine din omenesc.

105. Animalul nu poate primi cunoștința și curăția morală. Iar Dumnezeu nu are nevoie să le primească. Numai omul poate și primi și pierde aceste daruri folosind rău libertatea.

«Preamărește-Mă pe Mine», Cel ce preamărește pe alții, ca să arate că are trup ce are nevoie de acestea. De aceea primind trupul, deoarece trupul se află în El și pentru că luându-l pe el S-a făcut om, se spune că El a primit.

XXXIX

Dacă deci, cum s-a spus de multe ori, Cuvîntul nu S-ar fi făcut om, ar fi cum ziceți voi, că Cuvîntul a primit și are nevoie de slavă și nu cunoaște. Dar dacă S-a făcut om – și de fapt S-a făcut – și e propriu omului să primească și să aibă nevoie, pentru ce să cugetăm pe Cel ce dă numai ca primind și să socotim pe Cel ce procură altora numai ca avînd nevoie și să despărțim astfel pe Cuvîntul de Tatăl ca nedesăvîrșit și ca avînd nevoie, iar umanitatea să o lipsim de har?¹⁰⁶ Căci dacă Însuși Cuvîntul, întrucît e Cuvîntul, e Cel ce a primit și a fost slăvit, și dacă El este, după dumnezeirea Lui, Cel ce a fost sfințit și înviat, ce nădejde mai au oamenii?¹⁰⁷ Ei rămîn cum sînt, goi și fără curaj și morți, neavînd nici o comuniune cu Fiul care dăruiește. Pentru ce a mai și venit atunci Cuvîntul și S-a făcut trup?¹⁰⁸ Dacă pentru a primi acelea ce spune că le-a luat și ar fi gol de ele înainte de aceasta, în mod necesar va mulțumi și El mai degrabă trupului, căci de-abia cînd S-a făcut trup a primit de la Tatăl cele ce nu le-a avut înainte de coborîrea în trup. De fapt, din aceasta s-ar arăta că a ajuns mai vîrtos El la o stare mai bună prin trup, și nu trupul a ajuns la o stare mai bună prin Cuvîntul. Dar aceasta este o cugetare iudaică.

Dacă însă Cuvîntul a venit ca să mîntuiască neamul oamenilor și dacă S-a făcut trup ca să-i sfințească și să-i îndumnezeiască (și de fapt pentru aceasta S-a făcut om), cui nu-i este limpede că cele ce zice că le-a primit cînd S-a făcut trup, nu le zice pentru Sine, ci pentru trup? Căci ale trupului în care era El au fost și darurile date prin El de Tatăl¹⁰⁹. Dar să vedem

106. Hristos Se trăia pe de o parte ca primind, pe de alta ca dăruind El însuși. Erau două planuri în El, în intimă comunicare. Se trăia ca primind pentru noi, stăruind în comuniune cu noi, dar și dăruindu-Și Lui însuși și nouă, tot pentru noi.

107. Dacă în Hristos nu e și Cel ce dă, ci numai Cel ce primește, cine ne mai poate da ceva mai presus de cele omenești?

108. În acest caz fiecare om trebuie să caute, ocolind pe Hristos, o relație directă cu Dumnezeu, ca să primească și el cele ce le-a primit Hristos. Dar atunci de ce S-a mai făcut om acel Cuvînt, dacă e și El doar o creatură? Ar trebui să se spună că pentru a ajunge prin trup la o stare mai înaltă. Deci oamenii s-ar afla fără El la o stare mai înaltă. Dar ce stare mai înaltă este aceasta care-i duce la o moarte definitivă, în circuitul fără sens al naturii, care nu are o realitate atotputernică și liberă deasupra ei?

109. Prin Cuvîntul s-au dat trupului darurile dumnezeiești. E un alt sens al expresiei «prin Cuvîntul». «Prin Cuvîntul» s-a făcut și «prin Cuvîntul» a fost înălțat la starea îndumnezeită. «Prin» înseamnă și «în». «În Cuvîntul» au fost și se mențin toate ca existențe naturale. «În Cuvîntul» se înalță toate. Dacă nu s-ar fi făcut prin El și în El, nu s-ar fi putut înalța tot prin El și în El. El e vîrfurile umanității, pentru că ipostasul dumnezeiesc al

care erau cele ce le cerea și cei pentru care zicea că le-a luat, ca să se rușineze aceia și prin aceasta. El cerea slava și zicea: «Toate Mi s-au predat» (Luca, 10, 22); și după înviere zice că a primit toată puterea (Matei, 28, 18). Dar și înainte de a fi spus: «Toate Mi s-au predat», El era Domnul tuturor. Căci toate s-au făcut prin El. Era singurul Domn, prin Care toate s-au făcut. Și cerînd slava, era și este El Însuși Domnul slavei, cum zice Pavel: «Căci dacă ar fi cunoscut-o, nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei» (I Cor., 2, 8). Căci avea cele ce le cerea: «Cu slava pe care am avut-o la Tine înainte de a fi lumea» (Ioan, 17, 5).

XL

Dar și puterea, despre care a spus după înviere că a primit-o, o avea și înainte de a o primi și înainte de înviere. Căci certa El însuși cu de la Sine putere pe satana, zicînd: «Mergi înapoia Mea, satano!» (Matei, 4, 10). Ba le-a dat și ucenicilor putere împotriva lui și a zis către ei după ce s-au întors: «Am văzut pe satana ca un fulger din cer căzînd» (Luca, 10, 18). Dar iarăși ceea ce a spus că a primit, arată că a avut și înainte de a primi. Căci alunga dracii și ceea ce legase satana dezlega El, ca în cazul fiicei lui Avraam (Luca, 13, 16); și ierta păcatele, spunînd slăbănogului și femeii care l-a spălat picioarele: «Iartă-ți-se păcatele tale» (Matei, 9, 5; Luca, 7, 48); și scula morți și a redat vederea orbului din naștere, dăruindu-i puterea să vadă. Și acestea le făcea nu făgăduindu-le în temeiul faptului că va primi puterea pentru ele, ci avînd chiar atunci puterea. Din acestea e vădit că cele ce le avea în calitate de Cuvîntul, zice că le-a primit omeneste făcîndu-Se om, ca și după înviere, venită ca de la El, oamenii de pe pămînt, făcîndu-se părtași dumnezeieștii firi (I Petru, 1, 4), să aibă putere împotriva dracilor, iar în ceruri, eliberați de stricăciune, să împărătească veșnic. Și în general trebuie cunoscut aceasta, că nimic din cele ce a spus că le-a primit, nu le-a primit ca neavîndu-le, căci le avea pururea Cuvîntul, odată ce era Dumnezeu; ci se zice că le-a primit acum omeneste ca, primindu-le trupul în sine, să rămîna și în noi în mod statornic¹¹⁰. Căci și

Fiului a asumat-o pe aceasta. Fiul lui Dumnezeu Se face Fiul Omului. În sens mai larg toate sînt imprimate de rațiunea al cărui izvor este Cuvîntul și care are diferite trepte, în sens, în iubire, în comuniune. Deoarece prin Cuvîntul făcut om se dădeau umanității toate cele dumnezeiești, El era și cel ce le cerea de la Tatăl și cel prin care se dădeau. Prin El nu se dădeau numai, ci se și cereau de către umanitate, căci El S-a făcut și ipostasul ei. El e în același timp vrful rugător și jertfitor al umanității prin care ni se comunică cele cerute și dăruite Lui prin jertfă. Căci El este Cel care primește și El dă toate. De la El se dau și în El se primesc toate.

110. O parte din Hristos le are și le dă, iar o parte le primește. Dar fiecare parte este a Aceluiași ipostas sau subiect, încît se poate spune că El le dă și El le primește, sau El Și le dă Lui. Eu îmi dau porunci și sfaturi și eu le primesc. Mi le dau cu o parte din mine și le primesc cu alta. Iar dîndu-Și-le Cuvîntul lui Dumnezeu și primindu-le ca om, le avem și noi statornic în El și le primim statornic din El.

spusele lui Petru: «A primit cinste și slavă de la Dumnezeu» (II Petru, 1, 17) și: «Se supun Lui îngerii» (I Petru, 3, 22) au același înțeles. Precum a întrebat omenește, a sculat pe Lazăr dumnezeiește. Astfel «a primit» s-a spus omenește; iar supunerea îngerilor arată dumnezeirea Cuvîntului.

XLI

Încetați, deci, urîtorilor de Dumnezeu, și nu mai umiliți pe Cuvîntul. Nici nu mai înlăturați dumnezeirea Lui, care este a Tatălui, socotindu-L ca pe unul ce are vreo nevoie, sau suferă de neștiință. Nu aruncați cele ale voastre asupra lui Hristos, cum făceau iudeii ce aruncau odinioară cu pietre asupra Lui. Căci acestea nu sînt ale Cuvîntului, întrucît e Cuvîntul, ci sînt proprii oamenilor. Și precum văzîndu-L scuipînd și întinzînd mîna și strigînd pe Lazăr, nu spunem că minunile au fost omenești, deși s-au săvîrșit prin trup, ci ale lui Dumnezeu¹¹¹, așa, cînd se spun în Evanghelie cele omenești despre Mîntuitorul, trebuie să privim iarăși la firea celor spuse și, văzîndu-le ca fiind străine de Dumnezeu, să nu le punem pe socoteala dumnezeirii Cuvîntului, ci pe seama umanității Lui. Căci deși Cuvîntul însuși S-a făcut trup, pătimirile (afectele) erau ale trupului. Dar dacă trupul e purtat dumnezeiește în Cuvîntul, harul și puterea sînt ale Cuvîntului¹¹². Căci făcea lucrurile (faptele) Tatălui prin trup. Dar arăta nu mai puțin afectele trupului în Sine. Așa a întrebat și a sculat pe Lazăr; a mirat pe Maica Sa, zicînd: «Încă n-a sosit ceasul Meu» (Ioan, 2, 4), însă îndată a prefăcut apa în vin. Căci era Dumnezeu adevărat în trup și trup adevărat în Cuvîntul. De aceea din fapte Se făcea cunoscut pe Sine ca Fiul al lui Dumnezeu și Îl făcea cunoscut pe Tatăl Său, iar din afectele trupului arăta că poartă trup adevărat și că acesta era propriu al Lui¹¹³.

111. Întinderea mîinii a fost faptă omenească, dar prin mîna întinsă s-a săvîrșit o minune dumnezeiască. Mîna întinsă a putut sluji ca mijloc prin care iradia puterea dumnezeiască. Lui Hristos ca Subiect comun al mîinii întinse și al puterii dumnezeiești ce iradia din El trebuie să I se atribuie amîndouă, și ele erau atît de unite încît atît El cît și cel vindecat simțea scurgîndu-se prin mîna întinsă puterea dumnezeiască. El nu simțea întinzînd mîna numai ceea ce simte un om obișnuit.

112. Deși Cuvîntul S-a făcut trup, pentru că S-a făcut trup real, afectele au fost prezente în trup, dar suportarea lor de către Însuși Cuvîntul ca subiect le face ale lui Dumnezeu. Dar El nu le anulează prin aceasta, ci le slăbește puterea, nelăsîndu-Se dus prin ele la păcat, prin satisfacerea lor peste măsură, căci le satisfăcea mai puțin decît cereau, iar durerea o răbda fără să caute să scape de ea. În aceasta se manifesta o tărie a spiritului din puterea lui Dumnezeu. Deci le-a biruit în același trup oarecum omenește. Dar le-a putut birui numai pentru că Cuvîntul însuși S-a făcut purtătorul lor. În modul acesta, printr-o putere ce ne vine de la Hristos, dar care nu se dispensează de efortul nostru ci-l întărește, le putem birui și noi, afară de moarte, pe care trebuie să o suportăm dar tot cu tăria răbdării, pentru a trece dincolo de ea cu această tărie. Cuvîntul, biruindu-le prin puterea Sa ce întărea puterea omenească, ne-a comunicat această putere biruitoare ca har și nouă.

113. Le făcea și pe cele omenești și pe cele dumnezeiești în mod unit. Suporta afectele omenești, dar le și biruia. Întreba ca un om neștiutor și afla răspunsul de la Sine, ca Dumnezeu. Căci dumnezeiescul își deschidea ușa la bătaia omenescului; simțirea foamei îi

XLII

Așa fiind acestea, să cercetăm și cuvîntul: «Iar de ziua aceea și de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii, nici Fiul» (Marcu, 13, 32). Căci aflîndu-se aceștia în privința lui în mare neștiință și întuneric, socotesc să aibă în el un temei puternic pentru erezia lor. Dar eu îi văd și în întemeierea pe acest cuvînt a ereziei lor, ca pe giganții – luptători împotriva lui Dumnezeu. Căci Domnul cerului și al pămîntului, prin Care toate s-au făcut, e judecat de ei pentru ceea ce spune despre ziua aceea și despre ceasul acela. Și Cuvîntul care toate le știe e socotit de ei ca neștiind ziua aceea, și Fiul care cunoaște pe Tatăl e declarat ca neștiind ceasul și ziua. Cine ar putea spune vreun lucru mai prostesc ca acesta, sau cine ar putea să rostească o nebunie egală cu aceasta? Cînd prin Cuvîntul s-au făcut toate, și anii și vremurile și noaptea și ziua și toată zidirea, cum spun că Ziditorul nu cunoaște făptura Sa? Dar însuși șirul celor citite arată că Fiul lui Dumnezeu știe ceasul și ziua, chiar dacă arienii se prăbușesc în neștiință. Căci zicînd «nici Fiul», descrie ucenicilor cele dinainte de ziua aceea, zicînd: «Vor fi acestea și acestea și apoi sfîrșitul». Cel ce știe cele dinainte de ziua aceea, fără îndoială știe și ziua care se va arăta după cele spuse înainte. Căci dacă n-ar fi știut ceasul, n-ar fi arătat nici cele dinainte de el, neștiind cînd va fi ceasul acela. Dacă cineva vrînd să spună celor neștiutori unde e o casă sau o cetate, arată cele dinaintea casei sau cetății, pe urmă zice: «Apoi îndată e cetatea sau casa», fără îndoială cel ce le descrie pe acelea știe unde e casa sau cetatea. Căci dacă n-ar ști, n-ar descrie cele dinaintea lor, ca nu cumva, din pricina neștiinței, să-i țină pe ascultători departe de ele, sau ca nu cumva, grăind, să greșească și să rămînă în afară de ceea ce vrea să arate. Așa Domnul spunînd cele dinainte de ziua și de ceasul acela știe exact și nu e în neștiință cu privire la timpul cînd va veni ceasul și ziua aceea.

XLIII

Dar pentru ce, dacă știa, nu a spus atunci deschis aceasta ucenicilor, nu-i este îngăduit nimănui să iscodească, odată ce El a tăcut. «Căci cine a cunoscut gîndul Domnului? Sau cine s-a făcut sfetnicul Lui?» (Rom., 8, 24). Dar pentru ce, știind, a spus că nici Fiul nu știe, socotesc că oricare dintre credincioși știe că aceasta a spus-o ca om din pricina trupului.

dădea prilejul s-o învingă. Dacă n-ar fi simțit-o real, n-ar fi avut prilejul să-și arate puterea asupra ei. Dacă n-ar fi avut prilejul să rabde stările legate de trupul Său ca niște pasi-vități involuntare și dureroase, nu le-ar fi putut învinge. Răbdarea afectelor l-a făcut mijloc de biruire a lor prin arătarea puterii dumnezeiești. Cel întrupat nu dă altă putere umanului Său în suportarea afectelor decît pe cea a răbdării. Și aceasta ține de chenoza Cuvîntului. Ontologia prefacerii în bine a umanului are ca bază eticul, sau spiritualitatea. Omul nou e omul spiritualizat. La aceasta e ajutat de Duhul Sfînt.

Deci nici aceasta nu înseamnă o slăbiciune a Cuvîntului, ci este propriu firii omenesti să nu știe. Și aceasta o poate vedea cineva iarăși bine, dacă cercetează cu bună conștiință vremea, sau cînd și cui a spus Domnul aceasta. Astfel, nu a spus aceasta cînd a fost făcut cerul de către El, nici cînd era la Tatăl, «tocmind toate» (Pilde, 8, 30), nici înainte de a Se face om, ci cînd «Cuvîntul trup S-a făcut». De aceea toate cîte le spune după ce S-a făcut om, omeneste, cu dreptate le pune pe seama omenității. Căci e propriu Cuvîntului să știe cele făcute de El și să nu ignore începutul și sfîrșitul lor. Pentru că sînt lucrurile Lui și știe cîte sînt și pînă cînd le-a făcut să existe¹¹⁴. Căci știind începutul și sfîrșitul fiecăruia, știe desigur și sfîrșitul general și comun al tuturor. Dealtfel spunînd în Evanghelie pentru omenescul Lui: «Părinte, a sosit ceasul, preamărește pe Fiul Tău» (Ioan, 17, 1), e vădit că fiind Cuvînt știe și ceasul sfîrșitului tuturor, dar ca om nu-l știe. Căci e propriu omului să nu știe și mai ales să nu știe acestea. Dar și acestea sînt proprii iubirii de oameni a Mîntuitorului. Căci de vreme ce S-a făcut om, nu Se rușinează, din pricina trupului neștiutor, să spună: «Nu știu», vrînd să arate că, știind ca Dumnezeu, nu știe trupește (omeneste)¹¹⁵. Căci n-a zis: «Nici Fiul lui Dumnezeu nu știe», ca să nu se arate dumnezeirea neștiutoare, ci: «Nici Fiul», ca neștiința să fie a Fiului născut din oameni.

XLIV

De aceea, vorbind și de îngeri, n-a mers mai departe, pentru că nici Duhul Sfînt n-a făcut-o, ci a tăcut, arătînd prin acestea două că dacă Duhul știe, cu atît mai mult știe Cuvîntul, în calitate de Cuvîntul, de la Care primește Duhul. Și că tăcînd despre Duhul a arătat că s-a referit la slujirea Lui omenească atunci cînd a spus «nici Fiul». Și aceasta e o dovadă că vorbind omeneste nu știe «nici Fiul», dar arată că dumnezeiește toate le știe¹¹⁶. Căci de Fiul de care zice că nu știe ziua, spune că cunoaște pe Tatăl. «Căci nimeni, zice, nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul» (Matei, 15, 27). Dar oricine, afară de arieni, va mărturisi împreună cu noi

114. Dumnezeu ca Persoană creatoare știe de toate cele ce le-a creat. Învățătura creștină, socotind pe Fiul lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, Logosul sau Cuvîntul, îi atribuie o conștiință a lor și o lucrare creatoare care le orînduiește pe toate în relațiile lor reciproce. Fiecare din noi sîntem aduși la existență în contextul în care putem împlini un rol propriu și de fiecare din noi știe El. Dar El știe și de creația în totalitate, cu ce scop e făcută și pînă cînd are să dureze în forma actuală. Numai o esență inconștientă în sens panteist nu știe de cele ce ies din ea, ci toate se succed în baza unei legi inconștiente. Dar mintea noastră cere o împăcare între o ordine și o cugetare care o gîndește și o creează în mod conștient.

115. El luînd omenescul nostru nu-l golește de ceea ce-i este propriu, ca să nu fie om numai în aparență. El Își dă ca Dumnezeu Sieși ca om cunoștința ce n-o are ca om. E o taină modul cum se face în practică această comunicare în Hristos, dar ea e reală.

116. E o taină în unirea acestora.

că Cel ce cunoaște pe Tatăl cu atât mai mult cunoaște întreaga zidire. Iar în întregul ei se află și sfârșitul ei. Și dacă s-a hotărât ziua și ceasul ei de către Tatăl, e vădit că s-a hotărât prin Fiul și că Fiul știe ceea ce s-a hotărât prin El. Căci nu e nimic care nu s-a făcut și nu s-a hotărnicit prin El. Deci dacă El este Creatorul întregului, știe cum și cât și pînă cînd a voit Tatăl să fie acesta. Iar în cîtimea și durată lor e implicată și schimbarea lor¹¹⁷.

Și iarăși, dacă toate ale Tatălui sînt și ale Fiului – căci El însuși a spus-o aceasta –, iar a Tatălui este și a ști ziua, e vădit că și Fiul știe, avînd-o și aceasta proprie prin primirea de la Tatăl. Și iarăși, dacă Fiul este întru Tatăl și Tatăl întru Fiul, iar Tatăl știe ziua și ceasul, e vădit că și Fiul, fiind întru Tatăl și cunoscînd cele din Tatăl, știe și El ziua și ceasul. Iar dacă Fiul este și Chipul adevărat al Tatălui, iar Tatăl știe ziua și ceasul, e vădit că Fiul are și în cunoașterea acestora asemănarea cu Tatăl.

Și nu e de mirare, dacă Cel prin care s-au făcut toate și în care sînt așezate toate (Col., 1, 17) cunoaște cele ce s-au făcut și cînd va fi sfârșitul fiecăreia din acestea și a tuturor îndeobște¹¹⁸. Ci e de mirare îndrăzneala proprie nebuniei arienilor, care ne-a silit să ne întindem la atîta apărare. Căci numărînd pe Fiul lui Dumnezeu și Cuvîntul cel veșnic între cele făcute, puțin le mai trebuie să gîndească a zice că și Tatăl e mai mic decît zidirea. Căci dacă Cel ce cunoaște pe Tatăl nu știe ziua, nici ceasul sfârșitului, mă tem să nu fie mai înaltă, cum ar spune aceia în nebunia lor, cunoștința despre creație, sau mai bine-zis despre partea mai de jos a realității, care e creația, decît cunoștința despre Tatăl.

XLV

Hulind aceia astfel împotriva Duhului, să nu se aștepte să primească vreodată iertarea necredinței lor, cum a spus Domnul (Matei, 12, 32). Dar noi, iubitorii și purtătorii de Hristos, cunoaștem că nu neștiind Cuvîntul, în calitate de Cuvîntul, a spus: «Nu știu». Căci știa. Ci indicînd omenescul – căci e propriu oamenilor să nu știe – și pentru că a îmbrăcat trupul neștiutor, în care aflîndu-Se, a spus trupest: «Nu știu». Căci după ce a spus: «Nici Fiul nu știe» și a dat ca exemplu neștiința oamenilor din vre-

117. Caracterul desăvîrșit personal, conștient și voluntar al lui Dumnezeu se arată nu numai în aceea că El a creat lumea din nimic, cînd și cum a voit, ci și în aceea că i-a fixat un hotar temporal. Dar acest hotar nu înseamnă sfârșitul ei deplin, ci transfigurarea ei. Căci atît a iubit lumea, că i-a rînduit o existență veșnică și o bucurie desăvîrșită a ei de El și a Lui de ea, în Fiul Său. Dar atît creația cît și planul cu privire la ea se realizează de Tatăl în comuniune cu Fiul, pentru ca această comuniune să-și extindă puterea și să se reflecteze și în creațiune și în raportul lui Dumnezeu cu ea.

118. Toate există pentru că au fost aduse din nimic la existență și sînt menținute în existență de către puterea Tatălui, manifestată prin Fiul. De aceea nu vor mai fi în forma actuală, cînd Tatăl, prin Fiul, le va da altă formă. Și aceasta nu a lăsat-o Tatăl prin Fiul neprevăzută, sau nu va fi silit de lume să o schimbe. Ci schimbarea depinzînd de El, a și fost prevăzută de El.

mea lui Noe, a adăugat îndată: «Privegheați deci că nu știți nici voi ceasul în care vine Domnul vostru» (Matei, 24, 42) și iarăși: «În ceasul în care nu gândiți vine Fiul omului» (ibid., 44). Căci și Eu făcîndu-Mă pentru voi ca voi, am zis: «Nici Fiul». Dacă ar fi fost neștiutor dumnezeiește, ar fi trebuit să zică: «Privegheați, deci, că nu știu» și: «În ceasul în care nu gîdesc». Dar nu a spus așa. Ci spunînd: «Voi nu știți» și: «În care nu gîndiți», a arătat că a nu ști e propriu oamenilor. Deci pentru aceștia a zis și El, avînd trupul asemenea lor și făcîndu-Se om: «Nici Fiul nu știe». Căci nu știa cu trupul, deși fiind Cuvîntul știa. Iar pilda celor din vremea lui Noe dă iarăși pe față nerușinarea dușmanilor lui Hristos. Căci și vorbind despre aceasta nu a zis: «Nu am știut», ci: «Nu au cunoscut pînă ce nu a venit potopul» (ibid., 30). Căci oamenii nu au cunoscut. Dar Cel ce a adus potopul (iar Acesta era Mîntuitorul) cunoștea ziua și ceasul în care va deschide cataractele cerului și va desfunda adîncurile. De aceea a zis lui Noe: «Intră tu și fiii tăi în corabie» (Fac., 7, 1). Dacă nu ar fi știut, nu ar fi spus de mai înainte lui Noe: «Peste șapte zile voi aduce potopul pe pămînt» (ibid., 4). Iar dacă în pilda privitoare la Noe arată ziua, sau arată că El a cunoscut ziua potopului, El știe și ziua celei de a doua veniri a Lui.

XLVI

Dar și din cele spuse prin pilda fecioarelor, a arătat și mai limpede care sînt cei ce nu cunosc ziua și ceasul. Căci zice: «Privegheați, deci, că nu știți ziua sau ceasul» (Matei, 25, 13). Cel ce cu puțin înainte zisese: «Nimenia nu știe, nici Fiul» (Matei, 24, 36), acum n-a zis: «Eu nu știu», ci: «Voi nu știți». Astfel întrebînd ucenicii despre sfîrșit, bine a spus atunci: «Nici Fiul nu știe». Căci atunci a spus-o trupește (omenește) din pricina trupului, ca să arate că în calitate de om nu știe. Fiindcă e propriu oamenilor să nu știe. Dar întrucît e Cuvîntul și El este Cel ce vine și El este Judecătorul și El Mirele, știe cînd și în ce ceas vine și cînd va zice: «Deșteaptă-te cea ce dormi și te scoală din morți și te va lumina Hristos» (Efes., 5, 14).

Căci precum, făcîndu-Se om, flămînzește și însetează și pătimeste cu oamenii, așa împreună cu oamenii, ca om, nu știe. Dar dumnezeiește, fiind Cuvîntul și Înțelepciunea întru Tatăl, știe și nu e nimic care să ignore. Așa și despre Lazăr întreabă omeneste Cel ce, plecînd spre el, îl scoală, știind de unde să strige sufletul lui Lazăr. Și a fost mai mare lucru că știa unde e sufletul, decît unde e așezat trupul. Dar a întrebat omeneste, ca să-l învie dumnezeiește¹¹⁹. Așa întreabă și pe ucenici cînd se duc

119. Întreabă ca să arate că e ca noi, om adevărat, arătînd prin întrebare dorul și capacitatea umanului de a progresa mereu în infinitatea dumnezeirii. În întrebare se arată și faptul că umanul știe că e ceva mereu nou de știut. Întreabă ca să întrebăm și noi. Dar întreabă și ca să arate că prin întrebare omenescul bate cu smerenie la ușa dumnezeiescului. În aceasta își arată umanul dorul după o cunoștință mereu sporită sădit în el de Dumnezeu și o deschidere pentru ea. E și în întrebare o legătură a omului cu Dumnezeu cel

în părțile Cezareii, deși știa și înainte de a răspunde Petru. Căci dacă Tatăl a descoperit lui Petru cele despre care a întrebat Domnul, e vădit că descoperirea s-a făcut prin Fiul¹²⁰. «Căci nimeni, zice, nu cunoaște pe Fiul decât Tatăl, și pe Tatăl, decât Fiul și cel căruia voiește Fiul să i-L descopere». (Luca, 10, 22). Iar dacă cunoștința Tatălui și a Fiului se descoperă prin Fiul, e neîndoielnic că Însuși Domnul care a întrebat a descoperit mai întâi lui Petru de la Tatăl, apoi a întrebat omeneste pe Petru, ca să arate și prin aceasta că întrebând trupește (omeneste), știa dumnezeiește ceea ce avea să spună Petru¹²¹. Deci știa Fiul, cunoscând Tatăl și cunoscând pe Tatăl Său dincolo de a Căruia cunoștință nu există vreuna mai mare și mai desăvârșită.

XLVII

Dar sînt destule acestea pentru respingerea lor. Aș voi totuși să-i întreb dacă rămîn și după acestea dușmani ai adevărului și luptători împotriva lui Hristos? Apostolul, scriind în Epistola II către Corinteni, zice: «Cunosc un om în Hristos, care înainte cu patrusprezece ani, fie în trup, fie afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe» (II Cor., 12, 2). Ce spuneți despre aceasta? A știut Apostolul ceea ce a pățimit în vedere, chiar dacă zice «nu știu», sau n-a știut? Dacă ziceți că n-a știut, luați seama ca nu cumva, obișnuiți cu căderea, să cădeți și în aiureala frigienilor, care spun că atît proorocii cît și alții care L-au slujit pe Cuvîntul nu știau nici cele ce făceau, nici cele ce propovăduiau. Iar dacă ziceți că, deși spunea

înfinit. În momentul în care întreabă cu cea mai adîncă și mai curată smerenie, lui Iisus I se și deschide ușa dumnezeirii de unde vine lumina. Așa intră omenescul la cele dumnezeiești și cu contribuția lui, cu setea lui, nu e ridicat ca un obiect pasiv acolo. Cel ce întreabă se îmbogățește în cunoștință, pentru că nu se închide cu mîndrie în sine. Apoi chiar dacă știe, cel ce întreabă pătrunde în inima celorlalți și se întărește și lărgeste în ceea ce știe; sau arată că știința sporește în deschidere, nu în închidere. Pe lîngă aceea, cel ce întreabă îl face și pe cel întrebat să se silească să afle, sau să se întrebe și să dea un răspuns. Fiul lui Dumnezeu a luat și modul întrebării firii umane, ca să nu ne ferim de a folosi acest mod, ca să ținem seama și de ceea ce gîndesc, știu și ne spun alții într-o chestiune sau alta. Ce armonie nu s-ar realiza între oameni dacă s-ar întreba în toate și ar ține seama unul de altul în ceea ce gîndesc!

120. Tatăl, ultimul izvor al cunoștinței, pentru că le are toate în Sine, descoperă lui Petru răspunsul la întrebarea Fiului prin întrebarea Fiului, sau mai ales prin întrebarea omenască pe care Fiul, întrupîndu-Se, Și-a însușit-o. Dar i-a descoperit și Fiul. Căci însăși întrebarea e maieutică, e sfredel care găurește prin mintea omului și prin inima lui, atras de magnetul adevărului dumnezeiesc care îl face să se străduiască să afle răspunsul, să se apropie prin aceasta de Tatăl și să se deschidă Tatălui. Toți sîntem organe făcute să pătrundem în adevăr, în realitate, dar organe ce se pun în funcțiune unul prin altul. Dar dacă numai Fiul cunoaște pe Tatăl, în întrebarea Fiului, coborîtă la modul smerit al întrebării omenesti, trebuie să fi licărit totuși și o lumină care nu licărește în întrebările noastre de simpli oameni, deși o anumită licărire este și în ele. Căci cine întreabă și-a pus o problemă și într-un fel s-a apropiat de un răspuns. «Prin Fiul» ca Rațiune ni se dă totul: chiar și întrebarea în care licărește deja o anumită cunoaștere.

121. Faptul că Hristos știa ca Dumnezeu ceea ce întreba ca om pe Petru trebuia să dea întrebării Lui o lumină care a trebuit să fie simțită de Petru.

«nu știu», știa, căci avea în sine pe Hristos, descoperindu-i lui toate, cum nu e stricată cu adevărat și nu se osîndește prin sine însăși inima acestor dușmani ai lui Dumnezeu, care zic că Apostolul care spune «nu știu» știe, iar Domnul care zice «nu știu» nu știe? Căci dacă, fiindcă avea pe Hristos în el Pavel știa cele ce spunea că nu le știe, cum nu știe mai virtuos Hristos însuși, chiar dacă zice: «nu știu»? Apostolul știa ce i se întâmpla, pentru că-i descoperea Domnul. De aceea și zice: «Cunosc un om în Hristos». Căci cunoscînd pe om, știa și cum a fost acest om răpit. La fel Elizei, văzînd pe Ilie, a cunoscut cum a fost înălțat. Dar deși știa aceasta, fii proorocilor socotind că Ilie a fost aruncat de către Duhul într-un munte, el cunoscînd începutul pe care l-a văzut, i-a oprit pe bărbați. Însă silindu-l aceia, a tăcut și le-a îngăduit să meargă (să-l caute) (IV Regi, 2, 12, 15-18). Deci pentru că a tăcut, oare n-a cunoscut? A cunoscut, dar a îngăduit ca și cînd n-ar fi știut, pentru ca aceia, încredințîndu-se, să nu se mai îndoiască despre înălțarea lui Ilie. Cu atît mai virtuos Pavel, fiind el însuși răpit, a știut ca și cum a fost răpit. Deci și Ilie a cunoscut. Și dacă l-ar fi întrebat cineva, ar fi spus cum a fost înălțat. Totuși Pavel spune: «Nu știu», pentru două motive, precum socotesc eu: unul, cum zice el însuși, ca nu cumva pentru mărimea descoperirilor să-l socotească cineva «mai presus decît îl vede» (II Cor., 12, 6); al doilea, pentru că spunînd Mîntuitorul: «Nu știu», trebuia să spună și el: «Nu știu», ca nu cumva, rob fiind, să pară mai presus de Domnul Său și ucenic, mai presus de Dascăl.

XLVIII

Deci Cel ce a dat lui Pavel să știe a știut cu mult mai virtuos El însuși. Căci spunînd cele dinainte de ziua aceea, a știut, cum am spus înainte, și cînd va fi ziua aceea și ceasul acela. Și totuși știind, zice că nici Fiul nu știe. Pentru ce a spus atunci: «Nu știu» cele ce le știa ca Stăpîn? A făcut aceasta, precum socotesc, pentru ca dîndu-ne-o spre cercetare, aceasta să ne fie spre folos. Și El însuși dă minții îndemnuri spre căutarea adevărului. Prin amîndouă Mîntuitorul a urmărit folosul nostru. De aceea ne-a arătat și cele ce ne vor întîmpina înainte de sfîrșit, ca nu cumva, cum Însuși a spus, să ne uimim, sau să ne înspăimîntăm cînd se vor petrece; dar și ca, văzîndu-le, să așteptăm pe temeiul lor sfîrșitul. Dar despre ziua și ceasul nu a voit să ne spună dumnezeiește «știu», ci trupește, pentru trupul neștiutor, precum am spus înainte: «Nu știu». Aceasta pentru ca nu cumva să-L întrebe și El sau, nespunîndu-le, să întristeze pe ucenici, sau spunîndu-le, să facă ceva contrar folosului lor și al nostru, al tuturor. Pentru că orice face El face spre folosul nostru, de vreme ce pentru noi S-a făcut Cuvîntul trup. Deci pentru noi a spus și că «nici Fiul nu știe». Și n-a mințit spunînd aceasta (căci a spus omeneste, ca om: «nu știu»), și n-a lăsat nici pe ucenici să-L silească să spună. Căci spunînd: «nu știu» le-a

oprit stăruința întrebării¹²². Dar în Faptele Apostolilor e scris că atunci când, avînd îngerii aproape, S-a înălțat ca om și a ridicat la cer trupul nostru și când ucenicii, văzînd aceasta, îl întrebau iarăși cînd va fi sfîrșitul și cînd va veni din nou, le-a spus: «Nu este al vostru să știți anii și vremurile pe care le-a pus Tatăl în stăpînirea Sa» (Fapte, 1, 7). Deci n-a spus atunci: «Nici Fiul», cum a spus înainte de aceasta omeneste, ci: «Nu este al vostru să știți». Căci acum trupul era înviat și lepădase starea muritoare și era îndumnezeit. De aceea nu se mai potrivea să răspundă truște, acum cînd Se înălța la ceruri, ci să-i învețe dumnezeiește că: «Nu este al vostru să cunoașteți anii și vremurile, pe care Tatăl le-a pus sub stăpînirea Sa»; și că «veți lua putere»¹²³. Dar care e puterea Tatălui, alta decît Fiul? Căci «Hristos e Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24).

XLIX

Deci știa Fiul, fiind Cuvîntul. Aceasta a indicat-o, zicînd: «Știu, dar nu e al vostru să cunoașteți». Dar pentru voi, șezînd în munte, am spus spre folosul vostru și al tuturor: «Nici Fiul nu știe». Căci e de folos vouă să auziți aceasta și despre îngeri și despre Fiul pentru viitorii amăgitori, ca, chiar dacă demonii se vor prefăce în îngeri și vor încerca să vă vorbească despre sfîrșitul lumii, să nu-i credeți, deoarece ei nu cunosc aceasta. La fel, dacă Antihrist, prefăcîndu-se în Hristos va zice: «Eu sînt Hristos» și va încerca și el să vorbească despre ziua aceea și despre sfîrșit, ca să rătăcească pe cei ce-l aud, amintindu-vă de cuvîntul Meu că nici Fiul nu știe, să nu-i credeți¹²⁴.

122. A spus ca om: «Nu știu», pentru că S-a așezat și prin aceasta în locul nostru, care nu avem nici un folos din a ști ziua sfîrșitului. A voit să Se trăiască în privința aceasta, ca om. A spus: «Nu știu» pentru a opri curiozitatea fără folos a oamenilor. Dacă altă dată a spus că știe, între ele nu-i o contrazicere. Căci lucrurile sfîrșitului, împrejurările lui sînt așa de deosebite, de duhovnicești, de complicate, că deși Hristos le-a înfățișat în general, ele nu puteau fi descrise pe măsura priceperii oamenilor. Căci nu e vorba de o zi cu o anumită dată în calendar, ci de o zi în care întîmplările vor fi de natură indescriptibilă. Deci a putut spune că nu știe pentru că nu le poate descrie pe înțelegerea oamenilor, iar altă dată a spus că știa, spunînd aceasta în mod general, neîntrînd în amănunte care să fie ca o precizare a zilei.

123. Nu le mai spune acum simplu: «Nu știu». Căci acum apostolii, văzîndu-L înviat, pricepeau ceva din felul sfîrșitului. Dar nici acum nu intră în detalii, căci nu pricepeau nici acum acest lucru în mod deplin. De aceea le spune numai că va fi o zi proprie unor alte trăiri, proprie unor timpuri luate în stăpînire de Tatăl și pentru a căror înțelegere vor lua putere de la Duhul Sfînt. Căci nu este al vostru, ca oameni, să înțelegeți aceste lucruri. Veți lua pe Hristos prin Duhul Lui și veți pricepe întru cîva ceea ce doriți să știți. Dar aceasta se referă la toți creștinii care vor avea pe Duhul Sfînt lucrînd în ei.

124. Nu e dat făpturii să știe cînd va fi sfîrșitul, căci aceasta înseamnă să știe de mai înainte toată dezvoltarea lumii, care nu se face fără o legătură cu Dumnezeu. De aceea a spus și Fiul făcut om, în această calitate, că nu știe sfîrșitul, pentru ca să nu credem nici unei ființe purtătoare de trup care pretinde că știe sfîrșitul. Credința în această prezicere produce o mulțime de tulburări, mult haos în istorie. Ele vin din pretenția omului că se poate face deopotrivă cu Dumnezeu în cunoaștere.

Dealtfel nici nu e de folos oamenilor să cunoască cînd va fi sfîrșitul, sau cînd va fi ziua sfîrșitului. Căci cunoscînd aceasta vor disprețui timpul de pînă atunci, așteptînd zilele apropiate sfîrșitului și vor avea motiv să se îngrijească de ei numai atunci. De aceea a tăcut și în privința sfîrșitului fiecăruia prin moarte, ca nu cumva mîndrindu-se oamenii cu pretenția cunoștinței să înceapă să fie fără grijă în cea mai mare parte a timpului lor¹²⁵. Deci Cuvîntul ne-a ascuns amîndouă acestea: atît sfîrșitul de obște cît și sfîrșitul fiecăruia (de fapt în sfîrșitul de obște se cuprinde sfîrșitul fiecăruia și în sfîrșitul fiecăruia se cuprinde sfîrșitul de obște)¹²⁶, ca fiindu-ne acesta necunoscut și mereu așteptat, să înaintăm în fiecare zi ca niște chemați, întinzîndu-ne spre cele dinainte, și de cele dinapoi uitînd (Filip., 3, 13)¹²⁷. Căci cine, cunoscînd ziua sfîrșitului, nu sare peste timpul de la mijloc, ca peste ceva de prisos, iar necunoscîndu-l nu se pregătește în fiecare zi? De aceea a adăugat Mîntuitorul la cele spuse: «Privegheați, deci, că nu știți nici voi în ce ceas vine Domnul vostru» (Matei, 24, 42) și: «În ceasul în care nu gîndiți va veni Fiul omului» (Luca, 12, 40). Deci pentru folosul ce-l avem din neștiință¹²⁸, a spus aceasta. De fapt și cînd spune aceasta, voiește ca noi să fim totdeauna pregătiți. Căci voi nu știți, zice, dar Eu, Domnul, știu cînd voi veni, chiar dacă arienii nu M-așteaptă pe Mine, Care sînt Cuvîntul Tatălui.

125. Dacă ar ști cineva cînd îi va veni sfîrșitul, ar amîna îndreptarea și cînta pînă aproape de ziua aceea și deci nu ar mai folosi tot timpul vieții pentru a spori duhovnicește. Acela ar devaloriza timpul dat nouă de Dumnezeu spre creștere spirituală.

126. Murind fiecare din noi, știm că vom muri toți.

127. Tema «întinderii» neconținute înainte o va relua sfîntul Grigorie de Nyssa. Dar sfîntul Atanasie precizează că înaintarea noastră e provocată de o chemare continuă, care atrage ființa noastră ca un magnet spiritual. Sfîntul Maxim a evidențiat în legătură cu aceasta importanța «mișcării». Ființa noastră ajunge la mai mult, la bine, și la statornicirea în bine, la ținta desăvîrșirii, prin mișcare. Dar aceasta pune în relief importanța timpului. Nu poți ajunge la o treaptă mai înaltă a înțelegerii, a tăriei în bine, fără să fi trecut prin alta mai de jos. În acest sens inspirațiile sînt legate de momentele succesive ale timpului. Hristos nu a voit să devalorizeze eforturile omului, creșterea lui, inspirațiile legate de specificul fiecărui moment al timpului. Sfîntul Atanasie vorbește mai încolo de o sporire a umanității lui Hristos. Aci se arată sensul istoriei, în care a intrat și Fiul lui Dumnezeu prin întrupare. Se arată că istoria e voită de Dumnezeu pentru oameni, ca drum de înaintare a umanității spre El. E un fapt care e ajutat și de pronia dumnezeiască și care arată că Dumnezeu nu vrea o viață a oamenilor în repetiție monotonă, ci o vrea ca un motus stabilis spre El, cu riscu de a se manifesta în ea și un «motus instabilis». Dumnezeu ne revelează bogățiile Sale spirituale pe rînd, pe măsură ce ne maturizăm prin eforturi în legătură cu toată umanitatea și cu experiența din timpul parcurs.

128. Neștiința sfîrșitului ne ajută să creștem prin eforturi, ca să ajungem la o tot mai adevărată cunoaștere. În eforturile ce le facem spre o treaptă nouă este într-un fel o necunoaștere a ei, în altul o oarecare ghicire, o bănuială a ei. O «futurologie» perfectă ne-ar diminua eforturile libere de a ajunge la cunoaștere, la «descoperiri». Pretenția unei cunoașteri anticipate perfecte a viitorului este expresia concepției că în istorie totul decurge după legi fixe: ea nu ține seama de libertatea fiecărui om aducătoare de surprize.

L

Deci Domnul, cunoscând folosul vostru, mai mult decât voi, a asigurat astfel pe ucenici, și ei învățați astfel, au îndreptat pe tesalonicienii ce aveau să fie amăgiți în privința aceasta (II Tes., 3, 2). Dar de vreme ce dușmanii lui Hristos nu se înduplecă nici așa, voiesc să-i întreb și despre acestea, deși știu că au o inimă mai împietrită ca a lui Faraon. În rai Dumnezeu întreabă, zicând: «Adame, unde ești?» (Fac., 3, 9). Și întreabă și pe Cain: «Unde este fratele tău?» (Fac., 4, 9). Dacă socotiți că El a întrebat pentru că nu știa, vă alăturați maniheilor. Căci ei au o asemenea îndrăzneală. Iar dacă, temându-vă să vă numiți pe față manihei, vă siliți să spuneți că întreabă știind, de ce socotiți absurd sau de mirat, dacă Fiul, întru Care întreba atunci Dumnezeu, îmbrăcat în trup, întreba pe ucenici ca om? Aceasta nu o puteți face decât dacă asemenea maniheilor vedeți și în întrebarea pusă atunci lui Adam neștiința, ca să stăruieți în relele voastre cugetări. De fapt învinși în toate, vă agitați iarăși pentru ceea ce s-a spus la Luca și care bine s-a spus, dar voi o înțelegeți rău. Iar ce este aceasta trebuie să o arătăm, ca să se vădească și prin aceasta cugetarea voastră sucită.

LI

Deci spune Luca: «Și Iisus sporea cu înțelepciunea și cu vârsta și cu harul la Dumnezeu și la oameni» (Luca, 2, 52). Spusa este aceasta. Deci fiindcă se poticnesc și întru aceasta, e de trebuință să-i întrebăm iarăși, ca pe farisei și saduchei, despre ceea ce zice Luca. Să începem deci așa: Iisus Hristos este om ca toți ceilalți oameni, sau Dumnezeu purtător de trup? Dacă e și el om comun ca ceilalți oameni, va spori ca un om. Așa gîndește Samosateanul. Și așa gîndiți în fond și voi, deși cu numele o negați de frica oamenilor. Dar dacă e Dumnezeu purtător de trup – și acesta e adevărul, pentru că «Cuvîntul trup S-a făcut» și fiind Dumnezeu S-a coborît pe pămînt – ce sporire avea Cel ce este egal cu Dumnezeu? Sau unde avea să înainteze Fiul, fiind pururea în Dumnezeu? Căci dacă Cel ce e pururea în Tatăl înaintează, ce este dincolo de Tatăl, ca să înainteze de la Acesta mai departe? Deci e bine să spunem aceleași pe care le-am spus despre faptul că a primit și a fost preamărit. Dacă făcîndu-Se om, a sporit, e vădit că înainte de a Se face om era nedesăvîrșit și mai degrabă I-a fost trupul Lui pricină de desăvîrșire decât El trupului. Și iarăși, dacă Cel ce era Cuvîntul sporea, ce putea deveni mai mare decât Cuvîntul și Înțelepciunea și Fiul și Puterea lui Dumnezeu? Căci acestea sînt Cuvîntul, de Care dacă se poate împărtăși cineva ca printr-o rază, acela devine desăvîrșit între oameni și deopotrivă cu îngerii. De fapt și îngerii și arhangheli și domniile și toate puterile și scaunele, împărtășindu-se de Cuvîntul, văd pururea fața Tatălui Lui¹²⁹. Cum deci Cel ce dăruiește altora desăvîr-

129. În sensul că Fiul e fața arătată a Tatălui, dar și că cel unit cu Fiul e în relație filială cu Tatăl și e văzut de Tatăl ca fiu.

șirea sporește El însuși, după ei? Căci îngerii au slujit și la nașterea Lui omenească și ceea ce se spune despre aceasta la Luca se spune pe temeiul slujirii îngerilor. Cum deci poate veni cineva în general, fie și numai la gândul că a fost simplu om? Sau cum sporea Înțelepciunea în înțelepciune? Sau cum Cel ce dă har altora (precum spune Pavel în fiecare epistolă că prin El se dă harul: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos cu voi cu toți» – II Tes., 3, 14 și în alte locuri), sporea El însuși în har? Sau să spună că Apostolul minte, sau să cuteze a spune că Fiul nu este Înțelepciunea. Iar dacă e Înțelepciunea, cum a spus Solomon și cum a scris Pavel, că «Hristos este Puterea, și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24), ce sporire primea Înțelepciunea?

LII

Oamenii fiind creaturi, pot să se întindă și să sporească în virtute. Așa a fost mutat Enoh; și Moise crescînd s-a desăvîrșit; iar Isaac s-a făcut mare sporind. Și Apostolul zice că se întindea în fiecare zi spre cele dinainte. Căci avea fiecare unde să înainteze privind la treapta dinaintea lui. Dar Fiul lui Dumnezeu, fiind unicul¹³⁰, unde avea să Se întindă? Toate înaintează privind la El. Dar El, fiind unic, este întru Tatăl de la Care nu Se întinde mai departe, și rămîne întru El pururea¹³¹. E propriu oamenilor să sporească. Dar Fiul lui Dumnezeu, fiindcă nu are unde să sporească, fiind desăvîrșit întru Tatăl, S-a smerit pe Sine pentru noi, ca întru smerenia Lui să putem crește mai vîrtos noi. Iar creșterea noastră nu stă în altceva decît în a ne depărta de la cele ce cad sub simțuri și a ajunge la El, la Cuvîntul¹³². Pentru că nici smerenia Lui nu stă în altceva decît în a fi luat trupul nostru. Deci nu Cuvîntul, în calitate de Cuvîntul, e Cel ce sporește, odată ce e desăvîrșit, din Tatăl cel desăvîrșit, și nu are nevoie de nimic, ci întrucît îi conduce și pe alții în sporire, s-a vorbit și aci de sporire, omenește. Căci și sporirea este a oamenilor. De aceea și Evanghelistul unește sporirea cu vîrsta. Dar Cuvîntul lui Dumnezeu nu se măsoară

130. Nu sînt mai mulți fii după ființă ai lui Dumnezeu, care, deosebindu-se, după ei, să poată învăța ceva unul de la altul.

131. Avînd singur pe Tatăl, are totul.

132. Cuvîntul lui Dumnezeu nu înaintează mai sus de Tatăl, sau de dumnezeirea primită de la El, ci coboară la noi din iubire. Dar coborîrea nu micșorează dumnezeirea, căci coboară prin asumarea firii noastre, fără a o părăsi pe cea dumnezeiască. Prin această coborîre ni Se face accesibil nouă, ca să putem crește în El. Căci înălțînd firea asumată, ne înalță și pe noi, care ne unim cu El prin credință. Dar înălțarea Lui ca om, și a noastră, nu înseamnă o separare a Lui de trupul asumat, și a noastră, de trupurile noastre. De aceea înălțarea Lui nu anulează faptul de a Se fi coborît. Și deci și noi avem de învățat de la El smerenia. Numai acceptînd smerenia, ne înălțăm. Totuși prin aceasta ne înălțăm de la a vedea în lume numai ceea ce cade sub simțuri. Ea ni se face străvezie în rațiunile ei unite cu Rațiunea supremă din care ele se proiectează și astfel noi creștem în simțirea Cuvîntului, ca Cel ce ne cheamă la cuvîntul nostru responsabil față de apelul Lui, deci în conștiința atîrnării noastre de El. Și prin aceasta îl simțim tot mai intens pe Cuvîntul dumnezeiesc și

cu vîrsta, ci vîrstele sînt ale oamenilor. Deci și sporirea e a trupului¹³³. Iar crescînd trupul, sporea în el și arătarea dumnezeirii pentru cei ce vedeau. Și cu cît se descoperea (se revela) mai mult dumnezeirea, cu atît creștea harul Lui ca om la toți oamenii¹³⁴. Căci ca prunc era purtat pe brațe, iar ajuns băiat a rămas în templu și îi examina pe preoți despre cele din Lege. Și crescînd trupul pe încetul, și Cuvîntul arătîndu-Se în el¹³⁵, e mărturisit întîi de Petru, apoi de toți, că El este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu. Aceasta chiar dacă iudeii cei vechi și aceștia de acum. Își închid ochii cu voia, ca să nu vadă, că «a spori întru înțelepciune» nu înseamnă a spori înțelepciunea însăși, ci a spori mai degrabă El omenește în Ea. «Și Iisus sporea întru înțelepciune și har» (Luca, 2, 52). Iar de trebuie să spunem mai adevărat, El însuși sporea în Sine însuși¹³⁶.

LIII

Dar care e sporirea de care se vorbește, dacă nu, precum am spus înainte, îndumnezeirea și harul transmise oamenilor de înțelepciune¹³⁷, cînd se desființează în ei păcatul și stricăciunea prin asemănare și înru-

unirea noastră cu El. Dar la această simțire a Lui ne înalță întrucît S-a coborît la noi și ne-a arătat cum El însuși a răspuns Tatălui, ca om, pentru noi. Jertfa Lui pentru noi ne dă puterea să ne jertfim și noi, depășind închiderea noastră egoistă în noi înșine.

133. Dar, cum a spus sfîntul Atanasie mai înainte, prin «trup» trebuie să înțelegem întreaga fire omenească. Deci cu aceasta sporea Hristos.

134. Cu creșterea în vîrstă, creșteau mijloacele prin care Se descoperea Cuvîntul. Sporea în cuvintele prin care vorbea Cuvîntul. Sfîntul Atanasie pare a spune că descoperirea dumnezeirii sporea pe măsura creșterii trupului ca mijloc de comunicare a ei către ceilalți oameni. Căci trupul însuflețit e deschis spre Dumnezeu și spre oameni. S-ar putea cugeta aceasta și din afirmarea sfîntului Atanasie că, pe măsura creșterii Lui cu trupul, sporea și arătarea harului prin El către oameni. Dar prin expresia «sporea în El arătarea dumnezeirii» pare totuși să afirme și o sporire a arătării dumnezeirii în firea Lui omenească. Aceasta se poate înțelege astfel: crescînd El în organele Lui trupești și în facultățile sufletești, sesiza mai accentuat dumnezeirea în firea Lui omenească. El Se descoperea, ca Dumnezeu, Lui însuși, ca om, deși avea unită cu Sine ca om sau cu firea Sa omenească, deci adînc imprimată în ea, dumnezeirea Sa, în unirea lor într-o Persoană. Căci harul în care sporea «la oameni» nu era detașat de umanitatea Sa, fiind o umanitate imprimată de dumnezeire, o umanitate nouă, transfigurată, îndumnezeită.

135. În ediția din P.G. e dată, dintr-un codice, și versiunea: «arătîndu-Se pe Sine Sieși» (ἐαυτῶ), care nu contrazice versiunea: «Se arăta pe Sine în el» (în trup = ἐν αὐτῷ), căci și trupul sau firea Sa omenească era a Lui.

136. Această expresie exprimă explicarea dată la nota 134. El își descoperea Sieși, ca om, dumnezeirea ce o avea unită adînc și ipostatic cu firea Sa omenească. El ca Dumnezeu Se descoperea Sieși ca om. În acest sens era o sporire în descoperirea dumnezeirii în umanitatea Sa, sau descoperirea dumnezeirii Sale în El se realiza pe măsura creșterii Sale trupești și sufletești ca om; dar și invers: la El sporirea umanității era puternic ajutată de dumnezeirea imprimată în umanitatea Lui.

137. Îndumnezeirea și harul veneau într-un fel de la Cuvîntul tot mai mult pe măsura creșterii Lui în trup. Dar sporirea firii omenești în ele nu lăsa îndumnezeirea și harul detașate de firea omenească, ci aceasta se arăta ca o fire îndumnezeită și harul, ca o putere ce iradia mai departe din această fire. Și iradierea ei mai puternică în oameni îi îndumnezește pe aceștia sau are loc cînd fac și ei eforturi de a crește.

dire cu trupul Cuvîntului? Astfel crescînd El în vîrsta trupului, sporea în trup și arătarea dumnezeirii și S-a arătat tuturor că este templul lui Dumnezeu și că era Dumnezeu în trup. Iar dacă susțin că Iisus S-a numit Cuvîntul făcut trup și referă la El spusa «sporea», să audă că nici aceasta nu micșorează lumina părintească, care este Fiul. Aceasta arată iarăși că trup S-a făcut Cuvîntul și a purtat trup adevărat. Și, precum am spus, că Cuvîntul a pătimit cu trupul și a flămînzit cu trupul și a obosit cu trupul, așa se spune cu dreptate și că sporea cu trupul. Căci nu s-a săvîrșit sporirea de care se vorbește, aflîndu-Se Cuvîntul în afară. Căci în El era trupul care sporea și de aceea trupul se numește al Lui. Și aceasta iarăși, ca și sporirea oamenilor să fie sigură pentru Cuvîntul împreună existent¹³⁸. Deci nu era nici sporire a Cuvîntului, nici trupul nu era Înțelepciunea însăși, dar trupul S-a făcut corpul Cuvîntului. De aceea, precum am spus înainte, nu Înțelepciunea în calitate de Înțelepciune sporea în Sine, ci omenescul sporea întru Înțelepciune¹³⁹, ridicîndu-se (ὀνέπαβαίvvov) cîte puțin peste firea omenească și făcîndu-se și arătîndu-se tuturor ca organ al Ei spre lucrarea dumnezeirii și spre strălucirea Ei¹⁴⁰. De aceea nici nu a spus «Cuvîntul sporea», ci «Iisus», nume cu care S-a numit Domnul cînd S-a făcut om. Aceasta arată că sporirea este a firii omenești, precum am spus înainte.

LIV

Astfel, precum sporind trupul, se spune că sporea El însuși pentru faptul că era trupul Lui, la fel, cele spuse privitoare la cele ce le-a pătimit în vremea morții: s-a tulburat, a plîns, trebuie luate în același înțeles. Aceștia însă, umblînd de colo pînă colo și susținîndu-și erezia și prin ele, zic: «Iată că plîngea și zicea: «Acum sufletul Meu s-a tulburat» (Ioan, 12, 27).

138. «Sporirea», deși e a umanității asumate de Cuvîntul, se poate atribui și Cuvîntului, întrucît Cuvîntul S-a făcut și ipostasul sau subiectul ei. El Se făcea pe Sine, ca Dumnezeu, cauza sporirii Sale ca om. Chiar în omul obișnuit sînt diferite nivele și nivelul mai înalt ajută nivelului mai coborît să se înalțe. Chiar o voință bună ajută trupul să sporească în cele bune. Dar voința bună e cea care ascultă de Dumnezeu, deci stă în legătură cu un nivel și mai înalt.

139. Omenescul din Iisus sporea «în înțelepciune» nu numai în sensul că devenea mai înțelept, ci și în sensul că înainta în Înțelepciunea dumnezeiască aflătoare în el, sau pătrundea tot mai mult în Ea, mai bine zis sporea în conștiința că e unit cu Ea; sau Înțelepciunea unită ipostatic cu firea omenească Se arăta tot mai mult acesteia și sporea înțelepciunea ei și prin aceasta Se arăta tot mai mult și oamenilor.

140. Omenescul din Iisus, înaintînd tot mai mult întru Înțelepciunea cu care era unit ipostatic, se ridica nu peste firea lui, ci peste puterile ei, întrucît firea lui omenească cu puterile ei devenea un organ tot mai adecvat manifestării dumnezeirii prin ea sau prin puterile ei. Aceasta o făcea și transparentă pentru dumnezeirea ce se descoperea prin ea. Transparentă nu numai privirii cunoscătoare, ci întregii simțiri a iradierii puterii ei de către ființa celor ce veneau aproape. Dar și Hristos Își simțea organele trupesti și sufletești ridicate peste nivelul lor natural și umplute de o putere dumnezeiască. Lucrarea dumnezeiască a Înțelepciunii strălucește pe fața trupului.

Și Se ruga să treacă paharul (Luca, 26, 39). Cum deci, spunând El acestea, este Dumnezeu și Cuvîntul Tatălui?»

Da, s-a scris, o, dușmanilor ai lui Dumnezeu, că a plîns și a zis «M-am tulburat»; și pe cruce a strigat: «Eli, Eli lama sabahtani?», care înseamnă: «Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?» (Marcu, 15, 34). Și S-a rugat să treacă paharul. Căci s-au scris acestea. Dar aș voi ca și voi să răspundeți. Căci e necesar să se răspundă și la tot ce se opune celor înfățișate de voi. Desigur, dacă cel ce vorbește e om simplu, e firesc să plîngă și să se teamă de moarte ca un om. Dar dacă e Cuvîntul în trup (și nu trebuie să obosim a spune pururea aceasta), de cine avea să Se teamă, odată ce e Dumnezeu? Sau pentru ce Se temea de moarte, odată ce era El însuși viața și a ridicat pe alții din moarte? Sau cum, zicînd: «Nu vă temeți de cei ceucid trupul» (Matei, 10, 28; Luca, 12, 4), Se temea El însuși? Și cum Cel ce a spus lui Avraam: «Nu te teme, că Eu cu tine sînt» (Fac., 26, 24), și-l încuraja pe Moise împotriva lui Faraon și i-a spus fiului lui Navi: «Întărește-te și te îmbărbătează» (Ios., 1, 6), Se temea El însuși de Irod și de Pilat? Cum făcîndu-Se altora ajutor, ca să nu se teamă «Căci Domnul, zice, este ajutorul meu; nu mă voi teme, ce-mi va face mie omul?» (Ps. 117, 6), S-a temut El însuși de stăpînitori, care erau oameni muritori? Cum oare, Cel ce a venit împotriva morții, S-a temut de moarte? Cum nu e absurd și contrar credinței a spune că S-a temut de moarte sau de iad, Cel de Care s-au cutremurat, văzîndu-L, porțile iadului? Dacă, după voi, S-a temut Cuvîntul de moarte, pentru ce, vorbind înainte cu mult despre uneltirile iudeilor, n-a fugit, ci, căutat fiind, a zis: «Eu sînt» (Ioan, 18, 5)? Căci putea să nu moară, precum a zis: «Putere am să pun sufletul Meu și putere am iarăși să-l iau pe el» (Ioan, 20, 18) și: «Nimeni nu-l ia pe el de la Mine» (ibid.)¹⁴¹.

LV

Deci acestea nu erau proprii firii Cuvîntului în calitate de Cuvînt. Dar în trupul ce pătimea acestea era Cuvîntul, o, dușmani ai lui Hristos și iudei nemulțumitori! De aceea nu s-au spus acestea înainte de asumarea trupului, ci numai cînd «Cuvîntul trup S-a făcut» și s-a scris că s-au spus acestea omenește. De fapt, Cel despre care s-au scris acestea a înviat El însuși pe Lazăr din morți și a prefăcut apa în vin și a dăruit orbului din naștere vederea și a zis: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30). Dacă deci din cele omenești iau prilej să cugete cele smerite despre Fiul lui Dumnezeu, ba mai vîrtos Îl socotesc pe El întreg om din pămînt și nu din cer, pentru ce nu-L recunosc și din cele dumnezeiești pe Cuvîntul cel aflător

141. Sfîntul Atanasie expune aci un șir de dovezi că Hristos nu S-a temut de moarte ca Dumnezeu.

în Tatăl și nu leapădă necredința lor? Căci pot vedea cum Cel ce săvârșește acele fapte este Același care-Și arată și trupul pătimitor lăsându-l să plîngă și să flămînzească, arătînd în el cele ale trupului. Căci din cele de felul acesta făcea cunoscut că, fiind nepătimitor, a luat trup pătimitor, iar din faptele Sale (dumnezeiești) Se arăta pe Sine ca fiind Cuvîntul lui Dumnezeu, Care S-a făcut om. De aceea a zis: «Iar dacă nu credeți Mie», văzîndu-Mă îmbrăcat în trup omenesc, «credeți măcar faptelor Mele, ca să cunoașteți că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 38). Foarte mare nerușinare și hulă arată dușmanii lui Hristos cînd auzind: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30), se străduiesc să răstălmăcească înțelesul acestei spuse și să împartă unitatea Tatălui și a Fiului, iar cînd aud că a plîns, a asudat, a pătimit, nu-L văd pe El în trup, ci din acestea Îl coboară în creațiune pe Cel prin care s-a făcut creațiunea. În ce se mai deosebesc atunci aceștia de iudei? Precum aceia, hulind, socotesc faptele lui Dumnezeu că ar fi ale lui Beelzebul, așa și aceștia, socotind pe Domnul care le lucrează acestea între creaturi, vor fi supuși aceleiași osînde ca aceia.

LVI

Auzind ei: «Eu și Tatăl una sîntem», ar trebui să înțeleagă că una este dumnezeirea Lui și a Tatălui și că El e propriu ființei Tatălui; iar auzind că a plîns și cele asemenea, să le socotească proprii trupului. Din amîndouă au prilejul binecuvîntat să vadă că unele s-au scris despre El ca Dumnezeu, iar celelalte se spun pentru trupul Lui omenesc. Căci nici ale trupului nu s-ar fi săvîrșit în afara trupului, dacă n-ar fi luat trup stricăcios și muritor. Căci muritoare a fost Sfînta Maria, din care a fost și trupul Lui. De aceea a fost necesar ca aflîndu-Se El în trup supus patimilor și plînsului și oboselii, să se socotească ale Lui împreună cu trupul și acestea, care sînt proprii ale trupului. Deci dacă a plîns și S-a tulburat, nu Cuvîntul în calitate de Cuvînt era Cel ce plîngea și Se tulbura, ci acestea erau proprii trupului. Și dacă Se ruga să treacă paharul, nu dumnezeirea era cea înfricoșată, ci era proprie omenității Lui această pătimire, ca și spusa: «Pentru ce M-ai părăsit?» (Marcu, 15, 34). Dar evangheliștii le-au declarat iarăși, potrivit celor spuse înainte, ale Lui, deși El nu pătimea nimic, întrucît Cuvîntul era nepătimitor. Erau ale Lui, fiindcă Domnul însuși S-a făcut și om și acestea se spun că sînt făcute de El ca om, pentru ca, despovărlînd El trupul de patimi, să-l facă liber de ele¹⁴². De aceea nici

142. Suportîndu-le cu tăria răbdării, le-a biruit și deci a ușurat trupul de ele, sau l-a eliberat. Astfel, faptele dumnezeiești și pătimirile omenesti alcătuiesc un paradox, în care părțile părute contrare nu se luptă totuși între ele, ci conlucrează la realizarea scopului comun al eliberării firii de pătimiri și de moarte. Căci tăria dumnezeiască mărește răbdarea omenescă spre biruirea afectelor și a morții. Punerea pătimirilor pe seama Cuvîntului pe motiv că și le-a făcut «proprii» e reluată de Maxențiu «scitul» și de Leonțiu de Bizanț.

nu poate fi părăsit de către Tatăl Domnul care este în El pururea, nici înainte de a spune aceasta, nici când o spune. Nici nu e îngăduit să se spună că era înfricat Domnul, de Care s-au înspăimîntat portarii iadului, lăsînd să iasă pe cei ținuți în el. Și tot de aceea mormintele s-au deschis și multe trupuri ale sfinților au înviat și s-au arătat la ai lor (Matei, 27, 53).

Să tacă deci tot ereticul și să se teamă să spună că S-a înfricat Domnul, Cel de care fuge moartea ca un balaur și dracii se cutremură și marea se înspăimîntă. Căci pentru El se deschid cerurile și toate puterile saltă; și spunînd El: «Pentru ce M-ai părăsit?», Tatăl arată că a fost pururea și era și atunci întru El. Căci pămîntul, cunoscînd pe Stăpînul ce grăia, îndată s-a cutremurat și catapeteasma s-a rupt și pietrele s-au despicat și mormintele, precum am spus înainte, s-au deschis, iar morții din ele s-au sculat. Și ceea ce e minunat, e că cei ce erau atunci de față și mai înainte îl tăgăduiseră, văzînd pe urmă acestea, mărturisesc: «Cu adevărat Fiul lui Dumnezeu este Hristos!»

LVII

În ce privește cuvintele: «De este cu puțință să treacă paharul» (Matei, 26, 30), aflați cum le-a spus acestea, certînd pe Petru: «Nu cugeți cele ale lui Dumnezeu, ci ale oamenilor» (Marcu, 8, 33). Căci voia ceea ce se ruga să nu-i vină și pentru care venise. Și era propriu Lui să vrea, căci pentru aceasta a venit. Însă era propriu trupului să-i fie frică¹⁴³. De aceea ca om a

143. Un exemplu de paradox în care contrariile conlucrează. Dacă nu i-ar fi fost trupului frică, nu s-ar fi putut manifesta tăria voinței care a învins frica și prin care de fapt a biruit-o. Dacă Cuvîntul a biruit frica nelăsînd-o să învingă, e pentru că a avut-o de fapt. Dar în tăria cu care a învins frica reală, era totuși prezent ajutorul dumnezeiesc. În acest sens se poate înțelege și cuvîntul despre părăsirea Lui în vremea chinurilor de pe cruce. Dacă n-ar fi avut sentimentul părăsirii, n-ar fi simțit toată spaima morții și deci nu s-ar fi arătat nici toată tăria în biruirea spaimei. Dar în tăria cu care o învinge e prezent totuși ajutorul dumnezeiesc. Pe de altă parte la învingerea ei prin răbdare are o contribuție și mila Lui față de oameni, știind că aduce o jertfă pentru ei, precum în faptul că Tatăl îl lasă să sufere aceste chinuri se arată mila Tatălui față de oameni, care izvorăște din iubire. Dar nu simplu această milă îi face pe oameni ca, înduișoși de ea, să se întoarcă de la păcat și deci să scape de moarte, ci mila e doar un impuls generos care-L face pe Fiul lui Dumnezeu să Se facă om și să accepte moartea pentru ei (iar pe Tatăl, să fie de acord), ca biruind-o să scape umanul de ea. Victoria asupra morții se obține prin încordarea răbdării omenești, întărită de puterea dumnezeiască, de a suporta și învinge frica de ea, putere manifestată din milă. În expresia «cu moartea pe moarte a călcat» nu se înțelege moartea pe care Hristos a răbdat-o doar ca un prilej exterior de a învinge moartea, ci ca o încordare uriașă de a o suporta, care reprezintă o nespusă tărie prin care va birui. În Occident nu s-a înțeles acest lucru; se crede că Hristos e învins total prin moarte și e înviat de către Tatăl, pentru că a primit-o din ascultare față de El. Nu se vede legătura interioară între puterea din milă arătată în suportarea morții, și deci între tăria cîștigată prin aceasta de firea noastră, și victoria asupra ei. În ideea că moartea n-ar fi fost prea tare simțită, ci ar fi fost ceva mai mult exterior, cum apare uneori într-un Iisus care Se odihnește liniștit pe cruce, retras în dumnezeirea Lui, iarăși nu se exprimă tot sensul expresiei «cu moartea pe moarte a călcat». De fapt pe cruce se înfîlnesc două porniri puternice care, deși par că se opun una alteia, de fapt conlucrează la realizarea aceluiași scop: frica omenească de

spus acest cuvînt. Și amîndouă acestea s-au spus de către El, ca să arate că Dumnezeu însuși o voia, dar făcîndu-Se om avea un trup temător și pentru aceasta amesteca voia Lui cu slăbiciunea omenească, pentru ca, desființînd-o pe aceasta, să facă pe om îndrăzneț față de moarte¹⁴⁴. Iată deci un lucru cu adevărat minunat (paradoxal): Cel pe care dușmanii lui Hristos Îl socotesc vorbind cu frică, îi face pe oameni îndrăzneți și fără teamă față de ceea ce se socotește că El avea frică. De aceea fericirii apostoli, întăriți de aceste cuvinte, au disprețuit după El moartea, în așa fel că nici nu mai aveau grijă de cei ce-i judecau, ci spuneau: «Se cade să ascultăm mai mult de Dumnezeu decît de oameni» (Fapte, 5, 20). Iar ceilalți sfinți mucenici îndrăzneau așa de mult încît socoteau mai vîrtos că se mută la viață decît că suferă moartea.

Deci cum nu e absurd să se admire bărbăția slujitorilor Cuvîntului, iar de Cuvîntul însuși să se spună că l-a fost frică, dacă prin El aceia disprețuiau moartea? Din hotărîrea și bărbăția atît de neclintită a martirilor se arată că nu dumnezeirea era cea care se temea, ci că Mîntuitorul a înlăturat frica noastră. Căci precum a desființat moartea prin moarte și toate cele omenești prin fapte omenești, așa, prin ceea ce se socotește că era la El frică, a înlăturat frica noastră și a făcut pe oameni să nu se mai teamă de moarte¹⁴⁵. Deci a spus acestea și în același timp le-a trăit. Căci era al omului să zică: «Treacă paharul» și: «Pentru ce M-ai părăsit?» Dar dumnezeiește făcea să se acopere soarele și să se scoale morții. Și iarăși zicînd omenește: «Acum sufletul Meu s-a tulburat» (Ioan, 12, 27), spunea și dumnezeiește: «Putere am să pun sufletul Meu și putere am să-l iau iarăși» (Ioan, 10, 18). A se tulbura este propriu trupului. Dar a avea putere să pună și să ia sufletul cînd voiește nu mai e propriu omului, ci puterii Cuvîntului. Căci omul nu moare prin puterea sa, ci prin necesitatea firii și fără să vrea. Dar Domnul fiind El însuși nemuritor, însă avînd trup muritor, avea putere, ca Dumnezeu, să Se despartă de trup și să-l reia pe acesta iarăși cînd voiește. Despre acestea zice și David în psalmi:

amenințarea nimicului și tăria ei de a înfrunta, ajutată de Dumnezeu, această frică în toată tăria ei. Trebuia ca frica să se manifeste deplin, pentru ca să fie învinsă cu adevărat atît ea, cît și moartea. Era în El și frica și voința de înfruntare a fricii.

144. Unind voia omenească întărită de cea dumnezeiască, de a răbda moartea ca om, a copleșit frica și slăbiciunea omenească în fața morții, sau tăria morții, pregătind învierea.

145. Sfîntul Atanasie pare să susțină în acest capitol că frica lui Hristos era numai socotită (νομιζομένη) frică și de fapt El n-a avut o frică reală; dacă mucenicii n-au avut o frică de moarte, nici Hristos nu a avut. Dar cuvîntul grecesc poate însemna și că frica nu e considerată atît de tare, ca să nu poată fi învinsă, ca să aibă ultimul cuvînt. Din alte cuvinte ale sfîntului Atanasie se vede că el admite o frică reală a lui Hristos. Altfel de ce ar mai fi arătat Iisus că se ruga cu sudori de sînge? El a avut o frică reală, ca să învingă de fapt frica. Dar martirii întemeiați pe exemplul Lui biruitor al morții și pe puterea ce le vine din Hristos cel înviat au putut să nu mai aibă frica, întrucît moartea a fost învinsă în însăși rădăcina ei.

«Să nu lași sufletul meu în iad, nici să dai pe cel cuvios al Tău să vadă stricăciune» (Ps. 15, 10). Căci se cuvenea ca trupul care era stricăcios să nu mai rămână muritor din pricina firii lui, ci să se facă, din pricina Cuvîntului care l-a îmbrăcat, nesupus stricăciunii. Fiindcă precum El, luînd trupul nostru, a imitat ale noastre, așa noi, primindu-L pe El, ne împărtășim de nemurirea Lui¹⁴⁶.

LVIII

Deci în deșert se prefac arienii că se smintesc și cugetă lucruri mici despre Cuvîntul, pentru că s-a scris că S-a tulburat și a plîns. Ei se arată ca neavînd nici simțire omenească odată ce nu cunosc firea oamenilor și cele proprii acestora. Ar fi trebuit ca din acestea mai virtos să se minuneze că Cuvîntul Se afla într-un astfel de trup pătîmîtor și nici nu împiedica pe uneltitori, nici nu se răzbuna împotriva celor ce-L ucideau, deși putea, Cel ce a împiedicat pe alții să moară, sau murind i-a înviat din morți¹⁴⁷. Dar a îngăduit trupului Său să pătimească. Căci pentru aceasta a și venit, cum am spus înainte, ca să pătimească cu trupul și drept urmare să se facă trupul nepătîmîtor și nemuritor¹⁴⁸; și pentru ca, precum am spus de multe ori, întrucît batjocurile și toate cele ce ni se întîmplă, ajungînd la El, să nu se mai atingă acestea de oameni, ci să fie desființate cu totul de către El și ca urmare ei să rămîna în veac nestricăcioși, ca temple ale Cuvîntului¹⁴⁹.

146. El a luat trupul nostru pătîmîtor și muritor ca, răbdîndu-le acestea întărit de puterea dumnezeiască, să putem lua noi acest trup întărit prin prezența lui Dumnezeu și așa să scape și trupul nostru de patimi și de moarte.

147. Deci Cuvîntul a îngăduit trupului Său să pătimească real, reținînd puterea Sa dumnezeiască de a opri pătîmirea din trup, sau de a o face mai puțin simțită. Dar în răbdarea cu care trupul Lui suporta pătîmirea, se manifesta totuși în alt mod puterea dumnezeiască. Puterea dumnezeiască întărea umanul ca să învingă real neputințele sale și moartea, nu ca să le ocolească. Făcea din puterea Sa dumnezeiască un mijloc de a întări omenescul rămînînd omenesc, nu de a scăpa de omenesc. Hristos înălțîndu-l în Dumnezeu, confirmă valoarea omenescului, nu o anulează. Omenescul rămîne astfel etern, dar ridicat în sînul dumnezeirii. Arienii nu țineau seama de experiența celor proprii oamenilor, pe care le-a luat în mod real Fiul lui Dumnezeu și pe care numai suportîndu-le în mod real le-a putut ridica din starea lor de slăbiciune, întărind omenescul, din izvorul nesfîrșit al vieții dumnezeiești.

148. Pătîmînd se face trupul nepătîmîtor și nemuritor, nu ocolind pătîmirea și moartea. Căci prin pătîmirea răbdătoare crește puterea omenească și la această tărie își aduce contribuția și tăria dumnezeiască. Hristos spunînd pe cruce: «Dumnezeul Meu, Dumnezeu Meu, pentru ce M-ai părăsit?», a înțeles prin părăsire și această îngăduire dată omenescului de a-și trăi suferința, pentru ca, suportînd-o prin răbdare ca pe una trăită real, să o învingă. Căci o suferință, odată răbdată, face și ea omenescul trecut prin ea mai omenesc. Bloy a spus: «Souffrir passe, avoir souffert ne passe jamais». Și acest omenesc sensibilizat îl vrea Dumnezeu, ca transparent pentru El.

149. Toate cele ce ating pe oameni, întrucît țin de trup, au ajuns prin trupul Lui pînă la El ca ipostas dumnezeiesc al trupului și de aceea le-a stins puterea (ca slăbiciuni), ca să nu mai aibă putere nici asupra lor, întrucît umanitatea lor atinsă de ele a fost întărită de Cel ce, Dumnezeu fiind, S-a făcut ipostasul firii omenești îndeobște. Se afirmă aci o tainică

Dacă dușmanii lui Hristos ar fi înțeles acestea astfel, ar fi recunoscut scopul urmărit de Biserică, ca o ancoră a credinței și n-ar fi naufragiat de la credință, nici n-ar fi căzut în atîta nerușinare, încît să se împotrivescă și celor ce, căzînd ei, voiesc să-i ridice, ba să-i socotească mai vîrtos dușmani pe cei ce-i îndeamnă la dreapta credință.

Dar precum se vede, ereticul este cu adevărat viclean și are inima stricată și aplecată spre necredință în toate privințele. Căci iată, fiind respinși în toate și arătați goliți de orice înțelegere, nu se rușinează, ci ca fiara numită de miturile eline «hidră», după ce sînt uciși șerpii dinainte, naște alți șerpi, întrecîndu-se cu ucigătorul lor prin nașterea altora, așa și dușmanii și urătorii lui Dumnezeu, plîngînd sufletește pe ruinele argumentelor ce le-au folosit, născocesc alte și alte argumente prostesti. Și socotind că adevărul e dușman al lor, născocesc noi obiecții împotriva lui, ca să se arate prin toate și mai dușmani ai lui Hristos.

LIX

Căci după atîtea dovezi împotriva lor, de care rușinîndu-se ar fugi și diavolul însuși, tatăl lor, născocesc alte argumente, pe care le mormăie, unora șoptindu-le, altora bîzîndu-le ca niște muște, zicînd: «Fie, acestea le tîlcuiți așa și biruiți prin raționamente și dovezi. Dar trebuie să recunoașteți că Fiul a fost născut de Tatăl prin intenție și voință». Iar prin aceasta amăgesc pe mulți, punînd în față intenția și voința lui Dumnezeu. Dacă ar spune careva dintre cei credincioși aceasta mai simplu, spusa aceasta n-ar trezi nici o bănuială, înțelegerea drept-credincioasă învinzînd rostirea mai simplă a cuvintelor. Dar cuvintele sînt ale ereticilor, iar spusele ereticilor trezesc bănuială. Căci, precum s-a scris: «Cei necredincioși răspîndesc vicleșuguri» și «Cuvintele lor sînt vicleane» (Pilde, 12, 5); și chiar dacă aprobă ceva o fac dintr-o inimă coruptă. De aceea să cercetăm și spusa aceasta, ca nu cumva, după ce au fost respinși în toate, să fi născocit, ca hidrele, vreun cuvîntel nou, ca printr-o astfel de vorbire meșteșugită și printr-o aparență de probabilitate să-și semene iarăși, în alt mod, necredința lor.

De fapt cel ce zice: «Fiul a fost născut prin voință» spune același lucru cu: «A fost cîndva cînd n-a fost» și cu: «Fiul a fost făcut din cele ce nu sînt (din nimic) și este deci creatură». Dar fiindcă spunînd acestea au fost făcuți de rușine, încearcă acum vicleanii să afirme același lucru altfel, scoțînd în față «voința», ca sepiile, negreața, ca prin aceasta să întunece pe cei simpli, iar ei să nu-și părăsească erezia. Dar să spună de unde sau din

legătură între firea omenească asumată de Cuvîntul, și Purtătorul ei, și deci, și între firea omenească îndeobște, și a tuturor purtătorilor ei și între Hristos, Purtătorul ei dumnezeiesc. Cînd o batjocură sau o greutate atinge firea noastră, ea merge pînă la Hristos și în El ele își pierd puterea. Sau El ne dă, din răbdarea Lui, și nouă puterea să le răbdăm și prin aceasta să le biruim.

ce loc din Scriptură scot cuvintele «prin voință» sau «prin hotărîre», acești născocitori de cuvinte suspecte și proprii necredinței? Căci Tatăl, descoperind din cer pe Cuvîntul Său, a arătat că: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Matei, 3, 17) și a zis prin David: «Scos-a inima mea Cuvînt bun» (Ps. 44, 2); iar prin Ioan a poruncit să se spună: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Și iarăși David zice în psalmi: «Că la Tine este izvorul vieții și întru lumina Ta vom vedea lumină» (Ps. 35, 10). Iar Apostolul zice: «Care fiind strălucirea slavei» (Evr., 1, 3) și iarăși: «Care fiind în Chipul lui Dumnezeu» (Filip., 2, 6) și: «Care este Chipul lui Dumnezeu celui nevăzut» (Filip., 2, 6).

LX

Toți vorbind pretutindeni de existența Cuvîntului, nicăieri nu spun că a fost făcut. Deci de unde au aflat ei vreo intenție și voință anterioară Cuvîntului lui Dumnezeu? E vădit că, lăsînd la o parte Scripturile, ei imită reaua cugetare a lui Valentin. Căci Ptolomeu, discipolul lui Valentin, susține că Cel nefăcut are două părți unite ca o pereche: cugetarea și voința. Întîi este ca cugetare, apoi a voit. Și ceea ce cugeta nu putea produce decît cînd se adăuga și puterea voinței. Învățînd arienii din aceasta, socotesc că voința și intenția premERG Cuvîntului.

Deci ei rîvnesc cele ale lui Valentin. Dar noi, citînd dumnezeieștile Scripturi, am aflat despre Cuvîntul că «era» și numai despre El am auzit că este întru Tatăl și Chip al Tatălui. Dimpotrivă, numai despre cele făcute, de vreme ce acestea prin fire nu erau cîndva¹⁵⁰, ci le-a venit face-re mai pe urmă, am citit că le-a premers intenția și voința¹⁵¹. Astfel David zice în Ps. 113: «Dumnezeul nostru a făcut toate cîte le-a voit în cer și pe pămînt» (Ps. 113, 11). Iar în Ps. 110 zice: «Mari sînt lucrurile Domnului și potrivite tuturor voilor Lui» (Ps. 110, 2). Și iarăși în Ps. 134:

150. Nu au o fire care este prin sine. Prin ele sînt nimic. Numai Dumnezeu este prin fire, sau prin Sine. Și numai prin El care-Și are existența în Sine, sau prin fire (căci firea Lui e în-săși existența), pot căpăta și ele o existență, dar o existență care nu se întemeiază pe ea în-săși, ci pe puterea lui Dumnezeu, care există prin fire. De aceea nu primesc ceva din firea Lui ca temelie a existenței lor.

151. Arienii nu făceau o deosebire de esență între Cuvîntul și creaturi. Sub aparența că și Cuvîntului I-a premers o intenție și o voință, ca și creaturilor, ei negau în realitate deosebirea între ceea ce face Dumnezeu pe planul Lui intim și pe planul lumii; adică negau propriu-zis o intenție și o voință a lui Dumnezeu cu privire la lume, odată ce și ea se produce ca ceea ce se petrece propriu-zis din veci în așa zisul Dumnezeu. Sau, un Dumnezeu care nu are o viață internă, deosebită de lume, ci numai cea manifestată în lume, nu e un Dumnezeu deosebit în esență de lume. El are doar o pornire involuntară de a se manifesta. Și primul produs al ei este Cuvîntul. Deși arienii se prefăceau că afirmă o voință în Dumnezeu, de fapt nerecunoscînd un plan de viață propriu al Lui, superior celui ce se desfășoară în timp (planul ființei Sale necreate existente din eternitate), anulau această voință. Dar sfinții Atanasie recunoscînd lui Dumnezeu o voință conștientă de a face ceva deosebit de ceea ce este El etern (ființa Lui), face o distincție clară între Fiul născut din Tatăl dinainte de veci și făpturile aduse la existență, cîndva, prin Cuvîntul.

«Toate câte le-a voit Domnul le-a făcut în cer și pe pământ și în mări și în toate adâncurile» (Ps. 134, 6). De este deci Cuvîntul lucru și făptură și unul dintre toate, să se spună că și El s-a făcut prin voință. Căci așa a arătat Scriptura că s-au făcut făpturile. De fapt Asterie, avocatul ereziei, însoțindu-se cu acela, scrie așa: «Dacă e nedemn de Creator să facă prin voință, să se înlăture voința în toate ca să se păstreze demnitatea Lui neștirbită. Dar dacă ține de Dumnezeu să voiască, trebuie să se arate ceea ce e demn de El și față de primul născut. Căci nu e cu puțință ca unuia și aceluiași Dumnezeu să I se potrivească a voi în cazul celor făcute și a nu voi». Mare necredință pune sofistul în cuvintele lui cînd spune că născutul și făcutul sînt una și aceeași. De aceea, din faptul că cele făcute trebuie socotite ca făcute prin intenție și voință, a conchis că și Fiul este dintre ele¹⁵².

LXI

Dar dacă Cuvîntul este Altul decît toate, precum s-a arătat din cele dinainte, și mai ales dacă lucrurile s-au făcut prin El, să nu se spună că El e prin voință, ca să nu fie făcut și El la fel cum s-au întemeiat lucrurile prin El. De fapt Pavel, nefiind mai înainte, a fost făcut mai tîrziu apostol prin voința lui Dumnezeu (I Cor., 1, 1). Iar chemarea noastră ca una ce nu exista cîndva, ci s-a făcut acum, a avut ca premergătoare voința, care, cum zice iarăși Pavel, s-a făcut prin bunăvoința voii Lui (Efes., 1, 5). Și ceea ce s-a spus prin Moise: «Să se facă lumină» (Fac., 1, 3) și: «Să scoată pămîntul» (ibid., 11) și: «Să facem pe om» (ibid., 26), socotesc, precum am spus și în cele dinainte, că arată voința Celui ce le-a făcut pe acestea. Căci Creatorul voiește să facă cele ce nu erau, ci se fac după aceea din afară. Dar pe Cuvîntul Său propriu, născut prin fire, nu-L voiește înainte. Căci în (prin) El face Tatăl toate celelalte câte le voiește. Și în

152. Ceea ce e făcut prin voință e inferior celui ce o face. Deci dacă Fiul e făcut prin voință, e inferior Tatălui. Mai ales cînd voința cuiva nu are nevoie de nimic pentru a face ceva, acel ceva e cu totul inferior lui. Dar arienii spunînd totuși că Fiul e născut prin voința Tatălui, sau primul născut, se aflau într-o totală contradicție. În acest caz Fiul nu mai depinde numai de voința Tatălui, ci și de ființa Lui. Iar dacă toate sînt născute la fel cu Fiul, între ființa Tatălui și toate cele ce există nu mai e nici o deosebire de esență. Prin aceasta rolul voinței Tatălui slăbește. Toate ar emana din El ca dintr-o esență. Prin voință ei înțelegeau mai mult un impuls orb și involuntar. Dar atunci, de unde raționalitatea ce există în lume? În acest caz nici Fiul nu Se mai bucură ca Unul Născut de o atenție conștientă deosebită din partea Persoanei care-L naște ca Tată, nici persoanele create nu se mai bucură de o atenție conștientă din partea Creatorului. În acest caz, nu mai e Cineva care să poată mîntui persoana de dispariția din nou a ei în esența fundamentală. E mai mare lucru să fie oameni creați de o Persoană iubitoare prin voință, decît să fie emanați dintr-o esență impersonală, care nu le oferă nici o atenție și nici o perspectivă de desăvîrșire în comuniunea iubirii. Arienii, în fond, confundau cele făcute, cu Fiul cel Unul Născut, în sens panteist. Deci nu cunoșteau un Dumnezeu în comuniunea interpersonală din eternitate și superior prin ființa eternă celor create de El din nimic. Contrar părerii lui Spassky nici arianismul nu făcea propriu-zis o deosebire între necreat și creat. Se afla tot pe linia gnosticismului.

(prin) El lucrează, cum zice Iacov, apostolul, învățînd: «Voind ne-a născut pe noi prin Cuvîntul adevărului» (Iacov, 1, 18)¹⁵³. Deci voința lui Dumnezeu cu privire la toate cele făcute și renăscute este în Cuvîntul, întru Care și face și renaște pe cele ce socotește de bine. Aceasta o spune iarăși Apostolul, scriind celor din Tesalonic: «Căci aceasta este voia lui Dumnezeu în Hristos Iisus pentru noi» (I Tes., 5, 18)¹⁵⁴. Iar dacă Cel în (prin) care le face e și voia Tatălui, cum poate să Se facă și El prin intenție și voință? Căci dacă și El S-a făcut prin voință ca noi, e necesar ca și voința privitoare la El să fie în alt Cuvînt oarecare, prin care Se face și El. Pentru că s-a arătat că voința lui Dumnezeu nu e în cele ce se fac, ci în Cel prin care se fac toate făpturile¹⁵⁵. Apoi fiindcă este același lucru să se spună că e «prin voință» și că «era cîndva cînd nu era», ajunge să se spună al doilea lucru. Dar rușinați pentru că prin aceasta indică timpuri, să înțeleagă că și spunînd «prin voință» indică timpuri înainte de Fiul¹⁵⁶. Căci cele ce nu au existat cîndva au fost mai întîi voite, ca în cazul tuturor creaturilor. Iar dacă Cuvîntul este Ziditorul creaturilor, iar El există împreună cu Tatăl, cum poate premerge Celui ce e etern existent faptul de a fi fost voit, ca unuia ce nu exista? Căci dacă Îi premerge voința, cum sînt în El toate? ¹⁵⁷

153. Se referă la nașterea de sus prin Fiul cel întrupat, la aducerea în general la existență. Principalul e că prin Același Cuvînt ne creează Dumnezeu și ne naște la o viață nouă în El.

154. Voia lui Dumnezeu, care în grecește se exprimă prin același cuvînt prin care se exprimă «sfatul», e comunitară, nu arbitrară. E ca și hotărîrea noastră cea bună, care se ia printr-un sfat cu altul, sau ținînd seama și de altul. O voie în izolarea spirituală totală, ca o manifestare arbitrară absolută, nu poate fi cugetată. Ea e un capriciu. În ea nu e nici un pic de iubire. Iar în acest caz trebuie presupusă vreo lege internă care determină păruta hotărîre proprie. E un fel de definire de sine a ceva ce se simte silit să iasă din indefinitul propriu, ca dintr-un fel de nimic (Jakob Böhme). Dar întrucît această necesitate este sădită în acel ceva, definirea trebuie să se facă din veci. Pe de altă parte, dacă definirea nu se arată decît într-o realitate imperfectă, acel ceva trebuie să fie și el imperfect. Fără o voie luată în comuniune, deci fără un Fiu pe care Îl are Tatăl deosebit de lume, nu există decît panteismul relativist și fără sens. A fi creați și renăscuți de Tatăl unui Fiu, pentru a fi așezați în Fiul, înseamnă pentru oameni a fi primiți și ei în iubirea Lui față de Fiul și a-L iubi și ei împreună cu Fiul.

155. În cel ce e făcut exclusiv prin voia altuia, nu se află nici o fărîmă de voie prin care ar veni la existență sau ar da și altora existență. Voința cu privire la ele și la altele care se fac este exclusiv în Cel prin care ele sînt făcute. Dacă Fiul ar fi făcut și El de Tatăl, n-ar fi în El nici o voie. Deci n-ar putea contribui în mod voluntar la aducerea celorlalte la existență, ci ar fi doar un instrument pasiv al altcuiva sau al vreunei legi.

156. A fi prin voința cuiva înseamnă a fi un timp înainte de a fi; a fi prin voința aceluia înseamnă a pune un timp între cel prin care este ceva și cel ce era prin acela. Numai la oameni este aceasta, pentru că omul nu are puterea de a naște decît după o maturizare fizică. În esența eternă nu se poate cugeta însă o maturizare. Timpul în panteism își pierde orice semnificație reală și orice valoare, deși totul decurge într-un timp etern. Dacă esența există din eternitate, din eternitate au trebuit să emane din ea toate. Numai Persoana sau comuniunea personală poate da, prin voință, o realitate și o valoare și timpului, pentru că îl distinge de eternitate.

157. În cazul neexistenței Fiului ca Unul născut, nu mai e o deosebire între naștere și facere, ci acestea se confundă în procesul emanării sau al producerii involuntare a tuturor de către esența eternă.

În acest caz Însuși Fiul este, prin voință, născut ca unul din toate, precum și noi ne-am făcut fii prin Cuvîntul adevărului. Deci e necesar să căutăm, precum s-a zis, alt Cuvînt, prin Care și acesta s-a făcut și s-a născut împreună cu toate pe care le-a voit Dumnezeu¹⁵⁸.

LXII

Dar dacă există un alt Cuvînt al lui Dumnezeu, va fi și acesta făcut prin Cuvînt. Iar dacă nu este altul (și nu este), ci toate s-au făcut prin El, cîte a voit Tatăl, oare nu se dovedește aceasta o răutăcioasă născocire cu multe capete? Căci fiind făcuți de rușine pentru că numesc Cuvîntul făptură și creatură și spun că Cuvîntul lui Dumnezeu nu era înainte de a Se naște, Îl arată în alt mod iarăși creatură, vorbind de voință și zicînd: «Dacă n-a fost făcut prin voință, urmează că Dumnezeu L-a avut pe Fiul din necesitate și fără să voiască». Dar cine L-a supus necesității, o, preavicienilor, care atrageți toate spre erezia voastră? Ei văd ceea ce e opus voinței. Dar nu văd ceea ce e mai mare și superior ei. Căci precum se opune voinței ceea ce e contrar voinței, așa se suprapune și premerge voinței ceea ce e după fire¹⁵⁹. Casa și-o face cineva voind; dar pe Fiu Îl naște după fire. Și ceea ce e făcut prin voință a început a se face și e în afară de cel ce face. Dar Fiul este Născutul propriu al ființei Tatălui și nu e în afară de El. De aceea nu voiește în privința Fiului, ca să nu pară că voiește și în privința Sa¹⁶⁰. Deci pe cît e de superior Fiul creaturii, pe atîta e de superior ceea ce e după fire voinței¹⁶¹. Auzind ei aceasta, ar trebui să nu socotească ceea ce e după fire ca făcut prin voință. Dar uitînd ei că aud vorbindu-se despre Fiul lui Dumnezeu, îndrăznesc să cugete opoziții omenesti în Dumnezeu, adică văd în El o necesitate contrară voinței, ca să nege că există un Fiu adevărat al lui Dumnezeu¹⁶². Dar să ne răspundă:

158. Dacă-i premerge cuiva o voință, îi premerge și subiectul voinței. Căci nu există voință nepurtată de cineva care este.

159. A fi mai presus de voință nu înseamnă a fi contrar voinței, ci a fi prin firea proprie, în care e implicată și voința ei de a fi și de a lucra așa cum este conform ei. De ființa adevărată, desăvîrșită a lui Dumnezeu ține voința proprie. Dar și de ființa oamenilor ca ființe conștiente. Însă voința lor e din voința lui Dumnezeu odată cu ființa lor. Această idee a dezvoltat-o sfîntul Maxim Mărturisitorul. Nu există ființă conștientă încremenită sau mișcată fără voie.

160. Dacă Tatăl ar produce pe Fiul prin voință, S-ar produce și pe Sine prin voință, căci Fiul are aceeași ființă, deci și aceeași voință cu Tatăl.

161. Deci nașterea Fiului nu e un act al voinței, dar nici contrar ei. Dar în El relația între ființă și voință e un mister.

162. Arienii admit în Dumnezeu o opoziție între voință și ființă, ca, socotind pe Fiul produs prin voință, să nu-L vadă născut prin necesitate. În Dumnezeu nu există însă o opoziție între voință și ființă. În ființă e implicată voința, dar voința poate lucra și fără a da ceva din ființă, deși la Dumnezeu nu lucrează contrar ființei, cum se întîmplă uneori la oameni, care nu au ființa prin ei. La oameni, ceea ce e prin ființă nu e întru totul și prin

A fi Dumnezeu bun și milostiv e propriu voinței sau nu e propriu voinței? Dacă e prin voință trebuie admis că a început să fie bun și e cu putință să nu fie bun. Căci e propriu voinței și alegerii să se aplece în amândouă părțile și aceasta e o pătimire a firii raționale. Dar dacă văzîndu-se absurditatea acestora, se va zice că El nu e bun și milostiv din voință, să se vadă cele ce urmează din aceasta: Că e bun în mod necesar și fără voie; dar cine Îi va impune Lui această necesitate? Iar dacă e absurd a atribui lui Dumnezeu necesitatea și de aceea El este bun prin fire¹⁶³, cu atît mai virtuos și mai adevărat este El Tatăl Fiului prin fire, și nu din voință.

LXIII

Dar să ne spună și aceasta (căci vreau, spre rușinarea lor, să mai adaug și această întrebare mai îndrăzneță, dar doritoare să ajute dreptei credințe; iartă-mă, Doamne!): Tatăl însuși există intenționînd mai întîi, apoi voină, sau înainte de a voi? Căci dacă îndrăznesc să spună acestea despre Cuvîntul, trebuie să auzim și răspunsul lor la întrebarea aceasta, ca să știe că această îndrăzneală Îl atinge și pe Tatăl. Deci de vor spune, odată ce au spus despre Fiul că e din voință, că și Tatăl e Tată din voință, îi vom întreba: ce era înainte de a voi, sau ce a avut mai mult, cum ziceți voi, după ce a voit? Iar dacă această întrebare e absurdă și fără temei, și nu e îngăduit peste tot a grăi astfel de lucruri (căci ne ajunge să auzim numai despre Dumnezeu, ca să știm și să înțelegem că El este Cel ce este), cum n-ar fi nerațional să se cugete asemenea lucruri despre Cuvîntul (Logosul) lui Dumnezeu și să se vorbească despre intenție și voință? Căci ajunge doar să auzim despre Cuvîntul, ca să știm și să înțelegem că Dumnezeu, Care nu există din voință, are pe Cuvîntul propriu nu prin voință, ci prin fire. Și cum nu întrece orice nebunie chiar numai a cugeta că Însuși Dumnezeu intenționează și gîndește și alege și voiește și Se îndeamnă pe Sine ca să nu fie fără Cuvînt și Înțelepciune (nerațional și neînțelept), ci să aibă Cuvînt și Înțelepciune?¹⁶⁴ Căci trebuie să Se gîn-

voință, nici totdeauna conform cu ea. Arienii vor să vadă pe Fiul ca produs al voinței, socotind că ceea ce e prin ființă în Dumnezeu este prin necesitate. La Dumnezeu însă nu e o voință opusă necesității și invers. Totul în El e libertate, dar nu o libertate opusă ființei. Dumnezeu e desăvîrșit «Cel ce este» și, prin aceasta, desăvîrșit liber. Jakob Böhme și, alături de el, Berdiaev afirmă că în voință este un paradox: pe de o parte că iese prin ea însăși din nimic, pe de alta că este în ea însăși, ca să poată ieși din nimic. De fapt voința nu poate fi din nimic, odată ce există ca voință. La baza existenței ei nu se poate distinge între a fi și a voi. Aceasta e propriu în general persoanei, deși persoana umană mai întîi este (prin alții, sau prin Altul), ca să poată voi. Dar în temelia existenței, a fi nu poate fi anterior lui a voi. Ea e Persoana prin excelență. La Ea a fi coincide cu a voi. Nici una nu precede.

163. Dumnezeu fiind bun, nu e nici din necesitate, nici dintr-o voință, care ar putea fi și contrară firii. El e bun prin fire, căreia nu-i este contrară voința. Căci voința n-ar putea fi contrară firii Lui. Aceasta nu ar fi o voință.

164. E absurd a zice că Dumnezeu intenționează și voiește să Se facă gînditor. E absurd a zice că Cel ce nu e Tată din veci intenționează la un moment dat să Se facă Tată. E

dească să cugete despre Sine însuși Cel ce voiește să cugete despre Cel propriu ființei Sale.

Deci, fiind atât de absurdă o astfel de cugetare, e bine-credincios a spune că cele făcute s-au făcut prin bunăvoință și voință, iar Fiul nu este creatură a voinței, adusă pe urmă la existență, ca creațiunea, ci e prin fire Născutul propriu al ființei. De fapt, fiind Cuvîntul propriu al Tatălui, nu lasă să se cugete înainte de El vreo voință, El însuși fiind Sfatul viu (voia vie) al Tatălui¹⁶⁵ și Puterea și Creatorul celor ce le voiește Tatăl. Aceasta o spune El însuși despre Sine în Pilde: «Al Meu e sfatul și a Mea este întărirea; a Mea e înțelepciunea, a Mea puterea» (Pilde, 8, 14). Pentru că precum El este Înțelepciunea întru care a gătit cerurile (Pilde, 3, 19), El este și tăria și puterea. Căci «Hristos este Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). Acum a spus-o puțin schimbat: «A Mea este înțelepciunea și tăria». Și adaugă: «Al Meu este sfatul». Căci El este Sfatul viu, cum am învățat și de la proorocul, că El este Îngerul marelui sfat (Isaia, 9, 6); și S-a numit voia Tatălui.

Așa trebuie respinși aceștia, care cugetă cele omenești despre Dumnezeu.

LXIV

Deci dacă făpturile s-au întemeiat prin hotărîre și bunăvoință și toată zidirea s-a făcut prin voință, precum Pavel a fost chemat Apostol prin voia lui Dumnezeu (I Tim., 1, 1) și chemarea noastră s-a făcut prin bunăvoință și voință, iar «toate prin Cuvîntul s-au făcut», Acesta este în afara celor făcute prin voință și mai degrabă El este sfatul viu (voia vie) al Tatălui, prin Care toate s-au făcut; întru El și sfîntul David mulțumind a zis: «Ținutu-m-ai de mîna dreaptă a mea și întru sfatul Tău m-ai povățuit» (Ps. 72, 24). Deci nu poate Cel ce e Sfatul și Voia Tatălui să Se facă și El prin Voia și Sfatul Lui, ca fiecare, decît dacă, precum am spus înainte, înnebunind, vom spune iarăși că El S-a făcut prin Sine însuși sau prin altul oarecare. Dar cine este prin care s-a făcut? Trebuie să plăsmuiască un alt cuvînt și, întrecîndu-se cu Valentin, să numească un alt Hristos. Căci nu s-a scris în Scripturi despre altul. Dar chiar dacă vor plăsmui vreun altul, fără îndoială și acela se va face prin vreunul. Și așa cugetînd noi și mergînd pe această linie, vom ajunge la erezia cu multe capete a păgînilor, care cad în politeism și într-o nebunie fără măsură, de care

absurd a zice că Dumnezeu existînd singuratic din eternitate intenționează apoi să fie într-o comuniune.

165. În grecește termenul sfat e rădăcina termenului care înseamnă voință. Înainte de a voi cineva ceva se sfătuiește cu altul, sau cu voința sa. Voința e ca un «alter ego» cu care se sfătuiește. Tatăl îl are pe Fiul ca împreună sfătuitoare. Se sfătuiește cu Sine însuși ca și cu un altul. Nu e întîi Tatăl și apoi Cuvîntul, sau Sfatul, sau Voința. Tatăl nu voiește întîi pe Fiul și apoi îl naște, ci voința Lui eternă e una cu Cuvîntul.

împinși vom voi ca Fiul să fie din nimic. Căci la aceasta ajung, socotindu-L produs de o intenție și de o voință care nu se pot aplica cu adevărat decât celor făcute și create. Dar cum nu e lucru necredincios să aplicăm cele ale celor făcute, Creatorului? Sau cum nu e hulitor a spune că există în Tatăl o voință înainte de Cuvîntul? Căci dacă premerge o voință în Tatăl, cum e adevărat ceea ce spune Fiul: «Eu sînt întru Tatăl» (Ioan, 14, 10)? Sau dacă este și El în Tatăl, El Se va socoti al doilea, și n-ar trebui ca El să zică: «Eu sînt întru Tatăl», odată ce este înaintea Lui voința, prin care toate s-au făcut și prin care și El s-a făcut, cum ziceți voi. Căci chiar dacă s-ar deosebi prin slavă, nu ar fi mai puțin unul dintre cei ce s-au făcut prin voință. Și precum am spus înainte, dacă este așa, cum este El Domnul, iar acelea roabe? Acesta e Domnul tuturor, pentru că domnia Lui e unită cu domnia Tatălui; și fără îndoială creația e roabă, pentru că e în afară de unitatea Tatălui și a Fiului, și, nefiind cîndva, s-a făcut¹⁶⁶.

LXV

Dar ar trebui ca , spunînd ei că Fiul a fost făcut prin voință, să spună că a fost făcut și prin înțelepciune. Căci socotesc că înțelepciunea și voința (sfatul) sînt același lucru. Pentru că ceea ce voiește cineva cînd se sfătuiește, aceea și cugetă cu înțelepciune. Însuși Mîntuitorul le-a unit pe acestea ca pe niște surori, zicînd: «Al meu e sfatul (voința), a mea întărirea, a mea înțelepciunea, a mea puterea» (Pilde, 8, 14). Căci precum tăria și întărirea sînt una și aceeași, căci amîndouă sînt putere, așa este același lucru a spune înțelepciunea și voința (sfatul), care amîndouă sînt Domnul. Dar necredincioșii nu voiesc ca Cuvîntul și Sfatul cel viu (voința cea vie) să fie Fiul. Iar despre înțelegere și sfat (voință și înțelepciune) băsnesc că sînt o deprindere care se dobîndește și se pierde în mod omenesc. Ei mișcă toate și propun înțelegerea și voința lui Valentin numai ca să separe pe Fiul de Tatăl și să nu spună că e Cuvîntul propriu al Tatălui, ci creatură. Să audă, de aceea, ceea ce a auzit Simon Magul (Fapte, 8, 20): Necredința lui Valentin să nu vă fie spre pieire! Să audă fiecare mai degrabă pe Solomon care zice că Cuvîntul este Înțelepciunea și Cugeta-

166. Cele ce s-au făcut din nimic exclusiv prin voința Creatorului sînt roabe, pentru că existența lor atîrnă exclusiv de voința Lui. Nimic nu au de la ele. El e Domnul pentru că El nu atîrnă de nici o lege, de nici o voință străină, nu e încadrat în nici un sistem de referințe, nu e stăpînit de nici o patimă, dar e capabil de nesfîrșită iubire în libertate, avînd în Sine pe Cine iubi din veci și putînd să facă și creaturi pe care să le iubească. Cînd zicem că creația e adusă la existență și ținută în existență numai prin voința lui Dumnezeu, nu înțelegem că ea nu e creată și susținută prin puterea lui Dumnezeu. Dar puterea Lui se manifestă în funcție de voința Lui. Cînd nu mai vrea, își retrage puterea Lui. Aici apare realitatea energiilor necreate, deosebite de ființa lui Dumnezeu. Fiul avînd în Sine ființa Tatălui, ca un alt mod de existență a ființei Lui, nu poate înceta să existe, pentru că modurile de existență ale ființei nu pot fi anulate prin voință. Tatăl nu poate înceta să fie Tată și nu poate deci anula pe Fiul.

rea lui Dumnezeu. Căci zice: «Dumnezeu întru Înțelepciune a întemeiat pământul și a gătit cerurile cu înțelegere» (Pilde, 3, 19). Iar cum se zice aci «cu înțelegere», în psalmi se zice: «Prin Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit» (Ps. 32, 6). Și precum cerurile le-a făcut prin Cuvîntul, așa toate le-a făcut cîte le-a voit (Ps. 134, 6). Sau cum scrie tesalonicenilor Apostolul: «Voința lui Dumnezeu este în Hristos Iisus» (I Tes., 5, 18). Deci Însuși Fiul lui Dumnezeu este Cuvîntul și Înțelepciunea. El este Înțelegerea și Sfatul viu. Și întru El este voia Tatălui. El este adevărul și lumina și puterea Tatălui. Iar dacă voia lui Dumnezeu este Înțelepciunea și Înțelegerea, iar Înțelepciunea este Fiul, a zice că Fiul e «prin voință» este egal cu a zice că Înțelepciunea s-a făcut prin Înțelepciune și Fiul s-a făcut prin Fiul și Cuvîntul a fost creat prin Cuvîntul¹⁶⁷.

Dar aceasta e contrar și lui Dumnezeu și se opune și Scripturilor. De fapt și Apostolul vestește pe Fiul nu ca fiind din voință (propriu voinței), ci ca însăși strălucirea și chipul propriu al însăși ființei părintești. Căci zice: «Care fiind strălucirea slavei și chipul ipostasului Lui» (Evr., 1, 3). Iar dacă, precum am spus înainte, ființa și ipostasul părintesc nu este din voință¹⁶⁸, e vădit că nici Cel propriu ipostasului părintesc nu e din voință. Căci oricare și oricum ar fi acel fericit Ipostas, la fel și așa trebuie să fie și Născutul propriu din El¹⁶⁹. De aceea Însuși Tatăl nu a zis: «Acesta este Cel ce a fost făcut Fiu prin voința Mea», nici: «Pe Care L-am avut Fiu prin bunăvoință», ci simplu: «Fiul Meu» și mai mult: «Întru Care am binevoit» (Matei, 3, 17). Prin acestea a arătat că: «Acesta este Fiul prin fire, întru Care se află așezată voința privitoare la cele ce Îmi plac Mie».

167. Nu e voința înaintea Fiului și a Cuvîntului, căci Fiul și Cuvîntul însuși e voință. Și cum nu a putut fi niciodată Dumnezeu fără voință, nu a putut fi fără Fiul și Cuvîntul. La Dumnezeu Voința, Cuvîntul, implică comuniunea intimă. Voia lui Dumnezeu e voia comună a Tatălui și a Fiului. Spunînd Cuvîntul, Tatăl Și-L spune Sieși, arătînd că Cel ce Îl spune și Cel Căruia I-L spune sînt doi, dar uniți în una. Voind Dumnezeu cu Fiul, nu Se dublează și nu Se împarte în două. Pe de altă parte a zice că Dumnezeu nu are din veci pe Fiul și Cuvîntul și Voia, înseamnă a zice că nu e din veci Persoana conștientă, dublă sau triplă, ci devine aceasta după o vreme, fiind din eternitate o esență inconștientă și lipsită de voință, supusă unei legi a evoluției, care o duce la starea de persoană în comuniune. Dar o evoluție într-o realitate eternă e un nonsens. Căci oricînd esența eternă ar fi putut începe să fie și a putut ajunge la starea de persoană.

168. Nu poate fi voința înaintea ființei dumnezeiești a Tatălui, cum e înaintea creației. Căci aceasta ar însemna să existe o altă ființă superioară, a cărei voință să fie aceea care aduce la existență ființa Tatălui. Căci o voință de sine nu poate exista. Ea e totdeauna a unei ființe. Și cum voința e unită cu cugetarea conștientă, din veci trebuie să existe o Persoană care să aibă voință. Iar acea voință nu are propriu-zis un obiect inferior spre care să se aștească, ci implică în Sine o comuniune. Căci în voința ei Persoana eternă Se are pe Ea însăși, fiind din veci o dualitate în unitate.

169. Sfîntul Atanasie încă nu clarificase ideea de ipostas ca deosebit de ființă, dar de aici și din alte locuri se vede că, legat de ființă, înțelegea și ipostasul. Căci numai așa putea vorbi de ființa părintească și, pe lîngă aceea, și de Ipostasul părintesc căruia Îi este propriu Fiul.

LXVI

Dar dacă Fiul este prin fire și nu din voință, este oare El fără voia Tatălui și nevrut de Tatăl? Nicidecum. Și Fiul este voit de Tatăl și, cum El însuși zice: «Tatăl iubește pe Fiul și toate le arată Lui» (Ioan, 3, 35). Căci precum Tatăl nu a început a fi bun prin voință, iar aceasta nu înseamnă că e bun fără intenție și fără voie – căci ceea ce este, aceea e și voit de El – la fel și Fiul: deși nu a început să fie prin voință, nu e nevrut de Tatăl și nici contrar voii Lui. Căci precum Își voiește ipostasul Său, așa și Fiul, fiind propriu ființei Tatălui, nu este nevrut de El¹⁷⁰. Deci Fiul e voit și e iubit de Tatăl și de aceea poate socoti ceva cu dreaptă credință că Dumnezeu Se voiește și nu lipsește voința în El. Iar Fiul, cu aceeași voință cu care e voit de Tatăl, iubește și voiește și cinstește și El pe Tatăl. Și voința care este din Tatăl în Fiul este una, încât și prin aceasta este văzut Fiul în Tatăl și Tatăl în Fiul. Deci să nu introducă ceva vreo voință premergătoare, ca Valentin; nici să nu se introducă pe sine la mijloc între unicul Tată și unicul Fiu, cu pretextul voinței¹⁷¹. Căci s-ar dovedi lipsit de minte, punând între Tatăl și Fiul voința și cugetarea¹⁷².

De fapt una este a zice că a fost făcut prin voință și altceva, că Fiul, fiind prin fire propriu Tatălui, e iubit și voit de El. Căci a zice că a fost făcut prin voință înseamnă întâi că El n-a fost cândva, apoi că Cel ce L-a făcut are puțința de înclinare în ambele părți. Deci poate ceva cugeta că Tatăl a putut și să nu fi voit pe Fiul¹⁷³. Iar a zice de Fiul că ar fi putut și

170. Tatăl Își vrea ființa, deși ea nu e din voința Lui. Dar Tatăl Se vrea ca ipostas deosebit al ființei Sale, ca mod propriu de existență a ei, deci ca Tată, deși nu Se constituie ca atare prin voință. Dar chiar prin aceasta Îl vrea pe Fiul, căci dacă n-ar avea pe Fiul, n-ar fi nici El Tatăl. Adică Îl vrea pe Fiul ca propriu ființei Lui părintești, deși Fiul nu Se constituie prin voință, cum nici El ca Tată nu Se constituie prin voință. Aceasta ar însemna că înainte de Persoane, în Dumnezeu este o esență impersonală. Dar cum ar avea ea propriu-zis o voință conștientă de a ajunge la starea de persoană? Aceasta n-ar fi o voință conștientă, personală, ci un impuls impersonal, supus unei legi superioare inconștiente. Iar nefiind din veci comuniune personală, această stare nici nu durează în veci. Pe de altă parte, dacă esența are din veci impulsul de a deveni comuniune personală, ea din veci a trebuit să se realizeze ca atare. Căci nu poți stabili în eternitate un punct ulterior de la care ceva începe. Ființa dumnezeiască există din veci, dar există în cele trei Persoane. Și ființei Lor îi aparține voința. Căci existînd, Ele Se și iubesc, deci Se voiesc. Nici ființa nu produce voința și nici voința nu produce ființa. Ființa există din veci ca ființă ce voiește și gîndește.

171. Nu trebuie pusă nici voința între Tatăl și Fiul. Aceasta I-ar putea despărți. Cine introduce între Tatăl și Fiul voința se introduce pe sine însuși cu voința sa între Ei sau îi desparte cu voința și cugetarea sa.

172. Nu e o cugetare care e deosebită de Fiul ca ipostas. Nu face Tatăl pe Fiul obiect al cugetării Sale. Relația între Ei e mult mai intimă.

173. Cel ce face ceva prin voință e suveran peste ceea ce face. Se poate cugeta și că ar fi putut sau ar putea să nu vrea să fi făcut sau să facă acel ceva. Nimic din sine sau din afară de sine nu-l împinge la a face acel ceva. Nimic nu-i îngustează libertatea și suveranitatea. Trebuie să existe la baza existențelor un astfel de for liber și suveran. Nu pot fi toate

să nu fie este o îndrăzneală a necredinței, care atinge însăși ființa Tatălui, odată ce ceea ce este propriu ei putea să nu fie¹⁷⁴. E ceva asemănător cu a zice: Ar putea și să nu fie bun Tatăl. Dar precum e bun pururea și prin fire, așa e și Tată pururea născător prin fire. Însă a zice că Tatăl voiește pe Fiul și că Cuvîntul voiește pe Tatăl¹⁷⁵ nu indică o voință premergătoare, ci face cunoscută autenticitatea firii dumnezeiești și apartenența Unuia la Altul și asemănarea Lor desăvîrșită. E ca și în cazul strălucirii și luminii. Precum strălucirea nu are o voință premergătoare în lumină, căci e născută prin firea luminii și voită de cel care a născut-o, nu prin cugetarea voinței, ci prin fire și întru adevăr, așa și despre Tatăl și Fiul ar vorbi drept numai cel ce ar zice că Tatăl iubește și voiește pe Fiul și Fiul iubește și voiește pe Tatăl.

LXVII

Deci să nu se spună de Fiul că e creatura voinței, nici să nu se introducă în Biserică cele ale lui Valentin, ci să se spună că e Voința vie (Sfatul viu) și născut cu adevărat prin fire, precum e strălucirea din lumină. Căci așa a zis și Tatăl: «Aflat-a inima Mea Cuvînt bun» (Ps. 44, 2). Iar Fiul zice: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10). Iar dacă Cuvîntul e în inimă, unde este voința în altă parte? Și dacă Fiul e în Tatăl, unde e voința în altă parte? Și dacă El e voința, cum e Sfatul prin voință?¹⁷⁶ Ar fi absurd ca să Se facă Cuvîntul prin Cuvînt și Fiul prin Fiu și Înțelepciunea prin Înțelepciune. Căci Fiul este toate ale Tatălui. Și nimeni nu e în Tatăl înainte de Cuvîntul. Ci în Cuvîntul e și voința. Și prin El se îndeplinesc în lucruri cele ale voinței, precum au arătat Scripturile.

Aș voi ca necredincioșii, căzuți în nebunie și cugetînd despre voință, să nu mai întrebe pe femeile lor care au născut, cum întrebau înainte zicînd: «Oare ai avut un fiu înainte de a naște?» Ci să întrebe pe părinți și

reciproc condiționate. Cine ar fi produs această intercondiționare? Apoi un Tată fără un Fiu ar arăta o ființă neroditoare în Dumnezeu, încremenită sau revărsîndu-se într-o emanație sau într-o evoluție în mod involuntar. Dar aceasta ar micșora ființa dumnezeiască.

174. Sfîntul Atanasie deduce din faptul că Fiul este propriu ființei Tatălui că, dacă Fiul ar fi putut să nu fie, ar fi putut să lipsească ființei Tatălui ceea ce-i este propriu ei. E implicată aici ideea că e propriu ființei dumnezeiești să subziste în Tatăl și în Fiul, și o nesubzistență a ei în Tatăl și în Fiul ar face ca ființa însăși să nu fie adevărata ființă dumnezeiască, sau supremă. Teologia nu a dezvoltat deplin relația ipostasurilor cu ființa. Le-a tratat mai mult ca două realități independente una de alta.

175. Fiul voiește pe Tatăl nu ca să-L facă Tată, ci avîndu-L Îl voiește. Dar și Tatăl voiește pe Fiul nu ca să-L nască, ci avîndu-L etern, ca Fiu. Iar fiecare din Ei, avîndu-L pe Celălalt, înseamnă că-L iubește. Iar lipsa de iubire din veci ar însemna o gravă scădere, o mare imperfecțiune a lui Dumnezeu. El n-ar mai fi în acest caz Dumnezeu. În calitatea de Treime din veci se arată realitatea lui Dumnezeu.

176. Din eternitate e ființa în trei ipostase. Dar tocmai de aceea din eternitate ele se voiesc una pe alta. A exista pentru Dumnezeu înseamnă a se voi. Nu se poate separa între a exista (ființa în ipostasuri) și a se voi. Nu e una mai tîrziu decît alta.

să le spună: «Oare prin voință ați devenit părinți sau prin firea voinței voastre?»¹⁷⁷ Sau copiii sînt asemenea firii și ființei voastre?» Să-i întrebe chiar dacă s-ar rușina de părinți, întrebîndu-i despre cauza facerii, de la care au sperat să primească cunoștințe. Și ei vor răspunde: «Cei pe care îi naștem nu sînt ai voinței, ci sînt asemenea nouă; nici n-am devenit părinți voind mai înainte aceasta, ci e propriu firii a naște, căci și noi sîntem chipurile celor ce ne-au născut». Deci sau să se osîndească pe ei înșiși și să înceteze să mai întrebe pe femei despre Fiul lui Dumnezeu, sau să învețe de la ele (sau ei) că nu Se naște Fiul prin voință, ci prin fire și într-un adevăr. E cuvenit și potrivit să-i respingem pe aceștia și cu dovezi de la oameni, pentru că ei își întemeiază reaua cugetare și prin gînduri omenesti despre dumnezeire.

Deci și acest argument al lor s-a dovedit că și celelalte a fi numai un basm și o născocire a fanteziei. Și pentru aceasta sînt datori măcar și mai tîrziu ca, văzînd în ce prăpastie a nebuniei au căzut, să se ridice din ea și să fugă ca de o cursă a diavolului, sfătuiți de noi. Căci Adevărul cel de oameni iubitor strigă pururea: «De nu credeți Mie, din pricina îmbrăcămîntei trupului, credeți măcar faptelor Mele, ca să cunoașteți că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 38) și: «Eu și Tatăl una sîntem» (ibid. 30) și: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9). Căci Domnul de obicei Își arată iubirea de oameni și «voiește ca toți cei căzuți să se îndrepteze», cum zice David (Ps. 145, 8). Dar cei necredincioși, nevoind să audă glasul Domnului și nesuportînd să vadă pe Dumnezeu mărturisit de toți, sînt purtați de colo, colo, ca niște muște, împreună cu tatăl lor, diavolul, căutînd pretexte pentru necredință. Dar ce argumente ale necredinței și de unde le vor putea afla, dacă nu vor împrumuta de la iudei și de la Caiafa bîrfirile lor și de nu vor lua de la elini argumente ale acestei necredințe? Căci dumnezeieștile Scripturi s-au închis lor și ele îi dovedesc de pretutindeni ca lipsiți de minte și dușmani ai lui Hristos.

177. La baza voinței oamenilor de-a naște fii stă natura lor în care e implicată voia.

INDICE SCRIPTURISTIC

Prescurtările folosite semnifică:

- CÎE** = Cuvînt împotriva elinilor
ÎC = Cuvînt despre Întruparea Cuvîntului
CA I = Cuvîntul întîi împotriva arienilor
CA II = Cuvîntul al doilea împotriva arienilor
CA III = Cuvîntul al treilea împotriva arienilor

Cifra arabă din fiecare trimitere a indicelui (ex.: CA II 29) corespunde cu cifra română de deasupra fiecărui subcapitol din textul respectiv (adică: CA II XXIX).

Vechiul Testament

Facerea

1,1: ÎC, 3; CA II, 57
 1,3: CA III, 29, 61
 1,3, 9,11, 26: CA II, 31
 1,6: CA III, 29
 1,6,9,12,20: CÎE, 46
 1,11: CA III, 61
 1,14: CA II, 27
 1,17: CA II, 27
 1,26: CÎE, 34,46; CA III, 29,61
 2,3: CA II, 57
 2,5: CA I, 13
 2,16-17: ÎC, 3
 2,17: CA II, 66
 3,9: CA II, 67; CA III, 50
 4,1: CA II, 4
 4,9: CA III, 50
 7,1: CA III, 45
 7,4: CA III, 45
 15,8: CA II, 31
 18: CA I, 38
 19,3: CA I, 63
 19,24: CA II, 13
 21,5: CA I, 56
 21,8: CA II, 51
 26,24: CA III, 54
 27,29,37: CA II, 17
 28,3-4: CA III, 12
 28,15: CA III, 12

31,44: CA III, 12
 32,14: CA III, 12
 32,21: CA III, 16
 32,26: CA III, 12
 35,25: CA II, 4,63
 48,5: CA II, 4
 48,15,16: CA III, 12
 49,10: ÎC, 40

Ieșirea

3: CA I, 38
 3,2-6: CA III, 14
 3,13: CA II, 31
 3,14: CA III, 6
 3,15: CA III, 8
 4,13: CA II, 31
 20,3: CÎE, 45
 20,4: CÎE, 45
 28 și 29: CA II, 7
 33,20: CA II, 22

Numerii

11,16: CA I, 48
 11,25: CA II, 27
 24,5-7: ÎC, 33
 24, 17: ÎC, 33

Deuteronomul

4,19: CÎE, 45
 4,32: CA II, 45

6,4: CÎE, 6,46; CA III, 7,8
 6,13: CÎE, 46
 18,16: CA I, 54
 21,23: ÎC, 25
 28,66: ÎC, 35,37; CA II, 16
 30,14: CÎE, 30
 32,4: CA II, 6
 32,6: CA II, 58
 32,8: CA I, 13
 32,17-18: CA II, 58
 32,18: CA II, 58
 32, 30: CA II, 10
 32,39: CA I, 36; CA III, 6,7,8

Iosua

1,6: CA III, 54

Judecătorii

23,16: CA II, 23

I Regi

16,14: CA III, 25

III Regi

1,19: CA II, 3
 1,20: CA II, 3
 8,59: CA III, 2
 18,4: CA I, 63

IV Regi

2,12,15-18: CA II, 47

4,18: CA II, 51

12,1: ÎC, 36

20,18: CA II, 4

Iov

1,2: CA I, 56; CA II, 4

9,8: CA III, 9

18,3: CA I, 10

29,15-16: CA I, 63

Psalzii

2,6: CA II, 52

2,7: CA II, 23,57

5,7: CA I, 52

8: CA I, 40

8,7: CA II, 52

9,10: CA I, 62; CA II, 13

10,8: CA I, 52

12,5: CA III, 59

15,8: CA I, 61

15,10: CA II, 16; CA III, 57

17,10: CA I, 38

17,14: CA I, 38

17,23: CA III, 13

18,2: CÎE, 26; CA III, 20,79

21,17: ÎC, 35

23,7: ÎC, 25; CA I, 41; CA III, 28

23,10: CA I, 5; CA II, 23

30,2: CA I, 62

30,3: CA II, 13

32,4: CA II, 71

32,6: CÎE, 46; CA II, 31; CA III, 65

32,9: CÎE, 46; CA II, 31

33,1: CA I, 40

35,10: CA II, 32; CA III, 59

35,18: CA I, 12

38,9: CA III, 18

43,6: CA III, 20

44,2: CA II, 57; CA III, 59,67

44,7: CA I, 49

44,7,8: CA I, 46

44,8: CA I, 37,49, 51

45,2: CA I, 47

47,9: CA II, 23

48,12: CA III, 18

50,12: CA II, 46

50,13: CA I, 48

56,5: CA II, 32

59,13: CA III, 20

71,17: CA I, 41

72,2: CA I, 59

72,24: CA III, 64

73,2: CA II, 57

75,8: CA III, 10

81,1: CA I, 39

81,6: CA I, 9

81,6-7: ÎC, 4

82,2: CA II, 49

83,11: CA I, 55

84,9: CA III, 2

85,8: CA I, 57; CA II, 49

85,10: CA II, 50

86,1: CA I, 52

88,7: CA I, 57; CA II, 49; CA III, 10

88,17: CA I, 41

89, 1: CA I, 13

94, 7: CA II, 13

96, 7: CA II, 23

101,19: CA II, 46, 66

101,26: CA II, 57,71

101,26-28: CA I, 36

102,21: CA II, 37

103,4: CA II, 31

103,24: CA I, 19; CA II, 5, 27,32,40,45, 71,78

106,20: ÎC, 40; CA II, 32

109,1: CA II, 13,14, 16

109, 1-2: CA III, 13

109, 3: CA II, 57

110, 2: CA III, 60

113,11: CA III, 60

113,12-15: CÎE, 45

115,12-16: CÎE, 14

117,6: CA III, 54

117,24: ÎC, 40

118,1: CA II, 64

118,11: CA II, 29

118,73: CA II, 57

118,80: CA II, 36

118,89: CA II, 62

118,90-91: CÎE, 46

118,91: CA II, 81

118,101: CA II, 39

134,6: CA III, 60,65

137, 8: CA II, 66

142, 5: CA II, 71

144,13: CA II, 6,13

145, 8: CA III, 67

146, 7-9: CÎE, 46

Pildele

1,5-6: CA II, 77

1,7: CA II, 80

1,23: CA II, 39

2,5: CA II, 79

3,19: CA I, 19; CA II, 50; CA III, 63,65

8,10-11: CA I, 55

8,12: CA I, 19

8,14: CA III, 63,65

8,22: CA II, 32,60

8,22,25-26: CA II, 80

8,23: CA I, 13,53; CA II, 72

8,23-25: CA II, 75

8,25: CA II, 32,60

8,27: CÎE, 46; CA II, 53,81

8,28: CA II, 56

8,30: CA I, 20; CA II, 20,56,82; CA III, 43

9,1: CA II, 44,50

12,5: CA III, 59

18,1: CA I, 14

18,3: CÎE, 8; CA III, 1

23,4: CA III, 24

29,7: CA III, 25

Eclesiastul

7,11: CA II, 79

7,30: CÎE, 7

12,14: CA II, 6

Isaia

1,2: CA I, 37; CA II, 59

1,11: CA II, 29

1,22: CA II, 29,80

2,4: ÎC, 52

5,20: CA I, 1

7,14: ÎC, 33; CA I, 54

8,4: ÎC, 33,36

9,6: CA III, 12,63

11,6: CA III, 6

11,9: ÎC, 45

11,10: ÎC, 35

11,28: CA I, 12

14,13: CA III, 17

14,42: CA III, 10

19,1: ÎC, 33

25, 8: CA II, 16

26,13: CA II, 14

35, 3-6: ÎC, 38

38,19: CA II, 4

39,7: CA II, 4

40,28: CA II, 25

44,16: CA III, 9

44,24: CA III, 9

45,14: CA II, 23

49,3: CA II, 51
 53, 3-5: ÎC, 34
 53,4: CA II, 47; CA III, 31
 53, 6-8: ÎC, 34
 53, 7: CA I, 54; CA II, 16
 53,8: ÎC, 37
 53,8-10: ÎC, 34
 54,13: CA I, 59
 56, 4,5: CA I, 55
 58,9: CA I, 63
 58,11: CA I, 19
 61,1: CA I, 47,50
 61,8: CA I, 48,52
 63, 9: ÎC, 40
 65,1-2: ÎC, 38
 66,22: CA II, 71

Jeremia

1,5: CA I, 13; CA III, 33
 2,12: CA I, 7
 2,1: CA II, 32
 2,13: CA I, 19
 3,3: CA III, 1
 5,8: CA III, 18
 11,19: ÎC, 35
 17,12: CA I, 19
 23,29: CA II, 39

Matei

1,20: CA I, 54
 1,23: ÎC, 33
 1,25: CA III, 29
 2,15: ÎC, 33
 3,17: CA II, 23,62; CA III, 59,65
 4,6: CA II, 73
 4,10: CA II, 69; CA III, 40
 4,11: CA II, 23
 5,7: ÎC, 32
 5,8: CÎE, 2; CA II, 64
 5,48: CA III, 19
 6,9: CA I, 34
 7,25-30: CA II, 25
 8,14: CA III, 32
 8,17: CA III, 31
 9,5: CA III, 40
 10,16: CA III, 18
 10,27: CA I, 39
 10,29: CA II, 25
 10,40: CA II, 78

31,22: CA II, 46

Iezechiel

28,2: CA III, 24

Daniel

3,57: CA II, 71
 7,10: CA I, 38; CA II, 27
 9,24-25: ÎC, 39
 13,42: CA I, 12,13
 14,4: CA III, 30

Osea

7,14: CA I, 7
 11,1: ÎC, 33

Mihea

7,18: CA II, 67

Ioel

2,2: CA I, 5
 2,25: CA II, 37
 2,28: CA III, 30

Maleahi

1,2: CA I, 52
 2,10: CA II, 59

Noul Testament

11,25: CÎE, 6; CA II, 50
 11,27: CA I, 12; CA II, 22; CA III, 35
 11,28: CA I, 62; CA III, 54
 11,29: CA III, 20
 11,33: ÎC, 40
 12,24,26: CA I, 50
 12,32: CA I, 50; CA III, 45
 12,40: CA III, 23
 13,13: CÎE, 23
 13,32: CA III, 26
 13,55: CA I, 50
 15,27: CA III, 44
 16,13: CA III, 26, 37
 16,16: CA II, 18,62
 16,19: CA II, 73
 17,5: CA II, 32, 39
 19,4: ÎC, 2; CA II, 57
 20,32: CA III, 37
 22,10: CA I, 52
 22,20: CA II, 69
 22,21: CA I, 52
 24,3: CA I, 54
 24,30: CA III, 44
 24,36: CA III, 46
 24,42: CA III, 45,49
 24,42,44: ÎC, 56
 24,44: CA III, 45
 25,13: CA III, 46
 25,31: CA II, 76
 26,30: CA III, 57
 26,39: CA III, 26,34
 26,41: CA III, 26
 26,64: ÎC, 56
 27,46: CA III, 26
 27,53: CA III, 56
 28,18: CA III, 26,38,39
 28,19: CA I, 34

3,6: CA I, 36
 3,7: CA II, 10

Zaharia

1,2: CA II, 31
 1,17: CA II, 31

Baruh

3,2: CA II, 42,49
 3,12: CA I, 19
 4,20,27: CA I, 12

III Ezdra

4,26: CA II, 20

Înțelepciunea lui Solomon

9,2: CA II, 45
 13,5: CÎE, 44; CA II, 32
 14,12: CÎE, 9
 14, 12-21: CÎE, 9

Înțelepciunea lui Iisus, fiul lui Sirah

1,10: CA II, 79
 2,23-24: ÎC, 5
 24,2: CA II, 4

Marcu

6,38: CA III, 26,37
 8,33: CA III, 56
 10,6: CA II, 45
 12,29: CÎE, 6

12,29-30: CA III, 7
13,32: CA III, 41
15,34: CA III, 56
15,37: CA III, 54

Luca

1,2: CA II, 32
2,52: CA III, 26,51,52
4,34: ÎC, 32
4,45: CA I, 22
5,12: CA III, 4
6,36: CA III, 10
7,48: CA III, 40
8,28: ÎC, 32
10,18: ÎC, 25; CA III, 40
10,22: CA III, 26,39, 46
11,2: CA I, 34
11,23: CA I, 23
12,4: CA III, 54
12,40: CA III, 49
13,16: CA III, 40
13,32: CA III, 18
17,21: CÎE, 30
18,19: CA III, 7
19,10: ÎC, 14,15
24,26: CA II, 15
26,39: CA III, 54

Ioan

1,1: CA I, 11,24,41; CA II,
1,7,32,53,56,57,62; CA
III, 4,59
1,1-3: CA III, 29
1,2: CA I, 9
1,3: CÎE, 42; ÎC, 2; CA I,
12,13,19,39,56; CA II,
5,24,27,35,39,71,82
1,9: CA I, 43
1,12: CA I, 43; CA III, 19
1,12-13: CA II, 59
1,14: CA I, 25,64; CA II,
1,39,44,47,53,62,81;
CA III, 29,30,32
1,17: CA I, 60
1,18: CA II, 62
2,4: CA III, 41
3,6: ÎC, 14
3,17: CA I, 60; CA III, 29
3,35: CA III, 26,35, 66
5,17: CA II, 20,29
5,19: CÎE, 46
5,20: CA I, 33; CA II, 41;
CA III, 19

5,22: CA III, 26
5,23: CA III, 7
5,26: CA III, 36
5,30: CA III, 35
5,37-38: CA III, 16
5,39: CA III, 29
6,6: CA III, 37
6,37: CA III, 26
6,38: CA III, 7
6,38,40: CA II, 53
6,42: CA III, 27
6,46: CA II, 22
6,64: CA II, 39
7,1: CA II, 61
8,12: CA I, 12; CA III, 4
8,35-36: CA II, 72
8,36: CA II, 67
8,58: CA I, 13; CA II, 53;
CA III, 27
9,6: CA III, 32
9,32-34: ÎC, 38
9,39: CA II, 55
10,7: CA II, 64
10,14: CA I, 12
10,18: CA III, 57
10,20: CA II, 33; CA III, 3
10,30: CA I, 34,; CA II, 12,
54; CA III, 5, 6, 10, 16,
55, 67
10,33: CA III, 27,30
10,33,30: CA I, 4
10,35: CA I, 39; CA II, 15
10,37-38: ÎC, 18; CA III, 32
10,38: CA II, 12; CA III,
5,55,67
11,18: CA III, 27
11,34: CA III, 37
12,9: CA I, 9
12,27: CA III, 54,57
12,27-28: CA III, 26
12,28: CA III, 26
12,32: ÎC, 25
12,34: CA II, 15
12,46: CA II, 54
13,13: CA I, 12; CA II, 23
13,21: CA III, 26
14,3: CA II, 66,69
14,6: CA I, 19,20,36; CA II,
61,64,65; CA III, 8,19
14,9: CÎE, 45; CA I, 12,34,
35,61; CA II, 17,54,
80,82; CA III, 5,16,
37,67

14,9-10: CA I, 12,61
14,10: CÎE, 47; CA I, 34,61;
CA II, 33,43,82; CA III,
1, 5,6,10,16,17,64, 67
14,12: CA II, 33
14,18: CA II, 56
14,23: CA II, 42; CA III, 11
14,28: CA III, 7
14,28-29: CA I, 13
14,30: CA II, 69; CA III, 17
16,7: CA I, 47
16,7,13,14: CA I, 50
16,13: CA I,47
16,14: CA I, 47
16,15: CA I, 61; CA II, 18,24;
CA III, 4,35
16,25: CA II, 44
17,1: CA III, 25
17,2: CA III, 25
17,3: CA II, 81; CA III, 9
17,4: CA II, 66
17,5: CA I, 38; CA III, 26
17,10: CA III, 4,35
17,11: CA III, 17
17,17: CA I, 46; CA III, 19
17,18-19: CA I, 46
17, 20-23: CA III,17
17, 22: CA II, 42; CA III,
20,21,22
17,23: CA I, 48; CA III, 23
18,5: CA II, 68; CA III, 54
18,37: CA II, 54
19,9: CA III, 30
19,15: CA I, 8
19,16: CA II, 42
20,18: CA III, 54
20,22: CA I, 47, 48,50
20,28: CA II, 23

Faptele Apostolilor

1,7: CA III, 48
2,22: CA II, 12
2,24: ÎC, 27
2,34: CA I, 44
2,36: CA I, 53; CA II, 11,
12,14,17
2,37: CA II, 17
4,32: CA III, 20
5,20: CA III, 57
8,20: CA III, 65
8,34: CA I, 54
9,4: CA II, 80
10,26: CA II, 23

10,38: CA I, 47
14,15-17: CÎE, 35
17,28: ÎC, 42; CA III, 1

Romani

1,7: CA II, 42; CA III, 11,13
1,19-20: CA II, 78
1,19,21,25: CA II, 8
1,20: CÎE, 35; CA I, 11;
CA II, 14,19,49
1,21-24: CÎE, 19
1,22: CA II, 81
1,25: CÎE, 8
1,26-27: CÎE, 26; ÎC, 5
3,4: CA I, 60
3,21: ÎC, 12
5,14: CA III, 33
6,8: ÎC, 8
8,3: CA I, 51,60
8,3-4: CA II, 55
8,9: CA I, 51,60
8,19,21: CA II, 63
8,22: CA II, 45
8,24: CA III, 42
8,26: CA II, 14
8,29: CA II, 63; CA III, 1
8,35: CA III, 25
9,5: CA I, 11
9,8: CA I, 24
9,19: CA II, 29
9,20: CA I, 29
9,33: CA III, 28
11,29: CA III, 25
11,34: CA I, 29

I Corinteni

1,1: CA III, 61
1,3: CA II, 42; CA III, 11
1,4: CA III, 13
1,16: CA II, 31
1,21: ÎC, 14; CA II, 16,62,
79,81
1,23: CA III, 35
1,24: CA I, 11,34; CA II, 32,
37,42; CA III, 30,48,
51,63
1,30: CA I, 41
2,4: CA III, 2
2,8: ÎC, 53; CA III, 39
2,9: ÎC, 57
3,10,11: CA II, 74
3,16: CA I, 16,47
4,6: CA III, 20

6,12: CÎE, 4
8,6: CA I, 19; CA II, 31,71;
CA III, 4

10,13: CA II, 6
11,9: CA II, 30
14,25: CA I, 43
15,17: CA I, 44
15,21: CA II, 55
15,21-22: ÎC, 10
15,28: CA II, 69
15,41: CA II, 20
15,51: CA I, 54
15,53-55: ÎC, 21
15,55: ÎC, 27

II Corinteni

1,10: CA III, 13
2,11: CA I, 51
3,17: CA I, 11
4,4: CA I, 46
5,10: ÎC, 56; CA III, 6
5,14: ÎC, 10
5,17: CA II, 65
5,21: CA II, 47
6,16: CA II, 74
12,2: CA III, 47
12,6: CA III, 47

Galateni

3,13: ÎC, 25; CA II, 47
3,28: CA II, 69
4,4: CA III, 31
4,6: CA II, 59
5,18: CA II, 47
6,15: CA II, 69

Efeseni

1,2: CA II, 42; CA III, 11
1,3-5: CA II, 75
1,5: CA III, 61
1,13: CA I, 47
2,10: CA II, 56,66
2,14: ÎC, 25
2,14-15: CA II, 55
2,15: CA II, 46
2,24: CA II, 46
3,15: CA I, 23
3,17-19: ÎC, 15
4,4,13: CA III, 22
4,9: CA I, 45
4,13: CA II, 74
5,1-2: CA III, 10

5,14: CA III, 46

Filipeni

2,5-11: CA I, 40
2,6: CA I, 44; CA II, 53;
CA III, 5,6,59
2,6-8: CA III, 29
2,7: CA II, 1
2,8: CA II, 52
2,9-10: CA I, 37
2,10: CA I, 38
3,13: CA III, 49
3,14: CÎE, 5
6,7: CA I, 47

Coloseni

1,8: CA II, 6,60
1,10: CA I, 8
1,15: CA I, 39; CA II, 62,63;
CA III, 1
1,15-16: CA II, 45
1,15-18: CÎE, 41
1,16: CA II, 49,62
1,16-17: CA I, 39
1,17: CA II, 71; CA III, 44
2,9: CA III, 31
2,15: ÎC, 45
3,10: CA I, 46

I Tesaloniceni

5,18: CA III, 61,65
5,24: CA II, 10

II Tesaloniceni

3,2: CA III, 50
3,14: CA III, 51

I Timotei

1,1: CA III, 64
1,20: CA I, 2,54
4,1: CA I, 8
4,4: CA II, 45
5,16: CA II, 6
6,15: ÎC, 10

II Timotei

2,8-10: CA II, 75
3,16: CA III, 28

Tit

1,11: CA I, 8
2,11: CA II, 75

Evrei

1,1: CA I, 24,55
 1,3: CA I, 9; CA II, 32;
 CA III, 1,59,65
 1,4: CA II, 118; CA III, 1
 1,5: CA I, 62
 1,5,7: CA I, 57
 1,6: CA I, 40,61
 1,8-9: CA I, 46
 1,8,10,11: CA I, 58
 2,1-3: CA I, 59
 2,2: ÎC, 25
 2,9: ÎC, 10
 2,10: ÎC, 10
 2,14-15: ÎC, 10; CA II, 55
 3,1-2: CA I, 53; CA II, 7
 3,2: CA II, 1,4,6,18; CA III, 1
 3,4: CA I, 55
 3,5: CA II, 10
 3,5-6: CA II, 10
 3,12: CA II, 1
 4,12-13: CA II, 35, 72

6,20: CA I, 41
 7,12: ÎC, 25
 7,19: CA I, 59
 7,21: CA II, 9
 7,22: CA I, 59
 8,6: CA I, 59
 9,12,24: ÎC, 20
 9,23: CA I, 59
 9,24: CA I, 41
 10,5: CA II, 47
 10,20: ÎC, 25; CA II, 65
 11,3: ÎC, 3
 11,35: ÎC, 21
 13,8: CA I, 36

Iacov

1,18: CA III, 61

I Petru

1,4: CA I, 16; CA III, 40
 1,18: ÎC, 8
 2,22: ÎC, 17
 2,24: CA II, 47; CA III, 31
 3,15: CA II, 1

3,22: CA III, 40
 4,1: CA III, 31,34
 4,19: CA II, 9

II Petru

1,17: CA III, 40

I Ioan

2,20: CA I, 1, 47
 2,23: CA II, 78,80
 3,5: CA III, 34
 3,8: CA II, 54,69
 3,17: CA II, 55
 3,24: CA I, 43
 4,9: CA II, 62
 4,13: CA III, 24
 5,20: CA III, 9,19

Apocalipsa

1,4: CA I, 11
 1,8: CA III, 4
 8,9: CA II, 45
 12,9: ÎC, 20
 22,9: CA II, 23

INDICE REAL ȘI ONOMASTIC

A

Aaron: ÎC, 35,37; CA II 7,9,27
 Achile: CÎE 16
 Adam: ÎC, 10; CA I 29,59; CA II 48,51,68;
 CA III 18,33,38
 Adevărul: CÎE 1,16; ÎC 12,15,50; CA I 19,20;
 CA III 19,67
 adevăr: CÎE 1; CA I, 8; – atul Dumnezeu:
 CA II 6,8
 Adonis: CA III 7
 Adrian: CÎE 9
 adulter: CÎE 12
 aer: CÎE 27
 afecțele trupului: CA III 41
 Afrodita: CÎE 9,10,12,26; – din Pafos: CÎE 9
 Agheu: ÎC 39
 Ahaz: ÎC 35
 Alexandru: CA I 2,54
 Aloe: CA I 47
 Alomena: CÎE 12
 amăgire drăcească: ÎC 14
 Amon: CÎE 9,24
 Amoreul: CA III 12
 Amos: ÎC 35,39
 Anania: CA II 71
 anarhie: CÎE 37
 Antihrist: CA I 7; CA III 49
 Antinoos: CÎE 9
 Antiope: CÎE 12
 Anubis: CÎE 22
 apă: CÎE 16,29
 Apocalipsa: CA I 11
 Apolo: CÎE 10,18,29; ÎC 47
 apostol: CA I 2,55; CA II 9,14,27; CA III
 2,10,57,61; –ul Pavel: CA II 73,75; –ul:
 ÎC 5,25; CA I 1,12,16,37,40,54,55,57,
 58,59; CA II 67,74,75; CA I 25,31,47,51,
 52,59,65; CÎE 4; CA I 32,50; CA II 1;
 –ul tesalonicenilor: CA II 65
 arabi: CÎE 23
 aramă: CÎE 12
 Arcadia: CÎE 9
 argint: CÎE 12
 arhangheli: CA I 42; CA II 27; CA III 51

arhetipuri: CÎE 25
 Arhiereul: CA II 1,7,9
 Arhitectul: CÎE 47
 arian: CA I 1,2,3,8,17,21,35; CA II 41; CA III
 15,16,27,35,49,60,70
 Arie: CA I 3,4,7,37; CA II 1,24,37,43;
 CA III 28
 Aristeos: CÎE 18
 armeni: CÎE 23; ÎC 51
 armonie: CÎE 38,42; CA II 2
 Armonizatorul: CA II 2
 Artemiza: CÎE 10,12,18
 artă: CÎE 13,20
 arvună a învierii: ÎC 22
 Asaf: ÎC 39
 Asclepios: ÎC 49
 asemănare: CÎE 2,34; CA II 33
 Asterie: CA I 30,31,32; CA II 24,40; CA III
 2,60; – Sofistul: CA II 28
 Astyagi: CA III 30
 Atanasie: CA I 3
 ateism: CA III 15
 Atena: CÎE 10,11,12,18
 Atotîitorul: CA I 21
 aur: CÎE 12,20; –ar: CA I 24
 Avesalom: CA III 7
 Avraam: ÎC 35,37,40; CA I 37,38; CA II
 3,13; CA III 13,14,27,54
 Azaria: CA II 71

B

Babilon: ÎC 39; CA II 71; –ieni: ÎC 36
 Baruh: CA I 12,19
 bărbat: CA II 69
 Beelzebul: CA I 50
 Berseba: CA I 59; CA II 3
 Betania: CA III 26
 Binele: ÎC 43; CÎE 4
 biruința asupra morții: ÎC 45
 Biserica: ÎC 24; CA I 1,3,4,7,35,38; CA II 80;
 CA III 10,58; –rica lui Dumnezeu:
 CA I 16
 blestem: CA II 47,55,68

Boeția: ÎC 47

botez: CA II 41; a se - a: CA I 48

C

cabiri: ÎC 47

Caiafa: CA I 2; CA II 40; CA III, 28, 67

Cain: CA II 4; CA III 50

cal: CÎE 5; CA III 18, 19

Calea: CA II 64

capadocieni: CÎE 23

carne: CÎE 14

Carpocrat: CA I 56

catir: CA III 18

cauză: -a răului: CÎE 6; -creatoare: CA II 21

Cauzatorul: ÎC 2

călcarea poruncii: CA II 68

Căpetenia mîntuirii: ÎC 10

cărbuni: CÎE 14

Cel Prea Înalt: CA I 13, 44; ÎC 4

cele inteligibile: CÎE 4

cel rău: CÎE 7

cer: CA I 36, 43; CA III 9, 45; -ruri: CA I 39,

45; CA II 20, 23, 71; CA III, 33, 56, 63, 65

Cesareea: CA III 46; - lui Filip: CA III 26, 37

cezarul: CA I 8

chaldei: ÎC 51

chip: CÎE 34; CA I 20, 31; CA II 2, 29, 80;

CA III, 4, 28; -trupesc: CÎE 2; -adevă-

rat al Tatălui: CA III 60; -adevăr:

CA III 10; -de rob: CA I 42, 43; CA III

29; -ul bărbatului: CÎE 14; -ul Tatălui:

CÎE 8; ÎC 13, 14, 20; CA I 22, 60; CA II,

13; CA III, 16, 44; -ul Domnului: ÎC 11;

-ul și asemănarea: ÎC 11; -ul lui Dum-

nezeu: ÎC 13; CA I 20, 52; CA II 14, 35;

-ul robului: CA I 41

chit: CA III 23

Cilicia: CÎE 23

cinstirea idolilor: CÎE 21, 29

Cîrmuitorul: CÎE 29, 38, 40; ÎC 16

coasta Lui: CA II 16

coexista, a -: CA II 38; -etern cu Tatăl:

CA II 40

Conducător: CÎE 47

Constanțiu: CA III 28

contempla, a -: CÎE 3, 31; CA I 16; -rea lui

Dumnezeu: ÎC 15

corabie: CA III 45

Corax din Siracuza: CÎE 18

Core: CÎE 10

coribanți: CÎE 10

Corint: CA III, 20; -eni: CA III 13, 21

Cornelie: CA II 23

cosmos: CÎE 38; CA II 81

crea, a -: CA II 22, 29, 46; -rea lumii: ÎC 2

Creatorul: CÎE 35, 40; ÎC 1, 2; CA I 21, 33,

34, 62; CA II 2, 13, 20, 31, 35, 37, 41, 46,

50, 57; CA III 44; -oamenilor: CA II 61

creatură: CA I 32, 34; CA II 19, 21, 22, 24,

42, 43, 48, 55, 60, 67, 69, 71; CA III 62;

-prin fire: CA II 20; -rațională:

CA II 41

creație; creațiune: CÎE 27, 29; ÎC 19, 42, 43,

45; CA I 16, 21; CA II 7, 10, 19, 25

credincios: CA I 30; CA II 6

credință: CÎE 1, 29; CA I 54; CA II 7; dreaptă

-: CÎE 8; CA II 22

creștin: CA I 2, 3, 10; CA III 7, 28; -ism:

CA II 1

Creta: CÎE 10

crocodil: CÎE 23

Cronos: CÎE 11, 16, 25; ÎC 47

cruce: CÎE 1; ÎC 19, 25, 26, 27, 29, 35; CA II

13, 53; CA III 26, 27, 32; -a lui Hristos:

ÎC 30; -a Domnului: CA III 30; ocară

-cii: ÎC 24; rodul -cii: ÎC 56; semnul

-cii: ÎC 27, 29, 31, 32, 47, 50

cugetare, a cugeta: CA II 29; -re elină: CA II

22; -rea lui Dumnezeu: CA III 65

cuget sănătos: CA I 51; -dumnezeiesc:

CA I 60; -liber: CA II 56

cunoaștere, a cunoaște: CA I 16; CA II 22;

-a lui Dumnezeu: CÎE 2

cunoștință: CÎE 1; -de Dumnezeu: CÎE 29;

CA I 17; -a Dumnezeului: CÎE 29; -

despre Dumnezeu: ÎC 13

curțile cerești: CA I 55

Cuvîntul: CÎE 1, 23, 38, 40, 41, 42, 47; ÎC 4,

5, 11, 20, 44; CA I 5, 6, 8, 9, 10, 13, 18,

19, 20, 24, 25, 27, 29, 40, 41, 42, 43, 44,

45, 46, 48, 58; CA II 2, 4, 5, 14, 17, 20, 21,

26, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 46, 47, 50,

51, 53, 57, 62, 67, 69, 70, 74, 75, 76; CA

III: 16, 22, 23, 24, 30, 31, 34, 39, 41, 42,

45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 59,

60, 61, 63, 65, 67; -lui Dumnezeu: ÎC 9,

10, 15, 21, 38, 44, 45, 50; CA I 7, 8, 12,

39, 41, 43, 53; CÎE 41, 44, 45, 46; CA II 6,

7, 11, 16, 27, 31, 38, 56, 57, 65; CA III 12,

18, 30, 33, 34, 38, 62; -Tatălui: ÎC 16;

CA I 12; 16, 35, 46, 52; CA II 13; -zidi-

tor: ÎC 43; -Unul născut: ÎC 55; -crea-

tor: CA I 17; -coexistă cu Tatăl: CA II

38; -Lui: CA III 16; -făcut trup: CA III

53; -bun: CA III 57; dumnezeirea -lui:

CA III 40; arătarea -lui: ÎC 4; întrupa-

rea -lui: ÎC 1, 54; -dumnezeiesc:

CA III 21

D

Damasc: ÎC 33

Danae: CÎE 12

Daniel: ÎC 39; CA I 13, 38; CA III 30
 David: ÎC 35, 36, 37, 39; CA I 13, 41, 46, 48, 55; CA II 3, 13, 16, 20, 31, 32, 37, 49, 66; CA III 7, 13, 57, 59
 Dătătorul harului: CA I 40; - și al vieții: CA II 16
 Delfi: ÎC 47
 Demetra: CÎE 10
 demiurg: CÎE 6, 7
 demoni: ÎC 15, 43, 50, 55; CA I 8
 desfrinare: CÎE 12
 deșerta, a se -: CA II 1; CA III 29
 diavol: CÎE 25; ÎC 6, 25, 52; CA I 6, 8; CA II 73; CA III, 8, 17, 59
 Diomede: CÎE 12, 16
 Dionis: CÎE 9, 12; - al hindușilor: CÎE 9
 Dioscuri: CÎE 12
 divinitate: CÎE 20, 34
 Dodone: CÎE 10; ÎC 47
 Domn: CÎE 27, 40; ÎC 15, 25; CA I 4, 9, 21, 38, 41, 47, 51, 52; CA II 49; CA I 46; CA II 12, 13, 14, 16, 50; - prin fire: CA II 14; - al viilor și al morților: CA II 14; - Iisus: CA II 71; - Iisus Hristos: CA III 4, 11, 13; -ul Hristos: ÎC 15; CA II 75; -ul puterilor: CA I 5; CA II 23; -ul Savaot: CA I 18; -ul slavei: CA I 53; CA III 3, 39; -ul morții: CA II 16; -ul oștirilor: CA II 23, 24; -ul Iisus Hristos: CA III 11
 draci: ÎC 6, 11, 12, 25, 31, 32, 49; CA I 50; CA III 40, 56; nebunia -lor: ÎC 46, 48
 duh: CA III 26, 44; -urile înșelătoare: CA I 8
 Duhul: CA I 9, 11, 15, 37, 43, 46, 50, 56; CA II 18, 72; CA III 19, 23, 25, 26; - Domnului: CA I 47; - Fiului: CA II 61; - lui Dumnezeu: CA III 24
 Duhul Sfânt: ÎC 57; CA I 6; CA II 7, 18, 27, 41
 dumnezeire: CÎE 1; ÎC 1, 18, 19, 20, 45, 53; CA I 12, 20, 21, 42; CA II 10, 12, 32, 53, 73; CA III 4, 5, 6, 15, 57; -a Cuvîntului: ÎC 45; CA II 1; CA III 33, 52
 Dumnezeu: CÎE 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 20, 22, 23, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 38, 46; ÎC 1, 2, 3, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 30, 32, 38, 43, 44, 45; CA I: 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 36, 37, 38, 39, 44, 46, 47, 49, 52, 57, 58, 59; CA II 1, 2, 11, 12, 16, 22, 25, 29, 31, 36, 37, 39, 53, 57, 58, 68, 70, 75; CA III 7, 8, 13, 14, 16, 19, 21, 23, 24, 25, 30, 31, 35, 40, 41, 47, 51, 54, 57, 61, 62; - adevărat: CÎE 10, 14, 26; CA I 39; CA III 9, 19; - cîrmuitorul: CÎE 38; - creatorul: CA III 14; - Cuvîntul: CÎE 33; ÎC 10, 12, 18, 33, 46, 57; CA II 40; -ul lui Avraam: ÎC 40; Puterea și Înțelepciunea lui -: CA II 37; CA III

30; - Tatăl, CA III 15, 27; voința lui -: CA II 2; unicul -: CA III 15
 Dumnezeu: ÎC 11; CA I 35, 39, 57; CA III 25; -ul cel rău: CÎE 6

E

Edoneu: CÎE 12
 Efraim: CA II 4
 Egipt: CÎE 11
 Egipt: CÎE 10, 23; ÎC 33, 47; CA II 4, 23, 27; -eni: CÎE 9, 10, 23, 24; ÎC 36, 37, 45, 51
 Elcana: ÎC 35
 elin: CÎE 1, 6, 12, 19, 21, 25; ÎC 2, 33, 43, 48, 50, 51, 53, 55; CA I 2, 3, 4, 10, 18, 30; CA II 40, 43; CA III 15, 16, 35
 Elisei: ÎC 38; CA III 2, 47
 Emanuel: ÎC 33; CA I 54; CA III 29
 enigmă: CA I 41
 Enoh: CA III 52
 epirot: CÎE 23
 eretic: CÎE 6; CA I 30, 45; CA II 74; CA III 15, 56, 58, 59
 erezie: CA I 3, 7, 8, 10, 22, 55; CA II 19, 24, 33; CA III 2, 54, 59; - ariană: CA II 34, 72, 73; veninul -i: CA II 19
 Eros: CÎE 9
 eter: CÎE 27
 eternitate: CA II 34; - a Tatălui: CA III 28
 etiopieni: CÎE 23; ÎC 51; CA II 23
 eunuc: CÎE 54
 Europa: CÎE 12
 Eusebiu: CA I 22, 37; CA II 24
 Eva: CA I 1
 Evanghelie: CÎE 6; CA I 8, 43, 46; CA III 17, 26, 28, 30; - a Mîntuitorului: CA I 2; - a după Ioan: CA III 19
 evangheliști: CA III 56
 evrei: CA I 10, 12; CA II 10
 existență: ÎC 3, 11, 42; CA II 21, 38, 67; - a Fiului: CA III 3
 Ezechia: ÎC 36, 39, 46; CA II 4, 5

F

famen: CA I 55
 faptele trupului: ÎC 54
 Faraon: CA I 39; CA III 26, 54
 farisei: ÎC 23; CA I 4; CA III 51
 Făcătorul: CÎE 2, 4, 6, 25, 27, 29, 30, 34, 35, 39; ÎC 2, 11, 12, 17, 18, 25, 54; CA I 12, 17, 20, 21, 29, 30, 33, 58; CA II 2, 31, 32, 59; - cerurilor: CA I 41; - de minuni: CÎE 44; - tuturor: CA I 41; - zidirii: CA II 41
 făptură: ÎC 11, 13; CA I 9, 13, 19, 31; CA II 2, 3, 5, 6, 12, 19, 22, 23, 24, 44, 49; -uri neraționale: CÎE 31

Fecloara: ÎC 17, 18, 33; CA I 54; CA III 29; -
Maria: CA II 70; CA III 29

femele: CA I 7; CA II 69

feniciani: CÎE 18, 23

Ferson: CA II 27

fler: CÎE 12

ființă: -a Cuvîntului: CA I 45; CA II 7, 18, 56;
- creată: CÎE 40; - a lui Dumnezeu: CA I
16; CA II 26; - dumnezeiască: CA II 2; -
a Fiului: CA I, 15, 62; CA III 6; - a minții:
CA I 33; - a părintească: CA III 6; - a Ta-
tălui: CA I 15, 20, 29, 39, 58; CA II 34,
82; CA III 6, 14, 27, 56

Filimon: CA II 3

Filip: CA I 12, 54; -eni: CA I 40

filosofi: CÎE 19; - elini: ÎC 41

fire: CÎE 4, 32; CA I 38; - a înșelătorilor: CA I 56;
CA II 8; - a binelui și a răului: CÎE 7; - a
omenească: CÎE 16; - a Tatălui: CA III
9; CA II 73 - dumnezeiască: CA III 40; -
a oamenilor: CA II 58;

Fiul: CA I 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17,
18, 19, 22, 26, 30, 31, 32, 37, 38, 45, 50,
55, 56, 57, 58, 61, 63; CA II 4, 5, 6, 17, 19,
20, 21, 24, 28, 29, 30, 34, 37, 38, 39, 41,
42, 49, 67; CA III 1, 2, 5, 7, 10, 11, 14, 17,
20, 21, 23, 26, 35, 42; - aflător în Tatăl:
CA III 25; - lui Dumnezeu: ÎC 18, 30, 53;
CA I 22, 42, 43; CA II 1, 3, 14, 15, 16, 72,
73, 78; CA III 28, 42, 43, 44, 45, 46, 48,
51, 52, 55, 61, 65, 66, 67; - Tatălui: CA I
10, 15; - adevărat: CA I 15; CA II 5;
CA III 19, 8; - cel Unul: CA I 19;
- omului: CA II 1, 11, 69; CA III 45, 49;
- unic: CA II 2; - slujnicei: CA II 11; -
veșnic: CA II 32; - unul născut: CA II
37, 77; - născut din femeie: CA III 31; -
nesticăcios: ÎC 9; - propriu al Tatălui:
CA III 36

fiu: - al lui Dumnezeu: CA I 43; - al lui
Sirah: CA II 79

foc: CÎE 16, 29

frate: CA II 61, 62; -le nostru: CA II 10

frică de Dumnezeu: CA II 80

Frigia: CA I 3; -eni: CA I 3; CA II 43;
CA III 47

G

Gad: ÎC 39

galateni: CA I 54

Ganimede: CÎE 11

ghicitori: ÎC 47

gîndire omenească: CÎE 2

goți: ÎC 51

grăire deșartă: ÎC 3

grece: CÎE 10

gură: CÎE 31

H

haos: CÎE 38, 39

har: CÎE 2; ÎC 7, 10; CA I 5, 6, 20, 37, 38, 43,
59; CA II 41, 61, 67; CA III 11, 13, 19, 26,
32, 38, 51, 52; -ul Duhului: CA I 16; CA
III 24; -ul Învierii: ÎC 9, 21

Hector: CÎE 16

Hecuba: CÎE 16

Hefaiostos: CÎE 10, 12

Helchia: ÎC 35

Hera: CÎE 10, 11, 12, 16, 18, 25

Heracle: CÎE 12

Hercule: ÎC 49

hermafrodit: CÎE 22

Hermes: CÎE 9, 10, 12

Himeneu: CA I 54

hinduși: CÎE 23, 24

Hircania: ÎC 51

Homer: CÎE 18

Horos: CÎE 9, 10

hotărîrea lui Dumnezeu: CA II 67

Hristos: CÎE 1, 6; ÎC 1, 10, 19, 21, 27, 28, 29,
31, 32, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53,
54, 55; CA I 1, 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 21, 42,
49, 59; CA II 12, 14, 16, 32, 37, 46, 64,
65, 67, 69; CA III 16, 23, 25, 27, 34, 41,
45, 46, 47, 49, 54, 55, 57, 58, 67; - Fiu:
CA II 10; - Iisus: ÎC 57; CA I 40; CA II
56; CA III 13, 65; morți în -: ÎC 28

hulă, a huli: CA I 50; CA II 22; - împotriva
Duhului Sfînt: CA I 50

I

Iacov: ÎC 33, 35, 37, 40; CA I 37; CA II 4, 17,
51, 63; CA III 12, 14, 16, 61

iad: ÎC 45; CA I 43; CA III 23, 57; portarii
-ului: CA III 56

Iared: ÎC 35

iconomie: CA I 59; CA II 6, 12

identitate: - a firii: CA II 3; - a dumnezeirii:
CA III 3

idol: CÎE 1, 7, 9, 10, 11, 24, 30, 45; ÎC 20, 31,
33, 36, 40, 46, 50, 51, 52; cinstirea
-ilor: ÎC 1, 30; închinare la -: ÎC 53; slu-
jirea - ilor: ÎC 55

idololatrie: CÎE 8; ÎC 50

Iedei: ÎC 35

Ieremia: ÎC 35, 39; CA III 33

Ierihon: ÎC 36

Ierusalim: ÎC 39, 40; CA II 31

Iesei: ÎC 35

Iezechia: ÎC 35

Iezechiel: ÎC 35, 37, 39

Iisus: CA I 37, 40, 41; CA II 1, 8, 16, 27; CA III 24, 53; - Nazarineanul: CA II 12; - Hristos: CÎE 5, 6, 27, 33; ÎC 23; CA I 10, 40, 43, 48, 60; CA II 10, 31, 43, 81; CA III 9, 19, 51

Ilie: ÎC 38; CA III 2, 47

Imeneu: CA I 2

Ioan: ÎC 24; CA I 1, 43; CA II 39, 44; CA III 19, 24, 25, 29, 30, 33, 34, 59

Ioel: CA III 30

Iona: CA III 23

Iordan: CA I 47

Iosia: CA I 46

Iosif: CA I 37, 57; CA II 4; CA III 12, 27

Iov: CA II 4

ipostas: CÎE 6

Irod: CA III 18, 28, 54

Irodiada: CA I 2

Isaac: ÎC 35, 37, 40; CA III 13, 14, 52

Isaia: ÎC 24, 35, 39; CA I 12, 19, 54, 55; CA II 4

Isis: CÎE 9, 10

ispășire: CA I 64; CA II 7

Israel: CÎE 46; ÎC 33, 36, 38, 40; CA I 19, 43, 46; CA II 16, 51, 53; CA III 7, 16

iubire: ÎC 16; -a de oameni: ÎC 4, 8

Iuda: ÎC 35, 36; CA I 2

iudaizant: CA I 39

Iudeea: ÎC 37; CA I 59

iudei: ÎC 1, 2, 14, 18, 22, 35, 37, 38, 40; CA I 38, 39, 50, 53; CA II 12, 15, 16, 17, 41, 72; CA III 15, 27, 28, 52, 54, 55, 67

I

împărat: CÎE 2, 38, 47; CA I 18, 21; CA II 12, 16; -ul măririi: CA I 41; - veșnic: CA I 47; CA II 13

împărăție: CA I 49; CA II 76; - a lui Dumnezeu: CÎE 30; - a cerurilor: CA II 61; - a Tatălui: CA I 33, 46

înlățarea: CA I 41, 45, 46

închinare: CÎE 13; CA I 41; - la idoli: ÎC 53

îndumnezei, a -: ÎC 54; CA I 39; CA II 47, 70; CA III 23, 48

înfia (a -): CA II 41

înger: ÎC 13; CA I 42, 49, 55, 59; CA II 18, 19, 31, 37, 69; CA III 12, 13, 14, 26, 51; -ii lui Dumnezeu: CA I 40; CA II 23; - de mare sfat: CA III 12, 63

întina, (a -): ÎC 17

întîiul născut: CA I 39; CA II 61, 64

întrupare: ÎC 10; CA I 44, 64; - a Mîntuitorului: ÎC 10

înțelegere rațională: CÎE 32

înțelepciune: ÎC 4, 19, 32; CA I 4, 5, 12, 14, 16, 17, 19, 28, 36; CA II 2, 4, 28, 31, 32, 34, 36, 38, 40, 41, 44, 50, 62, 71, 72, 73,

78; CA III 10, 26, 28, 29, 46, 48, 51, 52, 53, 63; - creatoare: CA II 78, 80; - cea adevărată: ÎC 46; CA II 80; - a elinilor: ÎC 46, 47, 48; -a lui Dumnezeu: CÎE 42; ÎC 31; CA II 29, 32, 42, 71, 81; CA III 19; - a omului: CA II 79; - a Tatălui: CÎE 47; ÎC 48; CA I 58; CA II 5, 39; CA III 29

învățătură: CA II 28; - a lui Hristos: CÎE 1

înviere, a învia: ÎC 10, 15, 23, 26, 29, 31, 44; CA I 43, 44, 46; CA III 7; nădejdea -ii: ÎC 10

J

Jertfă: CÎE 11, 24; ÎC 31; CA II 7; - a Mîntuitorului: CA II 9; adus ca - : CÎE 25; - de animale: ÎC 11

judecată: CA II 6

Judecător: CA I 52; CA II 6, 68; CA III 46

Jupiter: CÎE 25

L

Laban: CA III 12

Lameh: ÎC 35

Lazăr: CA III 26, 32, 37, 38, 46, 55

Leda: CÎE 12

Legămînt: CA I 59, 60

lege: CÎE 27; ÎC 6, 12, 40; CA I 59; CA II 9, 27; CA III 52; a doua -: CA II 16; - a lui Dumnezeu: CÎE 4

lemn: CÎE 14

Leta: CÎE 12

Levi: CA I 26

Lia: CA I 57

Libia: ÎC 47, 9; -eni: CÎE 24

Licurg (din Sparta): CÎE 18

Luca: CA III 50

lucrare: -a lui Dumnezeu: CA II 26; - a dumnezeirii: CA III 53; -a chipului: CA II 33

lume: ÎC 41, 42, 43; CA I 28; -a ca întreg: ÎC 41, 42

lumină: CÎE 8, 29; CA I 24, 43; CA III 4, 43

Lumina veșnică: CA I 13

Lycia: ÎC 47

M

Maia: CÎE 12

Manase: CA II 4

Maniheu: CA I 2; CA III 15; -iști: CA I 2, 3, 8, 23, 53; CA II 39, 40, 43, 50; CA III 35

Manoe: CA II 23

Marcion: CA I 3; CA III 15

Maria: CA II 7, 43; CA III 29, 31

Marte: CÎE 16, 26

martir: CA III 57

materie: CÎE 13; ÎC 2, 3, 11, 14; CA I 23; CA II 22

mădulare: CA II 35, 48; -le trupului: CÎE 4;
CA II 28
Meletle: CA I 3
mijlocitor: CA II 7, 26, 29, 30
minciună: CÎE 16; CA II 16
minte: CÎE 1, 5, 8, 31; ÎC 14; - a Domnului:
CA I 29; - rătăcitoare: CÎE 23
minune: ÎC 49; CA I 44; CA II 12; CA III 30
mire: CA II 11; CA III 46
Misail: CA II 71
mituri: CÎE 15, 19; - mincinoase: CÎE 16; -
eline: CA III 9
mîină: CÎE 31; - prea-puternică a Tatălui:
CA II 24
mîntuire, a mîntui: ÎC 34; CA II 24, 68, 70, 75;
CA III 38; ÎC 14, 15, 44; CA II 16
Mîntuitorul: CÎE 2, 23, 45, 47; ÎC 9, 10, 13, 16,
19, 20, 21, 24, 26, 28, 31, 33, 37, 38, 44,
45, 46, 52, 53; CA I 2, 3, 12, 38, 43, 46;
CA II 4, 8, 13, 39, 41, 55, 68, 69; CA III
17, 23, 28, 29, 34, 36, 38, 48, 57, 65; - cel
răstignit: ÎC 53; întruparea -lui : ÎC 33;
numele -lui: ÎC 50
Moab: ÎC 36
moarte: CÎE 3; ÎC 9; CA I 44, 45; CA III, 32; -
pe cruce: CA I 40; CA III 29; - a trupu-
lui: CÎE 33
modul nașterii lui Dumnezeu: CA II 36
Moise: CÎE 2, 6, 30; ÎC 33, 35, 37, 40; CA I 2,
29, 39, 59, 60; CA II 10, 13, 16, 27, 29,
31, 37, 68; CA III 2, 14, 33, 52, 54, 61
morți: ÎC 8
moștenitor: CA II 30
muritor: CA II 67

N

Neeman: ÎC 38
naștere: - din Dumnezeu: CA I 16, 28; - a
Fiului: CA II 36
Natan: ÎC 39; CA II 3
natură: CÎE 18
Navi: CA III 54
nălucirea demonilor: ÎC 14
Născătoarea de Dumnezeu Maria: CA III
14, 33
Născătorul: CA III 4
Născutul: CA I 19, 35; CA II 58, 60; CA III 4,
5, 12; - desăvîrșit: CA II 35
neam: ÎC 25; CA I 41; -ul omenesc: CÎE
8; -ul oamenilor: CÎE 31; -ul rațional:
ÎC 8
neascultare: CA II 67
neființă: ÎC 4
nelegiuire: ÎC 5
nemurire: ÎC 21, 44
Neotera: CÎE 10
nepătimitor: CA I 28; CA III 56

neștricăciune: ÎC 54; -a din ceruri: ÎC 3
Niceea: CA I 30
Noe: ÎC 35; CA I 29; CA II 51; CA III 45
Novat, novațien: CA I 3
Novi: CA II 27
Numele: - Domnului: CA I 40; - lui Dum-
nezeu: CA II 43; - lui Iisus: CA I 42; -
Tatălui: CA I 34

O

ochi: CÎE 31
Odiseu: CÎE 16
olar: CA I 24
om, oameni: CÎE 9; ÎC 6, 45, 49, 51; CA III
23, 29, 30, 31, 45, 57; - simplu: CA III
54; - stricăcios: CA I 22
omenitate: CA I 41; CA II 10, 12; CA III
43, 56
Omfele: CÎE 12
Orînduitorul: CÎE 35, 38
Osea: ÎC 39; CA I 7
Osiris: CÎE 9
osîndă: CA II 67; -da morții: ÎC 4

P

Pafos: CÎE 9
patimă: CÎE 17, 19; CA I 28, 45; CA III 34
Patimi: CA III 26
patriarhi: CA I 40
Pavel: CÎE 5, 26; ÎC 3, 15, 16, 21, 56; CA I 32,
57, 60, 62; CA II 9, 27, 37; CA III 11, 18,
21, 29, 47, 48, 61, 64; - din Samosata:
CA II 13, 43
păcat: CÎE 8; CA I 51; CA III 33
păgîni: CÎE 29; ÎC 1
pămînt: CÎE 6; CA I 36, 39; CA III 33
Părinte: CA I 38, 40; CA III 17; -le adevăru-
lui: ÎC 7
Păstorul: CÎE 47; CA I 12
pătimire, a pătimi: CÎE 22; ÎC 7, 10, 17, 20,
54; CA I 28; CA III 31, 32
pecete: CA I 20, 47; CA II 2; -a Tatălui:
CA I 49
pelasgi: CÎE 23
Perseu: CÎE 12
Persia, persi: ÎC 37, 51; CÎE 23
Petru: CA I 44; CA II 12, 13, 16, 17, 18, 73;
CA III 34
Pilat: CA II 68; CA III 54
Pithia: ÎC 47
pîine: CÎE 14; CA III 37
Plato: ÎC 2, 43
plăcerile trupului: CÎE 3
plăsmuire, a plăsmui: CA II 52; CÎE 11, 23;
-re mincinoasă: CÎE 16
plinătatea dumnezeirii: CA I 18; CA III 4

poarta raiului: CA I 41
 poftă: CÎE 3; - trupească: CÎE 8,19
 pogorîre, a se pogori: CA I 38,44; CA II 11
 politeism: CA III 15
 Poseidon: CÎE 11,18
 potop: CA III 45
 povățuitor: ÎC 39
 prăpastie: CÎE 5
 preacurvie: CÎE 16
 preaslăvit: CA III 26
 preț de răscumpărare: ÎC 37
 priveghere, a priveghea: ÎC 56; CA III 49
 pronie: ÎC 41; CA II 24
 prooroc, a prooroci: CÎE 14; ÎC 12, 38, 39, 40, 54; CA I 8, 47, 54, 55; CA II 16, 32, 67; CA III 9, 10, 31
 providență: CÎE 25; ÎC 2, 19
 psalmist: CA I 46, 49, 57; CA II 39
 putere: CÎE 36; CA II 34; CA III 48, 51, 56; -
 creatoare: CA II 38; - a lui Dumnezeu: ÎC 19, 21, 32, 55; CA I 32; CA II 55; CA III 51; - a Cuvîntului: CA III 51; - divină: CÎE 19; - a Tatălui: ÎC 48; CA III 1; - ile cerului, cerești: CA I 42; CA III 51, 56

R

Rahila: CA I 57
 rai: CÎE 2; ÎC 3; CA II 69
 raționalitate: CÎE 34
 rațiune: CÎE 8, 32, 40; - seminală: CÎE 40
 Răscumpărare: ÎC 21, 25; CA I 16; CA II 7, 13, 75
 răstignire, a răstigni: ÎC 21,25; CA II 11,12,16; CA III 39
 rătăcire: CÎE 29
 răul: CÎE 6,7
 Rea: CÎE 26
 rit: CÎE 19
 rob, robie: ÎC 10; CA I 55, 57; CA II 4, 11, 14, 53; CA III 47
 romani: CÎE 9,11
 Rubin: CA I 63
 rug: CA III 14

S

saduchei: CA III 51
 Samaria: ÎC 33
 samosateanul: CA III 51
 Samson: CA II 23
 Samuel: ÎC 35
 Sara: CA II 3
 Sarpedon: CÎE 11
 satana: ÎC 25; CA II 69; CA III 40
 Saul: CA II 80; CA III 13
 scaun: CA II, 49; - de Judecată: ÎC 56
 Scaune (ingeri): CA II 19, 23, 27; CA III 51
 sciți: CÎE 23

Scriptură: CÎE 1, 6, 8, 14, 17, 34, 46; ÎC 4, 34, 37, 38, 40, 56; CA I 1, 4, 8, 9, 13, 14, 22, 28, 30, 37, 39, 52, 54, 55, 62; CA II 1, 5, 6, 15, 16, 24, 29, 32, 39, 42, 47, 49, 55; CA III 16, 18, 28, 29; dumnezeiasca -: CA III 30

Scyla (și Caribda): CÎE 22
 Sfat: CA III 64; - viu: CA III 64,65
 Senaherib: ÎC 36
 senatul roman: CÎE 10
 Sfînta Maria: CA III 56
 sfinți, a -: CÎE 2; CA I 40, 41, 47; CA II 14, 39; CA III 31; Sfîntul sfinților: ÎC 39, 40
 Simon (Magul): CA I 3; CA III 65
 simonieni: CA I 3
 simțuri: ÎC 15
 Sinai: CA II 68
 Sion: CA I 52; CA II 52
 sirieni: CÎE 23; ÎC 36
 sînul Tatălui: CA I 48
 slavă: CA II 23, 62; CA III 39, 59; - a lui Dumnezeu: CA II 20, 79; - deșartă: CÎE 11
 slăbiciune a firii: CA I 28
 smerenie, a se smeri: CA I 41; CA II 10, 40, 41, 43, 44; CA III 52
 smirnă: CA I 47
 soare: CA III 11, 14
 Socrate: CÎE 10
 Solomon: ÎC 35, 39; CA I 13, 55; CA II 3, 4, 5, 6, 25, 44, 50, 80, 82; CA III 2, 51, 65
 Solon (din Atena): CÎE 18
 Sotade: CA I 2,4
 Sotir: CÎE 12
 Stăpîn: CÎE 34,38; CA I 7; CA II 41; CA III 56; -ul tuturor: CÎE 6
 Stăpînie (ingeri): CA II 19,27,49
 stăpînirea morții: ÎC 8,10
 stihii: CÎE 9
 stoici: CA II 11
 strălucire: CA II 34; - Tatălui: CA III 28
 stricăciune: ÎC 3,10,44; - a morții: ÎC 8
 subzistență, a subzista: CA II 38,50
 suflet: CÎE 4,5,31,33; CA II 72; - rațional: CÎE 32
 suliță: CA II 16
 superstiție: CÎE 8,18
 Susana: CA I 13

Ș

șarpe: CÎE 19,20,27; CA I 7, 10; CA II 69,73

T

taină (dumnezeiască): CA I 41
 Tara: ÎC 35
 Tatăl: CÎE 6, 46, 47; ÎC 7, 11, 14, 15, 42; CA I 5, 8, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 25, 27,

30, 36, 42, 45, 48, 49; CA II 4, 17, 18, 21, 29, 31, 33, 37, 41, 50, 66, 71; CA III 1, 2, 3, 5, 7, 11, 12, 14, 17, 20, 21, 35, 36, 44, 46, 48, 52, 55, 56, 61, 62, 63, 66, 67; - Atotfăitor: CA I 33; - lui Hriston: CÎE 9; CA I 43; - Fiului: CA I 27; CA III 62; - Înțelepciunii Sale: CA I 28; - Cuvîntului: CA II 2, 35; - lui Dumnezeu: CA II 41; - a al existenței: CA I 38; - prin har: CA II 51, 59; Înțelepciunea și Puterea -lui: ÎC 48; slava -lui: ÎC 56, 57; CA I 42; ipostasul -lui: CA I 9; tronul -lui: CA I 47; CA II 43;
 taurieni: CÎE 25
 tăiere-împrejur: CA I 54
 Teba: CÎE 23
 temelie: CA II 74
 templu: CÎE 20; - al Duhului: CA II 74; CA III 52
 teolog: CÎE 35
 teologhisire: CÎE 19
 Tersitos: CÎE 16
 Tesalonic: CA III 61
 Testament: Vechiul -: CA I 4; Noul -: CA I 4
 Tetis: CÎE 11
 Tezeu: CÎE 10
 Thalia: CA I 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10; CA II 37
 Tifon: CÎE 10
 tiran: CÎE 9, 11
 tîmplar: CA I 24
 Tracia: CÎE 23
 Treime: CA I 17, 18, 58; CA III 15
 Triptolem: CÎE 18
 Troia: CÎE 12
 trup: CÎE 3, 33; ÎC 8, 17, 18; CA I 45; CA II 56; CA III 27, 30, 31, 33, 34, 39, 56, 57; -ul Domnului: ÎC 20; CA I 47

U

ucenic: ÎC 15; CA I 50; CA III 26, 48
 umanitate: CA II 67, 74; - a Cuvîntului: CA III 41
 ungere, a unge: CA I 46, 47, 49; CA II 14
 univers: CÎE 39, 41
 untdelemnul bucuriei: CA I 47, 49
 Unul-născut: CA II 39, 62; CA III 10

V

Valentin: CA I 3, 56; CA II 70; CA III 60, 65, 66, 67; -ieni: CA I 3
 Varava: CA I 2
 Vasilide: CA I 3; -ian: CA I 3
 vărsare de sînge: CÎE 5
 venire (a doua): CA III 45
 Viață: ÎC 21, 24, 30, 37, 44; CA I 19; - veșnică: CA III 26, 34; templul -eții: ÎC 31
 virtute: CÎE 17, 32; ÎC 12; CA I 38
 voie liberă: CÎE 4; - a Tatălui: CA III 64
 voința vie a Tatălui: CA II 2
 vrăjitorie: ÎC 11, 31, 46, 47
 Vuzi: ÎC 35

Z

Zaharia: ÎC 39; CA II 31
 zeificare: CÎE 21, 29, 47
 zeitate: CÎE 22
 zeu: CÎE 9, 10, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 31, 45; ÎC 46, 49; CA I 21; -i mincinoși: CÎE 15; CA III 8; -i falși: CÎE 25
 Zeus: CÎE 9, 10, 11, 15, 16, 18, 24, 26, 29; ÎC 47
 zidire: CÎE 1, 4, 8, 29, 40, 47; ÎC 8, 12, 14, 15; CA III 64; armonia - rii: ÎC 12
 Ziditorul: CÎE 3, 8, 17, 30, 47; ÎC 18, 45
 Zorobabel: CA II 20

C U P R I N S

<i>Studiu introductiv</i>	5
1. Scurtă schiță biografică	5
2. Scrieri	8
3. Învățătura Sfântului Atanasie	12
Tratat despre întruparea Cuvîntului și despre arătarea Lui nouă prin trup ..	87
<i>Introducere: Unitatea lucrării lui Dumnezeu</i>	89
<i>Capitolul I. Cele ce au premers întrupării Cuvîntului în iconomia mîntuirii</i>	90
Necesitatea răscumpărării omului	96
<i>Capitolul II. Întruparea Cuvîntului – condiție a biruinței asupra morții și a dăruirii nestrîcîciunii</i>	98
<i>Capitolul III. Întruparea Cuvîntului – refacere a omului zidit «după chipul» lui Dumnezeu și dar al cunoștinței mai presus de fire</i>	103
<i>Capitolul IV. Valoarea mîntuitoare a întrupării Cuvîntului</i>	110
Jertfa de pe Cruce	114
Învierea lui Hristos	123
<i>Capitolul V. Dovedire față de iudei, din Vechiul Testament</i>	128
a. Alte mărturii și cugetări despre minunile lui Hristos	132
b. Răspuns la afirmarea obișnuită a iudeilor, că Mesia încă nu a venit	133
<i>Capitolul VI. Dovedire față de filosofii elini și față de închinătorii la idoli. Dovezi raționale despre conformitatea cu creația a întrupării</i>	135
a. Conformitatea cu omul a întrupării	138
b. Întruparea se potrivește cu trupul omenesc	140
c. Efectele întrupării în univers	141
d. Dovezi scoase din fapte despre sfîrșitul închinării la idoli al vrăjitoriilor și oracolelor și al domniei filosofilor	143
e. Răspîndirea minunată a puterii dumnezeiești a învățaturii lui Hristos ...	147
<i>Concluzie: Efectul universal al întrupării</i>	151
<i>Concluzie generală</i>	152
Trei cuvinte împotriva arienilor	
Cuvîntul întîi împotriva arienilor	157
Cuvîntul al doilea împotriva arienilor	231
Cuvîntul al treilea împotriva arienilor	327
Indice scripturistic	403
Indice real și onomastic	408
Cuprins	417

Tehnoredactor: Pr. VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 20.IV.1986. Bun de tipar
20.VI.1987. Format 16/70x100. Legat 1/1.
Coli de tipar 26. Comanda nr. 241.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC
ȘI DE MISIUNE AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE